

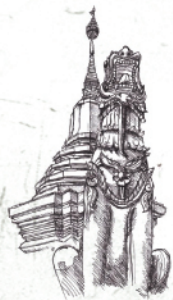

ออมปัญญา ๓๐ ปี

มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

The Great Wisdom In celebration of 30 years of MCU, Chiang Mai Campus

အပြော ၃၀ ခု အဘဝိဇ္ဇာလှအဘဝဉာဏ်လှည့်လည်ဘဝိဇ္ဇာလှ ဝိဇ္ဇာဓိဇ္ဇာတိ

ครบรอบ ๓๐ ปี
มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
จัดพิมพ์ในโอกาสมหามงคลครบรอบ ๓๐ ปี แห่งการสถาปนา พุทธศักราช ๒๕๕๗
เอกสารวิชาการ ๓๐ ปี มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่ ลำดับที่ ๓

รวมปัญญา ๓๐ ปี

มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

The Great Wisdom In celebration of 30 years of MCU, Chiang Mai Campus

รวมปัญญา ๓๐ ปี มหาวิद्याลัยมหาจุฬาลงกรณ์ศาหวิद्याลัย วิद्याลัยสุโขทัย

CMU ๓๐ ปี
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University

ฮอมมผลญา ๓๐ ปี มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

เอกสารวิชาการ ๓๐ ปี มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่ ลำดับที่ ๓

ISBN 978-616-300-134-4

ผู้จัดพิมพ์และเจ้าของ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

กรรมการที่ปรึกษา

พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.

พระธรรมมังคลาจารย์

พระเทพวรสัทธาจารย์

พระเทพโกศล

พระเทพปริยัติ

พระเทพมังคลาจารย์

พระราชวรมนูณี, ดร.

พระราชสิงหอรมนูณี

พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.

พระราชรัชนี

พระโพธิรังสี

พระครูพิพิธสุตาทร, ดร.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร.

ศ. เกียรติคุณ แสง จันทร์งาม

ผศ. รุ่งเรือง บุญไธยรส

รศ. สมหมาย เปรมจิตต์

รศ. ดร. สมพงษ์ วิทาศักดิ์พันธ์ุ์

รศ.ดร. บุญย นิลเกตุ

รศ. ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล

นายเจริญ มาลาโรจน์

บรรณาธิการ พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี, ดร.

กองบรรณาธิการ

พระทิพย์พนาภรณ์ ชยาภินนุโท

พระนคร ปญญาวิชโร

พระศิลปชัย สุนติกโร

นางฉไลฤดี ยุวนะศิริ

ดร. บุศรา โพธิสุข

นางรุ่งทิพย์ กล้าหาญ

นางประไพศิริ สันติทฤษฎีกร

นางสาวสกุณา คงจันทร์

นายภัชรชล ฤทธิ์เต็ม

นายอภิชาติ โพธิพฤกษ์

พิมพ์ครั้งแรก ธันวาคม ๒๕๕๗

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท ทรีโอ แอดเวอร์ไทซิง แอนด์ มีเดีย จำกัด

๔๑๒/๓๑ เชียงใหม่แลนด์ ต.ช้างคลาน อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๐๐

โทร. ๐๕๓-๒๗๒๐๗๙, โทรสาร ๐๕๓-๒๗๒๐๘๑

E-mail : iamtrio@gmail.com Facebook : Trio advertising & media co.,ltd.

สารบัญ

เรื่อง / ผู้เขียน	หน้า
คำอนุโมทนาพจน์อธิการบดี	๔
คำอนุโมทนาพจน์ประธานสภาวิทยาเขตเชียงใหม่	๖
คำอนุโมทนาพจน์รองอธิการบดี มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่	๗
บทบรรณาธิการ	๘
ตอนที่ ๑ ล้านนาศึกษาสู่ประชาคมอาเซียน	๙
จากแคว้นโยนสู่แคว้นพิงค์ : การขยายอำนาจของพญามังราย จากลุ่มน้ำกก-น้ำโขงสู่ลุ่มน้ำปิง รองศาสตราจารย์ ดร.รัตนาพร เศรษฐกุล	๑๐
อักษรธรรมในเขตลุ่มน้ำโขงและสาละวิน รองศาสตราจารย์ เรณู วิชาศิลป์	๓๙
ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา อาจารย์ยุพิน เข้มมุกด์	๖๙
ชาติลोट : คติการบูชาจุลชาติของพระพุทธเจ้าในกลุ่มชาติพันธุ์ไท พระนคร ปญญาวิชโร (ปรั้งฤทธิ์)	๘๕
พระญาณคัมภีระ : มหาปราชญ์แห่งล้านนา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ อินทนนท์	๑๒๐
พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา : อดีตสู่ปัจจุบัน ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์	๑๓๐
พุทธศิลป์ล้านนากับการต่อยอดองค์ความรู้สู่การสร้างสรรค์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ลิปิกร มาแก้ว	๑๗๒
มหาวนารามบุปผะสวนดอกไม้กับการสร้างพระไตรปิฎก อาจารย์ดิเรก อินจันทร์	๑๘๒

เรื่อง / ผู้เขียน	หน้า
ข่าวดีในล้านนา อาจารย์ศักดิ์นรินทร์ ชาวจ้าว	๑๙๓
มูลพระพุทธรูปศาสนาในเมืองนครน่าน พระชยานันท์หมื่น, ดร.	๒๓๔
หลักฐานจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน อาจารย์สมคิด นันดี	๒๖๖
คดีการสร้างบ้านแปลงเมือง อาจารย์ศรีเลา เกษพรหม	๒๗๓
อานิสงส์วัจจภูมิ รองศาสตราจารย์ ดร. อนุโตล โรเจอร์ เป็ลติเยร์	๒๘๔
ทัศนะของผู้นำชาวพุทธเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนาในอาเซียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เทพประวิณ จันทร์แรง และนายพัลลภ ทารุกำจา	๓๐๔
ตอนที่ ๒ การบูรณาการพระพุทธรูปศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่	๓๒๑
บทความพิเศษ ไตรสิกขาการศึกษาวิถีพุทธ พระมหาดวงจันทร์ กุตุตลีโล, ดร.	๓๒๒
วิปัสสนากรรมฐานกับทฤษฎีควอนตัม ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช	๓๒๙
การปรับประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบองค์รวม อาจารย์รุ่งทิพย์ กล้าหาญ	๓๔๕
กลไกทางพระพุทธรูปศาสนา : การส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุ พระมหาไกรสร โชติปัญญา (แสนวงศ์)	๓๕๕
พุทธธรรมกับการแก้ไขปัญหาวิกฤติทางสังคม ดร.บุศรา โพธิสุข	๓๗๘

คำอนุโมทนาพจน์

ขออนุโมทนายินดีที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ได้ดำเนินการเปิดการเรียนการสอนมาครบ ๓๐ ปี แห่งการก่อตั้งวิทยาเขตเชียงใหม่ในปี ๒๕๕๗ นี้ วิทยาเขตเชียงใหม่ นับเป็นวิทยาเขตแห่งที่ ๓ ที่ก่อตั้งขึ้นในส่วนภูมิภาค และเป็นวิทยาเขตแห่งแรกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ตั้งในเขตภาคเหนือ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๗

พระเถรานุเถระ คณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ ตลอดถึงคณะสงฆ์จังหวัด เชียงใหม่ได้มีส่วนก่อร่างสร้างวิทยาเขตแห่งนี้ด้วยการร่วมมือร่วมใจ พุ่เม เท เสียสละกำลัง ภายและกำลังสติปัญญาบริหารจัดการวิทยาเขตเชียงใหม่ให้มีความเจริญรุ่งเรืองมาโดย ลำดับตั้งที่ปรากฏชัดในปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะอาศัยทุกภาคส่วนให้ความร่วมมือร่วมใจด้วย ดีเสมอมา

วิทยาเขตเชียงใหม่มีพัฒนาการที่เจริญก้าวหน้ามีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายของมหาวิทยาลัยมาอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ๓๐ ปี ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนิสิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ก็ได้สร้างชื่อเสียงให้แก่ มหาวิทยาลัยทั้งในด้านการเรียนการสอน งานวิชาการและวิจัย งานบริการวิชาการแก่ สังคม และงานทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม จนเป็นที่ประจักษ์และเป็น ที่ยอมรับจากสังคมในฐานะมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ไทย ตามพระราชปณิธานของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่ได้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัย แห่งนี้ไว้ เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาและวิชาการชั้นสูง

อนึ่งในอนาคตอันใกล้นี้มหาวิทยาลัยจะมีก้าวอย่างที่สำคัญยิ่ง คือการเปิดประชาคม อาเซียน ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ซึ่งจะจะเป็นสิ่งที่ท้าทายมหาวิทยาลัยในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ดังนั้น มหาวิทยาลัยจึงได้จัดเตรียมความพร้อมทั้งการจัดการเชิงรุกและการจัดการเชิงรับ ในเรื่องการจัดการศึกษาที่ก้าวหน้าและก้าวไกล ขณะนี้ วิทยาเขตเชียงใหม่ได้รับมอบที่ดิน จำนวนพื้นที่ ๙๐๖ ไร่ ณ อำเภอดอยสะเก็ด เพื่อรองรับความเจริญและการขยายตัวด้าน ภายภาพซึ่งถือได้ว่าการเตรียมความพร้อมอย่างดีระดับหนึ่ง

ดังนั้น ในโอกาสครบรอบ ๓๐ ปี แห่งการก่อตั้งวิทยาเขตเชียงใหม่ในปีนี้ กล่าวได้ว่าวิทยาเขตเชียงใหม่มีความพร้อมในการก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนซึ่งจะต้องจัดเตรียมยุทธศาสตร์เชิงรุก นั่นคือ การใช้ปัญญาในการนำไปสู่สถาบันการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพและยุทธศาสตร์เชิงรับ คือ การใช้สติในการต่อสู้กับอุปสรรคปัญหาอีกมากมายที่จะเกิดขึ้น

หวังว่า วิทยาเขตเชียงใหม่มีความสามารถเพียงพอที่จะร่วมกันพัฒนามหาวิทยาลัยแห่งนี้ ให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาที่ก้าวหน้าในระดับอาเซียนและก้าวไกลในระดับโลก

ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และอานิสงส์แห่งธรรมทานที่ทุกท่านได้มีส่วนร่วม จงมาคุ้มครองป้องกันรักษาผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิต และสาธุชนผู้ถวายความอุปถัมภ์วิทยาเขตเชียงใหม่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขอให้ทุกท่านได้มีส่วนอนุโมทนาบุญกุศลจริยาสัมมาปฏิบัติที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนา ขอให้ทุกท่านจงเจริญงอกงามไพบุลย์ในบวรพระพุทธศาสนา และเพียบพร้อมด้วยจตุรพิธพรชัย คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ ธรรมสารสมบัติ ตลอดกาลนาน เทอญ

(พระพรหมบัณฑิต) ศ.ดร.

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรรมการมหาเถรสมาคม

เจ้าคณะภาค ๒

เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

คำอนุโมทนาพจน์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เป็นสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากเจ้าคณะพระสังฆาธิการ และพุทธศาสนิกชนจังหวัดเชียงใหม่ ให้จัดตั้งเป็นวิทยาเขตเชียงใหม่ ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง โดยเริ่มดำเนินการเรียนการสอนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ จวบจนปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๗) นับเป็นระยะเวลา ๓๐ ปี มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่จึงเป็นแหล่งการศึกษา เรียนรู้พระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงที่บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนิสิต ทั้งพระภิกษุ-สามเณร และคฤหัสถ์มาอย่างต่อเนื่อง

ในโอกาสครบรอบ ๓๐ ปี แห่งการก่อตั้ง มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้มีการจัดทำ หนังสือรวมบทความทางวิชาการ เพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสอันเป็นมหามงคลนี้ นับเป็นการ เปิดพื้นที่ให้กับการศึกษาและแลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ล้วนๆ จากครูบาอาจารย์ในสถาบันการศึกษาต่างๆ เป็นการเพิ่มคุณค่าทางปัญญาให้กับ งานเฉลิมฉลอง ๓๐ ปี มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่ได้เป็นอย่างดี

จึงขออนุโมทนาแก่คณะผู้จัดทำหนังสือและครูบาอาจารย์ทุกท่านที่ร่วมแรงร่วมใจ จัดทำหนังสือที่มีคุณค่าเล่มนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

(พระเทพโกศล)

ประธานสภาวิทยาเขตเชียงใหม่
เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่

คำอนุโมทนาพจน์

ในโอกาสอันเป็นมหามงคลครบรอบ ๓๐ ปี แห่งการก่อตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ คณะกรรมการจัดงานฉลองครบรอบ ๓๐ ปี ฝ่ายวิชาการและกิจกรรม ได้จัดทำหนังสือ ฮอมผลญา ๓๐ ปี มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่ เพื่อนำเสนอบทความทางวิชาการของนักวิชาการ นักวิจัย และผู้ชำนาญการด้านพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมล้านนา จากสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาในภาคเหนือจำนวนหลายท่านหลายบทความ

การจัดทำหนังสือรวมบทความเล่มนี้มีคุณูปการสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นการจัดทำฐานข้อมูลด้านพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมล้านนา โดยผ่านกระบวนการจัดเก็บรวบรวม และศึกษาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ทำให้นิสิตและผู้สนใจสามารถนำไปพัฒนาการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้น ประการที่ ๒ บทความที่ร่วมนำเสนอสามารถนำมาบูรณาการกับการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมของนิสิต และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ประการที่ ๓ เป็นการสร้างเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนความรู้ การศึกษา การวิจัย และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนา ร่วมกับกับวิทยาเขต/สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาในภาคเหนือ ตลอดจนถึงนักวิชาการ นักวิจัย และผู้ชำนาญการ อันจะทำให้การศึกษามีพัฒนาการที่กว้างขวางและรอบด้านมากขึ้น

จึงขออนุโมทนาแก่กรรมการฝ่ายวิชาการและกิจกรรมที่ได้จัดทำหนังสือเล่มนี้ ตลอดจนถึงคณะครูบาอาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และผู้ชำนาญการทุกท่านทุกสถาบันที่ได้มีความวิริยะอุตสาหะเขียนบทความทางวิชาการร่วมนำเสนอเป็นวิทยาทาน มา ณ โอกาสนี้

(พระราชสิริหรรษมณี)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

บทบรรณาธิการ

หนังสือ สอมผลญา ๓๐ ปี มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่ เป็นหนังสือรวมบทความทางวิชาการที่นักวิชาการ นักวิจัยและผู้ชำนาญการ จากสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ในภาคเหนือได้ร่วมนำเสนอในโอกาสครบรอบการก่อตั้ง ๓๐ ปี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โดยแบ่งประเด็นการนำเสนอออกเป็น ๒ ตอน ได้แก่ ตอนที่ ๑ ล้านนาศึกษาสู่ประชาคมอาเซียน ตอนที่ ๒ การบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

คำว่า **สอมผลญา** ในอักษรล้านนาเขียนเป็น **ສອມເຢຍ** ปวิรรตสู่อักขรไทย กลางเป็น รอมประหยา แต่ออกเสียงในภาษาถิ่นล้านนาว่า สอม-พะ-หยา (ในระบบ อักขรวิธีล้านนา ร จะออกเสียงเป็น ฮ ส่วน ป/ร จะออกเสียงเป็น ผ) ในที่นี้จะใช้คำว่า **สอมผลญา** ตามสำเนียงพูดเป็นชื่อหนังสือ คำว่า สอม (รอม) หมายถึง การรวบรวม การสะสม การสมทบเข้าด้วยกัน ส่วนคำว่า ผลญา (ประหยา) หมายถึง ปัญญาหรือความรู้ ดังนั้นคำว่า สอมผลญา จึงหมายถึงการรวบรวมความรู้จากนักวิชาการ นักวิจัย และผู้ชำนาญการมาสมทบกันในลักษณะบทความแล้วจัดพิมพ์เป็นหนังสือชุดความรู้ที่หลากหลาย

คณะผู้จัดทำขอโน้มน้าขอขอบคุณคณะครูบาอาจารย์ทุกท่านที่ได้นำเสนอ บทความทางวิชาการ และขอมอบความรู้อันทรงคุณค่านี้ให้แก่บัณฑิตและผู้สนใจ เพื่อการพัฒนาการเรียนรู้และธำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนาให้เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในประชาคมอาเซียนต่อไป

พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี, ดร.
บรรณาธิการ

สำนักงานศึกษาสู่ประชาคมอาเซียน

จากแคว้นโยนสู่แคว้นพิงค์ : การขยายอำนาจของพญามังราย จากลุ่มน้ำกก-น้ำโขงสู่ลุ่มน้ำปิง*

รองศาสตราจารย์ ดร.รัตนาพร เศรษฐกุล^๑

ในช่วงเวลาที่อาณาจักรหริภุญไชยกำลังรุ่งเรืองอยู่ในลุ่มน้ำปิงในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๘-๑๓ นั้น ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง-น้ำกกมีบ้านเมืองของกลุ่มคนไทก่อตั้งขึ้นแล้ว^๒ ชินกาลมาลีปกรณ์เรียกบ้านเมืองลุ่มน้ำโขง-น้ำกกนี้ว่า “แคว้นโยน”^๓ เป็นกลุ่มบ้านเมืองที่ผู้ปกครองมีความสัมพันธ์ทางเครือญาตินับเนื่องตั้งแต่ปฐมกษัตริย์ของแคว้นหริภุญไชยเงินยาง คือ ลวะจิงกราช เชื้อสายของพระองค์ได้สร้างบ้านแปงเมืองอยู่ตามลุ่มแม่น้ำต่างๆ สืบทอดกันมา โดยเจ้าเมืองทั้งหลายต่างมีอำนาจอิสระในการปกครองบ้านเมืองของตนเอง จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พญามังรายผู้ครองเมืองเชียงแสนทรงรวบรวมชุมชนบ้านเล็กเมืองน้อยเพื่อสร้างอำนาจที่เข้มแข็งของกษัตริย์ หลังจากนั้นได้ทรงขยายอำนาจจากพื้นที่ลุ่มน้ำกก-น้ำโขงลงมายังลุ่มน้ำปิง ทรงสร้างความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองให้กับแคว้นโยนจนก่อเกิดเป็นอาณาจักรล้านนาที่ได้พัฒนาเป็นศูนย์กลางทางการเมืองที่สำคัญแห่งหนึ่งในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน เป็นศูนย์กลางการค้าทางบกกระหว่างดินแดนตอนใต้ของจีนกับหัวเมืองชายฝั่งทะเล และเป็นศูนย์กลางสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนาไปสู่รัฐไททางเหนือ

บทความฉบับนี้จะศึกษาถึงการสร้างบ้านแปงเมืองของพญามังรายและการขยายอำนาจจากดินแดนลุ่มน้ำกก-น้ำโขงลงสู่ดินแดนลุ่มน้ำปิง โดยมีแรงผลักดันสำคัญ คือ การขยายอำนาจของจีนลงมาทางใต้และความต้องการสร้างศูนย์กลางทางการเมืองที่มั่นคง และปัจจัยสู่ความสำเร็จ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างพญามังรายกับชาวลัวะซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการสร้างบ้านแปงเมืองของพระองค์ การสถาปนาพุทธศาสนาเพื่อสร้างบูรณาการทางวัฒนธรรมอันนำไปสู่ความเป็นปึกแผ่นทางการเมือง และการสร้างพันธมิตรในกลุ่มรัฐไททั้งทางตอนเหนือและตอนใต้

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์มบุ๊คส์จัดพิมพ์

^๑นักวิชาการอิสระ

^๒คนไทเป็นกลุ่มคนที่มีการอพยพโยกย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าคนไทมาจากไหน

^๓แสง มนวิฑูร. ชินกาลมาลีปกรณ์. (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๑), หน้า๙๓.

พญามังราย : ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนา

พญามังรายทรงเป็นเชื้อสายของลวะจังกราช ประสูติเมื่อปีกุน พ.ศ. ๑๗๘๑ พระบิดา คือ พญาลาวเมงและนางเทพคำชายซึ่งเป็นพระราชธิดาของกษัตริย์สิบสองปันนา พญามังรายครองราชย์ต่อจากพระบิดาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๐๕ ประวัติศาสตร์ล้านนาเริ่มในรัชสมัยของพระองค์เพราะเป็นสมัยที่ตำนานบ่งชี้ศักราชชัดเจน ต่างจากสมัยก่อนที่ยังมีลักษณะของปรัมปราคติ และสมัยของพระองค์เป็นสมัยที่มีการรวบรวมบ้านเมืองเป็นปึกแผ่น พญามังรายนับเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของบ้านเมืองในยุคนั้น ทรงประกอบไปด้วยพระปรีชาสามารถทางการทหารและไหวพริบปฏิภาณทางการเมือง ที่สำคัญพระองค์ทรงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ปกครองรัฐไททางตอนบนอย่างสิบสองปันนาและรัฐไทใหญ่ ทำให้พระองค์สามารถขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง ทรงใช้ทั้งกำลังความสามารถทางการรบและกลยุทธ์ทางการเมืองในการดำเนินนโยบายขยายอำนาจของพระองค์

ตำนานกล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการรวบรวมบ้านเมืองว่า เกิดจากการที่พญามังรายทรงเห็นความเดือดร้อนของไพร่บ้านพลเมืองที่ผู้ปกครองบ้านเล็กเมืองน้อยต่างทำสงครามแย่งชิงไพร่พล ที่ดินและไร่นา เกิด “เป็นทุกข์แก่ไพร่ไทหนัก”^๑ เพื่อแก้ปัญหาให้แก่ไพร่พลพระองค์จึงเริ่มนโยบายสร้างสมอำนาจด้วยการรวบรวมบ้านเล็กเมืองน้อยเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของพระองค์โดยทรงอ้างสิทธิธรรมทางการปกครอง จากการที่พระองค์เป็นเชื้อสายของลวะจังกราช ที่ทำให้ฐานะของพระองค์แตกต่างจากกษัตริย์พระองค์อื่นที่ขึ้นครองเมืองต่างๆ สัญลักษณ์ของอำนาจที่สำคัญ คือ การที่ทรงได้รับน้ำมูรธาภิเษก อีกทั้งเป็นเจ้าของเครื่องราชาภิเษกที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษผู้สืบทอดอำนาจจากลวะจังกราช พิธีกรรมและเครื่องสูงต่างๆ เหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันอำนาจ อันชอบธรรมของพระองค์ว่าเหนือกว่าเจ้าเมืองอื่นๆ เนื่องจากบรรดาเมืองต่างๆ ทั้งหลายล้วนแต่เป็นเครือญาติกัน พญามังรายจึงได้ใช้วิธีการเกลี้ยกล่อมในขั้นแรกและใช้กำลังปราบปราม หากขัดขืน ทรงได้เมืองต่างๆ เข้ามาอยู่ภายใต้ร่มโพธิสมภารเป็นจำนวนมาก จะเห็นได้ว่าในช่วงต้นรัชสมัยของพระองค์นั้นทรงทำศึกสงครามอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับการสะสมกำลังคนและ “เลี้ยงดูเสนาอามาจคนแก้วหาญมากนั้” เมืองต่างๆ ที่พระองค์ยึดได้นั้นเป็นเมืองที่มีความสำคัญด้านกำลังคนและด้านยุทธศาสตร์ เช่น เมืองฝางและเมืองเชริง เป็นเมืองสำคัญที่มีภูมิกษัตริย์มาช่วยทำสงครามครั้งใหญ่ๆ ตลอดสมัยประวัติศาสตร์ล้านนา

^๑อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ.ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊คส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

ความสำเร็จในการขยายอำนาจไปเหนือบ้านเล็กเมืองน้อยเหล่านี้ทำให้พญามังรายได้รับการยกย่องให้มีฐานะสูงกว่าเจ้าเมืององค์อื่นๆ โดยเจ้าเมืองที่อยู่ภายใต้อำนาจของพระองค์เรียกพระองค์ว่า “เจ้าเหนือหัว”^๑ เพื่อยกย่องให้พระองค์เป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจเหนือเจ้าเมืองอื่นๆ ที่ยังมีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองของตนเอง ตลอดรัชสมัยของพระองค์ทรงทำสงครามรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นและป้องกันการรุกรานจากศัตรูภายนอก

การขยายอำนาจของจีนลงมาทางใต้

นอกจากน้ำพระทัยที่ห้วงใยราชทูรดังกล่าวมาแล้ว แรงผลักดันที่ทำให้ทรงริเริ่มสร้างอำนาจทางการเมืองที่เข้มแข็งในลุ่มน้ำกก-น้ำโขงนั้นมาจากการขยายอำนาจของจีนในสมัยของราชวงศ์มองโกลที่กำลังปราบปรามบ้านเมืองของกลุ่มชนเผ่าต่างๆ บริเวณชายแดนในสมัยนี้จีนให้ความสำคัญกับยูนานและดินแดนตะวันตกเฉียงใต้ของยูนานเป็นพิเศษ เพราะต้องการควบคุมเส้นทางการค้าบริเวณชายแดน หลังจากกองทัพมองโกลยึดอาณาจักรต้าหลี่ ซึ่งเดิมคืออาณาจักรน่านเจ้าได้ใน พ.ศ. ๑๗๙๖ จีนสามารถขยายอำนาจลงไปได้และตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อปราบปรามดินแดนหรือรัฐต่างๆ ที่เคยติดต่อสัมพันธ์กับอาณาจักรนี้ ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๐๓-๑๘๐๖ กองทัพมองโกลได้ปราบชนเผ่าฟันทอง (ลัวะ) และไป๋ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนไทให้ยอมอ่อนน้อมต่อจีนได้^๒ จะเห็นได้ว่าในสมัยของจักรพรรดิคุบไลข่าน จีนมีนโยบายขยายอำนาจลงมาควบคุมอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน ในขั้นแรกได้ส่งทูตไปติดต่อให้ยอมสวามิภักดิ์กับจีน ปรากฏว่าทูตจีนถูกทำร้ายหรือฆ่าตายจีนจึงส่งกองทัพไปปราบ ใน พ.ศ. ๑๘๒๓ จีนยึดอาณาจักรจามปา สองปีต่อมาจีนส่งกองทัพเข้าตีอาณาจักรเขมร และยึดครองอาณาจักรพุกามได้ใน พ.ศ. ๑๘๒๖ อย่างไรก็ตามการส่งกองทัพจีนมาทำสงครามปราบปรามอาณาจักรเหล่านี้ทำได้ยากลำบากเพราะทหารจีนไม่สันถตุภูมิประเทศและภูมิอากาศของท้องถิ่น ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บและขาดเสบียงอาหาร จีนจึงพอใจที่จะใช้วิธีการเกลี้ยกล่อมมากกว่า

ตำนานล้านนากล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับจีนน้อยมาก ในขณะที่เอกสารของจีนกลับระบุถึงความสัมพันธ์กับปาไปสี่ฟูที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องจนถึงสมัยพม่ายึดครอง เอกสารจีนสมัยราชวงศ์หยวนหรือหยวนสี่อู เรียกว่า “ปาไปสี่ฟู” หมายถึงเมืองสนมแปดร้อย ซึ่งขณะนั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเงินยางหรือเชียงแสน ระยะทางจาก

^๑อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค เวียอาจ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕.

^๒วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ).ปาไปสี่ฟู-ปาไปต้าเตียน. (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๖.

ปาไปสี่ฟู่ไปถึงที่ว่า การข้าหลวงจีนที่ยู่นนานไม่ไกลมากนักใช้เวลาเดินทาง ๓๘ วัน หยวนสี่กล่าวถึงอาณาเขตของปาไปสี่ฟู่ว่า “...ประเทศนี้มีอาณาเขตใหญ่ ทางเหนือติดกับเซอหลี่ (เชียงรุ่ง) ทางใต้ติดกับ ปอเล่อ (อาณาจักรชาวปกเลิง-สุโขทัย) ทางตะวันออกติดกับลาวและทางตะวันตกติดกับพม่า...” ข้อมูลจากเอกสารจีนแสดงถึงความเป็นรัฐของแคว้นโยนที่มีอาณาเขตที่แน่นอนและเป็นที่ยอมรับของชาติมหาอำนาจอย่างจีน นอกจากนี้ทางด้านการเมืองที่เข้มแข็ง แคว้นโยนยังมีคติความเชื่อทางศาสนาหลักของบ้านเมือง โดย “...ชาวปาไปสี่ฟู่มีศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า เพราะในแต่ละหมู่บ้านมีวัดๆ หนึ่งในแต่ละวัดมีเจดีย์แห่งหนึ่ง...”^๑

การขยายอำนาจของมองโกลลงมาทางใต้ส่งผลต่อการเมืองภายในของล้านนา และทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับล้านนาในสมัยของพญามังรายจนถึงสมัยพญาครุมนั้น ตึงเครียด เอกสารจีนแสดงถึงปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในภูมิภาค การแย่งชิงอำนาจระหว่างรัฐต่างๆ เช่น พุกาม ไทใหญ่ และอาณาจักรมาทลวง ทำให้จีนต้องเข้ามาแทรกแซง เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยบริเวณชานแดน จนกระทั่งยึดครองภาคเหนือและภาคกลางของพม่าใน พ.ศ. ๑๘๒๘^๒ หลังจากปราบปรามอาณาจักรพุกามได้แล้ว ใน พ.ศ. ๑๘๓๓ จีนใช้นโยบายเกลี้ยกล่อมและข่มขู่ให้รัฐไทยอมสวามิภักดิ์

นโยบายของจีนต่อสิบสองปันนาส่งผลต่อล้านนาในสมัยพญามังราย เมื่อกษัตริย์ของสิบสองปันนาและเจ้าเมืองอมสวามิภักดิ์ต่อจีนใน พ.ศ. ๑๘๓๓ จีนจึงเริ่มขยายอำนาจลงมาสู่ล้านนา ในปี ๑๘๓๕ จีนได้ตั้งสำนักงานบริหารราชการที่สิบสองปันนา ในตอนนั้นสิบสองปันนาแบ่งเป็นสองฝ่าย ต่างมีกษัตริย์ของตนเอง ปรากฏว่าพญามังรายร่วมมือกับกษัตริย์องค์หนึ่ง บุคเมืองเชียงรุ่ง ในขณะที่เดียวกันพระองค์มีสัมพันธ์ไมตรีอันดีกับกับพี่น้องไทใหญ่ที่ยึดครองอำนาจในพม่าอยู่ เห็นได้ชัดว่าจีนให้ความสนใจล้านนามากขึ้นเมื่อจีนขยายอำนาจลงมายึดครอง สิบสองปันนาได้แล้ว ทำให้พญามังรายทรงเตรียมการรับมือกับการขยายอำนาจของจีนอย่างเต็มที่ การที่ทรงส่งกองทัพไปช่วยสิบสองปันนาต่อต้านอำนาจของจีนเป็นการสกัดกั้นมิให้จีนขยายอำนาจลงมาสู่ดินแดนแคว้นโยนได้สะดวก นโยบายนี้ทำให้จีนเห็นล้านนาเป็นตัวปัญหาที่ต้องจัดการให้ราบคาบ จึงส่งกองทัพไปปราบ หยวนสี่ ระบุว่า จีนวางแผนส่งกองทัพมาปราบปาไปสี่ฟู่ใน พ.ศ. ๑๘๓๕ มีการเตรียมการอย่างใหญ่โต เช่น การสร้างเมืองป้อมรายทางทางใต้ของเมืองแลม

^๑วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า ๓๕-๓๘.

^๒วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า ๓๙.

มาสู่ล้านนาเพื่อสะสมเสบียงอาหาร แต่จักรพรรดิคุปโล่ชานสวรรคตไปเสียก่อนจึงต้อง
ระงับไว้ ฝ่ายพญามังรายไม่ทรงวางพระทัย พระองค์เร่งสร้างสมอำนาจและสร้างเมือง
เชียงใหม่ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นการเตรียมรับการขยายอำนาจของจีน

หยวนสี่ระบුව่าใน พ.ศ. ๑๘๔๐ ปาไปสี่ฟูเป็นกบฏเข้าโจมตีเซอหลี่หรือเชียงรุ่ง ต่อมา
ร่วมมือกับเชียงรุ่งในการโจมตียูนนาน^๑ นโยบายของจีนต้องการปราบปรามปาไปสี่ฟูเพราะ
จีนต้องการแก้ปัญหาความขัดแย้งบริเวณชายแดนด้านที่ติดต่อกับพม่าที่ประกอบด้วยรัฐ
เล็ก รัฐน้อยที่มักมีการกระทบกระทั่งกันอยู่เสมอ เป็นเหตุให้การค้าขายข้ามพรมแดนชะงัก
แม้ขุนนางจำนวนหนึ่งจะต่อต้านการทำสงคราม แต่หยวนสี่ระบුව่า จักรพรรดิทรงเห็น
ด้วยกับการทำสงครามปราบปรaml้านนาและรัฐไท่อื่น ใน พ.ศ. ๑๘๔๔ ทรงมีพระบรม
ราชโองการให้ยกกองทัพไปถึง ๒๐,๐๐๐ คน ทางการยูนนานมีหน้าที่จัดหาพาหนะ
สนับสนุน ทรงพระราชทานเงิน ๙๒,๐๐๐ ตั้วเป็นค่าใช้จ่ายเตรียมกองทัพ เพื่อเสริม
กำลังให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ทรงให้เกณฑ์นักโทษในเสฉวนและยูนนานมาเป็นทหารในกองทัพ
มีการจ้างคนเข้าร่วมกองทัพโดยให้เงินเบี่ยคนละ ๖๐ พวง^๒ อย่างไรก็ตามการทำสงคราม
ครั้งนี้ไม่สำเร็จเพราะกองทัพจีนถูกกลุ่มคนที่จีนเรียกว่า พวกฟันทองหรือพวกมอญ-เขมร
ที่อยู่บริเวณชายแดนจีนและพม่าล้อมโจมตี จักรพรรดิทรงสั่งประหารแม่ทัพและปลด
ข้าราชการที่มาทำสงครามแต่พ่ายแพ้^๓

ความล้มเหลวของกองทัพจีนทำให้ล้านนาและสิบสองปันนาตอบโต้ด้วยการยกกำลัง
ไปโจมตีบ้านเมืองตอนในของยูนนานใน พ.ศ. ๑๘๕๒ จีนไม่ต้องการทำสงครามในพื้นที่
ชายแดนอีกต่อไปจึงได้ส่งคณะทูตไปเกลี้ยกล่อมกษัตริย์ของสิบสองปันนาและล้านนาให้
ยอมสวามิภักดิ์แต่โดยดี ทางฝ่ายล้านนาและสิบสองปันนาได้ส่งคณะทูตพร้อมเครื่องราช
บรรณาการไปปักกิ่งใน วันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๑๘๕๕ นับเป็นการยอมรับอำนาจของจีน
และยุติสงครามที่ยืดเยื้อมานาน

จีนมีโอกาสขยายอำนาจมากขึ้นหลังจากพญามังรายสวรรคตใน พ.ศ. ๑๘๕๕ เพราะ
ความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองของล้านนาเริ่มสั่นคลอน กษัตริย์องค์ต่อๆ มาไม่สามารถ
ควบคุมดินแดนทั้งหมดได้ เกิดการแตกแยกออกเป็นรัฐเล็กๆ ที่เป็นอิสระต่อกัน โดยที่ผู้
ปกครองมักเป็นพี่น้องหรือเครือญาติในราชวงศ์มังราย มีการแย่งชิงอำนาจภายในกลุ่ม

^๑Sai Sam Tip, “The Lu in Sip-Sawng Panna From the Earliest Times Down to A.D. ๑๖๔๔”, M.A. thesis, Arts and Science University, Rangoon, ๑๙๗๖, p.๙๖.

^๒Sai Sam Tip, Ibid, p.๑๐๓.

^๓วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๗.

เชื้อพระวงศ์ เช่น เจ้าเมืองพะเยายกกองทัพมาตีเมืองฝาง และขุนเครื่องพระเชษฐาของขุนครามมาตีเมืองเชียงใหม่ที่เจ้าแสนภูผู้เป็นพระนัดดาปกครองอยู่ พญาครามต้องให้เจ้าน้ำท่วมพระโอรสอีกพระองค์หนึ่งมาขับไล่^๑

เมื่อไม่สามารถจะสร้างสมอำนาจการปกครองที่เข้มแข็งขึ้นเองได้ ผู้ที่ขึ้นมาเป็นกษัตริย์ล้านนาจึงต้องอาศัยอำนาจจากภายนอกสนับสนุนสิทธิธรรมในการปกครองของตนเอง ส่งผลให้นโยบายของล้านนาต่อจีนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป แทนที่จะทำทลายอำนาจของจีนเหมือนสมัย พญามังราย พญาครามหันมามอบรับอำนาจของจีน เพื่อให้รับรองฐานะของพระองค์ โดยส่งทูตไปจีนพร้อมกับเครื่องราชบรรณาการ คือ ช้างที่ฝึกแล้ว ๒ เชือก^๒ ความสัมพันธ์ในรูปแบบของรัฐบรรณาการนี้เนื่องมาจากต้องการให้จีนรับรองอำนาจของกษัตริย์ เกิดจากปัญหาความขัดแย้งภายในที่กษัตริย์ไม่สามารถแก้ไข โดยที่ล้านน่ายังมีอำนาจในการปกครองตนเอง จีนยินดีที่ล้านนายอมสวามิภักดิ์กับจีนแลกกับการรับรองสิทธิธรรมของกษัตริย์องค์ใหม่ ต่อมาได้กลายเป็น ธรรมเนียมปฏิบัติเมื่อมีการผลัดเปลี่ยนกษัตริย์ของล้านนาจะต้องแจ้งไปยังราชสำนักจีน

การสร้างศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองที่มั่นคง

ในการตอบโต้การรุกรานของจีนนั้นล้านนาไม่ได้มีกำลังทหารเพียงพอ เพราะจีนเข้มแข็งมากทั้งทางด้านกำลังคนและเทคโนโลยีในการสู้รบ^๓ ข้อได้เปรียบของล้านนาและรัฐไทบริเวณชายแดนจีน คือ ที่ตั้งที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงของจีน แต่กระนั้นก็ดีจีนสามารถใช้เวลานานเป็นศูนย์กลางควบคุมอำนาจในพื้นที่ชายแดน ทำให้ส่งกำลังเข้ารุกรบได้สะดวก พญามังรายจึงทรงหันมาสร้างความเข้มแข็งภายในด้วยการรวบรวมบ้านเมืองทั้งหลายให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตั้งได้กล่าวมาแล้วเป็นขั้นตอนแรก ขั้นตอนต่อมา คือ การสร้างศูนย์กลางของอำนาจหรือเมืองหลวงที่มีชัยภูมิที่เหมาะสมในทางยุทธศาสตร์ พระองค์ทรงแสวงหาที่ตั้งเมืองหลวงที่เหมาะสมในการป้องกันตัวเองและขยายอำนาจ

ตั้งแต่ทรงขึ้นครองราชย์พญามังรายได้เสด็จประพาสไปตามสถานที่ต่างๆ แสวงหาชัยภูมิที่เหมาะสม เพื่อตั้งบ้านเมืองกระจายไปตามจุดยุทธศาสตร์และเส้นทางการค้า เช่น การตั้งเมืองเชียงใหม่ และเมืองเชียงราย เพื่อบริการรับการรุกรบใต้ของจีน มีการสร้าง

^๑โครงการวิจัยคัมภีร์โบราณภาคเหนือ, ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ภาคปริวรรต เล่มที่ ๒ ผูกที่ ๓-๕ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม, ๒๕๒๕), หน้า ๗.

^๒วินัย พงศ์ศรีเพียร(บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๒.

^๓Sun Laichen, “Ming-Southeast Asian Overland Interactions, ๑๓๖๘-๑๖๔๔”, Ph.D dissertation, University of Michigan, ๒๐๐๐, pp.๔๘-๕๒.

เมืองเล็ก เมืองน้อย เช่น เวียงแซ่สัก เมืองพร้าว เมืองแกน และแม่คะซาน ฯลฯ เป็นการตั้งชุมชนบ้านเมืองเพื่อเป็นกำลังสนับสนุนอำนาจของกษัตริย์ สำหรับเมืองเชียงตุงนั้นตำนานพญามังราย สร้างเมืองเชียงตุง กล่าวว่า พญามังรายทรงใช้มังคุดมางเคียนหัวหน้าชาวลัวะไปปราบพวกลัวะที่เชียงตุงและสร้างเวียงขึ้นที่หนองตุงใน พ.ศ. ๑๗๘๖^๑ ให้เป็น “ลูกข้างทางเมือง” ในช่วงแรก ที่มังคุดมางเคียนปกครองเมืองเชียงตุงต้องลงไป “เอาเวียงเอาการ” ภายหลังเมื่อพ่อท้าวหน้าทวม ผู้เป็นหลานของพญามังรายถูกส่งไปปกครองเองเชียงตุงใน พ.ศ. ๑๗๙๖ เชียงตุงเริ่มมีอำนาจอิสระ ในการปกครองตนเอง และทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านที่ป้องกันการขยายอำนาจของจีน โดยพ่อท้าวหน้าทวมได้ให้สร้างกำแพง หอรบ และขุดคูเมืองเพื่อรับศึก ปรากฏว่าใน พ.ศ. ๑๗๙๗ จีนยกกองทัพเข้ามาโจมตีแต่ไม่สำเร็จ^๒

ในการสร้างเมืองเชียงรายพญามังรายทรงเลือกภูมิประเทศดุจเดียวกับที่พญาลาวเคียงทรงสร้างเมืองเงินยางซึ่งล้อมรอบด้วยภูเขาสามด้าน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่าถึงลาวเคียงว่า “...แต่ตั้งบ้านปองเมืองสลาดนั้” ได้แสวงหาสถานที่เหมาะสมในการสร้างเวียงใหม่^๓ ใน พ.ศ. ๑๘๐๕ ทรงสร้างเมืองเชียงรายริมแม่น้ำกก โดยมีตอยจอมทองเป็นสะดือเมืองและสร้างกำแพงเมืองล้อมรอบ เป็นเมืองหลวงอยู่ระยะเวลาหนึ่ง เมืองเชียงรายมีความสำคัญสำหรับ แคว้นโยนเพราะมีที่ตั้งที่แวดล้อมไปด้วยเมืองใหญ่ มีเมืองเชียงแสนอยู่ทางเหนือ พะเยาอยู่ทางใต้ ยากแก่การรุกรานของข้าศึก เป็นสาเหตุหนึ่งที่พญามังรายทรงสร้างเชียงรายขึ้นมา

หลังจากนั้นพญามังรายทรงย้ายไปประทับอยู่ที่เมืองฝางซึ่งเป็นเมืองสำคัญชายแดนที่ติดต่อกับรัฐไทใหญ่ใน พ.ศ. ๑๘๑๑ ทรงใช้เมืองฝางเป็นฐานอำนาจในการขยายอำนาจไป ยึดครองเมืองผาแดงเชียงของและยึดครองเมืองเซียงหรือเมืองเทิงได้ใน พ.ศ. ๑๘๑๗ ทั้งสองเมืองเป็นเมืองสำคัญซึ่งเป็นแหล่งชุมนุมกำลังไพร่พลในการศึกตลอดสมัยของพระองค์ อีกทั้งเป็นการขยายอำนาจลงไปสู่ลุ่มน้ำอิง ไปประชิดเมืองพะเยาของพญางำเมืองใน พ.ศ. ๑๘๑๙ เพื่อให้เหมาะสมตามสถานการณ์ทรงย้ายราชสำนักจากเชียงแสนไปเชียงรายและ

^๑ศักราชที่ปรากฏในตำนานอาจจะคลาดเคลื่อนเพราะมีศักราชของเหตุการณ์ต่างๆที่ตำนานบันทึกไว้แตกต่างกันกว่าสิบปี ในกรณีนี้ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่าพญามังรายประสูติปี ๑๗๘๑ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ว่าพระองค์ไปสร้างเมืองเชียงตุงใน พ.ศ. ๑๗๘๖ กรณีของพ่อท้าวหน้าทวมนั้นตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงพ่อท้าวหน้าทวมพระโอรสของพญาครามถูกส่งไปปกครองเชียงตุงใน พ.ศ. ๑๘๖๘

^๒รัตนพร เศรษฐกุล, “ประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุง”, เรื่องเมืองเชียงตุง. (เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คส์เซนเตอร์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๐

^๓เวียงใหม่ของลาวเคียงอยู่ที่บ้านยางเสี้ยว ใกล้แม่น้ำละว้าหรือแม่น้ำสาย

ฝางสลับหมุนเวียนกัน อารังศักดิ์ ทำบุญ เสนอว่า พญามังรายทรงประสบความสำเร็จในการรวบรวมอำนาจในพื้นที่แคว้นโยนบริเวณลุ่มน้ำโขง-น้ำกก ใน พ.ศ. ๑๘๑๗ อำนาจของพระองค์เป็นที่ยอมรับในหมู่รัฐ เพื่อนบ้านไปจนถึงตอนเหนือของเวียดนาม^๑

นโยบายของพญามังราย คือ การสร้างอำนาจศูนย์กลางที่มั่นคงและขยายอำนาจออกมาครอบคลุมบ้านเมืองภายนอก ดังจะเห็นจากการขยายอำนาจจากเมืองเงินยางเชียงแสนขึ้นไปถึงเชียงตุง และเชียงรุ่ง โดยเน้นสร้างเครือข่ายอำนาจของเครือข่ายในพื้นทีลุ่มน้ำกก-น้ำโขงนั้น ทรงผนึกกำลังของกลุ่มเมืองโดยมีเมืองเงินยางเชียงแสนเป็นเมืองหลักของกลุ่มเมืองรอง คือ เมืองเชียงของ เมืองเทริง เมืองเชียงรายและเมืองฝาง ธิดา สาระยา สรุปว่าพญามังรายเป็นผู้นำคนแรกที่สามารถสร้างระบบการใช้อำนาจควบคุมในวงกว้างและถาวร และยังชี้ว่า^๒

...การสร้างรัฐของพญามังรายวางอยู่บนพื้นฐานของการรวมกำลังคนและชุมชนในที่ราบลุ่มเชียงรายเชียงใหม่เข้าด้วยกัน เกิดการประสมประสานของชนเผ่ากลายเป็นชนชาติ โคตรวงศ์”ลาว”ของพญามังรายขยายอำนาจโดยการรวมตัวแบบเครือข่ายระหว่างชนชั้นปกครองของชนชาติไตแถบสิบสองปันนาและตอนเหนือของที่ราบลุ่มเชียงราย...

การที่ระบบการเมืองของแคว้นโยนในระยะแรกเป็นระบบเครือข่ายที่อำนาจการปกครองเมืองต่างๆ กระจายไปอยู่ภายใต้ชื่อพระวงศ์ที่ถูกส่งไปปกครองเมืองนั้นๆ จึงสร้างปัญหาให้กับกษัตริย์องค์ต่อๆ มา บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์ เห็นว่าการขยายอำนาจของพญามังรายเป็นจุดเริ่มต้นของพัฒนาการทางการเมืองไปสู่รัฐแบบรวมศูนย์อำนาจที่เข้มแข็งในรัชสมัยของพญาติโลกราช^๓

การขยายอำนาจทางการเมืองของแคว้นโยนลงมาสู่ลุ่มน้ำปิงนั้นมีแรงผลักดันจากความต้องการทางเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน ในขณะที่ราบเชียงราย-เชียงแสนซึ่งเป็นที่ตั้งของแคว้นโยนเป็นที่ราบหุบเขาขนาดเล็กแบ่งแยกโดยแม่น้ำหลายๆ สาย พื้นที่เป็นที่สูงไม่สะดวกใน การคมนาคมติดต่อระหว่างชุมชนและควบคุมอำนาจทางการเมืองเหนือบ้านเมืองต่างๆ ได้ยาก ที่ราบลุ่มน้ำปิงเป็นที่ราบกว้างขวางเหมาะแก่การขยายตัวของชุมชน

^๑อารังศักดิ์ ทำบุญ, “กำเนิดอาณาจักรลานนาไทย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘, หน้า ๔๘.

^๒ธิดา สาระยา, กว่าจะเป็นคนไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๘.

^๓บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์, “กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ.๑๘๐๐-๒๐๓๐”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙, หน้า ๕๓.

บ้านเมืองที่มีไพร่พล เพิ่มมากขึ้น สะดวกในการคมนาคมติดต่อ ควบคุมได้ง่าย อีกทั้งมีพื้นที่ในการเพาะปลูกกว้างขวางจึงมีความเหมาะสมกว่าที่จะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่ส่งเสริมอำนาจทางการเมืองของพื้นที่ลุ่มน้ำปิง คือ การค้าขายกับดินแดนทางตอนใต้และรัฐชายฝั่งทะเลที่มีความสำคัญต่อการเติบโตขึ้นเป็นอาณาจักรของล้านนา ระบบการผลิตของล้านนาตั้งอยู่บนพื้นฐานพัฒนาการทางเทคนิคและสังคมวัฒนธรรมระดับหนึ่งที่ต้องพึ่งความสัมพันธ์ทางการแลกเปลี่ยนกับภายนอก จะเห็นได้ว่าความสามารถในการผลิตและการขยายตัวทางด้านการผลิตในระบบเศรษฐกิจธรรมชาติของล้านนาต้องการการกระตุ้นจากการค้าขายแลกเปลี่ยนกับบ้านเมืองภายนอก เพื่อให้เกิดการสะสมทุนจากภายในที่จะนำไปสู่พัฒนาการทางสังคมอีกระดับหนึ่ง พื้นที่ลุ่มน้ำปิงสามารถติดต่อกับบ้านเมืองในแถบลุ่มแม่น้ำสาละวินทางตะวันตกและบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาทางใต้ที่พัฒนาขึ้นมาเป็นรัฐและได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย มีหลักฐานการค้าขายระหว่างหริภุญไชยกับละโว้และเมืองอื่นๆ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยามีแม่น้ำปิงเป็นเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญ เมืองหริภุญไชยมีชื่อเสียงว่าเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง เป็นแหล่งรวมการค้าขายและพ่อค้าจากบ้านเมืองต่างๆ รวมทั้งเมืองฝางทางตอนเหนือ เป็นตลาดรวบรวมสินค้าจากบ้านเมืองลุ่มน้ำกก-น้ำโขงไปสู่เมืองท่าการค้าบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาและเมืองท่าชายฝั่งทะเลปากอ่าวไทยและนำเอาสินค้าจากต่างประเทศไปสู่บ้านเมืองลุ่มน้ำกก-น้ำโขง^๑ การผนวกรวมหริภุญไชยเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นโยนหรือขยายอำนาจมาครอบครองพื้นที่สำคัญทางการค้าเช่นนี้ย่อมจะนำมาซึ่งความมั่งคั่งให้กับล้านนา

ลัษณะ : ชนพื้นถิ่นกับการสร้างบ้านแปงเมืองของพญามังราย

ความสัมพันธ์ระหว่างพญามังรายกับกลุ่มชาวลัวะเป็นปัจจัยสู่ความสำเร็จในการรวบรวมอำนาจของพญามังราย พญามังรายทรงอาศัยกำลังและการสนับสนุนจากชนพื้นถิ่นทั้งใน ลุ่มน้ำกก-น้ำโขง และในลุ่มน้ำปิงโดยดำเนินกลยุทธ์บายในการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับกลุ่มลัวะหรือมอญเขมรซึ่งเป็นกลุ่มคนพื้นถิ่น สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมืองระหว่างคนไทและลัวะ^๒ จะเห็นได้ว่าพญามังรายไม่ได้สร้างเมือง

^๑อุษณีย์ ธงไธสง, “ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านนาไทยและอาณาจักรอยุธยา พ.ศ.๑๘๓๙-๒๓๑๐,” *ล้านนาไทย อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมนสารีริกธาตุสามกษัตริย์*, เชียงใหม่, ๒๕๒๖-๒๕๒๗, หน้า ๒๔๕.

^๒นักวิชาการบางกลุ่มมักแบ่งแยกไทและลัวะอย่างชัดเจน โดยกำหนดว่าคนไทเป็นผู้นำวัฒนธรรมเมืองไปครอบงำลัวะ หรือดูดกลืนลัวะเข้าสู่ระบบสังคมเมืองของไทย แต่โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น ลัวะได้มีสังคมเมืองของตนในระดับหนึ่งแล้วและการตั้งเมืองของคนไทไม่ว่าจะเป็นการสร้างเมืองเชียงใหม่ เชียงตุง หรือเชียงใหม่ของพญามังรายต่างมีลัวะเป็นองค์ประกอบทางประชากรที่สำคัญ หรือแม้แต่ที่ตั้งของเมืองที่สร้างขึ้นก็มักอยู่ใกล้เคียงกับเมืองของลัวะเดิม

ขึ้นมาใหม่ แต่ได้สร้างกลไกการปกครองใหม่ครอบจากส่วนบนเหนือกลุ่มคนพื้นถิ่นดั้งเดิม คือ กลุ่มลัวะที่ตั้งชุมชนของตนเองแล้ว

การยึดอำนาจของพญามังรายอาศัยชนพื้นถิ่นดั้งเดิม คือ ลัวะ เริ่มตั้งแต่การขยายอำนาจทางเหนือของกลุ่มน้ำกก ความสำคัญของลัวะในฐานะชาวพื้นถิ่นดั้งเดิมปรากฏในตำนานว่าด้วยการสร้างเมืองเชียงตุง ซึ่งเริ่มด้วยการที่พญามังรายเสด็จล่าสัตว์ ทรงติดตามกวางทองไปถึงดอยจอมทอง ทอดพระเนตรภูมิประเทศเมืองเขินที่ร่มรื่นอุดมสมบูรณ์ ทรงพอพระทัยและมีพระประสงค์จะสร้างเป็นเมืองให้เป็น “ลูกบ้านทางเมือง” ที่น่าสนใจ คือตำนานกล่าวถึงปริศนา ที่ทรงให้สลักรูป “พราณแบกหอกจูงหมาพาไถ”^๓ ไว้บนดอยนั้น เชื่อมโยงไปถึงธรรมเนียมลัวะ จูงหมาพาแขกในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่^๔ จากการศึกษาหมู่บ้านลัวะพบว่าธรรมเนียมจูงหมาเป็นการแก้เคล็ดในการริเริ่มพิธีกรรมหรืองานมงคลต่างๆ เช่น หากแต่งงานกับผู้ที่ถือผีเดียวกันจะต้องมีพิธีแก้เคล็ดด้วยการให้ฝ่ายหญิงจูงหมาดำเดินรอบบ้าน ๓ รอบ ฝ่ายชายเดินตามหลัง จากนั้นจะฆ่าหมาเอาเลือดใส่รางข้าวหมูให้เจ้าบ่าวเจ้าสาว ส่องดูเงาตัวเองเพื่อเป็นการป้องกันเหตุร้ายที่อาจจะเกิดขึ้น^๕

ในครั้งตั้งเมืองเชียงตุงซึ่งเป็นบ้านเมืองลัวะ^๔ พญามังรายทรงส่งกองทัพไปยึดครองไม่สำเร็จ เพราะลัวะมีจำนวนมาก จึงทรงใช้ให้ลัวะสองพี่น้อง ชื่อ มางคุมมางเคียนไปเป็นไส้ศึก เมื่อยึดเมืองได้สำเร็จก็ให้หัวหน้าลัวะเดิมปกครองต่อไป โดยได้เกณฑ์แรงงานลัวะตั้งแต่ “...เดือนเจ็องเป็งไปถึงเดือนสามเป็ง ทิ้งลู่อันหลายได้ลงมาแบกไม้เอาการเมืองเทื่อ...”^๕ การยึดครองเชียงตุงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างบ้านเมืองขยายขึ้นไปทางเหนือจนถึงพรมแดนของสิบสองปันนาตามที่เอกสารจีนระบุเอาไว้^๖ ครั้นเมื่อทรงวางแผนยึดครองทริภุชไชย ซึ่งเป็นเมืองใหญ่อุดมสมบูรณ์ด้วยไพร่พล ทรงเห็นว่าไม่อาจสำเร็จด้วยการใช้กำลังเข้าทำสงคราม ที่สำคัญไพร่พลของทริภุชไชยนั้นส่วนใหญ่เป็นชาวลัวะ พญา

^๓สงวน โชติสุขรัตน์, “ตำนานพระยามังรายสร้างเมืองเชียงตุง”, *รวมสารนิยายไทย*, (พระนคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๓๖.
^๔อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วย้อจ, *อ้างแล้ว*, หน้า ๑๖๕.

^๕เป็นธรรมเนียมของชาวลัวะบ้านหมู ๖ ตำบลหารแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. กฤษณา เจริญวงศ์ และ เพชราประจัน ปัญญิก, *การสำรวจชุมชนลัวะ ๕ อำเภอ: อำเภอเมือง หางดง สันป่าตอง จอมทองและฮอด*. (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๓๐), หน้า ๓๐.

^๖รัตนพร เศรษฐกุล, “ประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุง”, *เรื่องเมืองเชียงตุง* (เชียงใหม่: สุริวงศ์บุคส์เซ็นเตอร์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๐. ตำนานระบุดิศราชก่อนข้างสืบสน เพราะตำนานป่าแดงว่าพญามังรายยึดครองพื้นที่ได้แล้วให้สร้างเมืองเชียงตุงในปี ๑๗๘๖ ซึ่งขัดแย้งกับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ซึ่งระบุว่าพญามังรายประสูติเมื่อปี ๑๗๘๑ Sao Saimong Mangrai. *The Padaeng Chronilce and the Jengtung State Chronicle Translated* (Ann Arbor: University of Michigan, ๑๙๘๑).

^๗ทวี สว่างปัญญางกูร, *ตำนานเมืองเชียงตุง*. (เชียงใหม่: แผนกอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมล้านนา ธรรมสถาน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗), หน้า ๕๑.

^๘หวนสื่อระบุว่า ทางเหนือของป่าไปซีฟูจเซอหลี่หรือเชียงรุ่ง

มังรายจึงส่งลัวะชื่ออ้ายฟ้าไป เป็นไส้ศึก และเมื่อยึดเมืองได้แล้วทรงปกครอง อยู่เพียงสอง ปีก่ตั้งอ้ายฟ้าปกครองแทน เป็นการใช้ คนพื้นเมืองชาติพันธุ์เดียวกันปกครองกันเอง

กล่าวได้ว่าความสำเร็จในการขยายอำนาจในกลุ่มน้ำปิงของพญามังรายนั้นเกิดจากการยอมรับและผสมผสานวัฒนธรรมของตนกับของชาวพื้นถิ่นที่ตั้งถิ่นฐาน อยู่แล้วเป็นจำนวนมาก ดำนานอินทิลเป็นตำนานที่ระบุถึงการมีอยู่ของชุมชนลัวะในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง ใว้อย่างชัดเจน กล่าวถึงเมื่อพญามังรายเสด็จไปรบเอาเมืองหริภุญไชยได้แล้ว เสด็จกลับมายังภาคเชียงเลือก (เชียงเรือก) พระองค์ทอดพระเนตรเห็นบ้านเมืองของชาวลัวะใหญ่ โตกว้างขวางก็ทรงพอพระทัยและต้องการสร้างเมืองที่นี่ พื้นที่นี้อาจจะเป็นพื้นที่เดิมที่พวก ลัวะอาศัยอยู่ แล้วต่อมาทิ้งร้างไว้ ขณะที่เสนาไปถางพื้นที่ให้ราบได้พบรูปกุมภภัณฑ์ ด้วยเหตุ ที่ไม่รู้จักและไม่รู้ว่าจะทำประการใดจึงพากันนำรูปนั้นมาถวาย พญามังรายทรงตระหนัก ว่าดินแดนลุ่มแม่น้ำปิงเป็นดินแดนลัวะมาก่อน เคยมีพญาลัวะจากดอยสุเทพเคยมาสร้าง เมืองอยู่แล้ว จึงทรงให้เสนาชื่อ ศรีดอนไชย ไปถามจารีตฮีตฮอยดั้งเดิมของลัวะ พญาลัวะ ได้ให้ศรีขุนจุกขุนนางลัวะนำเอาฮีตเก่ามาอ่านให้ฟัง จึงได้ทราบถึงพิธีบูชาเสาอินทิลและ กุมภภัณฑ์ทั้ง ๖ ตน และเทวดาเจนนเมืองหรือเสื้อเมือง ด้วยเหตุที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ของลัวะ พญามังรายจึงทรงรับเอาจารีตของลัวะไว้ ทรงให้หมื่นช้างแก้วสร้างหอที่ประทับในที่เดิม ที่เจ้าเมืองลัวะเคยอยู่ ครั้นถึงฤกษ์ดีจึงเสด็จเข้าเมืองตามที่ศรีขุนจุกแนะนำ โดยเสด็จเข้า เมืองทางประตูทางเหนือเพราะเชื่อว่าจะทำให้บ้านเมืองรุ่งเรือง รบพุ่งปราบข้าศึกศัตรูได้ ที่สำคัญทรงริเริ่มให้มีพิธีบูชาอารักษ์พระเสื้อเมือง^๑ พิธีกรรมเหล่านี้ได้กลายเป็นจารีตของ ล้านนาสืบมา^๒

^๑ สงวน โชติสุขรัตน์, “ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่”, **รวมสารนิยายไทย**, (พระนคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๗๙-๘๓ แสดงว่า พญามังรายอาจจะทรงเคยใช้เชียงเลือกเป็นที่ประทับก่อนที่จะสร้างเวียงกุมกาม เชียงเลือกมีตลาดอยู่ทางด้านตะวันออกของเมือง เชียงใหม่ แต่ในตำนานอื่นกล่าวถึงว่าทรงประทับอยู่ที่เชียงเลือกเพียงสามคืนเท่านั้น

^๒ พิธีกรรมของรัฐใหม่ก็มีลัวะเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เช่น พิธีการขึ้นครองราชย์โดยมี “ลัวะจุงหมาพาแขก” นำหน้าขบวนเสด็จ เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นที่เป็นมงคล

เสาอินทขิล

การที่ผู้นำล้านนายอมรับประเพณีของลัวะแสดงถึงความสำคัญของชาวลัวะในการสร้างอาณาจักรล้านนา ผู้นำสร้างสิทธิธรรมในการปกครองด้วยการดำรงรักษาฮีตลัวะ ที่สำคัญ เช่น ประกอบพิธีบูชาผีบ้านผีเมืองตามความเชื่อดั้งเดิมของลัวะ ลักษณะเด่นของอาณาจักรล้านนา คือ การผสมผสานทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่างๆ เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทาง

สังคมและการเมือง การสร้างบูรณาการทางวัฒนธรรมของลัวะและไท เป็นตัวอย่างของการผสมผสานทางวัฒนธรรม ที่ไม่ใช่การครอบงำแต่ฝ่ายเดียวจากกลุ่มชนชั้นปกครองจำนวนลัวะเจ้าถิ่น ที่สนับสนุนผู้นำไทในการ “สร้างบ้านแปงเมือง” ทำให้ลัวะได้รับอำนาจในการปกครองตนเองและรักษาจารีตประเพณีดั้งเดิมของตนไว้ได้ แต่ในฐานะไพร่บ้านพลเมืองลัวะต้องเสียภาษีและส่งส่วยบรรณาการต่างๆ ให้กับผู้ปกครอง

ในฐานะไพร่เมืองลัวะมีบทบาททางเศรษฐกิจทั้งการแลกเปลี่ยนผลผลิตทางด้านการเกษตรไปจนถึงการค้าขายระหว่างเมืองและรัฐ สำหรับล้านนารายได้จากการค้าเป็นรายได้สำคัญ เส้นทางการค้าหลายสายเข้ามาสู่เมืองหลวง มีพ่อค้าจากบ้านอื่นเมืองอื่น เช่น เชียงแสน ล้านช้าง ยูนนาน พม่าและอยุธยา มาค้าขายที่เชียงใหม่ ทั้งนี้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางรับสินค้า ของป่าจากเมืองต่างๆ ที่อยู่ทางตอนบนแล้วส่งต่อไปยังเมืองท่าตอนล่างและกระจายสินค้า จากเมืองท่าสู่บ้านเมืองตอนใน ลัวะจึงมีบทบาทในการนำสินค้าประเภทของป่าออกมาสู่ ตลาดเมืองและเป็นผู้บริโภคสินค้าจากเมือง การศึกษาแหล่งโบราณคดีบนเทือกเขาด้านตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำปิง พบหลุมฝังศพจำนวนมากกระจายตั้งแต่อมก๋อย แม่ตื่น เรื่อยไปถึงแม่ระมาด แม่สอด ตาก และกำแพงเพชร ในหลุมบรรจุภาชนะเครื่องใช้และเครื่องประดับของผู้ตาย แสดงว่าเป็นคนมีฐานะดี ได้พบภาชนะดินเผาเคลือบของจีนสมัยราชวงศ์ซ่งและราชวงศ์หมิง เครื่องถ้วยของไทยจากสุโขทัยศรีสัชนาลัย และจากเตาเผาหลงที่สันกำแพงในล้านนา เครื่องถ้วยเหล่านี้มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๑ เครื่องประดับมีกำไล กระดิ่ง ลูกปัดทำด้วยแก้ว และหินสี เครื่องใช้อื่นๆ เช่น กระจก ดาบเหล็ก มีด ขวาน และกริช การค้นพบนี้นำไปสู่ ข้อสันนิษฐานว่า ลัวะเป็นเจ้าของหลุมฝังศพเหล่านี้และเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่ตั้งหลักแหล่งอยู่บนเส้นทาง

ติดต่อระหว่างดินแดน ลุ่มแม่น้ำปิงและลุ่มแม่น้ำสาละวิน การนำของป่าเข้ามาแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นทำให้ลัวะมีฐานะทางเศรษฐกิจดีสามารถบริโภคสินค้าราคาแพงจากต่างรัฐต่างเมือง^๑ ชาวลัวะเหล่านี้เป็นกลไกสำคัญอันหนึ่งในการสร้างความมั่งคั่งให้แก่อาณาจักรล้านนา

บทบาทของชาวลัวะในการสร้างบ้านแปงเมืองในยุคก่อนประวัติศาสตร์ล้านนาหรือต้นรัชสมัยพญามังรายแสดงให้เห็นการรวมตัวกันระหว่างลัวะกับไท การสรุปว่าการสร้างรัฐของพญามังรายเกิดจากการรวมกำลังคนและชุมชนในที่ราบลุ่มเชียงรายเชียงใหม่เข้าด้วยกัน เกิดการผสมผสานของชนเผ่าเป็นชนชาตินั้นคงไม่มีข้อโต้แย้ง แต่หากจะสรุปว่าการขยายอำนาจของพญามังรายเกิดจากการรวมตัวแบบเครือญาติระหว่างชนชั้นปกครองของชาติไต แถบสิบสองปันนาและตอนเหนือของที่ราบลุ่มเชียงราย^๒ เท่านั้นเป็นการละเลยบทบาทของชนพื้นเมืองท้องถิ่นที่ตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมืองอยู่ในลุ่มน้ำต่างๆในพื้นที่นี้มาตั้งแต่ก่อนยุคประวัติศาสตร์

การสร้างพันธมิตรกับรัฐเพื่อนบ้าน

ในช่วงของการสถาปนาอำนาจในบริเวณลุ่มน้ำกก-น้ำโขง พญามังรายทรงเป็นเพียงกษัตริย์ของรัฐขนาดเล็กที่มีข้อจำกัดในการขยายอำนาจหลายประการ แม้จะมีพระญาติสนิทเป็นผู้ปกครองสิบสองปันนาทางตอนเหนือ แต่การจะสร้างความยิ่งใหญ่ให้เป็นที่ยอมรับนั้น ต้องแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงรับทอดอำนาจจากกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ในอดีตตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่จึงได้นำเอาเหตุการณ์สมัยพญาเจือง (ครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๖๒๘) กษัตริย์นี้กรบเชื้อสายของลวจังกราช ผู้ปราบเมืองแก้วพระกัณมายืนยันถึงสิทธิธรรมและบุญญาบารมีของพญามังราย ในฐานะที่ทรงเป็นผู้สืบเชื้อสายจากพญาเจืองและลวจังกราช โดยระบุถึงพญาแก้วเมืองพระกัณท้าวแก่นพงสา ได้เดินทางมาผูกสัมพันธ์มิตรีด้วยการนำเครื่องอุดมคติเสกไปถวายพญามังราย เพื่อประกอบพิธีมูรธาภิเษกเป็นกษัตริย์เอกเช่นที่พญาห่อเจ้าลุ่มฟ้าทำพิธีอภิเษกพญาเจืองให้ครองเมืองพระกัณ^๓ เป็นการรับรองอำนาจของพญามังรายอีกระดับหนึ่ง

พญามังรายประสบความสำเร็จในการยึดอำนาจการปกครองบ้านเล็กเมืองน้อยทั้งหลายในลุ่มน้ำกก-น้ำโขง แต่กับรัฐขนาดใหญ่พระองค์ไม่สามารถใช้กำลังเข้าทำสงคราม

^๑ศรีศักร วัลลิโภดม, “ลัวะ ละว้า และกะเหรี่ยง : ชนเผ่าบนที่สูงกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ - การเมืองกับรัฐในที่ราบ ”, **ล้านนาประเทศ**(กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓๕-๓๓๖.

^๒ธิดา สาระยา, **อ้างแล้ว**, หน้า ๘.

^๓อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ, **อ้างแล้ว**, หน้า ๒๑.

จึงหันมาสร้างพันธมิตรกับรัฐใหญ่ เช่น พะเยาและสุโขทัย พะเยาเป็นรัฐอิสระตั้งอยู่บริเวณริมกว๊านพะเยา ซึ่งเป็นต้นแม่น้ำอิง เป็นรัฐหุบเขาที่ประกอบด้วยชุมชนบ้านเมืองใหญ่น้อยหลายแห่ง มีเวียงซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองอยู่ถึง ๑๑ แห่ง มีพื้นที่ทั้งหมดถึง ๓๖ แห่ง^๑ นับเป็นรัฐไทที่มีขนาดใหญ่และมีความเข้มแข็งเป็นปึกแผ่น ไม่เพียงแต่มีพื้นที่การเพาะปลูกกว้างขวาง พะเยายังเป็นรัฐ ที่ทำการค้าขายกับรัฐอื่นๆ ทั้งทางเหนือและทางใต้ มีเส้นทางคมนาคมจากสุโขทัยในลุ่มน้ำยม ไปยังเมืองพะเยาซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มน้ำอิง^๒ การสร้างพันธมิตรกับพะเยาจึงมีความจำเป็นและ มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับพญามังราย

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงบทบาทของพญามังรายในการระงับความขัดแย้งระหว่างพญาเมืองเมืองพะเยากับพระร่วงแห่งเมืองสุโขทัย^๓ ไม่ว่าความขัดแย้งนี้จะเป็นเรื่องขู้สาวหรือเรื่องอื่นใดก็ตาม แต่ก็เป็นโอกาสให้พญามังรายได้แสดงบทบาทของตนเอง ในการขจัดความริวฉวนและสร้างความสัมพันธ์อันดีของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์อีกครั้ง ด้วยความสุชุมคัมภีรภาพของพระองค์ พระองค์ได้รับความไว้วางใจจากพญาเมืองให้ตัดสินความขัดแย้งระหว่างพระองค์กับพระร่วงผู้ปกครองเมืองสุโขทัย แม้จะทรงเห็นว่าพระร่วง ทรงกระทำผิดต่อพญาเมืองแต่ด้วยความรอบคอบเห็นการณ์ไกลและต้องการป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งกลายเป็นสงครามระหว่างรัฐ มิใช่ระหว่างพะเยากับสุโขทัยเท่านั้น แต่เนื่องจากสุโขทัยเป็นบ้านพี่เมืองน้องกับนครศรีธรรมราชและอยุธยา สงครามอาจจะขยายกลายเป็นสงครามใหญ่ พญามังรายจึงได้เกลี้ยกล่อมให้พญาทั้งสองหายความขุ่นข้องหมองใจกันและให้พญาร่วงแต่งเครื่องสุมาให้พญาเมืองเป็นเบี้ยแก้รุงแก้ารวง^๔

หลังจากเหตุการณ์นั้นแล้วความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ทั้งสามพระองค์ก็สนิทแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ได้มีการทำสังปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์และไม่เบียดเบียนกันและกัน โดยได้ “...เอามือมาแทงมือกันชุนคนเอาเลือดใส่แฝงยาสู่กันกิน...”^๕

^๑ วราวุธ ศรีโสภาค, “การศึกษาแหล่งโบราณคดีที่มีคุน้ำคั่นดินล้อมรอบในบริเวณเมืองพะเยา”, *ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา*. (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๙.

^๒ ศรีศักร วัลลิโภดม, “อิง-ยม-น่าน: ความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่างสุโขทัย แพร่ น่าน และพะเยา”, *ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา*. (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๙๙.

^๓ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มีงเมือง, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘-๑๙

^๔ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค วัยอาจ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕.

^๕ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖.

การสร้างพันธมิตรกับรัฐเพื่อนบ้านดังกล่าวก็เพื่อจะรวมกำลังกันต่อต้านการขยายอำนาจของจีน ทำให้แต่ละรัฐมีโอกาสสร้างความเข้มแข็งทางการเมืองภายใน หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ที่อาจจะเกิดขึ้น สำหรับพญามังรายเองเป็นการเปิดโอกาสให้พระองค์สามารถตีเมืองหริภุญไชย จนได้ปกครองแคว้นพิงคี่ใน พ.ศ. ๑๘๒๕^๖

แผนยึดครองอาณาจักรหริภุญไชย

เมื่อสร้างอำนาจมั่นคงในกลุ่มน้ำโขง-น้ำกกแล้วพญามังรายเริ่มขยายอำนาจเข้าสู่ดินแดนลุ่มน้ำปิงเพื่อสร้างฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจใหม่และหลีกเลี่ยงอันตรายจากการขยายอำนาจลงใต้ของจिनราชวงศ์หยวน พญามังรายทรงสนพระทัยหริภุญไชย เพราะความมั่งคั่งจากการค้า “สมรทิด้วยข้าวของมากนัก พ่อค้าทางบกทางน้ำเที่ยวมาค้าชุกเมืองทางน้ำก็ถึง เมืองโยธียาก็มาค้าถึงยุท่างค้าขาย ชาวเมืองก็สมรทิดีเป็นดีมากนักแล...”^๗ ข้อความจากตำนานนี้แตกต่างจากความเห็นของนักวิจัยบางคนที่ว่าปลายสมัยหริภุญไชยนั้นเป็นยุคอ่อนแอและเสื่อมอำนาจ ตามตำนานไม่ได้กล่าวถึงว่าหริภุญไชยอ่อนแอแต่ในทางตรงกันข้ามหริภุญไชย เป็นแคว้นแคว้น ที่มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์และไพร่บ้านพลเมืองเข้มแข็งมีความสุขร่มเย็นจนยากที่จะเอาชัยชนะ อีกทั้งมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองเมืองตามความเชื่อของคนในสมัยนั้นว่าเมืองหริภุญไชยนี้ “สมรทิดีแท้แล... มีเตชาอานุกาวลั๊กสวาด เพื่อว่ามหาธาตุสัพพัญญูเจ้าตั้งอยู่ในเวียงนั้นมီးอารักษ์ เลื้อบ้าน เลื้อเมือง ขุมขางรักสาดีนัก จักบองเอาอย่าง...”^๘ การยึดครองหริภุญไชยจึงเป็นแผนการระยะยาว เริ่มตั้งแต่สร้างเมืองและเวียงหลายแห่งตามรายทางลงมาทางใต้และผูกมิตรกับชุมชนบ้านเมืองของชาวลัวะเพื่อเป็นแหล่งเสบียงและฐานกำลัง ก่อนที่จะยึดครองหริภุญไชยซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มน้ำปิง

การยึดครองอาณาจักรที่มั่งคั่งและมั่นคงเช่นอาณาจักรหริภุญไชยเริ่มด้วยการบ่อนทำลายอำนาจของพญาธิบดีศรีผู้ครองเมือง ตำนานกล่าวถึงการส่งอำมาตย์ไปเป็นไส้ศึกในราชสำนักของพญาธิบดี เช่นเดียวกับการยึดครองเมืองเชียงตุงพญามังรายส่งลัวะเป็นไส้ศึก อำมาตย์เป็นปัญญาชนลัวะเดิมรับราชการเป็นขุนนางในราชสำนักของพญามังรายในตำแหน่งนายหนังสือและผู้เก็บส่วยเขา ทำไมต้องส่งลัวะไปทำงานสำคัญอย่างนี้หรือถามให้ลึกลงไปกว่านั้น ทำไมลัวะรับราชการจนเป็นที่ไว้วางใจของพญามังรายได้ถึง

^๖จिनกาลมาลีปกรณ์ระบุปี ๑๘๓๖.

^๗อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วย้อจ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗.

^๘อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วย้อจ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗-๑๘.

เพียงนี้ การต้องพิจารณาประวัติศาสตร์ตั้งแต่การก่อตั้งเมืองศรีอยุธยา เราจะพบว่าไพร่พลส่วนใหญ่ของศรีอยุธยา คือ ลัวะ แม้จะมีการอภิปรายยังไม่สิ้นสุดว่าผู้ปกครองศรีอยุธยานั้นเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด ลัวะหรือมอญ ด้วยความเป็นลัวะและความรู้ความสามารถในทางการบริหารราชการของอ้ายฟ้าย่อมทำให้พญาธิบาเชื่อถือไว้วางใจถึงกับมอบหมายให้เป็นผู้ตัดสินคดีความและเก็บภาษีส่งต่างๆ การรับเอาขุนนาง ต่างบ้านต่างเมืองมารับราชการในตำแหน่งสำคัญเป็นเรื่องไม่ควรกระทำ นอกเสียจากมีปัญหาขัดแย้งภายใน จึงทำให้ชวนสงสัยว่าพญาธิบาอาจมีความขัดแย้งในราชสำนักกับขุนนางของพระองค์เอง จึงยกย่องให้อ้ายฟ้าเป็นใหญ่กว่าขุนนางศรีอยุธยา

อ้ายฟ้าใช้เวลาถึงเจ็ดปีในการทำลายความจงรักภักดีที่ประชาชนมีต่อพญาธิบา ทำให้ประชาชนเห็นว่าพญาธิบาเป็นผู้ปกครองที่โหดร้าย ชูตรีตภาชีจากราชฎาและกดขี่ข่มเหงให้เดือดร้อน อ้ายฟ้าแปลกแยกกษัตริย์จากราชฎา โดยไม่ให้ราชฎาได้เข้าเฝ้าเพื่อกราบทูลปัญหา ข้อเดือดร้อนดังที่เคยกระทำมาก่อน ยุยงส่งเสริมให้พญาธิบากระทำ “ผิดคลอง” หลายประการ เช่น ยอมให้เก็บภาษีเพิ่มเติมตามที่อ้ายฟ้าแนะนำ เป็นการกระทำผิดต่อธรรมะของกษัตริย์ ที่เรียกว่าอัปปริหานิยธัมม์ ๗ ประการ ในข้อที่เปลี่ยนแปลงส่วยไรและค่าไรนาที่กษัตริย์องค์ก่อนๆ เคยกำหนดไว้^๑ นอกจากนี้ยังมีการเรียกเกณฑ์แรงงานไพร่อย่างหนักติดต่อกันถึงสี่เดือน มีหน้าซ้ำยังทำให้ผลผลิตข้าวในนาของราษฎรเสียหาย^๒

เรื่องราวของอ้ายฟ้ากระทำการุแหยมให้ราษฎรเกลียดชังพญาธิบาในตำนานประวัติศาสตร์นี้เป็นความพยายามที่จะสั่งสอนให้เจ้าบ้านผ่านเมืองระวังตนในการปกครองไม่ให้ราษฎรเดือดร้อน กฎหมายล้านนาหลายฉบับให้ความสำคัญกับไพร่บ้านพลเมืองตำนาน พระยามังรายระบุว่า “...พระยามังรายจึงตั้งอาชญาไว้ที่ลู่กลหลาน อันจักเป็นท้าวพระยาแลเสนาอามาตย์ อันจักสืบๆ ยังราชวงศาไปภายหน้า แลเสนาอามาตย์อันจักแต่บ้านปองเมือง ที่รู้ที่ผิด ที่ชอบ ที่รู้ที่บ้านเมืองจักมันจักชน ได้ที่ไพร่สนุกสุขย่อนพระยานา...”^๓

อ้ายฟ้าได้กระทำทุกวิถีทางที่จะสร้างความเดือดร้อนให้ประชาชนให้ “แพ้ใจไพร่ไทชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายบ่ให้อินดีด้วยพญาธิบา” ในขณะที่เดียวกันก็พร่ำสรรเสริญคุณงาม ความดีของพญามังรายให้ฟังจนประชาชนเกิดความเลื่อมใส “ปรารถนาใครได้

^๑ ทัตถกัมมวินิจฉัยบาฬีฎีการวมสมมุตติราช ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, หน้า ๒๗.

^๒ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค เวียจ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๗-๒๘.

^๓ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “กฎหมายล้านนา”, วารสารมนุษยศาสตร์ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๐.

เจ้าพญามังราย มาเป็นเจ้า” เมื่อสถานการณ์ภายในเมืองหริภุญไชยสุกงอม อ้ายฟ้าก็ได้
รับส่งข่าวไปให้ พญามังรายยกกองทัพขนาดใหญ่เข้ามายึดเมืองหริภุญไชย ในสถานการณ์
คับขันพญาธิบา ไม่สามารถเรียกเกณฑ์กำลังคนมาป้องกันบ้านเมืองได้จึงต้องพาครอบครัว
หนีไปอยู่กับพญาเบิกพระโอรสที่เมืองเขลางค์นคร^๑

การยึดครองหริภุญไชยของพญามังรายไม่น่าจะสำเร็จได้เพียงเพราะเล่ห์เพทุบาย
ของอ้ายฟ้าเท่านั้น **ความขัดแย้งภายในของหริภุญไชย การร่วมมือจากลัทธิกลุ่มอื่นๆ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่อยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพและความเข้มแข็งของกำลังทัพจาก
แคว้นโยนน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญในความสำเร็จครั้งนี้ด้วยเช่นกัน** นอกจากนี้ตำนาน
กล่าวถึงคนไทที่มำตั้งหมู่บ้านริมน้ำปิงใกล้เมืองลำพูนตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๖๕๐ โดยคนเหล่านี้
ใช้เรือในการเดินทาง นอกจากนี้มีกษัตริย์ของหริภุญไชย ชื่อ “ไทยอำมาตย์” ขึ้นครอง
ราชย์อยู่ เพียง ๓ ปี^๒ แสดงว่าต้องมีกลุ่มคนไทยอพยพมาตั้งชุมชนอยู่ก่อนหน้าที่พญามังราย
จะยึดครองเมืองหริภุญไชยแล้ว สันนิษฐานว่าคนกลุ่มนี้อาจจะมีส่วนร่วมในการสนับสนุน
พญามังราย ด้วยเช่นกัน^๓

การยึดครองเมืองหริภุญไชยใน พ.ศ. ๑๘๒๔ ไม่ได้หมายความว่าพญามังรายสามารถ
ยึดอำนาจพื้นที่ลุ่มน้ำปิงได้อย่างเบ็ดเสร็จ เพราะเมืองเขลางค์ซึ่งเป็นเมืองลูกหลวงยังอยู่
ภายใต้ การปกครองของพญาเบิกพระโอรสของพญาธิบา ความเข้มแข็งของเมืองเขลางค์
เป็นที่ประจักษ์ควบคู่ไปกับบทบาททางด้านการเศรษฐกิจ ความไม่มั่นคงทางการเมือง
ยังมีอยู่ พญามังรายทรงตระหนักดีว่าทรงมีภารกิจในการยึดพื้นที่นี้ให้เด็ดขาด ดังนั้นหลัง
จากยึดครองเมืองหริภุญไชย ได้แล้วทรงประทับอยู่ที่เมืองนี้เพียงสองปีก็ได้แต่งตั้งให้อ้าย
ฟ้าเป็นขุนฟ้ากินเมืองแทน

สาเหตุที่พญามังรายไม่ทรงใช้หริภุญไชยเป็นเมืองหลวงนั้นพิเคราะห์ได้ดังนี้ ประการ
แรกเมืองหริภุญไชยยังไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจของพระองค์อย่างแท้จริง พญาธิบาและ
พญาเบิกกำลังรอเวลาที่จะมายึดคืน การทำสงครามครั้งต่อไปจะสร้างความเสียหายให้
กับไพร่พล ต้องเรียกกำลังมาเพิ่มจากแคว้นโยนทำให้กำลังคนลดน้อยถอยลง ประการที่
สอง เมืองหริภุญไชยเป็นเมืองหลวงเก่าที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน พญามังรายมิได้
เป็นเชื้อสายของราชวงศ์ผู้ปกครองหริภุญไชย การจะตั้งตนเป็นผู้ปกครองสวมทับพื้นที่

^๑อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ, อ้างแล้ว, หน้า ๓๐-๓๑.

^๒พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก. (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๒๒๑.

^๓พระยาปริยัติธรรมธาดา (แปล). คำแปลจามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, อนุสรณ์ในงานทำบุญครบร้อยวัน นางจันทร์
เมื่อด ชุตินา, วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์, ๒๕๓๐, หน้า ๙๕.

อำนาจดั้งเดิมอาจเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม ประการสุดท้าย ในการยึดครองเมืองทริภุญไชยพงศาวดารโยนกระบุว่ากองทัพของพญามังราย ได้จุดไฟเผาบ้านเรือนในเมืองทริภุญไชยใหม่ทั่วไปทุกแห่งเว้นเพียงหอพระแก้วเท่านั้น อีกทั้งยังเก็บกวาดทรัพย์สินสมบัติกลับไปเชียงรายเป็นอันมาก^๑ ส่วนตำนานอื่นๆ ไม่ได้กล่าวถึงความเสียหายของเมืองหลังการยึดครอง ความเสียหายของเมืองทริภุญไชยอาจมีส่วนทำให้พญามังราย ต้องสร้างเมืองหลวงใหม่หากทรงต้องการปกครองพื้นที่ลุ่มน้ำปิงให้เป็นศูนย์อำนาจของพระองค์

เวียงกุมกาม : เมืองหลวงแห่งแรกของพญามังรายในลุ่มน้ำปิง

ในระยะแรกพญามังรายได้เสาะแสวงหาชัยภูมิที่จะสร้างเมืองหลวงใหม่ของพระองค์ ใกล้กับแม่น้ำปิง ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองลำพูน การเลือกพื้นที่สร้างเมืองหลวงนี้พญามังรายเลือกพื้นที่ที่มีประชากรอยู่อย่างหนาแน่นแล้วและใช้แม่น้ำปิงเป็นชัยภูมิ เพราะสามารถจะคุมเส้นทางการค้าทางน้ำจากลุ่มน้ำปิงลงไปทางใต้ได้สะดวก ตามเส้นทางที่ปรากฏในตำนานการเดินทางของพระนางจามเทวีจากละโว้แสดงว่ามีการเดินทางน้ำจากบ้านเมืองลุ่มน้ำปิงลงไปทางใต้ไปถึงเมืองละโว้และต่อมายังมีการค้าขายกับเมืองอโยธยา พญามังรายทรงให้ชุดเอาแม่น้ำผ่ากลางหมู่บ้านเพื่อจะให้เป็นท่าน้ำ แต่กลับทำให้ประสบปัญหาภัยน้ำท่วมในฤดูฝนทำให้ผู้คนและสัตว์เลี้ยงเดือดร้อนจนชาวบ้านเรียกชุมชนนั้นว่า เชียงเรือ^๒ ต่อมาพระองค์เลือกเวียงกุมกามซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมของอาณาจักรทริภุญไชยตั้งเป็นเวียงและประทับอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๙ - ๑๘๓๙ เวียงกุมกามเป็นตัวอย่างการสร้างเมืองหลวงแห่งแรกของพระองค์ในลุ่มน้ำปิง (เวียงกุมกามปัจจุบันอยู่ในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่) พญามังรายได้ให้ชุดคูเวียงทั้งสี่ด้านให้เอาน้ำจากแม่น้ำปิงเข้าใส่ในคู ให้สร้างพระราชวังและบ้านเรือนประชาชนและสถานที่สำคัญต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาด ทรงให้ตั้ง “กาดกุมกาม” เพื่อเป็นแหล่ง ซื้อขายสินค้า เวียงกุมกามแห่งนี้ เป็นเมืองบริวารของทริภุญไชยมาก่อน จึงมีผู้คนคับคั่งและที่ตั้งอยู่ใกล้ลำน้ำปิงทำให้มีบทบาทในการค้าขายผู้คนที่ทำการค้ามั่งคั่ง พญามังรายทรงตั้งพระทัยที่จะให้ไพร่บ้านพลเมืองดำรงชีพอยู่อย่างมีความสุข จึงทรงปลอมพระองค์ไปสังเกตการณ์อยู่ตลาด กุมกามแห่งนี้ เมื่อทรงเห็นชาวแซ่ข้างและเชียงเรือ^๓ นำเรือมาที่ตลาดกุมกามและเรือล่มวัน

^๑พระยาประชากรจกรจักร. **อ้างแล้ว**, หน้า ๘๘ และ ๒๕๗.

^๒ชุมชนนี้มีความสำคัญทางด้านกำลังคน ผู้ปกครองชุมชนมีตำแหน่งหมื่น มีบทบาททางการทหารโดดเด่นในสมัยพญาติโลกราช

^๓เชียงเรือเป็นชื่อชุมชนที่พญามังรายทรงตั้งเวียงก่อนที่จะย้ายไปเวียงกุมกาม เป็นชุมชนใกล้เวียงกุมกาม ส่วนแซ่ข้างเป็นชุมชนที่อาจจะเป็นพื้นนาแห่งหนึ่ง ปัจจุบันมีตำบลแซ่ข้าง อำเภอสันกำแพง จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบเตาเครื่องปั้นดินเผาที่เรียกว่าเครื่องปั้นดินเผาเตาสันกำแพง ทำให้น่าเชื่อว่าจะเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยส่งออกไปขายยังชุมชนอื่นๆ

ละสองสามลำเป็นประจำ พระองค์จึงทรงห่วงใยและให้สร้างสะพานกุมกามเพื่อความสะดวกในการเดินทางมาค้าขาย^๑

แผนที่แสดงที่ตั้งเวียงทริภูมัยไชย เวียงกุมกาม และเวียงเชียงใหม่

พุทธศาสนากับการเมืองลุ่มน้ำปิง

การขยายอำนาจเข้าสู่ลุ่มน้ำปิงทำให้พญามังรายรับคติความเชื่อพุทธศาสนานิกายเถรวาทมาเสริมเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มคนไทและชนพื้นถิ่น คือ ความเชื่อถือผีอารักษ์ ได้โปรดให้สร้างวัดกานโถมเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองขึ้นที่บริเวณต้นไม้เตี้ยศักดิ์สิทธิ์ใกล้กับเวียงกุมกาม อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีเทวดาสถิตอยู่ ชาวบ้านมักมาสักการบูชาเพื่อขอลูกและทรัพย์สินต่างๆ ซึ่งก็จะได้ตามใจปรารถนา ต่อมาแม่ต้นไม้เตี้ยตายแล้วแต่ชาวบ้านก็ยังมากราบไหว้บูชาไม่ขาด หลังจากที่พญามังรายมาสร้างเวียงกุมกามแล้วก็ได้มีมหาเถระห้ารูป มาบำเพ็ญธรรมในบริเวณนั้น พญามังรายเสด็จไปนมัสการพระมหาเถระและสดับฟังนิทานเรื่อง พระยาวิภูฏังคคุลีต่อนี้ว่าพระหัตถ์พระพุทธ

^๑โครงการวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ. ตำนานสิบห้าราชวงศ์เล่มที่ ๑ ผูกที่ ๑-๒. (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม, ๒๕๒๔), หน้า ๗๑.

รูปจนได้มีฤทธิ์อำนาจเป็นอันมาก สามารถปราบปรามกษัตริย์ของเมืองอื่นๆ ทรงเกิดความ
เลื่อมใสศรัทธาจึงให้ช่างชื่อกานโถมสร้างพระพุทธรูปห้าองค์ เป็นพระนั่งสามองค์ พระยืน
สององค์ ขนาดเท่าพระวรกายของพระองค์เอง เมื่อได้รับชัยชนะเหนือกษัตริย์มอญเมือง
หงสาวดีตามที่ได้ทรงตั้งจิตอธิษฐานแล้วก็ทรงให้สร้างพระวิหารสำหรับพระพุทธรูปทั้งห้า
พระองค์ ถัดจากนั้นหลังจากเสร็จศึกกับพระเจ้าอังวะแล้วจึงให้ก่อสร้างพระเจดีย์ในวัดนี้^๑

ดินแดนลุ่มน้ำปิงมีเมืองหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่พุทธศาสนามาตั้งแต่
อดีต จึงมีการเดินทางติดต่อของพระสงฆ์ผู้มีความรู้กับลังกาอยู่เสมอ หลังจากการสร้างวัด
แล้ว ญามังรายทรงได้รับพระธาตุจากลังกาสององค์ ทรงเลื่อมใสในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์
ของพระธาตุจึงได้ทรงให้บรรจุไว้ที่พระเจดีย์หนึ่งองค์ และที่พระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่วัดกาน
โถมนั้นหนึ่งองค์ เป็นการรับเอาคติความเชื่อพระธาตุมาไว้สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับบ้าน
เมืองของพระองค์ แต่เดิมนั้นกษัตริย์หรือผู้นำเป็นศูนย์กลางของอำนาจ ที่อยู่ของผู้นำ
จะถูกเรียกว่า “เวียง”^๒ ธรรมเนียม การสร้างบ้านแปงเมืองและระบบความสัมพันธ์แบบ
เครือญาติก็ทำให้เมืองต่างๆ นั้นมีความสำคัญในตัวเองอยู่ในฐานะใกล้เคียงกัน เมืองใดที่
กษัตริย์ประทับอยู่ก็มีความสำคัญถือเป็นเมืองหลวง ในสมัยแรกญามังรายประทับอยู่ที่
เชียงราย เชียงแสน เวียงกุมกาม และเมืองฝาง เป็นต้น เมื่อสร้างเวียงกุมกามเป็นเมือง
หลวงจึงมีความพยายามที่จะสร้างความสำคัญให้กับเมืองโดยอาศัยคติความเชื่อพระธาตุ
เช่นเดียวกับเมืองหริภุญไชยที่ตำนานกล่าวว่า “...หริภุญไชยไพ่นมธุรีแท้ ได้ยินว่าเต-
ชาอาณานุกาฬสวาทนักร เพื่อว่ามหาธาตุสัพพัญญูเจ้า ตั้งอยู่ในเวียงนั้น อารักษ์เลื้อบ้าน
เลื้อเมือง ขุมขางรักษาศิวันัก จักปลงเอา ยังยากชะแล...”^๓ อีกทั้งได้ฝากทองคำ ๕๐๐ ไป
บูชาพระศรีมหาโพธิที่ลังกา เพื่อจะนำมาปลูกในบ้านเมืองของพระองค์ ต้นโพธิจากลังกา
สี่ต้นที่ได้มาทรงให้ปลูกที่ทุ่งยางเมืองฝาง ปลูกที่เวียงร้างนาง เวียงเก่าของพระองค์ ปลูกที่
พันนา ทำกาน ส่วนต้นสุดท้ายทรงให้พระราชมารดาและพระมเหสีนำไปปลูกแทนที่ต้น
มะเดื่อ ที่วัดกานโถมเวียงกุมกาม^๔

พระราชกรณียกิจทางศาสนาดังกล่าวมุ่งผลเพื่อเสริมสร้างพระบารมีให้แผ่ไพศาลใน
ทางการเมือง ในขณะที่เดียวกันก็ทรงบำเพ็ญตนเป็นองค์ศาสนูปถัมภกดังเช่นกษัตริย์ของ
หริภุญไชยเคยได้กระทำมาและได้รับการยกย่องมาแล้ว เป็นการตอกย้ำวัฒนธรรมพุทธ

^๑โครงการวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ, อ่างแล้ว, หน้า ๗๑-๘๓.

^๒เวียง ตามความคิดของคนไททั่วไปหรือคนไทนอกประเทศไทย หมายถึง เมืองที่เจ้านายผู้ปกครองอยู่ สัมภาษณ์ผู้อาวุโส บ้านแต
หลวง เมืองเตียนเบียนฟู ประเทศสาธารณรัฐประชาชนเวียดนาม วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๔๙

^๓อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ, อ่างแล้ว, หน้า ๑๗-๑๘.

^๔โครงการวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ, อ่างแล้ว, หน้า ๘๕.

พระธาตุหริภุญไชย

ในพื้นที่นั้น ดำเนินได้บันทึกการกัลปนาครั้งแรกของพญามังรายที่วัดกานโถม ซึ่งเป็นวัดหลวงในเวียงกุมกาม พระองค์ได้ให้ “ปีกแคว้น” ถวายเบี้ยค่านาปีละหกแสนสองหมื่นเบี้ยเป็นค่าจ้งหัน ให้แคว้นแจ่มถวายเป็นค่ากินห้าแสนเบี้ย แคว้นแข่งช่างถวายค่าหมากแก่พระภิกษุห้าแสนเบี้ย พระองค์และนางอุสาปายโคราชเทวีได้หยาดน้ำหมายทานถวายเม็งห้าสิบห้าบ้านห้าร้อยครัวไว้กับวัดกานโถม^๑ การกัลปนาทรัพย์สินที่ดินผู้คนสัตว์เลี้ยงให้กับวัดวาอารามเป็นการแสดงความศรัทธาในบวรพุทธศาสนาและสะท้อนถึงกำลังทางเศรษฐกิจของบ้านเมือง

การยึดครองหริภุญไชยซึ่งมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรทางใต้ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้พญามังรายไม่อาจนิ่งนอนใจในสถานการณ์อนาคตหรือกบดานอยู่เฉยๆในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง ความสัมพันธ์และการยอมรับอำนาจของพระองค์โดยผู้ปกครองอาณาจักรทางใต้ มีความสำคัญต่ออำนาจทางการเมืองของพระองค์ ดังนั้นจุดมุ่งหมายถัดไปหลังจากยึดครองหริภุญไชยคืออาณาจักรมอญหงสาวดีซึ่งเป็นบ้านพี่เมืองน้องของอาณาจักรหริภุญไชยมาตั้งแต่อดีต จะเห็นได้ว่าดินแดนทางใต้เป็นอาณาจักรที่เข้มแข็งไม่อาจจะยึดอำนาจได้ง่าย พญามังรายจึงได้ดำเนินวิเทศนโยบายเป็นมิตรกับอาณาจักรเหล่านี้ ได้ถือโอกาสที่อาณาจักรมอญ หงสาวดีเกิดการกบฏแย่งชิงอำนาจภายในเสด็จยกทัพไปประชิดเมืองหงสาวดี พระยาสุทโธม เจ้าเมืองได้แต่งตั้งให้ขุนนางนำราชสาส์นและเครื่องบรรณาการมาถวาย ขอเป็นไมตรีกับล้านนาและยังได้ถวายนางอุสาปายโคพระราชธิดาเป็นบาทบริจาริกาพร้อมกับผู้คนช่างม้าอย่างละห้าร้อย เพื่อมาเป็นบริวารของนาง พญามังรายทรงรับเป็นไมตรีกับกษัตริย์หงสาวดีและอภิเษกนางอุสาปายโค เป็นราชเทวี^๒ การกระทำดังกล่าวแสดงว่าพญามังรายยอมรับความสำคัญของหงสาวดี ซึ่งอาจไม่เพียงเป็นพันธมิตรทางการเมือง แต่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการค้าที่ดำเนินต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยที่หริภุญไชยเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ

^๑อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ, อ้างแล้ว, หน้า ๔๐.

^๒พระยาประชาภิจักรจักร, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๒.

ของกลุ่มน้ำปิง ในทางกลับกันเจ้าเมืองหงสาวดีก็ยอมรับอำนาจของพญามังรายเหนือดินแดนลุ่มน้ำปิงด้วยเช่นกัน

อาณาจักรใกล้เคียงอีกแห่งหนึ่งที่พญามังรายได้สร้างสัมพันธไมตรี คือ อาณาจักรพุกามอังวะ ในการยกกองทัพไปครั้งนั้นพระองค์ได้ขอช่างฝีมือเพื่อมาถ่ายทอดวิชาให้กับช่างของล้านนา ได้แก่ ช่างทองคำ ช่างหล่อ ช่างเหล็ก และช่างฝีมืออื่นๆ โดยได้จัดส่งช่างฝีมือไปเมืองเชียงแสน ช่างทองไปเมืองเชียงตุง ส่วนช่างเหล็กและช่างหล่อตลอดจนช่างฝีมืออื่นๆ ให้อยู่ที่เวียงกุมกาม^๑ การสร้างความสัมพันธ์กับพุกามเป็นการดำเนินรอยตามทริภุชไชยซึ่งมีการติดต่อค้าขายและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันมาแล้ว

การสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์อำนาจในลุ่มน้ำปิง

พญามังรายทรงสร้างเมืองหลายเมือง แต่ไม่ได้ทรงกำหนดให้เป็นเมืองหลวงถาวรด้วย ทรงตระหนักดีถึงความสำคัญของเมืองหลวงหรือเมืองศูนย์กลางการบริหารว่าต้องมีชัยภูมิเหมาะสม เมืองหลวงที่เป็นศูนย์อำนาจของรัฐขนาดใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน มักตั้งอยู่ในลุ่มน้ำสายใหญ่ที่มีเครือข่ายสาขาแม่น้ำบนพื้นที่ราบกว้างใหญ่ที่เหมาะสม ทั้งการเกษตรและเป็นเส้นทางการค้า แต่เดิมทรงตั้งเวียงกุมกามขึ้นมาเนื่องจากเป็นแหล่งที่มีชุมชนหนาแน่นมีการค้าขายเจริญเพราะติดแม่น้ำ แต่ภายหลังทรงเห็นว่าภูมิประเทศ ไม่เหมาะสม เนื่องจากมักมีน้ำท่วมทำความเสียหายให้กับประชาชน จึงทรงดำริจะย้ายเมือง ทรงได้พบชัยภูมิที่เหมาะสมที่จะสร้างเมืองบริเวณเชิงดอยสุเทพ จึงได้สร้างเมืองเชียงใหม่ หรือ“นพบุรีศรีนครพิงค์”^๒ ใน พ.ศ. ๑๘๓๙ โดยได้ทูลเชิญพญารามคำแหงแห่งสุโขทัย และพญาเจ้าเมืองแห่งเมืองพะเยา มาร่วมให้คำปรึกษาหารือในการวางผังเมืองเชียงใหม่

ในตำนานกล่าวถึงชัยภูมิที่เหมาะสมของเชียงใหม่หลายประการ แต่ที่ตำนานไม่ได้กล่าวถึงแต่มีความสำคัญยิ่ง คือ ที่ตั้งของเมืองที่ตั้งอยู่ตอนบนของกลุ่มน้ำปิง ทำให้เหมาะที่จะเป็นเป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรล้านนาที่มี

^๑พระยาประชาภิจักรจักร, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๔.

^๒ชื่อภาษาบาลีว่า “นพพิสินคร” แปลว่าเมืองสามนคร แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องการสร้างเมืองหรือความสำคัญของสามนครในพื้นที่แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน แสง มนวิทูร, อ้างแล้ว, หน้า ๙๔.

อาณาเขตทางเหนือไปถึงสิบสองปันนาและ ทางใต้ถึงสุโขทัย สามารถควบคุมชุมชนบ้านเมืองที่ขยายตัวทางตอนบน ควบคุมเส้นทางการคมนาคมจากที่ราบลุ่มน้ำปิงขึ้นไปถึงที่ราบลุ่มน้ำกก-น้ำโขงและลงมาถึงลุ่มน้ำวังได้ และพื้นที่นี้เป็นบ้านเมืองของกลุ่มคนที่จะไม่ได้ถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรทริภุญไชยอย่างเต็มที่ เป็นกลุ่มคนที่สนับสนุนการขยายอำนาจของพญามังรายจนยึดเมืองทริภุญไชยได้

การสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์อำนาจของอาณาจักรล้านนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง เป็นประจักษ์พยานของการรวมตัวของสังคมชนชาติ เพราะเชียงใหม่ถูกสร้างให้เป็นเวียงลักษณะที่เป็นเมืองป้อมที่สร้างขึ้นเพื่อป้องกันตนเอง มีกำแพงเมืองและคูเมือง การสร้างเวียงเช่นนี้แสดงถึงพัฒนาการของสังคมระดับสูง มีการผสมผสานความรู้ทางเทคโนโลยีและความคิดคติความเชื่อดั้งเดิมที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ในทางด้านการบริหารราชการ เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของชุมชนการเกษตรรอบๆ เมือง ปกครองโดยผู้นำที่มีอำนาจเด็ดขาด คือ พญามังราย^๑

แม้จะสร้างเมืองเชียงใหม่เสร็จแล้ว แต่ในขั้นแรกพญามังรายยังไม่ได้ใช้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการบริหารของล้านนาอย่างต่อเนื่อง เพราะยังมีความไม่ปลอดภัยบริเวณพรมแดนทางเหนือ นอกจากนี้เมืองทริภุญไชยยังมีบทบาทสำคัญอยู่ พญามังรายมักเสด็จไปประทับที่เวียงกุมกามบ้าง สมัยต้นราชวงศ์มังรายตำนานจึงมักเรียกกลุ่มเมืองเป็น “เชียงใหม่กุมกาม” หรือ “ทริภุญไชยเชียงใหม่” เมื่อกล่าวถึงศูนย์อำนาจในลุ่มน้ำปิง หลังสมัยของพระองค์พระเจ้าแสนภูพระราชนัดดา

^๑ธิดา สาระยา, อ่างแล้ว, หน้า ๕๓-๕๔.

ได้ครองเมืองเชียงใหม่ เชียงใหม่จึงกลายเป็นเมืองลูกหลวงที่พระโอรสของกษัตริย์ จะมาปกครองก่อนจะขึ้นครองราชย์

ช่วงสมัยพญามังรายถึงสมัยพญาผายูถือได้ว่าเป็นช่วงของการสถาปนาอำนาจของอาณาจักรล้านนา เป็นช่วงที่ล้านนาต้องเผชิญกับการทำทลายอำนาจ ทั้งจากภายในและภายนอก กษัตริย์หลังจากพญามังรายยังไม่ใช้เชียงใหม่เป็นเมืองหลวงจนถึงรัชสมัยของพญาผายู (พ.ศ. ๑๘๘๘ - ๑๙๑๐) ซึ่งกล่าวได้ว่าการเมืองเริ่มมั่นคงเพราะความปลอดภัยบริเวณพรมแดนทางเหนือมีมากขึ้น ทางใต้อาณาจักรสุโขทัยผ่านช่วงเวลาของความขัดแย้งทางการเมือง พระมหาธรรมราชาลิไททรงสถาปนาอำนาจที่มั่นคงขึ้นมาได้ หลังจากภาวะสะสมอำนาจในช่วงรัชกาลต้นๆ แล้ว อำนาจของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายเหนือแคว้นพิงค์เข้มแข็งขึ้นจนสามารถใช้เชียงใหม่เป็นเมืองศูนย์กลางในการบริหารและควบคุมเมืองอื่นๆ เชียงใหม่ไม่ได้มีความสำคัญทางการเมืองเท่านั้น ตั้งแต่สมัยพญากือนาเป็นต้นมา เชียงใหม่มีบทบาทอย่างสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนาและเป็นศูนย์กลางการศึกษาพุทธศาสนาของรัฐไทตอนบน

พระธาตุดอยสุเทพ

การขยายอำนาจจากลุ่มน้ำกก-น้ำโขง มาสู่ลุ่มน้ำปิงและการสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาคือเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องและเป็นวิสัยทัศน์ ของพญามังราย เพราะไม่ว่าล้านนาจะเป็นอาณาจักรอิสระหรือเป็นประเทศราชแล้วกลายมาเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย พื้นที่นี้มีความสำคัญมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองเอกของกลุ่มน้ำปิงมักเป็นที่ชื่นชมของผู้ที่มาเยี่ยมเยือน ในสมัยที่พม่าปกครองเชียงใหม่พระนางชินผู่ชิน (Hsinpyushinne) พระมเหสีของพระเจ้ามังนรธาฉ้อ (Nawrahtaminsaw) ผู้เสด็จมาครองเชียงใหม่ในปี ๒๑๒๒ ทรงแต่งบทกวีภาษาพม่ากล่าวชื่นชมความงดงามของ

นครเชียงใหม่ และเรียกนครเชียงใหม่ว่า “...แวนแคว้นที่น่าอยู่ของชาวยูน...” “แวนแคว้นยูนสีทอง ดินแดนแห่งชัยชนะ” และ “เมืองทองของชาวยูน” พระนางทรงบรรยายว่า นครแห่งนี้มีภูมิประเทศที่เป็นภูเขาที่สวยงามและมีน้ำใสไหลเย็นดอกไม้บานสะพรั่งในแต่ละฤดูกาลและยังมีพระธาตุเจดีย์ที่ทรงอำนาจอิทธิฤทธิ์ยิ่งใหญ่มาก และมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองที่ประชาชนเคารพนับถือ^๑

มาจนถึงยุคสมัยใหม่ที่กระแสวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาสู่ลุ่มน้ำปิง ชาวยุโรปที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเชียงใหม่ใน พ.ศ.๒๔๗๐ ยังคงกล่าวถึงความสวยงามของเมืองเชียงใหม่ว่า^๒

...เชียงใหม่เป็นเมืองที่สวยงามมาก และสำหรับชาวยุโรปเชียงใหม่เป็น สถานที่พักผ่อนที่แสนสบาย เพราะห่างจากกำแพงเมืองด้านตะวันตก ออกไปสามกิโลเมตรจะเป็น ดอยซึ่งมีป่าไม้ปกคลุม คือ ดอยสุเทพ ทางเดินสู่ดอยเป็นทางที่แคบเปรี๊ยะผ่านทุ่งนา แต่เวลานี้ก็มีถนนซึ่งรถไปถึงได้ บนเนินดอยจะเห็นเจดีย์ปิดทองเหลืองอร่ามของวัดสุเทพ ซึ่งตั้งอยู่ในที่เหมาะและมองเห็นได้แต่ไกล สูงขึ้นไปอีก ๑๐๐๐ เมตร จะถึงยอดดอย จากยอดดอยมองลงมาจะเห็นทิวทัศน์ที่สวยงาม ทั้งด้านตะวันตกและตะวันออก เมื่อปลายเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๒๗ ผู้เขียนได้มีโอกาสเห็นภาพอาทิตย์ตกจากยอดดอย ดวงอาทิตย์สีแดง ฉานค่อยๆ คล้อยลงหลังทิวเขาที่มีป่าไม้ขึ้นปกคลุม เนินเขาเหล่านั้นเป็น ทิวต่อกันไปไม่มีจุดจบเหมือนสายคลื่น ถ้ามองไปทางตะวันออกจะเห็น เขตที่ราบของเมืองเชียงใหม่ อยู่ในความมืดสลัว มีแสงไฟเริ่มปรากฏขึ้นบางแห่ง หลังเมืองเชียงใหม่เป็นทิวเขาซับซ้อนจากเหนือไปได้จนสุดสายตา...

เมืองเชียงใหม่มองจากพระธาตุดอยสุเทพ

^๑Ni Ni Myint, “Victory Land of Golden Yun: a Queen and Her Poem”, in *Proceedings of the ๖th International Conference on Thai Studies, Theme VI*, Chiang Mai, ๑๔-๑๗ October, ๑๙๙๖, p. ๑๐.

^๒เคลาส เวงค์ และเคลาส โรสเซนแบร์ก. *เยอรมันมองไทย*. (พระนคร : เคล็ดไทย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

บรรณานุกรม

- กฤษณา เจริญวงศ์ และเพชร ประจันปัญญานิก. การสำรวจชุมชนลัวะ ๕ อำเภอ : อำเภอเมือง หางดง สันป่าตอง จอมทองและฮอด. เชียงใหม่ ; มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๓๐.
- เคลาส เวงค์ และเคลาส โรสเซนแบร์ก. เยอรมันมองไทย พระนคร: เคล็ดไทย, ๒๕๒๐.
- คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๙.
- โครงการวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ. ตำนานลือหาราชวงศ์เล่มที่ ๑ ผูกที่ ๑-๒. เชียงใหม่ ; สถาบันวิจัยสังคม, ๒๕๒๔.
- ทวี สว่างปัญญางกูร, ตำนานเมืองเชียงตุง. เชียงใหม่ ; แผนกอนุรักษและเผยแพร่วรรณกรรมล้านนา ธรรมสถาน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.
- ธิดา สาระยา. กว่าจะเป็นคนไทย กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๑.
- ประชากิจกรจักร, พระยา. พงศาวดารโยนก.พระนคร ; แพรวพิทยา, ๒๕๑๕.
- ปรียัติธรรมธาดา, พระยา(แปล). คำแปลจามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, อนุสรณ์ในงานทำบุญครบร้อยวันนางจันทร์เมื่อด ชูติมา, วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์, ๒๕๓๐.
- รัตนพร เศรษฐกุล. “ประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุง”, เรื่องเมืองเชียงตุง. เชียงใหม่ ; สุริวงศ์บุ๊คส์เซ็นเตอร์, ๒๕๓๗.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ).ไปป่าสี่ฟุ-ป่าไปต้าเตียน. กรุงเทพฯ ; รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๙.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ล้านนาประเทศ. กรุงเทพฯ ; ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๕.
- สงวน โชติสุขรัตน์. รวมสารนิยายไทย. พระนคร ; โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕.
- แสง มนวิฑูร.ชินกาลมาลีปกรณ์. พระนคร ; กรมศิลปากร, ๒๕๐๑.
- หัตถกัมมวินิจฉัยบาฬีฎีการวมสมมุติราช. ฉบับวัดศรีโคมคำ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “กฎหมายล้านนา”, วารสารมนุษยศาสตร์. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ กรกฎาคม -ธันวาคม ๒๕๒๕.

“-----” และเดวิด เค วัยอาจ. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่ ; ซิลค์เวอร์มบุคส์, ๒๕๔๓.

อุษณีย์ ธงไชย, “ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรลานนาไทยและอาณาจักรอยุธยา พ.ศ. ๑๘๓๙-๒๓๑๐,” **ล้านนาไทย อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมมหาราชวังสามกษัตริย์, เชียงใหม่, ๒๕๒๖-๒๕๒๗.**

Ni Ni Myint, “Victory Land of Golden Yun: a Queen and Her Poem”, in **Proceedings of the ๖th International Conference on Thai Studies, Theme VI, Chiang Mai, ๑๔-๑๗ October, ๑๙๙๖.**

Sao Saimong Mangrai. **The Padaeng Chronilce and the Jengtung State Chronicle Translated.** Ann Arbor ; University of Michigan, ๑๙๘๑

วิทยานิพนธ์

ธำรงค์ศักดิ์ ทำบุญ. **กำเนิดอาณาจักรลานนาไทย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

บุญวาทย์ วิริยะชัยวงศ์. **กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ.๑๘๐๐-๒๐๓๐**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙. .

Sai Sam Tip, **The Lu in Sip-Sawng Panna From the Earliest Times Down to A.D. ๑๖๔๔.** M.A. thesis, Arts and Science University, Rangoon, ๑๙๗๖.

Sun Laichen. **Ming-Southeast Asian Overland Interactions, ๑๓๖๘-๑๖๔๔.** Ph.D dissertation, University of Michigan, ๒๐๐๐.

สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ผู้อาวุโสบ้านແຫ່ລາງ เมืองเตียนเบียนฟู ประเทศสาธารณรัฐประชาชนเวียดนาม โดย นางรัตนาพร เศรษฐกุล. เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๔๙

ประวัติผู้เขียน

รองศาสตราจารย์ ดร. รัตนาพร เศรษฐกุล

ตำแหน่ง

- อดีตอาจารย์สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ
- นักวิจัยภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป ประเทศไทย ลาว พม่า และจีนตอนใต้ ขอบเขตการวิจัยประวัติศาสตร์ชนชาติไต ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นล้านนา ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน และประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง
- วิทยากรด้านล้านนาคดี ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผลงานวิชาการ

- บทความ **ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่” ใน เรื่องเมืองเชียงใหม่** เชียงใหม่: สุริวงค์บุคส์, ๒๕๓๖.
- หนังสือ **ชาวจ้วง**, เชียงใหม่: สุริวงค์บุคส์, ๒๕๓๘.
- งานวิจัยเรื่อง **ชาวลื้อในจังหวัดน่าน**, งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากทบวงมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- บทความ “ห้าเม็งวันตก หกเม็งวันออกของ: สิบสองปีนาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๑๙๕๐”, **การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๘.
- งานวิจัยเรื่อง **การคงอยู่และการปรับเปลี่ยนทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท: กรณีศึกษา ชาวยอง ตำบลบวกค้ำ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่**. งานวิจัยสนับสนุนโดยสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๙.

- งานวิจัยเรื่อง **สถานภาพไทศึกษา: ประวัติศาสตร์**, งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑.
- งานวิจัยเรื่อง **อิทธิพลของคติความเชื่อทางสังคมต่อพัฒนาการของรัฐไท: กรณีศึกษาไทดำ ลื้อ และยวน**, งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๔๒.
- หนังสือเรื่อง **ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา**, กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์, ๒๕๔๔. (งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย วิจัยร่วมกับ ศาสตราจารย์ยรรยง จิระนคร)
- งานวิจัยเรื่อง **สิทธิชุมชนชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย: อดีตและปัจจุบัน**, กรุงเทพฯ: นิตยธรรม, ๒๕๔๖. (งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย วิจัยร่วมกับ พิริยะ สีหะกุลัง และอุทิศ ชำนิบรรณกร)

อักษรธรรมในเขตลุ่มน้ำโขงและสาละวิน

เรณู วิชาศิลป์

ความนำ

นับแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นต้นมา มีหลักฐานว่าอักษรธรรมล้านนาได้ปรากฏในจารึกและเอกสารโบราณเป็นจำนวนมากแล้วและได้แพร่กระจายไปแดนพุทธจักรในทวีปเอเชีย อักษรธรรมเป็นตัวหนังสือสากลที่มีบทบาทและมีความเหมาะสมมากที่สุดสำหรับงานเขียนทางพุทธศาสนาของกลุ่มคนไท^๑ ทั้งนี้เพราะมีลักษณะอักษรวิธีเหมือนกับอักษรวิธีของอักษรต้นแบบในอินเดีย เป็นต้นว่า อักษรพราหฺมี อักษรปัลลวะ ซึ่งใช้บันทึกภาษาบาลี สันสกฤต แม้ว่าในเวลาต่อมา อักษรธรรมจะถูกลดบทบาทลงไปมากด้วยเหตุผลทางการเมืองการปกครอง แต่ปัจจุบันอักษรธรรมก็ได้รับการฟื้นฟูกันขึ้นมาอีก มีการเรียนอ่านเขียนกันมากแล้ว คาดว่าในอนาคต อักษรธรรมจะเริ่มมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกในดินแดนสองลุ่มแม่น้ำสายใหญ่แห่งเอเชีย

บทความนี้มีจุดประสงค์จะกล่าวถึงการกระจายตัวของอักษรธรรมล้านนาสู่ดินแดนต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำหลักสองสายคือแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาละวิน^๒ พื้นที่รอยต่อระหว่างอักษรธรรมและ“ลิกไต” ความแตกต่างด้านรูปลักษณะอักษรและอักษรวิธีที่พัฒนาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของคนไทในแต่ละท้องถิ่น

พุทธศาสนา : บทบาทในการสร้างสำนึกของการอยู่ร่วมกันของเผ่าพันธุ์

ความเชื่อทางพุทธศาสนามีส่วนทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ทุกกลุ่มในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ตอนเหนือเช่นในรัฐฉานของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว รวมถึงในเขตปกครองตนเองของคนไทและชนเผ่าต่างๆ ในมณฑลยูนนานของประเทศจีน คนต่างภาษาต่างเผ่าพันธุ์ในพื้นที่ดังกล่าวสามารถปรับตัวเข้าหากัน มีความเท่าเทียมและอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ดังตัวอย่างของชาวเขา หรือ “ไตหลอย” กับ “คนไต” ชาวเขาเหล่านั้นนับถือพุทธศาสนาและสามารถใช้ภาษาไทย

^๑คำว่า ไท ในที่นี้หมายถึงคนที่พูดภาษาตระกูลไทเป็นภาษาแม่ ไม่ว่าจะเป็นคนไทยในประเทศไทยหรือคนไทที่อาศัยอยู่ในประเทศอื่นๆ

^๒โดยขอล่าถึงพื้นที่ในมณฑลยูนนานของจีนเป็นหลักเพราะสามารถเข้าไปเก็บข้อมูลได้สะดวกกว่าในเขตแดนเหนือของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์

สื่อสารกับคนไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ คนไทแดงและคนไทที่อพยพมาจากเวียดนามซึ่งแต่เดิมนับถือผี เริ่มนิยามอัตลักษณ์ของตนเองใหม่ว่าเป็น “ลาวพุทธ” เพื่อจะได้อยู่ร่วมกับคนลาวได้อย่างมีสิทธิเท่าเทียมกัน เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วพุทธศาสนิกายเดียวกันยังทำให้คนมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดมากขึ้นอีกด้วย ดังนั้นแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีพุทธศาสนาเป็นหลักความเชื่อร่วมกัน จึงใช้อักษรธรรมเป็นภาษาเขียนสำหรับการบันทึกเอกสารทางพุทธศาสนาในท้องถิ่นของตน

โดยปกติคนไทยในอดีตมักมีตัวอักษรสองชุดสำหรับเขียนหนังสือ คืออักษรสำหรับศาสนา และอักษรสำหรับทางโลก เช่นชาวไทยใช้อักษรขอมเขียนเรื่องทางศาสนา ใช้อักษรไทยเขียนเรื่องทางโลก คนไทในรัฐฉานเคยใช้อักษรธรรมเขียนคำบาลี ใช้อักษรไทใหญ่เขียนคำในภาษาของตน มีผู้สูงอายุชาวไทเมืองแลม มณฑลยูนนานท่านหนึ่งนิยามหน้าที่ของตัวอักษรไว้ว่า

“อักษรธรรมใช้ในวัด ลีกดัวยาวใช้ในพิธีกรรม และลีกดัวมนใช้เรื่องส่วนตัว”^๑ (ตัวหนังสือธรรมใช้ในวัด หนังสือไทใหญ่ดัวยาวใช้ในพิธีกรรมและหนังสือไทใหญ่ดัวกลมใช้เขียนเรื่องส่วนตัว)

อักษรธรรมจึงมีบทบาทในการเผยแพร่ และธำรงศาสนาไว้ได้อย่างยาวนานในภูมิภาคนี้

อักษรธรรมในประเทศไทย

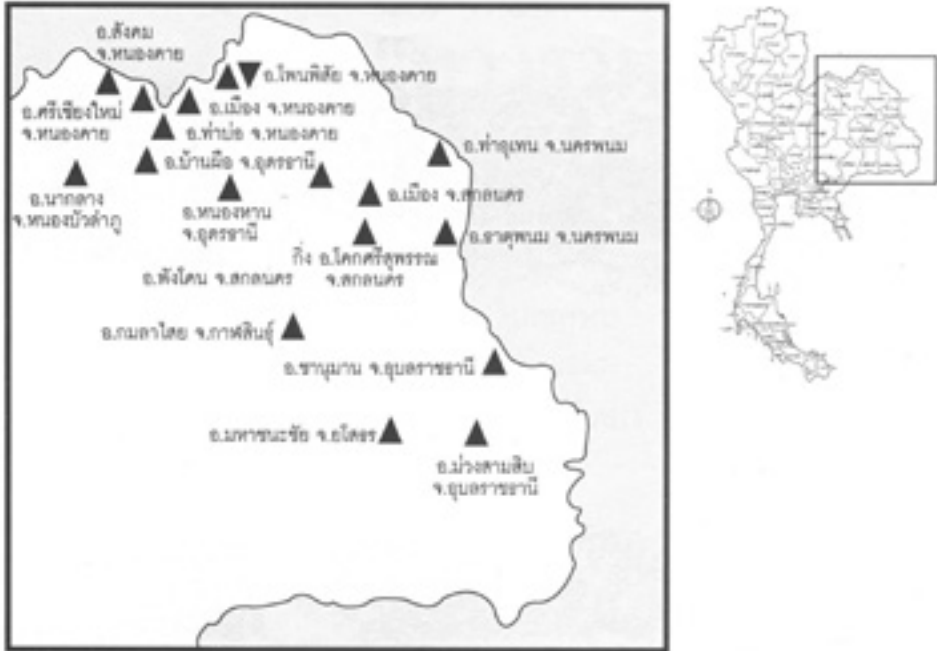
อักษรธรรมมีใช้กันอย่างหนาแน่นในภาคเหนือและภาคอีสานของไทย บางพื้นที่ในภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง เช่น ตาก สุโขทัย สระบุรี ราชบุรี มีทั้งที่จารึกไว้บนแผ่นหินและวัสดุเนื้อแข็งอื่นๆ จารบนใบลาน เขียนบนกระดาษสา จารึกขึ้นที่เก่าแก่สุดมีอายุเกือบ ๖๐๐ ปี

เมื่อหัวเมืองล้านนาถูกผนวกเข้ากับสยามในสมัยรัชกาลที่ ๕ การเรียนการสอนภาษาล้านนาก็แผ่วจางลงจนเลิกใช้ตัวอักษรล้านนาอย่างเป็นทางการไปในที่สุด ต่อมาเมื่อมีการจัดหลักสูตรว่าด้วยจารึกภาษาไทย และเรื่องของท้องถิ่นเข้ามาในระบบการศึกษา ภาษาและอักษรล้านนาก็ถูกรับรองเป็นรายวิชาในหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษาเพิ่มขึ้นมา

---

^๑สัมภาษณ์ลุงแสงสาม จะเร ผู้จัดการเอกสารของไทเมืองแลม

ปรับจากแผนภูมิของ กรรณิการ์ วิมลเกษม (๒๕๔๒)

อักษรธรรมจากล้านนาสู่ลุ่มแม่น้ำโขง ล้านช้าง

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นชัดว่าอักษรธรรมลาวรับรูปแบบไปจากอักษรธรรมล้านนาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แล้วได้พัฒนารูปแบบอักษรและอักษรวิธีจนมีลักษณะเฉพาะของตนเองหลายประการ แตกต่างไปจากอักษรธรรมล้านนาซึ่งเป็นแม่พิมพ์เดิม ทั้งนี้เพราะภาษาลาวเป็นภาษาตระกูลไทตะวันตกเฉียงใต้ กลุ่ม พ (ph) คือออกเสียงพยัญชนะ พ เป็น /ph/ เช่นเดียวกับภาษาไทย ในขณะที่ภาษาล้านนาอยู่ในกลุ่ม ป (p) ออกเสียง พ เป็น ป /p/ ดังนั้น การใช้พยัญชนะจึงแตกต่างกัน ดังนี้ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเอกสารดังต่อไปนี้^๑

๑. ล้านนาใช้รูปพยัญชนะ ค ๑ และ ค ๒ แยกกันเป็นระบบเพราะพยัญชนะสองตัวนี้มีเสียงต่างกันชัดเจน แต่ส่วนใหญ่ลาวมักใช้รูป ค ๑ รูปเดียว เช่น

^๑ในการยกตัวอย่างการเขียนคำที่ใช้อักษรธรรม ผู้เขียนจะพิมพ์ด้วยชุดแบบอักษร LN TILOK ของสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่แทนอักษรธรรมในต้นฉบับเดิมทุกแห่ง

	ธรรมล้านนา	ธรรมลาว
ไม้ค้อน	ไม้ค้อร ໄໄ໊໋	ไม้คอน ໄໄ໊໋
คำคน	คำคน ໊໋	คัมคน ໊໋
เวียงคำ	วยงคำ ໋໋໋	วยงคำ ໋໋໋

๒. ล้านนาใช้พยัญชนะ **ซ** **ค** และ **ช** **ค** ทั้งสองตัว แยกกันชัดเจนแต่ ลาว ใช้อักษร **ซ** แทนทั้ง **ซ** และ **ช** เกือบทั้งหมด เพราะพยัญชนะ ๒ ตัวนี้ออกเสียงเหมือนกัน คือ /s/ ดังนั้นจึงแทบไม่เห็นรูป **ช** ใช้ในเอกสารโบราณของลาว

	ธรรมล้านนา	ธรรมลาว
ข้าง	ข้าง ໋໋	ข้าง ໋໋
ชบเซา	ชบเซา ໋໋໋໋	ชบเซา ໋໋໋໋
เซาจอด	เซาจอด ໋໋໋໋	เซาจอด ໋໋໋໋

๓. ล้านนาใช้พยัญชนะ **บ** **ป** และ **ป** **ป** แยกกัน แต่ลาวใช้ รูป **บ** แทน **ป** ด้วย ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะรูป **บ** แทน เสียง **ป** ในภาษาบาลี เช่น

	ธรรมล้านนา	ธรรมลาว
บอกป่าว	บอกป่าว ໋໋໋໋	บอกป่าว ໋໋໋໋
ปีปลาย	ปีปลาย ໋໋໋໋	ปีบาย ໋໋໋໋
ป่า	ปล่า ໋໋໋	ป่า ໋໋໋
สร้างแปลง	สร้างแปลง ໋໋໋໋໋໋	สางแบง ໋໋໋໋໋໋

๔. ล้านนาใช้พยัญชนะ **ธ** **ล** ลาวใช้ทั้ง **ท** **ธ** และ **ธ** **ล** เพราะทั้งสองรูปนี้มีเสียงเหมือนกัน เช่น

	ธรรมล้านนา	ธรรมลาว
ธาตุ	ธาตุ/ธาตุ ໋໋໋໋/໋໋໋໋	ทาตุ/ทาษ ໋໋໋໋໋໋/໋໋໋໋໋໋
ธรรมาโศกราช	ธัมมาโศกราช ໋໋໋໋໋໋໋໋໋໋໋໋	ทัมมาโศกราช ໋໋໋໋໋໋໋໋໋໋໋໋

๕. ลักษณาใช้รูป ปฺร โย แทนรูป ผ ฬ ลาวใช้รูป ผ ฬ เป็นส่วนมาก เช่น

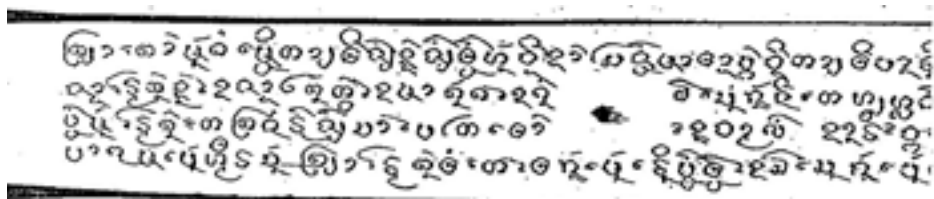
	ธรรมล้านนา	ธรรมลาว
ปรากฏ	ปรากฏ โยวัญ	ผากต/ผากษ ฬวัญ/ฬวัญ
ปรารภ	ปรารภ โยวัญ	ผารบ ฬวัญ
โปรดปราย	โปรดปราย โยโยวัญ	โผตผาย ฬโยวัญ

๖. การใช้พยัญชนะสะกดในแม่กด อักษรธรรมลาวนิยมใช้รูปเชิง ษ ฎ

	ธรรมล้านนา	ธรรมลาว
บ่อจ	บ่อจ/อาด บ่อจฎ/จฎ	บ่อษ บ่อจฎ
ข้าสัตว์	ข้าสัตว์/สัตว์ ษวัญ/วัญ	ข้าสษ ษวัญ
ใส่บาตร	ใส่บาตร/บาตร ใส่วฎ/วฎ	ใส่บาษ ใส่วฎ

๗. ลักษณาใช้รูปสระ ไอ ในคำที่เขียนด้วย สระ ไอ และสระ ไอ่ เกือบทั้งหมด ในขณะที่เอกสารลาว จากเมืองหลวงพระบางใช้รูปสระ ไอ แยกจาก ไอ อย่างชัดเจน ซึ่งแสดงว่า ชาวหลวงพระบางยังรักษาเสียงไอ ไว้ได้อยู่ มิได้รวมกับเสียงสระไอ เช่น

สระไอ	ใน ไค	ใส่ ใส	โกลิ่ง ใญอ	ไฟ ใเ
สระไอ	ไหลหลัง ใญอ	ไป ใ	ได้ ใ	

เอกสารโบราณเรื่อง “ขุนบรม” จะเห็นว่า รูปสระ ไอ และ ไอ่ แตกต่างกันชัดเจน
 บรรทัดแรก คำว่า “ใส่”
 บรรทัดที่ ๒ คำว่า “ได้”
 บรรทัดที่ ๓ คำว่า “ไปได้”

จารึกฐานพระพุทธรูปในหอพระแก้วที่เวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปรากฏชื่อ “..บรมบพิตรพระมหาเชยยเสฏฐาธมมิกราชา...” (พระเจ้าไชยเชษฐา) ในบรรทัดแรก สันนิษฐานว่าจารึกขึ้นหลังจากพระเจ้าไชยเชษฐาเสด็จสวรรคตแล้ว (หลัง พ.ศ. ๒๑๑๕)

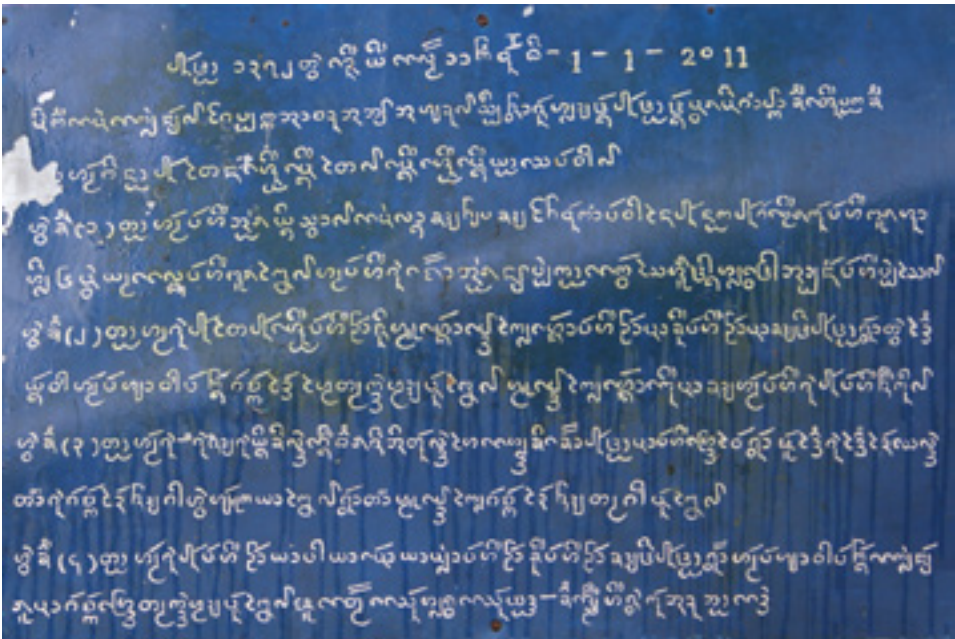
อักษรธรรมจากล้านนาสู่สองฟากฝั่งสาละวิน

อักษรธรรมจากล้านนาแพร่ไปสู่ดินแดนฟากตะวันออกของรัฐฉาน คือเมืองเชียงตุง เมืองยอง เมืองหลวย เมืองยาง ฯลฯ และแผ่เข้าไปในเขตเมืองต่างๆบนที่ราบลุ่มฟากตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน(น้ำคง) ทั้งนี้เพราะเชียงใหม่และเมืองดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันทางเชื้อสายและการปกครอง ชาวไทเรียกอักษรธรรมว่า “ลี้กซิ่น” หรือ “ธรรมซิ่น”

อักษรอีกชนิดหนึ่งที่ใช้ในเมืองอื่นๆ ของรัฐฉานนอกเหนือจากเมืองเชียงตุงคือ “ลี้กไต” (อักษรไท) ซึ่งมีสองแบบคือ “ลี้กตัวยาว” (อักษรรตัวยาว) ใช้บริเวณที่ราบลุ่มน้ำเมา และลุ่มน้ำสาละวินในยุคนาน และอีกแบบหนึ่งคือ “ลี้กตัวมน” (อักษรตัวกลม) ใช้ในรัฐฉานฝั่งตะวันตกลุ่มแม่น้ำสาละวิน

จารึกเหนือประตูสถานเจ้าฟ้าในเมืองเชียงตุง “เจ้าฟ้าหม่อมหม่อมเจ้ารัตนก้อนแก้วเป็นเจ้าแผ่นดินใหญ่ คำที่ในเมืองหลวงสิบสองจุไทย นครเชียงตุง”

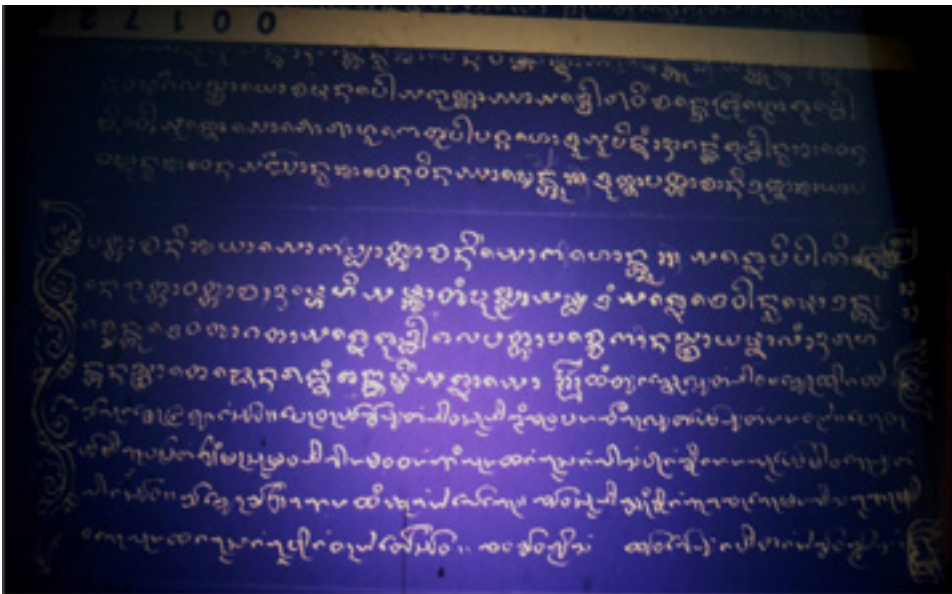
แผ่นป้ายประกาศที่วัดบ้านทอง เมืองยอง จังหวัดเชียงตุง เป็นคำเตือนจากผู้อาวุโส มัคทายกและกรรมการหมู่บ้าน มีข้อห้าม ๔ ข้อใหญ่ เช่น ไม่ให้ผู้หญิงมาขายของ ในวันกำ ห้ามไม่ให้ใครขวางแก้วใส่หนทางหลวง ทำอบน้ำ ไม่ให้เอาเนื้อหมู ไก่เป็นโรคมขาย ไม่ให้ขี่รถเครื่อง รถทอลาจี (รถอีแต่น) เข้ามาในบ้านทอง ไม่ให้เอายาบ้า ยาเมา ยาม้า มาขายในบ้านทอง (ภาพจากดีเรก อินจันทร์)

พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์แผ่เข้าไปในเชียงตุงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และขยายตัวขึ้นไปตอนบนทั่วรัฐฉานเหนือ ถึงสี่ป้อ แสนทวิ หมู่เจ้ บริเวณเมืองในแถบแม่น้ำมาไปสู่กลุ่มคนไทเหนือ หรือไทไตคองซึ่งอาศัยอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำสาละวิน ในมณฑลยูนนาน เช่น เมืองมา (ร่วยลี่) เมืองซอน เมืองวัน เมืองบ่อ (จิงกู๋) เมืองกล้า เมืองติง กิ่งน้ำเมืองนิม ฯลฯ ชาวไทในดินแดนดังกล่าวเรียกพุทธศาสนาฝ่ายล้านานว่า “กึ่งโยน” หรือนิกายยวน ต่อมาเมื่อพม่าเข้ามามีอิทธิพลเหนือคนไทในรัฐฉานโดยเฉพาะในเขตเมืองฟากตะวันตกของกลุ่มน้ำสาละวิน พุทธศาสนา “กึ่งโยน” ก็เสื่อมถอยลงจนในที่สุด “กึ่งจอง” ของพม่าก็ครอบงำแทนที่ “กึ่งโยน” เกือบหมดสิ้น ในรัฐฉานใต้ ฉานเหนือ การใช้อักษรธรรมก็ค่อยๆ หายไป มีอักษรพม่ามาแทน

ลักษณะการใช้อักษรธรรมในเอกสารไทในกลุ่มน้ำสาละวิน

อักษรธรรมถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์ไบลาน หรือพับสา (เจ้สา) ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย (ไทใหญ่ ไทเหนือ) ในเมืองเชียงตุงและเมืองอื่นๆ สองฟากฝั่งแม่น้ำสาละวิน เรียกว่า “ตัวขึ้น/ตัวลื้อ” หรือ “ตัวธรรม” ส่วนคัมภีร์ศาสนาในเมืองต่างๆ เหนือเมืองเชียงตุงขึ้นไป ซึ่งประชาชนพูดภาษาไทยใหญ่/ไทเหนือ มักจะใช้อักษรธรรมเขียนคำบาลี และใช้อักษรไทใหญ่/ไทเหนือ หรือ “ลิกไต” เขียนคำในภาษาของตน

เอกสารโบราณที่เก็บไว้ในรูปไมโครฟิล์มซึ่งฝ่ายการศึกษาที่เมืองซอน เขตไตคอง จะเห็นว่าภาษาบาลีเขียนด้วยอักษรธรรม ส่วนท้ายของคัมภีร์ (colofon) เป็นอักษรไทเหนือ (ลิกตัวยาว)

อักษรธรรมจากเชียงตุงแม่เข้าสู่ดินแดนสองฝั่งโขงในยุคนาน

อักษรธรรมหรือตัวขึ้น/ตัวลื้อ ขยายตัวไปทางตะวันออกสู่เมืองสิบสองพันทนา จนกลายเป็นภาษาเขียนทั้งสำหรับอาณาจักรและพุทธจักรของสิบสองพันทนาเช่นเดียวกับที่ใช้อยู่ในเชียงตุงทุกวันนี้

ลักษณะรูปร่างอักษรธรรมขึ้น ลื้อ ไม่ต่างจากอักษรธรรมล้านนามากนัก แต่การใช้อักษรและอักษรวิธี รวมทั้งอักษรวิธีพิเศษนั้นแตกต่างออกไป จนบางครั้งอาจทำให้ผู้คุ้นเคยกับอักษรธรรมล้านนาหรือธรรมลาวเกิดความสับสนได้ ดังจะขอยกตัวอย่างต่อไปนี้

การใช้พยัญชนะ

๑. ใช้ ฟ ๖ แทน พร ๖ ทั้งนี้สันนิษฐานว่าแต่เดิมอาจเขียนเป็น พร ๖ แต่ต่อมาเขียนตัว ร ระวงสั้นลงและเขียนต่อจากเส้นปกของ พ จึงกลายเป็นรูป ฟ ๖ ดังตัวอย่าง

พ้อม (พร้อม)	๖๖	ร้างฟ็อง (กลางพร่อง)	๖๖๖
คำฟาง (พราง)	๖๖๖	เจ้ามหาฟม (พรหม)	๖๖๖๖๖
ไฟเท (ไพร)	๖๖๖๖	เผยแพ่ (แพร์)	๖๖๖๖๖
เข้าเพ้า (ข้าวเพรา)	๖๖๖๖๖	วันฟูก (พริก)	๖๖๖๖

๒. ใช้ พร ๖ แทน ฟ ๖ เช่น

ดั่งไพร (ก่อไฟ)	๖๖๖๖ (ตัว)	พราน (ฟาน) ๖๖๖๖
-----------------	------------	-----------------

๓. ใช้อักษรควบกล้ำ ในคำที่ไม่มีตัวอักษรควบกล้ำในภาษาไทย

โลกลี (โลกี)	๖๖๖๖	กล่ายไซ (กายข้าว)	๖๖๖๖๖
กรลียา (กิริยา)	๖๖๖๖๖	กล่าวยร (กรรมเวร)	๖๖๖๖๖
ขรนาต (ขนาด)	๖๖๖๖	ไซร (ไซ)	๖๖๖
ผราแลสรุลาท (ผ้าแลสลาก)	๖๖๖๖๖๖๖	สรุสจาย (สละจ่าย)	๖๖๖๖๖
สรลี (ศรี)	๖๖๖	หรั่าฝูร (ท่าฝน)	๖๖๖๖๖
คูหระ (คูหา)	๖๖๖๖		
หุราบ (หาบ)	๖๖๖๖	หุรุ (หู) ๖๖๖	หุรอเข้า (ห่อข้าว) ๖๖๖๖๖

๔. ใช้พยัญชนะควบกล้ำเขียนในลักษณะการแก้เกินเหตุ (over correction) โดยปกติ พยัญชนะ ก ฏ ต ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ เมื่อมี ร ควบกล้ำ จะออกเสียงเป็น ข ฌ ฎ ฒ และ ผ ฝ ตามลำดับ ดังเช่น

กราบ (ฏ) ออกเสียงเป็น ขาบ   ตรา (ฏ) ออกเสียงว่า ถา หรือ ถลทา
ปราบ (ฏ) ออกเสียงว่า ผาบ

การแก้ไขเกินเหตุนี้เกิดขึ้นในลักษณะตรงกันข้ามกับลักษณะดังกล่าวข้างต้น คือเขียนคำที่มีพยัญชนะเป็น ข ฌ ฎ ฒ และ ผ ฝ เป็นปกติอยู่แล้ว ให้กลับเป็น กร (ฏ) ตร (ฏ) และ ปร (ฏ) เช่น

กรหนด (ขนาด) (ฏ)   กรร (ขุน) (ฏ)
ปุปรา (บุปผา) (ฏ)   ไพร (ไผ) (ฏ)

การใช้สระ

เสียงสระในภาษาไทยแตกต่างจากสระในภาษาไทย ดังนี้

๑. คำที่ประสมด้วย สระเอะ เอ มีตัวสะกดเป็นพยัญชนะนาสิก (ง, น, ม) ในภาษาไทย จะกลายเป็นเสียง สระอิหรือสระอี ในภาษาไทย ซึ่งปรากฏในภาษาเขียนด้วย ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

เข้ม - ขิม ๕   เส้น - ลิ่น ๖   เพิ่ง (เพ็ญ) - พิง ๗

๒. คำที่ประสมด้วย สระโอะ โอ มีตัวสะกดเป็นพยัญชนะนาสิกในภาษาไทย จะกลายเป็นเสียง สระอุ อุ ในภาษาไทย เช่น

บน - บุร ๘   คน - ครุ ๙
ส้ม - สุ่ม ๑๐   หน (ทาง) - หุร ๑๑

๓. คำที่ประสมด้วยสระอะ มีตัวสะกดเป็น แม่กต แม่กน ในภาษาไทย จะกลายเป็นเสียงสระแอะ ในภาษาไทย เช่น

กษัตริย์ - ครเสต ๑๒   ดวงจันทร์ - โดงแจน ๑๓
สั้น - แสน ๑๔   นัน - แนน ๑๕

๔. ในภาษาไทยไม่มีเสียงสระประสม สระเอีย สระเอือ และสระอัว ชาวไทลื้อออกเสียงเป็นสระเอ สระเออ และสระโอ ตามลำดับ เช่น

สระเอีย - เอ เช่น เสีย - เส ๘๖ เสี่ยง - เสี่ยง ๘๗
 สระเอือ - เออ เช่น เมือง - เมือง ๘๘ เดือน - เดือน ๘๙ เครื่อง - เครื่อง ๙๐
 สระอัว - โอ เช่น ดวง - ดวง ๙๑ ชั่ว - โช (สะพาน) ๙๒ หัว - โห ๙๓

แต่ในเอกสารโบราณส่วนใหญ่ก็มักจะเขียนคำที่ประสมด้วยสระเอีย และอัว ได้ถูกต้อง ส่วนสระเอือ นั้น เขียนเป็นสระเออ ทั้งสิ้น

ต่อมาได้เกิดปรากฏการณ์อักษรวิธึแบบแปลกๆ ในเอกสารรุ่นหลัง ในลักษณะสลับที่กัน ซึ่งอาจเรียกได้ว่าการแก้เกินเหตุ (over correction) หรือการเขียนในลักษณะสวนทางกับเสียงพูด ดังนี้

๑. เขียนคำที่ควรเป็นสระอิ กลับเป็นสระเอ เช่น

นิमित - นิเมต ๙๔ มิตร - เมต ๙๕ บพิตร - บั้วเพต ๙๖

๒. เขียนคำที่ควรเป็นสระ อู อู กลับเป็น โอะ โอ เช่น ลุง - ลง ๙๗

คุณ - คน ๙๘ สะดุ้ง - สรลั้ง ๙๙

เซียงรุ่ง - เซียงรุ่ง ๑๐๐ (ตะ) ครูป - โคบ ๑๐๑

หนุ่ม - หน่ม ๑๐๒ ชุนม - ชุนม ๑๐๓

๓. เขียนคำที่ควรเป็นสระเออ กลับเป็น สระอะ เช่น

แสนหวิ - สันหวิ ๑๐๔ แรندا - รันดา ๑๐๕

หนหา - หนแห ๑๐๖ แทน - ทัน ๑๐๗

๔. คำที่ควรจะเขียนเป็นสระเดี่ยว กลับเขียนให้เป็นสระประสม เช่นเขียนคำที่ประสมสระเอ และ สระโอ เป็น สระเอีย และ สระอัว เช่น

สระเอ/เอ - เอีย

พรเกียดแกวจุฬามณี (พระเกศแก้วจุฬามณี) ๑๐๘

บริเวียร (บริเวณ) ๑๐๙ เขียดน้ำตา (เข็ด) ๑๑๐

เซียงเสียน (แสน) ๑๑๑ เยียบ (เย็บ) ๑๑๒

ดอยสุเทียบ (เทพ) ๑๑๓ ปี่เมิงเมียด (เม็ด) ๑๑๔

มหาเถียร (เถร) ๕๗๖๘
เกียนเมิง (เกณฑ) ๓๖๕๕

ปรยาเรียว (เรียว) ๒๖๖๖

สระโอ - สระอัว เช่น

กวด (กระโดด) ๓๖๖๖

จรรผู้ร้าย (โจร) ๓๖๖๖

แข็งขวด (ขีด-โกรธ) ๓๖๖๖

อนาควด (คต) ๓๖๖๖

หรั้วรื่อง (โห) ๓๖๖๖

สวกโสกา (โสก) ๓๖๖๖

อนุรวม (อนุโลม) ๓๖๖๖

บัวร์ภวก (โภค) ๓๖๖๖

คนทวด (คุณโทษ) ๓๖๖๖

เทวลวก (โลก) ๓๖๖๖

ลักษณะเช่นนี้ ในเอกสารไทลื้อเท่าที่มีหลักฐานเริ่มปรากฏตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๙ และเริ่มมีจำนวนคำและความถี่มากขึ้นในช่วง พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๖๔ และดำเนินเรื่อยมาถึงปัจจุบัน ในระยะแรกปรากฏกับคำที่มาจากภาษาบาลีก่อน ต่อมาก็เขียนลักษณะนี้กับคำไทด้วย^๑

๕. นิยมใช้รูปสระโอและไม้ขีดสองรูป ๐-๐ แทนรูปสระเอา ๐-๐ เช่น

พรใจ - พระเจ้า ๐๐๐๐

กินไข (เข้า) ๐๐๐๐

ยามไข - ยามเช้า ๐๐๐๐

พายโคล - พายเคลา ๐๐๐๐

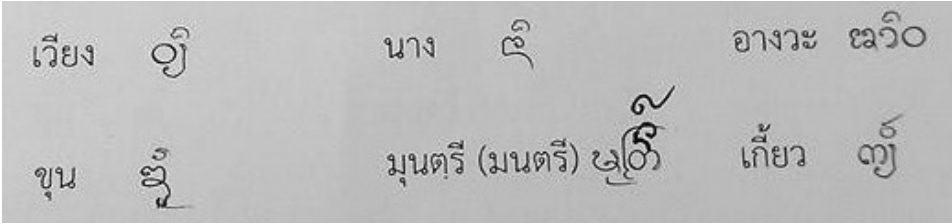
บุโร (บุญเรา) ๐๐๐๐

รูปแบบของอักษรวิธีในดินแดนสองลุ่มแม่น้ำ

ลักษณะอักษรวิธีที่ใช้ในเอกสารในภูมิภาคนี้ส่วนใหญ่เหมือนกับอักษรธรรมล้านนา แต่มีข้อแตกต่างอยู่บางประการ ที่คนไทเหล่านี้ได้ปรับเปลี่ยนเพื่อความสะดวกในการจดจาร จดจำ

๑. คำที่ประสมกับสระที่อยู่ในตำแหน่งไต้พยัญชนะต้น เช่นสระอุ อู ออ อัว และมีตัวสะกดในแม่กง แม่กน แม่เกอย ตัวสะกดจะถูกล้างไว้เหนือพยัญชนะต้น ซึ่งต่างจากระบบการเขียนของล้านนาที่วางตัวสะกดไว้หลังพยัญชนะต้น ดังตัวอย่างเช่น

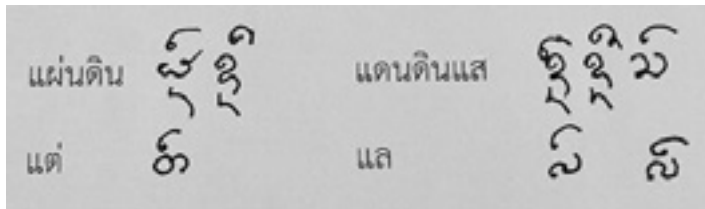
^๑อ่านรายละเอียดใน อภิรตี เตชะศิริวรรณ, พัฒนาการของอักษรและอักษรวิธีในเอกสารไทลื้อ (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๒-๕๓

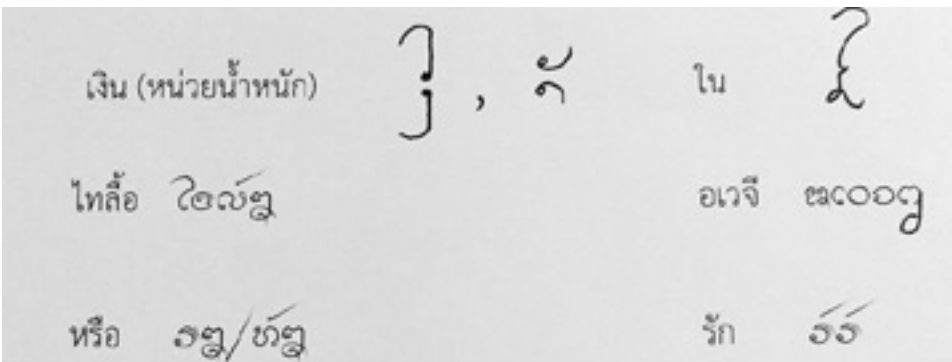
๒. เขียนคำไทโดยใช้อักษรวิธีบาลี เช่น

อันไต ฅ๕ โจร ๕

๓. อักษรธรรมลาวมักวางรูปสระแอไว้บนพยัญชนะต้นโดยเอียงไปด้านหน้าเล็กน้อย บางครั้งก็ใช้รูปเหมือนสระเอ เช่น

๔. มีการใช้เครื่องหมายหรืออักษรวิธีพิเศษ ต่างไปจากล้านนา ในเรื่องนี้อาจตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ว่า คัมภีร์โบลานในเชียงใหม่ ลำพูน ซึ่งเขียนโดยชาวล้านนา มักจะมีอักษรวิธีถูกต้องตามหลักเกณฑ์ที่วางไว้ ไม่ค่อยมีลักษณะอักษรวิธีพิเศษ แต่พบว่าคำที่เขียนพิเศษไม่ตรงตามกฎเกณฑ์มักจาร/เขียนโดยชาวไทลื้อ ไทจีน มากกว่า ทั้งนี้พิจารณาจากที่อยู่ของเอกสารและผู้จาร มักอยู่ในวัดหรือในละแวกที่ชาวไทลื้อ ไทจีน อาศัยอยู่ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างคำที่มีอักษรวิธีเฉพาะของไทลื้อ ไทจีน และธรรมลาว ที่แตกต่างจากล้านนา

จากสิบสองพันนาสู่เมืองเชียงแข็ง เมืองสิง

เมื่อมีชาวไทลื้ออพยพเข้าไปอยู่ในเมืองเชียงแข็ง เมืองสิง ซึ่งอยู่ในแขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว การใช้ตัวอักษรธรรมสำหรับพุทธศาสนา จึงยังมีบทบาทอยู่โดยสมบูรณ์ และใช้อักษรลาวสมัยซึ่งเป็นภาษาราชการสำหรับเรื่องทางโลก

คนไทเหนือในเมืองสิง ใช้อักษรธรรม

ในเขตเมืองสิงมีหมู่บ้านไทเหนืออยู่ ๕ หมู่บ้าน จำนวนประชากรน้อยกว่าชาวไทลื้อ เป็นคนไทเหนือที่อพยพมาจากเขตปกครองตนเอง ประชาธิปไตยและจิงโป ไต๋คัง และเมืองอื่นๆ ซึ่งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางในยูนนาน บางส่วนเลยไปอยู่เชียงตุง และภายหลังก็ออกจากเชียงตุงมารวมกันอยู่ที่เมืองสิง กลุ่มคนเหล่านี้มีเอกสารที่เขียนด้วยอักษรไทเหนือหรือ “ลิกต์ยาว/ลิกต์ถ่วงอก” อยู่ไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ฉบับ ปัจจุบันไม่มีคนรุ่นใหม่คนใดอ่านเอกสารไทเหนือได้ พระสงฆ์ไทเหนือล้วนแต่เรียนอักษรธรรมลื้อกันหมด

ลักษณะอักษรธรรมที่เชียงแข็งและเมืองสิงเหมือนกับอักษรธรรมในสิบสองพันนา แต่ลักษณะอักษรวิธียังคงรักษารูปแบบเดิมมากกว่า ไม่มีลักษณะการใช้อักษรและอักษรวิธี สับสนเท่าเอกสารที่คัดลอกสมัยหลังในสิบสองพันนา

คนไทเมา ในเมืองแลมใช้อักษรธรรม

เมืองแลมตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำสาละวินกับแม่น้ำโขงอยู่ในเขตจังหวัดชือเหมาหรือผู่เออร์ในปัจจุบัน ประชากรในเมืองแลมมีทั้งคนไทที่อพยพมาจากไต๋คัง เมืองเมาในสมัยราชวงศ์หยวน มีพวกไทป๋อง (พ่อง) หรือไทใหญ่ซึ่งมาจากแสนหวีเมื่อ ๒๐ กว่าปีมานี้ มีไทเขิน และไทลื้อซึ่งเข้ามาไม่มาก มารวมอยู่กับกลุ่มอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อีก ชาวเมืองแลมนับถือพุทธศาสนาเถรวาทและใช้ตัวอักษรธรรมเป็นหลัก ส่วนอักษรไทเมา/ไทเหนือ และไทป๋อง (ไทใหญ่) นั้น มีแต่ผู้สูงอายุบางคนและพระสงฆ์พรรษาสูงเท่านั้นที่จะอ่าน เขียนได้

การติดต่อสัมพันธ์กัน การค้าขาย การแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลของคนไทกลุ่มต่างๆ ในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ข้ามพรมแดนรัฐชาติ ทำให้เกิดการผลิตซ้ำจารีตการเขียน คัดลอก คัมภีร์เพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันชาวไทลื้อนิยมเสาะแสวงหาเอกสารเก่ามาคัดลอกหมุนเวียนกัน ในหมู่ปัญญาชนที่สนใจ ทั้งในท้องถิ่นเองและนำออกสู่สายตาของนักวิชาการที่เป็นคนนอกท้องถิ่น

อักษรธรรมเผยแพร่สู่ชาวไทภูเขา “ไตหลอย”

เมืองในเขตติดต่อระหว่างบริเวณเทือกเขาในรัฐฉาน กับเมืองต่างๆทางตะวันตกของ ยูนนาน มีพวกลัวะและปะหล่องอยู่เป็นจำนวนมาก ตั้งหมู่บ้านเรียงรายอยู่แถบชายแดน และบนภูเขา คนไทใหญ่เรียกพวกปะหล่องว่า ตะอ้าง คนไทลื้อในสิบสองพันนา และชาว ไทเหนือในใต้คง เรียกปะหล่องว่า ปู๊ลัง หรือผู้น้อย พวกนี้อยู่ร่วมกับคนบนดอยเผ่าอื่นๆ โดยรวมแล้วชาวไทใหญ่เรียกคนที่อาศัยอยู่บนภูเขาวว่า “ไตดอย” หรือ “ไตหลอย” ชาว ไทลื้อในสิบสองพันนาเรียกเขาว่า “ข้าม่อนชาวดอย” ซึ่งเป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่งของเจ้า แสนหวีฟ้าสิบสองพันนา วัดของลัวะและปะหล่องส่วนใหญ่สร้างในรูปแบบสถาปัตยกรรม อังดงามของไทลื้อ

ลัวะและปะหล่องพูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก กลุ่มตระกูลย่อยมอญ-เขมร มี ตำนานและคำบอกเล่าว่าพวกปู๊ลัง/ปะหล่อง หรือในประวัติศาสตร์เรียกว่า “ข้าม่อน หมอนม้า” เป็นเจ้าถิ่นตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ในสิบสองพันนามาก่อนชาวลื้อซึ่งเป็นผู้มา ทีหลังและบีบบังคับให้เผ่าปะหล่องสละที่ราบให้แก่ตน

หมู่บ้านปะหล่องในเชียงตุง มีประชากรหมู่บ้านละประมาณ ๑๐ หลังคาเรือน มีวัด ตั้งอยู่กลางหมู่บ้านในทุกครัวเรือนมีหิ้งพระอยู่หัวนอน พระสงฆ์จะเป็นที่เคารพนับถือของ คนในชุมชนเช่นเดียวกับผู้อาวุโส

ชาวลัวะและปะหล่องในล้านนา รัฐฉานและในสิบสองพันนา รวมทั้งพวกไว้ในเขต เมืองแลม จังหวัดซือเหมาของจีนนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด พ่อแม่ก็สนับสนุนให้ บุตรชายได้บวชเรียนเพื่อศึกษาทั้งคัมภีร์พุทธศาสนาและความรู้สาขาอื่นเช่นโหราศาสตร์ และวรรณกรรมชาดก “ไตหลอย” เหล่านี้สามารถอ่านเอกสารโบราณพับสาได้คล่องแคล่ว และเขียนอักษรธรรมได้อย่างสวยงามซึ่ง เกิดจากความศรัทธาอย่างสูงในพุทธศาสนา

ลักษณะอักษรธรรมของ “ไตหลอย”

ลักษณะอักษรธรรมของชาวลัวะ ปะหล่องนั้นมีรูปแบบเหมือนกับอักษรธรรมลื้อ แต่ การเลือกใช้อักษรและอักษรวิธีอาจแตกต่างกันอยู่บ้างดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑. ใช้ตัวอักษรแตกต่างจากไทย เช่น ใช้ น สลับกับ ด ใช้ บ สลับกับ ม เช่น

ໄຂ່ຍິ	ไนยิน - ใต้ยิน	ໄຂ່ວຽງ	ไหม่ลาน - ใบลาน
ປຶ້ງເມີຣ	بيبเมียร - บิบเบียน	ເມັງຂອຣ	แมงخور - เบงชร (บัญญัติ)
ບອກເມີຍ	บอกเหมย - หมอกเหมือย	ຟ້າແບບ	(ฟ้า) แบบ - (ฟ้า) แมบ

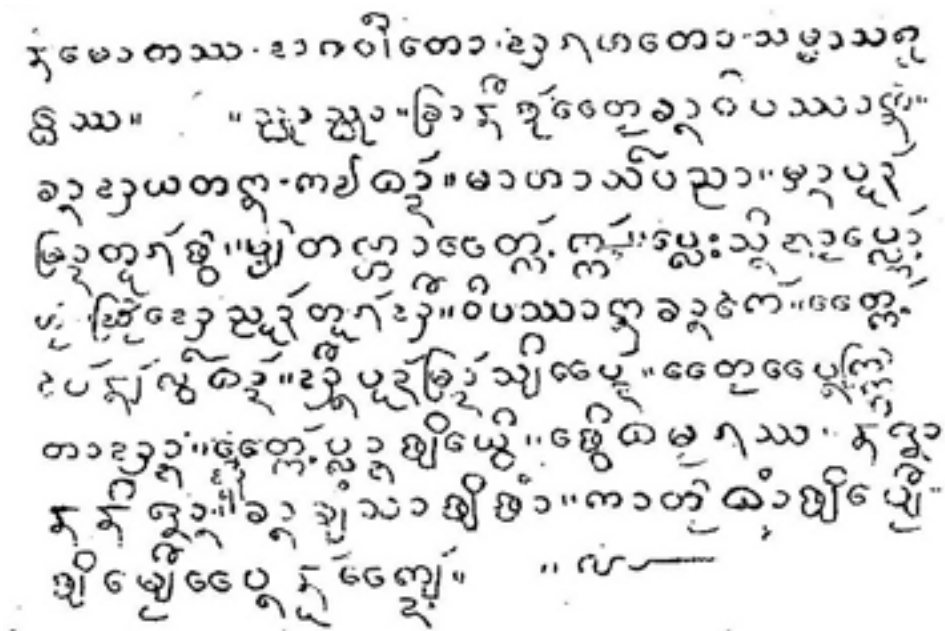
๒. ใช้สระ แตกต่างจากไทย เช่น ใช้รูปสระเออ ในคำที่ไทยใช้สระเอือ เช่น

ເວີ	เสิบ - สีบ	ເຂີ	เฝิน - ผีน
ເຕີ	เติน - ตั้น	ເກີເຍີ	กั๊ยม - กั๊ยม
ກາງເຕີ	กางเติน - กลางคั้น	ເຈີ	เจิต - จิต (อัศจรรย์ใจ)

ใช้รูปสระเออ แทน สระเอ เช่น

ແລງຄູ	แลงดู - เล็งดู	ແມງຂອຣ	แมงخور - เบงชร
ເດີແພງ	เดินแพง - เดือนเพ็ง (เพ็ญ)		

๓. การเขียนภาษาปะหล่องด้วยอักษรธรรม เช่น ตัวอย่างในคัมภีร์วิปัสสนากัมภีร์ พบที่เมื่อน้ำสั่น ซึ่งเป็นศูนย์กลางพวกปะหล่องในรัฐฉาน เขียนด้วยอักษรธรรม สองบรรทัดแรกเป็นคำบาลีและตามด้วยภาษาปะหล่องด้วยจนจบความ ดังนี้^๑

^๑Sai Kam Mong. The History and Development of the Shan Scripts. Chiang Mai : Silkworm Books, 2004. P.257

พื้นที่รอยต่อระหว่างอักษรธรรมและอักษรไท (ลิกตัวยาว)

จังหวัดชือเหมมาหรือจังหวัดผุเออร์ในปัจจุบันเป็นจังหวัดใหญ่ทางภาคใต้ของมณฑลยูนนาน อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเขตไตคัง ชือเหมมาตั้งอยู่บริเวณรอยต่อที่น่าจะเป็นเขตผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างไทลื้อและไทเหนือของไตคัง^๑

การแพร่หลายของพุทธศาสนาเถรวาทในภาคตะวันตกของยูนนานในช่วงประมาณห้าทศวรรษที่ผ่านมา เป็นปัจจัยและมีบทบาทสำคัญมากอย่างหนึ่งในการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนไทด้วยกันเอง เช่น ทำให้คนไทสองกลุ่มที่มีภาษาพูด ภาษาเขียนต่างกัน เช่นไทลื้อในสิบสองพันนา มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับไทในเมืองชือเหมมา ซึ่งพูดภาษาไทยเหนือและเคยใช้อักษรไทเหนือ (ลิกตัวยาว/ลิกถ่วงอก) แต่กลับมาใช้ “ตัวธรรม” เป็นภาษาเขียนร่วมกัน ขณะเดียวกันคนในชือเหมมาที่นับถือศาสนาแบบล้านนา ก็กลับห่างไกลจากคนไทที่พูดภาษาเดียวกันในเขตลุ่มน้ำสาละวินตะวันตกในพม่า เพียงเพราะว่าพวกไทเหล่านั้นนับถือพุทธศาสนา “กึ่งจอง” แบบพม่า

นอกจากนี้การรับพุทธศาสนาเถรวาทแบบล้านนา (กึ่งจอง) อาจมีส่วนสร้างสำนึกความเป็นไท ซึ่งต่างจากจีน และชนกลุ่มน้อยนอกริตอื่นๆ อีกด้วย

จากการสำรวจจารึก ไบลาน พบสาในเมืองต่างๆ ในชือเหมมา ผู้เขียนสันนิษฐานว่าพื้นที่รอยต่อที่อักษรธรรมและอักษรไตพบกันนั้นคือบริเวณเมืองกึ่งม้า เมืองก้า (กล้า) เมืองบ่อ (จิงกุ) เมืองในระนาบนี้ น่าจะเคยเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนามาก่อน ทั้งนี้พิจารณาจากตัวอักษรและการใช้อักษรที่ปรากฏในจารึกและวัสดุประเภท ที่พบในวัดเก่าแก่ ซึ่งใช้ทั้งอักษรธรรมและอักษรไทในปริมาณมากกว่าพื้นที่อื่นๆ โดยแยกบทบาทกันคือ อักษรธรรมใช้ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ส่วนอักษรไทหรือลิกตัวยาวใช้บันทึกเรื่องราวอื่น แต่อย่างไรก็ตามพบว่าคัมภีร์พุทธศาสนาบางเรื่องเช่นตำนานพระเจ้าเลียบโลก (พระเจ้าเทียวหน) มีทั้งฉบับที่บันทึกด้วยอักษรธรรมและฉบับที่บันทึกด้วย “ลิกตัวยาว” และในพัชรกรรมก็พบว่า “มีเขียนด้วย” ลิกตัวยาว” แทรกอยู่ด้วย

^๑ สมิตร์ ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ. ๒๕๔๖. คนไตในชือเหมมา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐ ประชาชนจีน ประวัติศาสตร์ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า ๓๓

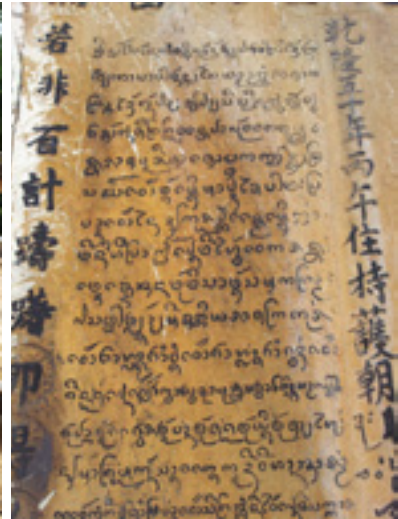
เศษศิลาจารึกที่เมืองกล้ำ
บันทึกด้วยอักษรธรรม

ศิลาจารึกที่วัดในเมืองนิม
ระบุปี จ.ศ. ๑๑๐๖ (พ.ศ. ๒๒๘๗)

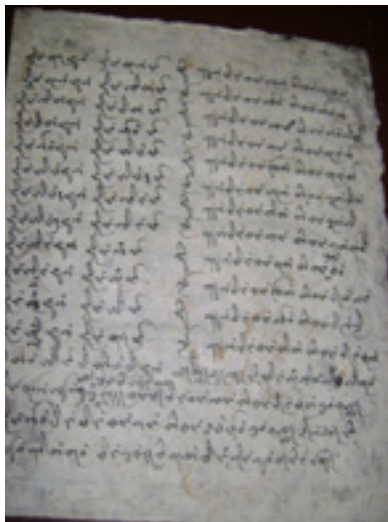
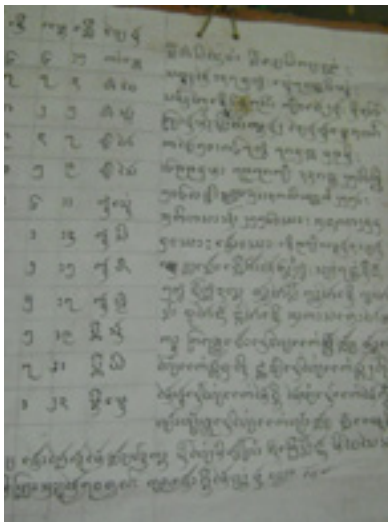
จารึกบนแผ่นประตูลิลาทางเข้าวัดพระบาทดอยก่อนเมืองกล้ำ เป็นอักษรธรรมคู่กับอักษรไทเหนือ
ระบุปี จ.ศ. ๑๑๔๗ (พ.ศ. ๒๓๒๘)

ภาพวาดขนาดใหญ่บนผนังวิหารด้านนอกที่วัดศรีจอมเมือง (วัดราชฐานหลวง) เมืองกึ่งม้า ซึ่งแสดงถึงเรื่องราวการนำพุทธศาสนามาประดิษฐาน ณ เมืองกึ่งม้าในปี จ.ศ. ๘๓๕ (พ.ศ. ๒๐๑๖) บันทึกด้วยอักษรไทเหนือ (ลิกตัวยาว)

ภาพวาดขนาดใหญ่บนผนังวิหารด้านนอกที่วัดศรีจอมเมือง (วัดราชฐานหลวง) เมืองกึ่งม้า ซึ่งแสดงถึงเรื่องราวการนำพุทธศาสนามาประดิษฐาน ณ เมืองกึ่งม้าในปี จ.ศ. ๘๓๕ (พ.ศ. ๒๐๑๖) บันทึกด้วยอักษรไทเหนือ (ลิกตัวยาว)

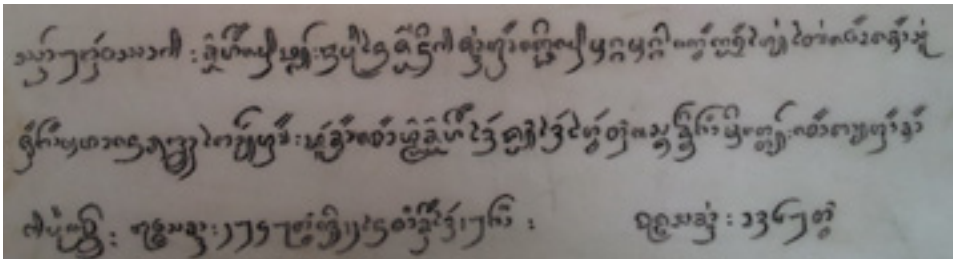
ปฏิทินไททั้งสองแบบเขียนด้วยอักษรธรรม และ “ลิกตัวยาว” ของไทเหนือ ถูกปิดไว้บนผนังวิหารวัดเพื่อให้ประชาชนใช้ดู แผ่นที่เป็นอักษรธรรมบอกชื่อวันทั้งวันเม็ง วันไท ฤกษ์ ส่วนที่เป็นอักษรไทเหนือ บอกเดือนสำหรับประชาชน (เดือนนอก) และเดือนสำหรับพระสงฆ์ (เดือนใน)

คำปรารภที่ปรากฏบน
แผ่นตุ้ที่ถวายเป็น

ลายสักคาถาบนแผ่นหลังของ
เจ้าอาวาสวัดกุ่มหนอง เมืองตั้ง

จารึกที่วัดราชฐานเมืองบ่อ ผู้มีศรัทธาสรางวิหารและพระพุทธรูปได้เขียนคำปรารภด้วยอักษร
ธรรมไว้ว่า ในภษาหน้าขอให้เกิดมาพบ “ตนแสงซิงคำมิตเตยะ” ผู้จารึกใช้อักษร ข แทนอักษร ค ใน
คำว่า คิง เพราะอักษร ข ใช้ในภาษาไทใหญ่/ไทเหนือแทนเสียง ข ค นอกจากนี้ยังใช้คำศัพท์ไทเหนือ
คือ “ถบ” ที่แปลว่าพบ (บรรทัดที่ ๒) และมีคำลงท้ายข้อความว่า “ข้าแลบุญเอย” ซึ่งเป็นรูปแบบการ
ลงท้ายข้อความในการกลับนาของชาวไทใหญ่/ไทเหนือ

ความศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาและความมีสำนึกในการสืบต่อศาสนาตาม
ธรรมเนียมที่มีมาแต่เดิมทำให้ชาวไทในเมืองต่างๆที่เป็นพื้นที่รอยต่อนี้ยังคงรักษา
เอกลักษณ์ของตนเองในด้านภาษาพูดคือยังใช้ภาษาไทเหนือ และด้านภาษาเขียนคือ มี
การใช้อักษรธรรมบันทึกคัมภีร์ทางศาสนาควบคู่ไปกับการใช้อักษรไทเหนือ ซึ่งเป็นอักษร
แบบเดิมของตนไว้ได้

ครูบาบุญชุ่ม : ผู้เผยแพร่วัฒนธรรม ในเขตวัฒนธรรม ๒ ลุ่มแม่น้ำ*

ในปัจจุบันอาจถือได้ว่า ครูบาบุญชุ่มเป็นพระภิกษุที่มีชื่อเสียงเลื่องลือกว้างขวางที่สุดในเขตพื้นที่ทางตอนบนของเอเชียอาคเนย์ เป็นที่นับถือศรัทธาของมหาชนตลอดทั่วบริเวณที่พุทธศาสนาเถรวาทไปถึงโดยมิได้ถูกจำกัดด้วยพรมแดนระหว่างประเทศ ท่านจาริกแสวงบุญและออกโปรดสัตว์ในพื้นที่ดังกล่าวและมักถวายพระพุทธรูปแบบไทย และสร้างธาตุเจดีย์แบบล้านนาที่ท่านออกแบบเองไว้เป็นอนุสรณ์ ในวัดต่างๆ รวมถึงในท้องพระของประชาชนคนไทในพม่า ลาว จีน มักมีรูปครูบาบุญชุ่มในเครื่องนุ่มห่มสีกรัก สวมมงกุฎทองคำ ตั้งอยู่อย่างสะกดตา ชาวไททุกหมู่บ้านปรารถนาให้ท่านไปโปรดถึงท้องถิ่นของตน โดยเฉพาะในหมู่บ้านที่ยังไม่มีวัด เช่น หลายหมู่บ้านในเขตเมืองยางสิบสองพันนา ซึ่งชาวบ้านพูดให้ฟังว่า หากครูบาบุญชุ่มมาโปรดสัตว์ที่นั่นแล้ว พวกเขาจะได้มีวัด มีพระธาตุให้ได้มีโอกาสทำบุญ โดยไม่ต้องเดินทางไปทำบุญหรือฝากทำบุญไปถึงเมืองเชียงรุ่งหรือเชียงเจิง^๒

ในรัฐฉาน นอกจากท่านจะได้บูรณะวัด “พระโหลง” ในเมืองแสนหวีแล้วท่านยังสร้างพระประธานองค์ใหญ่ในมณฑปซึ่งเจ้าฟ้าห่มเมืองทรงสร้างค้างไว้ตั้งแต่เมื่อหลายสิบปีก่อน นอกจากนั้นยังคิดสร้างศิลาจารึกพระไตรปิฎกทั้งชุดสำหรับประดิษฐานไว้ที่ดอยสามสิบ นอกเมืองแสนหวีอีกด้วย หากความคิดนี้เป็นจริงขึ้นมา การจารึกภาษาบาลีน่าจะต้องใช้อักษรธรรมแบบล้านนา ซึ่งเท่ากับเป็นการฟื้นฟูพุทธศาสนานิกายยวนรวมทั้งอักษรธรรมขึ้นในรัฐฉานปากตะวันตกแม่น้ำสาละวินอีกวาระหนึ่งด้วย

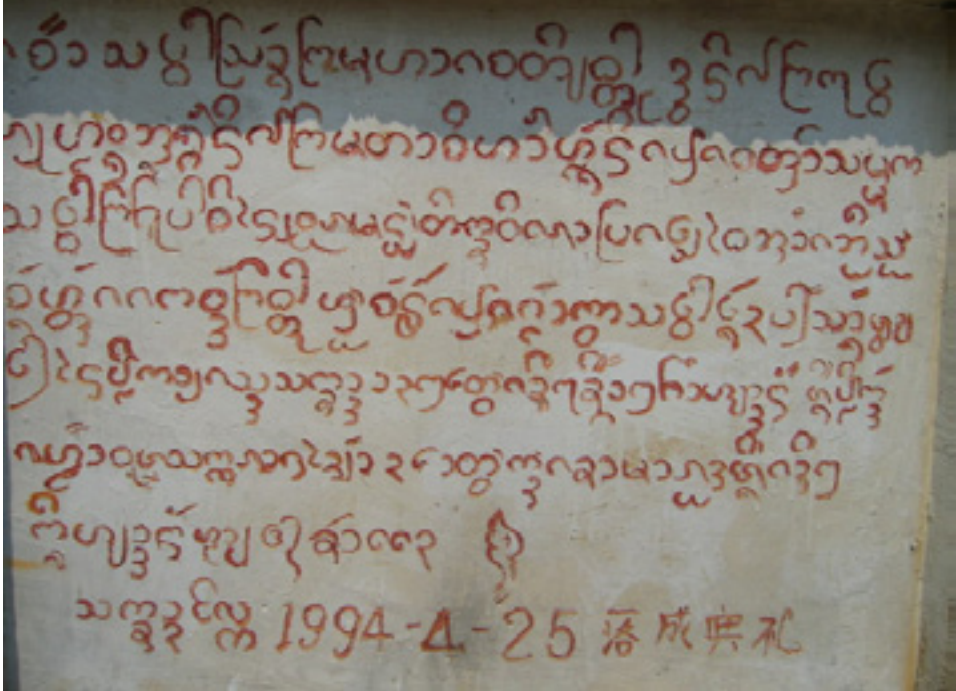
บทบาทและสถานภาพของอักษรธรรมจากอดีตถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาสำรวจอย่างกว้างๆ เกี่ยวกับการใช้อักษรของคนไท พบว่าอักษรธรรมมีบทบาทและหน้าที่ทางสังคมไทมากกว่าอักษรชนิดอื่นๆ ขยายพื้นที่การใช้งานออกไปอย่างกว้างขวาง ในวัดมีการเรียนรู้สืบทอดกันมาโดยไม่ขาดสาย หลายวัดในเขตลาว รัฐฉาน และยูนนาน ภิกษุสามเณรส่วนใหญ่สามารถอ่านออกเขียนได้ ยังใช้อักษรธรรมทั้งในทางพุทธศาสนาและในชีวิตประจำวัน ทุกครั้งที่มีการทำบุญ ถวายสิ่งของไว้กับวัด กับพุทธศาสนา ต้องมีการเขียนชื่อผู้ถวาย และคำอุทิศด้วยอักษรธรรมเสมอ ถือเป็นเรื่องปกติ

*อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับครูบาบุญชุ่มได้ใน เสมอชัย พูลสุวรรณ, “รัฐฉาน” (เมืองไต) : พวัตของ “ชาติพันธุ์” ในบริบทประวัติศาสตร์และ สังคมการเมืองร่วมสมัย, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โครงการอาณาบริเวณศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖., หน้า ๑๖๓-๑๗๐.

^๒จากการสัมภาษณ์ชาวไทลื้อ ไทเข่า (ไทหย่า) ในเมืองยาง เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม- ๑๒ เมษายน ๒๕๔๘

จารึกเกี่ยวกับคณะศรัทธาจากอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ประเทศไทย สร้างเจดีย์และวิหารในวัด
แห่งหนึ่งในเมืองแซ่ ในปี ค.ศ. ๑๙๙๔

แผ่นจารึกบอกเล่าเรื่องการปลุกต้นศรีมหาโพธิ์ของ “เจ้าหม่อมคำลือ เจ้าเชียงฮา เจ้าแสงเมือง
และอ้ายจอมเขี้ยวขาง” ในโอกาส “ยกยอพุทธหลวงจอมวัฒน์ถิรีขึ้นเป็นครูบาทหลวงเมือง” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘
เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ

ปัจจุบันในสิบสองพันนามีนิตยสารรายเดือนพิมพ์ด้วยอักษรธรรมชื่อ “๑๒ พันนา” นอกจากนี้ยังมีสิ่งตีพิมพ์ชิ้นหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าอักษรธรรมยังรับใช้คนไทยในชีวิตประจำวัน คือ นิตยสารหนังสือธรรม์หนองตุง พิมพ์ด้วยอักษรธรรมทั้งหมด จัดทำโดยชมรมชาวไท (ไต) แห่งเวียงแม่สาย จังหวัดเชียงราย มีจุดประสงค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในเชียงใหม่ เชียงตุง เชียงรุ่ง และเชียงใหม่ สำหรับต่อต้านโรคเอดส์ (ซึ่งเขียนว่าเอียดส์) และยาเสพติด เนื้อหาสาระในหนังสือมีทั้งคอลัมน์ความรู้ด้านต่างๆ นำเสนอแก่ผู้อ่านด้วย เช่นประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม ศาสนา เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง เป็นต้น นับว่าเป็นบทบาทใหม่อันน่าทึ่ง เพราะนั่นย่อมแสดงว่าสถานะการใช้งานของอักษรธรรมในละแวกเมืองดังกล่าวนี้ยังอยู่อย่างมั่นคง เพราะหากพิมพ์ออกมาแล้วคนอ่านเข้าใจ ย่อมจะนำไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้

บุคลากรผู้มีส่วนทำให้การเรียนรู้อักษรธรรมดำเนินไปอย่างต่อเนื่องคือ พระสงฆ์ และนักวิชาการท้องถิ่น มีพระภิกษุสามเณรจากรัฐฉาน สิบสองพันนา เข้ามาศึกษาพุทธศาสนาในเชียงใหม่ ลำพูน และแม่ฮ่องสอน เป็นจำนวนมาก อ่านเขียนคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่ใช้อักษรธรรมและเรียนรู้ภาษาไทย เมื่อกลับไปทางวัดก็ตั้งวิทยาลัยสงฆ์ ดำเนินการสอนตัวธรรมในวัดให้แก่พระภิกษุสามเณรและเยาวชนทั่วไป บางครั้งยังสอนภาษาไทยเพิ่มเติมให้ด้วย ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่จะเห็นกระดานดำในวัดหลายแห่งมีข้อความภาษาไทยแสดงความในใจของผู้เขียนแอบอยู่ด้วยเสมอทั้งในเชียงใหม่ เชียงตุง สิบสองพันนา และในเมืองอื่นๆ ของจังหวัดผู่เออร์ (ซือเหมา)

บทบาทของอักษรธรรมในอนาคต

ในพื้นที่เขตวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงและสาละวิน ยังมีพระสงฆ์ นักวิชาการท้องถิ่นรวมทั้งนักวิชาการที่เป็นคนนอก ต่างก็มีบทบาทที่จะทำให้อักษรธรรมยังคงอยู่และมีแนวโน้มว่าจะเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ขณะที่อักษรธรรมในแดนล้านนาซึ่งเป็นจุดกำเนิดของอักษรชนิดนี้ถูกลดบทบาทลงตั้งแต่ล้านนาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม แม้ว่าจะได้มีการเรียนการสอนกันอยู่ แต่ก็ยากที่จะให้กลับมารับใช้ชีวิตชาวล้านนาดังเดิม เพราะดูจะเป็นส่วนเกินของชีวิตไปแล้ว

ท้ายบท

อิทธิพลอักษรธรรมแผ่ครอบคลุมบริเวณกว้างขวางในกลุ่มแม่น้ำโขง และแม่น้ำสาละวิน พื้นที่ตัวอย่างสำคัญอีกครั้งหนึ่งในรัฐฉานตอนบนพร้อมกับการประดิษฐ์อันใหม่ของพุทธศาสนา “กิงยวน” หรือ นิกายเชียงใหม่ คาดว่าในอนาคต อักษรธรรมจะเป็นภาษา

เขียนหลักของพุทธศาสนา และคงจะได้รับการสืบทอด อย่างมีชีวิตชีวาในเขตวัฒนธรรม
สองกลุ่มแม่น้ำนี้ต่อไป

การศึกษาความแตกต่างของพัฒนาการอักษรธรรมในภูมิภาคนี้นำไปสู่การอ่าน
เนื้อหาในเอกสาร ทำให้รู้เท่าทันตัวเขียนและสามารถตีความได้ถูกต้องมากที่สุดนอกจาก
นี้ยังทำให้เราเข้าใจเท่าที่ ทักษะของผู้เขียน/คัดลอกคัมภีร์ ของคนในพื้นที่นั้นๆ ด้วย

บรรณานุกรม

กรรณิการ์ วิมลเกษม. “พัฒนาการของอักษรโบราณในประเทศไทย” ในสังคมและ
วัฒนธรรมในประเทศไทย. THAILAND: CULTURE AND SOCIETY จัดพิมพ์เนื่อง
ในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน
เปิดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันอังคารที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ หน้า ๓๘๖-๓๘๗.

คูมิโกะ คาโต้ และ อิศรา ญาณตาล. “สถานภาพปัจจุบันของเอกสารพับสาในลิสสอง-
พันนา” ในสร้อยดี อ่องสกุล และโยชิยุกิ มาซุฮารา(บรรณาธิการ) การศึกษา
ประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕. หน้า ๑๔๖-๑๕๐.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ๓๐ ชาติในเชียงราย พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๔๗.

เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. อักษรธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะ
โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖.

ยรรยง จิระนครและรัตนาพร เศรษฐกุล. ประวัติศาสตร์ลิสสองพันนา. กรุงเทพฯ : สถาบัน
วิจิตรศิลป์, ๒๕๔๔.

เรณู วิชาศิลป์. . เชื้อเครือเจ้าแสนหวีลิสสองพันนา. เชียงใหม่ : ซิลค์เวิร์มบุ๊กส์, ๒๕๔๔.

_____ ภาษาและอักษรล้านนา. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่. ๒๕๔๖.

_____. การศึกษาอักษรและเอกสารโบราณของไทย. ภาควิชาภาษาไทย คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘.

สุมิตร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ. คนไตในชื่อเหมา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐ
ประชาชนจีน ประวัติศาสตร์การเมือง สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. “รัฐฉาน” (เมืองไต) : พลวัตของ “ชาติพันธุ์” ในบริบทประวัติศาสตร์และการเมืองร่วมสมัย.” Shan State” (Muang Tai) : The Dinamic of “Ethnicity” in Historical and Contemporary Sociopolitical Contexts. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โครงการอาณานิคมศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กันยายน ๒๕๕๖.

อนาโตล โรเจอร์ เบ็ตติเยร์ “สถานภาพวรรณกรรม ไทจีน ไทลื้อ และลัวะ” ใน สรัสวดี อ๋องสกุล และโยชิยุกิ มาซูฮารา (บรรณาธิการ) การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕. หน้า ๘๑-๑๐๘.

อภิรดี เตชะศิริวรรณ. พัฒนาการของอักษรและอักษรวิธีในเอกสารไทลื้อ. ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

Sai Kam Mong. The History and Development of the Shan Scripts. Chiang Mai : Silkworm Books, 2004.

ประวัติผู้เขียน

รองศาสตราจารย์ เรณู วิชาศิลป์

ตำแหน่ง - ผู้อำนวยการบ้านาญมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- คณะกรรมการที่ปรึกษาโครงการศูนย์ศึกษา

พระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผลงานทางวิชาการ

ตำราयाลีสองปีนนา. เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

๒๕๓๐.

พงศาวดารไทอาหม (Ahom Buranji) ๒๕๓๙. ได้รับทุนสนับสนุนจาก มูลนิธิโตโยต้า.

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จัดพิมพ์ (ได้รับรางวัลผลงานวิจัยดีเด่น สาขา
ปรัชญา จากสภาวิจัยแห่งชาติประจำปี ๒๕๔๒)

ไท TAI (บรรณาธิการร่วม-วิจัย). ได้รับทุนสนับสนุนจาก มูลนิธิโตโยต้า และศูนย์สตรีศึกษา

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๑.

ภาษาและอักษรล้านนา. เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย

เชียงใหม่. ๒๕๔๓.

เชื้อเครือเจ้าแสนหวี ๑๒ พันนา. ๒๕๔๔. ได้รับทุนสนับสนุนจาก โครงการประวัติศาสตร์

และสังคมวัฒนธรรมชนชาติไท. (ซิลค์ เวิร์มบุ๊ก จัดพิมพ์)

การศึกษาอักษรและเอกสารโบราณของไทย. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๘.

พื้นเมืองแสนหวี ฉบับหอคำเมืองใหญ่, ๒๕๕๐ ได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิโตโยต้า.

(ซิลค์เวิร์มบุ๊ก จัดพิมพ์)

Chronicles of Chiang Khaeng : A Tai Lue Principality of the Upper

Mekong. 2008. (ผลงานร่วมกับ Prof. Volker Grabowsky) ได้รับทุนสนับสนุนจาก

DFG Project: Traditional Polities of the Tai .The German Research

Association (จัดพิมพ์โดย Center for Southeast Asian Studies, University of

Hawaii)

Chronicle of Sipsongpanna (ผลงานร่วมกับ Dr.Liew Foon Ming และ Prof.Volker Grabowsky จัดพิมพ์โดย Silkworm Book, 2012)

ป้ายชื่อวัดราชฐานหลวงเวียงใหม่ เมืองพะยาก รัฐฉาน ประเทศพม่า ประกอบด้วยอักษรไทจีน ไทใหญ่ พม่า และอักษรไทย โดยข้อความภาษาไทจีนเขียนว่า “กะยาก” แต่อักษรไทยเขียน “พัยค์” (เสือ)

ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและ พิธีกรรมทางพุทธศาสนา

ยุพิน เข้มมุกด์

ความเชื่อและพิธีกรรม : สายใยในวิถีชุมชน

แม้กาลเวลาผ่านไปนานอย่างน้อยนับร้อยปี ที่มนุษย์รักษาจารีต ประเพณีไว้อย่างเข้มแข็ง จากประสบการณ์ตรงและได้พบได้เห็นจนเป็นภาพเจเนตา เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ จนเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของมนุษย์ และยังไม่เคยปรากฏว่ามีสังคมใดที่อยู่ได้โดยปราศจากความเชื่อและพิธีกรรม ดังนั้น ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นสายใยที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ทุกคนทุกสังคมตลอดมา

ความเชื่อและพิธีกรรมสอนให้มนุษย์รู้จักและสำนึกในบุญคุณไม่เฉพาะต่อคนด้วยกัน ยังมีต่อสัตว์ สิ่งแวดล้อม ต้นไม้ แม่น้ำลำธาร แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อและพิธีกรรมต้องมียุทธศาสตร์ในการดำเนินชีวิตอยู่อย่างลึกซึ้ง ความเชื่อพิธีกรรมเป็นศาสตร์ที่ยากต่อการหาคำตอบเป็นวิทยาศาสตร์ แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณกับธรรมชาติ

จากกาลเวลาอันยาวนานที่ผ่านมาหลายชั่วอายุคนดังกล่าว ความเชื่อและพิธีกรรมก็ยังคงอยู่ในวิถีชีวิตของคนในสังคม ย่อมเป็นที่ประจักษ์ว่า สิ่งที่มีมนุษย์สืบสาน เรียนรู้กันมาอย่างต่อเนื่องนี้ได้ผ่านการทดสอบ ทดลองว่า เป็นวิธีที่มนุษย์พึ่งพาอาศัยได้ การประกอบพิธีกรรมเป็นความละเอียดอ่อนและซับซ้อนยากที่คนทั่วไปจะเข้าใจ จึงจำเพาะเจาะจงสำหรับ “คนพิเศษ” ในสายตาของสมาชิกในสังคมเป็นผู้ดูแลและประกอบพิธีกรรมให้ถูกต้องทุกขั้นตอน เพราะสังคมถูกสอนให้เชื่อว่า ความถูกต้องเท่านั้นจึงจะประสบผลสำเร็จ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติจึงเป็นผู้ที่มีความชอบธรรมและได้รับการยกย่องจากสังคม

ถ้ามองในแง่จิตวิทยาแล้ว พิธีกรรมมีอิทธิพลต่อมนุษย์ในการดำรงชีวิตอาทิ

๑. เกิดความสบายใจ มีขวัญและกำลังใจ สร้างภูมิคุ้มกันและความเชื่อมั่นหล่อเลี้ยงทั้งกายและจิต พิธีกรรมจึงเปรียบเหมือนอาหารและยาของอารมณ์อันพึงปรารถนาของมนุษย์

๒. เกิดการยอมรับว่า จิต มีอิทธิพลต่อกายและวัตถุภายนอก หากใจอ่อนแอ เสร้าหมองกายก็พลอยป่วยไปด้วย ดังนั้นเมื่อใจมีความเข้าใจ มีความเห็นที่ถูกต้อง การแสดงออกทางรูปร่างและวัตถุภายนอกย่อมถูกต้องไปด้วย ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมคือ สิ่งหนึ่งซึ่งถูกสร้างขึ้นเพื่อการนี้

๓. เกิดความคิดว่า วัตถุเป็นสาขาของจิต กล่าวคือมิได้มองว่าวัตถุเป็นเพียงวัตถุ เท่านั้น หากแต่มองว่าวัตถุนั้นๆ เป็นองค์แห่งการรับรู้ มีชีวิตเยี่ยงมนุษย์หากเจ้าของ รู้สึกสำนึกในคุณค่า

๔. พิธีกรรมเป็นเรื่องสัญลักษณ์ การใช้สัญลักษณ์ในรูปของอุปกรณ์ กริยา ท่าทาง ตลอดจนถ้อยคำ ทั้งนี้เพื่อแพร่ขยายพฤติกรรมทางจิต คือช่วยให้จิตเกิดมโนภาพ ความคิดรวบยอด จิตภาพและเป้าหมายที่ชัดเจน ดังนั้นหากเราต้องการผลทางอารมณ์ เรา ต้องใช้สัญลักษณ์ให้อีกฝ่ายรู้สึก ความสำคัญต้องเข้าใจรูปแบบกับเนื้อหาว่า รูปแบบนั้น เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อไปถึงเนื้อหาหรือเป้าหมายอะไร

พิธีกรรม ความเชื่อ : ความรู้ที่มีทั้งสติและปัญญา

พิธีกรรม ความเชื่อที่ประกอบด้วยสติและปัญญา จะเป็นเครื่องชี้แนะแก่คนในสังคม ว่า การที่คนเราจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนและเกิดสันติสุขกับคนด้วยกัน จะอยู่โดยไม่ทะเลาะ เบาะแว้งกัน อยู่กับป่า ภูเขา น้ำ ฟ้า อากาศที่เราหายใจเข้าไป และฟ้ายังหมายถึงอำนาจเหนือธรรมชาติ เหนือมนุษย์อีกด้วย มนุษย์จำเป็นต้องสร้างดุลยภาพกับอำนาจเหนือ ธรรมชาติด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน ดังนั้นการที่มนุษย์จะมีความสุขหรือไม่มีความสุขขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่ดีกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในสังคม ประเทศ ชาติบ้านเมือง กับพืชผัก ต้นไม้สัตว์ต่างๆ ทั้งสัตว์เล็กไปถึงสัตว์ใหญ่ซึ่งเป็นทั้งอาหารเพื่อ ยังชีพและเป็นเพื่อนร่วมโลก การศึกษาความเชื่อ พิธีกรรมบนพื้นฐานของภูมิปัญญา อาทิ ความเชื่อเรื่องผี เรื่องเทวดา เป็นความเชื่อที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของปรากฏการณ์ที่ ละเอียดอ่อนและซับซ้อน ความเชื่อในศาสนา เชื่อเรื่องระบบคำสอนอันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง ระหว่างความเชื่อกับความศรัทธา ผนวกกับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ มนุษย์จึง ได้ขยายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติโดยรอบ และสร้างความสัมพันธ์ ที่ดีระหว่างคนกับอำนาจดังกล่าว ซึ่งมนุษย์เชื่อว่าอำนาจเหล่านั้นมีพลังแฝงอยู่ สามารถ ควบคุมธรรมชาติและควบคุมวิถีชีวิตของมนุษย์ได้

ส่วนพิธีกรรม คือการแสดงออกทางพฤติกรรมที่ไปสัมพันธ์กับความเชื่อเป็นส่วนใหญ่ การศึกษาพิธีกรรมในแง่ของการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่ทำหน้าที่หรือสะท้อนถึงวิถีคิด

ภูมิปัญญาชาวบ้าน อาจมีการปรับเปลี่ยนบ้างเพื่อให้สามารถเผชิญกับความเคลื่อนไหวของบริบททางสังคมซึ่งเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม พิธีกรรมทำหน้าที่ต่อยอดภูมิปัญญาเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรม ทำหน้าที่กล่อมเกลาคจิตใจและยังเป็นต้นแบบของพฤติกรรมมนุษย์ นอกจากนี้การประกอบพิธีกรรมยังเป็นการรวมกลุ่มกันหรือเป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคม เป็นการแสดงออกเพื่อลดความตึงเครียดทางใจ และผลสานความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม

ดังนั้นการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมจะต้องวางอยู่บนฐานความสัมพันธ์ของความคิดหรือความสัมพันธ์ของมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่กล่าวมาแล้ว ความเชื่อและพิธีกรรมมนุษย์สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในภาวะวิกฤติ เช่น คนตัดต้นไม้ ทำลายป่า มนุษย์ก็นำเอาพิธีกรรมทางพุทธศาสนามาบวชต้นไม้ บวชป่า บวชแม่น้ำลำธาร เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เป็นวิธีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เมื่อมนุษย์รู้และเข้าใจรากเหง้าทางวัฒนธรรม มองเห็นคุณค่าและเข้าใจปัญหาสถานการณ์ปัจจุบันก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ถูกต้องและเหมาะสม อาจกล่าวสรุปได้ว่า ความเชื่อและพิธีกรรมต้องเกี่ยวพันกับความเชื่อและพลังศรัทธาอันถืออำนาจเหนือธรรมชาติด้วย

ความเชื่อและพิธีกรรม : ประโยชน์ของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

คุณค่าภูมิปัญญาที่แฝงมากับความเชื่อและพิธีกรรมนั้น ซึ่งบางอย่างไม่สามารถถ่ายทอดหรือเรียนรู้กันได้โดยตรง แต่อาศัยความเชื่อมั่นศรัทธาเป็นแรงจูงใจให้ผู้เชื่อถือรับฟัง ยอมรับรวมถึงการปฏิบัติตามให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันเพื่อการดำรงอยู่อย่างสันติสุขของสังคมชุมชนโดยมีผลตอบสนองต่อสังคมชุมชนในเชิงบวก ก่อให้เกิดความร่วมมือในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เกิดความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกิดการยอมรับสังคมชุมชน การรู้จักเลือกใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม ส่วนการเรียนรู้ทางอ้อมผ่านการสังเกต จดจำ ซึมซับ และฝึกฝนจนเกิดความสามารถ เข้าใจและปฏิบัติเองได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและการเรียนรู้ตามอรรถาธิบายในกรอบวัฒนธรรมของชุมชน

ประโยชน์ของภูมิปัญญาที่เกิดจากความเชื่อทางอ้อม อาทิ

๑. ช่วยหล่อหลอมให้มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ มีผลทางด้านจิตใจ นับเป็นเส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่างความเป็นมนุษย์กับสัตว์ เพราะในสังคมสัตว์ไม่มีการประกอบพิธีกรรม

๒. สร้างความหวังให้กับผู้ปฏิบัติทั้งโลกนี้และโลกหน้า มนุษย์มีความหวังในการดำเนินชีวิตประจำวันที่ปกติสุข ทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิตมีความสมดุลและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับทั้งมนุษย์ด้วยกันกับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติและยังหวังว่าจะได้ไปสู่ภพภูมิที่ดีในโลกหน้า (โลกหลังความตาย)

๓. สร้างความภูมิใจและเกิดปิติสุขที่ได้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมที่บรรพชนได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา

๔. ช่วยให้ลืมหรือบรรเทาความเศร้าโศกเสียใจ เช่นการสูญเสีย เรื่องบาปบุญคุณโทษ ช่วยผ่อนคลายวิกฤติทางด้านจิตใจ

๕. สร้างสิ่งพึงพา สร้างความอบอุ่นและกำลังใจเมื่ออยู่ในภาวะคับขัน การได้ประกอบพิธีกรรม บวงสรวงหรือพิธีกรรมช่วยให้เกิดความหวังว่าสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติจะช่วยผ่อนคลายจากสิ่งหนักให้เป็นเบา หรือลดภาวะความตึงเครียดลงได้ เช่น การเจ็บป่วยที่ไม่รู้สาเหตุ

๖. สร้างความกลัวเกรงไม่ละเมิดต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สังคมชุมชนให้ความเคารพสักการะ ไม่ลักขโมย ไม่โกหก สำรวมในเขตหวงห้าม ขณะเดียวกันก็ยึดปฏิบัติตามจารีตประเพณี ไม่ทำตนให้เกิดการแปลกแยกจากสังคมชุมชน

๗. เกิดประโยชน์โดยตรงในการดำรงชีวิต เช่น มีนางบอกเหตุทางธรรมชาติ หรือเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

๘. สร้างความเป็นเอกภาพ และความสามัคคีในครอบครัววงศ์ตระกูล สังคมชุมชน และประเทศชาติบ้านเมือง

๙. ความเชื่อ และพิธีกรรมกลายเป็นจารีต (ฮีตคลอง) ธรรมเนียมปฏิบัติเป็นภาคส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของสังคมชุมชน

สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของบรรพชนว่า เป็นองค์ความรู้อันเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืชและธรรมชาติในระบบนิเวศเดียวกัน คือการรักษาความสมดุลแบบองค์รวมระหว่างกายกับจิตเชื่อมโยงอย่างสมดุลของธาตุทั้ง ๔ “สรรพสิ่งทั้งหลายรวมทั้งชีวิตมนุษย์ล้วนปรุงแต่งขึ้นจากธาตุทั้ง ๔ นั่นเอง” กล่าวได้ว่า ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นฐานจารีตประเพณีที่ยึดถือทอเป็นเครือข่ายสัมพันธ์กับต่างหมู่บ้านต่างท้องถิ่นที่มีบริบทของสภาพแวดล้อมและมีประวัติศาสตร์วัฒนธรรมร่วมกัน ความเป็นสังคมหมู่บ้านจะพบเห็นโดยทั่วไปในด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

หลายพิธีกรรมยังโยงใยสายสัมพันธ์ทั้งในระบบเครือญาติ และผู้ที่มีความเชื่อในเรื่องเดียวกัน การติดต่อผูกพันเช่นนี้เป็นไปในลักษณะต่างตอบแทนซึ่งทางล้านนาเรียกว่า “การเอามือ” เช่น การเลี้ยงผีมดผีเม็ง งานบุญทางพุทธศาสนา เช่น การสืบชะตาบ้าน สืบชะตาเมือง งานกฐิน ผ้าป่า งานบุญตามประเพณี เป็นต้น

มีพิธีกรรมหลายอย่างที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมคือ “ผีกับพุทธ” เมื่อมนุษย์ได้เอาธรรมชาติ สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติและอำนาจลึกลับทั้งหลายมาสถาปนาเป็นบุคคลขึ้น เช่น เป็นผี เป็นเทพ เป็นเทวดา เลื้อบ้าน เลื้อวัด เลื้อเมืองแม้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมจะไม่ใช่เหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์แต่ก็มีผลทางพฤติกรรมและการดำรงชีวิตของมนุษย์ เข้าใจความคิด ทัศนคติและโลกทัศน์ ตลอดจนมองเห็นพัฒนาการทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สะท้อนให้เห็นสภาพทางภูมิศาสตร์ และระบบนิเวศ ปลุกฝังความคิดความเชื่อสอดคล้องกับวิถีชีวิตซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามโครงสร้างภายนอกที่เข้ามากระทบ ความเชื่อและพิธีกรรมจึงเป็นเสมือนสายใยชีวิตของคนในสังคมชุมชน ในทางประวัติศาสตร์การประกอบพิธีกรรมเป็นการสืบทอดเรื่องราวให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ความเป็นมาของท้องถิ่นอันเป็นรากเหง้าเผ่าพันธุ์ของตน บทสวดในพิธีกรรมรวมถึงภูมิหลังของผีที่คุ้มครองถูกสร้างเสริมด้วยจินตภาพกลายเป็นตำนานเล่าขานและปฏิบัติสืบต่อกันมา

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีภูมิรู้และภูมิธรรม หรือองค์ความรู้คู่จริยธรรมที่ใช้อบรมบ่มเพาะลูกหลาน เยาวชนและสมาชิกในสังคมให้มีความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมในสังคมยอมรับการถ่ายทอดภูมิรู้และภูมิธรรมโดยผ่านความเชื่อและพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมจึงไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ การแสดงออกที่ไม่สามารถแยกออกไปจากวิถีการดำเนินชีวิต นับเป็นสื่อที่สะท้อนภูมิปัญญาในการจัดการให้เกิดความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง นับเป็นต้นแบบทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะทางชาติพันธุ์ และสิทธิในการดำรงอยู่ในฐานะมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีและภูมิปัญญา

ความเชื่อและพิธีกรรมในบริบทของสังคมล้านนา

จากการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของสังคมล้านนานอกจากการรับรู้โดยผ่านตำนานทางพุทธศาสนา ตำนานพระพุทธรูปแล้ว เราจะมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธกับผี ความเชื่อเรื่องผี เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพที่ปรากฏในบริบทของชุมชนในท้องถิ่นหลายลักษณะมีทั้ง ลักษณะส่งเสริมซึ่งกันและกันกับมีลักษณะขัดแย้งกัน ระหว่างความเชื่อในพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์และคติความเชื่อดั้งเดิม (Animism) คือความเชื่อเรื่องผีของชาวล้านนา ไม่ว่าจะเป็ผีสูง

เทวดายักษ์และพญานาค อำนาจเหนือธรรมชาติ แม้คำสอนในพุทธศาสนาจะเข้ามา
ชี้เหตุชี้ผลเข้าใจในคำสอนตามหลักศาสนาพุทธมากขึ้น และได้นำเอาพระธรรมคำสอนมา
ปฏิบัติ แต่เมื่อเกิดวิกฤติคืบชั้นขึ้น เช่นเกิดน้ำท่วม ไฟไหม้ ฝนแล้ง เกิดพายุใหญ่ แผ่นดิน
ไหว เป็นต้น ชาวล้านนาก็ยังกลับไปบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นำเอาพิธีกรรมทั้งพุทธและผีมา
ปฏิบัติด้วยกันในลักษณะการประนีประนอม สะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนาให้ความสำคัญ
นับถือศรัทธา “ผีดั้งเดิม” ที่ปรากฏในวัฒนธรรมความคิดความเชื่อที่ถูกอบรมป้อนมา
ตั้งแต่บรรพชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับอำนาจ
เหนือธรรมชาติกับพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน

ความเชื่อและพิธีกรรมในเรื่องของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือผีบางเทวดา
ปะปนอยู่ในความเชื่อทางพุทธศาสนาของชาวล้านนานั้นจะพบได้โดยทั่วไปโดยเฉพาะ
ในตำนานการสร้างพระพุทธรูป ตำนานการสร้างเจดีย์ การสร้างศาสนสถาน หรือศาสน
วัตถุ ล้วนแต่กล่าวถึงผู้สร้างจะได้รับอานิสงส์ผลบุญมากมายก่อดวยความเชื่อและพิธีกรรม
ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเช่น พิธีบูชาผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อวัด ผีเสื้อเมืองหรือเจอนบ้าน เจนเมือง
ของชาวล้านนาเพราะเชื่อว่าผีเสื้อที่ดูแลรักษา คู่มุครองบ้านเมือง คู่มุครองวัด ประเพณี
สงฆ์พระพุทธรูป คือการนำน้ำที่บริสุทธิ์ น้ำขมิ้นส้มป่อยสงฆ์พระพุทธรูปที่สำคัญเช่น
พระพุทธรูปสิหิงค์ พระเจ้าฝนแสนห่า เพื่อขอให้ฝนตกตามฤดูกาล ประเพณีการทานหรือ
ถวายข้าวพระเจ้า พระพุทธรูปต้องฉันอาหารเช่นเดียวกับพระภิกษุสงฆ์ เมื่อถวายข้าวแล้ว
พระพุทธรูปคู่มุครองรักษา ประเพณีทานตุ่งให้กับวัดโดยเฉพาะการทานตุ่งให้คนตายโหง
ต้องทานตุ่งแดงก่อนเพราะเป็นเคล็ดแก้กันไว้แล้วทานตุ่งขาว ถูกสอนว่าอานิสงส์ตุ่งขาว
แรงกว่าตุ่งแดง นอกจากนี้ยังทานช่อ ๑๐๘ อันและกองทราย ๑๐๘ กอง ก็เชื่อว่าช่วยให้
คนที่ตายโหงหรือตายไม่ดีจะพ้นจากวิบากกรรม เป็นต้น

จากวัดเดินลัดทุ่งนาไปยังหมู่บ้าน

ความเชื่อและประเพณีที่สัมพันธ์กับพุทธ ศาสนาของคนเมืองแจ่ม

บทความนี้ผู้เขียนขอยกตัวอย่างความ
เชื่อและประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาบาง
ประเพณีที่ผู้เขียนได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์
บ้านเมืองแจ่มหรือแม่แจ่มหลายครั้ง ชาว

“ได้ทำแผ่นพับและวีดิทัศน์ เรื่อง “ไปวัดแบบคนเมือง” ที่บ้านป่าแดด เผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๙ เข้าพรรษาที่บ้านทัพ พ.ศ. ๒๕๕๔
และงานปอยหลวงอีกหลายครั้ง แต่ทุกครั้งได้เห็นพิธีกรรมหลายอย่างที่น่าประทับใจ เป็นพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนาใน
บทความ “เมืองแจ่มจึงยังแจ่มในวัฒนธรรม”

บ้านที่นี้เรียกขานบ้านตนเองว่า เมืองแจ่ม แบ่งเป็นบ้านแจ่มเหนือและบ้านแจ่มใต้ด้วย ลำห้วยช่างเค็งเป็นเส้นแบ่งเขต เมืองแจ่มมีแม่น้ำแจ่มเป็นแม่น้ำสายหลัก วิถีคนเมืองแจ่มคือการทำไร่ทำนาทำสวน ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนอาจเรียกว่า “นาล้อมบ้าน” เพราะจากวัดเดินลัดทุ่งนาไปยังหมู่บ้านได้ตั้งนั้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์จึงเป็นปัจจัยสำคัญของชุมชน การมีข้าวในยุ้งหลองพอกินตลอดปีถือว่าไม่เดือดร้อน คนเมืองแจ่มจึงมีประเพณีหนึ่งที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหาร คือ “ประเพณีตานเข้าใหม่ ตานเข้าล้นบาตร” ชาวบ้านนำข้าวเปลือกที่ได้จากการเก็บเกี่ยวใหม่ต้องขึ้นเก็บในยุ้งฉางก่อนวันเพ็ญเดือน ๔ (ตรงกับเดือนมกราคม) และจะไม่นำข้าวเปลือกไปตำหรือสีรับประทานก่อนจะได้ทำบุญข้าวใหม่

การทำบุญข้าวใหม่หรือตานเข้าใหม่ คือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่เทวดาขุนน้ำ ผีฝ่าย ปู่ ย่า ตา ยาย หรือบรรพชนผู้บุกเบิกที่ไร่ที่นาให้ลูกหลานได้ทำกิน ก่อนถึงวันทำบุญหนึ่งวันล้านนาเรียกวันดา ผู้เขียนได้มีโอกาสเก็บข้อมูลในพื้นที่โดยรอบวัดป่าแดดพบว่าศรัทธาชาวบ้านทุกหลังคาเรือนต่างก็จัดเตรียมของที่จะนำไปทำบุญวันรุ่งขึ้นคือวันเพ็ญเดือน ๔ ประเภทอาหารคาวและและขนมหวานเช่น ขนมเทียนไส้มะพร้าวอ่อน ผัดกับน้ำตาลหรือน้ำอ้อย ขนมปาด ซึ่งทำจากแป้งน้ำตาลและกะทิคนจนเหนียวเทใส่ถาด รอนขนมเย็นแล้วใช้มีปาดเป็นชิ้นๆ ใส่ปิ่นโตหรือภาชนะหรือห่อด้วยใบตองกล้วยเตรียมนำไปทำบุญ ข้าวต้มมัดใส่กล้วยแต่ที่นำสังเกตคือ อาหารคาว อาจจะมีหลายอย่างแล้วแต่ความสะดวกของแต่ละครอบครัว แต่ “ห่อนึ่งปลาหลิมน” หรือปลาช่อนจะต้องมีทุกหลังคาเรือน ผู้เขียนได้สัมภาษณ์หลายครอบครัวได้คำตอบเหมือนกันว่า ปลาหลิมนหรือปลาช่อน เป็นปลาที่ไม่ทำลายต้นข้าว เป็นปลาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อนโพธิสัตว์ ดังนั้นจึงทำห่อนึ่งปลาช่อน ถวายทานหรือตานขันข้าวด้วย

ใบตองกล้วยนับเป็นวัสดุสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ขาดไม่ได้ ซึ่งชาวบ้านได้ปลูกกันเป็นส่วนใหญ่ บ้านไหนไม่มีก็ขอจากบ้านใกล้เรือนเคียงได้ ต้นกล้วยน้ำว้า เป็นวัสดุเอนกประสงค์ของชาวบ้านเพราะใช้ได้ทุกส่วน ในช่วงงานบุญใบตองกล้วยมีส่วนร่วม

---

^๑คนล้านนา มีคัมภีร์ประเภทชาดก เรื่อง พญาปลาช่อน เชื่อว่า เวลาเกิดความแห้งแล้งจะมีพิธีกรรมการเทคนาธรรมปลาช่อน ด้วยเนื้อหาได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็น พญาปลาช่อนโพธิสัตว์ ได้บำเพ็ญสังคหวัตถุธรรมช่วยเหลือสัตว์น้ำบริวารทั้งหลายให้รอดพ้นจากการเป็นอาหารของนก แร้งทั้งหลายที่มาโฉบกินตอนที่เกิดฝนแล้งน้ำในสระแห้งสร้างความเดือนร้อนอย่างมากอันสงสารที่ตั้งสังจะอธิษฐานของพญาปลาช่อน จึงทำให้ฝนตกไปทั่วปฐพี สัตว์น้ำทั้งหลายรอดตายข้าวก็เจริญงอกงามด้วยโปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับพิธีขอฝนใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ*. เล่ม ๒, ๒๕๔๒. หน้า ๕๖๑, ๓๖๙๙.

อย่างสำคัญ เช่น นำมาห่อขนม ห่อหนึ่ง (ห่อหมก) ทำสวย (กรวย) ดอกไม้ ห่อข้าวและห่ออาหารสำหรับใส่บาตร ห่อหมาก ห่อพลู และห่อเมี่ยงเป็นค้ำๆ ใบตองแห้งก็นำไปมวนบุหรี ซึ่งล้วนแต่เป็นของต้องนำไปทำบุญเช่นเดียวกัน พบเห็นเกือบทุกหลังคาเรือนที่ตัดใบตองกล้วยทั้งก้านมาตากแดดให้ใบกล้วยอ่อนตัวเวลานำไปใช้จะไม่แตกหรือขาดฉีกง่าย

ในสังคมชาวบ้านมีการแบ่งหน้าที่ในการจัดเตรียมของทำบุญระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิงค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือฝ่ายชายจัดเตรียมฟืน สำหรับเป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร เตรียมปอกเปลือกและขูดมะพร้าวสำหรับทำขนม ตักน้ำจากบ่อมาเตรียมไว้ให้เต็มหม้อ เต็มโอ่ง รวมถึงการตัดก้านกล้วยมาตากแดด เรียกว่างานหนักต้องออกแรงเป็นของฝ่ายชาย ส่วนฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายจัดเตรียมเรื่องอาหารคาว หวาน เสร็จจากการเตรียมอาหาร รอให้ขนมและห่อหนึ่งสุก ก็จัดเตรียมมาหอดอกไม้ จัดสวยดอกไม้ที่ประกอบด้วยรูปและเทียน ทุกบ้านปลูกดอกไม้ ต้นไม้ที่ใช้ประโยชน์เกี่ยวกับการทำบุญ เช่น ต้นโกศล ดอกสบันจา ดอกสายน้ำผึ้ง ดอกบานไม่รู้โรย ดอกหงอนไก่ (ดอกด้าย) เป็นต้น

งานของฝ่ายชาย

งานของฝ่ายหญิง

ห่อแบบง่ายๆ แต่ทำด้วยจิตศรัทธา

ท่อนึ่งปลาช่อน

จัดเตรียมดอกไม้รูปเทียน หมาก เมี่ยง บุหรี่

สิ่งที่ผู้หญิงบ้านป่าแดดรวมถึงบ้านแจ่มใต้ซึ่งประกอบด้วยบ้านท้องผาย บ้านไร่ บ้านยางหลวง บ้านห้วยไทร บ้านแม่ปานบ้านทัพ ขาดไม่ได้คือขึ้นตึนจกเพราะผู้หญิงใน หมู่บ้านดังกล่าวทอตึนจกเป็นโดยเฉพาะคนสูงอายุ และให้ความสำคัญกับขึ้นตึนจกมาก ผู้หญิงทุกคนจะต้องมีขึ้นตึนจกอย่างน้อยคนละ ๑ ผืน ขึ้นตึนจกมีไว้มุ่งไปวัด ไปงานบุญ (งานปอย) เก็บไว้รุ่งตอนตาย และเก็บไว้ทานให้กับตัวเอง คืออุทิศส่วนกุศลให้กับตัวเอง เมื่อตายไปแล้วจากการบอกเล่าของแม่อ้อยถึงวิถีดูแลรักษาขึ้นตึนจกคือ จะกลับด้าน ในออก ไม่พับเพราะจะทำให้เป็นรอยใช้พาดกับราวไม้ไว้พอมีงานบุญก็จะนำขึ้นออกมา ผึ่งแดด เมื่อใช้แล้วถ้าไม่เปียกก็ไม่ซัก ใช้วิธีผึ่งแดดเช่นเดียวกันส่วนใหญ่จะไม่นิยม ซักเพราะจะทำให้สีซีดและเก่าเร็ว

ส่วนผู้หญิงทางบ้านแจ่มเหนือ เช่น บ้านพร้าวหนุ่ม บ้านช่างเค็ง บ้านต่อเรือไม่ให้ความสำคัญกับตีนจกมากเหมือนบ้านแจ่มใต้ เพราะทอตีนจกไม่เป็น ส่วนใหญ่จะทอชิ้นลั๊วะ ชิ้นก่าน ชิ้นยาง ผ้าห่ม ผ้าขาว ก็จะใช้ชิ้นดังกล่าวไปวัดหรือไปงานบุญเมื่อตายไปแล้ว ลูกหลานก็จะเลือกผ้าชิ้นผืนใหม่ๆ ตานให้เช่นชิ้นแม่กุง ชิ้นตาแอม ชิ้นก่านหรือชิ้นลั๊วะก็ได้ แม่อยู่เฮือน ล่าสัน บ้านช่างเค็งเล่าว่า“ตายแล้วบ่ต้องกีดนั๊ก เมื่อเป็นคนก่อหมั้นไปวัดทำบุญ เยียะดีก่อได้ไปตี เยียะบ่ดีก่อตักหม้อหละฮอก”^๑

อย่างไรก็ตามในอดีตการทอผ้าเป็นเรื่องสำคัญและมีความจำเป็นมากสำหรับผู้หญิงบ้านแม่แจ่ม นอกจากจะทอเพื่อนุ่งห่มของตนเองแล้ว ต้องทอให้คนในครอบครัว และทอสำหรับ “ไหว้” หรือดำหัวผู้ใหญ่ในโอกาสอันควร เช่นปีใหม่เมือง (เดือนเมษายน) การได้นุ่งห่มผ้าดีๆ ถือว่าเป็นหน้าตาของครอบครัว และไม่มีใครดูถูกว่าผู้หญิงบ้านนี้แม่ไม่สอนให้ทอผ้าใช้ คนทอผ้าต้องเป็นทุกอย่างตั้งแต่ปลูก เก็บดอกฝ้ายจากปุ๋ยฝ้ายมาเป็นเส้นฝ้ายแล้วทอเป็นผืนได้ เพราะคนโบราณมีคำพูดที่สอนลูกหลานว่า “ตุ๊กบ่ได้กินบ่มีไฟตามไฟส่องต้อง ตุ๊กบ่ได้นุ่งได้ หย่องขึ้น้องดูแคน” เรื่องกิน กินอะไรไม่มีใครเห็น แต่เรื่องเสื้อผ้านุ่งห่มคนอื่นมองเห็น ถ้าใส่เสื้อผ้าไม่ดีพี่น้องจะดูถูกดูแคลน นับเป็นวิธีลูกสาวให้ทอผ้าเป็นเพราะในอดีตนอกจากความจนไม่มีเงินซื้อแล้วยังหาซื้อยากยิ่งช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่สองถ้าบ้านไหนทอผ้าไม่เป็น ทุกข์ไม่มีจะกินแล้วยังทุกข์ไม่มีเสื้อผ้านุ่งห่มอีกด้วย

การทำบุญข้าวใหม่ชาวล้านนานิยมทำบุญหลังเก็บเกี่ยวข้าวขึ้นยุ้งฉางเรียบร้อยก่อนวันเพ็ญ (ขึ้น๑๕ ค่ำ) เดือน ๔ ประมาณเดือนมกราคม เพื่ออุทิศกุศลไปถึงเทวดาขุนน้ำ ผีฝาย แม่น้ำ สัพ พตลอดถึงบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย ได้มาแพ้วถางที่เป็นไร่เป็นนาให้ลูกหลานได้ทำกิน ข้าวใหม่ที่ได้อาจจะไม่เอาไปสีหรือตำกินก่อนทำบุญนอกจากอาหารที่จัดเตรียมในวันตางที่กล่าวมาแล้ว ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือก ข้าวสารไปใส่บาตรมากน้อยตามแต่ศรัทธา ทางวัดจัดเตรียมเสื่อกะลาและบาตรไว้สองที่ สำหรับใส่ข้าวเปลือกที่หนึ่ง ข้าวสารที่หนึ่ง เรียกว่า ทานข้าวล้นบาตร กองข้าวเปลือก เรียกว่า ดอยคำ กองข้าวสารเรียกว่า ดอยเงิน ข้าวที่ศรัทธามาทำบุญทางวัดเก็บไว้หนึ่งฉันทันที่ฝนตกหนักออกบิณฑบาตไม่ได้ แต่ปัจจุบันคนที่ไม่มีที่นาทำกินก็จะมาขอซื้อ ทางวัดเก็บเงินไว้ใช้จ่ายต่อไป ปู่อาจารย์จะเวนทานข้าวใหม่ด้วยการเล่าขั้นตอนการทำนาตั้งแต่ไปตีเหมืองฝายให้น้ำเข้านาได้สะดวกจนถึงเก็บเกี่ยวนำข้าวขึ้นยุ้งฉาง^๒

^๑ดูรายละเอียดใน ประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก-ผ้าทอแม่แจ่ม. หน้า ๙๙-๑๐๐.

^๒โปรดดูรายละเอียดใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ. เล่ม๖, หน้า ๒๗๕๖-๒๗๕๗.

ประเพณีตานหัวหิงไฟพระเจ้า

เดือน ๔ หรือ เดือนมกราคม เป็นฤดูหนาวที่แม่แจ่มอากาศจะหนาวเย็นมากหมอก
 ลงหนาจนมองไม่เห็นแม่ในระยะเวลาใกล้ๆ จึงเป็นภูมิปัญญาอีกอย่างหนึ่งที่บรรพชนสร้าง
 ไว้ นั่นคือการทานหัว (พิน) หิงไฟพระเจ้า เพื่อให้พระเจ้าคือพระพุทธรูปพระประธาน
 ในวิหารได้รับความอบอุ่นคนที่มาทำบุญในช่วงเวลานั้นก็ได้รับความอบอุ่นในช่วงเวลาที่
 พินกำลังลุกโชนนั้นศรัทธาชาวบ้านที่มาวัดในขณะนั้นยืนล้อมวงรอบกองไฟ พิธีกรรมนี้
 นับเป็นการสร้างความสามัคคีในชุมชน ให้ทุกคนมีส่วนร่วมกล่าวคือก่อนถึงเดือน ๔
 เจ้าอาวาสจะบอกกล่าวให้ศรัทธาชาวบ้านช่วยกันหาไม้ตามชายป่าหรือตามหัวไร่ปลายนา

เตรียมไว้ ไม้ที่จะนำมาทำเป็นพินจุดไฟบูชาพระเจ้านั้นต้องมีคุณสมบัติพิเศษ กล่าวคือ ต้องเป็นไม้มีหนาม ข้างในกลวง มีสีขาว ไม่มีรสเปรี้ยวหรือขม ลำต้นมีขนาดเท่าลำแขนใช้ทั้งต้น ไม่ต้องผ่า เวลาจุดไฟแล้วไม่แตก ชาวบ้านจะเอาหนามและเปลือกออกให้หมด มาเก็บไว้ที่บ้านเพื่อให้ไม้แห้งจุดไฟได้ง่าย ไม้ที่นิยมใช้ เช่น ไม้จี้ หรือไม้คนทา เพราะมีลักษณะตามที่ต้องการปัจจุบันใช้ไม้ไผ่ยราบ นอกจากจะมีคุณสมบัติดัง

กล่าวแล้วยังเป็นไม้ที่ไม่มีประโยชน์ใช้สอยอย่างอื่นนัยยะทางปรัชญาทางพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในไม้หิงไฟพระเจ้าบรรพชนได้บอกกล่าวไว้ว่าหนามของไม้แทนสติปัญญาที่แหลมคม ความกลวงของไม้แทนความว่าง ความสงบ นอกจากนี้ยังใส่ปล้องไม้ไผ่ติดด้วยเพื่อให้เกิดเสียงดัง ชาวบ้านที่ยังไม่ได้มาวัดในขณะนั้นจะได้ยินและอนุโมทนาบุญด้วย เสียงดังเหมือนเสียงประทัด นี่คือภูมิปัญญาของชาวบ้านเพราะในช่วงเวลาเดียวกันที่วัดป่าแดดจุดไฟวัดอื่นๆ ก็คงจุดเหมือนกันเสียงเหมือนจุดประทัดดังก็ก้อง

ในวันดา คือวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ชาวบ้านป่าแดดนำไม้ที่ได้เตรียมไว้มาสุ่มเป็นวงกลมหน้าพระวิหารตรงกับพระประธานบางวัดก็สุ่มไว้ข้างพระวิหารเข้ามิตของวันขึ้น

๑๕ ค่ำเดือนมกราคม เวลาประมาณ ๐๔.๐๐ - ๐๕.๐๐ นาฬิกา เจ้าอาวาสจะเป็นผู้นำกรวยดอกไม้ธูปเทียนไปถวายพระประธานพระภิกษุ - เณรร่วมกันสวดมนต์เป็นการถวายพินพระพุทเจ้าขณะเดียวกันเจ้าอาวาสเป็นประธานจุดไฟเป็นท่านแรกต่อจากนั้นเป็นพระ เณร และศรัทธาชาวบ้าน อย่างไรก็ตามการทานหัวหิงไฟพระเจ้าต้องเสร็จสิ้นก่อนสว่างที่ฝ่ายผู้หญิงหรือแม่บ้าน เด็กๆ จะมาทำบุญใส่บาตร

หลังจากผู้หญิง แม่บ้าน แม่อยู่ย าทาเครื่องทำบุญทั้งหลายที่จัดเตรียมไว้ เดินทางมาตักบาตร รับศีลที่วัด แต่ละคนจะนุ่งผ้าซิ่นตีนจกสวยงามกิจกรรมแรกคือการใส่ขันแก้วทั้งสาม เมื่อเสร็จพิธีทางศาสนาแล้วกลับถึงบ้านก็ต้องหยาดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้กับแม่ธรณีเจ้าที่เจ้าทาง รวมถึงเจ้ากรรมนายเวรให้ได้รับอานิสงส์ ผลบุญในครั้งนี้ด้วย

ปัจจุบัน “แม่หญิง” เมืองแจ่ม มีซิ่นตีนจกนุ่งทุกคน เอกลักษณ์สำคัญของซิ่นตีนจกเมืองแจ่มจะไม่เหมือนตีนจกที่อื่น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะชาติพันธุ์ สีเหลืองมะนาวเป็นสีโดดเด่นของที่นี่ ประกอบกับปัจจุบันการทอตีนจกเป็นธุรกิจที่ทำรายได้ให้กับกลุ่มแม่บ้าน คนทอไม่เป็นก็สามารถหาซื้อใส่ได้ วัดจึงเป็นสถานที่ที่จะพบแม่หญิงเมืองแจ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปทำบุญกันพร้อมหน้า เห็นคนเมืองแจ่มหลายรุ่นหลายวัยไปประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่ถูกบ่มเพาะจากรุ่นสู่รุ่น พร้อมกับการทำบุญในวันสำคัญทาง

พุทธศาสนาเช่นนี้แสดงถึงความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ที่ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในรากเหง้าเก่าแก่อันเป็นจารีตประเพณีซึ่งเป็นมรดกตกทอดจากบรรพชนแสดงให้เห็นว่าคนเมืองแจ่ม ไม่ได้มีดีเฉพาะผ้าซิ่นตีนจกเท่านั้น

บรรณานุกรม

- โครงการปฏิรูปการศึกษาศาสตร์. ประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก ผ้าทอแม่แจ่ม.
- ปฐม พงษ์สุวรรณ.๒๕๕๔.ตำนานพระพุทธรูปล้านนา. “พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยุพิน เข้มมุกด์. ๒๕๕๔. “เข้าพรรษาเมืองแจ่มยังแจ่มในวัฒนธรรม”, เชียงใหม่ปริทัศน์.
- ยุพิน เข้มมุกด์.๒๕๕๔. ความเชื่อพิธีกรรมสายใยในวิถีล้านนา สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๕๘. ๑ ปี เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชุดโครงการวิจัย “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแม่แจ่ม ๑๐๐ ปี”
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาล้านนา. ๒๕๔๔.พิมพ์ครั้งที่ ๒. อมรินทร์พริ้นติ้งและพับลิชชิ่งจำกัด
- อุดม รุ่งเรืองศรี. ๒๕๕๒. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ. เล่ม ๒, ๖. จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๒
- อภิชาติ จันทร์แดง. ๒๕๔๖. ความเชื่อ พิธีกรรม : กระบวนการเรียนรู้เพื่อศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านยางหลวง ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตคณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประวัติผู้เขียน

อาจารย์ยุพิน เชื้อมุกด์

ตำแหน่ง

- อดีตผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- อาจารย์พิเศษคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- ที่ปรึกษาศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันภาษาศิลปะ และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- ผู้ทรงคุณวุฒิสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่
- ผู้ทรงคุณวุฒิสภาวัฒนธรรม อำเภอเมือง เชียงใหม่
- รองประธานมูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ลุ่มแม่น้ำโขง มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่

ผลงานวิชาการ

- งานวิจัย พุทธศาสนาในล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. ๑๘๓๙-๒๑๐๑. สภาวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๒๗.
- สถาบันสงฆ์กับการเมืองการปกครองสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. ๑๙๕๔-๒๑๐๑. ปรินญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๓๑.
- ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. เอกสารประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๑.
- งานวิจัย ล้านนาภายใต้การปกครองของพม่า พ.ศ. ๒๑๐๑-๒๓๑๗. สหาคมนวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๕.
- บรรณาธิการ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนา ฉบับ ๖๓๕ ปี พระบรมธาตุ ดอยสุเทพราชวรวิหาร, ๒๕๔๙.

- หนังสือ นครกัณฑ์ : ผ้า เครื่องประดับและความงามของพระนางมัทรี. สถาบัน
ภาษาศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๙.
- หนังสือ ช่อและตุ้ง ศิลป์แห่งศรัทธาภูมิปัญญาท้องถิ่น. สถาบันภาษาศิลปะและ
วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๓.
- หนังสือ ความเชื่อ พิธีกรรมสายใยในวิถีล้านนา, สถาบันภาษาศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๔.
- หนังสือ ความปะ ความลม ภาษาไทยพวนภาคเหนือตอนบน. สถาบันภาษาศิลปะ
และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๖.
- ยุพิน เข้มมุกด์ และคณะ. พจนานุกรมภาษาไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว ฉลอง ๙๐
ปี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๗

ชาติลोट : คติการบูชาจุลชาติ ของพระพุทธเจ้าในกลุ่มชาติพันธุ์ไท

พระนคร ปณณวชิโร^๑

หากใครเดินทางไปนมัสการวัดในกลุ่มชาติพันธุ์ไท โดยเฉพาะวัดไทเขิน เมืองเชียงตุง ประเทศสาธารณรัฐสหภาพเมียนมาร์ และวัดไทลื้อ เมืองสิบสองพันทนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน มักจะเห็นทุงชนิดหนึ่งแขวนตามเสาข้างพระประธานในวิหารซึ่งมีรูปสัตว์หลายชนิดเรียงลำดับกันลงมา ชาวไทเขินและไทลื้อ เรียกทุงชนิดนี้ว่า **ทุงชาติลोट** หรือออกเสียงตามสำเนียงท้องถิ่นว่า “**ตุงจ๋าดลोट**” แต่ชาวไทใหญ่มักวาดภาพสัตว์กำเนิดและยันต์สำหรับบูชาเรียกว่า **ชาติขามส์** ส่วนล้านนายังไม่พบว่ามีการจัดทำทุงชาติลोट แต่ปรากฏคำบูชาทุงชาติลोटและยันต์โสฬสชาติ (๑๖ พระชาติ) สิ่งเหล่านี้จัดเป็นงานพุทธศิลป์กรรมชนิดหนึ่งที่สร้างสรรค์ด้วยความศรัทธาเพื่อถวายสักการะอดีตชาติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ที่มาและความหมายของชาติลोट

ชาติลोट^๒ มีที่มาจากคติเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่างๆ ในสังสารวัฏของพระโพธิสัตว์^๓ ที่รอดพ้นจากพระชาติหนึ่งแล้วไปเกิดอีกพระชาติหนึ่งซึ่งแต่ละพระชาติที่ถือกำเนิดนั้นทรงบำเพ็ญและสั่งสมบุญบารมีระดับพื้นฐานที่แตกต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือตั้งจิตปรารถนาพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ นอกจากนั้นยังถือว่าการสิ้นชีวิตในแต่ละพระชาติที่กำเนิดเป็นสัตว์ต่างๆ นั้น ไม่เคยสิ้นชีวิตด้วยกิริยาที่ทุกข์ทรมาน เช่น การถูกเข่นฆ่า การถูกเบียดเบียนทำร้าย เป็นต้น หากแต่สิ้นชีวิตโดยธรรมชาติหรือสิ้นอายุขัย จนกระทั่งได้กำเนิดเป็นมนุษย์แล้วตรัสรู้เป็นพระอนุตรสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระชาติปัจจุบัน จึงเรียกว่า “**ชาติลोट**” (จฺจฺจฺ)

^๑ฝ่ายวิชาการและวิจัย สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.

^๒สัมภาษณ์พระสวาทิเยนวล วัดพระธาตุจอมคำ เมืองเชียงตุง ประเทศสาธารณรัฐสหภาพเมียนมาร์ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑. สัมภาษณ์พระสวาทิหนุม วัดเชียงชุม เมืองเชียงตุง ประเทศสาธารณรัฐสหภาพเมียนมาร์ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๒.

^๓สัมภาษณ์นางเกียงคำ ช่างทำทุงบ้านป่าแดง เมืองเชียงตุง ประเทศสาธารณรัฐสหภาพเมียนมาร์ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๒. ผู้ที่จะได้ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต.

พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง^๑ ให้ความหมายของคำว่า “ชาติ” (จลว) ว่า “น. ชนิด, ประเภท, การเกิด, เผ่าพันธุ์” ส่วนคำว่า “ลวด” (ลวข)^๒ หมายถึง “ผ่านเข้าไปในช่อง หรือใต้สิ่งที่มีพื้น หรือขวางอยู่เบื้องบน มอด กี่ว่า น. เรียกชื่อพระเครื่องชนิดหนึ่งของลำพูน ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าพระเครื่องทั่วไป ซึ่งนิยมเขียนพระรอด ว. ขนาดย่อมกว่าปกติ”

เมื่อศึกษาความหมายของคำว่า “ชาติ” และ “ลวด” ในพจนานุกรมดังกล่าว ประกอบการอธิบายความหมาย “ชาติลวด” ในคติของชาวเชียงตุงดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าชาติลวดนั้นไม่ได้มีความหมายแต่เพียงการรอดพ้นจากพระชาติหนึ่งแล้วไปเกิดอีกพระชาติหนึ่ง โดยมีลักษณะการสิ้นชีวิตอย่างเป็นธรรมชาติเท่านั้น เพราะคติเช่นนี้ถือเป็นคติพื้นฐานเกี่ยวกับการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์อยู่แล้ว หากแต่ยังมีความหมายที่ครอบคลุมถึงลักษณะการเสวยพระชาติเป็นสัตว์ชนิดต่างๆ ของพระโพธิสัตว์นั้น ถือเป็นพระชาติเล็กหรือพระชาติที่ไม่ยิ่งใหญ่ในสังสารวัฏ เรียกว่า “จุลชาติ” (จุล แปลว่า เล็ก, น้อย) แท้จริงแล้วการถือกำเนิดของพระโพธิสัตว์นั้นมีทั้งการกำเนิดเป็นเทพเทวดา มนุษย์ และสัตว์เดรัจฉาน แต่การกำเนิดเป็นเทพเทวดาและมนุษย์ถือเป็น “มหาชาติ” คือพระชาติที่ยิ่งใหญ่หรือพระชาติที่ประเสริฐ แต่ส่วนมากมักใช้คำว่ามหาชาติกับพระเวสสันดรชาดกเท่านั้น เพราะเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในพระชาติปัจจุบัน ถ้าเปรียบเทียบการกำเนิดเป็นสัตว์กับมนุษย์แล้วจะเห็นได้ว่ามีความสำคัญแตกต่างกันกล่าวคือ การถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นชาติที่สำคัญ เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ เป็นชาติที่หาได้ยากยิ่ง และประเสริฐกว่าการถือกำเนิดเป็นสัตว์ เพราะมนุษย์มีศักยภาพสูงทั้งด้านสติปัญญาและพลังกำลังที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองให้บรรลุสภาวะธรรมในระดับต่างๆ จนถึงที่สุดคือการบรรลุมรรคผลนิพพาน ซึ่งพระโพธิสัตว์ผู้ตั้งจิตปรารถนาพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น^๓ ย่อมต้องถือกำเนิดเป็นมนุษย์เท่านั้น จึงจะสามารถบำเพ็ญบารมีธรรม ๑๐ ประการให้เต็มเปี่ยมได้ประกอบด้วย

๑. ทาน การให้ การเสียสละ
๒. ศีล การรักษากาย วาจา ใจ ให้สงบเรียบร้อยดีงาม

^๑อุดม รุ่งเรืองศรี. พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ปรับปรุงครั้งที่ ๑ . เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๗. หน้า ๒๑๖.

^๒เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๔๑.

^๓พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐) หน้า ๒๘๔.

๓. เนกขัมมะ การออกบวช หรือการปลีกออกจากกาม
๔. ปัญญา ความรอบรู้อย่างมีเหตุผล และเข้าใจสภาวะทั้งหลายตามความเป็นจริง
๕. วิริยะ ความเพียร ความแก้แค้นกล้า
๖. ขันติ ความอดทน
๗. สัจจะ ความจริง (พูดจริง ทำจริง และจริงใจ)
๘. อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น และแน่วแน่ในสิ่งที่ปรารถนา
๙. เมตตา ความปรารถนาดีและมีไมตรีจิต
๑๐. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง และสงบ

การที่พระโพธิสัตว์จะบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้นั้นจะต้องผ่านการบำเพ็ญบารมีธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ให้ครบบริบูรณ์ทั้ง ๓ ระดับ ประกอบด้วย ระดับพื้นฐาน (บารมี ๑๐) ระดับกลาง (อุปบารมี ๑๐) และระดับสูงสุด (ปรมัตตบารมี ๑๐) โดยเรียกบารมีธรรมทั้งหมดนี้ว่า “สมตีสบารมี” แปลว่า บารมี ๓๐ ประการ บางทีก็เรียกอีกอย่างว่า บารมี ๓๐ ทศ^๑

ส่วนการกำเนิดเป็นสัตว์ถือเป็นคนชาติกำเนิดหนึ่งในทุกชาติ อันเป็นสังสารวัฏของสรรพสัตว์ที่มีการเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่จบสิ้นตามอำนาจแห่งกิเลส กรรม และวิบาก ที่แต่ละชีวิตได้สร้างและสั่งสมเอาไว้ การเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานนี้เป็นกำเนิดที่ไม่ประเสริฐไม่ยิ่งใหญ่ เพราะสัตว์เดรัจฉานไม่มีศักยภาพ ไม่มีสติปัญญา และพลกำลังที่จะฝึกฝนและพัฒนาตนเองให้บรรลุสุภาพธรรมในระดับต่างๆ ได้ แม้พระโพธิสัตว์จะถือกำเนิดเป็นสัตว์บ้างในบางพระชาติ แต่ก็ยังเป็นพระชาติสำคัญเพราะได้บำเพ็ญบารมีธรรมในระดับพื้นฐานตามอุปนิสัยของพระโพธิสัตว์

ด้วยเหตุนี้เอง การกำเนิดเป็นมนุษย์จึงเป็นชาติกำเนิดที่ยิ่งใหญ่และประเสริฐกว่า การกำเนิดเป็นสัตว์ ดังนั้นคำว่า “ชาติตลอด” จึงมีความหมายครอบคลุมถึงการเสวยพระชาติเป็นสัตว์ของพระโพธิสัตว์ที่ได้บำเพ็ญบารมีธรรมระดับพื้นฐาน เป็นชาติเล็กชาติน้อยในสังสารวัฏ เรียกว่า จุลชาติ

^๑พระพรหมคุณาภรณ์, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (๒๕๕๑ : ๑๒๗) อธิบายคำว่า ทศ หมายถึง สิบ หรือจำนวนสิบ (สันสกฤต : ทศ ; บาลี : ทส) ในข้อความว่า บารมี ๓๐ ทศ มักให้ถือว่า “ทศ” แปลว่า ครบ หรือ ถ้วน แต่อาจเป็นไปได้ว่า ทศ ก็คือ สิบ ทั้งนี้สันนิษฐานว่า บารมี ๓๐ ทศ นั้น เป็นคำพูดซ้อน โดยซ่อนความหมายว่า การนับจำนวนสิบ เป็น ๓ ชุด หรือ ๓ “สิบ”

^๒สถานที่ที่สัตว์โลกไปเกิด อันมีวิถีที่ชั่ว เลว หรือมีแบบดำเนินชีวิตที่ไม่ดี ประกอบด้วย นรก เจริจฉาน เปรต และอสุรกาย

เรื่องราวที่เป็นอดีตชาติที่ทรงกำเนิดเป็นพระโพธิสัตว์ในภพต่างๆ แล้วบำเพ็ญพระบารมีเช่นนี้ ปรากฏในพุทธประวัติโดยเรียกว่า “ชาตกะ” หรือ “ชาตก” ซึ่งเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงนำมาเล่าให้พระสาวกสดับฟังด้วยพระองค์เอง มีจำนวนมากกว่า ๕๐๐ พระชาติ (๕๔๗ พระชาติ) ชาวพุทธนิยมเรียกว่า “พระเจ้าห้าร้อยชาติ” อดีตชาติเหล่านี้บางพระชาติทรงถือกำเนิดเป็นเทพบ้าง มนุษย์บ้าง สัตว์บ้าง แต่พระชาติที่ทรงกำเนิดเป็นมนุษย์ซึ่งถือเป็นพระชาติที่ทรงบำเพ็ญบารมีธรรมอย่างยิ่งยวดจนเป็นที่รู้จักและบูชากันโดยทั่วไปได้แก่ “ทศชาติชาตก” หรือเรียกอีกอย่างว่า “พระเจ้า ๑๐ ชาติ”^๑ ประกอบด้วย

๑. เตมีย์ชาตก	ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี
๒. มหาชนกชาตก	ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี
๓. สุวรรณสามชาตก	ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี
๔. เนมิราชชาตก	ทรงบำเพ็ญอุชิฐฐานบารมี
๕. มโหสถชาตก	ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี
๖. ภูริทัตต์ชาตก	ทรงบำเพ็ญศีลบารมี
๗. จันทกุมารชาตก	ทรงบำเพ็ญขันติบารมี
๘. นารทชาตก	ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี
๙. วิรุทธชาตก	ทรงบำเพ็ญสัจจบารมี
๑๐. เวสสันดรชาตก	ทรงบำเพ็ญทานบารมี

คติเกี่ยวกับพระเจ้าสิบชาตินี้ก็ได้รับการถ่ายทอดออกมาเป็นพุทธศิลป์กรรมในรูปแบบของ “ทงพระเจ้าสิบชาติ” ด้วยเช่นกัน

คติชาตลุดได้แพร่กระจายในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่อยู่ใกล้เคียงกันได้แก่ ไทเขิน ไทลื้อ ไทใหญ่ และไทวน (ล้านนา) โดยแต่ละวัฒนธรรมนั้น ต่างก็มีรูปแบบที่แสดงออกถึงความศรัทธาที่คล้ายกันและแตกต่างกันทั้งพิธีกรรมและพุทธศิลป์กรรมที่หลากหลาย

ชาตลุดในชาติพันธุ์ไทเขิน เมืองเชียงตุง ประเทศสาธารณรัฐสหภาพเมียนมาร์

ชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง ให้ความสำคัญกับคติชาตลุดเป็นอย่างมาก โดยจัดทำทงชาตลุดถวายเป็นพุทธบูชาในงานประเพณีตั้งธรรมเวสสันดร ผู้ถวายสามารถจัดทำเอง

^๑พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐) หน้า ๒๘๔.

หรือจ้างวานช่างทำให้ก็ได้ แล้วเขียนชื่อเจ้าภาพผู้ถวายพร้อมกับวันเดือนปีที่อุทิศกำกับไว้ นำไปถวายแก่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์รับการถวายแล้วก็นำไปแขวนไว้กับเสาหรือช่อพาดาน ด้านหน้าของพระประธานในวิหาร หรือเสาทุงที่จัดทำขึ้นเป็นพิเศษภายในบริเวณวัด เชื่อว่าหากผู้ใดได้ถวายทุงชาติตลอดแล้วจะได้ผลานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่ คลาดแคล้วจากภยันตราย และเป็นการสั่งสมบุญบารมีให้กับตนเอง เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วดวงวิญญาณจะได้เกาะชายทุงขึ้นไปสู่สวรรค์

คติการถวายทุงเป็นพุทธบูชาเช่นนี้เป็นคตินิยมที่แพร่หลายในกลุ่มชาติพันธุ์ไท แต่รูปแบบของทุงในแต่ละวัฒนธรรม อาจ会有ความเหมือนและแตกต่างกันอยู่บ้างตามความนิยมในแต่ละวัฒนธรรม แต่ก็ถือเป็นเอกลักษณ์ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละชาติพันธุ์ ถ้าเป็นทุงที่แกะสลักด้วยไม้ หรือทำด้วยไม้แต่มีแผ่นตะกั่วหรือแผ่นทองติดอยู่ เรียกว่าทุงกระด้าง แต่ถ้าทำด้วยผ้าหรือกระดาษขนาดยาวที่ปล่อยหางปลิวไปกับแรงลมที่พัดไปมาตามทิศต่างๆ เรียกว่า **ทุงหาง** หรือ **ทุงไหว** ทุงชาติตลอดที่ทำด้วยผ้าหรือกระดาษจัดเป็นทุงไหว เชื่อว่าหากใครถวายทุงไหวย่อมได้รับอานิสงส์ตามทิศทางที่หางทุงพัดไปดังนี้^{๑๐}

ถ้าหางทุงพัดไปทิศอุดร (เหนือ)	จะได้เป็นพระพุทธเจ้าและจะได้เกิดในยุคของพระศรีอาริยมุตไตรย
ถ้าหางทุงพัดไปทิศอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ)	จะได้เป็นท้าวอัมรินทราธิราช
ถ้าหางทุงพัดไปทิศบูรพา (ตะวันออก)	จะได้เป็นพระบรมจักรพรรดิราช
ถ้าหางทุงพัดไปทิศภาคเนย์ (ตะวันออกเฉียงใต้)	จะได้เป็นมหาเศรษฐี
ถ้าหางทุงพัดไปทิศทักษิณ (ใต้)	จะได้เป็นเทวดาชั้นมหาราชิกา
ถ้าหางทุงพัดไปทิศหริดี (ตะวันตกเฉียงใต้)	จะได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า
ถ้าหางทุงพัดไปทิศปัจฉิม (ตะวันตก)	จะได้เป็นผู้ยิ่งใหญ่กว่าคนทั้งหลาย
ถ้าหางทุงพัดไปทิศพายัพ (ตะวันตกเฉียงเหนือ)	จะได้เป็นผู้รอบรู้พระไตรปิฎก

ทุงชาติตลอดของชาวไทเขิน สามารถจำแนกตามลักษณะวัสดุที่ทำได้ ๒ ประเภท ได้แก่

๑. ทุงชาติตลอดที่ทำด้วยผืนผ้าทอ ขนาดความยาวประมาณ ๔ เมตร ๘๐ เซนติเมตร แบ่งออกเป็น ๑๘ ช่องเรียงรายกันลงมา โดยแต่ละช่องจะขีด (ปัก) ด้วยรูปสัญลักษณ์ต่างๆ คือ

ช่องแรก ด้านบนสุดเป็นรูปพระธาตุ (เจดีย์) อันเป็นสัญลักษณ์ หมายถึง พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดที่พระโพธิสัตว์ตั้งจิตปรารถนา

^{๑๐}พระมหาสิงคำ รักป่า, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสสงส์ล้านนา”, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๓, หน้า ๑๙๖.

ช่องที่ ๒ - ๑๗ ประกอบด้วยรูปสัตว์ต่างๆ ช่องละ ๑ รูป ซึ่งถือเป็นอดีตชาติของ พระพุทธเจ้าที่ถือกำเนิดเป็นพระโพธิสัตว์ในเมืองต่างๆ รวม ๑๖ ช่อง ๑๖ ชนิดสัตว์กำเนิด เรียงลำดับจากสัตว์ที่ถือกำเนิดจํานวนน้อยชาติลงมาถึงสัตว์กำเนิดจํานวนหลายชาติ เมื่อ รวมจํานวนพระชาติทั้งหมด ๑๓๖ ชาติ ๑๔ เมือง

ช่องที่ ๑๘ ช่องสุดท้ายด้านล่างสุดเป็นรูปนางธรรณีในท่าบิเบมวยฒม อันเป็นสัญลักษณ์ หมายถึงสักขีพยานแห่งการสั่งสมบุญบารมีในแต่ละชาติของพระโพธิสัตว์ จนได้บรรลุนิพพาน อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ส่วนด้านบน ด้านข้าง และด้านล่างสุดของทุงผ้าทอแต่ละผืนจะประดับด้วยพู่กระดาด และลูกปัดหลากสีอย่างสวยงาม แต่เดิมทุงชาติตลอดลักษณะนี้เป็นผืนผ้าทอมือที่จัดทำเป็น หัตถศิลป์ ภายในกลุ่มชาวไทยเขิน แต่ปัจจุบันนิยมใช้ผืนผ้าทอและลูกปัดหลากสีจากโรงงาน มาทำแทน เนื่องจากมีความสะดวกรวดเร็วในการทำและสวยงามกว่า

ทุงชาติตลอดที่ทำด้วยผ้าทอสำเร็จจากโรงงานแล้วขีด (ปัก) ด้วยรูปสัญลักษณ์ แขนงอยู่บน เพดานด้านหน้าพระประธานภายในวิหารวัดราชฐานหลวงป่าแดง เมืองเชียงตุง

๒. ทุงชาติตลอดที่ทำด้วยแผ่นกระดาษ ขนาดความยาวประมาณ ๔ เมตร ๒๐ เซนติเมตร แบ่งออกเป็น ๑๖ ช่อง โดยแต่ละช่องประดับหมีกรุปสัตว์ที่เป็นพระโพธิสัตว์ ตามจํานวนที่กำหนดในแต่ละชาติ โดยเรียงตามลำดับช่องจากสัตว์ที่ถือกำเนิดจํานวนน้อย

ชาติลงมาถึงหลายชาติ เหมือนทุงชาติลอดที่ทำด้วยผ้าทอเช่นกัน แต่ทุงชาติลอดที่ทำด้วยแผ่นกระดาษสาที่พบในปัจจุบัน เป็นทุงที่มีจำหน่ายตามร้านค้าทั่วไปซึ่งไม่มีรูปพระธาตุและแม่นางธรณีประกอบ อีกทั้งไม่มีการประดับตกแต่งด้วยพู่และลูกปัด

การประทับหมึกรูปสัตว์กำเนิดลงบนแผ่นกระดาษสาเช่นนี้เป็นวิธีการผลิตทุงแบบใหม่ที่สะดวก รวดเร็ว และประหยัด ที่มีบทบาทเข้ามาแทนที่การทำทุงกระดาษแบบเดิมที่นิยมการวาดภาพลายเส้นหรือวาดภาพระบายสีตามจินตนาการของจิตรกรท้องถิ่น

แม้ว่าการผลิตทุงชาติลอดด้วยวิธีการที่ทันสมัยเช่นนี้จะสะดวก รวดเร็ว และประหยัด แต่ก็ถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทุงชาติลอดขาดความประณีตและขาดความสมบูรณ์ดังเช่น รูปองค์พระธาตุและนางธรณีซึ่งถือเป็นองค์ประกอบและสัญลักษณ์สำคัญได้สูญไป

ทุงชาติลอดที่ทำด้วยกระดาษสาและประทับหมึกรูปสัตว์ตามจำนวนที่กำเนิดในแต่ละช่องแขวนอยู่บนเพดานด้านหน้าพระประธานในวิหารวัดนาวันสุวรรณะ เมืองล้ง

การจัดทำทุงชาติลอดด้วยวัสดุที่เป็นผืนผ้าทอและแผ่นกระดาษสานั้น นอกจากจะบ่งบอกถึงความศรัทธาของชาวไทเขินที่มีต่อพระพุทธศาสนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างด้านสถานภาพทางสังคมของผู้ถวายเป็นอีกด้วย เนื่องจากการจัดทำทุงชาติลอดที่เป็นผืนผ้าทอนี้ หากจัดทำเองต้องมีความพร้อมในหลายๆ ด้าน เช่น มีความรู้เกี่ยวกับคติชาติลอด

ทักษะการทอผ้า และการขีด ลวดลายต่างๆ เป็นอย่างดี ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาทำนาน แต่ถ้าหากจ้างวานช่างทำให้ย่อมมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าทงที่ทำจากแผ่นกระดาษสา ประมาณ ๖๐,๐๐๐ จี๊ด (อัตราเงินพม่า) เทียบกับอัตราเงินไทยประมาณ ๒,๐๐๐ บาท ซึ่งผู้ที่นิยมจ้างวานช่างทำให้ มักจะเป็นผู้ที่มีฐานะ ทั้งนี้ต้องสั่งจองไว้ล่วงหน้าหลายวัน เพราะช่างจะใช้เวลาในการจัดทำนานและจัดทำตามที่สั่งจองไว้เท่านั้น ต่างกับทงที่ทำด้วยแผ่นกระดาษสาซึ่งผู้ที่มีฐานะยากจนสามารถจัดทำเองได้จากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือหาซื้อได้ตามร้านค้าภายในชุมชนซึ่งมีราคาถูก

ส่วนพระชาติที่ทรงถือกำเนิดเป็นสัตว์ต่างๆ ที่ได้รับการบูชา และถ่ายทอดออกมาเป็น **ทงชาติลวด** ในวัฒนธรรมไทเขินนี้มีลักษณะกำหนดเป็นรูปสัญลักษณ์สัตว์กำเนิด ๑๖ ชนิด จำนวน ๑๓๖ พระชาติ และสถานที่กำเนิด ๑๔ เมือง หากจำแนกสัตว์กำเนิด ทั้ง ๑๖ ชนิด ออกตามถิ่นที่อาศัยแล้วประกอบด้วยสัตว์กำเนิด ๓ ประเภท ได้แก่

๑. ประเภทสัตว์บ้าน ประกอบด้วย ม้า ควาย ไก่ หมู และวัว
๒. ประเภทสัตว์ป่า ประกอบด้วย ช้าง นกยูง นกแขกเต้า นกการะพิต (การเวก) นกกาลาบ (นกพิราบ) นกเอี้ยงไพร (นกสาลิกา) นกเขียน (นกกระเรียน) นกจามรี และ วอก (ลิง)
๓. ประเภทสัตว์ป่าหิมพานต์ ประกอบด้วย นกกินนรี และราชหงส์

ชาวไทเขินได้ถ่ายทอดความศรัทธาต่อชาติลวดออกมาอย่างเป็นรูปธรรม โดยนำภาพ สัตว์กำเนิดเหล่านั้นมาประกอบเป็น **“ทงชาติลวด”** โดยเรียงลำดับจากสัตว์ที่มีกำเนิด จำนวนน้อยชาติลงมาถึงสัตว์กำเนิดที่มีจำนวนหลายชาติ ส่วนด้านบนสุดของทงนั้นขีด ด้วยรูปพระเจดีย์ (พระธาตุ) อันเป็นสัญลักษณ์ แห่งการบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งเป็นความปรารถนาอันสูงสุดของพระโพธิสัตว์ ส่วนด้านล่างสุดของทงนั้นขีดด้วยรูป นางธรรณีผู้เป็นสักขีพยานแห่งการสั่งสมบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ในแต่ละพระชาติ จนได้บรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณดังตารางแสดงลักษณะทงชาติลวดในวัฒนธรรมชาวไทเขิน ซึ่งผู้เขียนใช้รูปสัญลักษณ์ทงชาติลวดของนางเกียงคำ อายุ ๕๘ ปี ช่างทำทงบ้านป่าแดง เมืองเชียงตุง^๑ ประกอบตามตารางต่อไปนี้

^๑ เก็บข้อมูลเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๒.

ช่องที่	คติในชาติตลอด	เมืองที่ถือกำเนิด	จำนวนชาติ	รูปสัญลักษณ์
๑	พระเจดีย์หรือพระธาตุ	สัญลักษณ์แห่งการบรรจุพระอนุตร สัมมาสัมโพธิญาณ อันเป็นความ ปรารถนา หรือเป้าหมายสูงสุดของ พระโพธิสัตว์		
๒	ม้าสินธู	เมืองตักกสิลา	๑ ชาติ	
๓	นกยูง (บางสำนวนเป็น ราชสีห์)	เมืองกลิงคราษฎร์	๒ ชาติ	
๔	นกแขกเต้า (นกแล นกเขียว หรือนกแก้ว)	เมืองราชคฤห์	๓ ชาติ	
๕	นกกินนารี (กินนรี)	เมืองพาราณสี	๔ ชาติ	
๖	นกกระพิต (นกการวิก)	เมืองเวสาลี	๕ ชาติ	
๗	นกกาลาบ (นกไข่ นกกาแกหรือ นกพิราบ)	เมืองพาราณสี	๖ ชาติ	

ช่องที่	คติในชาติตลอด	เมืองที่ถือกำเนิด	จำนวนชาติ	รูปสัญลักษณ์
๘	นกเอี้ยงไพโร (นกเอี้ยง คำ หรือนกสาลิกา บาง สำนวนเป็นเสื่อหลวง ลาย)	เมืองมธราช	๗ ชาติ	
๙	ควาย (กระบือ)	เมืองสาคระ (บางสำนวนเป็น เมืองเวสาลี)	๘ ชาติ	
๑๐	ราชหงส์	เมืองจามปา	๙ ชาติ	
๑๑	วอก (ลิง)	เมืองมิถิลา	๑๐ ชาติ	
๑๒	ช้าง	เมืองสังกัสสะ	๑๑ ชาติ	
๑๓	ไก่	เมืองโกณฑัญญะ (บางสำนวนเป็น เมืองโกสัมพี)	๑๒ ชาติ	
๑๔	หมู	เมืองโกเลีย (บางสำนวนเป็น เมืองโกลันยะ)	๑๓ ชาติ	

ช่องที่	คติในชาติตลอด	เมืองที่ถือกำเนิด	จำนวนชาติ	รูปสัญลักษณ์
๑๕	วีวสุสุภราช	เมืองเซตวร	๑๔ ชาติ	
๑๖	จามรี (บางแห่งเป็นรูป นกจามรีที่มีขนสวยงาม)	เมืองปาณสีบุตร	๑๕ ชาติ	
๑๗	นกเขียน (นกกระเรียน)	เมืองกบิลวัตถุ	๑๖ ชาติ	
๑๘	นางธรรณี	สักขีพยานแห่งการสั่งสมบุญบารมี ของพระโพธิสัตว์ในแต่ละพระชาติ จนได้บรรลุพระอนุตรสัมมาสัม- โพธิญาณ		
		รวม ๑๔ เมือง	รวม ๑๓๖ ชาติ	รวม ๑๘ ภาพ

คำกล่าวบูชาชาติตลอด

นอกจากชาวเชียงตุงจะประดิษฐ์ทุงชาติตลอดเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแล้ว ยังมีการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหาร และประดิษฐ์ถ้อยคำหรือโวหารทั้งภาษาบาลีและภาษาถิ่นไทเขินสำหรับกล่าวบูชาด้วย โดยเรียกโวหารนั้นว่า “คำไหว้ชาติตลอด” หรือ “ไหว้ธัมมชาติตลอด” เชื่อว่าหากผู้ใดมีความศรัทธาได้สวดสาธยายทุกวันจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุขอายุยืนยาว ปราศจากทุกข์โศกโรคภัย มีโชคมีลาภ มีเกียรติยศชื่อเสียงและแคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยอันตราย

คำกล่าวบูชาชาติลวดภาษาบาลี

สำนวนคำกล่าวบูชาชาติลวดภาษาบาลีที่นำมาประกอบนี้ ปรากฏในหนังสือ(พับ รั้มม์) ระนีกคุณของคณะแปลรั้มม์พุทธปิฎกยะ วัดเขมินทร์ เมืองเชียงตุง จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ มีเนื้อหาสำคัญ กล่าวถึงการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์ที่ถือกำเนิดเป็น สัตว์ต่างๆ โดยระบุจำนวนพระชาติที่กำเนิด แต่ไม่ปรากฏชื่อเมืองที่กำเนิดแต่อย่างใด ดังสำนวนคำกล่าวบูชาชาติลวดภาษาบาลี ดังนี้

โสฬส ปฐมัม โภถจา	นว หังสา ตเถว จ
ปาเรวตา ฉกถเจว	สุวกา ตินถเมว จ
ปลยจ การวิกถเจว	จตุกถินถเมว จ
ปลยจทส จ จามรี	ทสถจ มกุกถุ ตถา
เอกาทส ทถถิเจว	จตุททสถจ อสุโก
เอกลินธุ วโรเจว	มหีสสา อภูฐเมว จ
มิกราชา ทวยถเจว	สาลิกา สตตชาติกา
กุกกุฎา ทวาทส อาสิ	ตโย ทส สุกรเมว จ
อิมานิ ตานิ ฐานานิ	ทุกขโต ปริมถจันติ
ฉตีสามีคสเตสุ	ชาติเกสุ महามุนี
สมภาเรตวาน สมภาเร	สัสสารถจ ภวา ภเว
สพพวินิมุตโต โสโก	ปาปุนี โพธิมุตตมัม
เอเตน สจจวเซน	อนตราโย วินาสสนตุฯ

นกเอี้ยง เจ็ดชาติ เมืองปทุมมา
ภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบลายคำ วัดจอมคำ เมืองเชียงตุง

คำกล่าวบูชาชาติลวดภาษาถิ่นไทเขิน

ส่วนคำกล่าวบูชาชาติลวดที่เป็นภาษาถิ่นไทเขินนั้นมีหลายสำนวน แต่สำนวนที่นำมาประกอบในครั้งนี้เป็นสำนวนที่ปรากฏในหนังสือ (พับธัมม) ระลึกคุณของคณะแปดธัมมพุทธปฏิภาะ วัดเขมินทร์ เมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นสำนวนที่มีเนื้อหาสมบูรณ์และแพร่หลายพร้อมกันนี้ได้ตรวจทานเนื้อหาสำคัญบางส่วนกับสำนวนที่ปรากฏในพับธัมมคำไหว้พระเจ้าทุกคำเช้า^๑ สำนวนของวัดเชียงชุม^๒ สำนวนของวัดจอมคำ^๓ และจิตรกรรมฝาผนังแบบลายคำของวัดจอมคำ เมืองเชียงตุง อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เนื้อหามีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เนื้อหาของสำนวนคำกล่าวบูชาชาติลวด ตอนต้นจะกล่าวแสดงความนอบน้อมแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากนั้นก็จะกล่าวพรรณนาถึงอดีตชาติของพระพุทธรูปที่เสวยพระชาติเป็นสัตว์ต่างๆ โดยระบุจำนวนของพระชาติและเมืองที่กำเนิด ส่วนตอนท้ายกล่าวถึงการตั้งจิตปรารถนาและขอพรให้ตนเองได้พ้นจากความทุกข์ ขอให้มีความยืนยาว และมีโชคลาภตลอดไป จนกว่าจะเข้าสู่นิพพาน ข้อสังเกตประการหนึ่ง คือชื่อเมืองที่กำเนิดมีปรากฏเฉพาะในสำนวนคำกล่าวบูชาภาษาถิ่นไทเขินเท่านั้น แต่ไม่ปรากฏในสำนวนคำกล่าวบูชาภาษาบาลี อีกทั้งเนื้อหาที่กล่าวแสดงถึงการสิ้นชีวิตโดยธรรมชาติ นั้น ก็ไม่ปรากฏทั้งสำนวนภาษาถิ่นและภาษาบาลีเช่นกัน ดังสำนวนคำกล่าวบูชาชาติลวดที่ปริวรรตจากภาษาถิ่นไทเขินดังนี้

สาธุ สาธุ ผู้ข้าน้อยน้อมเนิก
ตั้งหว่างคิ้วแทบตีนผม
แทบบาทไร้สัพพัญญุตัญญาณ
ถ้วนขนาดหลายที
กบิลวัตฤไซ้สามาน
ศีลห้าแข่งกระทำเพียร
ได้**สิบกษชาติ**แท้ดีหลี
กันคลาดหันเมินนาน
เป็น**ราชหงส์**ไฝ่สวัสติ
ได้**เกล้าชาติ**เทียมมา

เลิกวรอัญชูลีศรีสิบนิ้ว
ยอประนมมือขาบไหว้
ปางเมื่อเทียวสงสารหลายชาติ
เกิดในราชธานีใหญ่
สร้างสมพานเรียวเร่ง
เกิดเป็น**นกเขินตัวสะอาด**
พำเพ็ญปารมีธัมมสักสวาด
ได้เกิดใน**เมืองจามปา**คานนครใหญ่
มีโสภาวิราช
จึงข้า้เกิดใน**เมืองพารา**ใหญ่กว้าง

^๑อุหนานสาม, พับธัมมคำไหว้พระเจ้าทุกคำเช้า, (เชียงตุง : คณะวัฒนธรรมพื้นเมืองเชียงตุง, พ.ศ. ๒๕๔๔)

^๒ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจากพระสวาทิยีนวล เจ้าอาวาสวัดจอมคำ เมืองเชียงตุง, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑.

^๓ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจากพระสวาทิพนุ่ม เจ้าอาวาสวัดเชียงชุม เมืองเชียงตุง, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๒.

อยู่เสียบสร้างกะทำอัมม์
เกิดเป็น**นกกาลาบ**ตัวดี
ในเมืองแก้ว**ราชราชคหะ**
เกิดเป็น**นกแขกเต้า**ชนเขียว
สังขยาอาจตามมี
ได้เกิดเป็น**นกการะพิต**
ใน**เมืองพารณสี**^๑ วิเศษ
เอาปฏิสนธินถ่านถี้
ในรัฐฐาเมืองมิง
เกิดเป็น**จามรี**สีบ**ห้าชาติ**
มีอาณาไกลสุดซอก
สิบชาติเวียนวัง
ได้เกิดเป็น**ช้าง**
ใน**เมืองเชตุตรนคร**
ได้เกิดเป็น**วัวอุสุภราช**
ได้เกิด**เมืองตักกสิลาตี**เลิศล้ำ
ได้หนึ่งชาติเที่ยวผาย
เป็น**ควายแปดชาติ**
จึงซ้ำได้เกิดมา
ใน**เมืองมธูราช**^๒ นครไชย
ใน**เมืองโกสัมพี**^๓
เจ้าซ้ำได้เกิดเป็นสัตว์
เป็น**ไก่อาจเสียดี**

กำศีลเรื่องสุภาพ
ได้**หกชาติ**ปีคลาด
ตามลักษณะเทียมแทก
เที่ยวไปมา**สามชาติ**
เกิดใน**เมืองเวสาลี**^๔ สักสวาด
ห้าชาติดีหลี
เกิดเป็น**กิลณรี**เพศเหมือนคน
ได้**สี่ชาติ**มีมา
ปาทลิตตตั้งบุรี
เมืองมถิลาอาจลือชา
ได้เกิดเป็น**วอก**
ใน**เมืองสังกัสสะนคร**^๕ ไหญูกว้าง
สิบเอ็ดชาติตัวขาว
พรราวสะอาด
ถ้วนสิบสี่ชาติดีหลี
จึงซ้ำได้เกิดเป็น**ม้าสินธู**ราช
เกิดในเมืองสาคระ^๖
ใน**เมืองกลิงคราช**ภูรราชา
เป็น**นกยูงคำ**^๗ สองชาติ
ได้เกิดเป็น**นกเอี้ยงไพร**^๘ เจ็ดชาติ
นคราชแดนไกล
เที่ยวไปมาหลายชาติ
เกิดใน**เมืองโกณฑัญญะ**^๙

^๑สำนวนที่ปรากฏ ในพืชมอญคำไหว้พระเจ้าทุกคำเช้า เป็น “เมืองสวาตี”.

^๒จิตรกรรมฝาผนังแบบลายคำของวัดจอมคำ เป็น “เมืองปวาร”.

^๓สำนวนที่ปรากฏ ในพืชมอญคำไหว้พระเจ้าทุกคำเช้า เป็น “เมืองสังคหะ”.

^๔ฉบับของวัดเชียงชุมและวัดจอมคำ เป็น “เมืองเวสาลี” แต่จิตรกรรมฝาผนังลายคำวัดจอมคำ เป็น “เมืองสวาตี”.

^๕ฉบับของวัดเชียงชุม เป็น “ราชสีห์” แต่สำนวนภาษาบาลีของคณะแปลอัมม์พุทธปิฎกะ ใช้คำว่า “มิดราชา ทวยณเจว”.

^๖ฉบับของวัดเชียงชุมและวัดจอมคำ เป็น “เมืองวิบุราช”.

^๗ฉบับของวัดเชียงชุม เป็น “เสือหลวงลาย” แต่สำนวนภาษาบาลีของคณะแปลอัมม์พุทธปิฎกะ ใช้คำว่า “สาธิกา สดตชาดิกา”.

^๘จิตรกรรมฝาผนังแบบลายคำ ของวัดจอมคำ เป็น “เมืองปทุมมา”.

^๙ฉบับของวัดเชียงชุม เป็น “เมืองโกสัมพี” สำนวนที่ปรากฏ ในพืชมอญคำไหว้พระเจ้าทุกคำเช้า เป็น “เมืองโกธณญะ”.

สิบสองชาติแท้ดีหลี
เตชะผาบแพ้วศัตรู
ในเมืองโกเลีย^๑ สิบสามชาติ
เจ้าก็ได้เกิดเป็นสัตว์
๑๓๖ ชาติพำรำเต็มทัน
ในวิภูฏสงสารล้ำเลิศ
ในอาณาที่เกิดสร้าง
อันประเสริฐอุดม
มีหีบข้ายเปียงโคลคลา
เจ้ามีถ้อยคำอันเปล่า
ยังคุณพระสัตถา
ตนแก้วแก่นไฉ
ขอหื้อข้า
พัฒนาสิบสิ่ง
สามสิบทัต
ไภยยะ ๒๕
พยาธี่ร้ายกล้า ๙๖
ไกลคลาคลาด
คูร์ตตินทิวา
อย่าได้แร้ถ้ำดาตาม
วุฒิมงาม ๒๔
สุขพรารวเรื่องรุ่ง
พละกายเรียวเร่ง
ขอหื้อมีธนธัญญา
ลาภะอาจมุนมา
ตราบอันได้เข้าสู่นิพพาน
ขอสมตั้งคำมักคำปรารภณา

มีศรีเรื่องยศผาบ
เจ้าได้เกิดเป็นหมู
อันพระมุนีหากแกวดคคหมาย
นาๆ หลายล้ำ
ยังอันทวรเที่ยวไปมา
เจ้าได้เกิดพ้นจากทุกข์โศกเศร้าโศกา
โพธิสมพาน
สมตั้งคำปรารภณาเจ้า
อโหมขาวจนา
ผู้ข้าบ่อาจจักเล่ากิตตนา
บ่สุดบ่เสี้ยงได้
ไตรโลกโลกา
ได้พ้นจากทุกข์
ตั้งสะอุปปรามียั้ง
ปัญญาวิสติ
สันนวุตมิโรคา
ขอหื้อตกไป
ปราศจากกายา
วันคืนเที่ยงแท้
ขอหื้อได้ถึง
จุงหื้อมีอายุครี่ยืนยาว
วิถณะพุ่งหลวงหลาย
เตชะเป่งทิสสา
ไหลมาอย่าคลาด
ยศลือชาทั่วเต้า
ตามตั้งคำปฏิญาณโอกาส
มีเที่ยงแท้ดีหลี

^๑ฉบับของวัดเชียงชุม เป็น “เมืองโกลันยะ”.

จากเนื้อหาของคำกล่าวบูชาชาติตลอดทั้งภาษาบาลีและภาษาถิ่นไทเขินดังกล่าว หากนำสำนวนคำกล่าวบูชาทั้ง ๒ ภาษา และภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังแบบลายคำของวัดจอมคำมาตรวจสอบเนื้อหาซึ่งกันและกันแล้ว จะพบว่าเนื้อหาที่กล่าวถึงสัตว์กำเนิดและจำนวนชาติที่กำเนิด ส่วนใหญ่จะสอดคล้องกัน แต่ก็มีสัตว์กำเนิดบางชนิดเท่านั้นที่คลาดเคลื่อน นอกจากนี้ชื่อเมืองที่กำเนิดบางส่วนซึ่งปรากฏในคำกล่าวบูชาภาษาถิ่นไทเขินแต่ไม่ปรากฏในคำกล่าวบูชาที่เป็นภาษาบาลี ก็มีความคลาดเคลื่อนเช่นกัน ทำให้ไม่สามารถตรวจสอบเนื้อหาในส่วนนี้ได้

แต่เดิมนั้น คำกล่าวบูชาชาติตลอดอาจแต่งด้วยภาษาบาลีมาก่อน ครั้นต่อมาก็มีการแต่งเป็นสำนวนภาษาท้องถิ่นไทเขิน โดยนำคำแปลจากภาษาบาลีมาเป็นต้นแบบในการแต่งอีกทีหนึ่ง เพื่อให้เป็นที่เข้าใจ จดจำเนื้อหา และได้ธรรมสมาธิยิ่งขึ้น แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและยุคสมัยที่แต่ง

ชาติตลอดในชาติพันธุ์ไทลื้อ เมืองสิบสองพันทนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

ชาวไทลื้อ เมืองสิบสองพันทนา เป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่นิยมทำทุงชาติตลอดถวายเป็นพุทธบูชา โดยทุงชาติตลอดที่พบบริเวณโบราณสถาน พระเจดีย์ขาว หรือ “เจดีย์หน่อ”

ทุงชาติตลอดในวัฒนธรรมไทลื้อ ณ โบราณสถานวัดพระเจดีย์ขาว หรือเจดีย์หน่อ เมืองสิบสองพันทนา

ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาของหมู่บ้านเพยหลง เมืองหลง มีลักษณะเป็นผืนผ้าทอสีขาว วาดภาพลายเส้นแล้วระบายสี ในแต่ละช่องอย่างสวยงาม เรียกตามวิธีการทำว่า “ทุงแต้ม” หมายถึง ทุงที่วาดหรือเขียนด้วยมือ แต่การเรียงลำดับสัตว์กำเนิดในแต่ละช่อง ได้ยึดหลักการเรียงลำดับสัตว์กำเนิดตามที่ปรากฏในพระคาถาบาลีและคำบูชาภาษาถิ่นเป็นหลักซึ่งแตกต่างจากทุงชาติตลอดของชาวไทเขินที่นิยมเรียงลำดับสัตว์กำเนิดจากจำนวนน้อยชาติลงมาถึงจำนวนหลายชาติ ดังตารางการเปรียบเทียบการลำดับสัตว์กำเนิดในทุงชาติตลอดวัฒนธรรมไทเขิน เมืองเชียงตุง และไทลื้อ เมืองสิบสองพันทนา ดังนี้

ลำดับช่อง	ลำดับสัตว์กำเนิดในทุ่งชาติลอด วัฒนธรรมไทเขิน เมืองเชียงตุง เรียงตามจำนวนชาติกำเนิด	ลำดับสัตว์กำเนิดในทุ่ง ชาติลอด วัฒนธรรมไทลื้อ เมืองสิบสองพันทนา เรียงตาม บทความและคำบูชา
๑	พระเจดีย์หรือพระธาตุ	พระเจดีย์หรือพระพุทธรูป
๒	ม้าสินธู	นกเขียน (นกกระเรียน)
๓	นกยูง	ราชหงส์
๔	นกแขกเต้า	นกกาลาบ (นกพิราบ)
๕	นกกินนารี	นกแขกเต้า
๖	นกการะพิต (นกการเวก)	นกการะพิต (นกการเวก)
๗	นกกาลาบ (นกพิราบ)	นกกินนารี
๘	นกเอี้ยงไพร (นกสาธิกา)	จามรี
๙	ควาย	วอก (ลิง)
๑๐	ราชหงส์	ช้าง
๑๑	วอก (ลิง)	วัว
๑๒	ช้าง	ม้า
๑๓	ไก่	ควาย
๑๔	หมู	ราชสีห์
๑๕	วัวอุสุภราช	เสือ
๑๖	จามรี	ไก่
๑๗	นกเขียน (นกกระเรียน)	หมู
๑๘	นางธรรณี	นางธรรณี

ชาวไทลื้อ เมืองสิบสองพันทนา ร่วมใจกันทำ
ทุงชาติตลอดถวายเป็นพุทธบูชา

ชาติลื้อดในชาติพันธุ์ไทใหญ่ เขตรัฐฉาน ประเทศสหภาพเมียนมาร์

ชาวไทใหญ่มีถิ่นฐานอาศัยอยู่ใน
เขตรัฐฉาน เป็นชาติพันธุ์ไทอีกกลุ่มหนึ่ง
ที่มีประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์กับ
ชาติพันธุ์ไทกลุ่มอื่นๆ มาอย่างยาวนาน เมื่อ
อพยพโยกย้ายถิ่นฐานไปที่ใดก็มักนำศิลป
วัฒนธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน จนเป็น
เอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นไทใหญ่

ดังเช่นคติชาติลื้อดซึ่งมีทั้งคำกล่าวบูชา ภาพจิตรกรรม และตารางยันต์กลเลข

คำกล่าวบูชาชาติลื้อดที่ปรากฏในหนังสือพับแพทางค์กาลาใต้เทียนอานแม่เกี้ยว^๖ ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมเกี่ยวกับคาถาและยันต์ในวัฒนธรรมไทใหญ่ มีลักษณะเป็นสำนวนผสม
ผสานทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี (ใช้อักษรพม่าในการบันทึกภาษาบาลี) เรียกคำกล่าว
บูชาว่า “ความไหว้ชาติขามสา” แปลว่า “การบูชาพระชาติหรือกำเนิดที่สุขสบาย”
โดยเนื้อหากล่าวถึงสัตว์กำเนิดและจำนวนชาติที่กำเนิด ตรงกับคำกล่าวบูชาชาติลื้อดที่
คณะแปลธัมมพุทธะปฏิบัติวัดเขมินทร์ เมืองเชียงใหม่ จัดพิมพ์เผยแพร่ เพียงแต่ไม่ปรากฏ
ชื่อเมืองที่กำเนิดเหมือนกัน

อุฬะ; ๐; ๑๐๓; ๑๒๖

๒๒๒๒ - ๒๒๒๒๒ - ๑๒ ๑๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒๒
๒-๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒ ๒ ๑๒ ๒๒๒๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒ ๑๒
๒๒๒๒๒๒๒ ๑๒๒ ๑๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒๒๒๒
๒๒๒๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒ ๑๒๒
๒๒๒๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒๒๒๒๒
๒๒๒๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒๒๒๒๒๒ ๒๒๒๒๒๒๒๒๒๒๒

ความไหว้ชาติขามสาในวัฒนธรรมไทใหญ่

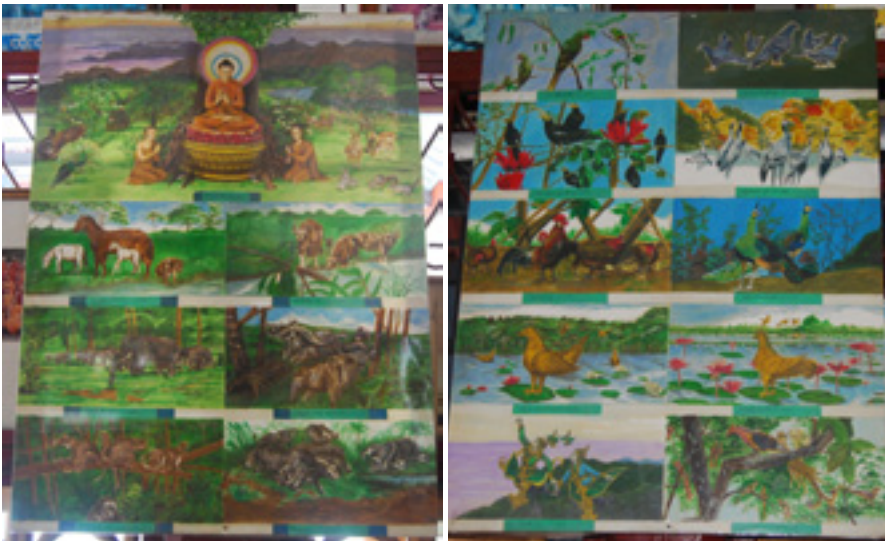
^๖จายจาม ยอดเครือ, พับแพทางค์กาลาใต้เทียนอานแม่เกี้ยว เล่มที่ ๓ พิมพ์ครั้งที่ ๑, ตองจี ประเทศพม่า. (๒๐๐๗ : ๑๕๗).

แปลจากภาษาพม่าเป็นภาษาไทยใหญ่ โดยเรียงลำดับตามตารางกลันต์ที่ปรากฏ^๑

ออกาสะ ออกาสะ ยอนกันตอไหว้สา ปางแต่แม่อะลองเปนนกยาง ๑๖ ชาติ, นก
หังสา ๙ ชาติ, นกกาไข่ ๖ (นกพิราบ) ชาติ, กahlá ๓ ชาติ, ทานะเกียวหิต นกกระหวัด
๕ ชาติ, กินนะรี ๔ ชาติ, จามะรี ๑๕ ชาติ, ลิง ๑๐ ชาติ, ซ้างโหลง ๑๑ ชาติ, เปนโว ๑๔
ชาติ, อิกัตันธวะ เสแลควาย ๑ ชาติ, ตะมะตะจอง แลทังนกยูง ๒ ชาติ, นกตะริกา ๗
ชาติ, จอมไก่ ๑๒ ชาติ, แลหมู ๑๓ ชาติ โสมกันทั้งหมดแย้ว ๑ ปาก ๓๖ ชาติ (๑๓๖ ชาติ)
อู่ปองแจ่งแลงแย้วเส อะหมวันเต วันทามิ ตี้พะลาเป็นเจ้าเฮาซ้านั้น ยอนซุไหว้สาตีคาวอ
สาธุ สาธุ

ส่วนภาพจิตรกรรมศิลปะแบบไทใหญ่ ซึ่งศิลปินได้ถ่ายทอดจินตนาการออกมาด้วย
ภาพสัตว์กำเนิดสำหรับบูชาทั้งที่บนหิ้งพระในบ้านและฝาผนังวัดของชุมชนชาวไทใหญ่
ที่ตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือ เช่น ภาพวาดชาตिलอตวัดป่าเป้า อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
วัดผาแตก อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ภาพจิตรกรรมบนหิ้งพระในบ้านเมืองปอน
อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น

ภาพจิตรกรรมชาตिलอต ประดิษฐาน ณ วัดป่าเป้า อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

^๑แปลเป็นภาษาไทยโดยนางหอมไตร อ่องออยู่, ๖๓๘ หมู่ ๑ ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

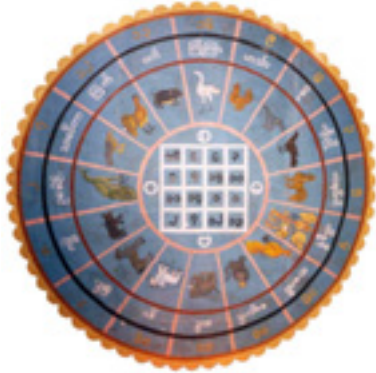
ภาพจิตรกรรมชาติลวดสำหรับบูชาบั้งพระของชาวไทใหญ่
บ้านเมืองปอน ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
(ขอบคุณภาพจาก ครูสำอางค์ จางยอด)

การบูชาชาติลวดอีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏในวัฒนธรรมไทใหญ่ คือตารางยันต์กล
เลขสำหรับเขียนใส่กระดาษแล้วนำไปรองด้านล่างของฝ้ายที่ปั่นให้มีลักษณะคล้ายรอย

การจุดอางถวายเป็นพุทธบูชา
(ขอบคุณภาพจากพระศุภชัย ชยสุโภ)

เท้าของกา เรียกว่า ตีนกา วางอยู่ในถ้วยประทีป
แล้วใส่น้ำมันจากจุดถวายเป็นพุทธบูชา เหมือน
กับการจุดประทีปตีนกาของชาวล้านนา เรียก
ในภาษาไทใหญ่ว่า “อาง” เชื่อว่าผู้ที่จุดประทีป
ที่ใส่ยันต์กลเลขชาติลวดบูชาเช่นนี้จะประสบแต่
ความสุขความเจริญ มีอายุยืนยาว มีโชคลาภ
และแคล้วคลาดปลอดภัยเหมือนค้ำกล่าวบูชา
ชาติลวด นอกจากนั้นตารางยันต์กลเลขนี้ยังใช้
จารลงในแผ่นโลหะและสักตามร่างกายสำหรับ
เป็นคาถาที่เชื่อว่ามีพุทธคุณในทางเมตตามหา
นิยมและแคล้วคลาด

ตารางยันต์กลเลขชาติลวดใน
วัฒนธรรมไทใหญ่
(ขอบคุณภาพจากพระศุภชัย ชยสุโภ)

ตารางยันต์ชาติลวดที่เป็นกลเลขแบบหนึ่ง
ในวัฒนธรรมไทใหญ่เป็นตารางกลเลขจำนวน
๑๖ ช่อง แล้วใส่หมายเลข ๑-๑๖ กำกับในแต่ละ
ช่องที่กำหนด แล้วล้อมรอบด้วยรูปสัญลักษณ์
ของสัตว์กำเนิด โดยระบุชื่อ สัตว์กำเนิด และ
จำนวนชาติที่กำเนิดกำกับไว้ ดังภาพประกอบ

ชาติลวดในวัฒนธรรมล้านนา

ในส่วนของวัฒนธรรมล้านนาก็ปรากฏคติ
ชาติลวดเหมือนกัน แต่ยังไม่พบว่ามีการประดิษฐ์
ท่วงชาติลวดเพื่อกลายเป็นพุทธบูชาเหมือนชาวไทย
เขิน เมืองเชียงตุง และชาวไทยลื้อ เมืองสิบสองพัน
นา แต่สันนิษฐานว่า เดิมอาจมีเหมือนกัน แต่ภาย
หลังได้สูญไป เพราะมีร่องรอยของคติชาติลวดอยู่ เช่น คำกล่าวบูชาชาติลวด และยันต์
โสฬสชาติ เป็นต้น

๑. คำกล่าวบูชาชาติลวด

คำกล่าวบูชาชาติลวดที่พบในล้านนา มี ๒ ชนิด^๑ คือ คำไหว้ที่เป็นสำนวนภาษาบาลี
และคำไหว้ที่เป็นสำนวนภาษาถิ่นล้านนา

๑.๑ คำกล่าวบูชาภาษาบาลี

คำไหว้ที่เป็นภาษาบาลีนั้นเป็นสำนวนที่พบในคัมภีร์ไบลานของวัดสันป่าเลียง ตำบล
หนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่^๒ และสำนวนที่พบในหนังสือกัมมัฏฐานของครูบา
กัญจนะ มหาเถระ วัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ จัดพิมพ์โดยวัดพระ
สิ่งทวรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีสำนวนภาษาคลายกันกับสำนวนของคณะแปลธัมม์
พุทธปฏิภน วัดเขมินทร์ เมืองเชียงตุง แต่มีบางส่วนที่ไวยากรณ์ผิดแผกออกไปบ้าง โดย
เฉพาะสำนวนที่พบในหนังสือกัมมัฏฐานของครูบากัญจนะมหาเถระนั้นมีเนื้อหาที่สมบูรณ์
และใกล้เคียงกับสำนวนของคณะแปลธัมม์พุทธปฏิภน วัดเขมินทร์ ดังนี้

^๑ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจาก พระศุภชัย ชยสุโภ (ศิรีเขตสุวรรณ) วัดสวนดอกพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.
๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

^๒ไม่ปรากฏปีที่จาร.

โสฬส ปฐม โภถจา	นพหุสา ตเถว จ
ปาเรวตา สกถเจว	สุวโก ตินณเมว จ
ปถจ กรวิถเจว	จตุกถินณราเมว จ
ปถจทส จ จามรี	ทสสถจ มกกุฏี ตถา
เอกาทส หตถี เจว	จตุทสถจ อุตสโถ
เอกลินธุ โคร เจว	มหิงสา อฏฐเมว จ
มิกคราช ทวยถเจว	พยคฆสตตะตา จ ซาติกา
กุกกุฏ ทวาทส อาสิตยา	ทส สุกร เมว จ
อิมานิ ตานิฏฐานานิ	ทุกขโต ปริมุถติ
สตีสามิคสเตสุ	ซาตเกสุ มหามุณี
สมภาริตวา สมภारे	สัสสารถจ ภวา ภเว
สพพวินิมุตโต โสโก	ปาปุณิ โปธิมุตตัม
เอเตน สจจวเซน	สพพอนนตราโย วินาสสนตุ

ส่วนคำกล่าวบูชาชาติตลอดที่เป็นสำนวนภาษาถิ่นล้านนาพบที่อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง^๑ โดยมีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงสัตว์กำเนิด จำนวนชาติกำเนิด และขอพรเท่านั้น แต่ไม่ปรากฏชื่อเมืองที่ถือกำเนิดแต่อย่างใด ดังสำนวนต่อไปนี้

คำไหว้ ๑๓๖ ชาติ

สาธุ สาธุ	หน่อพุดังกูรสักสวาด
อันได้ ๑๓๖ ชาติ	บ่มีพยทธิและภัยยา
เป็นพระญาณกหงสา	ก็ได้ ๙ ชาติ
บ่มีภัยยราชคละตผวนแผ	เป็นพระญาณกกาแก
ก็ได้ ๖ ชาติ	เป็นพระญาณกแขกเต้า
หาก ๓ ที่	กัมมเวรมีหลีกฟีก
เป็นพระญาณกการวิก	หากได้ ๕ ชาติ
ปานทำร้องเสียงดังมีก้อง	ผับที่ห้องแดนดอน
เป็นกนิทร	ก็ได้สี่ชาติ

^๑เอกสารบันทึกของพระครูนิเวศ ธรรมารักษ์ (อิทธิ อินโท) อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่ ตำบลวังเหนือ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง.

ภ้ยยราชคลาดคลา	หนีเป็นจามรี
ได้ ๑๕ ชาติ	เป็นพระญาวอก
กินหมากไม้เล่า	ได้ ๑๐ ครา
เป็นพระญาหัตถินาคา	ก็ได้ ๑๑ ชาติ
บ่มีพยาธิร้ายจับตัว	เป็นพระญาจัว ๑๔ เผ่า
เป็นพระญาม้าเล่าปางเดียว	เป็นมหิงสาเขาเรียว ๘ ชาติ
เป็นมยุราชชุงคำ ๒ ปาง	ทำเป็นชาติพยาธิร้าย
ราชแสนคา	เป็นสาธิกาทูเอี้ยง
บ่หม่นเหมี้ยง ๗ ที	เป็นตัวหางดีฟู่ไก่อ
อ่านนับได้ ๑๒	เป็นพระญาสุกร
ตัวประเสริฐ ๑๓ ชาติ	เกิดเป็นมาบ่มีโรคพยาธิ
บ่มีภ้ยยราชกั้มเวร	สุขเสถียรเที่ยงเท่า
อยู่ทุกคำเช้า	อยู่สุขสบาย
ขอพึ่งบุญสมพารทั้งหลาย	ปกกั้มอยู่เย็นใจ
กังวลใต้อย่าหื้อข้อง	หื้อได้ลือท่าวทองธรณี
ขอหื้อมีที่หมาอายุ	วิณะ สุขะ พละ
ปฏิภาณหมั่นเที่ยง	ปราบแพ้เสี้ยง
แห่งภ้ยยา	จึงแก้ข้าแต่เทอะ

ตอนท้ายของคำกล่าวบูชาชาติตลอดยังระบุคำอธิบาย (คำส่อ) ว่า “คำไหว้บั้นนี้ชื่อว่า **เขี้ยวสำ^{๓๐} ๑๓๖ ชาติ** ไหว้ทุกคำเช้า พ้นจากภ้ยยะอนทราย บ่มีสิ่งจักมาบีบเบียนกะทำ ร้ายราวิหิงสาได้ มีที่หมาอายุหมั่นยืนยาวคราวไกล สัตว์ คนแลเทวดาททั้งหลาย ก็มีเมตตา กรุณาแก่เรา ทุกเมื่อแลฯ”

๒. คาถาและยันต์ชาติตลอด

คติชาติตลอดที่ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของศิลปกรรมที่พบในล้านนาได้แก่ **ยันต์โสฬสชาติ** จากพับสาของพระไชยวิทย์ ธรรมโรต วัดท่าพุ่ม ตำบลสันพระเนตร อำเภอ สันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และ**ยันต์โขงชะตา** (ยันต์ผูกดวง) จากผืนผ้ายันต์ของพระครู สภาพรธรรมประโชติ เจ้าอาวาสวัดดอนชัย (ท่ารั้ว) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด

^{๓๐}“อาจได้รับอิทธิพลมาจากคำไหว้ชาติ **“สามสำ”** ของไทใหญ่ ซึ่งเป็นภาษาพม่าหมายถึง สุขสบาย.

จังหวัดเชียงใหม่ ยันต์ทั้ง ๒ ชนิดนี้^๑ นิยมใช้สำหรับจารึกลงบนแผ่นผ้าหรือแผ่นโลหะ ด้วยอักษรธรรมล้านนาเพื่อให้ผู้ที่มิศรัทธาเข้าไปบูชาตามบ้านเรือนหรือพกติดตัว เชื่อว่าเป็นวัตถุมงคลที่มีพละนาฏภาพศักดิ์สิทธิ์ นำมาซึ่งความสุขความเจริญ แคล้วคลาดปลอดภัย และมีโชคลาภนานับการ

๒.๑ ยันต์โสฬสชาติ ที่ปรากฏในพับสาของพระไชยวิทย์ รมมรโต มีลักษณะเป็นตารางกลเลขหรือเรียกอีกอย่างว่า “**จัตุรัสกล ๔x๔**” กล่าวคือใช้ตัวเลขตั้งแต่ ๑ - ๑๖ เขียนในสี่ในตารางสี่เหลี่ยมจัตุรัสจำนวน ๑๖ ช่อง แทนตัวอักษรที่เป็นคาถาชาติลิตแล้ว ระบุคำอธิบาย (คำส่อ) สั้นๆ ใต้ตารางยันต์ว่า

“ยันต์โสฬสชาติตินิก ไว้กับตัว อายุยืนบ่มือนทรายสังแล”

แม้พับสาจะระบุแต่เพียงคำอธิบายที่กล่าวถึงชื่อยันต์และสรรพคุณ โดยไม่ให้รายละเอียด เกี่ยวกับวิธีอ่านและวิธีลงลำดับคาถา แต่ก็เป็นที่เข้าใจของผู้ประกอบพิธีซึ่งได้รับการศึกษาและสืบทอดความรู้จากครูบาอาจารย์มาเป็นอย่างดีแล้ว ทั้งนี้เข้าใจว่า การบันทึกคาถาและยันต์ลักษณะนี้ น่าจะเป็นการบันทึกช่วยจำของผู้ประกอบพิธีเท่านั้น ไม่ได้มีเจตนาที่จะบันทึกเพื่อใช้เป็นแนวทางให้บุคคลทั่วไปนำไปปฏิบัติแต่อย่างใด

๑๖	๙	๖	๓
๕	๔	๑๕	๑๐
๑๑	๑๔	๑	๘
๒	๗	๑๒	๑๓

ยันต์โสฬสชาติที่มีลักษณะเป็นกลเลข จากพับสาของพระไชยวิทย์ รมมรโต

ลักษณะยันต์โสฬสชาติที่ถอดกลเลข

^๑ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจากพระไชยวิทย์ รมมรโต วัดท่าทุ่ม ตำบลสันพระเนตร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

กลเลขที่ปรากฏในตารางยันต์โสฬสชาติดังกล่าวนี้ มีลักษณะเป็นตารางยันต์กลเลขชนิดเดียวกันกับที่ปรากฏในวัฒนธรรมไทใหญ่และพม่า เมื่อถอดรหัสกลเลขออกมาแล้วสามารถเชื่อมโยง ตัวเลขแต่ละช่องไปถึงคาถาที่บ่งบอกสัตว์กำเนิดและจำนวนพระชาติในคติชาติลวดได้อย่างลงตัว อีกทั้งคำว่า “โสฬสชาติ” ก็หมายถึงกำเนิดสิบหกชาติ ซึ่งก็คือคติชาติลวดที่กล่าวมาแล้ว ดังการถอดรหัสกลเลข โดยเปรียบเทียบกับคาถาชาติลวดที่ปรากฏในยันต์รอบโขงชะตา จากพับของพระครูสถาพรธรรมประโชติ ดังนี้

เลข ๑ คือ	เอกิ สิวารมยเจว	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นม้าสินธู	๑ ชาติ
เลข ๒ คือ	เทวมยุราชมมกยเจว	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นนกยูง	๒ ชาติ
เลข ๓ คือ	ติกาสุเมว จ	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดที่เป็นนกแขกเต้า	๓ ชาติ
เลข ๔ คือ	จตุกีนรเมว จ	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นกษัตริย์	๔ ชาติ
เลข ๕ คือ	ปญจการวิกยเจว	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นนกกการวิก	๕ ชาติ
เลข ๖ คือ	ปเรวตา ฉกยเจว	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นนกพิราบ	๖ ชาติ
เลข ๗ คือ	สาธิกา สตตเมว จ	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นนกสาธิกา	๗ ชาติ
เลข ๘ คือ	มหีสสา อญฐเมว จ	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นควาย	๘ ชาติ
เลข ๙ คือ	นหวส่า ตเถว จ	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นราชหงส์	๙ ชาติ
เลข ๑๐ คือ	มกุกฤษเมว จ	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นลิง	๑๐ ชาติ
เลข ๑๑ คือ	เอกาทส จ หตุถิ จ	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นช้าง	๑๑ ชาติ
เลข ๑๒ คือ	ทวาทส กุกกยเจว	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นไก่	๑๒ ชาติ
เลข ๑๓ คือ	ติทสา จ สุกรา	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นหมู	๑๓ ชาติ
เลข ๑๔ คือ	จตุทส จ อสุภา	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นวัวอุสุภราช	๑๔ ชาติ
เลข ๑๕ คือ	ปญจทส จามรี จ	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นจามรี	๑๕ ชาติ
เลข ๑๖ คือ	โสฬส ปณม โภณจ	หมายถึง	ชาติที่กำเนิดเป็นนกกางเขน	๑๖ ชาติ

พระศุภชัย ชยสุโข^๑ กล่าวถึงวิธีการลงคาถายันต์โสฬสชาติด้วยกลเลขอักษรธรรมล้านนา ลงบนแผ่นผ้าหรือแผ่นโลหะซึ่งได้รับการสืบทอดด้วยมุขปาฐะจากครูบาอาจารย์ท่านหนึ่งว่าวิธีการลงกลเลขในตารางยันต์โสฬสชาตินี้มี ๒ ชุด ซึ่งต้องขีดเส้นตารางให้เท่ากัน ๑๖ ตาราง กลเลขชุดแรกให้เริ่มลงตั้งแต่เลข ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ และ ๘ ตามกำหนดก่อน จากนั้นจึงลงกลเลข ในชุดที่ ๒ โดยเริ่มจากเลข ๑๖ ๑๕ ๑๔ ๑๓ ๑๒ ๑๑ ๑๐ และ ๙ ตามลำดับ จากนั้นก็ม้วนแผ่นทองเหลืองหรือพับแผ่นผ้าให้เรียบร้อยนำเข้าสู่อุปกรณ์ปลุกเสกเป็นลำดับไป

^๑สัมภาษณ์ ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

ยันต์ชาติลลิตสำหรับให้ผู้ชายใช้พกติดตัว เพื่อความเป็นสิริมงคล โดย พระไชยวิทย์ ธมฺมโรโต วัดท่าทุ่ม

ยันต์โขงชะตาของเจ้าบัวระวัน ณ เชียงใหม่ บ้านท่ารั้ว โดยเขียนคาถาชาติลลิตล้อมเป็นกรอบรอบนอกสุด เสมือนเป็นกำแพงแก้วป้องกันภัยอันตราย

๒.๒ ยันต์โขงชะตา ที่ปรากฏเป็นแผ่นผ้าขนาดใหญ่ เป็นยันต์โขงชะตาของเจ้าบัวระวัน ณ เชียงใหม่ แต่เดิมมีอยู่ที่คุ้มเจ้าบ้านท่ารั้ว ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ครั้นต่อมาพระครูสุทธาธรรมประโชติ^๑ ได้รับถวายผืนผ้ายันต์นี้จากลูกหลานของเจ้าบัวระวันจึงนำมาใส่กรอบไว้ที่วัดดอนชัย (ท่ารั้ว) สันนิษฐานว่า ครูบา วัดเชษฐาวารคุปต์ (ป่าขุย) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด เป็นผู้จารยันต์โขงชะตาชุดนี้เมื่อประมาณ ๕๐ - ๖๐ ปีล่วงมาแล้ว

คาถาที่ปรากฏเป็นคาถาล้อมรอบยันต์โขงชะตามีลักษณะเป็นบทคาถาที่เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนาล้อมกรอบยันต์โขงชะตา โดยมีคาถาอยู่ ๒ บท ได้แก่ บทแรกเป็นคาถาชาติลลิตแต่งด้วยภาษาบาลีและมีตัวเลขที่เป็นจำนวนชาติกำเนิดกำกับคาถาในแต่ละบท ส่วนบทที่ ๒ เป็นคาถามหาโสฬสหรือโสฬสมงคล แต่งด้วยภาษาบาลีอีกบทหนึ่งเช่นกัน

๒.๒.๑ คาถาชาติลลิต

คาถาชาติลลิตซึ่งเป็นคาถาส่วนแรกที่ปรากฏ เป็นยันต์ประกอบล้อมรอบยันต์โขงชะตา เป็นสำนวนภาษาบาลี มีเนื้อหาที่สื่อความหมายถึงสัตว์กำเนิดและจำนวนชาติกำเนิดในคติชาติลลิต เรียกว่า “คาถาโสฬสชาติ” ดังสำนวนที่ปริวรรตดังนี้

^๑สัมภาษณ์พระครูสุทธาธรรมประโชติ เจ้าอาวาสวัดดอนชัย (ท่ารั้ว) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่.๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓.

โสฬส ปฐม โภถจ	๑๖
นพหีสา ตเถว จ	๙
ปเวตตา ฉกญเจว	๖
ติกาสุเมว จ	๓
ปถจการวิกญเจว	๕
จตุกีนนรเมว จ	๔
ปถจทส จามรี จ	๑๕
มกุกฎทสเมว จ	๑๐
เอกาทส จ หตถี จ	๑๑
จตุทส จ อสุภา	๑๔
เอกั สิววารญเจว	๑
มหีสา อฏฐเมว จ	๘
เทวมยราจम्मกญเจว	๒
สาลิกา สตตเมว จ	๗
ทวาทส กุกกญญเจว	๑๒
ติทสา จ สุกรา	๑๓

พระไชยวิทย์ ธรรมโรโต* กล่าวว่า คาทาชาติลลอบทนี้ใช้จารลงบนแผ่นผ้า หรือแผ่นโลหะด้วยอักษรภาษาล้านนาสำหรับใช้เป็นยันต์ประกอบปล้อมรอบยันต์โขงชะตา ซึ่งเป็นยันต์เสริมดวงชะตาของผู้บูชาที่จารอยู่ในตารางสี่เหลี่ยมร่วมกับยันต์ชนิดอื่นอีกชั้นหนึ่ง เช่น ยันต์นวะภา ยันต์ไพชิตา ยันต์ไถ่แก้ว เป็นต้น เสมือนเป็นกำแพงแก้วอันศักดิ์สิทธิ์ที่คอยป้องกันภัยอันตราย ที่จะบังเกิดขึ้นต่อดวงชะตาของผู้บูชา ภาษาถิ่นล้านนาเรียกว่า “**คุมชะตาไว้**” หรือ “**ตุ้มชะตาไว้**” เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและเสริมดวงชะตาของผู้บูชาให้อยู่ดีมีสุข ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง

๒.๒.๒ คาทามหาโสฬส หรือคาทาโสฬสมงคล

คาทามหาโสฬสหรือคาทาโสฬสมงคล เป็นคาทาส่วนที่ ๒ ปรากฏต่อจากคาทาชาติลลอบ เป็นบทคาทาที่แพร่หลายในวัฒนธรรมไทยภาคกลาง มีเนื้อหาหลักที่สื่อความหมายถึงถึงพระพุทธเจ้า หลักธรรม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในคติทางพุทธศาสนา แต่งเป็นสำนวนภาษาบาลี ซึ่งคาทาบางบทยังมีความคลาดเคลื่อนในหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีอยู่บ้าง ทั้งนี้ผู้

*สัมภาษณ์ ณ วัดท่าพุม ตำบลสันพระเนตร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๕๓.

เขียนได้สอบทานความถูกต้องกับคถาโสฬสมงคลภาษาบาลีของสมเด็จพระวันรัต (แดง สีลวฑฺฒโน)^๑ ซึ่งเป็นตารางยันต์กลเลขจารลงบนแผ่นตะกั่วแล้วนำไปติดอยู่ที่อกไก่บนหลังพระวิหารวัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร เพื่อป้องกันฟ้าผ่า ดังการถอดรหัส ตารางยันต์กลเลขและสำนวนปริวรรตคถาภาษาบาลีพร้อมคำแปล ดังนี้

๑๖	๙	๔	๕
๓	๖	๑๕	๑๐
๑๓	๑๒	๑	๘
๒	๗	๑๔	๑๑

ยันต์มหาโสฬสหรือยันต์โสฬสมงคลที่ถอดรหัสกลเลขแล้ว

คถามหาโสฬสหรือคถาโสฬสมงคล

โสฬสมงคลยเจว	นวลอกุตตรธมมตา
จตตารโ จ มหาทีปา	ปญจ พุฑธา มหามุณี
ติปิฎกธมมกฺขนธา	ฉกามาวจรา ตถา
ปญจทส ภเว สจจํ	ทสมํ สีลเมว จ
เตรส ธุตงคา จ	ปาฎิหารยจ ทฺวาทส
เอกเมรุ ปพฺพโต เจว	สุรา อฎฐ เทวตา
เทว จนฺทสุริยสงคา	สตต โทษณงคาเจว
จฺททส จกฺกวตฺติ จ	เอกาทส วิสณฺุราชา ^๒
สพฺเพ เทวา สมากตา	ปชํ รกฺขนตุ สพฺพทาฯ

^๑ น ญ ปากน้ำ, สีมกถา สมุดข่อยวัดสุทัศน์เทพวราราม.กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๐. หน้า ๒๖.

^๒ ยันต์โสฬสชาติในยันต์โขงชะตาของพระครูสถาพรธรรมประโชติ จบลงแต่เพียงเท่านี้ ผู้เขียนได้เพิ่มเติมบทคถาใน ตอนสุดท้ายของสมเด็จพระวันรัต (แดง สีลวฑฺฒโน) เข้าไป เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นและให้ผู้สนใจได้ศึกษา.

คำแปลคาถามหาโสฬส หรือคาถาโสฬสมงคล

สิ่งที่เป็นมงคล ๑๖	โลกุตระธรรม ๙
มหาทวีป ๔	พระมหามุนีพุทธเจ้า ๕
พระไตรปิฎก ๓	กามาพจรสวรรค์ ๖
สี่จจะ ๑๕	ศีล ๑๐
รูดงค์คุณ ๑๓	ปาฏิหาริย์ ๑๒
เขาพระสุเมรุ ๑	อานุภาพเทวดา ๘
พระจันทร์และพระอาทิตย์ ๒	โพชฌงค์ ๗
กำลังพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๔	อานุภาพพระวิษณุ ๑๑
เทวดาทั่วทุกตนมาประชุมกันแล้ว	ขอจงรักษา
คุ้มครองหมู่สัตว์ไว้	ตลอดกาลทุกเมื่อเทอญ.

เปรียบเทียบลักษณะตารางยันต์กลเลขของคาถาชาติลิต (คาถาโสฬสชาติ) และ คาถาโสฬสมงคล (คาถามหาโสฬสมงคล)

การที่คาถาชาติลิต (คาถาโสฬสชาติ) และคาถาโสฬสมงคล (คาถามหาโสฬสมงคล) ปรากฏเป็นยันต์ประกอบล้อมรอบยันต์โขงชะตาในวัฒนธรรมล้านนาดังกล่าว โดยยันต์โสฬสชาติและยันต์โสฬสมงคลต่างก็ประกอบด้วยบทคาถาและกำหนดด้วยกลเลขในตารางตั้งแต่เลข ๑ - ๑๖ เหมือนกัน เพียงแต่ต่างกันที่ตำแหน่งของกลเลขบางตัวในตารางยันต์ของแต่ละคาถา

การกำหนดตารางยันต์กลเลขของยันต์ชาติลิต (โสฬสชาติ) และยันต์โสฬสมงคล ที่มีลักษณะสลับตำแหน่งตัวเลขกันเช่นนี้ ผู้ประกอบพิธีแต่ละคนย่อมกำหนดรู้ได้เองว่า กลเลขชุดใดเป็นยันต์ชาติลิต (โสฬสชาติ) หรือยันต์โสฬสมงคล นอกจากนั้นเนื้อหาของคาถาทั้งสองบทก็สื่อความหมายต่างกัน กล่าวคือคาถาชาติลิต (โสฬสชาติ) สื่อความถึงพระชาติต่างๆ ของพระโพธิสัตว์ที่ถือกำเนิดเป็นสัตว์ต่างๆ ๑๖ ชนิด ใน ๑๔ เมือง รวมเป็น ๑๓๖ ชาติ แต่คาถาโสฬสมงคลสื่อความถึงคุณของพระพุทธเจ้า หลักธรรม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา รวมทั้งหมด ๑๓๖ คุณ เช่นกัน

กลเลขในตารางยันต์ชาติลोट (โสฬสชาติ)

๑๖	๙	๖	๓
๕	๔	๑๕	๑๐
๑๑	๑๔	๑	๘
๒	๗	๑๒	๑๓

กลเลขในตารางยันต์โสฬสมงคล

๑๖	๙	๔	๕
๓	๖	๑๕	๑๐
๑๓	๑๒	๑	๘
๒	๗	๑๔	๑๑

ตารางเปรียบเทียบลักษณะการวางตำแหน่งของกลเลขในตารางยันต์ชาติลोटและยันต์โสฬสมงคล

การที่คาถาทั้งสองชนิดนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ทั้งในด้านลักษณะจำนวนตัวเลข และตารางยันต์กลเลขที่ใช้แทนอักขระคาถา อีกทั้งยังใช้เป็นยันต์รอบโขงชะตา่วมกันเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า คาถาทั้ง ๒ ชนิดนี้ น่าจะมีที่มาหรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งทางด้านคติและพัฒนาการ เนื่องจากดินแดนล้านนาและไทยภาคกลาง ต่างก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดซึ่งกันและกันมาอย่างยาวนาน ทั้งในด้านมิติทางสังคมและวัฒนธรรม

จากการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับ *ยันต์โสฬสมงคล* หรือ *ยันต์โสฬสมหามงคล*^๑ ในเบื้องต้น พบว่า คาถาบทนี้ถือเป็นคาถาที่นิยมแพร่หลายทั่วไป โดยเฉพาะในวัฒนธรรมไทยภาคกลาง นิยมเขียนเป็นตารางยันต์ร่วมกับยันต์อีก ๒ ชนิด ได้แก่ *ยันต์ตรีนิสิงเห* และ *ยันต์จัตตุโร* โดยยันต์โสฬสมงคล เขียนเป็นกลเลขในตารางยันต์ด้านนอกรอบที่ ๓ มีพุทธคุณป้องกันเสนียดจัญไร โจรภัย และนิยมใช้เขียนลงแผ่นทองเหลืองบรรจุใต้ฐานพระพุทธรูป ส่วนยันต์ตรีนิสิงเห (ล้านนาเรียกว่า คาถาพระสิงห์หลวง) ซึ่งเขียนเป็นกลเลขอยู่ในตารางรอบที่ ๒ มีพุทธคุณด้านการป้องกันภัยอันเกิดจากผีร้ายและคุณไสยต่างๆ และด้านในสุดของตารางยันต์เขียนเป็นกลเลขยันต์จัตตุโร (ล้านนาเรียกว่า คาถาปัญญาขันธุ์ฟ้าฟัก) มีพุทธคุณด้านแคล้วคลาดปลอดภัย และป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง ส่วนด้านนอกของ

^๑อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ๑๐๘ ยันต์ ฉบับพิสดาร. กรุงเทพฯ: ส.ธรรมภักดี. ๒๕๐๙. หน้า ๒๙๑.

ตารางยันต์เขียนด้วยอักขระขอม ล้อมรอบ ทั้ง ๔ ด้าน ด้วยบทคาถาอาวูธของท้าวม้ากเทวราช พระยายม ท้าวเวสสุวรรณ ยักษ์อาฬวกะ และคาถาอาวูธของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นคาถาที่ปรากฏในวัฒนธรรมของไทยภาคกลาง เรียกยันต์ชนิดนี้ว่า “ยันต์โสฬสมหามงคล” เชื่อว่า หากผู้ใดนำไปบูชาจะทำให้ประสบกับความสุขความเจริญ ป้องกันภัยอันตราย แคล้วคลาดปลอดภัย และก่อให้เกิดโชคลาภอย่างล้นหลาม

จากการสัมภาษณ์ พระศุภชัย ชยสุโก ซึ่งเป็นพระภิกษุที่สนใจและได้รับการถ่ายทอดคาถา และยันต์นานาชนิดจากครูบาอาจารย์หลายท่านให้ข้อมูลว่า^๑ คาถาหรือยันต์ชาติลอด (โสฬสชาติ) และคาถาหรือยันต์โสฬสมงคล ทั้ง ๒ ชนิดนี้ โบราณจารย์กล่าวว่า “เป็นคาถาหรือยันต์คู่แฝดกัน” บางทีก็เรียกว่า “เป็นยันต์ที่ยันต์น้องกัน” หากนำไปบูชาควรใช้ยันต์หรือคาถาทั้ง ๒ ชนิดนี้ควบคู่กัน เชื่อว่าจะทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ลักษณะการใช้ตัวเลขเพื่อสื่อความหมายเช่นนี้ นอกจากจะพบในกลุ่มวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทดังกล่าวนี้แล้ว ยังปรากฏในวัฒนธรรมอื่นๆ เช่น โรมัน จีน เป็นต้น กล่าวคือ วัฒนธรรมโซโรอัสเตอร์ซึ่งมีการใช้ตัวเลขเพื่อสื่อความหมายเกี่ยวข้องกับดาวหางตำแหน่งของดวงดาวพฤหัสบดีในท้องฟ้า และวัฒนธรรมจีนเกี่ยวกับคัมภีร์อี้จิงซึ่งเป็นตำราโหราศาสตร์เกี่ยวกับการวางตำแหน่งของฮวงจุ้ย แม้จะมีการใช้ตัวเลขเหมือนกัน แต่ก็ไม่อาจสรุปได้ว่าต่างฝ่ายต่างได้รับแนวคิดมาจากแหล่งกำเนิดเดียวกัน เนื่องจากแต่ละวัฒนธรรมต่างก็สามารถคิดค้นและสร้างสรรค์ขึ้นเองได้ อีกทั้งการวางตำแหน่งและการสื่อความหมายของตัวเลขในตารางก็มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจสรุปได้ว่า ลักษณะการใช้ตัวเลขและการวางตำแหน่งตัวเลขเช่นนี้จะมีที่มาจากคติหรือมีแหล่งกำเนิดเดียวกันหรือไม่

^๑สัมภาษณ์ ณ วัดสวนดอกพระอารามหลวง ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

สรุป

กล่าวโดยสรุป ชาตिलอตเป็นคติที่ให้ความสำคัญกับการเวียนว่ายตายเกิดเป็นสัตว์ในสังสารวัฏของพระโพธิสัตว์ เรียกว่า จุสชาติ เชื่อว่าแต่ละพระชาติที่ถือกำเนิดเป็นสัตว์ต่างๆ นั้น พระโพธิสัตว์ไม่เคยสิ้นชีวิตเพราะถูกฆ่าหรือถูกทรมาน หากแต่สิ้นชีวิตโดยธรรมชาติหรือสิ้นอายุขัยเท่านั้น แต่ละพระชาติที่ถือกำเนิดนั้นทรงบำเพ็ญและสั่งสมบุญบารมีระดับพื้นฐานอย่างสม่ำเสมอ โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือความปรารถนาตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

คติชาตिलอตดังกล่าวนี้แพร่หลายในกลุ่มพุทธศาสนิกชนชาติพันธุ์ไททั้งไทเขิน ไทใหญ่ ไทลื้อ และไทวน (ล้านนา) โดยแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็ได้สร้างสรรค์โหวหารและประดิษฐ์ศิลปกรรมสำหรับสรรเสริญและบูชาคติชาตिलอตด้วยรูปแบบต่างๆ ประกอบด้วยคำไหว้ชาตिलอตทั้งภาษาบาลีและภาษาท้องถิ่น ทูงชาตिलอต จิตรกรรมฝาผนัง ตารางยันต์ และคาถาชาตिलอต (โสฬสชาติ) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดสิ่งที่เป็นนามธรรมอันได้แก่ อารมณ์ ความรู้สึก และความเชื่อความศรัทธาในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าออกมาอย่างเป็นรูปธรรมด้วยโหวหารและศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ในแต่ละชาติพันธุ์

จากการศึกษาทำให้พิจารณาได้ว่า บทพระคาถาบาลีบูชาชาตिलอต นักปราชญ์ในแถบล้านนาเป็นผู้แต่ง เพราะในอดีตนักปราชญ์ในแถบล้านนามีความแตกฉานและแต่งคัมภีร์ภาษาบาลีหลายเรื่อง ภายหลังได้แต่งคำบูชาเป็นสำนวนโหวหารภาษาถิ่นที่แปลจากบทพระคาถาบาลีเพื่อให้เข้าใจและจดจำได้ง่ายแล้วแพร่กระจายในกลุ่มชาติพันธุ์ไทต่างๆ จนพัฒนามาสู่งานศิลปกรรมประเภทภาพวาดสัตว์กำเนิดแล้วนำภาพวาดเหล่านั้นมาเรียงลำดับเป็นทูงชาตिलอต ประกอบกับคติความเชื่อในการสร้างยันต์คาถาที่มีมาอย่างแพร่หลาย ทำให้มีพัฒนาการสร้างตารางกลยันต์โสฬสชาติขึ้น โดยใช้ตัวเลข ๑-๑๖ เขียนใส่ตารางกลยันต์ เพื่อเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายของจำนวนพระชาติและสัตว์กำเนิด

แม้คติชาตिलอตจะให้ความสำคัญถึงการสั่งสมบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติที่กำเนิดเป็นสัตว์ต่างๆ หลายภพหลายชาติ แต่ก็ถือเป็นคติที่แผ่รื้นและเตือนใจให้เหล่าชาวพุทธ มีสติรำลึกอยู่เสมอถึงวัฏจักรชีวิตของสรรพสัตว์ที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอย่างไม่รู้จักจบสิ้นตามอำนาจแห่งกิเลส กรรม และวิบาก ที่แต่ละคนได้สร้างเอาไว้ บางชาติก็กำเนิดในสุคติมีสวรรค์และมนุษย์เป็นต้น บางชาติก็กำเนิดในทุคติมีสัตว์เดรัจฉานและอบายภูมิเป็นต้น แต่ถ้าหากบุคคลใด ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ รู้จักศึกษาและพัฒนา

ตนเองให้ดำรงอยู่ในคุณงามความดีตามหลักการทางพุทธศาสนาแล้ว ย่อมนำพาชีวิตให้
ประสบแต่ความสุขความเจริญทั้งชาตินี้และชาติหน้า ดังเช่นคติการเวียนว่ายตายเกิดของ
พระโพธิสัตว์ซึ่งถือเป็นต้นแบบชีวิตที่ดีที่สุดและสมบูรณ์แบบที่สุดที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะ
ของบุคคลที่ถือกำเนิดมาแล้วได้ผ่านการฝึกฝนและพัฒนาตนเองมาเป็นอย่างดีด้วยหลัก
แห่งการทำความดี ละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส จนนำไปสู่การพ้นทุกข์
ได้อย่างสิ้นเชิง

บรรณานุกรม

คัมภีร์/พัสสาโบราณ/ผ้ายันต์

คัมภีร์ใบลาน ฉบับวัดสันป่าเลียง ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.
(ไม่ปรากฏปีที่จาร).

ผ้ายันต์โขงซาตาของพระครูสุภาภรณ์ธรรมประโชติ วัดดอนชัย (ท่าแร่) ตำบลสันปูเลย อำเภอ
ดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. ไม่ปรากฏปีที่จาร.

พัสสาโบราณของพระไชยวิทย์ ธรรมโรต วัดท่าพุ่ม ตำบลสันพระเนตร อำเภอสันทราย
จังหวัดเชียงใหม่. ไม่ปรากฏปีที่จาร.

หนังสือ

คณะแปลธัมมพุทธปิฎกเขิน พื้นเมืองนครเชียงตุง. **พัสธัมมระนิกคุณ.** เมืองเชียงตุง: โรง
พิมพ์สังฆะ วัดเขมินทร์. ๒๕๕๓.

จายจาม ยอดเครือ. **พัสเพทางค์กาลาใต้เทียนนางแมกเกี้ยว เล่มที่ ๓** พิมพ์ครั้งที่ ๑. ๒๐๐๗.

น.ณ.ปากน้ำ. **สีมากถา สมุดข่อยวัดสุทัศน์เทพวนาราม.** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. ๒๕๔๐.

พระครูโสภิตวิริยาภรณ์ (สมโภชน์ ภาทพจาโร). **คู่มือพระปรมาจารย์.** พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. ๒๕๕๕.

พระครูนิเวศ ธรรมารักษ์ (อิทธิ อินฺโท) อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่ ตำบลวังเหนือ อำเภอ
วังเหนือ จังหวัดลำปาง. เอกสารบันทึก. ไม่ปรากฏปีที่บันทึก. ได้รับความอนุเคราะห์
จากพระศุภชัย ขยสุโภ วัดสวนดอกพระอารามหลวง ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัด
เชียงใหม่. ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๐.

พระมหาสิงห์คำ รักป่า. **การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา**. วิทยานิพนธ์ศิลป- ศาตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๑.

อุระคินทร์ วิริยะปूरณะ. **๑๐๘ ยันต์ ฉบับพิสดาร**. กรุงเทพฯ: ส.ธรรมภักดี. ๒๕๐๙.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. ปรับปรุงครั้งที่ ๑. เชียงใหม่: มีงเมือง. ๒๕๔๗.

อุหนานสาม. **พัชรมม์คำไหว้พระเจ้าทุกคำเช้า**. เชียงตุง: คณะวัฒนธรรมพื้นเมือง เชียงตุง. ๒๕๔๔.

ผู้ให้ข้อมูลและสัมภาษณ์

๑. พระสวาทิยีนวล วัดพระธาตุจอมคำ เมืองเชียงตุง ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑.
๒. พระสวาทิหนู่ม วัดเชียงขุ่ม เมืองเชียงตุง ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๒.
๓. นางเกียงคำ อายุ ๕๓ ปี ช่างทำทุงบ้านป่าแดง เมืองเชียงตุง ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๒.
๔. พระศุภชัย ชยสุโภ วัดสวนดอก ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๓.
๕. พระไชยวิทย์ ธมมโรโต วัดท่าทุ่ม ตำบลสันพระเนตร อำเภอสันทราย จังหวัด เชียงใหม่ ๑ มิถุนายน ๒๕๕๓.
๖. พระครูสถาพรธรรมประโชติ วัดดอนชัย (ท่าไร่) ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๓.
๗. นางหอมไตร อ่องอยู่ ๖๓๘ หมู่ ๑ ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัด เชียงใหม่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

ประวัติผู้เขียน

พระนกร ปณฺญาวชิโร (ปรังถฺธิ์)

ตำแหน่งปัจจุบัน เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนา
ประเทศเพื่อนบ้าน ฝ่ายวิชาการและวิจัย สำนักวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผลงาน ทางวิชาการ

การวิจัย

๑. ศักยภาพและบทเรียนของวัดในการดูแลสุขภาพชุมชนจังหวัดเชียงใหม่. เครือข่ายบริหารการวิจัยภาคเหนือตอนบน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ๒๕๕๑. (ผู้วิจัยร่วม)

๒. การศึกษารูปแบบการเทศนาธรรมในล้านนา. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๐.

หนังสือวิชาการ

๑. หนังสือวิถีไทเขิน เมืองเชียงตุง (บทความ พระพุทธศาสนาศูนย์กลางจิตวิญญูณชาวเชียงตุง)

๒. หนังสือประเพณี ๑๒ เดือน เมืองเชียงตุง

๓. หนังสือกลองในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในล้านนา

๔. หนังสือเกราะภิเชก : พิธียกยอสมณศักดิ์พระสงฆ์ในล้านนา (บรรณาธิการ)

๕. หนังสือเครื่องสักการะและเครื่องประกอบพิธีในพระพุทธศาสนาเมืองเชียงตุง เล่ม ๑

๖. หนังสือวิถีไทลื้อ เมืองสิบสองพันนา (บรรณาธิการ และเขียนบทความเรื่องพระพุทธศาสนาในเมืองสิบสองพันนา)

๗. หนังสือ ยาฝน ยาขอ หมอวาน

๘. หนังสือกลองสะบัดชัย: ศิลปะการแสดงล้านนา

๙. หนังสือวิถีเทศน์ในล้านนา

ตอนใกล้เที่ยงในวันเดียวกันนั่นเอง มีมหาอุบาสกคนหนึ่งชื่อขุนพันตาแสง มีบ้านอยู่ในเมืองนำเอาลูกชายชื่อว่าสามจิต อายุได้ ๑๒ ปี มาไหว้สมเด็จพระราชาครูพร้อมกับบอก ว่า ลูกชายอยากจะทำอยู่ด้วย ขอพระคุณเจ้าช่วยบวชให้เป็นสามเณรแล้วช่วยสั่งสอนให้ ด้วย สมเด็จพระราชาครูจึงรับไว้แล้วให้สามจิตบวชเป็นสามเณร พร้อมกับตั้งชื่อให้ใหม่ว่า ญาณ คัมภีระ

การศึกษา

ครั้นบวชเป็นสามเณรแล้วก็ได้ศึกษาคัมภีร์สัททา รูปสัททา เกษณินฺรุตติสัททา นยาสัททา สมหุขาทนสัททา พร้อมทั้งอรรถกถาอื่นๆ จนมีความเชี่ยวชาญเป็นอย่างมาก สมเด็จพระราชาครูจึงมอบหมายให้สอนอรรถธรรมคัมภีร์ให้แก่พระภิกษุสามเณร เมื่ออายุได้เพียง ๑๗ ปีเท่านั้น สามเณรญาณคัมภีระช่วยสมเด็จพระราชาครูสอนหนังสือจนอายุได้ ๒๑ ปี สมเด็จพระราชาครูจึงทำพิธีอุปสมบทให้ จากนั้นก็ได้มอบหมายให้รับภาระในการสอนอรรถกถา ปริมาตถัมมะทั้งหมด พร้อมทั้งรับหน้าที่เจ้าอาวาสวัดนั้นหารามไปด้วย ส่วนสมเด็จพระราชาครูก็ออกไปอยู่วัดพันเสา

ความสงสัยเกิดขึ้น

ในขณะที่ท่านศึกษาและสอนหนังสืออยู่นั้น ความสงสัยก็เกิดมีแก่ท่านมากมายหลายประการด้วยกันว่าสิ่งเหล่านี้ถูกต้องหรือไม่ ทั้งที่ได้ยินมา ทั้งที่ได้ประสบกับตนเอง เช่น

๑. การที่พระมตติมา (พระอุทุมพรบุปผมหาสวามี) ตอนเดินทางกลับจากลังกาพร้อมกับพระสงฆ์อีก ๔ รูป พระภิกษุรูปหนึ่งได้มรณภาพ จึงได้ทำการอุปสมบทอุบาสกที่มาด้วย ด้วยการนำพระพุทธรูปเข้ามาเป็นสงฆ์เพื่อให้ครบปัญญาบรรพ

๒. บทว่า ตปฺปสิรี ในบทสวด ปฏิสงฺขา โยนิโส จิวริ และ เสนาสนํ นั้น ไม่สอดคล้องกับเวสสันดรคาถาว่า อปฺปเมว สิรีสปปา

๓. บทว่า อชฺชฌยาปจฺจเวกฺขิตฺวา ไม่สอดคล้องกับปัจจเวกฺขณสูตรว่า ปจฺจเวกฺขิตฺวา

๔. บทว่า ยิจิวริ ปริภุตฺตํ ยาวเทว ไม่มี สพฺพพฺพตํ ไม่สอดคล้องกับบท ยถาปจฺจยํ และ สพฺพพานิ สพฺพโ ปนายํ

๕. การทำกฐินกรรมที่ไม่ถูกต้อง เมื่อนุ่งเมื่อคลุมผ้าว่า จิวริ เมื่อปัจจุ กัว่า จิวริ เหมือนกัน

๖. การเปล่งเสียงสรณคมน่า พุทฺธามสฺรณาม ไม่สอดคล้องกับบาลีมหาวิคฺคฺที่ พระพุทฺธเจ้าตั้งไว้ว่า พุทฺธํ เป็นเอกสัมพันธะสิ่งเดียว หากผู้ล้าปากว่าไม่ได้ ให้ว่าเป็น มการันต์ว่า พุทฺธมสฺรณมคฺจณามิ

๗. คำว่า สรรณิ ออกเสียงเป็น ส ร รณัม นั้นเติมอักษร ๒ ตัวไม่สอดคล้องกับมูลอักษรว่า ณิ เป็นนาสิกมูทชะ ตามอุจจรรณะว่า วุทเอกมหินาทุขริ น ปพพชชากมมรุษหติ

๘. บทสวดญัตติจตุตถกัมมวาจา สุรณาดุ เม ภนเต สจโฆ นั้น เติมอักษรเป็นวุทมิเสส โข เป็น สมุหสัททโฆสวัณณะเป็นลหุกัมมเสย ออกในอุปสัมปทาคณะว่า อุปสมปทา รุหหติ

๙. บทว่า ยสสายสมโต ขมติ ว่า ยส สา ยส ส ม โต ข ม ตี นั้นเพิ่ม ส อาคมเข้ามาอีกตัวหนึ่งไม่ถูกต้อง

๑๐. คำว่า ตสมา ไม่เป็น ม สัททะ (ออกเสียงเป็น ตส ส หมา) ไม่ถูกต้อง

เมื่อมีข้อสงสัยเหล่านี้ ท่านจึงเข้าไปถามสมเด็จพระราชาครูธัมมกิตติซึ่งเป็นอุปัชฌาย์ของท่าน สมเด็จพระราชาครูก็ตอบว่า ทั้งหมดนี้พวกเรา ก็เรียนสืบต่อกันมาจากอยุธยา ถ้าอยากรู้ก็ให้ไปถามพระธัมมคัมภีระดู ในปีเดียวกันนี้ท่านไม่มีโอกาสที่จะเดินทางไปอยุธยา ประกอบกับหมื่นพิงไชยสร้างวัดบ้านลานกุ่มกามหัวเวียง ได้มาอาราธนาให้สมเด็จพระเจ้าไปอยู่ที่นั่น สมเด็จพระราชาครูจึงมอบให้พระญาณคัมภีระไปอยู่ที่นั่นแทนท่าน

พระเชียงใหม่ไปลังกาคลับมา

มีพระมหาเถระรูปหนึ่งชื่อว่าสิทธิธัมม วัตสวนดอกไม้พร้อมไปกับลูกศิษย์ ๓ คน เดินทางไปไหว้พระธาตุที่ลังกา ไปอยู่จำพรรษาที่วัดภูปารามกับพระมหาสุรินทเถระ ได้สวดปาฏิโมกข์ให้พระลังกาฟัง พระลังกาบอกว่าสวดไม่ถูกต้อง เพราะไปเพิ่มพยัญชนะ ทำให้แตกต่างจากที่พระพุทโธสาจารย์ได้วางเอาไว้ เมื่อเป็นเช่นนั้น การทำสังฆกรรมของพวกท่านไม่ถูกต้อง ไม่เป็นพระ เมื่อพระสิทธิธัมมมหาเถระ กลับมาถึงเชียงใหม่จึงได้นำความนี้แจ้งแก่พระสงฆ์ในอุโบสถวัดโชติการาม แล้วเข้ากราบเรียนสมเด็จพระราชาครูธัมมกิตติ

สมเด็จพระราชาครูส่งพระญาณคัมภีระไปลังกา

เมื่อสมเด็จพระราชาครูทราบดังนั้น จึงได้เรียกพระญาณคัมภีระมาแล้วบอกให้ท่านไปลังกาด้วยคำว่า “ดูราพระลูกญาณคัมภีระ ให้ท่านได้ไปเมตตาเสนาและพระญาสามฝั่งแกนแล้ว ให้อุตสาหะเดินทางไปอยุธยา เรียนถามสมเด็จพระธัมมคัมภีระแล้วเดินทางไปวัดภูปารามที่ลังกา ศึกษาอักษรธรรมให้ถูกต้องแล้วกลับมาเถาะ”

พระญาณคัมภีระรับคำของสมเด็จพระราชาครูแล้วไปบอกลาแสนน้ำผึ้ง มหาเทวีและพระญาสามฝั่งแกน พระญาสามฝั่งแกนมีความปีติยินดีเป็นอย่างมากกล่าวกับท่านว่า “แต่

ก่อนมาพระเมืองเชียงใหม่เราไม่ได้ไปศึกษาปฏิบัตินำเอาศาสนาจากลังกา ขอให้ท่าน
ได้อุตสาหตามคำสมเด็จพระเจ้า ไปศึกษาและปฏิบัติมาให้ได้ อย่าให้พระลังกามีข้อสงสัย
ว่าไม่ใช่พระเถระ เมื่อท่านกลับมาแล้ว ข้าจักรับรักษาศาสนาแล” แล้วพระราชทานเงิน
ให้ ๕ กหาปณะ

สมเด็จพระราชครูธัมมกิตติให้ภิกษุจำนวน ๖ รูปเดินทางไปด้วย คือ พระเมธังกร พระ
ญาณมงคล วัดกุฎีคำ พระจันทรังสี พระญาณสิทธิ วัดเจดีย์คำ พระญาณรัตนะ วัดนันทา-
ราม พระจิตตหนู^๑ ในขณะที่เดียวกันแสนน้ำผึ้งก็ได้มอบหมายให้อุบาสกชื่อว่ากิตติเดินทาง
ไปด้วยเพื่อคอยอุปฐากพระทั้งหมด

คณะของพระญาณคัมภีระได้เดินทางถึงอยุธยาแล้วเข้าไปไหว้สมเด็จพระราชครูธัมม
คัมภีระเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง สมเด็จพระราชครูธัมมคัมภีระกล่าวว่า “ครูเราหากสืบมาอย่าง
นี้ ถ้าท่านยังมีความสงสัยก็ขอให้อุตสาหไปถามพระมหาเถระของลังกาที่เมืองอนูราชปุ
ระโน้นเถอะ”

พระญาณคัมภีระไปบอกลาพระญาปรมราชาของเมืองอยุธยา พระญาไหว้แล้ว
กล่าวว่า “ตินัก พระคุณเจ้าบอกแก่ข้านี้ ขอพระคุณเจ้าอุตสาหไปถึงที่ต้นตอพระศาสนา
ให้ได้ศึกษาพระธัมมวินัยที่ถูกต้องมาเถอะ” พระญาจึงให้สุภรัตอำมาตย์พร้อมกับบ่าว
อีก ๒ คน ติดตามไปดูแลอุปฐากด้วย พระญาณคัมภีระมาบอกลาสมเด็จพระราชครู
ธัมมคัมภีระ ท่านจึงให้ลูกศิษย์ของท่าน ๕ รูปมีพระธัมมนันทะเป็นหัวหน้า พร้อมกับ
พระภิกษุอีก ๑๒ รูป อุปาสกอีก ๔ คนเดินทางไปด้วย ทั้งหมดได้เดินทางถึงมริตตนา
วสี เข้าไปบอกลาเจ้าเมืองที่นั่น พระญาเจ้าเมืองขอคำปฏิญาณว่าถ้าได้ศึกษาศาสนาแล้ว
กลับมา ขอให้ได้มาโปรดเมตตาด้วย แล้วจึงส่งคณะเดินทางไปกับพ่อค้าสำเภา

ถึงลังกา

ปีเก่าเม้า จุลศักราช ๗๘๕ (พ.ศ. ๑๙๖๖) คณะของพระญาณคัมภีระได้เดินทางถึง
ลังกา ก็พากันไปไหว้พระสุรินทเถระ ที่วัดอุปาราม เมืองอนูราชปุระ ตามเรื่องข้อสงสัย
ทั้ง ๑๐ ประการ พระสุรินทเถระกล่าวว่า ศาสนาในลังกานี้เหมือนกันหมด เหตุว่าพระ
จากต่างบ้านต่างเมืองมาทำความชอบใจ ไม่ทำตามพระธัมมวินัย ขอให้ท่านเดินทางไป
ที่
โรหนชนบท มหารัฐโน้นเถอะ ที่นั่นศาสนายังบริสุทธิ์อยู่

^๑จีนกาลมาลีปกรณ์ ระบุชื่อเอาไว้ คือ พระมหาเมธังกร พระมหาญาณมงคล พระมหาสิลวงค์ พระมหาสารีบุตร พระมหา
ตนากร พระมหาพุทธสาคร เป็นต้น

พระญาณคัมภีระพร้อมคณะจึงพากันเดินทางไปโรหนชนบท เมื่อไปถึงนอกเมือง โรหนชนบทได้สนทนากับคนเฝ้าประตู ทดสอบความรู้ความตั้งใจกันถึง ๗ ด้าน ๗ ประตุ เมื่อเห็นว่าคณะของท่านมาด้วยความตั้งใจจริงจึงให้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์จึงให้นิมนต์พระสังฆนายกมหาสุทฺถสเถระ พร้อมภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกหนึ่งหมื่นรูปมา ประชุมกันแล้วให้พระญาณคัมภีระถามข้อสงสัยทั้ง ๑๐ ประการ หลังจากได้ฟังข้อสงสัยทั้ง ๑๐ ประการแล้ว พระมหาสุทฺถสเถระจึงกล่าวว่า ที่พวกท่านปฏิบัติกันมานั้น ไม่ถูกต้อง สังฆกรรมที่พวกท่านทำนั้นไม่ถูกต้อง พวกท่านไม่เป็นพระสักรูป

คณะของพระญาณคัมภีระขอบวชใหม่

ครั้นได้ฟังดังนั้นแล้ว พระญาณคัมภีระและพระเถระทั้งหลาย รวมถึงสุภรัตตอำมาตย์จึงขอบวชใหม่ในสำนักของพระมหาเถระทั้งหลาย ครั้นบวชแล้วก็ได้อยู่อยู่ปฏิบัติพระมหาเถระทั้งหลายพร้อมกับการศึกษาและปฏิบัติธรรม จนครบ ๕ พรรษาจึงขอเอาศาสนา พระพุทธรูป ต้นศรีมหาโพธิ์ และพระไตรปิฎกมาพร้อมกับการเดินทางกลับบ้านเมืองของตนเอง พระมหาสุทฺถสเถระจึงได้เรียกชุมนุมสังฆะหนึ่งหมื่นรูปแล้วมอบพระพุทธรูป พระไตรปิฎกและหน่อต้นศรีมหาโพธิ์ให้พร้อมกับกล่าวว่า ขอให้ท่านทั้งหลายจงนำเอาพุทธศาสนา พระไตรปิฎกอันเป็นอัครดัมพปณณียภาษาอันประกอบด้วย อักขระ ๔๑ ตัว อย่าเอาภาษาของพวกท่านเข้าไปปน ให้เป็นไปตามที่พระพุทธโฆสจารย์นำมาตั้งไว้แก่ชาวตัมพทวีปนั้นเถิด เมื่อเป็นเช่นนี้ศาสนาก็จะเจริญรุ่งเรือง พระญาณคัมภีระจึงรับเอาพระพุทธรูป พระไตรปิฎกและหน่อศรีมหาโพธิ์ไว้

เดินทางกลับ

ปีเป็กสัน จุลศักราช ๗๙๐ (พ.ศ. ๑๙๗๑) แรม ๒ ค่ำ พระญาณคัมภีระพร้อมคณะได้อำลาพระมหาเถระทั้งมวลและถวายเมตตาพระเจ้าแผ่นดินพร้อมทั้งเสนาอำมาตย์ เดินทางออกจากลังกากับพวกพ่อค้าสำเภา^๑ มาถึงเมืองมริตตนาวัสสี เข้าถวายปฏิญญาแก่เจ้าเมือง พระญาเจ้าเมืองมีความยินดีเป็นอย่างมากอาราธนาพระในเมืองทั้งหมด ๑๒,๐๗๘ รูป เข้ารับการบวชใหม่ แล้วพระองค์ได้สร้างวัดริมมัตตาคารมถวาย พระญาณคัมภีระได้มอบหมายให้พระธัมมนนทเถระอยู่ที่วัดนี้

^๑จีนกาลมาลีปกรณ์ระบุว่า ได้ขอพระเถระ ๒ รูปเพื่อจะเอามาเป็นพระอุปัชฌาย์ คือ พระมหาวิกรมพาทู พรรษา ๑๕ และพระมหาอุตตมปัญญา พรรษา ๑๐ มาด้วย.

ถึงอยุธยา

จุลศักราช ๗๙๑ (พ.ศ. ๑๙๓๒) ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๙ พระญาณคัมภีระพร้อมคณะได้เดินทางถึงอยุธยาด้วยทางเรือ เข้าไปเมตตาพระญาปรัมมธิดราช พระองค์ดีพระทัยมากสร้างเขยยอารามถวาย พระญาณคัมภีระจึงเข้าไปบอกเรื่องทั้งหมดแก่สมเด็จพระราชครูธัมมคัมภีระ ท่านมีความยินดีเป็นอย่างมากได้ขึ้นเมตตาพระญาปรัมมราชให้พระทั้งหลายมาบวชในสำนักของพระญาณคัมภีระ เรียกว่าสีหฬปักข์ มีวัดที่อยู่ในสังกัด ๗๐๐ วัด

ถึงสองแคว

เมื่อออกพรรษาแล้ว พระญาณคัมภีระจึงได้อำลาสมเด็จพระราชครูธัมมคัมภีระและพระญาปรัมมธิดราช เดินทางกลับเชียงใหม่ มาถึงเมืองสองแคว พระญาบาลเจ้าเมืองมีความยินดีอาราธนาให้พระทุกวัดมาบวชเรียนกับท่าน

ที่เมืองสองแควนี้เอง พระญาณคัมภีระได้พบกับพระญาณไตรโลกซึ่งได้เข้ามาสอบถามอรรถาธิบายเป็นอันมาก รู้ว่าตัวเองปฏิบัติไม่ถูกต้องจึงได้ขอบวชใหม่พร้อมด้วยลูกศิษย์อีก ๓,๐๐๐ รูป พระญาบาลได้สร้างวัดถวาย ๑ หลัง ท่านอยู่ที่นั่นจนสิ้นฤดูหนาว จึงอำลาขึ้นเชียงใหม่

ถึงสุโขทัย

เมื่อคณะของพระญาณคัมภีระมาถึงสุโขทัย พระญารัชมราชได้สดับข่าวนั้นจึงออกไปต้อนรับนิมนต์ให้อยู่วัดวัฒนาราม แล้วอาราธนาพระสังฆะทั้งหมดมาชุมนุมกันโดยมีพระนันทปัญญาเถระและพระพุทธิมาเถระเป็นหัวหน้า สอบถามอรรถาธิบาย จนเป็นที่พอใจ จึงมีความเลื่อมใสรับเอาศาสนาบวชใหม่ในเดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำ มีจำนวนพระที่เข้าบวชขนาน (บวชแบบนทีสีมา)มากถึง ๗,๕๒๐ รูป ส่วนพระญารัชมราชก็ให้ลูกรับบวชเอาศาสนาพร้อมทั้งเสนาอำมาตย์และลูกชาวเมืองมีจำนวน ๑,๐๐๐ รูป พระญาณคัมภีระอยู่จำพรรษาที่สุโขทัย ออกพรรษาพ้นกาลกฐินแล้วจึงออกเดินทางจากสุโขทัยมาถึงเมืองปางพนและเมืองชะเลียงตามลำดับจนถึงลำพูน มาถึงที่ใดก็มีคนมาบวชด้วยเป็นจำนวนมาก กลายเป็นสีหฬปักข์

ถึงเชียงใหม่

จุลศักราช ๗๙๓ (พ.ศ. ๑๙๓๔) พระญาติโลกราชได้ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ พระองค์ได้ทราบข่าวการกลับมาของพระญาณคัมภีระพร้อมคณะ จึงให้รื้อราชมณเฑียรหลังเก่าไปสร้างเป็นที่อยู่ของพระญาณคัมภีระแล้วให้พ่อเลี้ยงเชียงราย หมื่นสามเด็กหนึ่ง แสนน้ำผึ้ง

ไปอาราธนาท่านมาจากลำพูนให้มาอยู่ที่ที่สร้างให้ สถานที่นั้นได้ชื่อว่าวัดราชมณเฑียร

พระญาณคัมภีระได้เข้ากราบสมเด็จพระราชครูธัมมกิตติผู้เป็นอุปัชฌาย์ของท่าน สมเด็จพระราชครูจึงให้ชุมชนุมพระสงฆ์ทั้งหลายแล้วให้บวชรับเอาศาสนาในสำนักของพระญาณคัมภีระ

ตั้งแต่นั้นมาก็มีทั้งพระและคฤหัสถ์เข้ามาบวชในสำนักของท่านเป็นจำนวนมากจนไม่มีที่อยู่ พระมหาเทวีจึงให้สร้างวัดป่าตาล ทิศตะวันตกของเมืองถวายท่าน แต่ก็ยังไม่พออยู่ดี พระญาณคัมภีระจึงเข้าเมตตาพระญาติ

โลกราช พระองค์จึงสร้างวัดถวายอีกวัดหนึ่งทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือขึ้นมานิดหน่อย ตั้งชื่อว่าวัดรัตตนาราม เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าสิงห์รัตตนาราม ที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าวัดป่าแดง

จากนั้นพระญาติโลกราชก็ได้สร้างวัดอีกมากมายถวายท่าน จนกระทั่งว่ามีถึง ๕๐๐ วัด นอกจากนั้น พระญาณคัมภีระยังขอเมตตาพระญาติโลกราชสร้างวิหารให้เป็นที่อยู่ที่ปฏิบัติธรรมของสมเด็จพระราชครูธัมมกิตติ ส่วนพระพุทธรูปที่นำมาจากลังกานั้น ได้นำมาประดิษฐานไว้ที่วัดมณเฑียร พระไตรปิฎกนำมาไว้ที่วัดป่าแดง ให้พระญาณมงคลอยู่วัดมณเฑียร พระเมธังกรอยู่วัดป่าตาล พระจันทรังสีอยู่วัดป่าแดง พระรัตนาคอยู่วัดนั้นนารามเป็นหัวหมวดของวัดพันเลา วัดกุฎีคำ วัดหมื่นสาร วัดเจติยะ

ไปเชียงใหม่

จุลศักราช ๘๐๐ (พ.ศ. ๑๙๘๑) พระญาณคัมภีระได้มอบหมายให้พระจันทรังสีเป็นผู้ดูแลงานพระศาสนาในเมืองเชียงใหม่ทั้งหมด ส่วนตัวท่านเองได้เข้าไปอำลาพระญาติโลกราชเดินทางไปเชียงใหม่พร้อมกับพระญาณสิทธิ พระจิตตหนูและพระภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกจำนวน ๕๔ รูป ระหว่างทางได้อยู่จำพรรษาที่พระยาว ๑ พรรษา เชียงราย ๑ พรรษา เมื่อออกพรรษาแล้วก็เดินทางไปเชียงใหม่

จุลศักราช ๘๐๒ สร้างพระพุทธรูปเทวองค์จริงของพระพุทธเจ้า สร้างพระไตรปิฎก สร้างอุโบสถแล้วถวายเป็นทาน เรียกชื่อวัดนั้นว่าสังฆรัตนารามปักชะป่าแดง จากนั้นก็สร้างวัดจอมกิตติ วัดไชยอาราม วัดต้นยาง วัดต้นแก้ว วัดต้นลาน วัดในเมือง ๕๐ วัด นอกเมือง ๑๒๒ วัดเป็นฝ่ายญาณคัมภีระทั้งหมด

ส่งพระโสมจิตตเถระไปเชียงใหม่

พระญาณคัมภีระทราบข่าวว่าที่เมืองเชียงใหม่มีภูติผีออกมาอาละวาด จึงได้ปรึกษากับคณะสงฆ์ เห็นพ้องต้องกันมอบหมายให้พระโสมจิตตเถระพร้อมกับพระอีก ๔ รูปเดินทางไปเชียงใหม่ พระโสมจิตตเถระพร้อมคณะเดินทางถึงเชียงใหม่แล้วได้เจริญพระพุทธมนต์ เมตตานิสังสสูตร อาณานาตยสูตร มังคลสูตร ทำให้บ้านเมืองเกิดความสุขสงบ พระเจ้าแผ่นดินและชาวเมืองมีความโสมนัสยินดีเป็นอย่างมาก ออกพรรษาแล้วก็อำลากลับเชียงใหม่

ไปเชียงใหม่

หลังจากที่พระโสมจิตตเถระเดินทางกลับมาแล้ว พระญาศรีสุธรรมจุฬามณีแห่งเมืองเชียงใหม่ได้ส่งคนมาขอเอาแก้วทั้ง ๓ ประการขึ้นไปอุปัฏฐาก พระญาณคัมภีระ พระโสมจิตตเถระและคณะสงฆ์รวม ๑๐ รูป นำเอาพระพุทธรูปและพระไตรปิฎกขึ้นไปประดิษฐาน ณ เชียงตุง

ไปเชียงใหม่ของ

จุลศักราช ๘๐๙ พระญาเมืองแก้วสร้างวัดเชียงใหม่ของ นิมนต์พระญาณคัมภีระไปอยู่ ท่านจึงได้มอบหมายให้พระมหาญาณสิทธิเป็นปริณายกดูแลวัดสังฆรัตนารามและพระสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ ส่วนตัวท่านพร้อมทั้งพระจิตตหนูและคณะสงฆ์ประมาณ ๑๐๐ รูปเดินทางลงมาเชียงใหม่ อยู่จำพรรษาที่วัดโชติการามที่พระญาเมืองแก้วสร้างถวาย

ไปลำปาง

จุลศักราช ๘๑๐ พระญาหลวงเมืองลำปางให้หมื่นสามล้าน แสนเมืองมานิมนต์ให้ไปช่วยสงเคราะห์ เนื่องจากเมืองลำปางถูกภูติผีปีศาจจริงควาน พระญาณคัมภีระพร้อมด้วยคณะสงฆ์จึงลงมาเมตตาพระญาหลวงกับชาวเมือง สามารถทำให้บ้านเมืองเป็นปกติสุขได้ มีผู้คนเลื่อมใสเข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก มีวัดที่อยู่ในอาณัติถึง ๒๑๗ วัด

มรณภาพ

จุลศักราช ๘๑๔ เดือน ๘ พระญาณคัมภีระเดินทางขึ้นไปอภิเสกมหาธาตุแห่งหมื่น และพระธาตุเมืองวัง จำพรรษาอยู่ที่นั่น ๑ พรรษา ในปีเดียวกันนี้ พระญาแก้วตาหลวงส่งคนไป

นิมนต์ให้มาเชียงใหม่ ท่านเดินทางมาทางเมืองพระ^๑ ถึงบ้านหัวเมือง ก็เป็นไข้อยู่ไม่กี่วันก็
มรณภาพ ขุนเมืองและพระสงฆ์และศรัทธาทั้งหลายได้ทำการฌาปนกิจศพของท่านในวัน
ขึ้น ๑๔ ค่ำ แล้วเอาอัฐิของท่านมาก่อเป็นเจดีย์ไว้เหนือดอยทิศตะวันออกบ้านต้นข่อย^๒

บรรณานุกรม

บำเพ็ญ ะวิน (บรรณาธิการ). ๒๕๓๘. **มูลศาสนายาณคัมภีร์และตำนานมหาญาณ
คัมภีร์**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

บำเพ็ญ ะวิน (ปริวรรต) ๒๕๓๘. **ตำนานมูลศาสนาวัดป่าแดง**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์
มิ่งเมือง.

แสง มนวิฑูร. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. ๒๕๑๘. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ.

วิโรจน์ อินทนนท์ (ปริวรรต). ๒๕๕๗. **คัมภีร์มะม่วงศาสนา**. ตันฉบับวัดดอนจั่น อ.สารภี
เชียงใหม่.

วิโรจน์ อินทนนท์ (ปริวรรต). ๒๕๕๗. **คัมภีร์เสีบศาสนา**. ตันฉบับวัดดอนจั่น อ.สารภี
เชียงใหม่.

วิโรจน์ อินทนนท์ (ปริวรรต). ๒๕๕๗. **ตำนานคัมภีร์ภิกขุ**. ตันฉบับวัดต้นแหนหลวง
อ.สันป่าตอง เชียงใหม่.

---

^๑ฉบับที่ปริวรรตโดยบำเพ็ญ ะวิน เป็น เมืองเพระะ หรือ เมืองโพธ.

^๒ฉบับที่ปริวรรตโดยบำเพ็ญ ะวิน เป็น บ้านดินดอย.

ประวัติและผลงาน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิโรจน์ อินทนนท์

ตำแหน่งทางวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์

สถานที่ทำงาน ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒๓๙ ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผลงานทางวิชาการ

- ๒๕๔๐.ปรัชญาอินเดีย
- ๒๕๔๕.จริยศาสตร์อินเดีย
- ๒๕๔๗.ปรัชญาวัฒนธรรมและวัฒนธรรมไทย
- ๒๕๔๘.จิตวิทยาศาสนา
- ๒๕๔๙.ปรัชญาตะวันออก
- ๒๕๔๙.ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย
- ๒๕๕๓.ความคิดล้านนา
- ๒๕๕๗.บทสวดและวิธีปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนา

ผลงานวิจัย

- ๒๕๔๘. แนวคิดและมรรควิธีแห่งซีปะชาวในสังคมล้านนา.คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ๒๕๕๑. ภูมิปัญญา ลักษณะเด่นและคุณค่าของวรรณกรรมธรรมคำว. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ๒๕๕๕. วรรณกรรมคัตสรร : ธรรมคำว.สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ๒๕๕๗. วิเคราะห์กัมมัฏฐานล้านนา. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
ผู้ร่วมวิจัย
- ๒๕๕๖ การพลิกฟื้นภูมิปัญญาล้านนา ; คุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเชิงบูรณาการ กกับการเข้าสู่พหุวัฒนธรรมในประชาคมอาเซียน. กองทุนบูรณาการ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
- ๒๕๕๗. กิจกรรมการถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมล้านนาสู่สังคม โดยผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา : อดีตสู่ปัจจุบัน

ดร. พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์*

๑. ดินแดนและอาณาจักร

๑.๑ ดินแดน

อาณาเขตดินแดนเดิมครอบคลุมพื้นที่เพียงจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา และ แม่ฮ่องสอน (ไม่รวม แพร่ และน่าน ซึ่งปกครองเป็นอิสระ) ขยายดินแดนในสมัยพญาติโลกราช (๑๙๘๔ - ๒๐๓๐) ที่ได้เมือง แพร่ และน่าน (พ.ศ. ๑๙๘๔ - ๑๙๙๔ สร้างพระเจ้าทองทิพย์ ณ วัดสวนตาล น่าน) จึงได้ผนวกแพร่และน่านเข้าในอาณาจักร) ต่อมาขยายอำนาจออกไปถึง รัฐฉานพม่า เชียงตุง เมืองนาย เมืองสีป้อ เมืองยอง เขตสิบสองปันนา เชียงรุ่ง และหลวงพระบาง)

สภาพภูมิศาสตร์อาณาจักรล้านนาทางด้านทิศเหนือ มีเทือกเขาแดนลาว ทิศตะวันตก เทือกเขาถนนธงชัย ตอนกลาง และทิศตะวันออก มีเทือกเขาฝิปันน้ำ เทือกเขาหลวงพระบาง มีทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ก่อให้เกิดแม่น้ำสำคัญ เช่น ปิง วัง ยม น่าน แม่กก แม่ปาย แม่ยม แม่เมย แม่ตื่น แม่แจ่ม แม่กก แม่ลาว แม่อิง เป็นต้น อาชีพส่วนใหญ่ ทำการเกษตร ทำนา ทำสวน ทำไร่ เรียงรายอยู่ตามที่ราบร่องหุบเขา ตามแอ่งเมืองสำคัญ เช่น แอ่งเชียงราย - พะเยา, แอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน, มีบางพื้นที่ในเขตป่าทำอุตสาหกรรมป่าไม้

๑.๒ อาณาจักร

อาณาจักรล้านนา สถาปนาโดยพญามังราย (รวมเอาอาณาจักรหริภุญชัยของพระนางจามเทวีเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๓) มีเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี นับแต่ ปี พ.ศ. ๑๘๓๙ ประกอบไปด้วยชนหลายชาติพันธุ์ แต่กลุ่มใหญ่ที่สุด เรียกตนเองว่า คนเมือง ในอดีตอันยาวนาน อาณาจักรล้านนาเคยมีความรุ่งเรืองทางอารยธรรมและวัฒนธรรมสูง ด้านการปกครอง มีมังรายศาสตร์ เป็นหลักกฎหมายการปกครองแบบโบราณ มีอาณาเขต

*ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์, รองประธานสภาพนักงาน มหาวิทยาลัย เชียงใหม่

ครอบคลุม เมืองสำคัญ เช่น ลำพูน ลำปาง เชียงราย เชียงแสน น่าน แพร่ พะเยา เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน เชียงตุง และสิบสองพันนา ด้านภาษา มีภาษาล้านนา หรือ ตัวเมือง เป็นภาษาสื่อสาร แม้จะมีภาษาถิ่นอื่นบ้าง เช่น ภาษาเขิน ภาษาลื้อ เป็นต้น ก็สามารถสื่อสารกันได้

ด้านศาสนา มีคติความเชื่อเดิมในการนับถือผี และวิญญาณบรรพบุรุษ เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามา ชาวล้านนาจึงนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจนับแต่โบราณนานมา ปรับใช้กับบุคคล เช่น พระธาตุประจำปีเกิด ด้านจารีตประเพณี ชาวล้านนามีจารีต ข้อห้าม (ขีต) และข้อที่พึงปฏิบัติกำหนดเอาไว้ มีศาสนสถาน เช่น พระธาตุ วัด ในแต่ละชุมชน ยิ่งในตัวเมือง เช่น เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน จะมีวัดในเขตเมืองไม่น้อยกว่า ๔๐-๕๐ วัด มีประเพณีที่งดงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา เช่น ประเพณีไหว้พระธาตุ ประเพณี ปีใหม่เมือง ประเพณีเป็งประเพณีตักบาตรพระอุปัชฌ์ (เป็งพุช) เป็นต้น ด้านวิถีสังคม ชาวล้านนามีความผูกพันกันทางสังคมสูง นับถือกันตามสายสัมพันธ์เครือญาติ อัยยาศัยอ่อนโยน เอื้อเฟื้อ มีไมตรีต่อคนต่างถิ่นอย่างจริงใจ

ปัจจุบัน อาณาจักรล้านนา เหลือเพียงดินแดนใน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน มีจังหวัดเชียงใหม่ ที่ยังถือว่าเป็นศูนย์กลางทางความเจริญ ด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา และการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐบาลได้ขยายสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา (มหาวิทยาลัย) จากส่วนกลางออกมาตั้งในภูมิภาค เป็นมหาวิทยาลัยภูมิภาคแห่งแรก มีชื่อตามจังหวัดว่า “มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” นอกจากนี้ ยังมีสถาบันระดับอุดมศึกษาของรัฐ เช่น มหาวิทยาลัยแม่โจ้, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลภาคพายัพ, สถาบันระดับอุดมศึกษาในกำกับของรัฐ เช่น มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วิทยาเขตเชียงใหม่) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (วิทยาเขตล้านนา) มหาวิทยาลัยนอร์ธ-เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์นส่วนจังหวัดอื่นๆ เช่น เชียงราย มีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดพะเยา มีมหาวิทยาลัยพะเยา (ม. นเรศวร วิทยาเขตพะเยาเดิม) จังหวัดลำปาง มีมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง มหาวิทยาลัยโยนก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาเขตลำปาง เป็นต้น

๑.๓ คนพื้นถิ่นล้านนา

คนพื้นถิ่นเดิมที่ครอบครองแดนล้านนา ตามตำนานจามเทวีวงศ์และชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวว่า คนพื้นถิ่นที่ครอบครองดินแดนนี้เป็น ชาวลัวะ ชาวมอญ มีขุนวิลังกะเป็นผู้

นำชาวลัวะ ในสมัยพระนางจามเทวี เมื่อชาวล้านนามาอยู่เรียกตนเองว่า “คนเมือง” ภาษาที่พูด ก็เรียกว่า ภาษาเมือง “คำเมือง” มีอักษรเขียนเป็นของตนเอง เรียก “ตัวเมือง”

๒. ยุคสมัยของประวัติศาสตร์ล้านนา

๒.๑ ฮันส์เพนธ์ แบ่งเป็น ๔ ยุคดังนี้

๑) ยุคที่คนไทยเข้ามาอยู่และตั้งตัวบนดินแดนล้านนา (๑๖๐๐ - ๑๘๐๔) ก่อนพญามังราย (๒๐๔ ปี)

๒) ยุคสร้างล้านนา (๑๘๐๔-๑๙๑๔) พญามังรายถึงพญากือนา (๑๑๐ ปี)

๓) ยุครุ่งเรืองของล้านนา (๑๙๑๔ - ๒๐๖๘) พระสุมนะมาเชียงใหม่ ถึงพญาแก้ว ทิวังคต (๑๐๕ ปี)

๔) ยุคเสื่อมของล้านนา (๒๐๖๘ - ๒๑๐๑) นับแต่หลังพญาแก้วถึงพม่ายึดครองเมือง (๓๓ ปี)

๒.๒ สรัสวดี อ๋องสกุล แบ่งเป็น ๓ สมัย ดังนี้

๒) สมัยสร้างล้านนา (๑๘๓๙-๑๘๙๘) ราชวงศ์มังรายตอนต้น - สิ้นสมัยพญาผายู (๕๙ ปี)

๓) สมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง (๑๘๙๘ - ๒๐๖๘) พญากือนา ถึงพญาแก้ว (๑๗๐ ปี) รุ่งเรืองถึงขีดสูงสุด เรียกว่า ยุคทองของล้านนา ในสมัยพญาติโลกราช (๑๙๘๔-๒๐๓๐)

๔) สมัยเสื่อมและล่มสลายของล้านนา (๒๐๖๘ - ๒๑๐๑) นับแต่พญาเกศ เชษฐราช (๒๐๖๘-๒๐๘๑) ถึงพม่ายึดครองเมือง (๒๑๐๑) เป็นเวลา ๓๓ ปี

๓. ยุคทอง มองจากองค์ประกอบอะไรบ้าง

อาจารย์ฮันส์เพนธ์ นิยามยุคทองล้านนาเพื่อให้ครอบคลุมเหตุการณ์ ต่างๆ ดังนี้

๓.๑ มีกองทัพที่เข้มแข็ง (ความมั่นคงทางการเมือง)

๓.๒ พระภิกษุมีความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัย (สถาบันศาสนาเข้มแข็ง)

๓.๓ มีกฎหมายที่เป็นธรรม (นิติรัฐ)

๓.๔ มีช่างฝีมือที่มีความสามารถสรรค์สร้างศิลปกรรมที่มีคุณค่าสูง (ลายปูนปั้นล้านนา)

๓.๕ มีวิวัฒนาการด้านเกษตรกรรม และการชลประทานสูง

๓.๖ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ตัวแปรสำคัญ ได้แก่ การรับเอาพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ รามัญนิกาย (เจริญที่เมืองพันทัน ภูเขาตะมะ) ผ่านทางสุโขทัย (พญาลิไท) ที่พระสุมนเถระนำมาเผยแผ่สู่เชียงใหม่ สมัยพญากือนา สร้างวัดสวนดอก มีประเพณีการบวชโดยการต่อแพขนานในแม่น้ำ อุปสมบทพระภิกษุตามแบบลังกา (แม่น้ำกัลยาณี)

การสนับสนุนลัทธิลังกาวงศ์ใหม่ หรือลัทธินิกาย ในสมัยพญาติโลกราช เน้นการศึกษาพระปริยัติธรรม พระสงฆ์มีความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัย พระไตรปิฎก สามารถแต่งตำราภาษาบาลีได้มากมาย เป็นผลทำให้เกิดการทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นมาในปี ๒๐๒๐ ที่วัดมหาโพธาราม การพระศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาอีกนาน

ด้านเศรษฐกิจในยุครุ่งเรือง ฮันส์เพนธ์ อธิบายจากการมองเห็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ทั้งผู้ปกครองและประชาชนมีส่วนร่วมในการอุปถัมภ์อย่างสูง “พระสงฆ์และช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างก่อสร้าง อาคารวิหารไรุ่คนี่สร้างกันจำนวนมากมายทั่วดินแดนล้านนา มีการหล่อพระพุทธรูปจำนวนมาก ถ้ากษัตริย์ เชื่อพระวงศ์ หรือขุนนางเป็นผู้สร้างวัด มักจะถวายที่ดินเป็นกัลปนาเพื่อผลประโยชน์ของวัด ถวายผู้คนมาปฏิบัติรักษาพระพุทธรูป วัด และพระภิกษุสงฆ์”

๔. การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา

การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา สามารถแบ่งเป็น ๒ มิติ ดังนี้

๔.๑ มิติทางชาติพันธุ์ ถ้ายอมรับว่า ชาติพันธุ์ไท เคยอยู่ที่ตอนใต้ของประเทศจีน อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำแยงซีเกียง ซึ่งปัจจุบันอยู่ภายใต้การยึดครองของชาวจีนฮั่น มีอาณาจักรอ้ายลาว มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่มณฑลยูนนาน จะตั้งมาช้านานเพียงไร ไม่อาจทราบได้ แต่มาปรากฏว่า “เมืองเทียน” หรือ “เมืองแกน” ราว พ.ศ. ๒๖๓ - ๓๒๓ พระพุทธศาสนาในยุคนี้คาดว่าเป็นแบบมหายาน ในสมัยขุนหลวงม้าว (ลิเมา) กษัตริย์ที่ทรงครองราชย์อยู่ในอาณาจักรอ้ายลาว ก่อนที่จะอพยพเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน ได้รับเอาพระพุทธศาสนาแบบมหายาน โดยการนำของพระสมณทูตชาวอินเดียมาเผยแผ่ในคราวที่พระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชลันธร พระสมณทูตได้เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง พระเจ้ามิ่งตี้ กษัตริย์จีนทรงรับพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ในจีน และได้ส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรอ้ายลาว คณะทูตได้นำเอาพระพุทธศาสนาไปด้วยพระสมณทูตทำให้หัวเมืองไทยทั้ง ๗๗ มีราษฎร ๕๑,๘๘๐ ครอบครัว เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายาน

ราว พ.ศ. ๖๐๐ (<http://www.dhammathai.org/thailand/thailand.php>)

เมื่อไทยกลุ่มนี้ต่อสู้กับจีน และพ่ายสงครามจีน จึงถอยร่นลงมาทางแหลมอินโดจีน ตั้งบ้านเมืองเป็นอิสระ **สร้างอาณาจักรน่านเจ้า** (หนังสือ เรื่องของชาติไทย ของพระยาอนุমানราชชน เรียบเรียงเพื่อพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๓ ราว ๗๐ ปีมาแล้ว ยังอยู่ในความเชื่อเก่าๆ ว่า ถิ่นเดิมของไทยอยู่ในจีน และน่านเจ้าเป็นของไทย แล้วถูกจีนรุกราน) มีข้อโต้แย้งว่า น่านเจ้าไม่ใช่อาณาจักรของไทย เพราะไม่เคยมีคนไทยอยู่อาศัยน่านเจ้า และคนไทยไม่เคยอพยพหลบหนีจากน่านเจ้าลงมาตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี แห่งแรกนักวิชาการประวัติศาสตร์โบราณคดีมานุษยวิทยาทั่วโลก รับรู้ทั่วกันมานานมากกว่า น่านเจ้าเป็นบ้านเมืองและอาณาจักรของชนชาติไป่, หยี่ (พูดภาษาตระกูลจีน-ทิเบต หรือโล-โล้, หลอ-หลอ) คนพื้นเมืองดั้งเดิมตั้งค้ำบรรพชนในหุบเขา (รอบทะเลสาบเอ๋อร์ไห่) ทางเหนือของมณฑลยูนนานมีศูนย์กลางอยู่บริเวณที่ปัจจุบันเรียกเมืองต้าหลี่ (ตำนานไทยเรียก เมืองตาลีฟู) มีงานศึกษาค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการจีนและนักวิชาการนานาชาติจำนวนมาก ยืนยันตรงกันมานานแล้วว่า ไม่มีคนไทยในน่านเจ้า เพราะน่านเจ้าไม่ใช่อาณาจักรของไทย จึงไม่เคยมีคนไทยถูกขับไล่ให้อพยพหลบหนีจากน่านเจ้า (มติชนรายวัน ฉบับประจำวันอังคารที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, **เรื่องของชาติไทย ที่แท่น่านเจ้าไม่ใช่ของไทย**)

กลุ่มหนึ่งมาตั้งรากฐานที่ เชียงแสน หรือ **อาณาจักรโยนกเชียงแสน** พงศาวดารโยนกเล่าว่า นานมาแล้ว (ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓) มีพวกลัวะ หรือลวะ ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณใกล้ดอยตุง มีปู่เจ้าลาวจก หรือ ลวจักรราช เป็นหัวหน้า (จก คือ จอบขุดดิน) ต่อมาได้สร้างบ้านเมืองในทุ่งราบเรียกชื่อว่า “หิรัญนครเงินยางเชียงแสน” ลูกหลานของปู่เจ้าลาวจกหรือลวจักรราช ได้ขึ้นครองเมืองต่อเนื่องกันมาหลายสิบคน และได้มีการสร้างเมืองใหม่เรียกว่า “ภูกามยาว หรือ พระยา” มีผู้ครองเมืองต่อมาหลายคนจนถึง ขุนเจือง (พุทธศตวรรษที่ ๑๗) และพญาเจ้าเมืองอาณาจักรหิรัญนครเงินยางเชียงแสน หรือ อาณาจักรเงินยางนี้ประกอบด้วย เมืองเงินยาง เมืองไชยনারายณ์ เมืองล้านช้าง และเมืองเชียงรุ่งในสิบสองพันนา

พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๘ นั้นในพงศาวดารโยนก ได้กล่าวไว้ว่า ได้เกิดชุมชนนครสุวรรณโคมคำ เมืองโยนกนาคนคร เชียงแสน และอาณาจักรล้านนาไทยขึ้น บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำกก แม่น้ำอิง และแม่น้ำปิง แม่น้ำว้าง แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน ตั้งแต่สิบสองปีนาลงมาจนถึงเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) นั้นได้มีเจ้าผู้ครองนครคนสำคัญคือ พญาสิงหนวัติ พระเจ้าพังคราช พระเจ้าพรหม และพระเจ้ามังรายมหาราช (ครองราชย์ที่

เมืองเงินยางเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๔) พม่าเรียกว่า ยูน หรือ โยน โยนก หรือ ยวน

ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พญามังราย (หรือพ่อขุนเม็งราย) ผู้สืบเชื้อสายมาจากผู้ครองเมืองเงินยางเชียงแสน ได้รวบรวมอาณาจักรล้านนาไทยที่กระจัดกระจายให้เป็นปึกแผ่นขึ้นมาใหม่ และสร้างเมืองเชียงรายเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๕ ครั้งนั้นพระองค์ทรงยกทัพเข้ายึดเอาอาณาจักรหริภุญชัยจากพวกมอญเชื้อสายของพระนางจามเทวีได้ใน พ.ศ. ๑๘๓๕ แล้วตั้งอาณาจักรใหม่ขึ้นเรียกชื่อว่า **อาณาจักรล้านนา** ศิลาจารึกที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ได้บันทึกไว้ว่า พ่อขุนเม็งรายแห่งแคว้นล้านนา พ่อขุนงำเมืองแห่งแคว้นพะเยา และพ่อขุนรามคำแหงแห่งแคว้นสุโขทัย ได้ร่วมกันวางแผนสร้างเมือง “นพบุรีศรีนครพิงค์ เชียงใหม่” เริ่มสร้างเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๑๘๓๕ แล้วย้ายเมืองหลวงของล้านนามาอยู่ที่เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ (ศรีสวดี อ่างสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ:อมรินทร์, ๒๕๕๒. หน้า ๔๒)

สรุปว่า ถ้าคนล้านนา หรือคนไทยกลุ่มนี้สืบสายมาจากชนชาติไท สมัยขุนหลวงกลิวมา (ขุนหลวงเม้า) ที่เคยรับพระพุทธศาสนาจากจีน ยุคจักรพรรดิถังตี้ พ.ศ. ๖๐๐) เป็นพระพุทธศาสนาแบบมหายาน และนำติดตัวมาประพฤติปฏิบัติในดินแดนใหม่นี้ด้วย ก็ยืนยันว่า ชาวล้านนาได้นับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายาน ติดตัวมานับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗ แล้วตั้งหลักฐานสำคัญในแดนนี้ คือ

๑) ที่นอกประตูเมืองเชียงแสนด้านตะวันตก มีพระธาตุคู่เกี้ยวที่ทำเป็นปล้องๆ ต่อกันแบบเจดีย์จีน

๒) มีผู้ขุดพบลานเงินในท้องที่อำเภอเชียงแสน ซึ่งบรรจุมนตร์ของพระพุทธศาสนาสาขามันตรยาน ของมหายาน เป็นหลักฐานว่า คนไทยนำพระพุทธศานามหายานแบบเงินมาด้วย

๓) ประมาณ พ.ศ. ๑๒๙๒ พระเจ้าอชุตราช (หลานของพระเจ้าสีหวัติ) ได้รับพระบรมสารีริกธาตุจากพระสงฆ์มอญที่มาจากเมืองสะเทิม จึงได้สร้างพระธาตุคุดอยตุงขึ้นบรรจุตามแบบศิลปะทวารวดี

๔.๒ มิติทางภูมิศาสตร์

เมื่อยึดดินแดนตามสภาพภูมิศาสตร์เป็นหลัก พระพุทธศาสนามาสู่แดนนี้ได้อย่างไร ขอเสนอเพื่อพิจารณาดังนี้

๑) เข้ามาโดยการนำมาของพระนางจามเทวี ผู้มาครองนครหริภุญชัย

พุทธศตวรรษที่ ๑๓ พ.ศ. ๑๒๐๕) ล้านนาในอดีต มีอาณาจักรโบราณ คือ อาณาจักร
หริภุญชัย ปกครองโดยราชวงศ์จามเทวี อาณาจักรหริภุญชัย เป็นอาณาจักรมอญที่ตั้ง
อยู่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน ตำนานจามเทวีวงศ์โบราณได้บันทึกไว้ว่า
ฤๅษีวาสุเทพเป็นผู้สร้างเมืองหริภุญชัยขึ้น แล้วทูลเชิญพระนางจามเทวี ซึ่งเป็นเจ้าหญิง
จากอาณาจักรละโว้ ขึ้นมาครองเมืองหริภุญชัย ในปี พ.ศ. ๑๒๐๕ (ชินกาลมาลีปกรณ์)
บางแห่งว่า ปี พ.ศ. ๑๒๐๒ (ตามตำนานพระนางจามเทวีฉบับแปลและเรียบเรียงโดย
นายสุทวารี สุวรรณภานันท์) ในครั้งนั้นพระนางจามเทวีได้นำพระภิกษุ นักปราชญ์ และ
ช่างศิลปะต่างๆ จากละโว้ขึ้นไปด้วยเป็นจำนวนมากราวหมื่นคน ประกอบกัวย พระเถระ
๕๐๐ รูป หมู่ปะชาวทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในเบญจศีล ๕๐๐ คน บัณฑิต ๕๐๐ คน หมู่ช่าง
แกะสลัก ๕๐๐ คน ช่างแก้วแหวน ๕๐๐ คน พ่อเลี้ยง ๕๐๐ คน แม่เลี้ยง ๕๐๐ คน
หมู่หมอโหรา ๕๐๐ คน หมอยา ๕๐๐ คน ช่างเงิน ๕๐๐ คน ช่างทอง ๕๐๐ คน ช่างเหล็ก
๕๐๐ คน ช่างเขียน ๕๐๐ คน หมู่ช่างทั้งหลายต่างๆ อีก ๕๐๐ คน และช่างโยธา ๕๐๐
คน ให้ร่วมเดินทางกับพระนางเพื่อไปสร้างบ้านแปงเมืองแห่งใหม่ให้มั่นคงยิ่งขึ้น โดย
เดินทางด้วยการล่องเรือไปตามแม่น้ำปิง กินระยะเวลานาน ๗ เดือน

พร้อมกันนี้พระนางยังได้เชิญพระพุทธรูปสำคัญมาด้วย ๒ องค์ คือ ๑) พระแก้วขาว
ซึ่งเป็นองค์เดียวกับที่ประดิษฐาน ณ วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน ๒) พระรอด
หลวงประดิษฐานที่วัดมหาวัน จังหวัดลำพูนเมื่อพระนางเดินทางมาถึงเมืองหริภุญชัยแล้ว
สุทวารภูษีและสุกทันตฤๅษีจึงกระทำพิธีราชาภิเษกพระนางขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งหริภุญชัย
ทรงพระนามว่า “พระนางเจ้าจามเทวี บรมราชชนารี ศรีสุริยวงศ์ องค์ปดินทร์ ปินธานี
หริภุญชัย” หลังจากวันราชาภิเษกไปแล้ว ๗ วัน พระนางจึงประสูติพระราชโอรสซึ่งติด
มาในพระครรภ์ตั้งแต่ยังทรงอยู่เมืองละโว้ ๒ พระองค์ พระโอรสองค์โตมีพระนามว่า
พระมหันตยศ หรือ พระมหายศ ส่วนองค์รองมีพระนามว่าพระอนันตยศหรือพระอินทวร

ในรัชกาลของพระนางนั้น นครหริภุญชัยมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง ประชากร
ต่างอยู่ร่วมกันด้วยความร่มเย็นเป็นสุข พระพุทธศาสนาได้รับการทำนุบำรุงอย่างดี
ตามตำนานได้กล่าวว่า พสกนิกรต่างมีใจศรัทธาสร้างวัดขึ้นเป็นจำนวนถึง ๒,๐๐๐ แห่ง
และกาลต่อมาวัดทั้ง ๒,๐๐๐ แห่งก็มีภิกษุจำพรรษาทุกแห่ง อนึ่ง ในเวลาต่อมา ภายหลังจาก
สงครามขุนวิถิงคะชาวละโว้ได้ผ่านไปแล้ว พระนางจามเทวียังได้สร้างวัดประจำเมืองขึ้น
๕ วัดเพื่อเป็นพุทธปรกาการ ได้แก่

วัดอรัญญิกกรัณมการาม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพระนคร ปัจจุบันคือ

วัดดอนแก้ว รวมกับวัดต้นแก้ว

วัดมุลการาม อยู่ทางทิศใต้ คือวัดกู่ละมั่ง (ลมั่งกัฏฐะ) ปัจจุบันคือวัดรมณียราม

วัดอาพัทธาราม ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระนคร ปัจจุบัน คือ วัดพระคงฤาษี

วัดมหาวนาราม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพระนคร ปัจจุบัน คือวัดมหาวัน

วัดมหาลดาาราม ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระนคร ปัจจุบัน คือ วัดสังฆาราม ประตูลี้

พระนางได้ทำนุบำรุงและก่อสร้างบ้านเมือง ทำให้เมืองหริภุญชัย (ลำพูน) นั้นเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ต่อมาพระนางได้สร้างเขलगค์นคร (ลำปาง) ขึ้นอีกเมืองหนึ่งให้เป็นเมืองสำคัญ สมัยนั้นปรากฏมีการใช้ภาษามอญโบราณในศิลาจารึกของหริภุญชัย มีหนังสือหมานซูของจีน สมัยราชวงศ์ถัง กล่าวถึงนครหริภุญชัยไว้ว่าเป็น “อาณาจักรของสมเด็จพระราชินีนาถ” (女王國 หนี่ว หวัง กว๋อ) พระพุทธศาสนาแบบหริภุญชัย เป็นแบบเถรวาท ที่สืบมาแต่สมัย ทวาราวดี (ต่อมา พ.ศ. ๑๘๒๔ พญามังรายมหาราชผู้สถาปนาอาณาจักรล้านนา ได้ยกกองทัพเข้ายึดเอาเมืองหริภุญชัยจากพญายีบาได้) ต่อจากนั้นอาณาจักรหริภุญชัยจึงสิ้นสุดลงหลังจากรุ่งเรืองมา ๖๑๘ ปี มีพระมหากษัตริย์ครองเมือง ๔๙ พระองค์

ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ อาณาจักรศรีวิชัยมีอำนาจทางใต้ รับพระพุทธศาสนาแบบมหายานจากชาว ที่เจริญรุ่งเรืองสมัยพระเจ้าวิษณุ หรือ ธรรมตุงคะ ราชวงศ์ไศเลนทร์) ผู้สร้างพระมหาเจดีย์ บรมพุทโธ (บุโรพุโธ) ขึ้นที่ ชาว พ.ศ. ๑๓๑๘ พระพุทธศาสนาแบบมหายาน ก็แผ่ขยายมาจนถึงอาณาจักรทวาราวดี และมาถึงหริภุญชัย

ในปี พ.ศ. ๑๕๘๖ สมัยพระเจ้าอาทิตย์ราชา (ราชวงศ์จามเทวี) เจ้าครองนครหริภุญชัย ได้ขุดพบพระบรมสารีริกธาตุ จึงโปรดให้สร้างพระสถูปทรงปราสาทแบบศรีวิชัย (๔ เสา ๔ ประตู) ขึ้นมาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ต่อมาภายหลังมีการบูรณะจึงแปลงรูปแบบเป็น พระธาตุหริภุญชัยปัจจุบัน มีปรากฏพระสถูปแบบศรีวิชัยอีกที่วัดช้างค้ำ จังหวัดน่าน เรียกว่า สถูปหลังคาคฤหะ

ร่องรอยของการนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานในภาคเหนือ

(๑) ผู้ที่ปฏิบัติเคร่งครัดไม่บริโภคเนื้อสัตว์ (มังสวิริติ) เพราะเป็นการส่งเสริมการฆ่าสัตว์

(๒) พิธีปอยข้าวสังข์ อุทิศแก่ผู้ตาย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งหญิง หญิงที่คลอดบุตร) โดยการจัดที่นอน หมอนมุ้ง หมาก พลู อาหาร หวี กระจงเงา ใส่เรือ่น หรือ เสื้อถวายพระ หรือ บางท้องถิ่นสร้างเรือ่นแบบปราสาท ถวายวัด

(๓) พระภิกษุสามเณรล้านนาสมัยก่อน ฉันทอาหารในเวลาเย็นได้อย่างเปิดเผย เช่นเดียวกับพระสงฆ์ฝ่ายมหายาน

(๔) พระสงฆ์ล้านนาสวดมนต์แบบธรรมวัตร สวดติดต่อกันไปเรื่อยจนจบ แบบพระสงฆ์มหายาน ไม่นั่นสังโยค หนักเบาสั้นยาวตามหลักภาษาบาลี

(๕) สมัยก่อนในงานมงคลต่างๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ พระสงฆ์นิยมสวด “อุณฺหิสวิชัยสูตร” พระสูตรนอกพระไตรปิฎก แต่งเลียนแบบ “อุชฌณีวิชัยธารณี” ลัทธิมัตริยาน ของฝ่ายมหายาน เพื่อกำจัดเสนียด และต่ออายุให้ยืนยาว ปัจจุบันใช้สวดในพิธีสะเดาะเคราะห์ สืบชะตา นอกจากนี้ ยังนิยมสวด “ชมพูปติสูตร” พระสูตรมหายาน

(๖) สมัยก่อนพระสงฆ์ล้านนานิยมสวมหมวกผ้า “ว่อม” ดุจพระมหายาน

๒) โดยการเผยแผ่จากพุกาม พุทธศตวรรษที่ ๑๖ เมื่อ พ.ศ.๑๖๐๐ พระเจ้าอนुरुทมหราชา (อโนรธามังฉ่อ) แห่งพม่ามีอำนาจ ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพุกาม ทรงแผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทย คือ ล้านนา ลงมาถึงลพบุรีและทวารวดี พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามซึ่งเป็นสายที่มาจากเมืองมคธ อินเดีย จึงครอบงำคนไทยแถบนั้นไปด้วย คนไทยจึงหันไปนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามอีก

๓) รับผ่านทางอาณาจักรสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ สมัยพระเจ้ากือนา พ.ศ. ๑๙๑๓ ซึ่งมีประวัติยาวนานสืบย้อนไปถึงประเทศลังกา นครศรีธรรมราช และสุโขทัยดังนี้

(๑) เถรวาทแบบลังกาวงศ์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๙๘ พระเจ้าปรักกมพาหุแห่งประเทศลังกาได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ได้อาราธนาพระมหากัสสปะชำระสะสางพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาก็กลับรุ่งเรือง มีชื่อเสียงไปไกล ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไปต่างก็สนใจ พวกกันเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและได้รับการอุปสมบทใหม่ทีมนั้น ครั้นศึกษาจบแล้วก็กลับบ้านเมืองของตนๆ เฉพาะประเทศไทยเรา พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นี้ได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช

(๒) สมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๙๒๐) หลัง พ.ศ. ๑๘๐๐ เมื่อไทยตั้งอาณาจักรมั่นคงอยู่ที่สุโขทัยแล้ว พ่อขุนรามคำแหง พระองค์เลื่อมใสพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า จึงได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์แต่เมืองนครศรีธรรมราชขึ้นไปยังสุโขทัย ทรงทำนุบำรุงพระสงฆ์ ส่งเสริมการเรียนพระไตรปิฎก พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีผู้เลื่อมใสในน้อยลง และในที่สุดก็มารวมเป็นนิกายเดียวกัน พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองมาก มีการ

สร้างวัดวาอาราม และหล่อพระพุทธรูปขนาดใหญ่มากมาย พ.ศ. ๑๘๙๓ พระยาสิทธิขึ้นครองราชย์ ได้นิมนต์พระมหาสวามีสังฆราชเมืองลังกาชื่อสุนนะเข้ามาสู่กรุงสุโขทัย ได้เสด็จออกผนวชชั่วคราว ณ วัดป่ามะม่วง ในเขตอรัญญิก และได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเตฎมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง เป็นหนังสือที่ทรงอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อและวิถีปฏิบัติของประชาชนทั่วไปในเรื่องนรกสวรรค์และการทำดีทำชั่ว

(๓) สมัยล้านนา ประมาณ พ.ศ. ๑๙๑๓ ในรัชสมัยของพระเจ้ากือนา ได้ทรงส่งราชทูตไปขอนิมนต์พระสังฆราชสุนนะต่อพระยาสิทธิเพื่อไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนา เป็นการเริ่มต้นแห่งพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ สายรามัญนิกาย (ต้นสายที่พระอุทพรสวามี เคยไปศึกษาที่ลังกากลับมาเผยแผ่ที่พม่า) ในดินแดนแถบนี้พระมหาสมณเถระได้มาพำนักที่วัดพระยืนลำพูน และมาประจำที่วัดสวนดอก เชียงใหม่ นับเป็นการหยั่งรากฝังลึกพระพุทธศาสนาสายเถรวาทในล้านนาให้มั่นคงอีกสมัยหนึ่ง

(๔) สมัยพระเจ้าแสนเมืองมา (๑๙๓๒) ได้พระสี่หลบลปฏิมา (พระพุทธรูปสี่องค์ หรือพระสิงห์) จากกำแพงเพชร สร้างพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน แบบสิงห์ ๑ ๒ ๓ ขึ้นมา (ที่ลังกาไม่มี แต่คล้ายศิลปะแบบปาละ อินเดียใต้ พบมากที่บูโรบูโด)

(๕) สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน พ.ศ. ๑๙๖๗ พระสงฆ์ล้านนา ๒๕ รูป ประกอบด้วยพระชาลพบุรี ๘ รูป พระมอญ ๑ รูป ไปศึกษาศาสนาที่ลังกา จบแล้วนิมนต์พระลังกา มา ๒ รูป คือ พระมหาวิกรมพาหุ และพระมหาอุตตมปัญญา มาทำการอุปสมบทกุลบุตรชาวเชียงใหม่ ตั้งสำนักที่วัดป่าแดง และได้ตั้งคณะสงฆ์สี่หลบลขึ้นมากอีก คณะหนึ่ง สมัยนี้สงฆ์แตกเป็น ๓ คณะ คือ คณะพื้นเมืองเดิม คณะสวนดอก (รามัญนิกาย) คณะป่าแดง (สี่หลบลนิกาย)

(๖) ในรัชสมัยของพญาติโลกราช (๑๙๘๔ - ๒๐๓๐) พระองค์ได้อุปถัมภ์การสังคายนาซึ่งนับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม หรือวัดเจดีย์เจ็ดยอดในนครเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๐๒๐

(๗) ในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว (พ.ศ. ๒๐๓๘ - ๒๐๖๘) เป็นยุครุ่งเรืองของวรรณคดีพระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์นักปราชญ์แต่งคัมภีร์เป็นภาษาบาลีขึ้นจำนวนมาก เช่น พระสิริมังคลาจารย์แต่งหนังสือมังคลัตถที่ปนิเวสสันดรที่ปนิ จักรวาลที่ปนิสังขยา ปกาสกฏีกา และพระรัตนปัญญาแต่งหนังสือวชิรสารัตถสังคหะและชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น

๕. การพระพุทธศาสนาในยุครุ่งเรือง (ยุคทอง) ล้านนา

๕.๑ สมัยพญาติโลกราช (๑๙๘๔ - ๒๐๓๐) พญาติโลกราช พระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๒ เป็นพระโอรสลำดับที่ ๖ ในพระเจ้าสามฝั่งแกน มีพระนามเดิมว่า ท้าวลก มีพี่น้องต่างพระราชมารดา รวม ๑๐ องค์ เป็นกษัตริย์ลำดับที่ ๑๐ ของราชวงศ์มังราย (พ.ศ. ๑๙๘๕) เมื่อมีพระชนมายุ ๓๒ พรรษา ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

๑) *ก่อนรัชสมัยพญาติโลกราช* ในสมัยพญาสามฝั่งแกน มีสงฆ์คณะใหม่ ที่ไปศึกษาจากลังกาคลับมาอยู่ที่วัดป่าแดง เรียกตนเองว่า สี่หลนิกาย หรือ ลังกาวงศ์ใหม่ มีคนนับถือมาก เพราะเน้นการศึกษาภาษาบาลี และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่ถูกต้อง และกล่าวหาคณะสงฆ์นิกายสวนดอก (นิกายที่พระมหาสุมนเถระนำมาจากสุโขทัย) ว่าปฏิบัติไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย จนทำให้พระสงฆ์เกิดความขัดแย้งกัน ทะเลาะวิวาทถึงขั้นชกต่อยกัน

ข้อขัดแย้งทางวินัยที่นิกายป่าแดงกล่าวหานิกายสวนดอก ดังนี้

- ๑) พระหนสวนดอก ถือไม้เท้าออกบิณฑบาตเหมือนถือกะลาขอทาน
- ๒) พระหนสวนดอก รับเงินและทอง
- ๓) พระหนสวนดอก มีนาๆ จังหัน
- ๔) พระหนสวนดอก ใช้อักษรแบบสันสกฤต เกินภาษาบาลีที่พระพุทธโฆษาจารย์แปลไว้
- ๕) พระหนสวนดอก ออกเสียงสวดอักษรไม่ถูกต้องในพิธีกรรม เช่น พุทธัง สระระณัง เป็น “พุทธัม สระระณัม”
- ๖) การผูกพัทธสีมาของพระหนสวนดอก ไม่ถูกต้อง
- ๗) พระอุทุมพรตันนิกายหนสวนดอก เมื่อกลับมาพม่า ในเรือสำเภาท่ามกลางมหาสมุทร บวชภิกษุใหม่ไม่ครบสงฆ์ (๕ รูป) ใช้พระพุทธรูปแทน ภิกษุรูปที่มรณภาพในเรือ พระหนสวนดอกไม่เป็นพระสมบุรณ์แต่นั้นมา

ข้อสังเกต ตำราวรรณคดีสงฆ์ แต่งโดยพระนิกายหนสวนดอก

ข้อขัดแย้งทางวินัยที่นิกายหนสวนดอกกล่าวหานิกายหนป่าแดง ดังนี้

- ๑) พระนิกายป่าแดงทำลายความสามัคคีสร้างความแตกแยกในพระสงฆ์ (สังเภท)
- ๒) พระมหาญาณคัมภีร์บวชไม่ถูกต้อง (พระอุปัชฌาย์เป็นชีเปลือยลักทองจิ้งโจ้ววัด)
- ๓) นิกายหนป่าแดง ขาดคุณสมบัติที่จะเป็นอุปัชฌาย์ หลังจากบวชแปลงมาไม่ครบ

๑๐ พรรษา

๔) นิกายหนป่าแดง (พระมหาญาณคัมภีร์) สั่งสอนไม่ให้กราบไหว้พระพุทธรูป และให้นำไปทิ้งเสีย (สูอย่าได้ไหว้รูปพระเจ้า สูอย่าบูชา บได้บุญสักเม็ด พระเจ้านิพพานไปแล้วตาย พระเจ้าเท่าไ้พระธัมมกับสังฆแล หือฝิงสารูปเสียว่าอัน เขาฝิงคำมั่นอันกล่าว นั้นก็ฝิงรูปพระเจ้าเสียแท้หั้นแล” (ประเสริฐ ฦ นคร ปวงคำ ต้อยเขียว (๒๕๓๗) : ตำนาน มูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภารการพิมพ์.)

ข้อสังเกต ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ แต่งโดยพระรัตนปัญญาเถระจากคณะสงฆ์ นิกายหนป่าแดงยังพุดถึงรัตนปฎิมาด้วย

เพื่อระงับข้อขัดแย้ง (อภิกรณ์สงฆ์) พญาสามฝั่งแกน จึงนิมนต์พระสงฆ์ทั้งสองนิกาย ให้ลงไปแก้ข้อกล่าวหาที่แพขนาน ๒ หลัง ผูกไว้กลางลำแม่น้ำปิง ผลการตอบโต้กัน นิกายสวนดอกแก้ได้ทุกข้อกล่าวหา และเป็นฝ่ายชนะ จนนิกายป่าแดงถูกห้ามเผยแพร่ ศาสนาในเมืองเชียงใหม่ในสมัยนั้น

๒) ผลงานการบำรุงพระพุทธศาสนาของพญาตีโลกราช ในรัชสมัยพญาตีโลก ราช พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง พระองค์ทรงเลื่อมใสและทำนุบำรุงพุทธศาสนา ทรง สนับสนุนคณะสงฆ์สำนักวัดป่าแดง (ลังกาวงศ์นิกายสิงหลใหม่) ทรงนิมนต์พระมหาเมธัง กรญาณเถรนำกลุ่มลังกาวงศ์ใหม่จากลำพูน มาจำพรรษาที่วัดราชมณฑลเถียรพระองค์ให้รื้อ ปรasaทของพระราชมารตมาสร้างวิหารถวาย ทรงสถาปนาให้พระมหาเมธังกรญาณขึ้น เป็นพระมหาสวามี (ม.ล.สุรสวัสดิ์สุขสวัสดิ์ ๒๕๕๖ รายงานการวิจัย พระพุทธศาสนาใน ล้านนา ระหว่างรัชสมัยพระเจ้าตีโลกราช-พญาแก้ว หน้า ๑๘- ๒๒)

ทรงบำรุงพระสงฆ์ ถวายสมณศักดิ์แก่พระมหาเมธังกรญาณอาจารย์ของพระองค์ เป็นที่ “พระอดุลศักดิ์ยาธิกรณมหาสวามี”

ทรงปรารถนาเป็นทายาทในศาสนาและสนองคุณพระชนนีจึงทรงมอบราชสมบัติแต่ พระชนนี แล้วผนวชโดยมีพระอดุลศักดิ์ยาธิกรณมหาสวามี เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระ ญาณมงคลเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ ผนวชอยู่ชั่วคราว ณ วัดป่าแดงมหาวิหาร ไม่นานก็ทรง ลาผนวชออกมาครองราชย์ต่อ

การที่พระองค์สนับสนุนสงฆ์ฝ่ายลังกาวงศ์ใหม่ สิงหลนิกาย ทำให้ฝ่ายลังกาวงศ์ใหม่ รุ่งเรืองมาก กุลบุตรมาบวชเป็นจำนวนมาก พระภิกษุในนิกายสิงหลเพิ่มขึ้นมาก นิกาย สิงหลใหม่นี้เน้นการศึกษาภาษาบาลีและการปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย การศึกษาเล่า เรียนพระปริยัติธรรมเจริญก้าวหน้าอย่างสูง

ความขัดแย้งระหว่างลัทธิลัทธิใหม่สายสิงหล (วัดป่าแดง) และลัทธิลัทธิเก่าสายรามัญ (วัดสวนดอก) ที่มีอยู่ในยุคนั้นก็ทำให้พระสงฆ์สายรามัญหันมาศึกษาพระปริยัติเช่นกัน

พญาติโลกราชทรงส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทรงยกย่องพระภิกษุที่มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก พระสงฆ์ในสมัยนั้นจึงมีความรู้สูงที่ปรากฏมีชื่อเสียงมากมาย เช่น พระโพธิ์รังสี พระธรรมทินนเถระ และพระญาณกิตติเถระ เป็นต้น

ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกในแดนไทย ความเชี่ยวชาญในการรจนาคัมภีร์ภาษาบาลีและรอบรู้พระไตรปิฎกของพระเถระชาวล้านนาในยุคนั้น ได้ก่อให้เกิดการทำสังคายนาสอบชำระพระไตรปิฎกใน พ.ศ. ๒๐๒๐ ที่วัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด) โดยมีพระธรรมทินนมหาเถระ เจ้าอาวาสวัดป่าตาลเป็นประธาน ท่านได้คัดเลือกพระเถระนุเถระประมาณ ๑๐๐ กว่ารูป ที่มีความรู้แตกฉานในภาษาบาลีและพระไตรปิฎกทั่วอาณาจักรล้านนา ที่มีชื่อเสียงในเชียงใหม่ ๑๒ รูป ได้แก่ พระมหาเถระอภัยสารทมหาสามี ซึ่งมีพรรษาได้ ๕๗ พรรษาพระญาณสิทธิ พระญาณมงคล ชาวเมืองหริภุญชัย พระญาณลังกา ชาวเมืองเชียงราย พระสัทธัมมรังสี ชาวเมืองเชียงแสน พระรัตนปัญญาเถระ ชาวเมืองพะเยา และพระรัตนปัญญาเถระ ชาวเขลางค์นคร เป็นต้น กระทำสังคายนาชำระพระคัมภีร์พระไตรปิฎกครั้งนี้ได้รับการยอมรับต่อเนื่องต่อเนื่องว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๘ ในประวัติพระพุทธศาสนาต่อจากที่ทำมาแล้ว ๗ ครั้งในประเทศอินเดียและศรีลังกา เรียกว่า “อัฐมสังคายนา” ซึ่งใช้เวลา ๑ ปีจึงเสร็จ ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยนี้ จนเป็นที่เลื่องลือพระเกียรติยศไปทั่วประเทศข้างเคียง ทำให้พระเจ้าติโลกราชได้รับการเฉลิมพระปรมาภิไธยว่า “พระเจ้าศิริธรรมจักรวัดติโลกราชมหาธรรมิกราช พระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่” พระไตรปิฎกฉบับที่สอบชำระในสมัยพญาติโลกราชจึงถือเป็นคัมภีร์หลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งของพุทธศาสนาในล้านนาที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

การสร้างและบูรณะวัดสำคัญๆ ในรัชสมัยของพญาติโลกราช มีดังนี้

สร้างวัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) ในปี พ.ศ. ๑๙๙๙ ให้เป็นที่อยู่ของพระอุทตมปัญญาเถระ ที่ริมน้ำแม่ข่า (โรหินีนที) โปรดให้ปลูกต้นโพธิ์ (หน่อจากวัดป่าแดงหลวง) ในอารามนั้นแล้วตั้งชื่อว่า วัดมหาโพธาราม จากนั้นสร้างสถูปมหาสถาน (อนิมิสเจดีย์) ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ รัตนจกกรมเจดีย์ทิศเหนือ รัตนขรรเจดีย์ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ อชปาลนิโครธ ทิศตะวันออก สระมุจจลินทร์ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ราชายตนะ ทิศใต้ ก่อกำแพงประตูโขง) ในปีวอก พ.ศ. ๒๐๒๐ โปรดให้สร้างมหาวิหาร (วิหารเจ็ดยอด) ในอารามนั้น

สร้างวัดราชมณเฑียร

สร้างวัดป่าตาล

สร้างวัดป่าตั้ง ให้เป็นอารามใหญ่ เรียกว่า วัดป่าแดงหลวง หรือ วัดรัตนาราม ทรงสร้างโรงอุโบสถในวัดป่าแดงหลวง ซึ่งเป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระราชบิดา (พญาสามฝั่งแกน) และพระราชมารดา เมื่อสร้างพระอุโบสถเสร็จในวันมหาปวารณา จึงทรงร่วมพิธีผูกพัทธสีมาที่วัดป่าแดงนั้นด้วย

ทรงบูรณะต่อเติมเจดีย์หลวงให้ใหญ่และสูงกว่าเดิม กว้างด้านละ ๓๕ วา สูง ๔๕ วา บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในพระเจดีย์นั้น ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกต จากวัดพระธาตุลำปางหลวง นครเขลางค์ มาประดิษฐานไว้ที่ซุ้มจรณะนำด้านตะวันออกแห่งเจดีย์หลวง

ทรงมอบให้สีหโคตเสนาบดีและอาณากิจจาธิบตีมหาอำมาตย์ ดำเนินการหล่อพระพุทธรูปแบบลวปุระขนาดใหญ่ ด้วยทองสัมฤทธิ์หนักสามสิบล้านสามแสน (๓,๙๖๐ กิโลกรัม) ณ วัดป่าตาลมหาวิหารทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีพระธรรมทินนมหาเถระเป็นเจ้าอาวาส

ในยุคนั้นได้มีการสถาปนาความเชื่อเรื่องพระธาตุในที่ต่างๆ ที่มีอยู่ในอาณาจักรโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางศาสนาของคนในถิ่นต่างๆ โดยการสร้างตำนานเมืองและตำนานพระธาตุ ขึ้นอย่างแพร่หลาย

โปรดให้คณะสงฆ์หรืออุบาสกที่ปลูกตั้งแต่ครั้งคณะสงฆ์สวนดอก มาทำการปลูกใหม่หรือปลูกซ้อนขึ้นมาเดิม เพื่อจัดการความเห็นต่างทางพระวินัยของพระสงฆ์

๕.๒ สมัยพระเจ้ายอดเชียงราย (๒๐๓๐ - ๒๐๓๘)

ภารกิจทางศาสนา โปรดให้ชำระชั้นตสีมา ที่พระญาณมงคลเถระสมมุติไว้ที่เกาะดอนแทน หน้าเมืองเชียงใหม่ พระภิกษุสำคัญที่เข้าร่วมพิธี มีพระมหาญาณโพนินมหาสามี เป็นประธาน พระเวฬุวันเถระ วัดกู่เต้า พระสุรสีห์ พระนารท วัดป่าแดงหลวง

ทำการบูชาพระมหาธาตุเจดีย์หรืออุบายด้วยตุง (ธง) ๑๐๐,๐๐๐ (หนึ่งแสน) ผืน

มีการแห่ลอบเอาพระแก้วขาวไปหลบที่กรุงศรีอยุธยา (พระยาสุรียวงศ์ กับ ท้าวเอื้อยห่อขวาง ราชบุตรพญาดีโลกราช) พระองค์ยกกองทัพไปตามนำกลับคืนมาจากกรุงศรีอยุธยา

๕.๓ สมัยพญาแก้ว (๒๐๓๘-๒๐๖๘) พญาแก้ว มีพระนามที่เรียกกันต่างๆ คือ พระเมืองแก้ว หรือ พ่อท้าวแก้ว หรือเจ้ารัตนราชกุมาร หรือ พญาแก้วภูตาทิปติราช หรือ

พระเจ้าติลกปนัดดาธิราช ทรงเป็นเหลนของพระเจ้าติโลกราช และเป็นราชบุตรของพญา ยอดเชียงรายกับพระนางสิริยสวดี (เทวีโป่งน้อย) ได้รับการเฉลิมพระนามว่า “พระเจ้าศิริธรรมจักรพรรดิ” เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๑๑ ในราชวงศ์เม็งราย

ในรัชสมัยนี้ การพระศาสนาเจริญรุ่งเรือง คณะสงฆ์ไม่แตกสามัคคี พญาแก้วเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก ทรงอุปถัมภ์บำรุงมากมาย มีหลักฐานจากศิลาจารึกการสร้างวัดและการบูรณะปฏิสังขรณ์ค้นพบมากมายทางภาคเหนือ (จารึกอักษรไทยฝักขาม ประมาณ ๓๔-๓๖ หลัก) แสดงให้เห็นว่า พระองค์ให้การสนับสนุน ทำนุบำรุงการพระศาสนาอย่างยิ่ง และพระองค์ทรงลาผนวชจุฬายาติโลกราช

ผลงานพญาแก้ว การสร้างวัดพญาแก้ว โปรดให้

สร้างวัดบุพพาราม(วัดเม็ง) พ.ศ. ๒๐๓๙

สร้างวัดศรีสุพรรณ พ.ศ. ๒๐๔๓

ฟื้นฟูวัดป่าแดงมหาวิหารให้เจริญรุ่งเรือง

สร้างพระอุโบสถ และหอไตร ที่วัดมหาโพธาราม

อุปถัมภ์สงฆ์ทั้ง ๓ คณะ (หนพื้นเมือง หนสวนดอก และหนสีหลนิกาย) จัดพิธีอุปสมบทที่เชียงแสน ในปี พ.ศ. ๒๐๕๘ ก็นิมนต์สงฆ์ทั้ง ๓ คณะเข้าประกอบพิธีอุปสมบทกรรม

ทรงให้การสนับสนุนและส่งเสริมพระสงฆ์ ผู้ที่มีความแตกฉานภาษาบาลีอย่างสูง สามารถเขียนคัมภีร์ทางศาสนาด้วยภาษาบาลีเป็นจำนวนมาก **ชื่อเสียงเกรงปรมาญ์** ล้วนมาเป็นที่รู้จักกันในหมู่ประเทศชาวพุทธ

ปี พ.ศ. ๒๐๖๖ พระเจ้าโพธิสาลราช เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต (๒๐๖๓-๒๐๙๐) โปรดให้ทูตเชิญราชสาส์นมาเพื่อขอคณะสงฆ์และพระไตรปิฎกไปเผยแผ่ยังกรุงศรีสัตนาคนหุต พญาแก้วจึง ส่งพระเทพมงคลเถระ พร้อมคัมภีร์พระไตรปิฎก ๖๐ คัมภีร์ไปถวายพระเจ้าล้านช้าง (พงศาวดารโยนก : ๓๗๑)

โคลงมัทราบบเชียงใหม่ กล่าวสรรเสริญพระญาแก้วว่า “พระองค์มีพระทัยมุ่งทำบุญ ทำทานเป็นกิจวัตรอันประเสริฐตลอดพระชนม์ชีพ มุ่งแต่รักษาศีลและทานโดยแท้ จึงทำให้ประชาชนอยู่กันอย่างสงบสุข” (สิงขรวรรณสมัย๒๕๒๒ : หน้า ๕๐ อ้างใน ม.ล.สุรสวัสดิ์ศุข สวัสดิ์ รายงานวิจัยฯ หน้า ๒๓)

ตลอดระยะเวลา ๓ รัชกาล คือ พระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย และพระเมืองแก้ว รวมเป็นเวลา ๘๔ ปี นับเป็นยุคทองแห่งพระพุทธศาสนาในล้านนา เพราะเป็น

ยุคที่มีการศึกษาพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง และก่อนจะมาถึงยุคทองนี้ พระชาวล้านนาหลายสิบรูปได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศศรีลังกา โดยใช้ภาษาบาลีเป็นสื่อการสอนซึ่งเป็นผลให้พระชาวล้านนามีความรู้แตกฉานใน ภาษาบาลีเป็นเยี่ยม จนสามารถรจนาคัมภีร์เป็นภาษาบาลีไว้หลายเรื่อง เมื่อพ้นจาก ๓ รัชกาลนี้ไปแล้ว ก็ไม่ปรากฏมีผลงานภาษาบาลีอีกเลย (สมหมาย เปรมจิตต์, (๒๕๕๖) วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนา)

สรุป สมัยอาณาจักรล้านนาเปรียบกับสุโขทัย

อาณาจักรล้านนา เป็นอาณาจักรไทยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นอาณาจักรอิสระ เริ่มต้นอาณาจักรยุคเดียวกับอาณาจักรสุโขทัย และเจริญรุ่งเรืองอยู่ในสมัยเดียวกับสุโขทัย เช่นกันและก็ได้เจริญต่อมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น

เรื่องของอาณาจักรไทยล้านนามีอะไรๆ หลายอย่างคล้ายคลึงกับสุโขทัยและอยู่ในระยะเวลาใกล้เคียงกันด้วยเช่น

๑. พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ก็เข้าสู่อาณาจักรล้านนาในระยะเดียวกันกับสุโขทัย ซึ่งตามพงศาวดารโยนก กล่าวว่า เข้ามาสมัยพระเจ้ากือนา เจ้านครพิงค์เชียงใหม่ แต่ว่าเข้ามาทางรามัญประเทศ และได้รับการทำนุบำรุงจากพระมหากษัตริย์ล้านนา มีความเจริญรุ่งเรืองเช่นเดียวกัน

๒. มีการอาณาพระสงฆ์จากลังกาทวีป และส่งพระสงฆ์ไทยไปศึกษาที่ลังกาเหมือนกัน ส่งไปเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๕ พร้อมกับพระเถระชาวกรุงศรีอยุธยา และพระเถระชาวกัมพูชาเป็นพระเถระชาวล้านนา ๗ รูป ชื่อพระธรรมคัมภีร์ ๑ พระเมธังกร ๑ พระญาณมงคล ๑ พระศีลวงค์ ๑ พระสารีบุตร ๑ พระรัตนากร ๑ พระพุทธสาคร ๑ ชาวกรุงศรีอยุธยา ๒ รูป ชื่อพระพรหมมุนี ๑ พระโสมเถระ ๑ และชาวกัมพูชา ๑ รูป ชื่อพระญาณสิทธิกับมีพระภิกษุบริษัทอื่นๆ เป็นจำนวนมาก ร่วมไปกับพระเถระคณะนี้อีกด้วย ขากลับได้นิมนต์พระมหาเถระชาวลังกามาด้วย ๒ รูป ชื่อพระมหาวิกรมพาทูรูป ๑ พระอุตตมปัญญารูป ๑

๓. พญาติโลกราช กษัตริย์ไทยล้านนา ก็ได้ทรงอุปสมบทชั่วคราวเช่นเดียวกันกับพระมหาธรรมราชาลิไท (ราว พ.ศ. ๑๙๙๐) แต่อาณาจักรล้านนา ยังมีหลายสิ่งหลายอย่าง ในทางพุทธศาสนาต้อนรับ ตำรา ได้รุดหน้าไปกว่าสุโขทัยอีกด้วยเช่น

๑. พญาติโลกราช ได้ทรงจัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๒๐ (ตั้งอาณาจักรอยุธยาแล้ว)

๒. มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตฝ่ายสมณะเกิดขึ้นหลายองค์แต่ละองค์ได้รจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ไว้ด้วยเช่น

๑) พระญาณกิตติ รจนา โยชนาวินัยโยชนาอภิธรรม และอื่นๆ รวมประมาณ ๑๐ คัมภีร์

๒) พระรัตนปัญญา รจนา วชิรสารัตถสังคหะและชินกาลมาลี

๓) พระโพธิรังษี รจนา จามเทวีวงศ์

๔) พระนันทาจารย์ รจนา สารัตถะสังคหะ

๕) พระสุวรรณรังสี รจนา ปฐมสมโพธิสังเขป

๖) พระสุวรรณปทีปเถระ รจนา อเนกคุณสารัตถทีปนี

๗) พระสิริมังคลาจารย์ รจนา มังคลัตถทีปนี เวสสันดรทีปนี จักกภาพทีปนี สังขยาปกาสกฏีกา ซึ่งถือกันว่า พระมหาเถระองค์นี้เป็นรัตนกวีที่เด่นที่สุดของล้านนาไทย คัมภีร์ต่างๆ ที่ปราชญ์ชาวล้านนา รจนาขึ้นนี้ได้มีอิทธิพลในการศึกษาภาษาบาลีสืบมาจนทุกวันนี้โดยเฉพาะคัมภีร์เรื่องมังคลัตถทีปนีเป็นต้น

๖. การพระพุทธศาสนาล้านนาในยุคปัจจุบัน

๖.๑ อิทธิพลจากวัฒนธรรมพุทธแบบพม่า

พ.ศ. ๒๑๐๑ - ๒๓๑๗ สมัยที่ล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า นับแต่สมัยพระเจ้าเมกุฎสูทวิชวงศ์ - สมัยพระเจ้ากาวิละ ในช่วง ๒๐๐ ปีที่ผ่านมา โดยการปกครองของพม่า บ้านเมืองอยู่ในสภาพเมืองขึ้น การศาสนาขึ้นอยู่กับสภาพชุมชนที่ไม่มั่นคงและมีอำนาจขาดผู้สนับสนุนหลัก ทำให้การพุทธศาสนาในล้านนาซบเซาลงไปมาก พระสงฆ์นักปราชญ์ที่เก่งเหมือนสมัยรุ่งเรืองไม่มี การปฏิบัติตามศาสนาก็เป็นแบบคตินิยมที่สืบกันมานาน บางอย่างมีการเบี่ยงเบนไปหลักการเดิมของเถรวาทมากกว่ารวมทั้งวัฒนธรรมพม่า ได้มีอิทธิพลต่อวิถีชาวล้านนาหลายอย่าง เช่น

(๑) นิยมบวชเป็นสามเณร มากกว่าการบวชเป็นภิกษุ การที่บวชเป็นเณร และบวชในระยะสั้นๆนั้น การศึกษาพระพุทธศาสนาในล้านนาก็ไม่เข้มแข็งและค่อยเสื่อมลง และขยายมาจนปัจจุบัน อีก ๒๐๐ ปี (๒๓๑๗ - ๒๕๕๗ เป็นเวลารวม ๔๐๐ ปี จนไม่มีนักปราชญ์ทางภาษาบาลีเกิดขึ้นในล้านนาอีก เพราะมีแต่นิยมการบวชเณร เมื่อสร้างวัดก็ไม่นิยมสร้างพระอุโบสถ ส่วนมากจะมีเพียงพระวิหารกับพระสถูปเจดีย์ แต่ก็มีผู้ที่บวชพระและอยู่ต่ออุทิศตนต่อพระศาสนาตลอดชีพก็มี ความนิยมศึกษาพระปริยัติธรรมก็น้อย ส่วนใหญ่เน้นประกอบพิธีกรรมสงเคราะห์ชาวบ้าน หรือประพุดิตนในสายปฏิบัติ สาย

ครุบา เป็นเอกเทศไป

(๒) พิธีแห่ลูกแก้ว แต่งตัวเหมือนเจ้าชาย ชี่ม้า ถือตรงตามพุทธประวัติ

(๓) มีรูปปั้นสิงห์แบบพม่า นั่งเฝ้าประตูวัด

(๔) การนับถือพระอุปคุต และการตักบาตรในเวลากลางวันเพ็ญที่ตรงกับวันพุธ เรียกว่า “เป็งปู้ดหรือเพ็งพุธ” ที่ประเทศพม่ามีรูปพระบัวเข็ม ก็คือพระอุปคุตนั่นเอง

(๕) การเอาทองหุ้มพระธาตุ หรือพระเจดีย์ เป็นธรรมเนียมนิยมของพม่า (หุ้มทองจังกะ)

(๖) การฟ้อนผีมดผีเม็ง แต่งตัวแบบพม่า นุ่งโจรสรง มีผ้าพันศีรษะ

๖.๒ การฟื้นฟูศาสนาในล้านนา พ.ศ. ๒๔๑๐ - ปัจจุบัน

เมื่อกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๕) รวมศูนย์การปกครองเข้าส่วนกลาง ล้านนาก็ลดระดับความสำคัญลงไป เป็นประเทศราช เป็นมณฑลพายัพ ท้ายสุดก็แตกเป็นจังหวัดต่างๆ (๘ จังหวัดภาคเหนือ)

การปกครองทางคณะสงฆ์ ก็ยึดตาม พรบ.ลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

การศึกษา ก็เป็นแบบพระปริยัติธรรม ตามกรอบการศึกษาคณะสงฆ์ โดยพระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

กล่าวเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่

ช่วงสมัยพระเจ้าอินทวโรรส พระสงฆ์จากวัดบรมนิวาส (พระธรรมยุติกนิกาย) กรุงเทพฯมาจำพรรษาที่วัดเชียงใหม่ แล้วมาอยู่วัดเจดีย์หลวง ตั้งนิกายธรรมยุติกนิกายล้านนาขึ้นมา พระสงฆ์พื้นเมืองเดิมก็กลายเป็นมหานิกาย ยังมีพระสงฆ์พม่าบางกลุ่มหลงเหลืออยู่บ้าง

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๕๐๙ เจ้าชื่น สิโรรส ได้บูรณะวัดอุโมงค์ และสร้างกุฏิหลังใหม่เพิ่ม แล้วนิมนต์พระภิกษุปั้น หรือท่านปัญญาธานทภิกษุจากสวนโมกข์ อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี มาจำพรรษาและได้เผยแพร่ศาสนาสืบมา และเรียกสถานที่นี้อีกอย่างหนึ่งว่า “สวนพุทธธรรม”

พระพุทธรูปทาสภิกษุ เคยมาร่วมเผยแพร่ธรรมที่วัดอุโมงค์นี้ช่วงเวลาสั้นๆ สร้างพุทธสถานจังหวัดเชียงใหม่ เป็นที่บรรยายธรรมของท่านปัญญาธานทภิกษุเริ่มแรก

เกิดมีชมรมชาวพุทธที่เข้มแข็ง “กลุ่มหนุ่มสาวเชียงใหม่” ร่วมกันทำกิจกรรมทางศาสนา “รถด่วนขบวนพิเศษ” กิจกรรมช่วงเช้าพรรษาต่อเนื่องกันมาได้ขาด เป็นเวลา ๕๐ ปีมาแล้ว

ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มาเปิดวิทยาเขตเชียงใหม่ที่วัดสวนดอก) ต่อมา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ก็เปิดวิทยาเขตล้านนาที่วัดเจดีย์หลวง ให้การศึกษาพระพุทธศาสนาและวิชาการสมัยใหม่ ถึงระดับปริญญาเอก

มีสำนักปฏิบัติธรรมทั้งสายสมณะและวิปัสสนามากแห่ง เช่น สำนักวัดเมืองมาง สำนักวัดรำเปิง สำนักวัดพระธาตุศรีจอมทอง สำนักนิโรธาราม วัดดอยแม่ปิ้ง วัดถ้ำผาปล่อง วัดอรุณวิเวก วัดป่าเมืองใหม่

๖.๓ ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีล้านนา

๖.๓.๑ ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา (พิสิฐ วัชรสุโพธิ์ ๒๕๔๕ : แนวคิดทางปรัชญาในคัมภีร์ประเภทวังสปรกรณ์ล้านนา)

ความเชื่อ คือการยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นจริงโดยใช้สติปัญญาเหตุผลศรัทธา หรือยอมรับโดยไม่มีเหตุผลความเชื่อแบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือเชื่อแบบงมงายและเชื่อแบบใช้ปัญญาความเชื่อก็มักจะสัมพันธ์แนบแน่นกับศาสนา ดังนั้นความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นความเชื่อทุกชนิดที่ว่าด้วยมนุษย์วัฒนธรรมและธรรมชาติที่ไม่ได้เกิดจากการค้นคว้าวิจัยแบบวิทยาศาสตร์แต่ได้รับการสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรมของสังคมความเชื่อในศาสนาทุกระดับตั้งแต่ระดับที่งมงายจนถึงระดับที่ใช้ปัญญาความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา สามารถจำแนกออกได้ ๓ ประการดังนี้

ก. ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อในภูตผีวิญญานอมมนุษย์เทพเจ้า

ชาวล้านนนานับแต่บรรพกาลมาก่อนที่จะนับถือพระพุทธศาสนาก็มีความเชื่อที่สืบทอดกันมาดั้งเดิมก็คือความเชื่อเรื่อง ภูตผีปีศาจวิญญานเหล่าอมมนุษย์และเทพเจ้าที่อาศัยอยู่ในอีกโลกหนึ่งเป็นมิติที่ซ้อนมิติ สิ่งเหล่านี้มีพลังอำนาจสามารถให้คุณกำจัดปัดเป่าทุกข์ยาก และภัยพิบัติของมนุษย์ได้ถ้ามนุษย์มีความเคารพยำเกรงหรือให้โทษก่อวิบัติอันตรายแก่มนุษย์ผู้ล่วงเกิน ขาดการเคารพยำเกรงได้ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าเมื่อคนตายลงไปย่อมมีสภาพเป็นวิญญานและอาศัยอยู่ในโลกของวิญญาน

การนับถือผีชุมชนในแถบล้านนานี้เรียกสิ่งที่มีพลังอำนาจลึกลับศักดิ์สิทธิ์นี้ว่าผี มีการถือผีสืบทอดกันมาผีที่ชาวล้านนานับถือจำแนกประเภทได้ ๔ ชนิด คือ (ธิดา สารระ ยา, ๒๕๔๕ : ๘๐)

(๑) **ผีที่สิ่งอยู่ในน้ำถ้าป่าเขาลำเนาไพรเหล่าภูต** ก่อนจะนับถือพระพุทธศาสนาชาว ล้านนามีลัทธิขงจื้อศรัทธาผีปีศาจและแม่มะนับถือพระพุทธศาสนาแล้วก็ยังสืบทอดความ เชื่อนี้อยู่ ด้วยความเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีพลังอำนาจสามารถบันดาลคุณและโทษได้ มีปรากฏ ในชินกาลมาลีปกรณ์ตอนที่พระเจ้าติสุมาร (พระเจ้าสามฝั่งแกน) สืบราชสมบัติต่อจาก พระเจ้าแสนเมืองมาพระองค์ก็ได้เลื่อมใสศรัทธาเอาใจใส่ปฏิบัติตามพระพุทธศาสนานัก แต่กลับหันไปนับถือผีและบูชาผีดังความว่า“เจ้าติสุมารนั้นมีศรัทธาในศาสนาน้อยนักทรง เลื่อมใสแต่สิ่งภายนอกศาสนาไม่คบหาสัตบุรุษทรงบวงสรวงแต่ภูผีปีศาจสวนต้นไม้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ภูเขาและป่าพระองค์เช่นไหว้ ด้วยโค กระบือ เป็นต้นประชาชนอาศัยอยู่ในพระ ราชอาณาจักรของพระองค์มีชื่อเสียงว่าเป็นยักษ์ทาส” (ชิน., ๒๕๑๗ : ๑๑๖, ๒๕๒)

(๒) **ผีบรรพบุรุษ** ชาวล้านนาเชื่อว่าเมื่อบรรพบุรุษตายไปย่อมมีชีวิตอยู่ในโลก ของวิญญาณเพื่อแสดงความเคารพและกตัญญูจึงได้ทำพิธีเคารพบูชาผีบรรพบุรุษด้วยพิธี ลอยกระทง แต่ไม่ปรากฏว่าขอความคุ้มครองดังเหตุการณ์ที่ชาวทมิฬชย หนีภัยจากโรค อหิวาตกโรคไปอยู่ที่หงสาวดีครั้งภัยสงบลง ก็พากันกลับจากหงสาวดีต่อมา มีความคิดถึง บรรพบุรุษของตนที่กรุงหงสาวดีเมื่อถึงอภิรักษ์ขิตสมัยต่างก็พากันจัดของกินของใช้ใส่ กระทงลอยน้ำไปเพื่ออุทิศให้แก่ญาติของตนเหล่านั้น (ศรีแนวณรงค์, ๒๕๓๓ : ๒๓๓ - ๒๓๓) นอกจากพิธีลอยกระทงอุทิศแก่ผีบรรพบุรุษแล้วชาวล้านนาก็มียังพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าที่ เรียกว่า “เค้าผี” คือผีบรรพบุรุษต้นตระกูลเพื่อบอกกล่าวให้บรรพบุรุษได้ทราบลูกหลาน จะได้อยู่ดีมีสุข

(๓) **ผีบ้านผีเรือน** ความเชื่อเรื่องผีบ้านผีเรือนหรือผีประจำตระกูลที่คอยดูแลบุตร หลานก็มีปรากฏอยู่สืบทอดมาจวบปัจจุบัน เช่น ผีมดผีเม็งผีกะทางเหนือมีข้อห้ามแก่บุตร หลานขึ้นทำผิดจารีตขนบประเพณีสังคมลงไปเรียกว่า “ผิดผี” ต้องขอขมาผีด้วยวิธีการ ต่างๆเช่นเช่นไหว้เลี้ยงผีการพ้อนผีเป็นต้นพิธีเหล่านี้เป็นความเชื่อที่อธิบายความหมายผี อันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นนามธรรม ให้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมเป็นการตอกย้ำความคิดใน การนับถือผีที่สืบทอดมา (วิฑูรย์บัวแดง, ๒๕๓๗ : ๑-๖ เอกสารอัดสำเนาการสัมมนาเรื่อง รำผีมอญพ้อนผีเม็งภูมิปัญญาชาวบ้านจากพิธีกรรม) แต่มิได้พบหลักฐานกล่าวไว้ในตำนาน วรรณคดีบาลี

(๔) ฝี่ใหญ่ที่เรียกว่า “เสื่อ” หรือ “ปู่เจ้า” ฝี่ที่เป็นใหญ่รักษาบ้านเมืองทางเหนือ เรียกว่าฝี่อารักษ์หรือฝี่เสื่อที่เมืองละโว้ก็มีฝี่เสื่อรักษาเมืองตนหนึ่งมีฤทธิ์เดชมาก แปลงกายเป็นรูปร่างต่างๆ ได้และที่เมืองหริภุญชัยนอกจากโกขาวที่รักษาเมืองแล้วก็มีฝี่เสื่อน้ำรักษาเมืองด้วยแต่ฝี่เสื่อน้ำที่เมืองหริภุญชัยเป็นฝี่ผู้ทรงศีลธรรมรักษาป้องกันเมืองเอาไว้จากศัตรูซึ่งได้ต่อสู้กับฝี่เสื่อที่มาจากเมืองละโว้จนชนะได้เด็ดขาดลักษณะและที่อยู่ของฝี่เสื่อเมืองหริภุญชัยได้กล่าวในจามเทวีวงศ์ว่า “สมัยนั้นฝี่เสื่อที่รักษาหริภุญชัยนครอาศัยอยู่กับด้วยภริยาในวิมานของตนภายใต้แม่น้ำสลุยนที ฝี่เสื่อนั้น มีสติดุจสีทองคำเป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีลส่วนภริยามีสติดุจสีเงินก็เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล ฝี่เสื่อทั้งสองนั้นเสวยทิพย์สุขอยู่ในวิมานของตนกับด้วยบริวาร เพราะบุญกรรมที่ตนสั่งสมไว้แล้วฝี่เสื่อที่รักษาหริภุญชัยนครนั้นคนทั้งหลายกล่าวว่าฝี่เสื่อน้ำรักษา” (จาม.,๒๔๖๓ : ๓๑๑ - ๓๑๒) ความเชื่อเรื่องฝี่ของชาวล้านนาครอบคลุมนับแต่ฝี่ชั้นต่ำขึ้นไปจนถึงฝี่บนเรียกว่า “ฝี่ฟ้า” ยกฐานะเป็นเทพอารักษ์

ความเชื่อถืออมนุษย์

นอกจากความเชื่อถือภูตผีปิศาจวิญญาณดังที่กล่าวแล้วยังได้พบความเชื่อเกี่ยวกับพวกอมนุษย์ประเภทต่างๆ ปรากฏอยู่ในวรรณคดีบาลีกลุ่มวังสปรกรณ์เช่นในสิหิงคนิทานตอนจะหล่อพระพุทธรูปสิหิงค์ได้มี สุระ อสุระ ครุฑทฤษฎ์ คณธรรพวิทยาธร กิณนรสุบรรณ กุมภันท์ เทวดา นาค ยักษ์ พรหมช่วยกันหาโลหะมาหลอม (สิหิงค., ๒๕๐๖ : ๔, ๓๗-๓๘) อมนุษย์ที่พบในวังสปรกรณ์มีหลายประเภทแต่ที่มีบทบาทโดดเด่นให้การช่วยเหลือมนุษย์ในการทำกิจกรรมต่างให้สำเร็จ หรือบางครั้งก็เป็นอุปสรรคทำอันตรายแก่มนุษย์ จะขอยกตัวอย่างมานำเสนอเป็นบางเหล่าที่ปรากฏบ่อยที่สุดดังนี้

(๑) **นาคหรือพญานาค** นาคเป็นอมนุษย์ชนิดหนึ่ง บริวารของท้าวจตุโลกบาลมีพิภพอยู่ใต้บาดาลที่เรียกว่านาคพิภพตามตำนานพระพุทธรูปศาสนามักจะมีความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปเจ้าเช่นในคราวเสียงก่อกองการจะตรัสรู้ปรากฏว่า ถาดลอยทวนน้ำแล้วจมดิ่งลงถึงพื้นบาดาลที่อยู่ของกาพนาคและในคราวเสวยวิมุตติสุขหลังการตรัสรู้มีช่วงหนึ่งที่ฝนตกพรำตลอด ๗ วันได้มีพญานาคมัจฉลินท์ ขึ้นมาแผ่พังพานปกป้องพระพุทธรูปเจ้าจนเกิดตำนานพระปางนาคปรกและในตำนานศาสนาแถบเอเชียใต้พญานาคก็มักจะได้รับหน้าที่สำคัญให้เป็นผู้เฝ้ารักษาสถานศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาเช่นพระธาตุพระเจดีย์หลายแห่งจนเกิดสถาปัตยกรรมที่เชิงบันไดขึ้นวัดป็นเป็นรูปบันไดพญานาค

(๒) **ยักษ์รากลสหรือฝี่เสื่อยักษ์** เป็นอมนุษย์บริวารท้าวเวสสุวรรณจอมยักษ์ มีนิสัย

ดูร้ายกินมนุษย์และสัตว์เป็นรักษาหาร พบความเชื่อเรื่องยักษ์ กุมภัณฑ์ รากษสและผีเสื้อ น้ำหลายแห่งเช่น ในรัตนพิมพวงศ์ตอนที่ทำวสั๊กกะพร้อมด้วยวิสุกรรมเทพบุตรไปขอเอา แก้วมณีโชติจากกุมภัณฑ์ที่ภูเขาวินุลบรรพตและก็ได้แก้วมณีมาสร้างเป็นพระแก้วมรกต (รัตน. ๒๕๓๐ : มปน.) และในสังขนิทานตอนที่ทำการบูชาพระพุทธรูปสี่หิ้งก็ก็มีพวกยักษ์ พวกกุมภัณฑ์ถือดอกไม้เครื่องสักการบูชาเข้าแถวเป็นลำดับต่อจากเทวดา (สังขค., ๒๕๐๖ : ๓๙)

ความเชื่อถือเทพเจ้า

การนับถือผีแม้ว่าจะยังมีอยู่เพราะเป็นความเชื่อเดิมแต่เมื่อผสมกับความเชื่อของ ศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาเมื่ออิทธิพลก่อนพระพุทธศาสนาที่มีพลังอำนาจหรือผีที่เป็นใหญ่ ก็ได้รับการยกฐานะเป็นเทพเจ้าหรือ ผีชั้นสูงผีฟ้า และเมื่อชาวล้านนาได้รับพระพุทธศาสนา เข้ามาอีกการนับถือก็ผสมปนเปลงกันไปจัดระดับชั้นผีใหม่ โดยผีระดับต่ำก็ยังเป็นผีหรือ ปีศาจอยู่ส่วนผีระดับสูงก็ยกระดับเป็นเทพารักษ์หรือเทพเจ้า เช่นพระอินทร์พระพรหม เป็นต้น (เทพเจ้าหมายถึงอุปปาดิกะมีกายทิพย์เกิดเป็นเองด้วยอำนาจกุศลกรรมที่กระทำ เอาไว้เป็นผู้มีฤทธิ์เดชอันนำมาให้จรรยาล่วงอำนาจมนุษย์เหนือธรรมชาติเสวยอาหารทิพย์มี วิมานเป็นที่อยู่)

ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าหรือเทพยดาคงสืบเนื่องมาจากชาวล้านนาสมัยนั้น นับถือ ศาสนาพุทธกับลัทธิพราหมณ์ผสมกับเทพเจ้า เป็นบางกรณีเช่นเวลาประชาชนจะทำอะไร จะมีเทวดามาช่วยก็มีเทพเจ้าที่ทำหน้าที่รักษาบ้านเมืองก็มีหรือช่วยสอดส่องคุ้มครองโลก อยู่บนสวรรค์ก็มีในวรรณคดีมีเทวดาเกือบทุกประเภทนับแต่ภูมิเทวดา รุกขเทวดา ปีพุดเทวดา สมุทเทวดา อากาศเทวดา วิมานเทวดา แม้กระทั่งพระอินทร์พระพรหม ก็กล่าวถึง

ข. พลังลึกลับเหนือธรรมชาติโหราศาสตร์สิ่งศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

๑) ความเชื่อในไสยศาสตร์ ความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์นั้นมีมาตั้งแต่ครั้ง โบราณส่วนใหญ่การใช้ไสยศาสตร์ก็เพื่อให้เป็นสิริมงคลหรือเพื่อให้เกิดความขลังและความ ศักดิ์สิทธิ์ในชินกาลมาลีปกรณ์ พบการใช้ไสยศาสตร์อยู่หลายตอนดังนี้

(๑) การใช้มนต์คาถาการต่อสู้ศึกสงครามในสมัยโบราณแม้จะใช้อาวุธ ยุทธโปกรณ์เป็นหลักในการต่อสู้ศึกแล้วยังมีสิ่งเสริมพลังใจให้ฮึกเหิม เพิ่มสร้างความมั่นใจ ยิ่งขึ้นหรือ เป็นเครื่องมือในการรบได้ด้วยคือการใช้เวทมนต์คาถาเสกเป่าเพื่อให้ปัจเจกมิตร พ่ายแพ้ในชินกาลมาลีปกรณ์พบการใช้เวทมนต์คาถาต่อสู้กันในตอนสงครามแย่งราช

บัลลังก์ระหว่างพระเจ้าแสนเมืองมาเจ้านครเชียงใหม่กับพระเจ้าพรหมมหาราชพระเจ้า
อาแห่งเมืองเชียงราย (คคมฤกษ์ศิริวงศ์, ๒๕๒๓ : ๘๓) เช่น“เมื่อพระเจ้ากือนาล่วงลับ
ไปแล้วพระราชบุตรของพระองค์พระนามว่าพระเจ้าแสนเมืองมาครองราชย์สมบัติอยู่
ในเมืองเชียงใหม่โดยยุติธรรมเมื่อพระชนมายุได้ ๒๓ ปีครั้งนั้นพระเจ้ามหาพรหมได้ตระ
เตรียมทหารเป็นอันมากเสด็จมาอาศัยเมืองเชียงใหม่แล้วเสด็จไปยึดทริภุญชัยกวาดต้อน
เอาสิ่งของที่พระองค์มีประสงค์แล้วเสด็จกลับไปเมืองเชียงรายภายหลังพระเจ้าแสนเมือง
มาเตรียมทหารกองใหญ่เสด็จไปแคว้นโยน (โยนก) สู้รบด้วยมนต์ (เสกเป่าเวทมนต์คาถา
กับพระเจ้าอา (พระเจ้ามหาพรหม) จับพระเจ้าอาได้ทั้งเป็นแล้วเสด็จเข้าเมืองเชียงราย”
(ชิน., ๒๕๑๗ : ๑๑๔-๑๕, ๒๕๑)

(๒) การถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เป็นความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์อีกอย่าง
หนึ่งที่ประกอบขึ้นเพื่อเป็นการผูกมัดจิตใจของผู้ที่อยู่ในการปกครองให้มีความซื่อสัตย์
จงรักภักดี พิธีนี้ปรากฏในจามเทวีวงศ์เมื่อปุตรียอำมาตย์จากนครละโว้ จะมาจับพระเจ้า
อาทิตยราชแต่เกิดเสียที่จึงแสวงทำภักดีมาเจริญพระราชไมตรีเพื่อความเชื่อใจกันพระเจ้า
อาทิตยราชให้ตีมน้ำพิพัฒน์สัตยาก่อนส่งตัวกลับไปตั้งความว่า “พระเจ้าอาทิตยราชก็ให้
ตักน้ำมาเต็มขันทองใหญ่แล้วล้างพระขรรค์แก้วและหอกแก้วของพระองค์เชิญเทพดาทั้ง
สิ้นในชั้นกามาพจรทั้ง ๖ และพระอินทร์ พระพรหม เป็นประธาน ให้เป็นสักขีพยาน จึงให้
ชาวกัมโพชทั้งสิ้นมีปุตรียอำมาตย์เป็นประธานให้กระทำสาบานแล้วดำรัสว่าท่านทั้งหลาย
จงตีมน้ำพิพัฒน์สัตยาแล้วโปรดให้ไปครั้งนั้นชาวกัมโพชทั้งปวงกระทำสาบานแล้วก็ตีมน้ำ”
(จาม., ๒๕๖๓ : ๒๙๐-๒๙๑)

๒) ความเชื่อโหราศาสตร์ โหราศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยการพยากรณ์โดย
อาศัยดาราศาสตร์เป็นหลักมีโหราจารย์เป็นผู้ให้คำพยากรณ์โชคชะตาชีวิตและให้ฤกษ์
ยามเป็นต้นเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งได้รับอิทธิพล
จากศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาเผยแพร่ก่อนพระพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามาถึงแม้จะนับถือ
พระพุทธศาสนาแล้วชาวล้านนาก็ยังคงนับถือโหราศาสตร์ควบคู่กับพระพุทธศาสนาเพราะ
หลักการของศาสนาพุทธมิได้บังคับศรัทธาหากไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีผู้วิจัยพบความเชื่อ
โหราศาสตร์ของชาวล้านนาจากวรรณคดีบาลีมากแห่งเช่น

(๑) ฤกษ์ยาม ในจามเทวีวงศ์โหราศาสตร์เกี่ยวข้องกับหลายตอนมี
โหราจารย์ประจำราชสำนักให้คำปรึกษาทั้งในเรื่องทั่วไปและพยากรณ์เหตุการณ์ชีวิต
และบ้านเมืองในอนาคตหรือให้ฤกษ์ยามก่อนจะประกอบพิธีกรรมต่างๆแม้กระทั่งฤกษ์

ยามก่อนออกศึกสงครามดังตอนที่พระเจ้ามหันตยศกับพระเจ้าอนันตยศเมืองทริภุญชัยนำ กองทัพออกสู้รบกับเจ้ามลิภักชาก็ต้องออกรบตามกำหนดฤกษ์ที่โหราจารย์ให้ไว้กับรบชนะ ความว่า “ลำดับนั้นพระอนันตยศได้ถามพระโหราธิบดีผู้อาจารย์ของตนว่าข้าแต่อาจารย์ ในยามนี้ความมีชัยจะมีแก่เราทั้งหลายหรือไม่มีพระโหราธิบดีทูลว่าจะมีชัย” (จาม., ๒๔๖๓ : ๑๑๖)

ในชินกาลมาลีปกรณ์ก็พบความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่กิจกรรม ที่จะต้องประกอบหลายกรณีเช่น

การบวชพระ “...พระมหากษัตริย์ทรงปรารภนาอนิสงส์บุญอันยิ่งใหญ่เพื่ออุทิศ ถวายแก่พระราชบิดาพระราชมารดาของพระองค์จึงเสด็จพระภิกษุสงฆ์ให้ทำอุปสมบท กรรมในในวัดมหาโพธารามนั้น... เมื่อวันพุธขึ้น ๖ ค่ำเดือน ๖ ปีมะแมจุลศักราช ๘๗๓(พ.ศ. ๒๐๕๕) ประกอบด้วยโรหิตินักษัตรฤกษ์” (ชิน., ๒๕๑๗ : ๑๓๓, ๒๖๔) และปรากฏเรื่อง ฤกษ์ยามของการบวชพระในที่อื่นๆ อีก (ชิน., ๒๕๑๗ : ๑๓๓, ๒๖๕)

การหล่อพระพุทธรูป ในการหล่อพระพุทธรูปก็มีการกำหนดฤกษ์ยามเมื่อพระเจ้า ติลกบัณฑิตฯให้หล่อพระพุทธรูปทองคำขนาดเท่าพระวรกายของพระองค์ในวันศุกร์ขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๑๒ พันเวลาเพียงคืนพระจันทร์เสวยเพ็ญฆาตฤกษ์(ชิน., ๒๕๑๗: ๑๓๒, ๒๖๓)

การสร้างอาคารสถานที่ มีการดูฤกษ์ยามในการสร้างอาคารสถานที่เช่นการสร้าง วิหารวัดพระธาตุทริภุญชัยมณฑลที่วัดป่าแดงมหาวิหารภูสีสงฆ์เรือนหลวงที่ประทับก่อ กำแพงรอบพระธาตุและรอบเมืองเชียงใหม่การแต่งตั้งสมณศักดิ์พระสัทธัมมสังฆริระเป็น พระราชาครู (ชิน. ๒๕๑๗ : ๑๔๐, ๑๔๑, ๔๒, ๑๔๔, ๑๕๐)

(๒) **การพยากรณ์เหตุการณ์ในอนาคต** ในจามเทวีวงศ์กล่าวถึงสมณ พราหมณ์และโหราจารย์ได้พยากรณ์ถึงความเจริญในอนาคตของเมืองทริภุญชัยหลังจาก รบชนะสงครามกับละโว้ (กัมพูชา) แต่พระเจ้าอาทิตย์ราชาว่า“ข้าแต่มหาราชาเบื้องหน้าแต่ นี้ไปทริภุญชัยนครของเราทั้งหลายจะเป็นมหานครสุขเกษมโดยไม่ต้องสงสัยเทพดาผู้มี ศักดาใหญ่ก็ยิ่งยินดีไม่นานนักเทพดาเหล่านั้นจะมากล่าวบาลบำรุงรักษาพระนครให้เป็น สุข” (จาม., ๒๔๖๓ : ๒๙๙)

๓) **ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์** เรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นความเชื่อ เกี่ยวกับบุญบารมีของบุคคลหรือพลังอำนาจวิเศษที่มีอยู่ในผู้มีบุญบารมีเช่นในพระพุทธรูป เจ้าเทพเจ้าอมนุษย์ผู้มีฤทธิ์เดชเป็นพลังเหนือธรรมชาติซึ่งทำให้เกิดอาการเกรงกลัวหรือเป็น สิ่งอัศจรรย์เสริมสร้างปสาทะศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นๆ ยิ่งขึ้นไปมีปรากฏอยู่ในวรรณคดี

บาลีทั้ง ๕ เรื่องซึ่งจะขอยกมาพอเป็นตัวอย่างดังนี้

(๑) **ปาฏิหาริย์ของพระพุทธรูป** ในรัตนพิมพวงศ์หลังจากสร้างพระพุทธรูปด้วยแก้วอมรโกภุสสีเขียวเป็นสายรุ้งเสร็จแล้วทำการบูชาด้วยมนุษย์และเทวดาพระพุทธรูปก็แสดงปาฏิหาริย์ดังความว่า “พระพุทธรูปอันประเสริฐซึ่งไม่มีชีวิตก็สำแดงปาฏิหาริย์ต่างๆ หลายประการอันประเสริฐยิ่งเหมือนมีชีวิตสำแดงอยู่ตลอด ๗ วันไม่วางเว้นรัศมีแผ่ชานออกจากองค์พระพุทธรูปรัศมีนั้นมีสีเขียวเหมือนปีแมลงภูสีเหลือง...สีแดง...สีขาว... สีแสด... และสีเลื่อมเหมือนสีแก้วไพฑูรย์หรือแก้วผลึก..แผ่สร้านออกจากพระพุทธรูป” (รัตน.๒๕๓๐ : ตอนที่ ๒ มปน.)

(๒) **ปาฏิหาริย์พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า** ในรัตนพิมพวงศ์ครั้งบูชาพระแก้วมรกตครบ ๗ วันพระนาคเสนจึงได้อัญเชิญพระบรมธาตุ ๗ องค์ของพระพุทธเจ้ามาบรรจุใส่ไว้ตามส่วนต่างๆ ในองค์พระพุทธรูปพระบรมธาตุก็ได้แสดงปาฏิหาริย์โดยลอยขึ้นไปบนอากาศจากที่บรรจุมีรัศมีรุ่งเรืองเปล่งแสงสว่างโชติช่วงแล้วลงมาฝังลงในองค์พระพุทธรูปอีก (รัตน. ๒๕๓๐ : มปน.)

ค. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ชาวล้านนาเมื่อเชื่อในภูตผีวิญญาณวิญญาณบรรพบุรุษสิ่งศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นต้นเป็นที่พึ่งพิงหรือยึดเหนี่ยวทางจิตใจได้กำหนดวิธีการที่ตนจะแสดงออกถึงความเคารพนับถือด้วยพิธีกรรมต่างๆ ที่คิดว่าด้วยการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้จะเป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ตระหว่งตนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีการกราบไหว้บูชาอ่อนน้อมด้วยเครื่องพลีกรรมต่างๆ ดังนั้นพิธีกรรมจึงเป็นสื่อเชื่อมโยงศรัทธาของมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้แนบแน่นยิ่งขึ้น

ความเชื่อเมื่อได้นับถือพระพุทธศาสนา

เมื่อชาวล้านนาได้รับพระพุทธศาสนาแล้วแม้จะยังคงนับถือผีสารวิญญาณและพลังลึกลับอยู่แต่ก็เพลาลงไปมากในจามเทวีวงศ์กล่าวถึงความเชื่อในพระพุทธศาสนาเป็นหลักส่วนความเชื่อในศาสนาอื่นนั้นแทบจะมีได้กล่าวถึงมีปรากฏบ้างก็ในการประกอบพิธีบวงสรวงทำพิธีกรรมแก่เทพเจ้า ซึ่งเป็นลักษณะความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่เคยมีอิทธิพลอยู่ก่อนศรีแควนรงค์กล่าวว่า “ทั้งนี้เพราะผู้รจนาคัมภีร์เป็นพระภิกษุจึงต้องการจะเขียนหลักการของพระพุทธศาสนาเพื่อการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวไปจนครบ ๕,๐๐๐ พระวรรษา” (ศรีแควนรงค์, ๒๕๓๓, ๒๓๖) ส่วนวรรณคดีที่เหลือนอกจากความรู้เชิงประวัติศาสตร์ผู้ปกครองและเหตุการณ์บ้านเมืองแล้วการดำเนินเรื่องทั้งหมดก็เป็น

ไปตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นผู้เขียนขอสรุปประเด็นความเชื่อชาวล้านนาเมื่อนับถือพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

ก. ความเชื่อเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม

ความเชื่อหรือศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนาที่พระอรรถกถาจารย์แสดงสืบทอดกันมามี ๔ อย่าง คือ ๑. กัมมสัทธาเชื่อกรรม ๒. วิปากสัทธาเชื่อผลของกรรม ๓. กัมมัสมกตาสัทธาเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเองทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วและ ๔. ตถาคตโพธิสัทธาเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (พระเทพเวที ป.อ.ปยุตโต, ๒๕๓๓ : ๓๒๓) ชาวล้านนาต่างเชื่อถือและยึดมั่นในหลักการ “ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว” ซึ่งก็คือความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมนั่นเอง

ข. ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด

ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาการเวียนว่ายตายเกิดย่อมเป็นไปตามอำนาจกฎแห่งกรรมทำดีได้ดีทำชั่วประสบทุกเมื่อสิ้นชีวิตลงไปจนว่าจะหมดกรรมด้วยอำนาจแห่งมรรคผลนิพพานในเมื่อยังท่องเที่ยวในสังสารวัฏทุกคนย่อมปรารถนาความสุขยิ่งขึ้นไปในชาติหน้าจำเป็นต้องสร้างสมคุณงามความดีประพฤตีสัจธรรมให้มากเพราะบุญบาปเท่านั้นที่จะติดตัวไปในปรภพสมบัตินอกกายติดตามไปไม่ได้ย่อมตกเป็นของคนที่ยังมีชีวิตอยู่การปรารถนาสร้างกุศลเป็นเสบียงเพื่อชาติหน้าพบในสังขารนิทานตอนพระเจ้านางนันทนี่ “สมัยนั้นพระเจ้ากสิณหาราช ...ทรงเห็นนิมิตอย่างหนึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงความไม่เที่ยงโอสมบัติเหล่านี้เมื่อเรามีชีวิตอยู่มันก็เป็นของเราเมื่อเราตายไปแล้วมันก็เป็นของคนอื่นอย่างกระนั้นเลยเราต้องทำให้มันเป็นของเราในโลกหน้าอีกด้วย... จึงทรงสร้างวัดสวนดอกพระวิหารพระเจดีย์พระธาตุอุสุเทพและพระเจดีย์อื่นๆ (ในชินกาลมาลีปกรณ์หน้า ๑๑๕, ๑๒๐) ว่าพระเจ้าแสนเมืองมาสร้างพระเจดีย์หลวงแต่ไม่เสร็จสวรรคตก่อนต่อมาพระเจ้าติโลกราชทรงสร้างพระเจดีย์หลวงจนสำเร็จ) ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่นำมาจากลังกาทำบุญกุศลเป็นอันมาก” (สิงหิงค. ๒๕๐๖ : ๖๘-๖๙)

ค. แนวคิดทางศีลธรรมของชาวล้านนา

แนวคิดทางศีลธรรมของชาวล้านนาผู้เขียนได้กำหนดประเด็นออกเป็น ๓ ข้อดังต่อไปนี้

๑) **ความคิดเกี่ยวกับความดี** ชาวล้านนามีแนวความคิดเกี่ยวกับความดีและเป็นค่านิยมหลักของสังคมซึ่งไม่ขัดกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “สิ่งที่ดีคือสิ่งที่ไม่ทำให้

ตนเองเดือดร้อนไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นแก่สังคมไม่เป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่น
กระทำลงไปแล้วนำมาซึ่งความสุขความเบิกบานใจสิ่งนั้นคือความดี” ตรงกันข้ามจากที่
กล่าวมาสิ่งนั้นถือว่าเป็นความชั่วหรือความไม่ดีเช่นทุจจรีต ๓ อุกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับความดีเป็นทั้งข้อห้ามที่เรียกว่าศีลหรือบัญญัติและข้อแนะนำให้
ปฏิบัติตามที่เรียกว่าธรรมะหากใครฝ่าฝืนงดเว้นไม่กระทำตามข้อห้ามถือว่าเป็นความผิด
ไม่ถูกไม่ครุขยั้งถ้าละเมิดจารีตหรือศีลธรรมแล้วถือว่าเป็นความผิดความชั่วอย่างร้ายแรง
ต้องได้รับผลกระทบตามสนอง

จะเสนอในภาพรวมของประเภทแห่งความดีที่เป็นแนวคิดกระแสหลักมีการสืบทอด
กันมาตามประเพณีที่กษัตริย์ทุกพระองค์ทรงปฏิบัติและประชาชนก่อนวัตรตามเป็น
ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวล้านนาและเสนอแนวคิดว่าด้วยการทำความดีที่เป็น
กระแสรองซึ่งไม่ปรากฏบ่อยนักหรือมีกล่าวถึงน้อยครั้งเฉพาะวรรณคดีบางเรื่องเท่านั้น

แนวคิดกระแสหลัก

จากแนวคิดความดีกระแสหลักที่พระราชและประชาชนต่างคือเป็นคุณค่าเป็นค่านิยม
ที่สืบทอดกันได้พบค่านิยมหลักจากวรรณคดีบาลีวังสปรกณ์ดังต่อไปนี้

๑) การให้ทานการบริจาค ค่านิยมในด้านการให้ทานการบริจาควัตถุทานนั้นชาว
ล้านนาคิดถือว่า เป็นความดีประเภทแรกผู้ที่สร้างสมความดี มักจะเริ่มต้นด้วยการให้ทาน
และบริจาคสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ประชาชนและแก่พระภิกษุสงฆ์ปรากฏในวรรณคดี
บาลีที่ศึกษาทุกเล่ม จะขอยกมาพอเป็นตัวอย่างคือ

ในจามเทวีวงศ์พระนางจามเทวีมักจะบำเพ็ญกุศลสมภารเสมอๆ และเมื่อพระเจ้า
อนันตยศไปครองนครเขลางค์และได้เชิญพระมารดาและพระเจ้ามหายศไปได้ร่วมกันถวาย
มหาทานเป็นอเนกประการดังความว่า “ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันสมเด็จพระราชมารดากับสมเด็จพระ
พระบรมราชโอรสทั้งสองพระองค์ก็เสด็จเข้าไปใกล้พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ถวายนมัสการ
แล้วก็ถวายบิณฑบาตทานให้ภิกษุสงฆ์อิมหันาสารายด้วยขาทนียโภชนียาหารอันประณีต
แล้วจึงยังพราหมณ์คหบดีทั้งหลาย..ให้บริโภคน้ำให้จัดแจงเรือนที่อยู่และภัตตาหารและเบี้ย
เลี้ยงทุกวันพระราชทานแก่พราหมณ์คหบดีทั้งหลายเหล่านั้นอีก” (จาม. ๒๔๖๓ : ๑๘๓)

ในชินกาลมาลีปกรณ์พบว่าพระเจ้าแผ่นดินและชาวเมืองในล้านนาต่างมีจิตศรัทธา
ได้ถวายทานบริจาคทานด้วยปัจจัยสี่อันควรแก่สมณบริหารแต่พระสงฆ์และยังส่งพระ
ไตรปิฎกที่จารึกไว้จำนวนถึง ๖๐ คัมภีร์ไปถวายพระเจ้านครล้านช้างเพื่อให้เกิดศรัทธา
ปลาทะเลอีกด้วย (ชิน. ๒๕๑๗ : ๑๖๒)

๒) การรักษาศิลปปฏิบัติตามจารีตข้อห้ามทางศาสนาและประเพณี ด้านการสมათาน ศีลการรักษาศูโบสถ์ก็มีปรากฏเป็นธรรมเนียมหลักที่พุทธศาสนิกชนชาวล้านนาในอดีตได้ ปฏิบัติเป็นกิจวัตรทุกวันพระ พบเห็นหลักฐานในที่หลายแห่งและบางครั้งเช่นกันแต่ผู้วิจัย จะหยิบยกมาเพื่อเป็นตัวอย่างเท่าที่จำเป็นเท่านั้นเช่นในจามเทวีวงศ์พบว่าทุกวันพระ ๘ คำ ๑๔ คำ ๑๕ คำพระนางจามเทวีพร้อมด้วยพระโอรสและชาวเมืองจะพากันไปวัดสมათาน ศีลกันเสมอตั้งความว่า “ครั้นวันจาทุทสี่ปัญญาทสี่และวันอัฐภูมิแห่งปักษ์ชนทั้งหลายคือ มารดาและบุตรก็พากันเข้าไปสู่ภิกษุสงฆ์ครั้งไปแล้วได้อภิวัตน์แล้วพากันสมათานศีล ..ชน เหล่านั้นได้กระทำโดยนัยนี้ตลอดกาลทุกเมื่อ” (จาม. ๒๔๖๓ : ๑๕๐-๑๕๑)

๓) การสั่งสมปัญญาที่เรียกว่าภาวนามัย การฟังพระธรรมเทศนาถือว่าเป็นการสั่งสม ปัญญาในจามเทวีวงศ์พระนางจามเทวีพร้อมด้วยพระโอรสและชาวเมืองได้ประกอบบุญ กิริยาครบ ๓ คือให้ท่านสมათานศีลและสดับพระธรรมเทศนาเป็นการสั่งสมปัญญาบารมี เป็นประจำ

ในชินกาลมาลีปกรณ์ได้พบประเพณีการฟังเทศน์มหาชาตินอกเหนือจากการสดับ พระธรรมเทศนาตามธรรมดาคือพระเจ้าติลกปนัดดาธิราชทรงสดับนิทานเรื่องมหา เวสสันดรและธรรมบรรยายชื่อมหาเวสสันดรซึ่งพระองค์โปรดให้เขียนคัดไว้ (ชิน. ๒๕๑๗ : ๑๕๓, ๒๗๕)

๔) การเคารพบูชาสิ่งควรเคารพบูชา

(๑) การบูชาพระพุทธรูปสำคัญในวรรณคดีบาลีพบบ่อยมากที่ชาวล้านนาได้ เลื่อมใสศรัทธาปฏิบัติบูชาพระพุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์นับแต่พระแก้วมรกตพระพุทธรูปสี่องค์ และพระพุทธรูปอื่นๆ ที่หล่อขึ้นมากกระทำการบูชาเป็นพิเศษจนถือเป็นประเพณีสืบมาจน ปัจจุบันอย่างแห่พระพุทธรูปออกไปสร่งน้ำหรือจัดงานประจำปีเป็นต้นดังตัวอย่างต่อไปนี้

การบูชาพระแก้วมรกตในรัตนพิมพวงศ์ เมื่อพระแก้วมรกตไปถึงถิ่นเมืองใดพระ ราชาราชและชาวนครก็จะทำการสักการะบูชาตลอดทุกเมืองเช่นที่เมืองลำปางชาวเมืองพร้อม ด้วยพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากบูชาพระพุทธรูปด้วยเครื่องบูชาอย่างใหญ่หลวงและบูชา ด้วยการฟ้อนรำขับร้องเป็นต้นทั้งประโคนนครและอัญเชิญพระพุทธรูปจากหอพระ.. ครั้นถึงวัน๑๕ คำ ๑๔ คำ ๘ คำเจ้าเมืองสั่งให้เปิดประตูหอพระเพื่อบูชาเป็นอย่างดีตั้งแต่นั้นมาชาวเมืองเป็นพุทธมามกะ...ทุกปีเจ้าเมืองสั่งให้เปิดประตูหอพระอัญเชิญพระพุทธรูปไป ประดิษฐานบนอาสนะกลางวิหารป่าร้องชาวเมืองให้มาส่งน้ำพระ... (รัตน. ๒๕๓๐ : มปน)

การบูชาพระพุทธรูปสี่องค์ก็ในทำนองเดียวกันนับแต่พระเจ้าพรหมแห่งเชียงรายได้

ครอบครองพระพุทธรูปองค์หนึ่งและปรากฏเรื่องพระแก้วมรกตและพระพุทธรูปองค์หนึ่งในชินกาลมาลีปกรณ์ที่ชาวล้านนาเคารพบูชาอีกหลายแห่ง (ชิน. ๒๕๑๗ : ๑๐๘-๑๑๔, ๑๒๓-๑๒๘)

การบูชาพระพุทธรูปอื่น ๆ มีปรากฏหลายองค์คือพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ใช้ทองหนักสามสิบสามแสนที่พระเจ้าติโลกราชสร้างไว้ที่วัดป่าตาล (ปัจจุบันคือวัดโตโปธาราม (รำเปิง) การบูชาพระเจ้าแก้วตื้อโดยพระเมืองแก้วหลนพระเจ้าติโลกราชที่หล่อด้วยทองแดงเรือนโกฏิมีที่ต่อ ๘ แห่งและต่อมาทรงได้พระพุทธรูปแก่นจันทร์อีกองค์ก็ทำการบูชาตลอดพระชนม์ชีพ (ชิน. ๒๕๑๗ : ๑๒๙-๑๓๑, ๑๕๖-๑๕๙) พระนางจามเทวีเมื่อสร้างวัดแล้วก็สร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นที่สักการะบูชาด้วย

การบูชาพระธาตุมีปรากฏทุกรรณคดีบาฬีที่ทำการวิจัยถือว่าเป็นการสร้างความดีกระแสนักอีกด้านหนึ่งทันตธาตุนิธานทั้งเรื่องว่าด้วยการเคารพบูชาพระธาตุเขี้ยวแก้วและพระบรมธาตุส่วนอื่นๆ อีกในจามเทวีวงศ์ก็มีการพบพระธาตุสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราชจนได้สร้างพระเจดีย์หรืออุโบสถขึ้นมาในสิ่งหิงคินทานและรัตนพิมพวงส์ก็กล่าวถึงพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่ประดิษฐานในองค์พระพุทธรูปจึงทำให้เกิดภินิหารคนทั้งหลายเลื่อมใสศรัทธาทำการบูชาหมโหฬารอย่างทีกล่าวมาแล้วในชินกาลมาลีปกรณ์ก็มีคติการเคารพบูชาพระธาตุปรากฏบ่อยมากแทบตลอดเรื่องจึงมีพระธาตุเจดีย์มากมายในภาคเหนือเช่นพระธาตุดอยสุเทพพระธาตุวัดสวนดอกวัดพระธาตุหรืออุโบสถพระธาตุเจดีย์หลวงพระธาตุลำปาง เป็นต้น

(๒) การเคารพพระภิกษุสงฆ์การถวายสมณศักดิ์แต่พระสงฆ์ พระสงฆ์เป็นศาสนทายาทผู้ประกาศคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าชาวล้านนาให้ความเคารพพระสงฆ์มากทุกยุคทุกสมัยในกิจกรรมด้านศาสนาจะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำพระสงฆ์บางรูปมีบารมีอยู่ในฐานะสูงส่งเป็นราชครูเป็นราชอุปัชฌาย์สั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนปรากฏว่าความอารามมากในล้านนาหากมีเหตุการณ์ที่จะเกิดความขัดแย้งพระสงฆ์สามารถระงับความขัดแย้งที่จะก่อสงครามให้ทั้งสองฝ่ายประสานสามัคคีผูกไมตรีกันได้ถ้าชาวล้านนาไม่เคารพยกย่องให้เกียรติพระสงฆ์ไหนเลยพระสงฆ์จะสามารถห้ามทัพที่กำลังประจันหน้ากันได้ดังเหตุการณ์ที่พระมหาสุคนธ์เถระเจรจาสงบศึกแย่งพระพุทธรูปหิงคระหว่างพระเจ้าพรหมกับเจ้าตีปัญญานครกำแพงเพชรและป้องกันการจะเกิดสงครามระหว่างล้านนากับอยุธยาสมัยขุนหลวงพะงั่ว (พระเจ้าวดีติเดช) ความว่า “มหาบพิตรทั้งสองทรงมีบุญมากมีปัญญามากมีกำลังรู้ผลมาก ... ทรงนับถือพระพุทธศาสนาทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นบิดาของทวยราษฎร์ทั้ง

หลายทรงเป็นผู้มีศิลปะเป็นที่รักใคร่ของประชาชนทั้งหลายของมหาบพิตรทั้งสองพระองค์จึง
สามัคคีอย่าพิโรธแก่กันเลยนี่ก็เมืองกำแพงเพชรโนนกินนครเชียงใหม่ขอให้ป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกันอย่าแบ่งแยกกันเลยขอให้นครทั้งสองจงมัดไว้ด้วยเชือกคือพระราชไมตรีเถิด”(ชิน.
๒๕๑๗ : ๑๑๒)

การนิมนต์พระสงฆ์ผู้ทรงศีลทรงพระไตรปิฎกมาจำพรรษาที่วัดอันตนสร้างพร้อม
ทั้งถวายสมณศักดิ์ยกย่องพระสงฆ์เป็นเจ้าอาวาสเป็นราชครูตั้งที่พระเจ้าติโลกราชยกย่อง
พระมหาเมธังกรเถระพระอาจารย์ของพระองค์มาสรองน้ำอภิเชกและถวายสมณศักดิ์เป็น
พระอดุลศักดิ์ยาศิริมหาสามีให้การอุปถัมภ์ด้วยลาภสักการะและปัจจัยสิ่งของที่กล่าวมาแล้ว

๕) การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาภคัตริย์
ล้านนาที่มีเดชานุภาพเป็นพุทธมามกะจะให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นเอนก
ประการคงจะได้คดีค่านิยมจากพระเจ้าอโศกมหาราชของอินเดียที่ให้การอุปถัมภ์พระพุทธ
ศาสนาด้วยการถวายทานแต่พระสงฆ์การสร้างวัดวาอารามการสร้างพระสถูปเจดีย์
มากมายถึง ๘๕๐๐๐ เจดีย์ทั่วอินเดียตั้งนั้นภคัตริย์ล้านนาที่ทรงศีลทรงธรรมจึงพยายาม
ดำเนินตามรอบแบบพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งจะถือว่าเป็นพระราชผู้ทรงธรรมที่แท้จริง
ดังนั้นนอกจากการให้ทานรักษาศิลแล้วพบว่าราชาทุกพระองค์จะมีสร้างถาวรวัตถุใน
พระศาสนาหลายประการเช่นการสร้างวัดกุฎีวิหารเจดีย์พระธาตุการหล่อพระพุทธรูปการ
ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ปรากฏบ่อยมากที่สุดถือว่าเป็นแนวคิดสร้างความดีหลักอีกข้อหนึ่ง
นับแต่พระนางจามเทวีเมื่อครองเมืองหริภุญชัยก็สร้างวัดถึง ๕ วัดในทิศทั้งสี่ของนครมี
อรัญญิกรัชมิการามมาลุกรามอาพัทธาราม (วัดพระคง) มหาวนาราม (วัดมหาวัน) มหา
ลตาราม (วัดประตูลี้) พระเจ้าอาทิตย์ราชก็สร้างพระมหาธาตุเจดีย์หริภุญชัยพระเจ้ากือ
นาสร้างวัดบุปผาราม (สวนดอก) พระธาตุคุดอยสุเทพพระเจ้าแสนเมืองมาสร้างเจดีย์หลวง
เป็นต้น

จากค่านิยมแต่โบราณจึงปรากฏว่าที่อาณาจักรล้านนาเมืองเก่าโบราณลำพูน
เชียงใหม่ลำปางและเชียงรายมีวัด วา อาราม ทุกถนนแทบทุกซอย (โดยเฉพาะที่เชียงใหม่
วัดหันหน้าชนกันคนละฝั่งถนนก็มี) ดังตัวอย่างที่ปรากฏในจามเทวีวงศ์ความว่า “ณ
ระหว่างนั้นชาวพระนครทั้งหลายด้วยชาวรัฐวาสิและชาวชนบททั้งหลายพากันสร้างกุฎี
และอารามทั้งหลายในระหว่างบ้านแลบ้านทั้งหลาย ๕๐๐๐ ตำบลมีวิหาร ๒๐๐๐ มีภิกษุ
๕๐๐๐ ล้วนมีปัญญาปฏิภาณเป็นต้นที่ทรงไตรปิฎกมี ๕๐๐ รูป” (จาม. ๒๔๖๓ : ๑๕๐)

การให้ความอุปถัมภ์ในการทำสังคายนาพระไตรปิฎกศาสนาพุทธมีหลักธรรมที่จารึก

ไว้ในพระไตรปิฎกมานานหลังพุทธปรินิพพานเพียง ๔๔๓ ปีแต่ด้วยกาลผ่านไปความคลาดเคลื่อนของคำสอนอาจจะเกิดขึ้นได้ เพราะสมัยก่อนไม่มีเทคโนโลยีช่วยจดจำตรวจสอบพระสงฆ์ที่สืบทอดทรงจำจารจารึกคัดลอกสืบทอดกันมาตามยุคตามสมัยจึงเกิดประวัติการทำสังคายนาพระไตรปิฎกสายเถรวาทนับแต่ครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๗ เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญในดินแดนล้านนาในราวพ.ศ. ๒๐๒๐ พระธัมมทินนมมหาเถระเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าตาล (วัดจำเปิง) เห็นว่าพระไตรปิฎกผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อนมากมีความประสงค์ที่จะกระทำการชำระพระไตรปิฎกให้ถูกต้องจึงได้ชักชวนพระสงฆ์ที่ฉลาดชำนาญในพระไตรปิฎกกว่า ๑๐๐ รูป มาทำสังคายนาที่วัดมหาโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) ด้วยถือว่าเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมจะต้องให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและเป็นมหากุศลอย่างเอกอุด้วยเป็นเจ้าภาพอุปถัมภ์การทำสังคายนาพระไตรปิฎกพระเจ้าติโลกราชจึงได้ถวายความอุปถัมภ์ด้วยการสร้างมณฑปที่กระทำการสังคายนาแล้วจัดหาจตุปัจจัยถวายอุปฐากูปให้พระสงฆ์ลำบากด้วยประการใดๆ นับเป็นสังคายนาคราวที่ ๘ ใช้เวลา ๑ ปีจึงแล้วเสร็จ (สงวน โชติสุขรัตน์. ๒๕๑๕ : ๑๓๒-๑๓๓)

การจารึกคำสั่งสอนพระไตรปิฎกลงใบลานหรือ พับสาถือว่าเป็นการสร้างบุญกุศลอย่างยิ่งไม่หย่อนกว่าการสร้างพระพุทธรูปเมื่อพระเจ้าติโลกราชให้พระสงฆ์ชำระพระไตรปิฎกบริสุทธ์ดีแล้วก็ให้ทำการจารจารึกเป็นคัมภีร์เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนาด้วยถ้อยคำนิยมโบราณที่กล่าวว่า “อักขระตัวหนึ่งแทนพระพุทธรูปองค์ใดองค์หนึ่ง เพราะฉะนั้นผู้ที่ป็นนักปราชญ์พึงเขียน (คัดลอก) ไตรปิฎกเมื่อไตรปิฎกยังมีอยู่ก็ชื่อว่าพระตถาคตยังมีอยู่ถึง ๘๔๐๐๐ พระองค์อักขระก็ตีพระพุทธรูปก็ตีมีผลเท่ากันโดยแท้เพราะฉะนั้นบัณฑิตพึงจารึกอักขระไว้ในสมุดหรือใบลานซึ่งถือว่าเป็นธรรมเจดีย์อักขระในพระไตรปิฎกมีประมาณ ๒๘ โกลูกกับ ๒๗ ตัว” (รัตน. ๒๕๓๐ ;ตอนที่ ๓ มปน)

๖) การบำเพ็ญเนกขัมมบารมี การอุปสมบทหรือการบรรพชาอุปสมบทถือว่าเป็นการสร้างสมบารมีที่เรียกว่าเนกขัมมบารมีในบารมี ๑๐ ทศคนที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่เป็นผู้ชายก็จะบวชเป็นพระภิกษุหรือสามเณรการบวชถือว่าเป็นการสืบทายาทพระศาสนาในส่วนตัวถือว่าเป็นการขัดเกลากิเลสในทางล้านนามีคติการบวชนอกจากจะเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนทายาทแล้วได้พบว่าการบวชพระนั้นยังมีวัตถุประสงค์เพื่อทดแทนสนองพระคุณบิดามารดาอีกด้วยในสมัยพระเจ้าติโลกราชมีการบวชกุลบุตรในคราวเดียวถึง ๕๐๐ คนที่ทำฐานหลวงในส่วนพระองค์เองพระเจ้าติโลกราชก็ทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระเทวีพระมารดา แล้วทรงผนวชโดยมีพระญาณมงคลเถระเป็นพระอุปัชฌาย์มีพระอดุลศักดิ์ยาธิกรณมหาสามี (พระอาจารย์) เป็น

พระกรรมวาจาจารย์ผนวชที่วัดเจติยหลวงแต่ทรงผนวชอยู่ไม่นานก็สึกออกมาเสวยสิริราชสมบัติ(ชิน. ๒๕๑๗ : ๑๒๑)

๓) *ความกตัญญูรู้คุณ* การเคารพนับถือมารดาเมื่อยังมีชีวิตการรู้พระคุณบุรพการีถือว่าเป็นคุณธรรมความดีจะรู้ว่าใครเป็นคนดีให้ดูที่การรู้พระคุณและตอบแทนพระคุณหลักคำสอนนี้ก็เป็นจริยธรรมกระแสหลักอีกข้อหนึ่งการเคารพนับถือบิดามารดาทั้งตอนที่ยังมีชีวิตอยู่และตอนที่ละโลกไปแล้วบุตรหลานที่มีคุณธรรมมักจะให้การเคารพเอื้อเฟื้อยกย่องให้เกียรติไม่ดูหมิ่นดูแคลนเลี้ยงดูไม่ละทิ้งยามชรา

เมื่อบุรพการีสิ้นชีวิต บุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อบุรพการีเมื่อบิดามารดาหรืออุปัชฌาย์อาจารย์ได้สิ้นชีวิตลงย่อมแสดงความเคารพรักเสมือนเมื่อครั้งท่านยังมีชีวิตอยู่และแสดงความกตัญญูด้วยการทำบุญงานศพที่ยิ่งใหญ่สมเกียรติผู้ที่ล่วงลับไปแล้วแนวคิดเกี่ยวกับการทำงานศพแก่ผู้ตายก็ถือเป็นกระแสหลักอย่างหนึ่งทางด้านจริยธรรมของชาวล้านนาด้วยชาวล้านนาถือตามคติทางพระพุทธศาสนาที่ว่าคนเรานั้นตามกฎกรรมตาของโลกย่อมมีการเกิดแก่เจ็บตายไม่มีมนุษย์ผู้ใดจะหลีกเลี่ยงหนีจากความตายไปได้ดังนั้นเมื่อคนเราเสียชีวิตลงไปผู้ที่เป็ญญาติมิตรอยู่เบื้องหลังย่อมทำการปลงศพด้วยวิธีต่างๆ มีการฃาปนกิจบ้างการฝังบ้างขึ้นอยู่กับประเพณีของแต่ละท้องถิ่นจะทำพิธีใหญ่หรือไม่ใหญ่ก็ขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคมของผู้ที่เสียชีวิตและกำลังความสามารถของบุตรหลาน

สำหรับงานศพของชาวล้านนาสมัยโบราณมีคติความเชื่ออย่างเคร่งครัดว่าหากศพที่ตายโดยอุบัติเหตุจะต้องทำการฝังอย่างเดียวส่วนศพที่ตายตามธรรมดาต้องเผาก่อนการเผาจะเก็บศพเอาไว้นานบางคนข้ามปีหรือหลายปีก็มีการทำบุญงานศพนอกจากจะทำพิธีทางศาสนาแล้วก็มักจะมีการสวดมนต์ด้วยถ้าเป็นศพเจ้านายผู้สูงศักดิ์จะต้องประกอบพิธีงานศพอย่างมโหฬารสร้างปราสาทบุษบกอยู่เหนือนักษัตรลึงค์แล้วตั้งโลงศพอยู่บนนักษัตรลึงค์ดูสวยสง่าสมเกียรติมีชบวนแห่ไปเผา

การอุทิศส่วนกุศล ให้บุรพการีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลที่เรียกว่าปัดดีทานมัยนั้นพบในที่มากแห่งแต่ผู้วิจัจะยกตัวอย่างจากจามเทวีวงศ์ตอนที่พระเจ้ามหันตยศและพระเจ้าอนันตยศทำบุญอุทิศให้พระนางจามเทวีความว่า “เมื่อเสร็จสำเร็จการบูชาสักการะแล้วพระเจ้ามหันตยศจึงเชิญพระอริธาตุมากระทำการฉลองพระราชทานมหาทานแล้วจึงหลั่งน้ำทักษิโณทกให้ตกลงอุทิศส่วนกุศลทั้งสิ้นนั้นถวายพระนางเจ้าจามเทวีพระราชมารดาของพระองค์” (จาม. ๒๔๖๓ : ๒๑๒-๒๑๓)

ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏหลายเหตุการณ์ที่มีการทำงานศพและทำบุญอุทิศ

แก้บรรพชน จะยกเหตุการณ์การถวายพระเพลิงศพพระราชบิดาพระราชมารดาของ พระเจ้าตีโลกราชดังนี้ “เมื่อพระเจ้าตีโลกราชครองราชย์แล้วพระเจ้าสามฝั่งแกนพระราช บิดาสวรรคตพระองค์ถวายพระเพลิงพระบรมศพที่วัดป่าแดงมหาวิหารครั้งพระราช มาลดาสิ้นพระชนม์ก็จัดงานพระศพที่วัดป่าแดงมหาวิหารและทรงกระทำบุญมีประการ ต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่พระราชมารดาให้สร้างโรงอุโบสถหลังหนึ่งอุทิศเป็นบุญถาวรที่วัด ป่าแดงในปีพ.ศ. ๑๙๙๕” (ชิน. ๒๕๑๗ : ๑๒๑-๑๒๒)

การลอยกระทง นอกจากที่พบประเพณีงานทำบุญศพและการอุทิศส่วนกุศลที่ ถือว่าเป็นการทำความดีแล้วในวรรณคดียังได้พบการอุทิศผลให้บุรพการีอีกแบบหนึ่งคือ การลอยกระทงซึ่งการลอยกระทงนั้นมีเป้าหมายหลักเพื่อการลอยเคราะห์กรรมแต่ชาว ล้านนาที่มีการลอยกระทงอุทิศส่วนบุญแก้บรรพชนอีกด้วยเช่นที่ปรากฏในจามเทวีวงศ์ สมัยพระเจ้ากมลราชหลังจากหนีอหิวาตกโรคไปหงสาวดีหกปีครั้งโรคสงบบางพวกก็กลับ มาลำพูนบางพวกแก่ชราก็ไม่กลับมาเมื่อกลับมาคิดถึงหมู่ญาติจึงได้ทำพิธีลอยกระทงอุทิศ ผลบุญไปให้ดังความว่า “ด้วยเหตุนั้นชนทั้งหลายซึ่งมาอยู่ในทริภุชยนั้นแล้วเมื่อระลึกถึง หมู่ญาติว่าตายยวมารดาบิดาของเราอยู่ในหงสาวดีนครนั้น ดั่งนี้ครั้งถึงอภิรักษ์ขัตติสมัยตามปี ตามเดือนแล้วชนทั้งหลายนั้นลอยขาทนียโภชนียาหารตามน้ำลงไปทางใต้อุทิศไปให้แก่หมู่ ญาติเหล่านั้นเมื่อคนทั้งหลายเหล่านั้นระลึกถึงหมู่ญาติมีมารดาบิดาเป็นต้นไม่อาจจะสงบ ระวังความโศกไว้ได้ก็ร้องไห้คร่ำครวญมายังเรือนของตน” (จาม. ๒๔๖๓ : ๒๔๙-๒๕๐)

แนวคิดจริยศาสตร์กระแสรอง ผู้เขียนได้พบแนวคิดเชิงจริยศาสตร์กระแสรอง ลงมาที่ไม่ปรากฏบ่อยนักคือ การบวชการฝึกกรรมฐานส่วนที่เป็นภาวนามัยแม้จะมีการ สร้างวัดป่าแต่ไม่ค่อยปรากฏมีหลักคำสอนเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน หรือตั้งสำนักวิปัสสนา กรรมฐานเหมือนที่ชาวพุทธมาปฏิบัติกันให้เป็นที่รู้จัก นอกจากนั้น ก็เป็นชนบประเพณี ที่ยึดถือสืบกันมาบางเรื่อง ที่ยังไม่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายเชิงตรรกะได้ เช่น ข้อห้าม เรื่อง “ซัด” เป็นต้น

๓) **เกณฑ์ตัดสินความดีชาวล้านนา** ซึ่งมีความคิดเกี่ยวกับความดี ความชั่ว ได้ รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา และเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าของความประพฤติ ของมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น มีองค์ประกอบ ๓ ระดับ ดังนี้

(๑) มองที่สาเหตุ ระดับแรงจูงใจ หรือความคิดที่จะกระทำ ได้แก่ เจตนา การกระทำใดเกิดจากเจตนาดี กุศลเจตนา สิ่งที่กระทำอันเกิดจากเจตนาดีนั้นก็ถือว่าเป็น ความดี เป็นบุญ หรือ กุศล ตรงกันข้าม เป็นอกุศล

(๒) มองที่ขณะกระทำ สิ่งที่กระทำลงไปทางกาย วาจา หรือแม้แต่การคิด ขอให้เป็นเรื่องเกี่ยวกับ สุจริต ๓ กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นต้น การกระทำไม่ทำร้ายตนเอง และผู้อื่น ก็ถือว่าเป็นจริยธรรม ตรงกันข้าม เป็นทุจริต เป็นอกุศลกรรมบถ

(๓) มองที่ผลของการกระทำ นั้นหมายความว่า สิ่งใดที่กระทำลงไป แม้จะเกิดจากเจตนาดี หรือเป็นความหวังดี ทำลงไปแล้ว แต่สิ่งที่กระทำนั้น ไม่ส่งผลเสียหาย ทำให้ตนเองและคนอื่นเดือดร้อน ก่อแต่ความสุข ความสบาย เป็นประโยชน์แก่กุล การกระทำนั้นจึงจะถือว่า ดี สมบูรณ์แบบ ตรงกันข้ามทำไปแล้ว ผลดีไม่เกิดตามมา ถือว่า ไม่ครบเกณฑ์ดี ก็ยังถือว่า ไม่ดีพร้อม

๖.๓.๒ พิธีกรรมและประเพณีล้านนา

(๑) พิธีกรรม

การสวดการเทศน์แบบพื้นเมือง นิยมตั้งนะโมเพียงจบเดียว

การนิมนต์พระมาเทศน์ธรรมบาลาน ถ้าหลายองค์ และหลายสูตร จะให้แสดงพร้อมกัน จนฟังไม่ได้ศัพท์ เพื่อความเป็นสิริมงคล วัดที่มีชื่อเป็นมงคล จะได้รับการนิมนต์ หรือมีคณันบถเจ้าอาวาส นิมนต์ประกอบพิธีกรรมต่างๆ มากกว่าวัดอื่น ตัวอย่างรายการพิธีกรรม

การสวดเบิก ในงานปอยหลวงวันสุดท้าย

ผู้นำพิธีกรรม ทุกหมู่บ้าน มีปู่จารย์ (อาจารย์วัด) ทำหน้าที่นำประกอบพิธีกรรมต่างๆ จะได้รับเครื่องไทยทานเหมือนพระสงฆ์ที่มาประกอบพิธี

การขึ้นท้าวทั้งสี่และเครื่องประกอบพิธีกรรม

พิธีส่งแถน

พิธีสูดกำวม

การบูชาเทียนรับโชค

พิธีกินแขกแต่งงาน หรือพิธีแต่งงาน

พิธีสืบชะตา

สืบชะตาคน

สืบชะตาบ้าน

สืบชะตาเมือง

พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ

พิธีสู่ขวัญ

สู่ขวัญคน

สู่ขวัญสัตว์ (ควาย)

สู่ขวัญสิ่งของ เครื่องใช้

สู่ขวัญข้าว

พิธีส่งเคราะห์

พิธีกรรมเกี่ยวกับผีเสื้อวัด

พิธีกรรมลงผีอำหมอนั่ง

พิธีกรรมเลี้ยงผีตมแม่เหียะ(ปู่แสะย่าแสะ)

(๒) ประเพณี (หลักประเพณี ๑๒ เดือน และประเพณีย่อยๆ อีก)

มีประเพณี “ตานต๋อด” เอาข้าวของเครื่องใช้เงินทองไปให้คนจน โดยไม่ให้อู้ตัว มีการสร้างปราสาทรูปนกหัสติลิงค์ เมื่อพระสงฆ์หรือเจ้านายถึงแก่มรณกรรมลง ประเพณียี่เป็งลอยกระทง ลอยโคม ตั้งธรรมหลวง

ประเพณีปีใหม่ (สงกรานต์) วันสังขารล่อง ทำความสะอาดบ้านเรือน วันเนา หรือ วันเนา ระวงค์คำพูด ขนทรายเข้าวัด ก่อเจดีย์ทราย วันพญาวัน ทานขันข้าว สรงน้ำพระพุทธรูป พระเจดีย์ ดำหัวผู้ใหญ่ ค้ำตันโพธิ์

ประเพณีบูชาเสาอินทขิล (เสาหลักเมือง ของเมือง)

ประเพณีการสืบชะตา บ้าน - เมือง - ขุนน้ำ - บวชต้นไม้ - บวชป่า

ประเพณีการนับถือผี / การเลี้ยงผี / การเลี้ยงผีปู่ย่า เดือน ๙ (มิถุนายน)

ประเพณีปอย (ปอยหลวง / ปอยน้อย/ ปอยล้อ)

ประเพณีทานก๋วยสลากภัต

ประเพณีปลูกเรือนใหม่

ประเพณีเรือนเย็น

การส่งหาคอน

ประเพณีใส่บาตรเพ็งพุทธ

ประเพณีเลี้ยงขันโตก

ประเพณีไม้ค้ำตันศรีมหาโพธิ์ (อ.จอมทอง) เจียงใหม่)

ประเพณีสรงน้ำพระธาตุ

๖.๔ วัดสำคัญในล้านนา

๑) จังหวัดเชียงใหม่ มีวัด จำนวน ๑,๒๕๘ วัดสำนักสงฆ์ มี ๔๗๐ แห่ง

พระอารามหลวงมีจำนวน ๙ วัด

วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร - พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร - ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง

วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร - พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร - ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง

วัดพระธาตุดุสิตจามทองวรวิหาร - พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร - ตำบลบ้านหลวง อำเภोजอมทอง

วัดโพธารามมหาวิหาร - พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ - ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง

วัดสวนดอก - พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ - ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง

วัดท่าตอน - พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ - ตำบลท่าตอน อำเภอแม่เมาะ

วัดพระธาตุดอยสะเก็ด - พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ - ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด

วัดเจติยหลวงวรวิหาร - พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร - ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง

วัดป่าตาราภิรมย์ - พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ - ตำบลริมใต้ อำเภอแม่ริม

วัดสามัญ

วัดเชียงมั่น วัดดับภัย วัดเชียงยืน วัดชัยมงคล วัดดวงดี วัดหมื่นล้าน วัดหมื่นเงินกอง วัดลอยเคราะห์ วัดดับภัย วัดชัยพระเกียรติ วัดศรีเกิด วัดอุโมงค์หลักศิลาจารึกภายใน วัดอุโมงค์จารึกไว้ว่า วัดแห่งนี้มีชื่อว่าเวฬุภักฐาราม ซึ่งหมายความว่าวัดบนกอไผ่ ๑๑ กอ

๒) จังหวัดเชียงราย มีจำนวนวัดทั้งหมด๑,๒๑๖ วัด

พระอารามหลวง มี ๓ วัด

วัดเจ็ดยอด (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย

วัดพระแก้ว (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย

วัดพระสิงห์ (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย
วัดพระแก้ว

วัดสามัญ

วัดเซตวัน วัดมุงเมือง วัดมิ่งเมือง วัดร่องชุ่น วัดศรีเกิด วัดพระธาตุตอดยดุง มีวัด
จีนิกาย ๑ วัด คือ วัดหมื่นพุทธเมตตาคุณาราม บ้านป่าไร่ ต. ท่าข้าวเปลือก อ. แม่จัน

๓) จังหวัดพะเยามีวัดจำนวน ๔๕๕ วัด

พระอารามหลวง มี ๑ วัด คือวัดพระศรีโคมคำ

วัดสามัญ

วัดอนาลโย วัดกลางกว๊าน วัดติโลกอาราม วัดลีวัดราชคฤห์วัดภูมินทร์วัดบุญยืน
วัดไชยอวาาส

๔) จังหวัดน่าน มีวัดจำนวน ๔๐๖ วัด

พระอารามหลวง ๔ วัด

วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร) ตำบลในเวียง
อำเภอเมืองน่าน

วัดพญาภู (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน

วัดบุญยืน (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา

วัดพระธาตุแช่แห้ง (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภู

เพียง

วัดสามัญ

วัดน้ำล้อมวัดท่าช้างวัดดอนแก้ววัดเชียงแข็งวัดช้างเผือก วัดกู่คำ

๕) จังหวัดแพร่มีวัดจำนวน ๓๕๙ วัด

พระอารามหลวง ๒ วัด

วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร) ตำบลในเวียง
อำเภอเมืองแพร่

วัดพระธาตุช่อแฮ

วัดสามัญ

วัดจอมสวรรค์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหารวัดพระนอนวัดพระธาตุจอมแจ้ง
วัดหลวงวัดศรีดอนคำวัดพระธาตุพระลอวัดสะแล่งวัดสูงเม่นวัดป่าแดง

๖) จังหวัดลำปางมีวัดจำนวน ๗๐๖ วัด

พระอารามหลวง จำนวน ๔ วัด

วัดพระเจดีย์ขาวหลัง (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลต้นธงชัย อำเภอ

เมืองลำปาง

วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร) ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง

วัดบุญวาทย์วิหาร (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลหัวเวียง อำเภอเมืองลำปาง

วัดจองคำ (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลบ้านหวด อำเภอองาว

วัดสามัญ

วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดท่ามะโอ วัดม่อนจำศีล วัดไหล่หิน

๗) จังหวัดลำพูนมีวัดจำนวน ๔๑๒วัด

พระอารามหลวงจำนวน ๒ วัด

วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร (พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง

วัดพระพุทธบาทตากผ้า (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลมะกอก อำเภอป่าซาง

วัดสามัญ

วัดมหาวัน วัดจามเทวี วัดพระยืน วัดเกาะกลาง ป่าซาง วัดรมณียาราม วัดบ้านปาง ลี้ วัดหนองเจดีย์ วัดผาหนาม ลี้วัดบ้านเหล่าพระเจ้าตาเขียว วัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม ต.นาทราย อ.ลี้

๘) จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีวัดจำนวน ๑๔๑วัด

พระอารามหลวง ๑ วัด

วัดจองคำ (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตำบลจองคำ อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน

วัดสามัญ

วัดกลางทุ่ง ตำบลจองคำ วัดก้ำก่อ ตำบลจองคำ วัดดอนเจดีย์ ตำบลจองคำ วัดปางลือ ตำบลจองคำ วัดพระธาตุดอยกองมู ตำบลจองคำวัดปางหมู ตำบลปางหมู วัดหมอกจำแป่ ตำบลหมอกจำแป่

๗. สรุปพระพุทธศาสนาในล้านนาจำแนกตามองค์ประกอบ

๗.๑ ศาสนธรรม ชาวล้านนามีหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่จารึกไว้ในพระ

ไตรปิฎกเป็นหลักปฏิบัติ คัดลอก “ธัมม” สืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น เก็บรักษาไว้ที่หอธรรม หรือหอไตร ในวัดเก่าแก่ ทุกชุมชน ท้าวราชอาณาจักรล้านนา คัมภีร์ไบเบิลาน พับสา ยังมีสภาพสมบูรณ์ เป็นข้อมูลให้ศึกษาทั้งทางศาสนาและองค์ความรู้ภูมิปัญญาล้านนาอีกมากมาย แต่ก็ยังมีความเชื่อและคตินิยมเดิมในเรื่องการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พลังลึกลับ ผี เทพ เป็นต้น ซึ่งเป็นการผสมผสานให้คน สิ่งเหนือธรรมชาติ และธรรมชาติ อยู่ร่วมกันได้ และไม่ขัดกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๗.๒ ศาสนบุคคัล การสืบทอดพระพุทธศาสนา มีศาสนทายาท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ช่วยกันอนุรักษ์ทำนุบำรุงอย่างเข้มแข็ง ทั้งผู้ทำงานศาสนา และผู้อุปถัมภ์พระสงฆ์ล้านนาสมัยก่อน เป็นพระเถรปราชญ์ นักวิชาการ แต่งหนังสือทางศาสนาฝีมือระดับเอกอู ที่ชาวพุทธต่างประเทศยกย่องในความความรู้ที่แตกฉานและเชี่ยวชาญบางยุคบางสมัยมีพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติ มีบารมีสูงได้รับการเคารพยกย่องเป็นต้นบุญ เป็นผู้นำชาวพุทธบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน หรือสาธารณะประโยชน์ ท้าวล้านนาให้สืบมาชั่วลูกหลาน ชาวบ้านชาววัด มีความผูกพันและสัมพันธ์กันดี ตู๋หลวง ปู่จารย์ ศรัทธาวัด ต่างเข้าใจกัน จัดตั้งเป็นคณะศรัทธาหัววัดต่าง ช่วยเหลือกิจกรรมส่วนรวมอย่างต่อเนื่อง

๗.๓ ศาสนวัตถุ ที่ดินแดนล้านนา ถือว่า มีวัดเป็นจำนวนมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับเมืองใหญ่ๆในภูมิภาคอื่น แทบทุกหมู่บ้านมีพระธาตุเจดีย์สำคัญเป็นที่สักการะที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มีพระพุทธรูปสำคัญๆ หลายองค์ เป็นที่สักการะ เคารพนับถือ ประจำจิตใจ นับแต่ระดับชุมชนขึ้นไปถึงระดับประเทศ มีสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ล้านนาที่สวยงาม โดดเด่น ทรงคุณค่าไม่แพ้ถิ่นใด และที่ถือเป็นต้นแบบทางศิลปะกรรมขั้นครูมีหลายชิ้น เครื่องสักการะก็มีสัดส่วนอันดี ไว้ตรงหน้าพระพุทธรูป(ไม่นิยมโต๊ะหมู่บูชา)

๗.๔ ศาสนพิธี พิธีกรรมทางศาสนาของชาวล้านนา มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของตน การทำบุญ หรือพิธีสำคัญใด ต้องทำพิธีขึ้นท้าวทั้ง ๔ ก่อน การเขาสู่พิธี มีปู่อาจารย์ นำประกอบพิธี มีขันแก้วทั้ง ๓,ขันศีล,ขันนำทาน, ก่อนจะถวาย จะมีการกล่าวโอกาสเวหนทาน (ขอสูมาครวัทาน ก่อนแล้วกล่าวคำถวาย เป็นคำคล้องจองไพเราะ) ถวายเครื่องไทยทานพระสงฆ์แล้ว ยังมีธรรมเนียมการถวายกัณฑ์ปู่จารย์ด้วย และการ กล่าวสวดแผ่เมตตา คำเมือง และกรวดน้ำ พิธีกรรมอื่นๆ มี พิธีทานหลัวหิงพระเจ้า พิธีทานข้าวใหม่ พิธีโสสานกรรม เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

ธิดา สารธยา.(๒๕๔๕). **อารยธรรม-วัฒนธรรมในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเสริฐ ฐ นคร ปวงคำ ต้อยเขียว. (๒๕๓๗). **ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง**. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์,

พระพรหมราชปัญญา. (๑๙๗๒). **รัตนพิมพ์วงศ์**. แปลโดยร.ต.ท.แสงมนวิฑูร. (๒๕๓๐), กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. (พิมพ์ครั้งที่ ๒)

พระโพธิ์รังสี. (มปป). **จามเทวีวงศ์**. แปลโดยพระยาปริยัติธรรมธาดา(แพตลาลักษณ์) (๒๕๖๓), กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์โสภณพรหมธนากร.

พระโพธิ์รังสี. (มปป)). **สิทธิคณิทาน**. แปลโดยพระยาปริยัติธรรมธาดา(แพตลาลักษณ์) (๒๕๐๖), กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร..

พระยาปริยัติธรรมธาดา(แพ) แปล. (๒๕๐๖). **ตำนานพระพุทธรูปสิหิงค์**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร

พระรัตนปัญญาเถระ. (๒๐๕๙). **ชินกาลมาลี**. แปลโดยร.ต.ท.แสงมนวิฑูร.(๒๕๑๗), กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.(พิมพ์ครั้งที่ ๔)

พระเทพเวทีป.อ.ปยุตโต. (๒๕๓๓). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธนาการพิมพ์จำกัด.

พิสิฐ วัชรสุโพธิ์.(๒๕๔๕). **แนวคิดทางปรัชญาในคัมภีร์ประเภทวังสปรณล้านนา**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ม.ล.สุรัสวดีศุขสวัสดิ์. (๒๕๕๖). **รายงานการวิจัย พระพุทธศาสนาในล้านนา ระหว่างรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช-พญาแก้ว**.เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มติชนรายวัน ฉบับประจำวันอังคารที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, **เรื่องของชาติไทย ที่เท่านั้นเจ้าไม่ใช่ของไทย**

วิฑูรย์บัวแดง, (๒๕๓๗) : ๑-๖ **เอกสารอัดสำเนาการสัมมนาเรื่องรำผีเมืองทอนผีเมือง ภูมิปัญญาชาวบ้านจากพิธีกรรม**.

สงวนโชติชูขันธ์. (๒๕๑๕). **ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
โอเดียนสโตร์.

สร้อยดี อ่องสกุล. (๒๕๕๒). **ประวัติศาสตร์ล้านนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : อมรินทร์
พรินติ้ง.

สิงฆะวรรณสัย.(๒๕๒๒). **โคลงเรื่องมังทรารบเชียงใหม่.** เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.

สมหมาย เปรมจิตต์. ๒๕๕๖. **วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนา.** เชียงใหม่ :
มหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตล้านนา.

แสงมนวิฑูรแปล.(๒๕๐๖). **นิทานพระพุทธลีหิงค์.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

แสงมนวิฑูรแปล.(๒๕๑๗). **ชินกาลมาลีปกรณ์.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

แสงมนวิฑูรแปล. (๒๕๓๐). **รัตนพิมพวงศ์ตำนานพระแก้วมรกต.** กรุงเทพฯ : กรม
ศิลปากร.

ฮันส์เพนธ์. (๒๕๔๘). **ประชุมจารึกล้านนา เล่ม ๑๐ จารึกในจังหวัดเชียงใหม่.** เชียงใหม่
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

<http://www.dhammadharm.org/thailand/thailand.php>สืบค้นวันที่ ๒๐ พฤษภาคม
๒๕๕๗.

ประวัติผู้เขียน

ดร. พิสิฐฐ์ โคตรสุโพธิ์

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองประธานสภาพนักงาน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๒๕๔๗-ปัจจุบัน อนุกรรมการบริหารงานบุคคล
และกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่

ผลงานทางวิชาการ

๒๕๕๗ การวิจัยเรื่อง “การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนา เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดล้านนา” ทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (อยู่ระหว่างการดำเนินงาน)

๒๕๕๗ การวิจัยเรื่อง “การสำรวจรวบรวมและจัดทำระบบสารสนเทศสำเนาภาพถ่ายพระธรรมคัมภีร์ใบลาน พระนครน่าน” ทุนวิจัยจากโครงการล้านนาคดีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อยู่ระหว่างการดำเนินงาน)

๒๕๕๖ การวิจัยเรื่อง “การสำรวจและอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ วัดน้ำบ่อหลวง (วนาราม) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่” ทุนวิจัยจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒๕๕๖ การวิจัยเรื่อง “กิจกรรมการถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมภูมิปัญญาล้านนาสู่สังคมโดยผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น” (ต่อเนื่อง ระยะที่ ๒) ทุนวิจัยจากแผนงานยุทธศาสตร์การวิจัยกับการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒๕๕๖ การวิจัยเรื่อง “กิจกรรมการถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมภูมิปัญญาล้านนาสู่สังคมโดยผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น” ทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ : การวิจัยทางปรัชญา พระพุทธศาสนา วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเอกสารโบราณ (คัมภีร์ใบลาน และพับสา) ล้านนาคดีศึกษา

พุทธศิลป์ล้านนากับการต่อยอดองค์ความรู้ สู่การสร้างสรรค

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ลิปิกร มาแก้ว*

ศิลปะ คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก ความศรัทธาตามบริบทของวัฒนธรรมนั้นๆ ถ่ายทอดผ่านทัศนธาตุทางศิลปะ คือ เส้น สี แสง เงา รูปร่าง รูปทรง องค์ประกอบทางศิลปะ เป็นต้นสื่อความหมาย สร้างสัญลักษณ์ ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ในทักษะฝีมือออกมาในรูปแบบต่างๆ เช่น ภาพวาดลายเส้น จิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปะภาพพิมพ์ เป็นต้น ในอดีตศิลปะสร้างขึ้นเพื่อรับใช้ความเชื่อ ความศรัทธาทั้งในศาสนา และสถาบันกษัตริย์ ช่างที่มีฝีมือมักจะได้รับใช้กษัตริย์, เจ้านายในวัง เรียกว่า ช่างหลวง ส่วนช่างที่ทำงานอยู่นอกวัง เรียกว่าช่างราษฎร์หรือช่างชาวบ้าน สร้างสรรค์ผลงานเพื่อวัดวาอารามศาสนสถานของชาวบ้านทั่วไป

ลวดลายภาพวาดในคัมภีร์ไบเบิลและพับสา ที่ปรากฏในล้านนาเท่าที่พบ ลวดลายจารด้วยเหล็กจารบนคัมภีร์ไบเบิลของล้านนานั้นมีน้อยมาก ส่วนมากจารลวดลายเพื่อประกอบด้านหน้าและส่วนท้ายของเนื้อหาเท่านั้น จะปรากฏในส่วนกลางเพื่อคั่นเนื้อหา ก็ไม่มากนัก ลวดลายที่จารเพื่อประกอบเนื้อหานั้นแทบจะไม่มีเลยจะพบการจารลวดลายลงบนไบเบิลเพื่อประกอบหรือใช้เป็นสื่อปรากฏรูปในสายของวัฒนธรรมฮินดู ในประเทศอินเดีย ศรีลังกา และอินโดนีเซีย เช่น การจารไบเบิลเป็นรูปของเทพเจ้าต่างๆ เป็นต้น ส่วนในสายของวัฒนธรรมพุทธศาสนา การจารลวดลายบนไบเบิลจะพบทั้งในประเทศอินเดีย ศรีลังกา เนปาล ทิเบต และพม่า เป็นต้น เนื้อหาของภาพการจารไบเบิลเป็นภาพพุทธประวัติ ชาดก ฯลฯ มีทั้งลายจารที่มีสีดำเดียวและจิตรกรรมพหุรงค์ รวมถึงลวดลายตกแต่งไม้ประดับธรรมและไม้บัญชีก็มีความวิจิตรบรรจงมีทั้งการใช้ลายค้ำน้ำแต้ม และปั้นสมูกรักเป็นลวดลายต่างๆ หรือแกะสลักเป็นนูนต่ำแล้วปิดทองคำเปลวก็มีความงดงามไม่ต่างกัน ต่างจากการเขียนภาพจิตรกรรมเพื่อประกอบเนื้อหาของวรรณกรรม ตำนาน พงศาวดาร โหราศาสตร์ กฎหมาย ตำรายา ปรัชญาธรรมในทางพระพุทธศาสนา ในสมุดข่อย สมุดไทย ปรากฏมากมายเท่าที่พบนับตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา พบภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น พุทธประวัติ ทศชาติ ปรีศนาธรรมและไตรภูมิ เป็นต้น

* อาจารย์สาขาวิชาศิลปะไทย คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่.

ภาพจิตรกรรมเหล่านี้เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาปรารถนาที่จะจรรโลง สืบทอดพระศาสนา จึงมีความวิจิตรบรรจง ประณีต งดงาม ส่วนมากมักจะเป็นช่างหลวง ได้เขียนขึ้น ส่วนในพิพิธสาของล้านนา ปรากฏการเขียนภาพลายเส้นและภาพจิตรกรรมเพื่อ ประกอบวรรณกรรมในทางพุทธศาสนานี้น้อยมาก ส่วนมากมักเขียนเป็นภาพประกอบ ลวดลายยันต์และตำราต่างๆ เช่น ตำรายันต์ ตำราโหราศาสตร์ ตำราคชลักษณ์ และใช้ เพื่อสำหรับบันทึกประวัติศาสตร์ ตำนานต่างๆ เป็นต้น ในความงามเชิงช่างถือว่าเป็นช่าง แบบชาวบ้านหรือช่างราษฎร์เป็นการเขียนของพระภิกษุ และผู้ที่เคยบวชเรียนสามารถ อ่านออกเขียนได้ในอักษรล้านนา อีกทั้งมีการคัดลอกสืบทอดๆ กันมาหรือเขียนขึ้นเองเพื่อ ประกอบเนื้อหาของยันต์และตำราต่างๆ ส่วนมากเขียนเป็นลายเส้นด้วยหมึกสีดำ ระบาย สีเพียงเล็กน้อยในกลุ่มสีเอกรงค์ เช่น สีแดง สีดำ เป็นต้น ในการเขียนภาพจิตรกรรมกลุ่ม สีพหุรงค์ปรากฏไม่มากนักอาจด้วยข้อจำกัดในอดีตเป็นของที่หายากและมีราคาสูง ซึ่ง ต่างจากการเขียนภาพพระบรม และจิตรกรรมฝาผนังในวิหาร ซึ่งมีผู้อุปถัมภ์ด้วยความ ศรัทธาในการซื้อหาวัสดุอุปกรณ์จากเจ้านาย คหบดี ศรัทธาประชาชน จึงมีวัสดุอุปกรณ์ พร้อมมากกว่าและได้สร้างผลงานจิตรกรรมด้วยสีที่หลากหลาย

ประเภทของลวดลายที่นิยมเขียนในพิพิธสาของล้านนา มีความหลากหลายในรูปแบบ ไม่มีลักษณะตายตัวแต่จะมีลักษณะเฉพาะลายเส้นของแต่ละบุคคล อาจแบ่งตามลวดลาย ดังนี้คือ

๑. ลวดลายรูปทรงเรขาคณิต เช่น สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม หกเหลี่ยม แปด เหลี่ยม วงกลม วงรี เป็นต้น

๒. ลวดลายภาพพระพุทธเจ้า

๓. ลวดลายทิพย์เทพเทวา เช่น เทวดา พระอินทร์ พระพรหม ทิพยธรร เป็นต้น

๔. ลวดลายบุคคลต่างๆ เช่น พระอรหันต์ พระสาวก และผู้ชาย ผู้หญิง เป็นต้น

๕. ลวดลายสัตว์หิมพานต์ เช่น พระญานาค กิณรีกินรา สิงห์ มอม ลวง เป็นต้น

๕. ลวดลายสัตว์ต่างๆ ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ เช่น เสือ สิงห์ วัว หมู นก งู ลิง ไก่ จิ้งจก ปลา กุ้ง ฯลฯ

๖. ลวดลายเครือล้านนาหรือพันธุ์พฤกษาต่างๆ

๗. ลวดลายที่ใช้อักษรล้านและประกอบกันเป็นภาพต่างๆ และลวดลายที่ไม่สามารถ จำแนกได้ เช่น การประกอบกันของคนกับสัตว์ การประกอบกันของรูปทรงเรขาคณิตกับ คนจัดอยู่ในศิลปะแนวเหนือจริง

คัมภีร์ไบลานในปัจจุบันเป็นลักษณะของไบลานที่ขึ้นหิ้งเพราะกลายเป็นของเก่าเก็บแตกต่างจากในอดีตเพราะในอดีตพระพุทธรูปศาสนาเจริญรุ่งเรืองในล้านนาดังจะเห็นได้จากการทำสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ ๘ ของโลกในล้านนานั้นย่อมถือว่าคัมภีร์ไบลานและการจารอักขระบนไบลานมีความเจริญรุ่งเรืองด้วย แต่ปัจจุบันเทคโนโลยีการพิมพ์สมัยใหม่มีความง่ายขึ้นสามารถพิมพ์ได้ครั้งละมากๆ รวดเร็วประกอบกับวิถีชีวิตผู้คนเปลี่ยนไปจึงทำให้การจารไบลานและกรรมวิธีต่างๆ หาได้ยากขึ้น ส่วนใหญ่มักจะอยู่ในพื้นที่ไกลจากตัวเมือง เช่น อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ เป็นต้น อย่างไรก็ตามกรรมวิธีหรือวิธีการจารบนไบลานยังสามารถอนุรักษ์ย้อนกลับมาใช้ใหม่ได้ในวิธีการเดิมแต่เปลี่ยนวิธีการนำเสนอเนื้อหาเรื่องราวต่างๆ ยังคงแสดงออกสื่อในเรื่องของวรรณกรรมในพุทธศาสนา

แรงบันดาลใจจากลวดลายในพับสาไบลานสู่การสร้างสรรคเป็นผลงานศิลปะความงดงามของลวดลายที่ปรากฏในพับสาไบลาน ถือว่าเป็นความงามที่ออกมาจากใจของผู้ที่วาดไว้โดยตรง เพราะส่วนมากแล้วคงไม่ได้ศึกษาด้านศิลปะมาโดยตรง ในอดีตผู้ที่เขียนหรือจารได้คัดลอกจากของเก่าที่ได้สืบทอดต่อๆ กันมาแล้วแต่สายครูของแต่ละคนหรืออาจมีค่าครูสำหรับผู้ที่มิลายมืองามคัดลอกให้ แต่ลายเส้นที่วาดนั้นจะมีลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล จากความงดงามจากใจในลวดลายเส้นสีของครุสลาในอดีตจึงเป็นแรงบันดาลใจให้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะในแนวศิลปะพื้นบ้านร่วมสมัยขึ้นโดยใช้วัสดุพื้นบ้าน เช่น ไบลาน กระดาษสา นำมาสร้างสรรค์เป็นผลงานศิลปะ โดยการตีความใหม่จากวรรณกรรมทางพุทธศาสนา บทสวดโบราณ วรรณกรรมชาดกและปรัชญาธรรม นำมาสร้างสรรค์จารบนไบลานผ่านทัศนธาตุทางศิลปะ ชูดมารผจญในศิลปะพื้นบ้านล้านนา และอีกหลายๆ ผลงานที่เชื่อมโยงกับรูปแบบและเนื้อหาของพับสาไบลานล้านนา โดยมีแนวความคิดหลักคือ ตามรอยครู สู่การสร้างสรรคต่อยอด โดยแสดงออกผ่านทัศนธาตุทางศิลปะสื่อแสดงออกถึงความรู้สึกในวิถีพื้นบ้านจิตวิญญาณแห่งล้านนา

ผลงานสร้างสรรค์จิตรกรรมลายเส้นโดยกรรมวิธีจารใบลานและปิดทองคำเปลวได้รับแรงบันดาลใจจากวรรณกรรมทางพุทธศาสนาล้านนา นำมาแปลความหมายถ่ายทอดในงานจิตรกรรมลายเส้น เพื่อแสดงความรู้สึกของจิตวิญญาณศิลปะพื้นถิ่นล้านนา โดยการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล ทั้งภาคเอกสาร โบราณพิบสา และจิตรกรรมฝาผนังล้านนาที่แสดงออกถึงความรู้สึกเรียบง่าย ตรงไปตรงมา สื่อให้เห็นถึงความสุขสงบ อบอุ่นกลมกลืนกับธรรมชาติโดยไม่เสแสร้ง

จิตรกรรมและภาพลายเส้นของล้านนานั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นศิลปะที่สำคัญและน่าสนใจ เพราะนอกจากจะเป็นสิ่งเร้าที่สร้างขึ้นเพื่อสนองตอบต่อเงื่อนไขการดำรงอยู่ของสังคมล้านนาในอดีต แล้วยังสามารถบ่งบอกถึงคติความเชื่อของชุมชนนั้นๆ กรรมวิธีงานช่างต่างๆ ตลอดจนการแสดงออกทางศิลปะ บ่งบอกถึงความรู้สึกนึกคิดและการสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมอื่น อีกทั้งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอีกด้วย จากบริบทของสังคมล้านนานี้ทำให้การสร้างสรรคจิตรกรรมลายเส้นโดยกรรมวิธีจารใบลานและปิดทองคำเปลวขึ้นมาเกิดคุณค่าและความหมายมากขึ้น ทั้งคุณค่าและความงามทางศิลปะ และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ถือว่าเป็นการต่อยอดขององค์ความรู้ภูมิปัญญาของบรรพชนล้านนาให้คงอยู่และสืบต่อไปในอนาคต

การทำงานย่อมเกิดปัญหาและอุปสรรคในการสร้างสรรค์จิตรกรรมลายเส้นโดยกรรมวิธีจารใบลานและปิดทองคำเปลวนั้น ปัญหาของการทำงานคือ ใบลาน เพราะปัจจุบันกรรมวิธีการต้มใบลานแบบโบราณ แทบจะสูญหายไปกับกาลเวลา แต่ยังคงหลงเหลืออยู่ในชนบทห่างไกลตัวเมือง เช่น อ.แม่แจ่ม ใบลานที่ต้มและได้คุณภาพนั้นจะต้องมีระยะเวลาการต้มและตากให้แห้งใน ๑ ปี จะมีการทำ ๑ ครั้ง จะต้องเลือกใบลานที่แห้งสนิทและใบลานมีขนาดใหญ่นำมาจารใบลาน องค์ความรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้ถ้าขาดการส่งเสริม สนับสนุน ก็ขาดการพัฒนา คนรุ่นใหม่ในวันยิ่งห่างหายจากความเป็นตัวตนของพื้นถิ่นมากขึ้น วัฒนธรรมตะวันตกกำลังกลืนวัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นถิ่นไป ไม่อาจปฏิเสธเทคโนโลยีสมัยใหม่ แต่จะมีวิธีการอย่างไรในการใช้พุทธปัญญาให้เกิดประโยชน์ด้วยกันกับองค์ความรู้ภูมิปัญญา ของดั้งเดิมที่ผ่านการตกผลึกของความคิด สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน

ผลงานสร้างสรรค์จิตรกรรมลายเส้นโดยกรรมวิธีจารใบลานและปิดทองคำเปลวเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการสร้างสรรค์ จะต้องดำเนินการสอดคล้องกันระหว่างความคิดและทักษะฝีมือ การทดลองหา วัสดุพื้นถิ่น และถ่ายทอดรูปแบบพร้อมกับการพัฒนา

คลี่คลาย เพื่อให้ได้ผลงานสร้างสรรค์ที่ประกอบด้วยคุณค่าทางจิตวิญญาณล้ำนันทึกรูปแบบและเนื้อหาในการนำเสนอ

กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ สิ่งที่สำคัญคือการเข้าใจตัวเอง ศิลปะไม่ใช่สิ่งที่แยกจากตัวเรา มันเกิดและเติบโตพร้อมกันเรา พร้อมกับศักยภาพที่อยู่ในตัวเราเอง ประสบการณ์คือแรงกระตุ้นที่จะสร้างรูปทรงสัมผัสให้แก่นิภาพหรือความรู้สึก แสดงออกด้วยเทคนิควิธีการที่เหมาะสมกับเนื้อหา และธรรมชาติแท้ในตัวเราเองวิถีชีวิตสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านกายภาพและทางด้านวัฒนธรรมสังคมนันทึกรวมหล่อหลอมให้เกิดประสบการณ์ กระตุ้นการระลึกรู้ แสดงออกของมโนคติสร้างให้เกิดรูปทรง สัญลักษณ์ และความหมาย เป็นผลให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายเส้นโดยกรรมวิธีจารใบลานและปิดทองคำเปลวชุดนี้ขึ้นมาเพื่อสนองตอบแรงกระตุ้นภายในโดยการใช้สื่อจากวัสดุธรรมชาติ คือ “ใบลาน” และกรรมวิธีจารบนใบลานซึ่งเป็นวิธีการแบบโบราณสร้างเป็น “รูปทรง” จากมโนภาพและความรู้สึกของการแปรความหมายจากวรรณกรรมพุทธศาสนาล้ำนนา

การสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายเส้นโดยการจารบนใบลานวัสดุอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการสร้างสรรค์ผลงานนั้นถือว่ามีความสำคัญมากในขั้นตอนของการปฏิบัติงาน เพราะเมื่อมีความพร้อมในรูปทรงและเนื้อหาแล้วต้องมีความพร้อมของวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือในการทำงานควบคู่กันไป ซึ่งประกอบด้วย

๑. ใบลานที่ต้มและแห้งแล้ว	๒. กระดาษแข็ง
๓. กาวยาง	๔. เหล็กจาร
๕. น้ำมันยางหรือน้ำมันพืช	๖. เขม่าไฟหรือสีฝุ่นดำ
๗. ทราชลายเอียด	๘. กระดาษทรายน้ำ
๙. ผ้าทำลูกประคบสำหรับเช็ด	๑๐. ขวดหรือวัตถุทรงกลมแข็ง
๑๑. ดินสอ	๑๒. มีดคัตเตอร์
๑๓. ไม้บรรทัด	๑๔. กาวยางมะเดื่อ
๑๕. พู่กันเบอร์พิเศษเช่น ๐, ๒, ๔ เป็นต้น	๑๖. ทองคำเปลว
๑๗. ตัวหนีบ	

ภาพวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือในการสร้างสรรค์ผลงานจารใบลาน

เตรียมกระดาษแข็งและใบลานที่ได้รูปทรงที่ต้องการทาบบนกระดาษใช้ตัวหนีบเพื่อไม่ให้ขยับไปมา ชีดเส้นดินสอหาขอบเขตตามรูปทรงของใบลานแล้วตัดกระดาษด้วยมีดคัตเตอร์ตามรอยดินสอที่กำหนด เมื่อตัดใบลานให้เท่ากับกระดาษแข็งพอดีแล้วใช้กาววางทาบบนใบลานและกระดาษแข็งให้ทั่วนำมาประกบเพื่อรีดให้ติดกัน ชีดให้ติดกันระหว่างใบลานและกระดาษแข็งโดยใช้ขวดกลิ้งไปมาจนน้ำหนักมือให้พอดีไม่เบาเกินไปเพื่อให้ติดกันง่ายขึ้น ขั้นตอนสุดท้ายจะได้ใบลานที่ติดบนกระดาษแข็งเรียบร้อยแล้วตัดแต่งให้สวยงามหรือถ้าต้องการเพิ่มพื้นที่ในการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายเส้นมากขึ้นให้ใช้กระดาษกาวติดเชื่อมใบลานด้านหลังตามจำนวนที่ต้องการ

วัสดุอุปกรณ์การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจารใบลาน

วิธีการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจารใบลาน ขั้นตอนแรกร่างภาพด้วยดินสอบนใบลานกำหนดโครงสร้างองค์ประกอบตามภาพที่กำหนดไว้ คุณสมบัติของใบลานเมื่อร่างภาพหรือปรับเปลี่ยนลายเส้นที่ร่างไว้แล้วสามารถลบได้ง่ายเพราะผิวของใบลานมีความ

มันการใช้เหล็กจารลงบนใบลานโดยวิธีการจับเหมือนดินสอจารตามรอยของดินสอที่ร่างไว้หรือเพิ่มเติมรายละเอียดตามความเหมาะสมและจารเป็นลายเส้นตามที่ร่างไว้ผสมน้ำมันยางกับขี้เถ้าไฟพอประมาณไม่ชื้นเกินไปเพราะจะทำให้เหนียวหนืดหมึกไม่ฝังลงบนรอยจารและลบหมึกหรืออัดหมึกลงบนใบลานโดยใช้ลูกประคบจุ่มลงหมึกแล้วปาดอัดลงใบลานเพื่อให้หมึกอุดลงในเส้นรอยจารและหลังจากลบหมึกใช้ทรายละเอียดโรยบนที่ลบหมึกไว้เพื่อขัดทำความสะอาดใบลานโดยใช้ผ้าแห้งเช็ดทำความสะอาดพร้อมทรายเพราะทรายจะเป็นตัวดูดซับหมึกออกจากใบลานและทำความสะอาดให้ทั่วทั้งภาพเพื่อที่จะเพิ่มรายละเอียดส่วนอื่นๆ ต่อไป

การปิดทองคำเปลวบนลวดลายที่มีความสำคัญเพื่อต้องการสร้างจุดเด่นเน้นความสำคัญของลวดลายและแผ่นนัยยะสำคัญเพื่อแสดงออกถึงความอุดมสมบูรณ์เจริญรุ่งเรืองหรือแสดงสัญลักษณ์ของความศรัทธา เช่น ภาพของดอกบัวแสดงถึงสัญลักษณ์ของความศรัทธา

และภาพของดอกบัวยังแสดงถึงสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ ดอกไม้ทิพย์แสดงถึงลักษณะความเป็นสภาวะทิพย์เหนือจริง เทวดาเครื่องทรงของกษัตริย์เป็นสมมติเทพ เป็นต้น ขั้นตอนแรกระบายยางมะเดื่อลงภายในขอบเขตของเส้น เว้นเส้นที่จารไว้เพื่อให้เห็นรอยลายเส้น ควรระวังยางมะเดื่อที่ปลงบนเส้นจะทำให้เส้นหายเพราะทองคำเปลวปิดทับไว้ ระบายให้ทั่วทั้งไว้ประมาณ ๑๐ นาทีพอหมาดๆ แล้วจึงปิดทองคำเปลวลงไปให้ทั่วทั้งภาพ ใช้มือจับทองคำเปลวโดยให้ด้านกระดาษพับเข้าหาตัวเปิดกระดาษครึ่งหนึ่ง ใช้นิ้วชี้กดลงบนแผ่นทองคำเปลวในกรณีพื้นที่ไม่ใหญ่มาก ถ้าพื้นที่ใหญ่ให้ปิดทองคำเปลวลงทั้ง

แผ่นจากนั้นกดนิ้วลงบนลายที่ระบายอย่างละเอียดไว้ให้ทั่ว ใช้นิ้วชี้กดทองคำเปลวให้แน่น กวาดเศษทองหมุนวนไปมาเบาๆ แล้วใช้แปรงหรือพู่กันใหญ่ปิดเบาๆ เพื่อให้โบลานสะอาด ทองคำเปลวติดแน่นมากขึ้น

ผลงานพุทธศิลป์ล้านนาจารโบลานปิดทองคำเปลว โดย ลิปิกร มาแก้ว
ชื่อผลงาน “มารผจญ” ปีที่สร้าง ๒๕๔๕

ผลงานพุทธศิลป์ล้านนาจารใบลานปิดทองคำเปลว โดย ลิปิกร มาแก้ว
ชื่อผลงาน “ อริยสัจ ๔ ” ปีที่สร้าง ๒๕๕๔

บรรณานุกรม

คณะวิจัยศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ. ๒๕๕๕. พุทธศิลป์ล้านนาคุณค่าศรัทธาและ
การอนุรักษ์. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์วนิดาการพิมพ์.

ภาณุพงษ์ เลาหลสม.๒๕๔๑. จิตรกรรมฝาผนังล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
เมืองโบราณ.

ลิปิกร มาแก้ว. ๒๕๔๙. จิตรกรรมลายเส้น(แนวทางการสร้างสรรค์เฉพาะตน). เชียงใหม่:
คณะศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล
ล้านนา.

ลิปิกร มาแก้ว. ๒๕๕๗. เส้นสาย ลายศิลป์ในคัมภีร์ใบลานและพับสาเอกสารประกอบ
การเสวนาวิชาการ “ ศาสตร์และศิลป์ในคัมภีร์ใบลานและพับสา”. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

ศุภชัย ชยสุโก,พระ. ๒๕๕๓. ฝ้ายันต์ (เฉพาะที่ข้าพเจ้าพบในภาคเหนือ) เอกสารสำเนา
เผยแพร่.เชียงใหม่: อาคารเรือนเดิม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุรพล ดำริห์กุล . ๒๕๔๔. ลายคำล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

ประวัติและผลงาน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ลิปิกร มาแก้ว

ตำแหน่งทางวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ ๘

สถานที่ทำงาน สาขาศิลปกรรม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ล้านนา เขตพื้นที่พายัพ ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

แสดงเดี่ยวผลงานศิลปกรรม

๒๕๔๕ ปลายคำล้านนา ชุด พระบฏ ไฉ่แม่ฟ้าหลวง เชียงราย

๒๕๔๖ ผลงานศิลปนิพนธ์ปริญญาโท ชุด มารผจญในลักษณะศิลปะพื้นบ้านล้านนา วิทยางหลวง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

๒๕๕๖ ผลงานชุด “ขณะจิตหนึ่ง” พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์เจ้าฟ้า กรุงเทพฯ

๒๕๕๖ ผลงานชุด “ขณะจิตหนึ่ง” และ “เสื่อยันต์ มนตราล้านนา ณ เอ็นศิลป์ ใจยอง เชียงใหม่

การแสดงผลงานศิลปกรรมกลุ่มที่สำคัญ ภายในและต่างประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๒-ปัจจุบัน

นิทรรศการ ครุศิลปสร้างสรรค์งานศิลป์กับศิลปินแห่งชาติ ณ สถานกงสุลใหญ่ นครลอสแอนเจลิส สหรัฐอเมริกา

นิทรรศการพุทธศิลป์โลก The International Buddhist Art Gathering ๒๐๑๑ at Bodh Gaya India

นิทรรศการศิลปกรรม Ne'-Na Contemporary Art Space in the Gwangju Biennale ๒๐๑๒ ประเทศเกาหลี

นิทรรศการศิลปะ Ne'-Na Contemporary Art Space in the Gwangju Biennale ๒๐๑๒ Korea

เกียรติประวัติ

- รางวัลที่ ๑ เหรียญทองบัวหลวง ครั้งที่ ๒๕ มูลนิธิธนาคารกรุงเทพจำกัดมหาชน พ.ศ. ๒๕๔๔

- รางวัลเชิดชูเกียรติ ภูมิแผ่นดิน ปีนล้านนา สาขาส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ประจำปี ๒๕๕๖ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

“มหาวนารามบุปผะสวนดอกไม้กับการสร้างพระไตรปิฎก”

ดิเรก อินจันทร์^๑

“๓๐ ปี มหาจุฬาฯ เชียงใหม่”

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ในพระบรมราชูปถัมภ์) วิทยาเขต เชียงใหม่ นับเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งแรกในท้องถิ่นภาคเหนือ มีบทบาทสำคัญในการผลิตบัณฑิตที่เป็นบรรพชิตคือพระภิกษุสามเณร เพื่อรับใช้สังคมและขับเคลื่อนกิจการพระศาสนาในจังหวัดเชียงใหม่ รวมถึงจังหวัดอื่นๆ ในเขตภาคเหนือของไทย โดยมีคณาจารย์จากหลายสถาบันและปราชญ์ท้องถิ่นมาถวายความรู้กับพระนิสิต ให้เป็นนักวิชาการ นักเผยแผ่ และนักปฏิบัติ ที่ยังประโยชน์ในการพัฒนาตนและพัฒนาสังคมตลอดมา

บทความนี้ขอนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับวัดสวนดอกและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดสร้างพระไตรปิฎกในยุคสมัยต่างๆ ตั้งแต่การศึกษาและสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยราชวงศ์มังราย การรวบรวมและจัดสร้างพระไตรปิฎกของครูบากัญจนอรัญญวาสี ในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน และการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกของพระธรรมมังคลาจารย์ (ทอง สิริมงคโล) ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน เพื่อให้เห็นถึงสถานการณ์และความเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์ที่ตระหนักถึงคุณค่าของพระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์หลักในการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

อาคารสำนักงานและห้องเรียนหลังแรกของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
(ภาพโดย ปุริวิชญ์ วันตา)

^๑เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์โบลานศึกษา สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

วัดสวนดอก และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กับพระไตรปิฎกอักษรธรรมล้านนา

วัดสวนดอก หรือวัดบุปผาราม เคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาที่สืบสายมา ลังแกวศ์ผ่านมาทางเมืองพัน โดยพระญาณกวีอนาได้นิมนต์พระมหาสมณเถระจากสุโขทัย มาเผยแผ่ศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ ได้สร้างวัดสวนดอกให้เป็นที่พำนัก เมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๔ แล้วแพร่หลายไปทั่วล้านนา เชียงตุง เมืองยอง และสิบสองพันนา ฯลฯ แม้ว่าในยุคต่อมา จะเกิดมีนิกายใหม่เกิดขึ้นหลังจากที่พระมหาญาณคัมภีร์ไปสืบพระศาสนาจากลังกา โดยตรง แต่ความสำคัญของวัดสวนดอกในฐานะสำนักเรียนและศูนย์กลางของพุทธศาสนา แบบลังแกวศ์เดิมก็ยังคงดำรงอยู่สืบมา

เมื่อกล่าวถึงพระไตรปิฎก ภาษาบาลี อักษรธรรมล้านนาแล้ว เป็นที่รับรู้และยอมรับ กันว่าเมื่อ พ.ศ.๒๐๒๐ ในรัชสมัยของพระญาติโลกราช ได้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎก ที่วัดมหาโพธารามเจ็ดยอด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าก่อนหน้านั้นอาณาจักรล้านนาเคยมีพระ ไตรปิฎกมาก่อนแล้ว โดยอาจเป็นคัมภีร์ที่รับมาในสมัยทริภุญชัย หรือสมัยที่พระสมณเถระ ไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่เมืองพัน หรือสมัยที่พระญาณคัมภีร์ไปสืบพระศาสนาจาก ลังกาโดยตรงก็ได้ ครั้นเมื่อพระญาติโลกราชเป็นองค์อุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ ๘ (ตามมติการนับของไทย) จึงมีการชำระและจัดสร้างให้ครบถ้วนสมบูรณ์ในคราวนั้น ด้วยเหตุที่พระญาติโลกราชเคยบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระธรรมทินเถระ (ลังกา ใหม่) ท่านจึงได้เป็นประธานสงฆ์ในการทำสังคายนาครั้งดังกล่าว โดยคณะสงฆ์ฝ่ายสวน ดอกน่าจะมีส่วนร่วมด้วย เพราะตามหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ชินกาลมาลี ปกรณ์ จะกล่าวเสมอว่าเมื่อมีงานราชพิธีสำคัญ จะนิมนต์คณะสงฆ์ทั้ง ๓ ฝ่าย คือนิกาย เดิม (สืบสายมาจากทริภุญชัย) นิกายลังกาเก่า (สวนดอก) และนิกายลังกาใหม่ (วัดป่าแดง) มาร่วมในงานราชพิธีเสมอ เมื่อผ่านไปหลายยุคสมัย เชียงใหม่หรืออาณาจักรล้านนาได้รับ ผลกระทบจากข้าศึกสงครามหลายครั้ง วัดวาอารามหรือคัมภีร์ธรรมต่างๆ ที่มีอยู่ได้ถูก เคลื่อนย้ายและเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา จึงมีพระเถระหลายรูปได้พยายามสืบหาและ จัดสร้างพระไตรปิฎกอักษรธรรมล้านนาให้ครบชุดสมบูรณ์ เพื่อประกาศความยิ่งใหญ่ ของอาณาจักรที่มีภาษาและอักษรเป็นของตนเองและตลอดจนสืบทอดขนบประเพณีที่ ว่า “โซฎกะพุทธศาสนาให้อยู่ครบ ๕,๐๐๐ ปี”

ครูบาปัญญาอรัญญาวาสีมหาเถรกับการสร้างพระไตรปิฎกในเมืองเชียงใหม่

จากหลักฐานด้านการศึกษาและคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนาจาก เอกสารต่างๆ นั้นได้กล่าวถึงการนิมนต์พระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎกมาจากละโว้ในสมัยที่

พระนางจามเทวีเสด็จมาครองศรีอยุธยา การไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่เมืองพินและนำมาเผยแผ่ที่เชียงใหม่ของพระมหาสุมนเถระ การไปศึกษาพระธรรมวินัยของพระมหาญาณคัมภีร์ที่ลังกา และการทำสังคายนาพระไตรปิฎกในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชนั้น แสดงให้เห็นว่ามีการบันทึกหลักฐานคำสอนต่างๆ ลงในคัมภีร์ใบลานแล้ว ดังปรากฏหลักฐานที่พบคือคัมภีร์ใบลานพระไตรปิฎก ภาษาบาลี อักษรธรรมล้านนา ที่จารเมื่อ จ.ศ. ๘๓๓ (พ.ศ. ๒๐๑๔) ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑวัดไหล่หิน อ.เกาะคา จ.ลำปาง เป็นต้น

การคัดลอกหรือจัดสร้างคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาคงจะเป็นหน้าที่และธรรมเนียมของพระภิกษุสามเณรในยุคสมัยนั้นแล้ว ต่อมาเมื่อมีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยพระเจ้าติโลกราช ต้องมีการจารหรือจัดสร้างพระไตรปิฎกลงแผ่นใบลานเพื่อสมโภช เก็บรักษาและส่งไปถวายตามวัดต่างๆ แต่ด้วยกาลเวลา และเหตุปัจจัยต่างๆ จึงทำให้ปัจจุบันยังไม่พบต้นฉบับพระไตรปิฎกที่ได้จากการสังคายนาครั้งนั้นครบถ้วนสมบูรณ์

เมื่อ พ.ศ.๒๓๖๘ ครูบาศรีวิชัยเจ้าอาวาสวัดสุทัศน์สุทธารามจากเมืองแพร่ ซึ่งมีปณิธานที่แน่วแน่ในการที่จะรวบรวมและจัดสร้างพระไตรปิฎกอักษรธรรมล้านนา รวมถึงคัมภีร์อื่นๆ ที่สำคัญไว้ให้มากที่สุด ท่านได้เดินทางสู่เมืองเชียงใหม่ ด้วยเหตุผลที่ว่าเพื่อให้ความมั่นคงของพระศาสนาเพราะคัมภีร์ที่เหลืออยู่ไม่ครบสมบูรณ์และขาดตกบกพร่อง ดังปรากฏข้อความในคัมภีร์ใบลานเรื่อง “ขุมนุมสังคายนาธรรมครั้งที่ ๖” ว่าครูบาศรีวิชัยเห็นถึงความขาดตกบกพร่องของคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มีอยู่ จึงต้องการรวบรวมและจัดสร้างให้ถูกต้องสมบูรณ์ คัมภีร์ธรรมที่มีอยู่ในเมืองเชียงใหม่เพื่อนำไปรักษาไว้ที่เมืองแพร่อันจะเป็นการสืบอายุและคำชูพระพุทธศาสนา ดังนี้

“(ครูบาศรีวิชัยเจ้าอาวาสสุทธาราม) มาร้าเพิ่งหัน ยังบ้านเมืองบ่หมั้นบ่เที่ยง รู้ขว้าเหงียงไปมา หันศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าหากลับสุน ร้าเพิ่งหันคุณแห่งพระสัทธัมมเจ้าบางพร่องนั้นมิแต่หามูลหายอดบได้”^๑

การที่ครูบาศรีวิชัยเจ้าอาวาสสุทธาราม ได้เดินทางไปสำรวจและรวบรวมพระไตรปิฎกในเมืองเชียงใหม่ โดยได้ไปกราบนมัสการครูบาปัญญาแห่งวัดสวนดอกไม้ ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในสมัยพระญาณกือนาธรรมิกราชที่พำนักของพระมหาสุมนเถระ แสดงให้เห็นว่าวัดสวนดอกไม้ในยุคนั้นยังคงความเป็นวัดและสำนักเรียนพระพุทธศาสนาของเมืองเชียงใหม่ด้วย โดยเหตุการณ์และเรื่องราวของการสำรวจ

^๑“ขุมนุมสังคายนาธรรมครั้งที่ ๖” ฐานข้อมูลคัมภีร์ใบลาน พับสาและเอกสารอักษรไท ศูนย์ใบลานศึกษา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ (จารเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๓)

รวบรวมและจัดสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกครั้งนั้น มีบันทึกในคัมภีร์ไบเบิลเรื่อง “รายชื่อคัมภีร์มหากัจจายนต์ถวิลลาโสรวบรวมมาจากที่ต่างๆ” ดังนี้

“ยังมีช้างเผือกสามตัว ตัว ๑ อยู่ป่ามหานารามปุพพะ ตัว ๑ อยู่ป่ามหานลหิตไทรยะ ตัว ๑ อยู่ป่าอตุลพนาไลยมาแต่ปุริมทิส เข้ามาชุมนุมกันในปีมหานปุพพะ มียอดลานแลใจลานรากลาน หากได้เคี้ยวกินเป็นอาหาร และมีรสอันหวานแลลำตึนัก ปรู้อิมรู้ค้าย่อมหือหมู่ช้างทั้งหลาย ขงขวยแลหอมห้วยมาใ้จ้”^๑

การเปรียบครุบามหาเถระ ๓ รูป คือ ครุบาวัตสวนดอก ครุบาวัตพระสิงห์ และครุบา กัญจนอรัญญาสี วัตสูงเม่น ว่าเป็นช้างเผือกที่มากัดกินยอดลาน ใจลานและรากลานที่ วัตสวนดอก เป็นสำนวนเปรียบให้ทราบของท่านเหล่านั้นเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์ ธรรม เพราะต้นลานคือสัญลักษณ์ของคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยก่อนที่พระพุทธศาสนาจะ เผยแผ่เข้ามายังดินแดนล้านนาี้ พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น ผ่านการสังคายนามาแล้วหลายครั้ง เปลี่ยนผ่านจากการบันทึกไว้ในความทรงจำของพระ สาวก มาจนถึงการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนใบลาน เมื่อเผยแผ่ไปถึงที่ใดก็จะมี การบันทึกไว้ด้วยอักษรท้องถิ่นนั้นๆ ในล้านนาก็เช่นเดียวกัน มีการบันทึกและจัดสร้าง พระไตรปิฎกและคัมภีร์ธรรมอื่นๆ โดยจารลงไว้ในใบลานเป็นจำนวนมาก

ครุบากัญจนอรัญญาสีมหาเถระ

เมื่อ พระมหाराชครุบัญญัติทราบ วัตอุปประสงค์ของครุบากัญจนแล้ว ท่านจึง กล่าวถึงเรื่องราวของการสืบทอดพระธรรมวินัย อันบันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า ในอดีตกาล สมัยของพระญามลราชันั้น พระองค์ทรงเล็งเห็น ว่า พระศาสนาและคัมภีร์ธรรมในเมืองเชียงใหม่ นั้นเกิดความคลาดเคลื่อนและไม่สมบูรณ์ จึง อุปถัมภ์ส่งเสริมให้พระมหาเถระรูปหนึ่งไปสืบทอดพระศาสนาที่เมืองลังกาที่เคยมีการสังคายนาไว้ ดีแล้วมาเผยแผ่ยังเมืองเชียงใหม่ ต่อมาในยุคของ

^๑“รายชื่อคัมภีร์มหากัจจายนต์ถวิลลาโสรวบรวมมาจากที่ต่างๆ” ฐานข้อมูลคัมภีร์ไบเบิล พับสานและเอกสารอักษรโท ศูนย์โบราณศึกษา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ (จารเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๓)

พระญาแก้ว ได้มีการนำคัมภีร์ธรรมเหล่านั้นไปเก็บไว้ยัง “ถ้ำพูชะคะ” และถ้ำอื่นๆ โอกาสนั้นมหาราชครูปัญญาวัตสวนดอก ได้อนุโมทนาในกุศลจิตที่ครูบาภิญจนะจะไปสืบค้นและสร้างขึ้นใหม่ ซึ่งได้รับการอุปถัมภ์จากพระญาพุทธวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ด้วยความร่วมมือของพระมหาเถระ ภิกษุสามเณร และอุบาสกอุบาสิกาจำนวนมาก ไปสำรวจคัมภีร์ธรรมที่อยู่ในถ้ำพูชะคะนั้นปรากฏอยู่ใน “เส้นธรรมกิวแลแลถ้ำต่างๆ” ที่คณะของครูบาภิญจนอรัญญาวิสมาเถระได้ไปสำรวจในถ้ำต่างๆ โดยกล่าวถึงตำแหน่งที่จัดเก็บ เช่น “หีตธรรมในก้นทุถ้ำ” (หีบธรรมที่อยู่ในซอกลึกสุดของถ้ำ) “หีตธรรมบนเทิง” (หีบธรรมที่อยู่บนช่องอ่อนผา) เป็นต้น โดยมีการบันทึกชื่อคัมภีร์และจำนวนผูกไว้อย่างละเอียด แต่คัดลอกมาจารเฉพาะคัมภีร์ที่สำคัญเท่านั้น โดยไม่ได้นำมาจารทั้งหมด

เมื่อครูบาภิญจนอรัญญาวิสมาเถระและคณะจากเมืองแพะได้ไปสำรวจโบลานเพื่อนำมาจัดสร้างใหม่นั้น เชื่อว่ามีพระภิกษุสามเณรวัดสวนดอกและราชบัณฑิตในเมืองเชียงใหม่เข้าร่วมด้วย

หลังจากการสำรวจโบลานตามถ้ำต่างๆ ตามลุ่มแม่น้ำปิง เช่น ถ้ำพูชะคะ ถ้ำกิวแล (อ.สันป่าตอง) เขตจอมทอง เมืองหอด (ฮอด) ไปจนถึงเมืองระแหง (ตาก) และอาจรวมถึงคัมภีร์ธรรมที่มีอยู่ตามวัดต่างๆ ในเขตเมืองเชียงใหม่ด้วย โดยครูบาภิญจนอรัญญาวิสมาพร้อมคณะได้จารขึ้นใหม่จำนวน ๘๓ มัด แยกได้เป็น ๘๕๔ ผูก แล้วนำมาทำบุญสมโภชในเมืองเชียงใหม่^๑ เมื่อจุลศักราช ๑๑๙๒ ปีชาล วันเพ็ญเดือน ๖ (เหนือ) ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช ๒๓๗๓

คำโอกาสถวายทานในงานสมโภชครั้งนั้น ทำให้ทราบว่าเป็นการเฉลิมฉลองพระพุทธรูปไม้แกะสลัก ๒ องค์ หอไตร และอัฐบริขารต่างๆ จำนวนมาก ทำให้ครบการทำบุญ “มหาทานปางใหญ่” (คือสร้างและสมโภชพระรัตนตรัย ประกอบด้วยพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์) โดยในส่วนของคัมภีร์ธรรมที่สร้างขึ้นใหม่

พระพุทธรูปไม้แกะสลัก
สร้างโดยครูบาภิญจนอรัญญาวิสมาเถระ
(จ.ศ.๑๑๙๒ พ.ศ.๒๓๗๓)

^๑ ใน “เส้นธรรมครูบาภิญจนอรัญญาวิสมาเถระสร้างในที่ต่างๆ” ไม่ได้ระบุชัดเจนว่า ทำบุญสมโภชที่วัดสวนดอกหรือวัดพระสิงห์ แต่ใน “ชุมนุมสังคายนารธรรมครั้งที่ ๖...” กล่าวว่า ทำบุญที่วัดพระสิงห์

ประกอบด้วยคัมภีร์ที่สำคัญๆ เช่น ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย และนิบาตชาดกในพระไตรปิฎก สมันตปาสาทิกา (อรรถกถาพระวินัยปิฎก) ขุททกสิกขา วินัยวินิจจัย กังขาวิตรณี และสารัตถทีปนี (คัมภีร์ปกรณ์วิเสสอธิบายพระไตรปิฎก) รวมถึงคัมภีร์อื่นๆ เช่น อนาคตวงศ์ มหาวงศ์ ภูพวงส์ และมูลศาสนา เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญในการศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

นอกจากจะสำรวจและจัดสร้างคัมภีร์ธรรมในเมืองเชียงใหม่แล้ว ครูบาทัญจน-อรัญญาวิสุทธิมหาเถรแห่งเมืองแพร่ ยังได้ไปสำรวจและจัดสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกรวมถึงคัมภีร์ธรรมอื่นๆ จากสถานที่ต่างๆ ทั้งในเขตเมืองแพร่ น่าน เชียงราย ลำปาง ลำพูน และตาก รวมถึงเมืองหลวงพระบาง (ประเทศลาว) ด้วย เพื่อสืบทอดพระพุทธวจนะและสถาปนาให้ศาสนาตั้งมั่นในล้านนาแล้วเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น ซึ่งคัมภีร์โบราณเหล่านั้นส่วนมากยังถูกเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดีมาจนถึงปัจจุบันที่พิพิธภัณฑ์คัมภีร์โบราณวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่

คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่

พระธรรมมังคลาจารย์ (หลวงปู่ทอง สิริมังคโล) กับการสร้างพระไตรปิฎก

พระธรรมมังคลาจารย์ (หลวงปู่ทอง สิริมังคโล) เป็นพระเถระฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่ได้ศึกษาทั้งด้านสายปริยัติและปฏิบัติ แต่ตระหนักถึงความสำคัญของคัมภีร์พระไตรปิฎก จึงดำเนินการสำรวจรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกจากสถานที่ต่างๆ เพื่อนำมาจัดสร้างและเผยแพร่ให้สะดวกต่อการศึกษาของพระภิกษุสามเณรและชาวบ้านทั่วไป โดยได้ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือพระไตรปิฎกถึง ๒ ครั้ง นอกจากนั้นยังได้จัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาด้วย

พระไตรปิฎก ภาษาล้านนา อักษรธรรมล้านนา

หลังจากที่ครูบาทัญจนอรัญญวาสีเคียวรวบรวมและจัดสร้างพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ ไว้แล้วได้เกือบ ๑๕๐ ปี พระเถระและคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ ดำเนินการโดยพระครูพิพัฒนคณาภิบาล (ทอง สิริมังคโล-สมณศักดิ์ในขณะนั้น) เพื่อจัดสร้างพระไตรปิฎก ภาษาล้านนา อักษรธรรมล้านนา เพราะเมืองเชียงใหม่เคยมีการทำสังคายนาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ภายหลังจากได้มีการแปลเป็นภาษาล้านนาเพื่อให้ภิกษุสามเณรได้ศึกษาและเผยแพร่ พระพุทธศาสนาจึงรวบรวมคัมภีร์ใบลานพระไตรปิฎก ตรวจสอบชำระแล้วจัดพิมพ์ ซึ่งต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ เวลา และทุนทรัพย์จำนวนมาก

แต่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนหนึ่งเพื่อสนับสนุนโครงการดังกล่าวนี้ รวมถึงได้เสด็จมาทอดพระเนตรการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกนี้ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ ที่ดำเนินการในวัดร่ำเปิง (ตโปธาราม) ด้วย

การจัดสร้างพระไตรปิฎก ภาษาล้านนา อักษรธรรมล้านนาในครั้งนั้น มีพระเถระ พระภิกษุสามเณร นักปราชญ์ และชาวบ้านจำนวนมากร่วมทำงานด้วยกันจนเสร็จสิ้นสมบูรณ์ โดยเริ่มตั้งแต่การสำรวจ รวบรวม จัดเตรียมต้นฉบับ และจัดพิมพ์เป็นหนังสือจำนวน ๘๐ เล่ม โดยเรียงลำดับจากพระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎกและอภิธรรมปิฎก (เริ่มพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖)

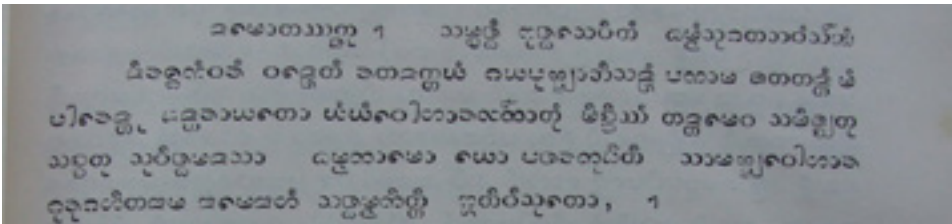
“พระไตรปิฎกภาษาล้านนาไทย”

(พระไตรปิฎก ภาษาล้านนา

อักษรธรรมล้านนา)

แล้วส่งไปยังวัด ห้องสมุดต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ หากมองในแง่ของกระบวนการและแนวคิดแล้วอาจจัดได้ว่าเป็นการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ในพื้นที่อาณาจักรล้านนา เพราะการรวบรวม ขำระ และเรียบเรียงก็เป็นการทำสังคายนาพระธรรมวินัยลักษณะหนึ่งเช่นกัน

โดยคัมภีร์พระไตรปิฎกที่เป็นต้นฉบับที่นำมาจัดพิมพ์ครั้งนั้น บางผู้ได้กล่าวถึงผู้แปลและจารไว้ด้วย ดังนี้

“...โย อาจารย์โย อันว่าอาจารย์ผู้ใด **ธมมกาโม** อันมักใคร่ในธัมมอันเปนคลองปฏิบัติ อันจักนำเข้าสู่เนรพาน **สุปิสุทธมนสา** เหตุอันมีใจบริสุทธิ์ แลตั้งอยู่ในคลองแห่งลับปุริสะ สามณญนามโฆหาร อันเรียกชื่อเปนสามัญว่า **ปทรกฏี**คือกฐีแป้น **โสห์** อันว่าข้าพู้้นั้น **สท** **ธมมกิตติ อิติวสุโต** อันมีชื่อปรากฏว่าลัทธิธัมมกิตติ **คุรุคหิตนามนาเมห์** หากมีชื่อมาแต่ครูฯ **นวปุเรมเมวสนโต โปฐุการาเม ติปิฎเก อุกคณหนโต ปรียตติ คตติโคธา โสห์** อันว่าข้าพู้้นั้น **วสนโต** อันอยู่ **โปฐุการาเม** ในอารามวัดข้างลาน **นวปุเร**ในเวียงเชียงใหม่ **รมเม** อันควรระมาเอาใจยิ่งนัก **อุคคณหนโต** คี่เรียนเอา **ติปิฎเก**ยังปิฎกะทั้ง ๓ **ปรียตติคตติโค** อันเถียงยังปรียัตติ คือว่าบัวรวมณแห่งปรียัตติธัมม **ปุณาห์ อปเรกาเล นครนตเย ปุเร วสนโต** **คามเกติเร วาปิสสุตตเรภาเคา อห์** อันว่าข้าพู้้นั้น **วสนโต** อันอยู่ **คามเก** ในบ้าน **ติเร** ข้างฝั่ง**วาปิส** แห่งหนอง **อุตตเรภาเค** ในส่วนกล้าเหนือ **อวิขมาโน** อันมี **ปุเร**ในเวียง **นครนตเย** มักว่า **นคร อิติ** อันมีชื่อวานคอรลำปาง **อปเรกาเล** ในกาละพายุลุน **ปุน** เล่าแลฯ **โสห์** **ทิสวาน โอสตติ สาสน์ วรพุทธสส ตสมาห์ จิริจิสามี โฆหาร์ พุทธมชาลสส อจุกตสส สุตตสส โลกโฆหาเรน ญะยยสาสน วรโชติยาฯ** **โสห์** อันว่าข้าพู้้นั้น **ทิสวาน** หันแล้ว **โอสตติ** ยังอันถอยลง **สาสนวรพุทธสส**แห่ง**วรพุทธสาสนา** **ตสมา** เหตุตั้งอัน **อห์** อันว่า **ข้า วิริจิสามี** จักขำระแต่งแปลง...”^๑

^๑ คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่. พระไตรปิฎกภาษาล้านนาไทย เล่ม ๑. เชียงใหม่ : คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕๒๖.

พระไตรปิฎก ภาษาบาลี อักษรธรรมล้านนา

ต่อมา เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๖ พระสุพรหมยานเถร (ทอง สิริมงคล) ได้เสนอแนะก็ได้จัดตั้งโครงการจัดสร้างพระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรธรรมล้านนา คือ “ลานนาอักษริกपालิเตปิฎก” แล้วพิมพ์เป็นหนังสือจำนวน ๔๕ เล่ม (พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๐) เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันในวาระครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี และสมโภชเมืองเชียงใหม่ที่มีอายุครบ ๗๐๐ ปี (พ.ศ.๒๕๓๙) หากมองในแง่ความเคลื่อนไหวในแวดวงคณะสงฆ์และผู้รู้อักษรธรรมล้านนาอย่างยิ่ง เพราะในกระบวนการสำรวจ รวบรวม และจัดทำต้นฉบับต้องใช้บุคลากรผู้มีความรู้จำนวนมาก

“ลานนาอักษริกपालิเตปิฎก” (พระไตรปิฎก ภาษาบาลี อักษรธรรมล้านนา)

โครงการจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ภาษาบาลี อักษรธรรมล้านนา เป็นผลงานที่สำคัญของคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เป็นสำนักงานและศูนย์ประสานงานตั้งแต่การจัดประชุมวางแผน การสำรวจพระไตรปิฎก การปริวรรต จัดเตรียมต้นฉบับ และการจัดพิมพ์จนเสร็จสิ้นสมบูรณ์ แล้วนำไปถวายไว้กับวัดต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ

จากเรื่องราวต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วเบื้องต้นนั้น แสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของวัดสวนดอก และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่สำคัญของพระพุทธศาสนา ในอาณาจักรล้านนาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายมาจนถึงปัจจุบัน ในโอกาสที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ก่อตั้งและเปิดการเรียนการสอนมาครบ ๓๐ ปี ผู้เขียน

ในฐานะที่เป็นศิษย์เก่าของสถาบันนี้จึงเลือกที่จะนำเสนอความสำคัญของวัดสวนดอก และมหาจุฬาฯ ในด้านที่เกี่ยวกับการศึกษาและเผยแพร่หลักธรรมคำสอน โดยเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎกเพื่อให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาและพัฒนาการของคณะสงฆ์ล้านนาที่ตกทอดมาถึงคนในยุคสมัยปัจจุบัน

เอกสารประกอบการเรียบเรียง

คัมภีร์ใบลาน

“เส้นธรรมร่อนน้ำแม่ระมิงค์”. คัมภีร์ใบลานอักษรธรรมล้านนา (ไม่ระบุปีที่จาร). ฐานข้อมูลคัมภีร์ใบลาน พัชสาและเอกสารอักษรไท ศูนย์ใบลานศึกษา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

“รายชื่อคัมภีร์มหากัจจายนต์ถวิลหาโสรวบรวมมาจากที่ต่างๆ”. คัมภีร์ใบลานอักษรธรรมล้านนา (จารเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓). ฐานข้อมูลคัมภีร์ใบลาน พัชสาและเอกสารอักษรไท ศูนย์ใบลานศึกษา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

“ชุมนุมสังคายนารธรรมครั้งที่ ๖”. คัมภีร์ใบลานอักษรธรรม (จารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓). ฐานข้อมูลคัมภีร์ใบลาน พัชสาและเอกสารอักษรไท ศูนย์ใบลานศึกษา สำนักศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

หนังสือทั่วไป

บำเพ็ญ ระวิน. มูลศาสนา ล้านนา ล้านนา. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

พระครูพิศิษฐ์วรรการ (มานพ ชินวิโส). การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิจารย์ (ทอง สิริมงคล). วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๔.

วัดสูงเม่น. คัมภีร์ใบลาน งานประเพณีตากธรรม. แพร่: วัดสูงเม่น ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่, ๒๕๕๕

ประวัติผู้เขียน

อาจารย์ติเรก อินจันทร์

ตำแหน่ง นักวิชาการศึกษา ศูนย์โบลานศึกษา สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผลงานวิชาการ

- ๒๕๔๒-๒๕๔๗   สำรวจและทำทะเบียนเอกสารโบราณตามวัดต่างๆ ร่วมกับกลุ่มโบลาน วัดอู๋มอญค์ สวนพุทธธรรม อ.เมือง จ.เชียงใหม่ และโฮงเฮียนสืบสาน ภูมิปัญญาล้านนา
- ๒๕๔๕-๒๕๔๖   ผู้ช่วยวิจัย “โครงการชำระปฏิทินและหนังสือปีใหม่อันล้านนา (ประกาศ สงกรานต์)” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ๒๕๔๗-๒๕๕๐   ผู้ช่วยวิจัย ศูนย์วิจัยและพัฒนาวัตถุดิบยาและผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ (ฝ่ายฐานข้อมูลตำรายาสมุนไพร)สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ๒๕๕๑-๒๕๕๓   เจ้าหน้าที่ศูนย์ข้อมูลภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและสาละวินศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- ๒๕๕๓-ปัจจุบัน   เจ้าหน้าที่โครงการศูนย์โบลานศึกษา สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

หนังสือ / ตำรา / บทความ

- คู่มือการสำรวจคัมภีร์โบลาน. (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, ๒๕๔๕.)
- ประวัติวัดและนานาสาระจากข้อความท้ายคัมภีร์โบลานวัดสันป่าสัก ต.หนองจ่อม อ.สันทราย จ.เชียงใหม่. (เชียงใหม่ : วัดสันป่าสัก อ.สันทราย จ.เชียงใหม่, ๒๕๔๗)
- รายชื่อคัมภีร์โบลานและพิบสา วัดสันป่าสัก ต.หนองจ่อม อ.สันทราย จ.เชียงใหม่. (เชียงใหม่ : วัดสันป่าสัก อ.สันทราย จ.เชียงใหม่, ๒๕๔๗)
- “ตำนานพระธาตุเจ้าแจ้ข่มเท่าจอมดอย” , ตำรายาสมุนไพรล้านนา” , “ตำรายาสมุนไพรรักษาม้า” ใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (บรรณาธิการ). งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา. (เชียงใหม่ :สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่, ๒๕๕๓

ข้าวัดในล้านนา

ศักดิ์นรินทร์ ชาวใจ๋*

คำว่า “ข้าวัด” หมายความว่า เลกวัด ซึ่งนอกจากคำว่าข้าวัดแล้วยังมีคำอื่นๆ ในเชิงที่มีความหมายเหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็น ข้าวพระ, ข้าวยาดน้ำหมายทาน, ข้าวน้ำยาด, ข้าวโอกาสยาดน้ำ, ข้าวพระเจ้า อันล้วนแล้วแต่หมายถึง เลกวัด หรือบุคคลที่มีผู้กรวดน้ำอุทิศถวายไว้เพื่อให้ดูแลวัดเป็นต้น^๑ สำหรับจารึกบางหลักอาจใช้คำว่า “อารามิก”^๒ อันหมายถึง ผู้ทำการในวัด หรือคนสำหรับประจำวัด หรือในเอกสารทางอยุธยาเรียกว่า “คนทานพระกัลปนา”^๓ ซึ่งก็คือ ข้าวัดเช่นเดียวกัน

ข้าวัดเมื่อแรกเริ่มในล้านนา

จากกำเนิด “ข้าวัด” ที่เป็นผลจากกระบวนการกัลปนาของผู้มีอำนาจในสังคม แต่สำหรับในดินแดนล้านนานั้น ประเพณีการกัลปนาอุทิศที่ดิน ผู้คน และสิ่งของให้เป็นทานไว้กับวัด หรือไว้กับพระพุทธศาสนานั้นมีหลักฐานปรากฏว่า มีอย่างน้อยที่สุดในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อันเป็นของกลุ่มที่ใช้อักษรมอญ ภาษามอญ ในบริเวณลุ่มน้ำปิง ในบริเวณจังหวัดลำพูน ด้วยถือหลักฐานอันเป็นศิลาจารึกเป็นสำคัญ

หากเมื่อพิจารณาจากตำนาน อันเป็นงานเขียนที่มีมากในดินแดนล้านนา จะพบว่า มีหลายตำนานที่อ้างถึงการกัลปนาข้าวัดไกลกว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๗ นั่นคือในสมัยของพระนางจามเทวี ความในตำนานพระธาตุลำปางหลวงตอนหนึ่งว่า

“...แล้วพระนางก็สั่งให้มีการฉลองสมโภชพระสารีริกธาตุตลอด ๗ วัน ๗ คืน เสร็จแล้ว พระนางจึงได้จัดการถวายนาราคาล้านเบี้ยให้เป็นนาของพระบรมสารีริกธาตุ และถวายล่อมพันทองกับนางดอกไม้ ที่เป็นทาสและทาสีของพระนาง ให้อยู่เป็นผู้ปฏิบัติรักษาพระบรมสารีริกธาตุ นอกจากนี้ พระนางยังได้ถวายข้าทาสชายหญิงของพระนางอีก ๘ ครัว ให้อยู่ปฏิบัติรักษาพระบรมสารีริกธาตุ กับไว้ข้าทาสชายหญิงอีก ๒ ครัว ให้

*นักวิชาการศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

^๑ดูใน อุดม รุ่งเรืองศรี รวบรวม. พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง. ฉบับปรับปรุงครั้งที่ ๑. (เชียงใหม่:เมือง, ๒๕๔๗) หน้า ๘๕.

^๒พย.๑๔ จารึกวัดมหาเจดีย์หลวง ใน ประชุมจารึกเมืองพะเยา = Inscriptural history of Phayao. หน้า ๓๓๓.

^๓เรื่องการกัลปนาวัด จังหวัดพัทลุง ใน คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค ๑. (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐) หน้า ๖๔.

^๔ระวีวรรณ ภาคพรต. การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒. หน้า ๔๓.

อยู่ปฏิบัติ รักษาบ่อน้ำที่เกิดจากการตั้งสัจจอธิษฐานของพระองค์...”^๖

ซึ่งก็พ้องกันกับตำนานพระธาตุลำปางหลวงอีก ๒ ฉบับที่บอกว่า “นางจามเทวี ไร่ข้าว กับพระมหาธาตุเจ้า ๙ คนแล”^๗ ส่วนอีกฉบับหนึ่งก็ว่า “นางจามเทวีไร่ข้าวกับพระมหาธาตุเจ้า ๙ ครั้วแล”^๘

ส่วนในเรื่องราวตำนานแห่งพระธาตุดอยตุง นั้นได้อ้างการกลับมาเข้าวัดไปถึงในสมัยของพระญาชุตราช อันเป็นกษัตริย์ลำดับที่ ๓ แห่งราชวงศ์สิงหนวัติ ของเวียงโยนกนคร ซึ่งครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. ๕๖๑ - ๖๖๐^๙ ว่า

“เมื่อนั้น พระญาชุตธรรมราช ก็อยู่อยู่ปฐมาธาตุเจ้ากับทั้งอรหันตาที่นั้น พระญาก็เอาหมิละทั้งหลาย กล่าวคือ ละวะ ทั้งมวลได้ ๕๐๐ คน มาหยาดน้ำไว้เป็นข้าวพระมหาธาตุเจ้าที่อยู่ห้อมอยู่ปฐมาแล้ว จึงไว้เขต ๓๐๐๐ วา รอดชูด่าน แล้วพระญาก็หยาดน้ำไว้ช้อน แล้วก็ลงมาสู่ที่อยู่แห่งตน แล้วก็ห้อมทานรักษาศิลาบ่ชาต”

อีกฉบับหนึ่งว่า “อชุตราชเจ้า ซื้อเอากับปู่เจ้าลาวจก บริจาคไว้รักษาพระบรมธาตุเจ้านั้นเป็นราคา ๑,๐๐๐ ตำลึงทอง”^{๑๐}

ฉะนั้นเมื่อพิจารณาจากตำนานพระธาตุแล้วก็กล่าวได้ว่า “ข้าววัด” มีมานานในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และก็มีข้อเสนอบางข้อที่กล่าวว่า ข้าวพระอาจจะมีสมัยที่ชาวล้านนา นับถือพุทธศาสนานิกายมหายานแล้วก็เป็นได้^{๑๑}

การสืบทอดการกลับมาเข้าวัดในล้านนา

เมื่อมีจารีตการกลับมา ถวายทานผลประโยชน์ไว้กับวัดเป็นหลายสิ่ง ทั้งที่เป็นอาณาเขตวัด ที่นา ทั้งนาพระเจ้า นาวัด และส่วนที่เป็นนาจ้งหัน คือนาที่สำหรับทำนาไว้เป็นจ้งหันให้กับพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดนั้น นอกจากนี้ยังมีสวนหมากสวนพลู ข้าวของเครื่องใช้ที่กษัตริย์พระราชทานมาไว้ สำหรับวัดที่กษัตริย์เป็นผู้สร้างหรือโปรดให้สร้าง

^๖ สงวน โชติสุขรัตน์. ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๓๔๗.

^๗ สรัสวดี อ๋องสกุล. ปฐมบรรพชา. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕). (เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๙

^๘ ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ใน อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ เจ้าแม่บัวคำ สมสวัสดิ์. (กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๙๐

^๙ ดู สุจิตต์ วงษ์เทศ. บรรณาธิการ. พระเจ้าพรหม “วีรบุรุษในตำนาน” ของ โยนก-ล้านนา. (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒

^{๑๐} จากตำนานพระธาตุดอยตุง เชียงราย ใน ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒ หน้า ๓๙๖ - ๓๙๗

^{๑๑} ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑, หน้า ๖๕

^{๑๒} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามต้นฉบับโบราณในภาคเหนือ. (กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐) หน้า ๒๓๑

รวมถึงของที่มาจากจิตศรัทธา จึงจำเป็นต้องมีการกลบนาข้าพระให้มาจัดการดูแลในส่วนนี้ด้วย โดยเฉพาะในแง่ของแรงงานในการอุปฐาก จากสมัยหนึ่งไปสู่อีกสมัยหนึ่งสืบทอดกันมาตลอดในช่วงเวลาที่ผ่านมา

หลังสมัยของพระนางจามเทวีเป็นต้นมา อาณาจักรหริภุญไชยก็มีการสืบทอดจารีตนี้มา โดยเฉพาะในการพบและสร้างพระบรมธาตุในสมัยของพระยาอาทิตยราช ดังความที่ว่า

“..พระยาอาทิตยราช ก็ให้ช่างทั้งหลาย ก่อสร้างปราสาทหลังหนึ่ง มี ๔ เสา มีโขง (โค้ง) ทั้ง ๔ ด้าน สูง ๑๒ ศอก ปราสาทหลังนี้ ก่อด้วยอิฐดิน อิฐเงิน อิฐทองคำ แต่ละก้อน มีน้ำหนัก ๑,๕๐๐ วิจิตรด้วยรัตนะ ๗ ประการ สร้างครอบโกศทองคำอีกชั้นหนึ่ง และพระองค์ก็ทรงกระทำการสักการบูชาและถวายทานเป็นอันมาก ได้ทรงถวายทานทาสไว้สำหรับปฏิบัติกวาดแผ้ว จำนวน ๔ ครั้วเรือน ถวายไม้สีฟันแลน้ำล้างหน้าแก่พระธาตุเจ้าด้วย...”^{๑๓}

ส่วนในสมัยราชวงศ์มังราย ก็มีการทำบุญมากมาย ซึ่งทางหนึ่งก็เป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับกษัตริย์ในการขึ้นครองราชย์ ด้วยการทำตัวเป็น “ธรรมราชา” ที่เป็นศาสนูปถัมภก เช่น

ดังเริ่มจากตัวของพระญามังรายเอง อันเป็นปฐมวงศ์นี้คราวเมื่ออยู่เมืองเชียงรายได้ทำการกลบนาข้าคนไว้กับวัดด้วยเช่นกัน ดังที่ว่า “...สกราช ๖๒๔ (พ.ศ. ๑๘๐๕) ทานลวะไว้กับวัดพระหลวง ๘ ครั้ว แต่ที่ ๔ เสาไว้กับวัดพระหลวงที่นั่นก่อนแล...”^{๑๔}

จวบจนในสมัยของพระยาเกอณาในคราวที่มาครองเมืองเชียงรายได้มีการกลบนาคนเข้าอีก ดังความว่า

“...ท้าวมหาพรหม แลพระเกอนามากินเมืองเชียงรายได้ปีล่วงไค้ สกราช ๗๓๓ ตัว ท้าวมหาพรหม อันน้องข้าทานลวะ ๘ ครั้วนั้นตามตั้งพระมังรายนั้นแล้ว ไว้แดนที่แถมตั้งห้วยห้วยท่าจัว ขึ้นแพวแม่กุงแดนเมืองฝาง ไว้กับวัดพระหลวงนั้น トラบเมี้ยนสาสนา ๕ พระวัสสา ตามเจ้ามังรายเปนนถ้วนสองแล...”^{๑๕}

^{๑๓}สิงฆะ วรณธัย รวบรวมและเรียบเรียง. ตำนานพระธาตุเจ้าหริภุญไชย จังหวัดลำพูน. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานสมโภช สมณศักดิ์ พระครูประสาท สุตาคม เจ้าคณะอำเภอเมืองลำพูน เลื่อนเป็นพระครูรองเจ้าอาวาส พระอารามหลวงชั้นเอก คณะหลวงวัดพระธาตุหริภุญไชยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน. ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๖, หน้า ๑๕.

^{๑๔}รวมเรื่องเมืองเชียงใหม่: หลักฐานประวัติศาสตร์. ในสร้อยดี อ่องสกุล ปรีวรรตและจัดทำ. หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ : โครงการปรีวรรตคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือจากอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทยกลาง. (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖) หน้า ๕๑.

^{๑๕}เรื่องเดียวกัน.

ในสมัยของพญาแสนภูที่สร้างวัดป่าสักที่เมืองเชียงแสน แล้วราชบุตรของพญาแสนภู อันได้แก่ ท้าวพันพู ท้าวเพิงพู ท้าวผายู และท้าวคำพู ก็ร่วมกันกลบนาข้าพระไว้ด้วยดังที่ว่า

“...ท้าวทั้ง ๔ คนก็โอกาสข้าลวะ ๓ ร้อยครั้นนั้น กับแผ่นดินคามเขตป่าอย่างทั้งมวล ผุ่งนี้ เวหนทานกับวัดป่าสัก ส่องหน้าพระสังฆเจ้า ๓ ร้อยปลาย ๔ พระองค์ในช่วงมหาเจติยะเทียนหลวงแหล่มหมื่น (จำนวน) ๔ แหล่ม เจาะบูชาหยาดน้ำตกเหนือแผ่นดิน ส่องหน้าพระสังฆเจ้าชุตุน วันเดือน ๗ เพ็ง เม็งวัน ๑ ไทย กาบเล็ด ฤกษ์ ๒๖ ตัว เปนอัจฉริยะ มากนักแล...”^{๑๖}

สำหรับในช่วงเวลาเดียวกับรัชสมัยของพระญาผายูนัน ในเมืองแพะ ซึ่งขณะนั้นยังเป็นเมืองอิสระ และยังไม่ได้ผนวกรวมกับเชียงใหม่ นั้น ก็ได้มีการกลบนาคนไว้กับศาสนาด้วยเช่นกัน ดังที่ว่า “ปีกัดหม่าแลโละแต่ก่อหินแลงสิบ..(ที่)งสหายปูนเดือนหนึ่ง แล้วจึงปลุกทั้งศาลาด้วยแล จึงแต่งหาคระยาทา(น) .....คนครอกหนึ่งให้ดูพระ”^{๑๗}

ส่วนในสมัยของเจ้าสามฝั่งแกน ก็มีการกลบนาข้าพระให้กับวัดสุวรรณวิหาร ดังนี้ “...จะนับจะบ้านไซ้ได้ ๑๘๗ บ้าน ย่อมบ้านมีเลิน ผิจะนับเรินว่าไซ้ได้ ๒๔๖ เริน...”^{๑๘}

ต่อมาในสมัยของพระเจ้าติโลภาก็มีการให้ทานกลบนาข้าพระไว้กับวัดด้วย เช่นที่วัดป่าเหียง ที่ว่า “...ในอารามนี้ไว้คน ๑๑ ครัว นายสังสา ๑ ชาวโคร ๑ ญาณโพธิ์ ๑ เชียงไต ๑ อ่อน ๑ อุ่น ๑ ทิดซิด ๑ สิบน้อย ๑ สอง ๑ เหม ๑ ธู้อัวแม่ไอ้ซี ๑...”^{๑๙} สำหรับที่วัดพระธาตุหรือภูชัยพระเจ้าติโลภาก็ได้ไว้ข้าทาสไว้กับพระธาตุด้วยเช่นกันที่ว่า

“...แล้วทรงหลังทักษิโณทกพระราชทาน ทาสแก่พระพุทฺธ ทาสแก่พระธรรม, ทาสแก่พระสงฆ์ และลูกน้องแก่พระมหาชินธาตุเจ้า แต่ละด้านพันครัวเรือนมีหมื่นข่มด้านและนายด้านทั้ง ๔ ด้าน นายขึ้นพระ ช่างตีเหล็ก ตีทอง ตีคำ (ทองคำ) ขึ้นพระมหาธาตุเจ้าเป็นประธาน เราไว้ทาสแก่แก้วทั้งสามให้ทำงานแก่พระมหาธาตุเจ้าทุกประการ...”^{๒๐}

ตั้งแต่สมัยของพระยอดเชียงรายเป็นต้นไป จะพบว่ามีมีการกลบนาข้าคนไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยของพระเมืองแก้ว ที่พบหลักฐานจารึกในการทำบุญเป็น

^{๑๖}ดูพื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน ใน สรัสวดี อ๋องสกุล ประวัติศาสตร์ วิจารณ์ วิเคราะห์. พื้นเมืองเชียงแสน. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๕๖) หน้า ๑๘๙ - ๑๙๐.

^{๑๗}พร.๑ จารึกวัดบางสนุก ใน จารึกล้านนา ภาค ๑ เล่ม ๑, หน้า ๒๔๗.

^{๑๘}ลพ. ๙ จารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย. ใน ประชุมจารึกเมืองพะเยา = Inscriptural history of Phayao. หน้า ๕๔.

^{๑๙}พย.๕ จารึกวัดป่าเหียง. ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๑.

^{๒๐}สิงฆะ วรรณสัย. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

จำนวนมาก ซึ่งดูจากจารึกของเจ้าเมืองพะเยา จากหนังสือประชุมจารึกเมืองพะเยานั้น พบว่า ทำในสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน มีอยู่ ๔ หลัก^{๒๑} ทำในสมัยของพระเจ้าติโลกราช มีอยู่ ๓ หลัก^{๒๒} ทำในสมัยของพระเจ้ายอดเชียงราย มีอยู่ ๘ หลัก^{๒๓} และทำในสมัยของพระเจ้าเมืองแก้ว ๙ หลัก^{๒๔} นอกจากจะแผ่ไปยังเมืองพะเยาแล้ว ในเมืองน่านที่เพิ่งจะรวมกับ เชียงใหม่ในสมัยของพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นมานั้น ก็มีการกลบนาข้าคนในดินแดนนี้ด้วย แต่เป็นการกลบนาโดยเหล่าขุนนาง ดังเช่นการกลบนาผลประโยชน์ให้กับวัดพระเกิดที่ว่า

“...ผ้าขาวเพ็งคร้ว ๑ อ้ายคำคร้ว ๑ ขานี้หมื่นซ้ายยอดทาน, แม่มิ่งคร้ว ๑ หมื่นซ้าย เพกทาน, กับนารี ๕๐ เข้าเป็นนาพระ ๒๕ เป็นนาจังหัน ๒๕, แม่มิวางคร้ว ๑ กลัยคร้ว ๑ พ่อเพ็งคร้ว ๑ พ่อไชคร้ว ๑ นางพิมคร้ว ๑ มงคลคร้ว ๑ เขานี้เนาเป้(น) มหาสามมีฐานะ สุธระเจ้าทาน...”^{๒๕}

และลักษณะการทำบุญนี้ก็พบจนถึงกษัตริย์รัชกาลสุดท้ายแห่งราชวงศ์มังรายด้วย คือสมัยของพระนางวิสุทธิเทวี ดังที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้า

จนแม้ในสมัยของทีพม่าเข้ามาปกครองล้านนาแล้ว จารีตธรรมเนียมเดิมก็ยังคงมีการ สืบทอดอยู่ต่อไป ด้วยกษัตริย์ของพม่าเองนั้นก็มีความเคารพและนับถือพุทธศาสนาด้วย เช่นกัน จึงมีการกลบนาข้าววัดด้วยเช่นกัน

ดังในสมัยของเจ้าฟ้าสว่างรัตนราชมังขอศรีมังนรธาขอ ที่ได้เสด็จมาไหว้พระในวิหาร วัดเชียงมั่นในปี พ.ศ. ๒๑๒๔ ซึ่งได้ทำจารึกวัดเชียงมั่นขึ้น ซึ่งได้มีการกลบนาพร้อมกับสลัก รายชื่อข้าววัดไว้ด้วย ตั้งแต่ด้านแรก บรรทัดที่ ๒๒ จนหมดด้าน และด้านที่สองอีกทั้งด้าน เป็นรายชื่อข้าววัดทั้งหมด^{๒๖}

แม้ว่าในสมัยของตลุนมิน หรือในตำนานทางล้านนาเรียกว่า “ฟ้าสุทธธรรมราชา” หลังจากทีปราบล้านนาได้แล้วก็ได้สร้างวิไชยอาราม พร้อมกันนั้นก็ได้อพยพมาเป็นข้าวัด ดังที่ว่า “...ได้ไถ่ชาวเชียงแสนสิบคน จักไว้อุปฐากพระพุทธเจ้าในวิไชยอารามที่นี้ จึงใส่ จารึกไว้หื้อหมั่นคงตราบต่อเท่าเลี้ยงसानา...”^{๒๗} และตอนหนึ่งว่า “...พระองค์เรากี่วางราช

^{๒๑}ประชุมจารึกเมืองพะเยา = Inscriptinal history of Phayao. หน้า ๑๗.

^{๒๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๒๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๒๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^{๒๕}น.น. ๒ จารึกวัดเมืองพง (วัดพระเกิด) ใน จารึกล้านนา ภาค ๑ เล่ม ๑, หน้า ๕๕ - ๕๖.

^{๒๖}ดู หลักที่ ๗๖ ศิลจารึกวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ใน ประชุมจารึก ภาคที่ ๓, หน้า ๒๑๒ - ๒๑๖.

^{๒๗}พื้นเมืองเชียงแสน เชียงแสน อ่างโน สรัสวดี อ๋องสกุล ปรวรด ตราชอบ วิเคราะห์. พื้นเมืองเชียงแสน. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๕๖) หน้า ๒๐๑

อนุญาตอนุโมทนาคนสิบครัวนี้และข้ากับโทส ครัวหนึ่ง รวมเปนสิบเอ็ดครัว เปนทานเราไว้หื้ออุปฐากพระพุทธเจ้าในวิไชยอารามสืบเช่นลูกเช่นหลาน หลาน หลีด หลี่ トラบต่อเท่า ๕ พันวัสสา”^{๒๘}

จวบจนมาในสมัยพินม่านเป็นผลสำเร็จ และเชียงใหม่เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรี มาขอขึ้นเป็นเมืองประเทศราชของอาณาจักรสยามในปี ๒๓๑๗ นั้นข้าวัดที่กัลปนาอยู่เดิมก็ยังคงมีอยู่ และจารีตการกัลปนาคนไว้กับพระศาสนาในล้านนาก็ยังคงมีอยู่เช่นกัน

ดังเช่นในเมืองน่าน สมัยของเจ้าสุนทรวราช ก็ได้บูรณะซ่อมแซมวัดพระธาตุแช่แห้งขึ้น และได้เฉลิมฉลองในวัน ๖ เพ็ง อันเป็นประเพณีขึ้นพระธาตุประจำปีของวัดพระธาตุแช่แห้ง ในปี พ.ศ. ๒๓๖๓ ซึ่งตรงกับสมัยของพระญาธรรมลังกาแห่งเชียงใหม่ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๒ และตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งรัตนโกสินทร์ ได้กัลปนาข้าวัดไว้ดังนี้

“...เดือน ๖ เพ็ง วันอาทิตย์ ท่านก็เบิกบายฉลองให้เปนทานไว้กับพุทธศาสนา ปูชาพระมหาชินธาตุเจ้าหันแล ดังสัพพัตถุทานนอกนี้ มีคน ๓ คน แม่ลูก ชาย ๒ ยิง (หญิง) นึ่งถวายให้เปนทานไว้กับพระมหาชินธาตุเจ้าฟูเพียงตราบเมี้ยน ๕๐๐๐ พระวัสสาวันนั้นแล..”^{๒๙}

สำหรับในเมืองเชียงใหม่เองนั้น ข้าวัดส่วนใหญ่จะมีตามวัดที่เป็นวัดสำคัญที่อยู่นอกเมือง ด้วยเมืองเชียงใหม่สมัยก่อนนั้น เคยร้างผู้คนไปช่วงหนึ่งประมาณ ๒๐ ปี คือระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๑๙ - ๒๓๓๙^{๓๐} ด้วยสมัยนั้นบ้านเมืองระส่ำระสาย สภาพเมืองเชียงใหม่เป็น “...ป่ารกชะอุกตันด้วยคุ่มไม้เครือเขาเถาวัลลี เปนที่อยู่แรดช้างเสือหมี ผู้คนคืบคลาน ซ้อนกันอยู่ท่าพอมดแต่ร่มชายคาแลหนทางเที่ยวโพงมาหากัน เหตุว่าไม่มีโอกาสจักได้เผี้ยวได้ถาง...”^{๓๑} ฉะนั้นพระยาวิชิตปราการ (บุญมา) ได้ทิ้งเมืองเชียงใหม่และตั้งมั่นอยู่หลายแห่งจนเสียชีวิตที่กรุงธนบุรี และพระเจ้ากาวิละก็ได้มาฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ในปี ๒๓๓๙ อีกครั้งในวาระที่เชียงใหม่ครบรอบ ๕๐๐ ปี โดยการ “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ทำให้ข้าวัดที่อยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ไม่มีหลงเหลืออยู่เลย

^{๒๘}เรื่องเดียวกัน

^{๒๙}ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล ปรีวารต. พินเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๓๙) หน้า ๕๐.

^{๓๐}ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า ๒๖๔.

^{๓๑}ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, หน้า ๑๑๖.

ตั้งในสมัยของพระเจ้าอินทริชยานนท์ ก่อนจะมีการปฏิรูปการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้านั้น พบว่ามีข้าวดกระจ่ายอยู่นอกเมือง ดังที่ Carl Bock ได้เดินทางมาเชียงใหม่ และได้บันทึกไว้ว่า

“...ตำบลหนึ่งในเมืองเชียงใหม่ที่ประชาชนในหมู่บ้านนั้น ได้รับการยกเว้นไม่ต้องทำงานทั่วไป ให้กรมการเมืองของเจ้าหลวง หน้าที่ของคนในหมู่บ้านนี้จำกัดแต่เพียงว่าจะต้องคอยดูแลวัด เช่น ปัดกวาดทำความสะอาด และคอยซ่อมแซมหรือคอยช่วยเหลือเมื่อมีการสร้างวัด สร้างโบสถ์เท่านั้น คนพวกนี้เรียกว่า “ข้าวด” หรือ “ทาสของวัด” เมื่อข้าพเจ้าอยู่ที่เชียงใหม่ เจ้าหลวงได้สั่งให้ “ข้าวด” จำนวนหนึ่งจากบ้านข้าตอง (น่าจะเป็นหมู่บ้านสันป่าตอง) อันเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ใกล้เมือง ไปช่วยสร้างโบสถ์หลังใหม่ที่กำลังสร้างอยู่ในเมือง พวกชาวบ้านไม่พอใจที่จะทำงานใดๆ ทั้งนั้น จึงพากันไปเฝ้าเจ้าอุปราช และนำของไปถวายเพื่อขอร้องให้ช่วยพวกเขาให้พ้นจากความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าหลวง เจ้าอุปราชก็ประทานอนุญาตโดยไม่ต้องมีพิธีต้องอะไรเลย และสั่งให้คนพวกนั้นกลับบ้านได้ทันที...”^{๓๒}

ส่วนทางวัดพระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ นั้น ตามรายงานตรวจราชการของพระยาศึกษาสมบูรณ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ นั้นบอกว่า ที่วัดพระธาตุศรีจอมทองนี้มีข้าวดราว ๗๐๐ คน สำหรับผลัดเปลี่ยนกันมาทำงาน^{๓๓}

จะเห็นได้ว่า การสืบทอดของความเป็นข้าวด แม้ว่าจะมีการปฏิรูปการเมืองในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วก็ตาม สิทธิสภาพอาจจะเปลี่ยนไป แต่ความเป็นข้าวดในตัวตามจารีตเดิมนั้นก็ยังมีอยู่

การกลปนาข้าพระ

ในดินแดนล้านนาทั้งหมดนี้ ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินล้วนเป็นของกษัตริย์ทั้งสิ้น ฉะนั้นหากจะเอาไพร่มาเป็นข้าพระกษัตริย์จะทำการกลปนาเอง หากเป็นวัดที่เจ้าเมืองหรือขุนนางสร้างในที่ต่างๆ ก็จะต้องได้รับพระราชทานอนุญาตจากกษัตริย์ด้วยทุกครั้ง ดังเช่นการสร้างวัดดอนครามในปี พ.ศ. ๒๐๓๑ ของนางเมืองพะเยา ซึ่งเป็นเจ้าเมืองพะเยาดอนนั้น มีความประสงค์จะสร้างวัดดอนคราม จึงมีฎีกาไปถวายกษัตริย์แห่งเมืองเชียงใหม่หรือ

^{๓๒}Carl Bock ; เสฐียร พันธรัชนี, อัมพร ทีชะระ เรียบเรียง. ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง. (พิมพ์ครั้งที่ ๔) (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๓) หน้า ๒๒๓.

^{๓๓}พรพนนิภา อภิญาขงศ์. เจ้า ไพร่ กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๗๖. (กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕) หน้า ๔๔.

มหาเทวี ในครั้งนั้นมหาเทวีได้ส่งตราหลาบคำหรือลานทองมากลับนำข้าพระไว้ที่วัดนี้
ดังความว่า

“...พระมหाराชเทวีเจ้าแผ่นดินหื้อล่ำมบุญเด็กชายกับพันคำคนแม่คิงพระ กับคนเจ้า
หมื่นวาปาน หื้อเอาตราหลาบคำมาเถิงนางเมืองพะเยา นางเมืองพะเยาหื้อพันนาหลัง กับ
เถ้าเมืองกับพันเชิงคติแคว้น กับพันเชิงคติหลวง กับพันพอนกับนายหนังสือแคว้น กับคน
พันหนังสือพื้นเมืองพิง กับคนเถ้าเมือง นำมาไว้กับวัดดอนครามและพระมหाराชเทวีเจ้า
หื้อไว้คนกับ ๒๐ ครั้ว รักษาพระพุทธรูปเป็นเจ้า กับทั้งพระมหาเถรเจ้า ไผ่อย่ากลัวเกล้าเขา
ข้าพระทั้งหลายฝูงนี้...”^{๓๔}

ซึ่งบางครั้งกษัตริย์ก็จะทำการซื้อไพร่ให้มาเป็นข้าวัดด้วยเช่นกัน ดังที่ว่า

“...พระมั่งรายนราชเจ้าก็ซื้อเอาเฒ่ามีลูกชู้ทั้งหลาย ๕๐๐ ครั้ว อันอุชตราชเจ้าซื้อเอากับ
ปู่เจ้าลาวจก บริจาคไว้รักษาพระบรมธาตุเจ้านั้นเป็นราคา ๑,๐๐๐ ตำลึงทองแล้ว ก็เอา
มาโอกาสหยาดน้ำถวายให้เป็นทานกับพระมหาธาตุตั้งแต่ก่อน...”^{๓๕}

นอกจากจะเป็นการกลับนำคนของกษัตริย์โดยกษัตริย์แล้ว ในการทำบุญบางครั้ง
จะมีผู้ร่วมทำบุญด้วย ไม่ว่าจะเป็พระภิกษุหรือขุนนาง

สำหรับพระภิกษุก็จะมีคนของตนด้วย ในสมัยก่อนพระสงฆ์จะมีเงินมาก ด้วยการ
กลับนำแต่ละครั้ง จะมีเงินทองทรัพย์สินที่มีมูลค่ามหาศาล ส่วนส่วยสาอากรที่เข้ามาสู่วัด
ก็มีมากมาย จึงไม่แปลกเลยที่พระสงฆ์จะมีเงินให้ชาวบ้านกู้ เพื่อเอาดอกเบี้ยที่ได้นั้นมา
บูชาพระ เช่น “รวมทั้งมวล ๑๖๗๐ เงิน เงินจำนำไว้เป็นมูล ให้เอาดอกเบี้ยที่ได้นั้นมา
เมียง บูชาพระธรรมพันร้อยเงิน บาทเงินลูกหนึ่งหนัก ๑๘๖๓ เงิน เงิน ๕๗๐๐ ไว้เป็นมูล
เอาดอกเบี้ยเป็นข้าวใส่บาตรบูชาพระธรรมเจ้า”^{๓๖}

เมื่อมีการปล่อยเงินกู้ก็มีผู้กู้แล้วไม่สามารถที่จะคืนเงินได้หรือยังไม่ได้คืน เรียกว่า
“คนสินทาน” เมื่อมีการทำบุญก็มีการกลับนำคนสินทานมาเป็นข้าวัด เพื่อเป็นการหักล้าง
หนี้ที่ยืมไป ดังข้อความว่า “...แลคนสินทาน (ที่) เจ้าหมื่นเจ็ดเชียงแสนไว้หื้ออุปฐากแก้ว ๓
จำพวก (มีจำนวน) ๑๐ ครอบครัว...”^{๓๗} ซึ่งเป็นสมบัติของพระสงฆ์ที่เจ้าหมื่นเจ็ดเชียงแสน
เป็นคนจัดการ และมีการบอกไว้ด้วยว่า ถึงแม้ว่าพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าหนี้จะมรณภาพไปก็

^{๓๔}พย. ๒ จารึกวัดดอนคราม ใน ประชุมจารึกเมืองพะเยา = Inscriptional history of Phayao. หน้า ๑๐๗ - ๑๐๘.

^{๓๕}ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑, หน้า ๖๕.

^{๓๖}หลักที่ ๗๑ ศิลาจารึกวัดพระธาตุ มุมตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดลำพูน ใน ประชุมจารึก ภาคที่ ๓, หน้า ๑๘๘.

^{๓๗}พย.๒๗ จารึกเจ้าสี่หมื่นพยาว (วัดลี) ใน ประชุมจารึกเมืองพะเยา = Inscriptional history of Phayao. หน้า ๑๕๗.

จะตกเป็นคนสินทานของกษัตริย์ด้วย ดังความว่า “...คนสินทานหมู่^{๓๘}นี้ เมื่อบาทสกเจ้ากู่ยัง (เขา) เป็นคนสินทานบาทสกเจ้ากู่ และบัดนี้บาทสกเจ้ากู่ตาย (ไปแล้ว) เขาก็เป็นคนสินทาน มหาราชเจ้า เจ้าแผ่นดิน(ทั้ง)สิ้น...”^{๓๘}

นอกจากนี้ยังมีการซื้อคนที่แพ้หรือคิดว่าจะแพ้จากในกัณฑ์หรือในศาลมาเป็นข้าวัด ด้วย เช่น “...มหาสามีเจ้าญาณเทพพระคุณ วัดบ้านดอนที่อทานเข้าไว้กับวัดบ้านหนอง ๗ ครัว เก็บน้อย ร หนึ่ง แม่ ๑ ลูก ๖ หญิง ๒ ชาย ๔ คนสามีเจ้าซื้อกลางกัณฑ์ จากค่า ๑๒๐๐ เงิน ไว้กับปราสาทพระเจ้า...”^{๓๙} ซึ่งการเอาคนที่มิหนีสินหรือกำลังจะแพ้ความนี้เป็นสอง ในสิ่งที่ได้ตราเป็นกฎหมายไว้ว่า เป็นผู้ที่ยืนไม่ควรนำมาเป็นข้า อันได้แก่ “...๑. ผู้มีหนี้สิน มาก ไม่มีทางชำระหนี้ จะหนีไปเป็นข้าขุนเพื่อให้พ้นหนี้ ๒. ผู้กำลังจะแพ้ความ ๓. ผู้เป็น โจรแย่งชิงฆ่าคนลักข้าวของท่าน ๔. ผู้ละทิ้งราชการ...”^{๔๐} อาจจะเป็นว่า คนสองกลุ่มที่ ทานให้วัด ถูกกำหนดไว้แล้วว่าไม่ควรที่จะอยู่ในอาณัติของใครทั้งสิ้น จึงมีการนำคนพวก นี้มาเป็นข้าวัดรับใช้ศาสนาในที่สุดก็เป็นได้

บางครั้งไพร่ที่มั่งมีอาจจะเป็นส่วยเศรษฐีก็อาจจะหยาดน้ำหมายทานข้าของตนเอง ให้มาอุปฐากพระพุทธศาสนาด้วยเหมือนกัน เช่นความว่า “...ยังมีผู้ ๑ ชื่อพันจัน เมื่อจา ตายมันหยาดน้ำไว้ข้านั้น ที่อุปฐากแก่พระพุทธเจ้า ๓ ครัว อ้ายเทอครัว ๑ ศีลวาครัว ๑ เมียเถรชิบครัว ๑”^{๔๑}

การกัลปนาไม่ว่าจะโดยผู้ใดก็จะต้องมีพยานด้วยทุกครั้ง เพื่อที่จะได้รู้ว่าใครหรือครัว ใดที่เป็นข้าวัดบ้าง ซึ่งบางที่อาจจะเกิดปัญหาเช่นการนำข้าวัดออกไปเป็นต้น การที่มีพยาน ในการกัลปนา เช่นว่า “...แต่ว่าเมืองสนรุ้...ก็รู้ ล่ามหมอบปากนาปรังรุ้... ล่ามกำเพียนปาก นาอาจรุ้...”^{๔๒}

คนที่ถูกกัลปนา

“อยู่บ้านไหน ใช้ไฟบ้านนั้น” เป็นสุภาษิตที่ให้มองความสำคัญของท้องถิ่น ฉะนั้น การสร้างวัดที่ไหนก็ต้องกัลปนาคนที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นด้วย ดังการที่มีการกัลปนาคนใน ที่ห่างไกล ก็เป็นการที่ขุนนางหรือเจ้าเมืองนั้นๆ มีใบบอกแจ้งความจำนงขึ้นไป และ

^{๓๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒.

^{๓๙}พย. ๑๐ จารึกมหาสามีเจ้าญาณเทพคุณ วัดบ้านดอน ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖.

^{๔๐}ประเสริฐ ณ นคร เรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน. มังรายศาสตร์. (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑) หน้า ๖ - ๗.

^{๔๑}หลักที่ ๖๘ ศิลจารึกวัดหนองหนาม จังหวัดลำพูน ใน ประชุมจารึก ภาคที่ ๓, หน้า ๑๖๗.

^{๔๒}พย.๕ จารึกวัดป่าเหียง, หน้า ๑๐๓.

คาดว่าคงจะมีการนำรายชื่อข้าวดั้งขึ้นทูลเกล้าฯ แล้ว กษัตริย์จึงตราพระราชโองการมาในตราหลายคำ แล้วให้ขุนนางท้องถิ่นปฏิบัติตามนั้นอีกทีหนึ่ง ซึ่งก็เป็นการดีที่ชาวบ้านจะดูแลอุปฐากกวดวาทารามได้อย่างเต็มใจและเต็มที่

สำหรับคนที่ถูกกัลปนา นอกจากจะเป็นคนที่ติดหนี้วัด คนที่แพ่คดีในศาล หรือคนที่ เป็นข้าของชาวบ้านหรือของกษัตริย์แล้วนั้น การที่จะกัลปนาก็จะกระทำกันอย่างถ้วนทั่วโดยไม่แบ่งแยกชาติพันธุ์ คือทุกชาติพันธุ์มีสิทธิเท่ากันที่จะถูกกัลปนา ขึ้นกับว่าในบริเวณที่มีชนกลุ่มไหนมากกว่า ซึ่งในบางหลักจะเห็นว่า นอกจากจะมีไทยวนที่เป็นกลุ่มชนหลักในสังคมแล้ว บางครั้งก็ยังมีคนไต คนละ ถูกกัลปนาพร้อมกันไปด้วย เช่น “*ญี่ไตคร้ว ๑ เอ้อยละคร้วหนึ่ง*”^{๓๓} และหากเป็นวัดใหญ่ก็อาจจะมีการกัลปนาทั้งละแวกทั้งไทเป็นหมู่บ้านกันเลยทีเดียว

นอกจากนี้ คนที่กัลปนานั้นไม่เพียงที่จะเป็นชานา เพื่อที่จะทำนาให้วัดตามที่กัลปนาไว้แล้ว ยังได้ร่วมช่างที่มีฝีมือเอาไว้ด้วย เพื่อบางทีอาจจะทำการซ่อมแซมวัดวาทารามที่ชำรุดนั้นได้ หรือพวกที่พอมีความรู้เรื่องยา ก็นับว่าจำเป็นต่อการดำรงชีวิตไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ดังเช่นที่การกัลปนาข้าวดั้งที่วัดเชียงมั่นในสมัยของมังทรานรธา มังคยุว่า ได้กัลปนา “*ช่างเหล็กบุญ*” และ “*นางพวกหมอยาบาด*” และยังมีกัลปนาคนที่ เป็นช่างตีทอง จังโกอีกด้วย^{๓๔}

ส่วนการเป็นข้าวัดนั้น จะมีการสืบทอดกันต่อไปเรื่อยๆ หากพ่อแม่เป็นข้าวัด ลูกก็จะเป็นข้าวัดดูแลวัดนั้นๆ ต่อไปแทนบิดามารดาด้วยในจารึกตราไว้เลยว่า “*แม่นลูกหลานเหลนเขามี ทือสืบสายเป็นข้าพระอย่าขาด*”^{๓๕} แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่สามารถที่จะเป็นไทได้เลย การที่จะเป็นไทของข้าพระก็มีวิธีอยู่ ดังจะกล่าวต่อไป

หน้าที่ของข้าวัด

การกัลปนาข้าวดั้งส่วนใหญ่แล้ว มักจะบอกว่าให้ดูแลอุปฐากพระพุทธรเจ้า อันหมายถึงพระพุทธรูปภายในวัดตลอดถึงดูแลวัดวาทาราม ครุบาสังฆะทั้งหลายที่อยู่ในวัด

หลายครั้งที่มีการกล่าวรวมๆ ไป และก็มีหลายครั้งเหมือนกันที่มีการแบ่งคนออกเป็น ส่วนๆ เพื่อดูแลศาสนาวัตถุ ศาสนสถานเป็นจุดๆ ไป เช่น ดูแลพระพุทธรูปในวัด ตัววิหาร อุโบสถ หอไตร เป็นต้น ซึ่งแต่ละคนก็ได้รับมอบหมายเฉพาะอย่างไป “*...คนสามสิบคร้วไว้*

^{๓๓}หลักที่ ๗๓ ศิลาจารึกพบที่สุวรรณาราม (วัดร้าง) ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๙.

^{๓๔}ดู หลักที่ ๗๖ ศิลาจารึกวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่, อ้างแล้ว.

^{๓๕}พย.๕๗ จารึกสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ใน ประชุมจารึกเมืองพะเยา = Inscriptural history of Phayao . หน้า ๑๒๖.

กับอุปฐากพระพุทธเจ้าในวิหารนี้ ยี่สิบครัวไว้กับอุปฐากห้าครัว ไว้กับหอบิณฑกห้าครัว...”^{๔๖}
ไม่ยุ่งเกี่ยวข้องกัน ต้องดูแลปิดกวาดเช็ดถูให้ดี อันไหนที่เสียก็ต้องซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพ
ที่ดีอยู่เสมอ

สำหรับการดูแลพระพุทธรูปในวิหารนั้น ในการกล่าวนาบอกว่า ให้ดูแลพระพุทธรูป
ซึ่งจุดนี้อาจจะเป็นความเชื่อของชาวล้านนาที่ว่า พระพุทธรูปก็คือพระพุทธรูปที่มีเลือด
เนื้อ มีชีวิต มีจิตใจ จึงต้องคอยอุปฐากดูแลเหมือนคนๆ หนึ่งที่เราเคารพอย่างยิ่ง
ซึ่งการมองพระพุทธรูปเป็นคนที่มีความชีวิตนั้นไม่ได้เป็นการกล่าวอย่างลอยๆ ทั้งนี้ด้วยใน
ดินแดนล้านนามักมีพิธีกรรมและประเพณีที่สะท้อนถึงความเชื่อนี้อยู่ โดยที่ประเพณี
ที่ทำให้รูปปั้นหรือรูปหล่อเป็นพระพุทธรูปที่สามารถกราบไหว้นั้นต้องผ่านพิธี
พุทธาภิเษกหรือการบวชเสียก่อน หากเป็นประเพณีทางไทยก็คงจะเหมือนกับพิธีเบิกเนตร
พระพุทธรูปองค์ใหม่นั้นเอง ซึ่งเมื่อบวชแล้วจะเหมือนกับเป็นพระพุทธรูปองค์ประเสริฐ
และมีความรู้สึกเช่นเดียวกับคน เมื่อถึงฤดูหนาวก็จะมีประเพณีการทานหัวหิงไฟพระเจ้า
เพื่อให้พระพุทธรูปคลายหนาว และทุกวันก็จะมีการถวายข้าวพระพุทธโดยพระเณรหรือ
ชะโยมวัด

บางครั้งนอกจากว่าจะแบ่งปันงานให้กลุ่มเล็กๆ ดูแลศาสนสถานในบริเวณช่วงแก้ว
ทั้งสามแล้ว หากวัดนั้นเป็นวัดใหญ่สำคัญก็จะมีแบ่งคนไปดูแลในแต่ละด้าน ดังเช่นที่
วัดพระธาตุดอยตุง

“...หญิงชายจัดทั้งหมดได้ ๕๐๐ ครอบครัว หยาดน้ำไว้เป็นข้าวอุปฐากพระธาตุเจ้า
รวดไว้क्रमเขตและด้าน ๓,๐๐๐ วา ตั้งแต่ด้านวันออกไว้ ๑๒๕ ครอบครัว ด้านวันตกไว้
ด้านละ ๑๒๕ ครอบครัว รวดได้คามเขต ๓,๐๐๐ วาชุด้าน หื้อเขาทั้งหลายกินที่นั่น...”^{๔๗}

นอกจากข้าววัดที่เป็นรายคนไว้ดูแลรอบๆ อาณาบริเวณวัดแล้ว ยังมีข้าววัดอีกประเภท
หนึ่งนั่นก็คือ ข้าววัดที่ทำหน้าที่ส่งส่วยให้กับวัด เณรเช่นเดียวกับไพร่ทั่วไปที่ต้องส่งส่วย
สาอากรให้กับทางรัฐ หรือทาสที่ส่งส่วยให้กับนายเงินของตนเอง ซึ่งข้าววัดเหล่านี้ อาจ
จะอยู่ใกล้หรือไกลวัดก็ได้ แต่พอถึงเวลามาก็ต้องเอาส่วยที่กำหนดนั้นมาส่งให้กับทางวัด
บ้านไหนส่งอะไร จำนวนเท่าไรก็ได้ ดังความที่ได้ตราเอาไว้ในจารึกแล้วว่า “...บ้านกับ
วัด มีแต่โบราณ ๖ บ้าน (คือ) – บ้านหนองสูงเหนือ (นาย) มงคลอยู่ (มีหน้าที่) ส่งเกลือ
ขบ ๓,๕๐๐ น้ำ – บ้านขา...ใต้ เจ้าเชียงช่างอยู่ (มีหน้าที่) ส่งเบี้ย ขบ ๖,๕๐๐”^{๔๘} ซึ่ง

^{๔๖}พย.๘ จารึกหมื่นลอเทพสร้างวัดป่าใหม่. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๐๕.

^{๔๗}ตำนานพระธาตุดอยตุง เชียงราย, อ่างแล้ว หน้า ๔๐๑.

^{๔๘}พย. ๒๗ จารึกเจ้าสี่หมื่นพยาว (วัดลี), อ่างแล้ว หน้า ๑๖๒.

การทำงานทั้งหมดนี้เป็นไปอย่างไม่ขัดข้องและการอุปัฏฐากดูแลพระพุทธศาสนา คนที่
กัลปนาก็ได้บุญด้วย คนถูกกัลปนานั้นก็ได้บุญด้วย เพราะตนเองเป็นผู้กระทำ ฉะนั้น ข้าที่
เป็นข้าวัดนี้ จึงเป็นข้าที่มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าข้าในบังคับของขุนนางหรือคหบดีทั่วไป และ
แต่ละคนก็มีความยินดีสำหรับการที่ภคินีหรือใครก็ตามที่กัลปนากลับมาเข้ามาในวัด ซึ่ง
การที่ข้าวัดอุปัฏฐากดูแลพระพุทธรูปหรือพระธาตุต่างๆ ก็แล้วแต่สามารถที่จะไปเกิดเป็น
เทวดาได้ ดังกรณีของปู่เจ้าลาวจก ที่เป็นข้าวัดพระธาตุดอยตุงที่ไม่มีภาระหนี้สินไปไหน
บูชาพระธาตุด้วยข้าวตอกดอกไม้ย่อมมิได้ขาด ดังนั้นเมื่อตายไปแล้วก็ไปเกิดเป็นเทวบุตร
อยู่ที่เขายุกนคร^{๔๙} และจะได้บันไดเงินลงมาครองเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสนในนาม
ของลวจังกราชนั่นเอง

อภิสิทธิ์ของข้าวัด

หากเมื่อมีการกัลปนาข้าวัดให้เป็นกรรมสิทธิ์ของวัดแล้วนั้น ผู้ใดจะนำข้าวัดไปใช้
สำหรับงานราชการหลวงเป็นไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นการเก็บส่วนไร่ เกณฑ์กระทำราชการ
บ้านเมือง เช่น การส่งแขก ส่งคราวทางน้ำ ทางบก ออย่าปาวมานั่งช่วง ขึ้นดอย หรือมาสระ
สรองพระพุทธรูปองค์อื่นที่ไม่ได้รับมอบหมายให้ดูแล หรือแม้แต่การศึกษาสงครามก็ไม่ต้อง
ได้รับการเกณฑ์ไปทำศึก^{๕๐} หรือคราวที่แพ้ศึกก็ไม่ต้องถูกกวาดไปอยู่ที่อื่น หรือแม้ว่า
ถูกกวาดไปในตอนแรก หากรู้ว่าเป็นข้าวัดก็จะถูกส่งคืนให้กลับมาให้ดูแลดังเดิม^{๕๑}

ส่วนในจารึกก็เพียงแต่บอกว่า “เจ้าขุนผู้ใดอย่าได้เอาคนกัลปนานี้ออกจาก
พระพุทธเจ้าสักอัน”^{๕๒} และใช้วิธีสาปแช่งต่อผู้ที่เอาออกเท่านั้นว่า “ผู้ใดหากเอาออก
จากพระพุทธเจ้า อย่าหือเป็นขุนมันยีน อบายทั้งสี่คือที่แห่งมันผู้เอาออก”^{๕๓} หรือไม่ก็ว่า
“จงให้สิ่งวิภาคแลมรณะมีนิริยะเป็นที่ไปเกิด”^{๕๔} เป็นต้น ซึ่งคำสาปแช่งเช่นนี้ย่อมหมายถึง
ถึงว่า ข้อห้ามนี้ไม่ได้เป็นข้อที่ “ต้อง” ปฏิบัติ แต่เป็นสิ่งที่เรียกว่า “ควร” ปฏิบัติ

ด้วยเหตุนี้จึงมีเหตุการณ์ที่เอาคนออกไปใช้ด้วยเหมือนกัน แล้วพอสมัยหลังมา จึงมี
การกัลปนาข้า เอาของเอาคนที่ออกไปมาใส่ไว้เหมือนเดิม ดังกรณีที่เมืองอ้อย “เมื่อหมื่น

^{๔๙}ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑, หน้า ๖๖.

^{๕๐}ดูตำนานพระธาตุจอมทอง เชียงใหม่. ใน ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒ หน้า ๒๗๔ - ๒๗๕.

^{๕๑}ดูบันทึกใบลานแบบอักษรสุโขทัย เรื่อง พระเจ้าสุทโธรมหาราชกวาดต้อนชาวบ้านให้อพยพไปพม่า ใน ชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่.
ล้านนาคดีสัญจร: ตมรอมัยทรงารบเชียงใหม่. รวบรวมทความ. (อัตสำเนา) (เชียงใหม่: ชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่, ๒๕๓๓) หน้า
๑๘ - ๑๙.

^{๕๒}พ.ย.๓ จารึกเจ้าสี่หมื่นท่าสิมาใหม่ ใน ใน ประชุมจารึกเมืองพะเยา = Inscriptional history of Phayao. หน้า ๑๑๔.

^{๕๓}ลป.๖ จารึกวัดบ้านด่าน ใน เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๙๒, ๒๙๔.

^{๕๔}ตำนานพระธาตุจอมทอง เชียงใหม่. อ้างแล้ว หน้า ๒๗๕.

สามมากินบ้านอ้อยเอาออก ในเมื่อเจ้าหมื่นคำฉางมากินเมืองอ้อย คักราชได้ ๘๗๕ ตัว
ปีก่าแล้ว เดือนนี้ ออก ๑๓ คำ วันเปิกยี่ เม็งวัน ๓ เจ้าหมื่นมีใจยินดีในศาสนาพระเจ้า
จักหื้อบ้าน หื้อหมาก หื้อนา ๓๐ ข้าวค่า ๘,๐๐๐ เบ้ ตามเมื่อเจ้าหมื่นมาหื้อแต่ก่อน”^{๕๔}
การให้บ้าน ก็คือการให้ข้าววัดที่เคยกลปนามาทั้งหมดบ้านนั่นเอง

การที่มีคนเคยนำข้าววัดออกไปนี้เอง เป็นเหตุให้บางช่วงมีการตรวจนับจำนวนข้าววัด
ว่า มีอยู่ครบตามที่เคยกลปนาไว้หรือไม่ เช่นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๙ ที่มหาเทวีมีหนังสือมาถึง
เจ้าเมืองพะเยา ให้รับจำนวนข้าพระที่เคยกลปนาตั้งแต่เจ้าสามฝั่งแกนว่ามีครบอยู่หรือไม่
ซึ่งในคราวนั้นเจ้าเมืองพะเยาก็ให้ขุนนางเมืองพะเยาพร้อมกับขุนนางที่ส่งมาในราชกิจ
อันนี้ร่วมกันนับ เช่น หมื่นอนุตมนาหลัง พันนาทั้งหลาย พันเก้าเมือง สรีพัต พันสุวัน
ต้องแต่้ม พันหนังสือแคว้น ฉางทั้งหลาย พันหนังสือพื้นเมือง หมื่นเปล้าคำรองลูกชา
พันประหลูชาเชิงคดี รวมถึงนายมงคลซึ่งเป็นคนของมหาเทวีร่วมนับด้วยกัน^{๕๖}

การเอาออกไม่ได้ หรือการเอาไปใช้งานราชการหลวงไม่ได้นี้เอง ทำให้ข้าววัดมี
อภิสิทธิ์ที่แตกต่างไปจากข้าประเภทอื่น ฉะนั้นคนจึงยินดีที่จะเป็นข้าววัดกัน นอกเหนือ
ไปจากได้บุญค้าชูศาสนาแล้ว บางครั้งมีการเกณฑ์คนที่เป็นข้าววัดไปทำงานอย่างอื่น
ข้าววัดเหล่านั้นก็จะมีกรร้องอุทธรณ์เสมอ ว่าตนเองเป็นข้าววัด มีจาริกหรือหลายเงินหลาย
คำ (ลานเงินลานทอง) เป็นหลักฐาน ดังเช่นในสมัยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ที่ได้เกณฑ์
ข้าววัดจากนอกเมืองมาสร้างที่อยู่ในเมือง ข้าววัดเหล่านั้นจะไปร้องต่อเจ้าอุปราชเป็นต้น^{๕๗}

หากมองในแง่ของการเมืองการปกครองแล้ว อภิสิทธิ์ที่ไม่ให้กะเกณฑ์นำคนของวัด
ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของพระสงฆ์นั้นไปทำงานให้กับเจ้าเมือง ขุนนาง หรือ
การศึกสงครามก็ตีนั้น ก็ถือว่า เป็นนโยบายที่ราชธานีใช้ในการควบคุมเมืองต่างๆ ไม่ให้
มีกำลังพลมากเกินไปที่จะสามารถทำการกระด้างกระเดื่องได้ ด้วยการกลปนาแต่ละ
ครั้งนั้น ดังที่รู้มาแล้วว่าจะใช้คนในถิ่นนั้น และยังกลปนาทีละมากๆ ทั้งๆ ที่สมัยก่อน
“กำลังพล” คือสิ่งสำคัญของสังคมยุคก่อน ย่อมทำให้ฐานอำนาจ หรือกำลังพลของขุนนาง
หรือเจ้าเมืองลดน้อยลง นับว่าเป็นการเอื้อประโยชน์กันระหว่างสถาบันกษัตริย์และสถาบัน
ศาสนา อาจจะรวมไปถึงตัวของข้าววัดเองด้วย

^{๕๔}พย.๑ จารึกวัดหนองกวาง ใน ประชุมจารึกเมืองพะเยา = Inscriptional history of Phayao. หน้า ๒๘๖.

^{๕๖}ดู ลพ.๑๐ จารึกวัดพระคำ ใน เรื่องเดียวกัน . หน้า ๑๗๙.

^{๕๗}Carl Bock ; เสฐียร พันธรัชนี, อัมพร ทีชะระ เรียบเรียง. ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง. อ่างแล้ว.

การเป็นไทของข้าวัด

ข้าวัดมีสิทธิที่จะเป็นไทแก่ตนได้เฉกเช่นเดียวกับข้าอื่นๆ ด้วยการเอาเงินมาไถ่ตามจำนวนค่าตัวที่กำหนดไว้ด้วยการกัลปนา บางครั้งจะมีการกำหนดค่าตัวไว้ด้วย ว่าแต่ละคนมีค่าตัวเท่าไร เช่น “ยี่มะลาน ร หนึ่ง สุหลานสามมีเจ้าค่าคิงมัน ๕๐๐ เงิน”^{๕๘} ด้วยมีการกำหนดค่าเงินนี้ไม่ได้กำหนดค่าเท่ากันหมดทุกคน ต่างคนต่างมีค่าตัวของตนเอง หากไม่พอใจที่จะเป็นข้าวัดก็ต้องเอาเงินมาเสียแทนค่าตัวเองเสียก่อน และจะต้องเอาค่านั้นไปซื้อหรือไปไถ่คนใหม่มาเป็นข้าวัดแทน ดังที่ตราไว้ในจารึกไว้ว่า “ฉิวผู้ใดปลื้้อยู่รักษาพระเจ้า ปลื้้อยู่รักษาหอบิฎกอัน หื้อเอาค่าคิงมันผู้นั้นออกมาไถ่คนแทนมันไว้ดังเก่า”^{๕๙}

จากการกำหนดค่าตัว และการวิธีที่จะต้องเสียเงินค่าไถ่ตัวนี้ ทำให้มีบางคนบางกลุ่มคิดจะเอาคนที่เป็นข้าวัดไปใช้ส่วนตัว แล้วเอาเงินมาแก้ค่าตัวนั้น แต่หากว่าไม่ได้รับการยินยอมของวัด หรือการยินยอมของตัวข้าวัดเองแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะไถ่ถอนออกไปได้ แม้ว่าจะผู้ที่จะมาไถ่ถอนนั้นมียศถาบรรดาศักดิ์สูงเพียงใดก็ตาม^{๖๐}

นอกจากจะเป็นไทโดยการไถ่ตัวเองแล้วนั้น การบวชเป็นภิกษุสังฆะ ก็เป็นทางออกหนึ่งสำหรับข้าวัดที่จะเป็นไทแก่ตัว หรือต้องการจะเปลี่ยนสถานะทางสังคมของตนเอง แต่ทั้งนี้ก็ต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าอาวาสให้เป็นไทแก่ตนเสียก่อน จึงให้ทำการบวชได้ ซึ่งจะเป็นเนือนาบุญอยู่ในศาสนาต่อไปก็ได้ หรือว่าจะลาสิกขาออกมาก็ได้ พอเมื่อสิกขาลาเพศจากสงฆ์มาเป็นฆราวาสแล้ว สถานะเดิมที่เป็นข้าวัดก็จะกลายเป็นไพร่ไทเหมือนกับคนทั่วไปที่ต้องเสียอากรหรือต้องได้รับการเกณฑ์แรงงานจากรัฐได้

ความสำคัญของข้าวัด

ข้าวัดปรากฏทั่วไปในเอกสารโบราณ สืบสายกันมายาวนาน แสดงว่าข้าวัดนั้นมีความสำคัญยิ่งในสังคมทั่วไปในดินแดนแถบนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในล้านนา ปรากฏอยู่ในหลายยุคหลายสมัย เมื่อพิจารณาแล้ว ข้าวัดมีความสำคัญต่อชุมชน สถาบันกษัตริย์และการปกครอง ตลอดจนสถาบันสงฆ์

ข้าวัดกับชุมชน

ข้าวัดกับชุมชน นับว่าเป็นสิ่งคู่กันมาตั้งแต่อดีตก็ว่าได้ เพราะได้พัฒนามาพร้อมๆ

^{๕๘}พย.๑๐ จารึกมหาสามมีเจ้าญาณเทพคุณ วัดบ้านดอน, อ่างแล้ว หน้า ๒๕๖.

^{๕๙}เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๕๘.

^{๖๐}ดู พย.๔๘ จารึกวัดควาง ใน ประชุมจารึกเมืองพะเยา = Inscriptinal history of Phayao หน้า ๓๒๗, ๓๒๘, ๓๓๐.

กัน การตั้งบ้านแปลงเมืองในทั่วๆ ไป มักจะอยู่ตามแหล่งน้ำเช่นเมืองสำคัญๆ ไม่ว่าจะเป็
เมืองหรือภูโยชัย - เชียงใหม่ อยู่ลุ่มน้ำปิง เมืองเขลางค์ อยู่ริมน้ำวัง เมืองเชียงราย อยู่ริม
น้ำกก เมืองเชียงแสนอยู่ริมน้ำของ (โขง) เมืองน่าน อยู่ริมน้ำน่าน เป็นต้น ซึ่งกว่าจะมาตั้ง
หลักแหล่งริมน้ำก็มีการพัฒนามานานพอสมควร จากการอยู่บนที่สูง ภูเขา เฝิงถ้ำ อย่าง
ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ และภาพสะท้อนในตำนาน อย่างตำนานเชียงใหม่ปางเดิมที่ระบุ
ว่า ผู้คนแรกเริ่มอยู่แถวเชิงดอยสุเทพคือเวียงเจ็ดลิน แล้วบ้านเมืองขยายตัวไปทางเวียง
สวนดอกและเวียงนพบุรี อันเป็นเมืองที่อยู่ริมน้ำปิง เป็นต้น ซึ่งการเป็นบ้านเป็นเมืองก็
จะประกอบด้วยผู้คนมากมายที่ต้องอาศัยอยู่แบบหลักแหล่ง มีการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์
มิเช่นนั้นก็จะไม่มีบ้านมีเมือง ยังเป็นชนเผ่าเร่ร่อนแบบมลาปรีที่มีการตั้งถิ่นฐานมาเมื่อ
ไม่นานมานี้ เพราะวิธีเดิมคือการเก็บของป่าล่าสัตว์ ฉะนั้นการที่จะเป็นบ้านเป็นเมืองก็
จะต้องมีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง

ธิดา สาระยา ได้กล่าวถึงรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงหมู่บ้านเป็นเมืองในสมัยโบราณ
ไว้หลายประการด้วยกัน^{๖๑}

๑. เกิดการตั้งหลักแหล่งเมื่อเมืองใหญ่ส่งลูกหลานไปสร้างบ้านแปลงเมือง ดังสิงหน
วัติจากกรุงราชคฤห์มาตั้งเมืองโยนกนาคพันธุ์ หรือพระญาภูคาให้ขุนฟองมาสร้างเมืองบัว
เป็นต้น เป็นการแตกแขนงเมืองออกไป จากเมืองหนึ่งไปอีกเมืองหนึ่ง ทำให้เกิดการขยาย
ของชุมชนมีมากขึ้น และอำนาจของเมืองแม่ก็ย่อมที่จะมีมากขึ้นไปด้วย

๒. การรวมตัวตั้งหลักแหล่ง โดยความริเริ่มของผู้นำที่นำความเจริญหรือความ
เปลี่ยนแปลงมาให้กับชุมชนนั้นๆ เช่น ฤๅษีสร้างเมืองหรือภูโยชัย เป็นต้น

๓. เมืองที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนระดับหมู่บ้าน อันเป็นผลมาจากความ
เจริญและการขยายตัวทางวัฒนธรรมเข้าสู่เขตที่ด้อยวัฒนธรรมกว่า เมืองเหล่านี้มักมี
โบราณวัตถุโบราณสถานอันเนื่องมาจากศาสนาเป็นแกนกลาง ชุมชนที่เลี้ยงตัวเองได้
หลายชุมชน รวมกันเป็นเมืองขึ้นโดยวิธีการอันสำคัญที่เรียกว่า “กัลปนา” เช่นกลุ่มเมือง
โคตรบูรที่มีพระธาตุนมเป็นศูนย์กลาง

๔. เมืองที่มีการจัดระบบการเมืองการปกครอง โดยมีแนวทางที่จะแยกศูนย์กลาง
ทางศาสนาและความเชื่อที่เป็นหลักไว้ต่างหาก โดยขอบเขตของเมืองขึ้นอยู่กับการเมือง
การปกครอง ไม่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ

^{๖๑}ธิดา สาระยา. กัลปนากับการขยายตัวของชุมชน ใน เมืองโบราณ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ เดือนธันวาคม ๒๕๒๓ - มีนาคม ๒๕๒๔
หน้า ๙๑ - ๙๒

ข้าววัดก็เป็นส่วนหนึ่งในการตั้งชุมชนใหม่ขึ้นมา โดยมีวัดหรือศาสนสถานเป็นศูนย์กลางเมื่อตั้งอยู่แล้วก็จะไม่มีการโยกย้ายถ่ายเทไปไหน เพราะว่ากฎหรือระบบของการกลบหนานั้นมีการควบคุมไว้ว่าห้ามเอาคนออก แม้ว่าบางครั้งจะมีศึกใหญ่พร้อมที่จะกวาดต้อนผู้คนไปยังเมืองผู้ชนะ แต่หากที่นั้นมีข้าพระติดไปด้วย ก็จะต้องนำข้าพระกลับมาไว้คู่ปฏิญญาวัดตามเดิม ดังเช่นสมัยฟ้าสุทโธที่ปราบล้านนาได้จะกวาดคนไปพม่า แต่ที่บ้านแปะ ชาวบ้านแปะได้นำเอาหลายเงินของพระนางวิสุททิเทวีมายืนยันว่าตัวเองเป็นข้าววัด ซึ่งฟ้าสุทโธก็ต้องนำข้าววัดเหล่านั้นมาไว้ยังที่เดิมพร้อมกลบหนาเป็นถ้วนสอง^{๒๒} นั่นก็ทำให้คนยังอยู่ที่เดิมเป็นสังคมที่มั่นคงและเข้มแข็ง บ้านยังเป็นบ้าน เมืองยังเป็นเมืองอยู่

นอกจากนี้ การที่กษัตริย์กลบหนาผู้คนหลากหลายกลุ่มในหลากหลายสาขาวิชาซึ่งก็ยังไม่ทำให้วิชาเหล่านั้นไม่สูญหาย และถูกกวาดต้อนไปยังเมืองอื่นที่มีอำนาจมากกว่าอีกด้วย เมื่อเหล่าวิชาซึ่งยังคงอยู่และรักษาไว้ในชุมชนก็ทำให้ชุมชนพัฒนาสืบสาวต่อมาเรื่อยๆ ดังบางแห่งในทุกวันนี้ก็ยังสืบสายมาจากเหล่าข้าววัดที่กลบหนาไว้แต่ครั้งอดีต และเมื่อสมัยหลังที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบไพร่ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้าววัดก็เป็นไท ด้วยการเลิกทาส ทำให้ข้าววัดเดิมก็เปลี่ยนสภาพมาเป็นชุมชนอีกรูปแบบหนึ่ง นั่นคือชุมชนศรัทธาวัด โดยชาวบ้านในหมู่บ้านมีสำนึกร่วมกันในทางศาสนาว่า เขาเป็น “ศรัทธาวัดเดียวกัน” มีสิทธิ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมของทางวัด ไม่ว่าจะวันพระวันศีล งานบุญต่างๆ และที่สำคัญ ทุกคนมีสิทธิ์ในสิ่งของต่างๆ ในวัดร่วมกัน ด้วยถือว่าเป็นของหน้าหมู่ (ส่วนรวม)^{๒๓} และชุมชนที่เป็นข้าววัดเดิมนั้น ส่วนใหญ่มักจะอยู่ติดหรืออยู่ใกล้วัด และจะเรียกกลุ่มนี้ว่าเป็น “ศรัทธาเค้า”

ข้าววัดกับสถาบันกษัตริย์

เมื่อกษัตริย์กลบหนาผู้คนไปเป็นข้าววัดแล้ว กษัตริย์ก็ไม่มีอำนาจที่จะล่วงล้ำเข้าไปยังตัวข้าววัดได้อีกต่อไป แต่ผลตอบรับนั้นมีคุณที่สามารถค้ำจุนราชอำนาจให้มั่นคง เมื่อพิจารณาในสังคมล้านนาทั่วไปในอดีตนั้น ประชากรเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับบ้านเมืองดังที่จะเห็นว่าทำศึกคราใดมักจะมีการกวาดคนเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรอยู่เนืองๆ ด้วยแต่ก่อนแผ่นดินไม่มีความจำเป็นสำหรับบ้านเมืองต่างๆ แต่ผู้คนที่เข้ามาในบ้านในเมือง

^{๒๒}เรื่องของพระเจ้าสุทโธธรรมราชากวาดต้อนชาวบ้านให้อพยพไปพม่านี้ เป็นโบราณ จารด้วยอักษรไทยแบบสุโขทัย ปวีรรตโดย อ.โกธศรี นิรมานเหมินทร์ ใน *ล้านนาอดีตสู่บูรพ: ตามรอยมั่งทรงราชเชียงใหม่* รวมบทความ. (อัคราณา) (เชียงใหม่: ชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่, ๒๕๓๓) หน้า ๑๖ - ๑๙

^{๒๓}อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. สิทธิชุมชนจากกฎหมายและจารีตล้านนา. ใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและคณะ. *สิทธิชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา*. (กรุงเทพฯ : นิติธรรม, ๒๕๕๖) หน้า ๓๐.

เพื่อที่จะเป็นแรงงานในการประกอบอาชีพที่อำนวยความสะดวกแก่รัฐ หรือว่าภาษีอากร และ
ส่วยที่ได้จากไพร่นั้นมีส่วนค้ำจุนรัฐให้มีความมั่งคั่งนั้นสำคัญยิ่งกว่า คึกแต่ครั้งจึงถือว่าเป็น
เป็นศึกชิงผู้คนมากกว่าที่ชิงพื้นที่ และล้านนาในสมัยก่อนนั้น ผู้คนในแถบล้านนาก็มีไม่
มากนัก ดังในกฎหมายมังรายศาสตร์ระบุไว้ว่า “...โบราณกล่าวว่่า ท้าวพระญาครองเมือง
ได้ก็ด้วยไพร่ และไพร่ก็หายากนัก ไม่ควรบังคับไพร่มาเป็นข้า เพราะเหตุนี้...”^{๖๔} ฉะนั้น
การที่เอาคนเข้าเป็นข้าวัดนั้นก็ย่อมที่จะหมายถึงว่า ลดประชากรไพร่ลงและเพิ่มจำนวน
ข้าให้มากขึ้น ย่อมที่จะส่งผลถึงสังคมโดยรวม นอกจากนี้แล้ว เมื่อกลับไปคนเข้าวัดแล้ว
ก็จะไม่สามารถที่จะจัดการอะไรกับบรรดาข้าวัดได้อีกต่อไป ให้เป็นการดูแลจัดการเอง
ภายในวัดนั้นๆ แต่ที่กษัตริย์กระทำอย่างนี้ย่อมที่จะมีเหตุผลที่คิดว่าจะ ‘ได้’ มากกว่า ‘เสีย’
สิ่งที่พระมหากษัตริย์ได้จากการกลับไปคนไว้กับวัดนั้น อาจจะพอแจกแจงได้ดังนี้

ประการแรก การสะท้อนให้เห็นถึงพระมหากษัตริย์ตั้งอยู่ในศีลในธรรม โดยเฉพาะ
ทศพิธราชธรรม ที่ถือว่าเป็นธรรมสำหรับผู้ปกครอง หากใครไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม
ก็อาจจะประสบภัยต่างๆ ได้ และอาจจะถูกตำหนิติเตียนได้ ฉะนั้นการทำบุญใหญ่ก็จะ
ทำให้มองว่าพระองค์เป็นธรรมมิกราช คือผู้ที่ดีวางไว้ซึ่งธรรม และเป็นคติความเชื่อเรื่อง
พระมหากษัตริย์ที่แผ่อำนาจบารมีไปพร้อมกับหลักธรรมทางศาสนา ทำให้เป็นที่นับถือ
เคารพแก่ผู้คนทั่วไป และนั่นจะส่งผลให้ฐานอำนาจของกษัตริย์ยั่งยืน

บางครั้งการขึ้นแทนกินเมืองของกษัตริย์นั้นอาจไม่ปกติ เกรงว่าจะไม่เป็นที่ยอมรับ
การใช้ศาสนาประกาศตนเองเป็นศาสนูปถัมภกก็นับว่าเป็นทางออกที่มักใช้กันอยู่เสมอ
ซึ่งจารึกสมัยล้านนาส่วนใหญ่ก็นักจะพบมากตั้งแต่สมัยพระญาสามฝั่งแกนเป็นต้นมา
การกลับไปทำบุญก็เป็นการประกาศบุญพร้อมๆ กับการประกาศความชอบธรรมในการ
ขึ้นครองราชย์ด้วย

ดังพระญาสามฝั่งแกนนั้นพระองค์ครองราชย์เมื่อพระชนมายุได้ ๑๓ ชันษา โดยการ
สนับสนุนของมารดา เพราะมารดาของพระองค์ไม่ได้เป็นราชเทวีในพระญาแสนเมืองมา
หากเป็นเพียงสนมเท่านั้น ทั่วๆ ที่ราชบุตรอันเกิดแต่ราชเทวีในพระญาแสนเมืองมา ก็มี
ศักดิ์เป็นพี่ คือท้าวยี่กุมกามและเป็นการแสดงความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ จึง
ต้องทำบุญและอ้างในการสืบสายเลือดแต่เช่นพระญามังรายมาและประกาศบุญ พร้อม
ทั้งกลับไปทำนา สวนหมาก และข้าคนไว้กับวัด^{๖๕} ก็เพื่อสร้างฐานอำนาจของพระองค์ให้

^{๖๔}ประเสริฐ ฐน ครุ เรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน. มังรายศาสตร์. พิมพ์เป็นบรรณาการในงานฉาบปกศพ เจ้ากาบแก้ว (ณ ลำพูน)
พิจิตรโอสถ ณ อนุวัดกุ้เต้า ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖, หน้า ๘

^{๖๕}ดูจารึก ลพ.๙ จารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ใน ประชุมจารึกเมืองพะเยา = Inscriptinal history of Phayao. หน้า ๔๙ - ๕๕.

มั่นคงมากยิ่งขึ้นนั่นเอง และยังเห็นชัดในสมัยของพระญาติโลกราช ที่พระองค์กระทำบุญ และกัลปนาสิ่งของ ข้าคนไว้กบวัต ก็เพื่อสร้างฐานอำนาจให้กับพระองค์ด้วยอีกทางหนึ่ง ด้วยพระองค์ก็ทำการยึดอำนาจจากพระบิดาคือพระญาสามฝั่งแกน

ประการที่สอง เป็นการถ่วงดุลอำนาจของเหล่าพระราชวงศ์และขุนนาง เพราะขุนนางนับวันก็จะมีอำนาจเพิ่มพูนขึ้น โดยเฉพาะหลังสมัยของพระเจ้าติโลกราช อำนาจของขุนนางมีความเข้มแข็ง จนสามารถถอดถอนกษัตริย์ออกจากบัลลังก์ และยกราชบุตรองค์ใดองค์หนึ่งขึ้นนั่งเมืองแทน จะเห็นได้ชัดเจนในสมัยของพระยอดเชียงราย อันเป็นชั้นหลานของพระเจ้าติโลกราชที่กินเมืองสืบต่อพระองค์ ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวไว้ว่า

“...แลอุสสาราภิเสกเจ้าพระญายอดเชียงรายวันจันทร์ ตนเปนกาแก่นามเมืองลวด บู่ทมิ เจ้าพระญายอดเท่าเอาใจไปคบหรือ เสนาอามาจจ้ให้ว่าว่าร้อยคืบฟ้ง บ่ขับตาม ริตท้าวคลองพระญา บ่ชอบทัสธัมม์ เสนาอามาจจ้บ่เฟิงใจ จิงพร้อมกันเอาพระญา ยอดไฟไว้เสียยังเมืองชะมาต แล้วพร้อมอุสสาราภิเสกเจ้ารัตนราชบุตร อายุได้ ๑๔ ปลีเปนพระญาในปลีดับหม้าสกราช ๘๕๗ ตัว เดือน ๗ เพง เมงวันอาทิตย์ ไทเปิกยี ปรากฏชื่อว่าภูตาทิปติราชะ พระญาแก้ว ก็ว่าแล”^{๖๖}

ซึ่งถัดจากนี้ก็จะเห็นถึงอำนาจของขุนนางมีมากขึ้น นอกจากจะเป็นเหล่าขุนนางแล้วยังมีกลุ่มราชวงศ์ที่ส่งไปกินเมืองต่างๆ มักจะนำไพร่พลมาก่อความลำบากให้กับส่วนกลางอยู่เสมอ ดังเช่นท้าวมหาพรหมที่กินเมืองเชียงราย ยกทัพมาในสมัยของพระญาแสนเมืองมาเพื่อจะชิงเมืองหลาน, ท้าวยี่กุมกามกินเมืองเชียงราย ยกทัพมาทวงอำนาจจากน้องในสมัยของพระญาสามฝั่งแกน, การยึดอำนาจของพระญาติโลกราชจากพระญาสามฝั่งแกน ที่เดินทางมาจากเมืองยวมใต้ (อ.แม่สะเรียง) เป็นต้น

การที่กษัตริย์ให้อภิสิทธิ์ที่ไม่ให้กะเกณฑ์นำคนของวัด ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของพระสงฆ์นั้นไปทำงานให้กับเจ้าเมือง ขุนนาง หรือการศึกสงครามก็ตั้นั้น ก็ถือว่าเป็นนโยบายการที่ราชธานีใช้ในการควบคุมเมืองต่างๆ ไม่ให้มีกำลังพลมากเกินไปที่จะสามารถทำการกระด้างกระเดื่องได้ ด้วยการกัลปนาแต่ละครั้งนั้น ดังที่รู้มาแล้วว่าจะใช้คนในถิ่นนั้น และยังกัลปนาทีละมากๆ ทั้งๆ ที่สมัยก่อน “กำลังพล” คือสิ่งสำคัญของสังคมยุคก่อนย่อมทำให้ฐานอำนาจ หรือกำลังพลของขุนนางหรือเจ้าเมืองลดน้อยลง นับว่าเป็นการเอื้อประโยชน์กันระหว่างสถาบันกษัตริย์และสถาบันศาสนา อาจจจะรวมไปถึงตัวของข้าวัดเองด้วย

^{๖๖}คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ปรีวรรตและตรวจสอบชำระต้นฉบับ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘ หน้า ๘๔.

ประการที่สาม กษัตริย์ ได้สถาปณสงฆ์สนับสนุนฐานอำนาจ การที่กษัตริย์ทานผลประโยชน์ไว้กับวัดมีมากมายมหาศาล ทั้งที่นา เรือกสวน ข้าคน สมบัติต่างๆ ทำให้วัด โดยเฉพาะวัดสำคัญๆ มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ข้าววัดก็ถือว่าเป็นแรงงานของวัด และผู้ที่มีอำนาจสั่งสมก็คือพระสงฆ์

เมื่อฝ่ายกษัตริย์เอื้อประโยชน์ให้กับทางสถาบันสงฆ์ และสถาบันสงฆ์ก็ยอมที่จะสนับสนุนดังเช่นในสมัยพระเมืองแก้วที่มีการถวายทานกัลปนาสมบัติไว้กับพระพุทธศาสนา ไว้มาก ทางวัดโดยเฉพาะพระสงฆ์คณะป่าแดงนั้นก็ได้มีการสรรเสริญยกยอพระเกียรติของพระองค์ไว้ตามกษัตริย์ในอุดมคติ นั่นคือธรรมิกราช ดังที่พระรัตนปัญญาเถระ รจนาชินกาลมาลีปกรณ์ซึ่งล้วนแล้วแต่สรรเสริญกริยาบุญของพระเมืองแก้วที่สร้างไว้กันศาสนาอย่างยิ่งยวด

ข้าววัดกับสถาบันสงฆ์

ข้าววัดกับสถาบันสงฆ์มีความสัมพันธ์กันโดยตรง เพราะกษัตริย์กัลปนาผู้คนไว้ดูแลอุปัฏฐานศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพระธาตุเจดีย์ พระพุทธรูป อุโบสถ วิหาร ฯลฯ นั้นนับเป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์อย่างมหาศาลให้กับวัด ยิ่งวัดไหนเป็นวัดสำคัญ ก็จะมีการอุทิศกัลปนามากขึ้นเท่านั้น ข้าววัดจึงสำคัญกับสถาบันสงฆ์อย่างยิ่ง ดังนี้

ประการแรก พระสงฆ์มีเวลาในการศึกษาคัมภีร์มากขึ้น ด้วยว่ามีข้าช่วงใช้สำหรับการดูแลพระพุทธรูป ดูแลศาสนสถานเช่นพระธาตุเจดีย์ วิหาร อุโบสถ ช่วงแก้วทั้งสาม โดยพระภิกษุเองก็ไม่ต้องลงมาปฏิบัติงานมากนัก และทำให้มีเวลาในการศึกษาวิชามากขึ้น ซึ่งนับแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นมา มีการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านปริยัติธรรม จนมีการชำระพระไตรปิฎกในปี พ.ศ. ๒๐๒๐^{๖๗} ที่วัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด) และได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งคณะสวนดอก คณะป่าแดงไปตามหัวเมืองต่างๆ เช่นเมืองเชียงใหม่ เชียงตุง เมืองยอง เมืองนาย เป็นต้น^{๖๘} จนมาถึงสมัยพระเมืองแก้ว จึงมีพระภิกษุที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี มีการแต่งวรรณกรรมทางพุทธศาสนาออกมาหลายชิ้นและได้ตกทอดสืบทอดมาถึงปัจจุบัน เช่น^{๖๙}

^{๖๗}ซึ่งในสังคดียวงศ์ ที่รจนาโดยสมเด็จพระวันรัตน์วัดเชตุพน ในรัชกาลที่ ๑ ได้บอกว่า พระเจ้าสิริธรรมจักรวรรดิติโลกราชราชาธิราช ได้อาราธนาพระภิกษุหลายร้อยรูปให้ชำระอักษร พระไตรปิฎกในวัดมหาโพธารามอยู่ ๑ ปี ซึ่งพระวันรัตน์ถือว่าเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ แต่ บางท่านก็บอกว่าเป็นเพียงการชำระตัวอักษรที่เขียนผิด บาลีผิด เพราะตอนนั้นมีพระสงฆ์ไปเรียนมาจากลังกา มีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี ทำให้ต้องรื้อของเก่ามาชำระสะสางกันใหม่ แต่อาจไม่ถึงขั้นสังคายนาพระไตรปิฎก.

^{๖๘}ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔ (ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม). (กรุงเทพฯ:อมรินทร์, ๒๕๕๑) หน้า ๑๖๒.

^{๖๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑.

- พระโพธิ์รังสี แต่ง จามเทวีวงศ์ และสิทธิคณิทาน
- พระรัตนปัญญาเถระ แต่งชินกาลมาลีปกรณ์
- พระสิริมังคลาจารย์ แต่งเวสสันดรที่ปณี จักรวาลที่ปณี สังขยาปกาสกฏีกา และ มังคลัตถที่ปณี
- พระพุทธญาณเจ้าและพระพุทธพุกาม แต่งตำนานมูลศาสนา
- พระญาณวิลาสเถระ แต่งสังขยาปกาสก
- ผู้ที่ไม่ระบุนาม แต่ได้มีการแต่งชาดกนอกนิบาตหลายต่อหลายเรื่อง ที่เกิดขึ้นมา แต่อาณาจักรทริภุชไชย มาจนถึงสมัยนี้ได้รวบรวมและเรียบเรียงกันขึ้นในนามของปัญญาสาชาดก

ทำให้ล้านนาเป็นศูนย์กลางของศาสนาในดินแดนตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคคนนอกจากจะมีการแผ่ขยายไปด้านเหนือ ตะวันออก และตะวันตกแล้ว ยังแผ่ไปยังอยุธยาอีกด้วย ดังที่พบวรรณกรรมไทยที่นำเค้าโครงมาจากล้านนา ดังเช่น เสือโค คำฉันท์ สมุทรโฆษคำฉันท์ เป็นต้น

ประการที่สอง วัดมีแรงงานประจำที่ทำงานได้อย่างเต็มที่ และสร้างความมั่งคั่งให้วัด เพราะข้าวัดเป็นข้าชนิดพิเศษที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง โดยไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานจากภาครัฐ ไม่ได้ถูกเกณฑ์ไปการศึกษาสงคราม ไม่ต้องเสียค่าภาษีอากรต่างๆ เพราะในเขตวัดเป็นปลอดอธิปไตยของรัฐ ฉะนั้นวัดจึงเกี่ยวผลประโยชน์จากแรงงานข้าวัดได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานในการทำนาให้วัด จะสังเกตเห็นว่าการกัลปนาแต่ละครั้งจะมีที่มาร่วมด้วย ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของข้าวัดที่จะทำนาเหล่านั้น เอาข้าวมาบำรุงวัดหรือขายข้าวนำเงินเข้าวัดก็ได้เช่นกัน ตลอดถึงแรงงานในการทำกิจการงานใดงานหนึ่งตามช่วงประเพณีหรือตามแต่พระภิกษุจะสั่งการเป็นคราวๆ ไปก็ได้

ประการที่สาม วัดได้ช่วยอย่างต่อเนื่องและแน่นอน โดยไม่เสียส่วนที่ได้นี้ให้กับรัฐ เพราะบางครั้งในการกัลปนาจะมีการระบุไว้ให้บ้านไหนส่งอะไรให้วัด เช่น ขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง ปูน เกลือ เป็นต้น ทำให้วัดไม่ต้องเสียเงินในการจับจ่ายซื้อหา (ซึ่งปกติก็มักจะมีคนมาถวายทานอยู่แล้ว) และบางที่อาจจะนำเอาส่วยเหล่านั้นไปขาย หรือมีการสั่งสมข้าวของสมบัติต่างๆ มากขึ้น ทำให้บรรดาภิกษุสมัยนั้นมีเงินมากจนสามารถปล่อยกู้ได้ ดังที่มีการกัลปนาคนสินทานเข้ามาเป็นข้าวัด ด้วยคนสินทานก็คือคนที่ติดหนี้วัดหรือติดหนี้ของสงฆ์

ประการที่สี่ วัดมีอำนาจจัดการทุกสิ่งในวัดด้วยตัวเอง โดยไม่มีอำนาจใดจากส่วนกลางเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นเขตปลอดอาญาแผ่นดิน คล้ายกับเป็นรัฐเล็กๆ รัฐหนึ่งที่ซ่อนอยู่ในรัฐใหญ่ ที่มีการเลี้ยงตัวเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจภายนอก หากมีคดีความที่เกิดขึ้นในเขตปลอดอาญาแผ่นดินนี้ ทางวัดก็จะจัดการไกล่เกลี่ยพิจารณาตัดสินกันเอง โดยเป็นหน้าที่ของพระมหาสวามี นายวัด และหมื่นนาหลัง ที่จะทำการตัดสิน^{๗๐}

ในการจัดการภายในวัดเองนั้น โดยเฉพาะข้าวัดก็จะมีผู้ควบคุมดูแลอยู่อันได้แก่ มหาเถระเจ้า, ผ่าขาว ซึ่งผ่าขาวนี้อาจจะเปลี่ยนมาเป็นอีกตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งก็คือว่าเป็นตำแหน่งหลักในการควบคุมดูแล นั่นก็คือ นายวัด ซึ่งอาจจะแต่งตั้งจากบรรดาข้าวัดคนใดคนหนึ่งเป็นนายแก่ข้าวัดทั้งหมด^{๗๑} แต่นายวัดก็ยังเป็นแรงงานของวัดเช่นเดียวกับคนอื่นๆ แต่มีหน้าที่พิเศษในการควบคุมแรงงานวัดให้เรียบร้อยหรือตามที่วัดต้องการ

ทั้งหมดนี้ถือว่า ข้าวัดมีความสำคัญต่อทุกภาคส่วน ทั้งตัวกษัตริย์ผู้กัลปนาที่มักมองว่าเสียประโยชน์จากแรงงานไปส่วนหนึ่ง แต่ก็ยังมีประโยชน์ที่ได้ในความมั่นคงของพระองค์ และผู้ที่ได้ผลประโยชน์เต็มๆ ก็คือ วัด รวมถึงความสำคัญต่อชุมชนอีกด้วย ฉะนั้นการศึกษาเรื่องข้าวัด จึงเป็นการศึกษาที่มองเห็นถึงการวางเงื่อนไขทางอำนาจและผลประโยชน์ร่วมอยู่ด้วยนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในล้านนา

เนื่องจากการเข้ามาของตะวันตกที่ทำให้สยามต้องพัฒนาปรับปรุงตนเอง กอปรกับเพื่อนบ้านของล้านนานั้น ก็ได้ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษ ทำให้ล้านนาหลีกเลี่ยงความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกหรือคนในบังคับของต่างชาตินั้นเป็นไปได้เลย ล้านนาเป็นดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์ด้วยของป่าและผืนป่าไม้สักอันเป็นแหล่งทรัพยากรที่ต่างชาติให้ความสนใจและได้เข้ามาทำธุรกิจป่าไม้กันมาก มีการขอสัมปทานป่าเป็นจุดๆ ซึ่งจุดนี้ทำให้มีปัญหาของการให้สัมปทานซ้ำซ้อนเกิดกรณีพิพาทกันขึ้นระหว่างบริษัทต่างชาติกับเจ้าหลวงเชียงใหม่ ซึ่งนั่นก็ทำให้เป็นโอกาสให้สยามเข้ามามีบทบาทในล้านนามากยิ่งขึ้น โดยมีข้าหลวงสามหัวเมือง เข้ามาแก้ปัญหาที่นั่น โดยการตกลงการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ (The treaty of Chiangmai) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ และสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่สองในพ.ศ. ๒๔๒๖ ซึ่งหลังจากการทำสนธิสัญญาฉบับที่สองนี้ กอปรกับในปี ๒๔๒๗ เจ้าเทพ

^{๗๐}ยุพิน เข็มมุกต์. สถาบันสงฆ์กับการเมืองและสังคมล้านนา พ.ศ. ๑๙๕๔ - ๒๑๐๑. (กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑) หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑.

^{๗๑}ระวีวรรณ ภาคพรต. การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึง ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒. หน้า ๑๖๕ - ๑๖๖.

ไกรสร ชายาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ถึงแก่พิราลัย ทำให้การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพจึงเกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๗^{๗๒}

การเข้ามาจัดการกับเมืองประเทศราชเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน มีลักษณะการเดียวกันนั่นก็คือ มีการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๔๒) สำหรับเมืองเชียงใหม่อันเป็นศูนย์กลางของล้านนามาแต่โบราณนั้น ผู้ที่ขึ้นมาจากสยามมาจัดการในการวางรากฐานของการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลในครั้งนี้ ก็คือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ซึ่งมาในฐานะข้าหลวงพิเศษ มีอำนาจหน้าที่เสมือนผู้แทนของพระมหากษัตริย์^{๗๓}

ในการปฏิรูปในครั้งนี้ นั้น ถือว่าเป็นการสิ้นสุดของเมืองเชียงใหม่และเมืองอื่นในฐานะหัวเมืองประเทศราชของสยาม มีการจัดรูปแบบของระบบการปกครองแบบใหม่ โดยเรียงลำดับจาก มณฑล - เมือง - แขวง - ตำบล - หมู่บ้าน และมีการแต่งตั้งข้าราชการแบบใหม่ คือเสนา ๖ ตำแหน่ง คือประกอบด้วยกรมมหาดไทย กรมทหาร กรมคลัง กรมยุติธรรม กรมวัง และกรมนา

นอกจากการปฏิรูปทางการปกครองแล้ว ทางเศรษฐกิจก็มีการจัดเก็บภาษีแบบใหม่ คือจัดเก็บภาษีเป็นเงินแทนการส่งส่วยเป็นสิ่งของตามแบบจารีตเดิม ทำให้มีการยกเลิกระบบไพร่ และการเลิกทาสตามมา ภายหลัง จนนำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงต่อสถานภาพของข้าวัดในล้านนา

การเลิกทาสในล้านนา

สำหรับทาสในล้านนาในช่วงนั้นมีอยู่ด้วยกัน ๒ จำพวก คือ ทาสเชลย และทาสที่ไถ่มาด้วยทรัพย์สิน^{๗๔} ตามพระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๙ นั้นมีสาระสำคัญดังนี้^{๗๕}

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ข้าหลวงพิเศษแทนรัชกาลที่ ๕ ในการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลในดินแดนล้านนา

^{๗๒} สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๔๔) หน้า ๓๖๖.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๐.

^{๗๔} พระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๙ อ้างใน วิชัย เสวะมาตย์. การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า ๑๓๒

^{๗๕} วิชัย เสวะมาตย์. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒ - ๘๔

ข้อแรก กำหนดให้ทาสจะหลุดพ้นเป็นไท โดยมีการไถ่ถอนตามพระราชบัญญัติ
นี้ว่า ตั้งแต่วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นต้นไปนั้น ในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ
หรือมณฑลพายัพนั้น ให้ลดค่าตัวทาสเชลยทั้งหมดนั้น โดยที่ทาสผู้ชายอยู่ที่ ๒๕ บาท และ
ผู้หญิงอยู่ที่ ๓๒ บาท ซึ่งการไถ่ทาสเชลยนั้น ผู้เป็นนายจะเรียกค่าไถ่มากกว่าที่กำหนดนี้
ไม่ได้

ข้อสอง การพ้นเป็นไทโดยไม่ต้องไถ่ถอน ซึ่งจะเป็นการกำหนดเงื่อนไขเวลา คือ
เมื่อทาสมีอายุเกิน ๖๐ ปีขึ้นไป และสำหรับคนที่เกิดวันที่ ๑๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๖
และภายหลังต่อมานั้น ห้ามไม่ให้เป็นทาสต่อไป

ข้อสาม ถ้ามีการซื้อหรือขายตัวเป็นทาสนั้น จะต้องได้รับการยินยอมจากผู้ที่
จะขายตัวเป็นทาส โดยลงเป็นลายลักษณ์อักษรในสารกรมธรรม์ จึงจะเป็นสิทธิแก่
เจ้าเงินได้ และห้ามไม่ให้ผู้ที่ไถ่ทาสบางประเภทถือกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของตัวทาสที่ไถ่
ออกมานั้น

การดำเนินงานเลิกทาสนี้ มีไปจนถึง ร.ศ. ๑๓๐ หรือ พ.ศ. ๒๔๕๕ ก็มีการประกาศ
ใช้พระราชบัญญัติลักษณะทาส ศก ๑๒๔ ในมณฑลพายัพ สำหรับลดค่าตัวทาส ซึ่งจะ
ลดค่าตัวลงเดือนละ ๔ บาท จนหมดค่าตัว^{๗๖}

ซึ่งการใช้พระราชบัญญัติทั้งสองฉบับดังกล่าว นับว่าเป็นการปลดปล่อยพันธะ
ของไพร่และทาสออกไป ทำให้ระบบไพร่และทาสกลายเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานอิสระ
สามารถทำมาหากินได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะมีการสร้างทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่ในปี
พ.ศ. ๒๔๖๔ ระบบเศรษฐกิจก็ขยายตัวมากขึ้น ราษฎรมีความพร้อมในการผลิตข้าว และ
สินค้าอื่นๆ เพื่อขาย นอกจากนี้ ยังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพระประถมศึกษา
พ.ศ. ๒๔๖๔ รวมทั้งมีการตั้งสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาเพิ่มขึ้น จึงส่งผลให้ราษฎร
สามารถศึกษาหาความรู้และประกอบอาชีพต่างๆ ได้อย่างหลากหลาย ซึ่งมีผลทำให้สังคม
ล้านนามีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวทางสังคมมากขึ้น^{๗๗}

ทั้งหมดนี้ นับว่าเป็นการพลิกหน้าประวัติศาสตร์ของสังคมเลยทีเดียว และย่อมต้อง
ส่งผลถึง ข้าวัด ด้วย ด้วยเมื่อมีการบังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวนั้น ข้าวัด ที่ถือว่าเป็น
ทาสอย่างหนึ่งของล้านนา ก็ย่อมที่จะถูกยกเลิก กลายเป็นราษฎรภายใต้กฎหมาย
เดียวกันทั้งหมด

^{๗๖} สรัสวดี อ๋องสกุล. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๒

^{๗๗} พรรณนิภา อพิษฐพงศ์. เจ้าไพร่ กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๗๖. (กรุงเทพฯ : บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕) หน้า ๑๑๕

จากชุมชนที่เป็นชุมชนของข้าวดเดิม ก็ได้กลายเป็น “ชุมชนศรัทธาวัต” อันเป็นชุมชนที่คนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมกันในทางศาสนา^{๗๘} แทนในที่สุด

ปัจจุบันของข้าวด

เป็นที่ทราบดีแล้วว่า ล้าหนาในการปกครองของกลุ่มเจ้าเจ็ดตน ที่อยู่ในฐานะเมืองประเทศราชของสยามในตอนต้น และเป็นส่วนหนึ่งของสยามในกาลต่อมานั้น ข้าวดส่วนใหญ่จะหลงเหลืออยู่ในวัดที่เป็นวัดสำคัญ และไม่ได้อยู่ในตัวเมืองเท่านั้น จากกระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครั้งใหญ่ จาริตเดิมถูกยกเลิก การที่ระบบข้าวดจากกระบวนการกลบนา ไว้เพื่อทำนุบำรุงพระศาสนา กลับทำให้กลายเป็นแรงงานอิสระในกระบวนการผลิต ทำให้ข้าวดที่หลงเหลืออยู่เพียงน้อยนั้น กลับแปรสภาพและได้มีการปรับเปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ของตนไปตามยุคสมัย ซึ่งในเรื่องนี้ จะกล่าวถึงข้าวดในสามแห่งด้วยกัน คือ วัดพระธาตุลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ต.บ้านหลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ และ วัดบ้านแปะ ต.บ้านแปะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่

ข้าวดของวัดพระธาตุลำปางหลวงจากอดีตถึงปัจจุบัน

ข้าวดที่ได้ถูกกลบนาไว้ ณ วัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ เริ่มจากที่พระนางจามเทวีที่ว่า “ถวายล้ามพันทองกับนางดอกไม้ ที่เป็นทาสและทาสีของพระนาง ให้อยู่เป็นผู้ปฏิบัติรักษาพระบรมสารีริกธาตุ นอกจากนี้ พระนางยังได้ถวายข้าทาสชายหญิงของพระนางอีก ๘ ครว ให้อยู่ปฏิบัติรักษาพระบรมสารีริกธาตุ กับไว้ข้าทาสชายหญิงอีก ๒ ครว เพื่อให้ปฏิบัติรักษาบ่อน้ำที่เกิดจากการตั้งสัจจอธิษฐานของพระองค์”^{๗๙}

และได้มีการกลบนามาอีกหลายยุคหลายสมัย ดังนี้

“สักกราชได้ ๗๗๕ ตัว (พ.ศ.๑๙๖๕) ในปีก่าไล่เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ นางจามเทวี ไว้ข้ากับพระมหาธาตุเจ้า ๙ คน^{๘๐} แล
ปีรุ่งเช้า หมื่นดำแก้ว ไว้ข้า ๕ คน
ข้าเก่าคนนั้น คือผู้นี้แล ล้ามพันทอง ๑ ย่าทอง ๑ รัมมจारी ๑ เชียงสี ๑ ปลาไน ๑
จันกาน ๑ เชียงดอกคราม ๑

^{๗๘}อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, สิทธิชุมชนจากกฎหมายและจารีตล้าหนา อ้างใน สิทธิชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้าหนา. (กรุงเทพฯ : นิติธรรม, ๒๕๔๖) หน้า ๓๐

^{๗๙}ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ใน สงวน โชติสุขรัตน์. ประชุมตำนานล้าหนาไทย เล่ม ๒. หน้า ๓๔๗

^{๘๐}ในตำนานวัดพระธาตุลำปางหลวง ฉบับพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ เจ้าแม่บัวคำ สมสวัสดิ์ นั้น บอกว่า “นางจามเทวีไว้ข้ากับมหาธาตุ ๙ ครวแล”

พระเมืองลกเจ้าไว้ข้า ๕ คร้ว ข้าเก่าคร้วนั้นคือได้ฝูงนี้แล ปู่เฒ่าซ้อง ๑ ปู่ล่ำม
เชียงคีน ๑ ล่ำมรอง ๑ เชียงแก้ว ๑

ปีก่าเหมา หมิ่นลกสามล้านไว้ข้าคร้ว ๑ ปู่ยอดสาย ๑ ปู่ลมมุย ๑ ร้อยรัต ๑ อาจารย์
ธัมม์ ๑

ปีเปกยี เจ้าเมืองลกไว้ข้าคร้ว ๕ คร้ว

ปีร้างไค้ เจ้าเมืองเชียงลวะ ๑ อ้ายอ่ำไว้สามคร้ว

ปีกัดเร้า ล่ำมจินดา ไว้ข้าคร้ว ๑ ซ้อยยอดสายธัมมวัง ๑ สัทธาวังไร ๑ ลกน้อย ๑
เชียงคำฟิง ๑ สรีลิ่ง ๑^{๕๑}

ข้าวเปลือกข้าวสาร
ที่ชาวบ้านเอามา
“แก้มือ” นาพระธาตุ

ปีรวายลี ปีลี เจ้าเมืองหนานสีห์ตัดไว้ข้ากับมหาธาตุ
เจ้า ๗ คร้ว ปีก่าไค้ ไว้ข้ากับพระล้านตอง ๓ คร้ว ปีดับ
เป้าไถ่ข้าชื่อว่าสาจิตไว้ ปีกาบใจเมืองหนานสีห์ตัด ปู่เทพ
๑ แก้วฟ้า ๑ ไสน้อย ๑ มงคล ๑ เปนข้าพระล้านตอง
ลีลบาน ๑ แก้วเหมียง ๑ ดาบน้อยแซ ๑ สวนช่าง
คำปราบ ๑ มี ๗ คร้วดังนี้แล ญารังสี ๑ อ้ายโห ๑ ล่ำม
พ่อจัว ๑ ปู่ซ้อย ๑ เจ้าเมืองหนานสีห์ตัดไว้ข้าทั้งหมด ๑๘
คร้วแล คือไว้ไปนค่าพันร้อย ๕๐ เงิน ท้าวรอด ๑ ขุน
ไทย ๑ ล่ำมทอง ๑ ไสยศ ๑ กับพระเจ้าล้านตอง ๗ คร้ว
ไว้กับมหาธาตุเจ้า ๗ คร้ว ไว้กับสังฆอาราม ๔ คร้วแล
ไล่จัว ๑ ช้างพู้ ๑ ผ้าขาวบุณมา ๑ ยาวิเชียร ๑ สาตรา
จาริกตำนานมหาธาตุเจ้าลัมพางแล”^{๕๒}

ในตำนานพระธาตุนอกจากจะได้เล่าถึงการกลับนา
ข้าพระธาตุไว้ให้ดูแลพระธาตุแล้ว ยังแสดงถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้าวไว้ด้วย
ทำให้เห็นว่าในยามที่มีศึกสงคราม แม่นว่าข้าวไว้จะไม่ได้ถูกเกณฑ์ไปรบ ก็ได้รับผลกระทบ
ด้วย ดังที่ว่า “ข้ามมหาธาตุเจ้าก็ฉิบหาย ปางเมื่อลาวหลวงมาเอานั้นที่ ๑ ปางเมื่อชาวใต้
มาเอาล่องที่หนึ่ง ยังค้ำงหลอเท่าใด”^{๕๓}

^{๕๑}ในตำนานวัดพระธาตุลำปางหลวง ฉบับพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ เจ้าแม่บัวคำ สมสวัสดิ์ หน้า ๙๑ นั้น มีข้อความต่อ
ไปอีกว่า “ปู่เทพ ๑ ลีลบาล ๑ ญารังสี ๑ ท้าวมอด ๑ ขุนไทย ๑ ชาวทอง ๑ ข้าคร้ว ๑ ซ้อยยอดสาย”

^{๕๒}ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ใน สรีสวัสดิ์ อ่องสกุล. **ประชุมตำนานลำปาง**. (อัตสำเนา). (เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘) หน้า ๙ - ๑๐

^{๕๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓

เมื่อถูกกวาดต้อนไป เมื่อรู้ว่าเป็นข้าพระธาตุ ก็ยอมอับไว้ดั้งเดิม ดังในสมัยของ
สุทโธธัมมราชาก็ได้ไว้ข้า ๓ กลุ่ม คือ “ข้าพระเจ้า ๑ ข้าธาตุ ๑ ข้าพระเจ้าเถรจำพวก ๑
ข้าเทวดาอารักษ์จำพวกหนึ่งแล ข้าสามจำพวก นี้ ท้าวสุทโธธัมมราชามาอับไว้กับเมืองมี
ฉี่นนี้แล”^{๘๔}

สำหรับข้าวัดที่วัดพระธาตุลำปางหลวง คนทั่วไปจะเรียกว่า “ข้าธาตุ” หรือ “ข้า
พระธาตุ” ด้วยต้องดูแลปฏิญญาจากพระธาตุซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัด และยังต้องดูแล
ศาสนวัตถุ ศาสนาสถานต่างๆ ของวัดด้วย ซึ่งอาจจะมีการซ่อมแซมอะไรบ้าง แต่ก็ไม่ได้
มีหน้าที่ในการสร้างศาสนสถานศาสนวัตถุต่างๆ เพราะการก่อสร้างต่างๆ จะมีการว่าจ้าง
ตั้งที่จารึกในการสร้างองค์เจดีย์ว่า “จ้างช่างก่อ ๒๒๐๖๒”^{๘๕} ทั้งเฝ้าพระพุทธรูป เฝ้าพระธาตุ
เฝ้าพระเจ้า และทั้งสานเพาะ^{๘๖} สานกวย^{๘๗} ไว้เก็บขยะและปฏิบัติดูแลพระธาตุ^{๘๘}
ซึ่งจากการดูแล แต่ละส่วนแต่ละด้านนั้น จะได้รับการแบ่งนาวัดให้บรรดาข้าวัดไว้เพื่อ
ทำนาไว้กินและส่งข้าวให้วัด^{๘๙} ซึ่งสอดคล้องกันกับในตำนานวัดพระธาตุลำปางหลวง
ในตอนที่พระนางจามเทวีได้กัลปนาที่นาพันล้านเบี้ยไว้กับพระธาตุ พร้อมกันนั้นได้แบ่งข้า
ไว้ทำกิจกรรมต่างๆ และก็ได้แบ่งนาให้ทำกินและเรียกชื่อตามตามกิจกรรมนั้นๆ ด้วย
เช่นว่าแบ่งคนไว้เฝ้าวิหาร ก็ให้กินนาพัน ๑ นานั้นก็ได้ชื่อนานาวิหาร เป็นต้น^{๙๐}

ซึ่งนาวัดมีจำนวนกว้างมาก ซึ่งพอหนานเมือง สิงห์ทองกล่าวว่า
ทางด้านตะวันออกไปถึง ลำปางกลาง
ทางด้านเหนือ ไปถึง ปงยางคก
ทางด้านใต้ ไปถึง สองแคว
ทางด้านตะวันตก ไปถึง ไหล่หิน

สำหรับคนที่ทำนาวัดนั้น เมื่อได้ข้าวจากมาแล้ว จะต้องเอาข้าวที่ได้นั้น มาถวายไว้
กับพระธาตุ ที่เรียกกันว่า “แก้มือ” ในช่วงกลางพรรษา ซึ่งจะเป็นการถวายข้าวเปลือก
ข้าวสาร

^{๘๔}เรื่องเดียวกัน

^{๘๔}หลักที่ ๑๐ ศิลปินที่วิหารวัดพระธาตุลำปางหลวง ใน ประชุมจารึกภาค ๓, หน้า ๑๘๖

^{๘๖}เพาะ ออกเสียงว่า เปาะ หมายถึง ภาชนะสานคล้ายกระบุงขนาดเล็ก แต่สานไม่ทึบ เมื่อบรรจุของเต็มแล้วพอที่จะเพาะ คือ
กระเด็ดใส่เอาไปได้ มีหลายชนิด

^{๘๗}กวย ออกเสียงว่า กวย คือตะกร้า กะทอ โพล์ - เครื่องสานสำหรับบรรจุสิ่งของมีหลายชนิดหลายขนาด

^{๘๘}จากการสัมภาษณ์ พ่อหนานเมือง สิงห์ทอง, พ่อหนานจัน ดั่งคำ, พ่อหนานสม เครือกัน

^{๘๙}จากการสัมภาษณ์ พ่อหนานเมือง สิงห์ทอง และ พ่อหนานสม เครือกัน

^{๙๐}ดูเพิ่มเติมได้ใน สรัสวดี อ๋องสกุล. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑ - ๑๒

ในปัจจุบัน นาที่เคยเป็นนาวัดถูกจับจองโดยชาวบ้านไปทั้งหมดในเขตหลายหมู่บ้าน ฉะนั้นเมื่อถึงเวลาช่วงที่เข้าพรรษา ชาวบ้านที่ได้ทำนาในที่นาที่เคยเป็นนาวัดนั้นก็จะมา แก้มือแก่นาที่ได้ทำกินกับนาของพระธาตุ^{๙๑} โดยเฉพาะชาวบ้านลำปางหลวงแห่งนี้ สำหรับบ้านอื่นนั้นเป็นเฉพาะบางคนที่เคยรู้ หรือรับรู้ประวัติเท่านั้นที่เอาข้าวเปลือก ข้าวสารมาแก้มือ แต่ก็น้อยลงไปทุกที^{๙๒}

สำหรับการรับรู้ของชาวบ้านนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการบอกเล่าหรือจากการอ่านจาก ตำรานาน ซึ่งพ่อหนานส่วนใหญ่ก็ได้อ่านตอนบวชเรียน และจากการเล่ากันสืบๆ มา แต่ก็มี หลายคนที่รับทราบตำรานมาบ้าง ทำให้จุดประสงค์ของการถวายข้าวเปลือกข้าวสารนั้น มีความหมายมากกว่าการที่มาแก้มือนา ด้วยตั้งเข้ากับการทำบุญด้วย เช่นบอกว่า “เพื่อ หื้อเป็นบุญเป็นกุศล บ่หื้อกินบกจกเสี้ยง”^{๙๓} นั้นหมายความว่า เป็นการทำบุญเพื่อให้มีกิน ตลอดไป

ซึ่งในการถวายทานนี้ จะมีพระเณรมาเทศน์ธรรมข้าวเปลือกข้าวสารด้วย ซึ่งธรรม ที่นำมาเทศน์นั้นก็ไม่ได้เป็นธรรมอานิสงส์กำกับไว้เหมือนกับการถวายทานอื่นๆ เช่นการ ทานทุง ก็จะมีธรรมอานิสงส์การทานทุง ทานกล้วยสลา ก็จะมีธรรมอานิสงส์สลาภภัทร กำกับไว้เสมอ แต่การถวายข้าวเปลือกข้าวสารที่วัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ ไม่มีธรรม อานิสงส์กำกับไว้ ด้วยธรรมที่เทศน์ส่วนใหญ่จะเป็นธรรมชาตต่างๆ ที่เป็นธรรมโชน หรือธรรมผูกเดียวเป็นส่วนมาก

ทำให้เห็นว่าการเอาข้าวเปลือกข้าวสารมาแก้มือนาในช่วงวันพระตลอดพรรษานี้ เป็น จาริตของผู้ที่เป็น “ข้าวัด” ของวัดพระธาตุลำปางหลวงที่ทำกันมาตลอด จนถึงปัจจุบัน

ส่วนการดูแลพระธาตุนั้นจากอดีตที่แบ่งหน้าที่และช่วยกันทำนั้น ปัจจุบันก็มีการจ้าง เจ้าหน้าที แต่ก็มาจากชาวบ้านบ้านลำปางหลวงนั่นเอง ซึ่งคนที่ดูแลวัดตอนนี้จะเป็นการ ว่าจ้างจากทางวัด ให้เดือนละประมาณ ๒,๐๐๐ บาท^{๙๔} ว่างปฏิบัติกับวัดทั้งหมด และใน ตอนกลางคืนก็จะมีมีการจ้างยามให้มาเดินตรวจตรา โดยอยู่ในวัด ๒ คน และ นอกวัดอีก ๒ คน^{๙๕}

^{๙๑}จากการสัมภาษณ์ พ่อหนานจัน ตัวคำ

^{๙๒}จากการสัมภาษณ์ พ่อหนานสม เครือกัน

^{๙๓}จากการสัมภาษณ์ แม่หลาน ตือคำ

^{๙๔}จากการสัมภาษณ์ พ่อหนานเมือง สิงห์ทอง

^{๙๕}จากการสัมภาษณ์ แม่หลาน ตือคำ

ซึ่งหน้าที่นี่ ก็เป็นหน้าที่ของ ข้าวัดด้วยเช่นกัน เมื่อสังคมเปลี่ยนไป ผู้คนส่วนใหญ่ก็ออกไปค้าขายต่างบ้านต่างเมือง และการทำอะไรก็ต้องมีค่าสินจ้างด้วย จึงเปลี่ยนระบบทั้งหมด นอกจากนี้ คนส่วนใหญ่ก็เกือบจะหมดการรับรู้เกี่ยวกับข้าวัด เพราะคนรุ่นหลังๆ ลงมาจะไม่มีใครทราบ กอปรกับมีส่วนน้อยที่คิดว่าการเป็นข้าวัดเป็นการขายหน้า^{๙๖} ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง นั่นก็คือ การมีรู้ว่า ใครเป็นข้าวัดบ้าง หรือไม่รู้ว่าสืบสายมาจากข้าวัดเดิมคนไหน และก็ยังไม่มีใครทราบตนเองว่าเป็นข้าวัดหรือไม่^{๙๗}

ซึ่งปัจจุบันนี้ หลังจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมในช่วงรัชกาลที่ ๕ สถานะของชุมชนข้าวัด ก็กลายเป็นเป็นชุมชนศรัทธาข้าวัดไปทั้งหมด ซึ่งศรัทธาข้าวัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ คือชาวบ้านลำปางหลวงทั้งหมด แต่ว่าแบ่งการปกครองเป็น ๕ หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๑ หมู่ที่ ๒ หมู่ที่ ๗ หมู่ที่ ๘ และหมู่ที่ ๑๑ ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง^{๙๘}

และคนส่วนใหญ่ก็จะมีงานเกี่ยวข้องกับวัดกับวายุอยู่เสมอ วันศีลวันพระ เดือนดับ เดือนเพ็ญ และ ๘ คำ ก็จะมาไหว้พระรับศีลอยู่ตลอด และงานใหญ่ประจำปี เช่น สงกรานต์ หรืองานสงกรานต์พระธาตุตอนยี่เพ็ง ก็จะช่วยกันทั้งหมด^{๙๙}

ซึ่งนั่นก็เป็นการเปลี่ยนแปลงของข้าวัดในวัดพระธาตุลำปางหลวง ที่แปรเปลี่ยนไปตามสังคมภายนอก แต่ก็มีจารีตปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในรูปแบบเฉพาะตัวของข้าวัดมาจนถึงปัจจุบัน

พระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญออกมาสรงน้ำในวันเพ็ญเดือนเก้าเหนือ (หรือเดือนเจ็ดใต้)

ข้าวัดของวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหารจากอดีตถึงปัจจุบัน

สำหรับข้าวัดที่วัดพระธาตุศรีจอมทองนี้ ผู้คนมักจะเริ่มที่จะอ้างกันก็คือในสมัยของพระรัตนราชหรือสมัยของพระเมืองแก้วเสมอๆ ด้วยในสมัยของพระเมืองแก้วนั้น ได้มาสร้างวิหารทรงจัตุรมุขในปี ๒๐๖๐ นั้น กับสุวรรณปราสาทหรือโขงพระเจ้า

^{๙๖}จากการสัมภาษณ์ แม่เฮือน เหือดใส

^{๙๗}จากการสัมภาษณ์แม่เฮือด เหือดใส และ แม่หลาน ต้อยคำ

^{๙๘}จากการสัมภาษณ์พ่อหนานเมือง สิงห์ทอง และพ่อหนานสม เครือกัน

^{๙๙}จากการสัมภาษณ์แม่เฮือด เหือดใส และ แม่หลาน ต้อยคำ

พอเสร็จสิ้นก็มีการเบิกบายเฉลิมฉลองกัน ในครั้งนั้น พระเมืองแก้ว ก็ “โอกาสหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) ด้วยอันได้ให้ท่านยังสุวรรณโกศคำ กับทั้งปราสาทแลวิหารวัดวาอารามและ ข้าคน ไร่นา คามเขต ป่าที่ดิน ย่านน้ำ สรรพเครื่องไทยทานทั้งหมด เป็นมหาปางอันใหญ่ ในวัดดอยศรีจอมทองที่นั่น”^{๑๐๐}

และในสมัยต่อมา ในรัชกาลของพระแม่กุพร้อมด้วยมหาเทวี จึงได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเจ้าศรีจอมทองไปประดิษฐานในเมืองเชียงใหม่ และได้สร้างน้ำในบริเวณหอคำ ซึ่งพระแม่กุ และมหาเทวีต่างมีใจศรัทธาจึงให้ท่านอันใหญ่ “คือเข้าของเงินคำ ข้าคนไร่นา ป่าที่ดิน ย่านน้ำ เครื่องทาน ชั้นสงฆ์โกศแก้วใส่คำประดับด้วยแก้วก้อ วชิรเพชร แลธารารับน้ำสงฆ์ แลสรรพเครื่องแห่งทั้งหมด อันพระรัตนราชาเจ้าให้ท่านแล้วเมื่อก่อน พระเป็นเจ้า ทั้ง ๒ แม่ลูกก็ข้าให้ท่านอีกเป็นคำรบ ๒”^{๑๐๑} ซึ่งขณะนั้น ข้าพระธาตุของวัดศรีจอมทองมีอยู่ ๔๑ ครีว^{๑๐๒}

บรรดาข้าพระธาตุแห่งพระโคมองค์พระบรมสารีริกธาตุไปฉันทดาหารที่อุโบสถ

ยังประเทศที่แคมแลป่า ที่ไร่นา คามเขต บุพาราม ผลาราม ต้นดอก ต้นส้ม ย่านน้ำ วังปลา ข้าคน ของอันมีวิญญาณแลวิญญาณมิได้ทั้งหมด ไม่รู้แม่ไม่ได้ให้แก่ท้าวพระยาตนใดแลเจ้าปากเจ้าแคว้นก็ดี ให้ถอดถอนขึ้นคืนยังที่ดินทั้งหมดเหล่านั้น ถวายคืนไว้กับศาสนา พระพุทธเจ้าและแก้ว ๓ ประการ ตราบสิ้นศาสนาตามนารีกีสี่มาอันท้าวพระยามหากษัตริย์เมืองเชียงใหม่แต่ก่อน หยาดน้ำเวนทานบูชาแก้วสามประการทุกแห่งที่”^{๑๐๓} และในสมัย

จนถึงสมัยที่เชียงใหม่เสียเมืองให้กับพระเจ้าหงสาวดี คาดว่าน่าจะมีการกวาดต้อนผู้คนอันเป็นข้าวัดของวัดศรีจอมทองออกไปยังเมืองหงสาวดีด้วย เพราะมีพระสังฆเจ้าที่เป็นเตปิฎกธรรก็ได้้นำความอันเกี่ยวกับของที่กษัตริย์องค์ก่อนได้หยาดน้ำหมายทานไว้ ซึ่งก็ได้รวมถึงข้าพระธาตุด้วย ไปทูลต่อพระเจ้าหงสาวดี เมื่อพระองค์ทรงรู้แล้วจึงทำการ “ปลงพระราชาอาชญาให้อามาตย์ใหญ่ลงมาเวนวางถวายคืน

^{๑๐๐}ตำนานพระธาตุจอมทองเชียงใหม่ ใน สงวน โชติสุขรัตน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๑

^{๑๐๑}เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๗๔

^{๑๐๒}เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๘๙

^{๑๐๓}เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๘๐

หลัง ในรัชสมัยของพระเจ้าสุทโธทรมหาราช ก็ยังคงไว้จารีตนี้้อย่างแต่เดิมอยู่ทุกประการ

จวบจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ แห่งรัตนโกสินทร์ ก็ยังมีข้าพระธาตุเฝ้าทำงานอยู่ถึง ๗๐๐ คน^{๑๐๔} กันเลยทีเดียว แสดงว่ามีการสืบทอดกันมาถึงหลายชั่วคน

ทั้งนี้ด้วยมีการจารึกข้ออธิษฐานในการเมืองของข้าวัดไว้ด้วย ดังจารึกของพระแม่กุ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๙ ที่วัดพระธาตุศรีจอมทองว่าข้าพระของวัดศรีจอมทองนี้มีเท่าใดให้อยู่ดูแลภูมูฐาก “อย่าป่วยมารบมารักษาเมือง อย่าป่วยเวียกป่วยการ อย่าใส่ส่วยไร อย่าหื้อส่งครวรวบครวรวน้ำ ครวรวบ้านครวรวที่สกัดอัน อย่าป่วยหื้ออยู่ที่มีคร้ว เอาหญ้าช้างม้าตุน”^{๑๐๕}

สำหรับหน้าที่ของข้าวัด ข้าพระธาตุนั้นนอกจากที่จะต้องดูแลปรนนิบัติองค์พระธาตุ ศาสนวัตถุ ศาสนาสถานที่มีอยู่ในวัดแล้ว ก็ยังมีการปฏิบัติที่แตกต่างไปจากที่อื่นๆ ดังที่ปรากฏในตำนานที่ว่า

“ให้ข้าพระธาตุเจ้าปั่นเวรกันเฝ้ากลางวัน ๕ คน กลางคือ ๕ คน ถ้าผู้ใดขาดเมื่อคืน ปรับ ไหม ๑,๐๐๐ เบี้ย เมื่อวัน ๕๐๐ เบี้ย ปลงอาชญาไว้แก่ข้าพระธาตุ ให้อยู่รักษาเฝ้า แหน ปฏิบัติกวาดทราย ดายหญ้า ปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมให้ดีอยู่เสมอ เฝ้าทั้งกลางวันกลางคืนแล ให้แห่พระธาตุเจ้าไปฉั่นเข้าที่แท่นแก้ว”^{๑๐๖}

ซึ่งหน้าที่นี้ก็ติดทอติดสืบทอดมาในปัจจุบัน แม้ว่าบางอย่างจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสังคม

หน้าที่เปลี่ยนแปลงก็คือ การเฝ้าเวรยาม ปกติแล้วตอนกลางวันจะมีพ่อออกศรัทธาวัดก็จะมาเฝ้าอยู่แล้วตามปกติ แต่ตอนกลางคืนนั้นได้มีการว่าจ้างยาม ๒ คน และตำรวจให้มาช่วยกันเฝ้าวัด^{๑๐๗} และปัจจุบัน (กันยายน ๒๕๔๘ เวลาที่ไปสัมภาษณ์ตอนนั้น) เป็นช่วงที่อยู่ในการบูรณะของกรมศิลปากร ด้วยงบประมาณ ๒๘ ล้านบาท ทำให้ต้องมีการวางเวรยามกันอย่างเข้มแข็ง โดยจะมีการประกาศให้คนมาดูแล หมู่บ้านละ ๒ คน ต่อคืน ซึ่งศรัทธาวัดพระธาตุศรีจอมทองมีอยู่ ๕ หมู่ คือ หมู่ที่ ๒ หมู่ที่ ๓ หมู่ที่ ๔ ตำบลบ้านหลวง และ หมู่ที่ ๕ หมู่ที่ ๖ ต.กวางเปา ฉะนั้นรวมแล้ว คืนหนึ่งๆ จะมีเวรยาม ๑๐^{๑๐๘} คนตรวจตราทั่ววัด

^{๑๐๔}พรรณนิภา อพิษฐพงศ์. เจ้า โพร่ กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๗ – ๒๔๗๖. (กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕) หน้า ๔๔

^{๑๐๕}ดูใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามต้นฉบับโบราณในภาคเหนือ. หน้า ๒๓๓

^{๑๐๖}ตำนานพระธาตุจอมทองเชียงใหม่ ใน สงวน โชติสุขรัตน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๘

^{๑๐๗}จากการสัมภาษณ์ พ่อแก้ว ทวงค์

^{๑๐๘}จากการสัมภาษณ์ พ่อหนานธน ยศถามี

ขบวนแห่ อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ

งาน โฉนดเลขที่ ๒๒๕๖๕^{๑๐๐} แต่ไม่ได้แบ่งที่นาวัดให้ชาวดัดทำ จึงไม่มีการแก้มืออย่างที่วัดพระธาตุลำปางหลวง เพราะจะมีการแบ่งนาให้ชาวบ้านเช่า และครบปีมาก็มีการนำเงินมาให้วัดแทนข้าว ซึ่งแต่ก่อนอาจจะเอาข้าวมาถวายวัด แต่เมื่อบ้านเมืองเปลี่ยนไปจึงเอามาเป็นตัวเงิน

และนอกจากนี้ ศรัทธาวัดเดิมของวัดพระธาตุศรีจอมทอง เมื่อบ้านขยายมากขึ้น นอกจากจะมีการแบ่งเขตการปกครองแล้ว ยังมีการแบ่งศรัทธาไปสร้างวัดใหม่อีกด้วย ดังเช่นที่วัดดอยแก้ว ก็จะมีศรัทธา คือ หมู่ที่ ๑ และ ๒ ต.ดอยแก้ว และวัดกวางเปา มีศรัทธา คือ หมู่ที่ ๙ หมู่ที่ ๑๑ และหมู่ที่ ๔ ต.กวางเปา ซึ่งแต่เดิก็เป็นศรัทธาที่วัดพระธาตุศรีจอมทองนี้เช่นกัน และเมื่อมีงานสำคัญๆ ก็จะมารบใช้พระธาตุอยู่เช่นกัน^{๑๐๑}

ปัจจุบัน ผู้คนในรุ่นพ่ออยู่แม่อยู่ต่างก็รู้ตนว่าตนเองเป็นข้าพระธาตุ มีหน้าที่จะต้องดูแลรักษาพระธาตุ แต่คนรุ่นใหม่ ก็ไม่ค่อยได้รับรู้ตัวนี้แล้ว ถ้ากลุ่มที่รู้ก็คือคนที่ได้อ่านตำนานนาวัดมาก่อน ก็จะเข้าใจในบทบาทของการเป็นชาวดัดข้าพระธาตุของตน

สำหรับการแห่พระธาตุนั้น ก็นิยมปฏิบัติกันตลอดมาอย่างเข้มข้น ซึ่งจะมีการสงฆ์น้ำกันประจำปีคือตั้งแต่เดือน ๕ – เดือน ๙ ในทุกวันสัปดาห์ ในแต่ละครั้ง คนที่เป็นข้าพระธาตุบางส่วน จะแต่งชุดสีแดง ประคองแห่ ไปตามทาง บางส่วนก็จะหามเสลี่ยงบุษบกอัญเชิญพระธาตุไปฉันทิวาที่โบสถ์ อันเชื่อว่าเป็นบริเวณที่ฉันทิวาของพระพุทธเจ้าในคราวที่เสด็จมาโปรดพระญาอังกษิษฐา และไม่ว่าจะอัญเชิญพระธาตุไปที่ไหน ข้าพระธาตุก็จะต้องตามไปด้วยเสมอเพื่อคล้ายเป็นทหารอารักขาองค์พระธาตุ^{๑๐๔}

สำหรับนาวัดนั้น มีอยู่ที่ อ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน ซึ่งเป็นที่กัลปนาจำนวน ๓ แปลง เนื้อที่ ๑๑ ไร่ ๓

^{๑๐๐}จากการสัมภาษณ์ พ่อแก้ว ทะวงค์, คุณคะเนียรรัตน์ ปลื้มใจ และคุณกรรณิการ์ ชัยมณี

^{๑๐๑}ประวัติวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร. [online]. Accessed September ๒๖, ๒๐๐๕. Available from http://www.geocities.com/watprat/hist_wat.htm

^{๑๐๒}จากการสัมภาษณ์ พ่อหนานธน ยศถามี

ข้าวัด ของวัดบ้านแปะจากอดีตถึงปัจจุบัน

วัดบ้านแปะ วัดหลวงบ้านแปะ หรือวัดราขวิสุทธาราม ห่างจากเชียงใหม่ประมาณ ๘๒.๒ กิโลเมตร มีทางแยกเข้าไปยังหมู่บ้านทางทิศตะวันตกของทางหลวง ระยะทางแยกยาว ๑.๒ กิโลเมตร จะถึงหมู่บ้าน คือ บ้านแปะ

พระนางวิสุทธิเทวี

วัดราขวิสุทธารามนี้ สร้างโดยพระนางวิสุทธิเทวี เมื่อปีเถาะนพศก จ.ศ. ๙๒๙ (พ.ศ. ๒๑๑๐) ภายหลังจากการที่ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์เชียงใหม่ ภายใต้วราชวงศ์ตองอูแล้ว ๓ ปี จากเชียงใหม่ไหลล่องเรือตามน้ำปิงจนถึงท่าท่าน ชาวบ้านได้ปูลาดพระบาทด้วยผ้าขาวทอพื้นเมืองจำนวนหลายร้อยอ้า^{๑๒}ให้พระนางได้เสด็จพระราชดำเนินจนถึงบ้านแปะซึ่งสมัยนั้นเรียกว่าบ้านแปะบก

เมื่อเสด็จมาสู่ลาดพระบาท มาถึงเนินเตี้ยๆ ที่ชาวบ้านได้ปลูกพลับพลารับเสด็จ พระนางจึงทรงตรัสให้สร้างวัดไว้เป็นที่ระลึกบนเนินที่พลับพลานั้น

ซึ่งว่ากันว่า การที่พระนางเดินทางมาถึงบ้านแปะ ก็ด้วยเสด็จมาดูช้างเผือก และการที่เอาช้างเผือกมาไว้ไกลเพื่อให้พ้นหูกตาของพม่านั้นเอง เมื่อพระนางมีคำสั่งให้สร้างวัด จึงมีการตราค่าส่งลงในตราหลวงหลายเงิน หรือลานเงิน กว้างประมาณ ๗ ซม. ยาวประมาณ ๓๕ ซม. ไว้ดังนี้

“ปีเถาะ นพศก เดือน ๙ ขึ้น ๑๕ ค่ำ มีรวยลันวันเปลึกเส็ด สมเด็จพระมหาราชเทวีบรมบพิตร พระเป็นเจ้าอยู่หัว พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ ได้เสด็จออก ณ ท้องพระโรง จึงโปรดเกล้าฯ ให้แสนหลวงดาบเรื่อน หมื่นหัวเชิง หมื่นต้องแถมขวา ให้ทำตราหลวงหลายเงินนี้ไว้ เพื่อคุ้มครองชาวบ้านบ้านรากราน กองกุน ป่ารวก อมกุด แปะบก ทั้งคนลัวะ ทั้งคนไทย เพราะเขาเหล่านั้นเป็นข้าทาสวัดที่ได้ทรงหลั่งน้ำพระราชทานไว้ให้ฝ้าวัดวิสุทธาราม

^{๑๒}อ้า(ร่า) คือมาตราวัดความยาวของผ้า ซึ่ง ๑ อ้า(ร่า) ยาวประมาณ ๔ วา

ยามใดข้าทาสวัด เป็นคนส่วยเบี้ยก็ดี หรือดอกผลอันเกิดขึ้นจาก ที่ดินซึ่งได้ พระราชทานทั้งหมดก็ดี หรือค่าเช่านา บ้านแปะ เป็นเงิน ๕๐๐ บาทจ่ายทุกปีก็ดี ให้เป็น ของพระราชาทานไว้สำหรับบำรุงวัดราชวิสุทธารามทุกปี ท่านกำหนดอย่าได้แทรกแซงรบกวน อย่าเกณฑ์เขาหาบหามสิ่งของ อย่าเกณฑ์เขาเฝ้าเวรยาม อย่าเกณฑ์เขาเกี่ยวหญ้าให้ ช้าง ม้า ให้ปล่อยเขาไว้ให้ปฏิบัติกรณตามพระราชอาชญา^{๑๑๓} งานอันใดที่มีได้เกี่ยวข้อง อย่าได้สั่งให้เขาทำเพราะเหตุว่า เขาเป็นข้าทาสที่ได้ทรงตรวจนำพระราชทานไปแล้ว”^{๑๑๓}

จารึกหลาบเงิน และหน้าจิตของพระนางวิสุทธีเทวี ภาพจากหนังสือ ประวัติศาสตร์ล้านนา

จากประวัติของวัด ทำให้ทราบว่า ข้าวัด ของวัดบ้านแปะนี้ มีทั้งที่เป็นคนพื้นเมือง และเป็นทั้งคนลัวะแม้ว่าปัจจุบันจะกลายเป็นคนเมืองไปหมดแล้วก็ตาม และมีจำนวน ถึง ๕ หมู่บ้าน คือ บ้านรากราน กองกูน ป่ารวก อมกูด และ แปะบก

ในสมัยของมังทรานรธามังคุษ ก็ได้ให้ข้าวัดวิสุทธารามนี้ ช่วยกันบูรณะวัดขึ้นมาให้ เป็นที่เคารพสักการะ ต่อไปใน พ.ศ. ๒๑๔๙ อีกด้วย^{๑๑๔}

^{๑๑๓}ไกรศรี นิมมานเหมินทร์. ตราหลวงหลาบเงินของพระนางวิสุทธีเทวี ใน สำนานาคติสัญญา: ตามรอยมังทรารบเชียงใหม่ รวม บทความ. (อัคราณา) (เชียงใหม่: ชมรมสำนาคติเชียงใหม่, ๒๕๓๓) หน้า ๑๕

^{๑๑๔}เรื่องของพระเจ้าสุทโธธรรมราชากวาดต้อนชาวบ้านให้อพยพไปพม่านี้ เป็นใบลาน จารด้วยอักษรไทยแบบสุโขทัย ปรึกรดโดย อ.ไกรศรี นิมมานเหมินทร์ ใน เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๐

แม้ว่าจะกำหนดไว้เป็นมั่นมั้นว่า ห้ามนำข้าววัดออกไปใช้งานราษฎรงานหลวงใดๆ ทั้งสิ้น แต่เมื่อคราวศึกสงครามก็มีการกวาดต้อนผู้คนไปเสมอๆ ข้าววัดก็ไม่เว้น

แต่โชคดีที่ในสมัยของพระเจ้าสุทโธทรมหาราชานัน ได้มีนายนะหลัง ซึ่งเป็นข้าวัด วิสุทธารามเณกเดียวกับข้าวัดคนอื่นที่ถูกต้อนไป จึงคิดที่จะเอาข้าววัดกลับมา เลยเข้าไปหา นายพวก และได้คำแนะนำกลับมา

นายนะหลังจึงทำการแต่พิธีกรรมตามจารีตประเพณีเสียก่อน ด้วยถือว่า พระราชโองการของพระมหากษัตริย์เจ้านั้น หนักยิ่งกว่าแผ่นดินที่หนาถึงสองแสน สี่หมื่นโยชน์ จึงจัดเครื่องพิธีกรรม ดังนี้

เหล่าไหนหนึ่ง เครื่องกลั้มตัวหนึ่ง ผ้าขาวพับหนึ่ง ผ้าแดงพับหนึ่ง เงินร้อยบาทหนึ่ง หมากพลู ข้าวต้ม ขนม กล้วยอ้อย น้ำขมิ้นส้มป่อย สรรเสริญตัวตราหลายเงินนั้นเสีย เสร็จ แล้วจึงเอาหลายเงินใส่ในพานพร้อมข้าวตอกดอกไม้ขึ้นตั้งไว้เหนือหัว แล้วเดินผ่านทหาร ของพระเจ้าสุทโธเจ้าไป พระเจ้าสุทโธจึงมีรับสั่งให้กักตัวไว้และสอบถาม

เมื่อสอบถามดั่งนั้น นายนะหลัง จึงเล่าความเป็นมาเป็นไปทั้งหมดถึงข้าวัดที่ กวาดมา พร้อมกันนั้นได้นำหลักฐานที่เป็นจารึกหลวงหลายเงินของพระนางวิสุทธิเทวี มาแสดงด้วย เมื่อรับทราบความจริงดั่งนั้นพระองค์จึงให้คนที่เป็ข้าวัดวัดวิสุทธาราม ทั้งหมดกลับ พร้อมกับกลับนาข้าวเป็นครั้งที่สอง^{๑๑๕}

เนื่องจากเหตุนี้เอง ทำให้ข้าวัด วัดบ้านแปะจึงมีการเลี้ยงพิธีกรรมตราหลวงหลาย เงิน ๓ ปีไหนเลี้ยงหนึ่งครั้ง มาจนถึงปัจจุบัน อันเป็นจารีตและประเพณีของเหล่าบรรดา ข้าวัด ด้วยอาจด้วยเหตุผลที่ว่า ตราหลวงหลายเงินเป็นพระราชโองการของกษัตริย์จึง ต้องเลี้ยงให้ดี พิธีให้ถูก และนอกจากนี้อาจจะยังเป็นเครื่องหมายคุ้มครองไม่ให้ไปทำงาน ราษฎรของเหล่าเจ้านายขุนนาง หรืองานหลวงของกษัตริย์ หรือแม้แต่ว่าถูกกวาดต้อนไป ก็ยังที่จะต้องนำกลับมาไว้ที่เดิมในสมัยของพระเจ้าสุทโธทรมหาราชานันก็เป็นได้

สำหรับการเลี้ยงบุญชานี้ จะเป็นการเลี้ยงนอกหมู่บ้าน โดยจะมีคนที่ทำพิธีประมาณ ๑๐ คนเท่านั้น และคนที่ไปต้องอายุมากกว่า ๒๐ ปีขึ้นไป ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะออกเงิน ค่าเลี้ยง หรือเตรียมของไว้ให้เท่านั้น แต่ไม่ได้ไปร่วมพิธี ซึ่งการเลี้ยงนี้เชื่อว่า หลายเงิน เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน ถ้าเลี้ยงดีพลีถูกก็จะรักษาบ้านรักษาเมือง หากว่าเลี้ยงไม่ดี พิธีไม่ถูกก็จะกินวัวกินควาย จนถึงขั้นทำให้คนตายก็ได้ ทำให้ผู้คนทั้งเคารพและเกรงกลัว อยู่ในที่

^{๑๑๕}เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๖ - ๑๙

สำหรับการรับรู้เรื่องข้าววัดของชาวบ้านนั้น นอกจากจะรับรู้จากประวัติหมู่บ้าน ประวัติของวัดแล้ว ก็ยังมีการรับรู้จากการบอกเล่าสืบกล่าวกันมาตลอด ซึ่งจะมีในรุ่น ๕๐ ขึ้นไปเป็นส่วนมาก ว่ารุ่นก่อนจะแตกต่างจากรุ่นปัจจุบันอย่างไร เช่นว่า สมัยก่อนมีการนอนเฝ้าวัด แต่ปัจจุบัน มีพระมีเณรหลายรูป จึงไม่จำเป็นที่จะไปนอนเฝ้าวัดอย่างแต่เดิม หรือตั้งแต่รุ่นแม่อุ้ยเฮือน (อายุ ๗๒ ปี) ขึ้นไปก็เคยได้ยินมาว่า ชาวบ้านแปะได้รับการยกเว้นการคัดเลือกทหารอีกด้วย^{๑๑๖} ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเห็นตามข้อบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔ ที่ว่าด้วยการยกเว้นราชการทหาร ข้อที่ว่า “ผู้ที่ซึ่งได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ยกเว้นชั่วคราวเป็นพิเศษ ยกเว้นตลอดเวลาตามพระราชประสงค์”^{๑๑๗} ก็เป็นด้วยโดยมีสารตราหาลาเงินของพระนางวิสุทธีเทวีเป็นเครื่องยืนยันฐานะก็เป็นได้

ส่วนหน้าที่ในการปฏิสังขรวัดตั้งการปฏิสังขรสมัยมั่งทรานรธามังคยุ ในปี พ.ศ. ๒๑๔๙ นั้นก็ยังคงสืบทอดมา ดังองค์เจดีย์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งมาจากการร่วมไม้ร่วมมือกันของชาวบ้านที่จะต้องบูรณะซ่อมแซมศาสนสถานไว้เคารพบูชา^{๑๑๘} ซึ่งหากจะพิจารณาว่าซากเก่าแก่นั้นเป็นหลักฐานทางโบราณคดี ที่แสดงถึงความเก่าแก่และยิ่งใหญ่ของวัดบ้านแปะ ก็ต้องรู้สึกเสียดายก็ตาม แต่หากคิดถึงความรู้สึกรักของชาวบ้านต่อสิ่งที่เคารพและหน้าที่ที่ปฏิบัติของข้าววัดเดิมนั้น ก็จะต้องบูรณะกันตามหน้าที่และความต้องการของชุมชน

สำหรับการรับรู้เรื่องราวของข้าววันในรุ่นอายุต่ำลงมานั้น ส่วนใหญ่แล้วเคยได้ยินมาบ้าง แต่ก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร^{๑๑๙} และบางคนก็ได้รับการบอกกล่าวเพียงแค่ว่า การที่ชาวบ้านแปะนั้นมีงานเข้ามาเยอะ ก็เพราะว่าชาวบ้านแปะเป็นข้าววัด เท่านั้น^{๑๒๐} แต่ก็ไม่ได้อธิบายมากกว่านั้นว่าข้าววัดคืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร เมื่อคนที่อยู่บ้านแปะเองนั้นแทบไม่ทราบถึงความเป็นมา ก็ยิ่งทำให้คนบ้านอื่นที่เข้ามาเป็นสระไร่บ้านแปะนั้น ไม่ทราบ และเพิ่งจะเคยได้ยินตอนสอบถาม^{๑๒๑}

^{๑๑๖}จากการสัมภาษณ์แม่สุแก้ว กันทายวง และ แม่อุ้ยเฮือน สุภาพัญญ

^{๑๑๗}พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔. ในภาคผนวก จ ใน ปียะฉัตร ปิตะวรรณ. ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ. ๑๔๑๑ - ๒๔๕๓. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖) หน้า ๒๐๙

^{๑๑๘}จากการสัมภาษณ์แม่สุแก้ว กันทายวง

^{๑๑๙}จากการสัมภาษณ์นายธีรพงศ์ สุภาโพน

^{๑๒๐}จากการสัมภาษณ์คุณเพ็ญศรี อุณจะนา

^{๑๒๑}จากการสัมภาษณ์ คุณเกษร กุณณะนวน

ปัจจุบันนี้ วัดบ้านแปะมีศรัทธาวัดอยู่ ๒ หมู่บ้าน คือ บ้านแปะ หมู่ที่ ๔ และบ้านทุ่งพัฒนา หมู่ที่ ๑๓ แต่บ้านทุ่งพัฒนาก็แยกการปกครองออกจากบ้านแปะเดิมนั่นเอง ส่วนบ้านอื่นๆ ที่เคยเป็นข้าวัดบ้านแปะนั้น ไม่ว่าจะ เป็น รากราน (บ้านฮากฮาน) กองกูน ป่ารวก และอมกุดนั้น ปัจจุบันก็ห่างกันไปแล้วเนื่องจากแต่ละบ้านก็ไปตั้งวัดเป็นของตนเอง และจะมาทำบุญที่วัดบ้านแปะก็ต่อเมื่อมีงานประเพณีสำคัญอย่างประเพณีการสงฆ์น้ำพระธาตุในวัน ๙ เเพ็ง (วันเพ็ญเดือน ๙ เหนือ พร้อมกับกับที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง) เป็นต้น^{๑๒๒}

และนั่นก็เป็นร่องรอยของ “ข้าวัด” ที่หลงเหลือสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะเลือนหายไปบ้าง แต่ก็ยังพอมีให้เห็นบ้างเพียงเล็กน้อยก็ตาม

สรุป

จากอดีตถึงปัจจุบัน ข้าวัดมีบทบาทสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาไม่น้อย ถึงแม้ว่า ฐานะของข้าวัดในสังคมอดีต จะไม่แตกต่างไปจากจากข้า หรือ ทาส ประเภทอื่นในสังคม อาจจะมีอิทธิพลบางประการในฐานะผู้อุปถัมภ์พระศาสนาอันเป็นที่เคารพของบุคคลทุกชนชั้นในสังคม

การต่อสู้ที่ผ่านมาของข้าวัด บางช่วงอาจจะเดือดร้อนถูกจับ ถูกกวาดต้อน แต่สุดท้ายก็ยังคงไว้ซึ่งชุมชน และถ่ายทอดบทบาทและหน้าที่ที่มีมาแต่เดิมนั้นตกทอดมายังรุ่นแล้วรุ่นเล่า จากอดีตสู่ปัจจุบัน

และสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น ทำให้ฐานะทางสังคมของข้าวัดแปรเปลี่ยนเทียบเท่ากันหมดทั้งประเทศในฐานะของประชาชนของประเทศชาติที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดทุกประการ และชุมชนข้าวัดนั้นก็แปรเปลี่ยนเป็นชุมชนศรัทธาวัดแทน

สำหรับปัจจุบันนี้ การสืบสายของข้าวัดกำลังจะเลือนไป ด้วยคนรุ่นใหม่ นั้นน้อยคนนักที่จะเข้าใจ และรับรู้ถึงความเป็นมา เพราะคนรุ่นพ่อรุ่นแม่เองนั้นก็ไม่ค่อยทราบ จึงไม่มีข้อมูลอะไรที่จะบอกต่อไปไปยังรุ่นลูก ซึ่งตอนนี้ ผู้ที่จะยังพอรู้เรื่องราว ถึงความเป็นมานั้นก็มีแต่รุ่นพ่ออยู่แม่อยู่ ที่นับวันจะอายุมากขึ้นทุกที แต่ก็ยังดีที่แต่ละที่จะมีการพิมพ์ประวัติไว้ออกมาให้ประชาชนรับทราบอยู่เรื่อยๆ แต่ก็จำกัดอยู่ในกลุ่มที่สนใจเพียงเท่านั้น

---

^{๑๒๒}จากการสัมภาษณ์พ่อสน แสนสุข

สำหรับจารีตประเพณีที่สืบทอดกันต่อมานั้น ก็ยังมีอยู่

ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ก็จะมีประเพณีการถวายข้าวเปลือกข้าวสาร มาแก้ม้อนา ที่ตนเองได้ทำนาของพระธาตุ

ที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง ก็จะมีธรรมเนียมปฏิบัติในการอัญเชิญพระธาตุออกทรงน้ำ และการเดินยามดูฉลองค์พระธาตุ

และที่วัดบ้านแปะนั้น ประเพณีที่กระทำกันสืบๆ มานั่นก็คือ การเลี้ยงบูชาหลาบเงิน อันเป็นสารตราที่บ่งบอกที่ฐานะข้าววัดของชาวบ้านแปะได้เป็นอย่างดี

นอกจากที่ประเพณีเหล่านี้ เหล่าข้าววัดเดิม ก็ดำรงตนเป็นพุทธบริษัทที่ดี มีการไปวัด ทุกวันพระวันศีล ปฏิบัติธรรม และเข้ามาช่วยเหลืองานวัดงานวาอยู่ตลอดไม่เคยขาด

ถึงแม้ว่าปัจจุบันข้าววัดจะไม่มี จิตสำนึกของความเป็นข้าววัดจะถูกทอนออกจากตัวใน แต่ละรุ่นๆ แล้วก็ตาม แต่จิตสำนึกของบทบาทและหน้าที่ที่มีต่อพุทธศาสนา ก็เป็นเหมือน ตั้งแต่ก่อนไม่เปลี่ยนแปลง

บรรณานุกรม

หนังสือ และสิ่งตีพิมพ์

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. **ประชุมพระตำราบรมราชูปถัมภ์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ภาค ๑.** กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐

คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ปรีวรรตและตรวจสอบชำระต้นฉบับ. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี.** เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘

ชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่. **ล้านนาคดีสัญจร: ตามรอยมั่งทรงารบเชียงใหม่ รวมบทความ.** (อัดสำเนา) เชียงใหม่: ชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่, ๒๕๓๓

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าราชบุตร (วงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๑๖

ประเสริฐ ณ นคร และคณะ. **จารึกล้านนา ภาค ๑ เล่ม ๑ = Lanna inscriptions Part ๑, Volume ๑.** กรุงเทพฯ : มุลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน, ๒๕๓๔ _____
เรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน. มั่งรายศาสตร์. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑

ปิยะฉัตร ปิตะววรรณ. **ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ. ๑๔๑๑ - ๒๔๕๓**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖

พรรณนิภา อพิษฐพงศ์. **เจ้าไพร่ กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๗๖**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕

ระวีวรรณ ภาคพรต. **การก่อกำเนิดในลานนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕

วิชัย เสาะมาตย์. **การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๐๙

สงวน โชติสุขรัตน์. **ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล ปวีวรรณ. **ประชุมตำนานลำปาง**. (อัดสำเนา). เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘

_____. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๔๔

_____. **ปวีวรรณ ตรวจสอบ วิเคราะห์. พื้นเมืองเชียงแสน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๔๖

_____. **ปวีวรรณ. พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๓๙

_____. **ปวีวรรณและจัดทำ. หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสา : โครงการปวีวรรณคัมภีร์ใบลานและพับหนังสาจากอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทยกลาง**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖

สำนักนายกรัฐมนตรี. **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๓**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ๒๕๒๕

สิงขะ วรรณสัย รวบรวมและเรียบเรียง. **ตำนานพระธาตุเจ้าหริภุชชัย จังหวัดลำพูน**. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานสมโภชสมณศักดิ์ พระครูประสาท สุตาคม เจ้าคณะอำเภอเมืองลำพูน เลื่อนเป็นพระครูรองเจ้าอาวาส พระอารามหลวงชั้นเอก คณะหลวง วัด

พระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร อ.เมืองลำพูน ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๖

สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ. พระเจ้าพรหม “วีรบุรุษในตำนาน” ของ โยนก-ล้านนา.
กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕

_____ บรรณาธิการ , พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ชำระและอธิบาย. **ประชุมจารึกเมือง
พะเยา = Inscriptinal history of Phayao.** กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๘
อนุสรณ์ ในงานสถาปนากิจศพเจ้าแม่บัวคำ สมสวัสดิ์ . กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์.
๒๕๒๓

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตาม
ต้นฉบับใบลานในภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐

_____ และคณะ. **สิทธิชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา.** กรุงเทพฯ :
นิติธรรม, ๒๕๔๖

อุดม รุ่งเรืองศรี รวบรวม. **พจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง.** ฉบับปรับปรุง
ครั้งที่ ๑. เชียงใหม่: มิ่งเมือง, ๒๕๔๗

Carl Bock ; เสฐียร พันธงชัย, อัมพร ทีชะระ เรียบเรียง. **ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้า
หลวง.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๓

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ประวัติวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร. [online]. Accessed September ๒๖, ๒๐๐๕.
Available from http://www.geocities.com/watpratathist_wat.htm

สัมภาษณ์

พ่ออาจารย์หนานเมือง สิงห์ทอง อายุ ๗๒ ปี บ้านเลขที่ ๑๘ หมู่ ๑๑ บ้านจามเทวี
ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง สัมภาษณ์วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๔๘

แม่หลาน ตี้อำ อายุ ? ปี บ้านเลขที่ ๑ หมู่ ๒ ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง
สัมภาษณ์วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๔๘

พ่อหนานจัน ดวงคำ อายุ ๘๘ ปี บ้านเลขที่ ๑๙ หมู่ ๒ ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง
สัมภาษณ์ วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๔๘

แม่เอือน เหือดใส อายุ ๗๓ ปี บ้านเลขที่ ๑๗๖ หมู่ ๒ ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง
สัมภาษณ์ วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๔๘

พ่อหนานสม เครือกัน อายุ ๘๔ ปี บ้านเลขที่ ๑๓๒ หมู่ ๑ ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา
จ.ลำปาง สัมภาษณ์ วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๔๘

พ่อหนานธน ยศถามี อายุ ๖๔ ปี บ้านเลขที่ ๘๗ หมู่ ๔ ต.บ้านหลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
สัมภาษณ์ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๘

คุณคณิงรัตน์ ปลื้มใจ อายุ ๕๒ ปี บ้านเลขที่ ๑๔๘ หมู่ ๓ ต.บ้านหลวง อ.จอมทอง
จ.เชียงใหม่ สัมภาษณ์ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๘

คุณกรรณิการ์ ชัยมณี อายุ ๔๖ ปี บ้านเลขที่ ๑๔๘ หมู่ ๓ ต.บ้านหลวง อ.จอมทอง
จ.เชียงใหม่ สัมภาษณ์ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๘

พ่ออ้อยแก้ว ทะวงค์ อายุ ๗๐ ปี บ้านเลขที่ ๔๖ หมู่ ๓ ต.บ้านหลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
สัมภาษณ์ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๘

พ่อสน แสนสุข อายุ ๗๖ ปี บ้านเลขที่ ๑๔๕ หมู่ ๔ ต.บ้านแปะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
สัมภาษณ์ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๘

แม่สุแก้ว กันทายวง อายุ ๕๘ ปี บ้านเลขที่ ๔๗ หมู่ ๔ ต.บ้านแปะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
สัมภาษณ์ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๘

แม่อ้อยเอือน สุภาหาญ อายุ ๗๒ ปี บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ ๔ ต.บ้านแปะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
สัมภาษณ์ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๘

เกสร กุนนะนวน อายุ ๓๕ ปี บ้านเลขที่ ๒๑๕ หมู่ ๔ ต.บ้านแปะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
สัมภาษณ์ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๘

ธีรพงษ์ สุภาโพชน อายุ ๑๕ ปี บ้านเลขที่ ๘๘ หมู่ ๑๓ ต.บ้านแปะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
สัมภาษณ์ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๘

เพ็ญศรี อุณจะนำ อายุ ๔๕ ปี บ้านเลขที่ ๓๖ หมู่ ๔ ต.บ้านแปะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
สัมภาษณ์ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๘

ประวัติผู้เขียน

อาจารย์ศักดิ์นรินทร์ ชาวังวิ

ตำแหน่ง   นักวิชาการศึกษา

หน่วยงาน   ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
ราชมงคลล้านนา

ผลงาน

- ร่วมจัดทำหนังสือ “พจนานุกรมคำเมือง” กับ มาลา คำจันทร์ และ ยุทธการ ชันชัย
- เขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ “พลเมืองเหนือ” รายสัปดาห์ ในนามปากกาว่า “สลุงเงิน”
- บรรณาธิการ และเขียนบทความลงใน วารสาร “เวียงเจ็ดลิน” วารสารด้านศิลปวัฒนธรรม ของศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
- ร่วมเขียนบทความในหนังสือ “เวียงเจ็ดลิน เวียงทรงกลมแห่งสายน้ำทั้งเจ็ด” ของ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพ เชียงใหม่
- กองบรรณาธิการ วารสาร “ไทยคดีศึกษา” ของสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เขียนบทความ “ม่อนกองหิน ถิ่นนี้มีตำนาน” ในหนังสือ ปกิณกะคดี ประวัติศาสตร์เมืองพาน และเรื่องเล่าบ้านหนองทรายทอง พิมพ์เป็นที่ระลึกในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา พุทธศักราช ๒๕๕๗ ณ วัดหนองทรายทอง ต.ป่าหุ้ง อ.พาน จ.เชียงราย วันศุกร์ที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๗

มูลพระพุทธรูปในเมืองนครน่าน

พระชยานันทมุนี, ดร.^๑

เมืองน่านในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ตามหลักฐานตำนานเมืองเหนือหลายเมืองนั้น เมื่อจะกล่าวถึงความเชื่อในพระศาสนา นั้นยังไม่มีปรากฏเป็นหลักฐาน แต่เดิมจึงมีความเชื่อนับถือธรรมชาติ มีภูเขา ถ้ำ ป่าไม้ ลำธาร ห้วย หนอง แม่น้ำ ฯลฯ ตลอดจนจนถึงการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีป่า ผีภูเขา ผีต่างๆ โดยมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์น่าเคารพนับถือและพากันปฏิบัติสืบทอดกันมา ในยุคต่อมาการสร้างบ้านแปลงเมือง มักยกให้ฤๅษีเป็นผู้สร้าง คำว่า “ฤๅษี” หมายถึง ชีผ้าขาว หรือชีปะขาวมีปรากฏในพงศาวดารเมืองน่าน เช่น ชีปะขาวเชียงค้อมวัดใต้ เป็นต้น ผู้อยู่ตามถ้ำตามป่าเขามีผู้คนให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างสูง จึงเป็นผู้มีบารมีในการชักชวนชาวบ้านชาวเมืองให้ช่วยกันถากป่าสร้างบ้านแปลงเมือง สมัยโบราณนั้น พระสงฆ์ยังไม่มีอิทธิพลในสังคมมากนัก ชีผ้าขาวหรือฤๅษีจึงได้รับการยอมรับนับถืออย่างสูงจากสังคมยุคนั้น ท่านจึงเป็นผู้นำทางจิตใจ เป็นผู้ประสานประโยชน์ในสังคมระหว่างคนชั้นสูงคือผู้ครองเมืองกับคนชั้นล่างคือชาวบ้านชาวเมือง ตำนานการสร้างเมืองหริภุญชัย เมืองเขลางค์นคร ก็มีฤๅษีเป็นผู้สร้างให้เจ้าชาย ในตำนานของพ่อขุนงำเมืองก็ไปเรียนวิชากับพระฤๅษีที่เขาสมอคอน เมืองพิจิตร พร้อมกับพระร่วงเจ้า และเครื่องรางของขลังวัตถุมงคลยุคนั้นก็สร้างขึ้นโดยฤๅษีหรือชีผ้าขาว เช่น พระรอดลำพูน พระขี้มกอก พระผิงสุพรรณ เป็นต้น รูปฤๅษีที่พบจากโบราณสถานแห่งหนึ่ง ซึ่งมีคราบกรุเป็นสนิมเหล็กเกาะติดแน่นแบบเดียวกับพระรอดลำพูนก็คงสร้างมาในยุคเดียวกัน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นรูปฤๅษีนารอด ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า ผู้นำทางจิตวิญญาณในยุคโบราณคือฤๅษีหรือชีผ้าขาว ต่อมาเมื่อเจ้าเมืองแต่ละเมืองในยุคราชวงศ์พระเจ้านั่งราชย์รับเอาพระพุทธรูปลัทธิลัทธิเข้ามา พระสงฆ์ก็เริ่มมีบทบาททางสังคมมากขึ้น ในเมืองน่านนั้นเมื่อกล่าวถึงพระพุทธรูปที่ตั้งเดิมในหนังสือมูลศาสนา กล่าวถึงพระพุทธรูปในล้านนา มี ๑๖ นิกายตั้งเดิม เมืองน่านก็มีพระพุทธรูปนิกายเมืองน่านและเจริญเพื่อ่งฟูที่สุดในสมัยพระเจ้าติโลกราชรัชกาลที่ ๙ แห่งเชียงใหม่

^๑วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาปรากฏให้เห็นตั้งแต่ คำว่า เมืองน่าน แต่เดิมมาเรียกว่า “เมืองนครน่าน” “เมืองน่าน” และ “นันทบุรี” แต่ตามศิลาจารึกของพระเจ้าพ่อขุนรามคำแหงราว พ.ศ. ๑๘๒๐ เศษ เรียกว่า “เมืองน่าน” ส่วนนามที่เรียกว่า “เมืองน่าน” นี้ปรากฏในตำนานพระธาตุแช่แห้งว่าเป็นนามที่ได้มีขึ้นโดยพุทธทำนาย แต่ทั้งนี้สันนิษฐานว่าเกี่ยวกับความนิยมของชาวล้านนาไทยในการแต่งตำนานในอันที่จะสืบสาวราวเรื่องให้เข้าไปต่อเนื่องกับสมัยพุทธกาลเป็นข้อใหญ่ เพราะนาม “เมืองน่าน” นั้น มีเหตุผลเพียงเพื่อจะยกย่องพระธาตุแช่แห้งอันเป็นปูชนียสถานสำคัญของบ้านเมืองให้มีกำเนิดขึ้นในสมัยพุทธกาลเท่านั้น และคำที่เรียกว่า “เมืองน่าน” นั้นก็ไม่ปรากฏเรียกในพงศาวดารเมืองน่านเลย นอกจากจะเรียกกันในตำนานพระธาตุแช่แห้งอยู่ช่วงหนึ่งแล้วก็หายไป ส่วนนาม “นันทบุรี” ปรากฏว่าเรียกกันอยู่แทบทุกตำนาน และเชื่อว่าได้มีกำเนิดขึ้นในชั้นหลังในสมัยมัธยมประวัติ เพราะครั้งนั้นทางล้านนามีผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีมาก เหตุแต่ได้มีพระสงฆ์ในลังกามาสืบศาสนาติดต่อกับล้านนาอยู่ช้านาน นาม “นันทบุรี” ที่ตั้งขึ้นใหม่ก็ไม่จำเป็นจะต้องเอาความหมายจากนามเดิม เพียงแต่ให้มีสำเนียงสัมผัสสอดคล้องกันไปกับคำเดิมนั้น แม้ว่า “เมืองน่าน” จะได้คำใหม่ว่า “นันทบุรี” แล้ว ก็ยังมีได้ทั้งนามเดิมเสียทีเดียวจนเรียกคู่กันมาว่า “นันทบุรี ศรีนครน่าน” ซึ่งใช้กันในทางราชการในสมัยโบราณและศุภอักษร นามเมือง “นันทบุรี” เป็นนามที่ไพเราะและมีความหมายเป็นมงคลนาม แต่ก็มีหลายพยางค์และเรียกยาก ความที่ไม่นิยมในการที่จะต้องเขียนหรือเรียกกันยืดยาว จึงหันกลับมานิยมนามเมืองไปตามเดิมน่า “เมืองน่าน” トラบมาจนถึงปัจจุบัน

หลักฐานทางพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งที่ปรากฏ คือตำนานพระอัมภาค เรียกชื่อเมืองน่านว่า “นันทสุวรรณนคร” และในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกว่า “กาวราชนคร” นัยว่าเป็นแคว้น “กาว” ซึ่งเลื่อนมาจากคำว่า “แกว, กอย, ก้อ และก๊วย” ซึ่งเป็นภาษาจีนแปลว่า “ผี” หรือ “พวกดำมืด” (อนารยะ) อันหมายถึงชนชาติที่นำอาศัยอยู่ในแคว้นน่านแต่ดึกดำบรรพ์ ตำนานเก่าๆ มักเรียกเมืองน่านอีกคำหนึ่งว่า “กาวน่าน” คำนี้น่าจะถูกเรียกจากชนชาติที่เจริญอันอยู่ทางเหนือ เพราะคำว่า “น่าน” มีสำเนียงคล้ายกับคำจีนว่า “นาง” ซึ่งแปลว่าทิศใต้ ฉะนั้น “กาวน่าน” ก็คือ “คนดำที่อยู่ทางทิศใต้” นั่นเอง ความข้อนี้อาจผิดหรือถูกก็ได้แต่ก็ปรากฏว่าได้มีพวก “กาว” หรือ “แกว” ฝายตะวันออกอันอยู่ใกล้เคียงกับกาวฝ่ายใต้อยู่อีกพวกหนึ่งคือญวนในปัจจุบัน และนามของแคว้นน่านเดิมน่าจะมีนามมาจาก “กาวน่าน” ตามตำนานเก่าและเหตุผลที่กล่าวแล้ว น่าจะถูกต้องกว่านามอื่นๆ ต่อมาเมื่อชนชาติพวกหนึ่งได้อพยพตั้งอยู่ในแถบแคว้นกาวน่านแล้ว คำว่า “กาว” จึงได้หายไป คงเหลือเฉพาะแต่คำว่า “น่าน” เป็นนามเมืองมาจนถึงปัจจุบัน

เมืองน่าน ในสมัยโบราณเป็นอาณาจักรเล็กๆ ส่วนหนึ่งในล้านนาไทยตั้งอยู่ในอาณาจักรใหญ่ที่มีจำนวนมากกว่า ทางทิศตะวันตกได้แก่ ล้านนาไทย ซึ่งมีเชียงใหม่เป็นราชธานีสำคัญ และพม่าซึ่งอยู่ถัดต่อไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีหลวงพระบางและสิบสองพันนา และมีอาณาจักรสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาอยู่ทางทิศใต้ ฉะนั้นสภาพการของแคว้นน่านจึงตกอยู่ด้วยเหตุผลว่า ถ้าอาณาจักรใดมีอำนาจมาก แคว้นน่านก็ตกไปอยู่ในอำนาจของอาณาจักรนั้น ที่จะตั้งเป็นเอกราชโดยลำพังตนเองนั้นตามที่ได้ปรากฏในประวัติความเป็นมาที่น้อยที่สุด โดยถูกรั้งกันไปรั้งกันมาอยู่ จนกระทั่งอาณาจักรสยามได้รวบรวมอาณาจักรล้านนาไทยทั้งหมดไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สมัยใดที่แคว้นน่านตกอยู่ในความปกครองของอาณาจักรสยามหรือล้านนาไทยด้วยกัน สมัยนั้นความรุ่งเรืองร่มเย็นเป็นสุขก็มีเป็นปกติอยู่แก่บ้านเมือง เพราะอาณาจักรทั้งสองนี้ปกครองด้วยความยุติธรรมและปรารถนาดี ปราศจากเสียซึ่งการวิหิงสาเบียดเบียน ถ้าเมื่อใดต้องตกไปอยู่ในความปกครองของพม่า บ้านเมืองเดือดร้อนระส่ำระสายเพราะวิธีการปกครองของพม่าไม่เป็นการสร้างสรรค์มีแต่จะทำลาย และกอบโกยหาผลประโยชน์ในเมืองขึ้นด้วยลักษณะทารุณกรรมนานาประการ ซึ่งปรากฏเป็นพฤติกรรมอันขมขื่นเกิดขึ้นแก่ชาติทั้งปวงที่ตกอยู่ในสมัยที่พม่ามีอำนาจอยู่ทั่วๆ กัน นอกจากนี้แคว้นน่านยังถูกรุกรานราววิจากเพื่อนบ้าน ซึ่งมาจากทางหลวงพระบางและสิบสองพันนา บางคราวก็สามารถตีทัพเหล่านั้นแตกไป บางคราวก็พาลเสียบ้านเมืองหรือต้องอพยพเข้าป่าถอยร่นไปตั้งอยู่ในเมืองตอนเหนือบ้าง ตอนใต้บ้าง

ด้านพระพุทธศาสนานั้นก็ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเถรวาทลังคาวงศ์ และอิทธิพลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มาจากเมืองการปกครองตามยุคตามสมัย เมื่อใดเมืองน่านปกครองโดยพม่า ก็จะมีรูปลักษณะเป็นไปตามแบบพระพุทธศาสนาแบบพม่าซึ่งมีหลักฐานด้านพุทธศิลป์ เช่น กำแพงแก้วรอบองค์พระธาตุแช่แห้งเป็นศิลปะพุกาม พระธาตุแช่แห้งน้อย พระประธานในวัดต่างๆ เป็นอิทธิพลจากศิลปะพุกาม พระประธานวัดหัวเวียงใต้ พระประธานวัดกู่คำ พระประธานวัดพม่าเก่า ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัดสวนตาล เป็นต้น

ในด้านพระพุทธศาสนาจากประเทศจีน สืบเนื่องตั้งแต่ต้นประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงก่อนจะมาเมืองน่านว่ามีเชื้อสายมาจากชนชาติในอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งตั้งอยู่ในประเทศจีนได้อพยพจากเมืองเดิมลงมาสู่พื้นที่ทางใต้ และแยกย้ายกันไปตั้งอยู่ในภูมิภาคต่างๆ แล้ว ส่วนหนึ่งของไทยเดิมได้ข้ามแม่น้ำโขงลงมาสู่แคว้นสยามสุวรรณภูมิ ตั้งเมือง

เชียงแสนหรือนครโยนกขึ้นเป็นราชธานี ภายหลังจากขอมได้แผ่อำนาจขยายอาณาเขตต่อขึ้น มาจนถึงแคว้นโยนก และใช้กำลังกองทัพปราบปรามนครโยนกรบคาบในราวกลางพุทธ ศตวรรษที่ ๑๗ ขอมก็เข้าปกครองแคว้นสยามสุวรรณภูมิฝั่งใต้แม่น้ำโขงตลอดไป ต่อมา พระเจ้าพรหมมหาราชประมุขของชาวไทยในแคว้นโยนก ได้ระดมกำลังเข้าขับไล่ขอมออก ไปจากแคว้นโยนก และชิงหัวเมืองใหญ่น้อยของขอมได้เป็นอันมาก แผ่อำนาจเขตลงมา ตลอดแดนที่เรียกว่า “ล้านนา” คือภาคพายัพในปัจจุบันแล้วสร้างนครชัยปราการ (เมือง ผาง) ขึ้นเป็นราชธานีแห่งอาณาจักรล้านนาในราว พ.ศ. ๑๖๖๑ นครชัยปราการดำรง อิสระภาพมาจนราว พ.ศ. ๑๗๓๑ ถึงสมัยพระเจ้าสิริชัยก็ถูกข้าศึก (ซึ่งตามพงศาวดาร ต่างๆ กล่าวว่า เป็นมอญบ้าง ไทใหญ่บ้าง) ยกทัพมาตีนครชัยปราการ พระเจ้าสิริชัยเห็น เหลือกำลังที่จะต้านทาน จึงอพยพพลเมืองและสมัครพรรคพวกกันลงมาทางใต้ภายหลัง เชื้อวงศ์เชียงรายจึงได้ไปเป็นกษัตริย์สำคัญขึ้นในกรุงสุโขทัย และเมืองสุพรรณภูมิเรียกว่า “ราชวงศ์เชียงราย” เป็นลำดับต่อไป ฝ่ายข้างอาณาจักรล้านนาตั้งแต่พระเจ้าสิริชัยถึงนคร ชัยปราการอพยพมาทางใต้แล้วจำเนียรกาลต่อมาพวกไทยที่เหลืออยู่ก็ควบคุมกันตั้งบ้าน เมืองขึ้นหลายแห่ง ต่างฝ่ายต่างตั้งเป็นอิสระแก่กัน ตลอดทั้งอาณาจักรในราวพุทธศตวรรษ ที่ ๑๖ หัวเมืองต่างๆ ที่เป็นนครใหญ่ที่สำคัญมี ๓ นคร คือ นครเงินยาง (เชียงแสน) ตั้งอยู่ ฝ่ายเหนือ นครพะเยา ตั้งอยู่ตอนกลาง นครหริภุญชัย ตั้งอยู่ฝ่ายใต้ และนครน่านก็เชื่อว่า ได้กำเนิดขึ้นแล้วในยุคนั้น แต่เค้าเงื่อนตามพงศาวดารโยนกอันกล่าวถึงตำนานฝ่ายเหนือได้ ความว่า ขอมซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองละโว้ได้มีอำนาจปกครองอาณาจักรล้านนาทั้งหมด โดย ให้ราชธิดาอันมีนามว่า “พระนางจามเทวี” ขึ้นครองเมืองหริภุญชัย (เมืองลำพูน) อิทธิพล ทางพระพุทธศาสนานั้นก็มาจากการปกครองบ้านเมืองที่เจ้าผู้ปกครองได้นำมาเผยแพร่ใน เมืองน่านอีกเหมือนกัน ดังเช่นปรากฏองค์พระธาตุวัดพญาวัต เรียกว่า พระธาตุพระนาง จามเทวี เป็นต้น

ต่อมาในราว พ.ศ. ๑๖๐๐ เมื่อพระเจ้าอรรุทธราชาธิราชแห่งกรุงพุกาม แผ่อำนาจกร เข้ามาในลุ่มน้ำเจ้าพระยาขับไล่ขอมออกไป ต่อมาพวกล้านนาได้กลับตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นที่ เมืองเชียงแสนอีกวาระหนึ่ง ผู้ที่เป็นปฐมกษัตริย์ต้นวงศ์นี้มีนามว่า “จักรราช” ซึ่งมีกษัตริย์ สืบราชวงศ์ครองเมืองอยู่ทั่วอาณาจักรล้านนาทั้งปวง ตามตำนานอันว่าด้วยลำดับวงศ์ จักกราชข้างฝ่ายเมืองน่าน ก็ยืนยันไว้ว่ากษัตริย์ครองเมืองน่านในยุคโบราณได้สืบมาจาก วงศ์นี้

เมื่อกล่าวถึงพระพุทธศาสนาในช่วงที่เมืองน่านได้มีความสัมพันธ์กับเมืองสุโขทัย ก็มี การนำเอาพระพุทธศาสนาในลัทธิแบบลังกาวงศ์เข้ามาสู่เมืองน่าน ตามหลักฐานที่ปรากฏ

ความเป็นมาว่า เมืองน่านได้มีกำเนิดเป็นหลักฐานครั้งแรกที่เมืองวรนคร (เมืองบัว) ซึ่งเป็นอำเภอหนึ่งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดน่านในปัจจุบัน ตามพงศาวดารกล่าวว่า พระยาภูคาเจ้าเมืองย่าง (อยู่ในท้องที่ตำบลศิลาเพชร อำเภอบัว) มีราชบุตร ๒ องค์ องค์พี่ชื่อ “ขุนนุ่น” องค์น้องชื่อ “ขุนฟอง” เมื่อเจริญวัยขึ้น พระมหาเถรแดงได้สร้างเมืองทางฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขงชื่อว่า “จันทบุรี” (หลวงพระบาง) ให้แก่ขุนนุ่นผู้พี่ แล้วสร้างเมืองริมฝั่งแม่น้ำน่านชื่อว่า “วรนคร” ให้แก่ขุนฟองผู้น้องและแบ่งอาณาเขตของสองเมืองขึ้นคือฝ่ายวรนครทิศเหนือถึงเมืองท่านุ่นริมฝั่งแม่น้ำโขง ทิศใต้สุดศาลเมืองล่าง (เข้าใจว่าเป็นเมืองย่าง) เป็นแดน กาลเวลาดังกล่าวตกอยู่ในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง แห่งกรุงสุโขทัย ทางอาณาจักรล้านนาก็มีพระยาลำเมืองเป็นเจ้าเมืองพะเยา และพระยาเม็งรายเป็นเจ้านครเชียงราย ในขั้นแรกที่สร้างเมืองนี้ขึ้นนั้น ไม่ปรากฏศักราชว่าเป็นพุทธศักราช ๑๘๖๕ ก็ต่อเมื่อเจ้าเมืองวรนครได้ล่วงไปแล้วถึง ๒ องค์ ถ้าจะคาดคะเนตามเหตุการณ์ในพงศาวดารเมืองน่านตอนนี้และนับถอยหลังทวนไปหาการตั้งเมืองวรนครแล้ว ก็ไม่เกิน ๔๐ ปี คือประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๕ แต่ตามพงศาวดารโยนกที่กล่าวตามตำนานเมืองเชียงแสนอันว่าด้วยลำดับวงศ์จักรราชซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ของล้านนาในเมืองเชียงรายกล่าวว่า นับตั้งแต่ลาวจักรราชไปได้ ๑๒ ชั่วกษัตริย์ถึงพระยาลาวจังกาเรือนแก้ว ก็เสียเมืองไชยวรนครเชียงรายให้แก่พระยาน่านหรือนันทบุรีผู้ชื่อว่า “พระยากือคำล้าน” ราว พ.ศ. ๑๕๑๘ ประการหนึ่ง กับเมื่อขุนเจืองกษัตริย์เมืองพะเยา ลำดับที่ ๒ มีอายุได้ ๑๖ ปี คือ พ.ศ. ๑๖๕๗ ได้มาคล้องช้าง ณ เมืองน่าน พระยาน่านผู้มีนามว่า “พลทะวะ” ยกราชธิดานามว่า “พระนางจันทรวเทวี” ให้เป็นภรรยาของขุนเจืองประการหนึ่ง หรือในขั้นหลังที่สุด เมื่อขุนเจืองได้ปราบดาภิเษกครองเมืองแก้วได้ ๑๔ ปี คือ พ.ศ. ๑๖๙๑ มีโอรสกับพระนางอู่แก้วราชธิดาพระยาแก้ว ๓ องค์ ผู้พี่ชื่อ “ท้าวอ้ายผาเรือง” ผู้กลางชื่อ “ท้าวอี้คำหาบ” ผู้น้องชื่อ “ท้าวสามชুমแสง” ครั้นราชกุมารทั้งสามเจริญวัยแล้วจึงยกราชสมบัติเมืองแก้วให้แก่ท้าวอ้ายผาเรืองผู้เป็นราชโอรสองค์ใหญ่ แล้วโอรสผู้กลางชื่อท้าวอี้คำหาบให้ไปเป็นพระยาครองเมืองลานช้าง และโอรสผู้น้องอันชื่อท้าวสามชুমแสงมาเป็นพระยาครองเมืองนันทบุรี (น่าน)

ประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๐ มีบุคคลสำคัญเกิดขึ้นในล้านนาไทย ๒ คน คือพระยาลำเมือง เจ้าเมืองพะเยา กับพระยาเม็งราย เจ้าเมืองเชียงราย ส่วนทางอาณาจักรสุโขทัยมีพระเจ้ารามคำแหง เป็นพระมหากษัตริย์ที่เรืองพระเดชานุภาพอยู่ทางทิศใต้อีกพระองค์หนึ่ง หลังจากแคว้นน่านได้ตั้งวรนครขึ้นแล้ว พระยาลำเมืองเจ้าเมืองพะเยาก็เข้ามายึดเมืองวรนครเป็นเมืองขึ้น การเข้ามาถือเอาซึ่งเมืองวรนครครั้งนี้เป็นการง่ายมาก มิได้มี

การรบพุ่งแต่อย่างใด เพราะทางฝ่ายวรรณครไม่ทันรู้ตัว เตรียมการป้องกันไม่ทัน ครั้งนั้น เจ้าเมืองวรรณครเป็นชายาของพระเจ้าเก้าเกื้อเจ้าเมืองวรรณคร อันดับที่ ๒ ซึ่งได้ละเมืองวรรณครไว้ให้แก่ชายา แล้วไปครอบครองเมืองอย่างอยู่อีกฝ่ายหนึ่ง การที่เสียเมืองวรรณครให้แก่แคว้นพะเยาครั้งนี้ ไม่ปรากฏว่าพระเจ้าเก้าเกื้อได้ทำการแก้แค้นต่อพระยงำเมืองแต่ประการใด เห็นจะไม่มีกำลังเพียงพอที่จะทำการนั้นเอง ในขณะที่พระยงำเมืองเข้ามาถึงวรรณครนั้น นางพระยารวรรณครได้หนีออกไปจากเมืองได้ไปคลอดบุตรระหว่างทางเป็นชาย ภายหลังเมื่อกุมารนั้นมีอายุ ๑๖ ปี ได้ถวายเป็นบุตรอยู่ในราชสำนักพระยงำเมือง และพระยงำเมืองโปรดปรานให้นามว่า ขุนไสยศ และให้ไปครองเมืองปราด ส่วนเมืองวรรณครนั้น พระยงำเมืองให้นางชายาผู้หนึ่งชื่อว่า อัวลิ้ม กับบุตรชายชื่อว่า อามป้อม มาครองแทน

ภายหลังนางอัวลิ้มเกิดผิดใจกับพระยงำเมือง ด้วยเรื่องเป็นเชิงว่าพระยงำเมืองระแวงในความจงรักภักดีของนาง นางเจ็บใจจึงร่วมคิดกับขุนไสยศ เจ้าเมืองปราดแข็งเมืองต่อพระยงำเมืองและมาตั้งอยู่ที่ วรรณคร แล้วขุนไสยศกับนางอัวลิ้มก็สมสู่อยู่ด้วยกันฉันทสำมิภริยา ความทั้งนี้ทราบถึงพระยงำเมืองจึงยกกองทัพมาตีวรรณคร ทางฝ่ายเมืองวรรณครให้เจ้าอามป้อมเป็นทัพยกออกไปเมื่อกองทัพทั้งสองฝ่ายได้ปะทะทำการรบกันเพียงเล็กน้อย พระยงำเมืองก็เลิกทัพกลับไป นับว่าเกิดความสลดพระทัยในการที่บิดากับบุตรต้องมาทำสงครามกัน ต่อจากนี้ขุนไสยศได้อภิเษกเป็นเจ้าเมืองวรรณคร มีนามว่า “พระยาผานอง” ในปี ๑๘๖๕ นับแต่นั้นมาการเกี่ยวข้องกับแคว้นพะเยากับแคว้นน่านก็ขาดตอนไปเฉยๆ ไม่มีเรื่องกล่าวถึงกันอีกเลย ส่วนการเกี่ยวข้องกับเมืองน่านกับกรุงสุโขทัย ได้ความตามศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่า เมืองน่านเป็นเมืองประเทศราชของกรุงสุโขทัย

ในด้านพระพุทธศาสนา เมื่อน่านมีความสำคัญอย่างยิ่งที่เมืองสุโขทัยได้ให้มีพระสมณชุตจากลังกามาเป็นหลักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเมืองน่าน ตามหลังสี่มูลศาสนาว่า ได้ส่งพระสมณชุต นามว่า พระสยัมภู เป็น ๑ ใน ๗ ของพระสมณชุตที่สุโขทัยได้นิมนต์มาจากเมืองลังกา ในยุคนี้นี้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง ถือได้ว่าเป็นแหล่งศึกษาศึกษาสำคัญแห่งหนึ่งในล้านนาตะวันออก อิทธิพลดังกล่าวจึงมีศิลาจารึก ตำรา บทเรียน คัมภีร์สำคัญในพระไตรปิฎก หลักพระธรรมพระวินัยมีปรากฏให้เห็น แต่ขณะเดียวกันพระพุทธศาสนาก็ยังผสมกับคติความเชื่อดั้งเดิมของเมืองน่านด้วย คือ ผีและวิญญาณบรรพบุรุษชน

ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาจะควบคู่กับการเมืองการปกครองไปด้วย ดังจะกล่าวถึงว่า ต่อมาเมื่อพระยาเก้าเกื้อเจ้าเมืองย่างถึงแก่พิราลัยแล้ว เมืองย่างก็รวมเป็นเมืองเดียวกับวรรณคร อันดับกาลต่อไป ทางกรุงสุโขทัย เมื่อพ่อขุนรามคำแหงสวรรคต

แล้ว ราชโอรสได้ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔ ทรงพระนามว่า พระเจ้าฤไทยชัยเชษฐ หรือพระเจ้าเลอไทในรัชกาลนี้พระเจ้าแสนเมืองมิ่ง พระเจ้ากรุงเมาะตะมะแห่งราชวงศ์ พาร์วูแข็งเมือง แล้วยกกองทัพมาตีเมืองทวาย เมืองตะนาวศรีของอาณาจักรสุโขทัยได้ในปี พ.ศ. ๑๘๖๑ พระเจ้าฤไทยชัยเชษฐแต่งกองทัพไปปราบปรามก็ไม่สำเร็จ แต่นั้นมา อาณาจักรสุโขทัยก็เสื่อมลง เป็นเหตุให้บรรดาหัวเมืองขึ้นขึ้นนอกพากันกระด้างกระเดื่อง ขึ้นเป็นลำดับ ฝ่ายทางอาณาจักรล้านนา ราชวงศ์พระยาเม็งรายได้สืบราชสมบัติต่อกันมา จนถึงพระยากำฟู ได้รวบรวมแคว้นล้านนาอันมีเมืองหริภุญชัย พะเยา และเงินยางให้กลับ รวมกันเข้าเป็นอาณาจักรอันเดียวกัน ต่อจากกษัตริย์องค์นี้มาอีกองค์เดียวก็ย้ายราชธานี จากเชียงใหม่ไปตั้งอยู่ที่เชียงใหม่ตามเดิม ส่วนอาณาจักรสุพรรณภูมิอันตั้งอยู่ทางทิศใต้ถัด จากอาณาจักรสุโขทัยลงไป เมื่อเจ้าเมืองอุทองถึงแก่พิราลัยแล้ว เชื้อสายราชวงศ์เชียงราย ผู้เป็นบุตรเขยก็ได้สืบตำแหน่งเป็นเจ้าเมือง เป็นพระเจ้าอุทองสืบต่อมาภายหลังพระเจ้า อุทองก็ย้ายราชธานีมาตั้ง ณ เมืองอโยธยา เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๙๐ และมีอาณาพอยู่ทางใต้ อีกฝ่ายหนึ่ง ขณะเมื่ออาณาจักรสุโขทัยอ่อนอำนาจลงนั้น ประเทศราชต่างๆ โดยมากก็ คิดตั้งตัวเป็นเอกราช แต่กำลังเมืองประเทศราชทั้งปวงไม่สม่าเสมอกัน ที่เป็นเมืองเล็ก เมืองน้อยก็เห็นจะพันวิสัยก็คงจะสงบนิ่งอยู่ไม่ต้องการอะไรยิ่งไปกว่าที่จะรักษาเอาตัวรอด แม้เมืองอื่นๆ จะได้กระด้างกระเดื่องต่อกรุงสุโขทัยไปแล้วเป็นอันมาก แต่เมืองน่านยังคง สงบเป็นปกติอยู่ ยังมีการเกี่ยวข้องกับกรุงสุโขทัยโดยฐานะเป็นเมืองออก

เมื่อกรุงสุโขทัยอ่อนอำนาจลง แต่ความเป็นไปภายในบ้านเมืองยังคงมั่นคงอยู่ แม้ ทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยาซึ่งเรืองเดชานุภาพปรากฏขึ้น ยังสงบไม่รุกราน ครั้งนั้นกรุงสุโขทัย ยังคงจะมีเมืองขึ้นเหลืออยู่บ้าง แม้จะมีเหลืออยู่น้อย แต่จำนวนที่เหลือนั้นต้องมีเมืองน่าน อยู่ด้วยเมืองหนึ่ง เป็นธรรมดาว่าเจ้าเมืองประเทศราช จะต้องเข้าไปช่วยในการมทรรรมที่ กล่าวมาแล้ว ดังปรากฏตามที่เจ้าเมืองน่านได้ไปนั้น เพราะกิจการในฝ่ายพระศาสนาพระ มหาธรรมราชา ทรงถือเป็นรัฐประศาสนนโยบายสำคัญ ในการปกครองพระราชอาณาจักร ส่วนหนึ่ง ควรเทียบได้ว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงบำเพ็ญจักรวรรดิวัตร แผ่นพระราชอาณาจักร และพระราชอำนาจด้วยการปกครองปราบปรามราชศัตรูฉันทิเด พระมหาธรรมราชาลิไทก็ ทรงบำเพ็ญในทางที่จะเป็นธรรมราชา คือปกครองพระราชอาณาจักรด้วยธรรมานุภาพเป็น สำคัญฉันทันั้น ในรัชสมัยนี้จึงเป็นอันยุติได้ว่า เมืองน่านยังคงเป็นเมืองประเทศราชของกรุง สุโขทัยอยู่ต่อไป

สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงสุโขทัยได้เกิดขึ้นอย่างประปราย พระยากำแหง เจ้าเมืองกำแพงเพชร ได้กองทัพท้าวผากองมาช่วยรักษาเมืองกำแพงเพชรอีกทัพหนึ่ง

ทัพท้าวผากองและเจ้าเมืองกำแพงเพชร ยกเข้าปะทะกับทัพฝ่ายกรุงศรีอยุธยา สู้ไม่ได้ ท้าวผากองจึงเลิกทัพหนี สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ เสด็จยกทัพตามตีทัพท้าวผากองแตกพ่ายไป แต่ยั้งตีเมืองกำแพงเพชรไม่ได้ ในระหว่างเหตุการณ์นี้ ทางฝ่ายเมืองน่าน พระยาผากองเป็นเจ้าเมือง ย้ายเมืองจากแช่แห้งข้ามแม่น้ำน่านมาตั้งเมืองใหญ่ที่บ้านห้วยไค้ รัชสมัยของพระยาผากองเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๑๑ ถึง พ.ศ. ๑๙๓๑ และเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ปราบอาณาจักรสุโขทัยให้อ่อนน้อมเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ สิ้นเชิงแล้ว เมืองน่านก็เป็นอิสระ การขาดตอนจากอาณาจักรสุโขทัย

สรุปได้ว่าเมืองน่านในยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ในด้านพระพุทธศาสนาของเมืองน่านก่อนประวัติศาสตร์ ดังได้กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า เมืองน่านได้รับอิทธิพลด้านต่างๆ ผสมผสานกันจนมาเป็นพระพุทธศาสนาเมืองน่าน ดังปรากฏได้อย่างชัดเจนในยุคสมัยเมืองสุโขทัย กล่าวว่าการปฏิสังขรณ์เมืองน่านเริ่มปรากฏขึ้นราว พ.ศ. ๑๘๒๕ ภายใต้การนำของพญาภูคาและนางพญาจำปาผู้เป็นชายา ซึ่งทั้งสองเป็นชาวเมืองเงินยาง ได้เป็นแกนนำพาผู้คนอพยพมาตั้งศูนย์การปกครองอยู่ที่เมืองล่าง ต่อมาเพี้ยนเป็นเมืองย่าง (เชื่อกันว่าเป็นบริเวณริมฝั่งด้านใต้ของแม่น้ำย่างบริเวณตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว เลยไปถึงลำน้ำบัว ไกล่ทิวเขาตอยภูคาในเขตบ้านเสี้ยว บ้านทุ่งฮ่อง บ้านลอมกลาง ตำบลยม อำเภอท่าวังผา) เพราะปรากฏร่องรอยชุมชนในสภาพที่เป็นคูน้ำคันดิน และกำแพงเมืองซ้อนกันอยู่ เห็นชัดเจนที่สุดคือบริเวณข้างพระธาตุจอมพริกบ้านเสี้ยวมีกำแพงเมืองปรากฏอยู่ซึ่งเป็นปรากฏการที่ค้ำได้ และป้อมปราการที่ค้ำเห็นลักษณะที่ปรากฏเป็นสันกำแพงดินบนยอดดอยม่อนหลวง บ้านลอมกลางเป็นกำแพงเมืองสูงถึง ๓ ชั้น ในแต่ละชั้นกว้าง ๓ เมตร สูง ๕ เมตร ขนานไปกับยอดดอยม่อนหลวง ต่อมาพระยาภูคาได้ขยายอาณาเขตปกครองออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยส่งราชบุตรบุญธรรม ๒ คนไปสร้างเมืองใหม่ โดยขุนนุ่นผู้ไปสร้างเมืองจันทบุรี (เมืองพระบาง) และขุนฟองผู้ไปสร้างเมืองวรรณครหรือเมืองปัว

ภายหลังขุนฟองถึงแก่พิราลัย เจ้าแก้วเกื่อนราชบุตรจึงได้ขึ้นครองเมืองปัวแทน ด้านพญาภูคาครองเมืองอย่างมานานและมีอายุมากขึ้น มีความประสงค์จะให้เจ้าแก้วเกื่อนผู้หลานมาครองเมืองอย่างแทน จึงให้เสนาอำมาตย์ไปเชิญ เจ้าแก้วเกื่อนเกรงใจจึงยอมไปอยู่เมืองย่างและมอบให้ชายาคือนางพญาแม่ท้าวคำปินดูแลรักษาเมืองปัวแทน เมื่อพญาภูคาถึงแก่พิราลัย เจ้าแก้วเกื่อนจึงครองเมืองอย่างแทน ในช่วงที่เมืองปัวว่างจากผู้นำ เนื่องจากเจ้าแก้วเกื่อนไปครองเมืองอย่างแทนปุนั้น พญาจำเมืองเจ้าผู้ครองเมืองพะเยา จึงได้ขยายอิทธิพลเข้าครอบครองบ้านเมืองในเขตเมืองน่านทั้งหมด นางพญาแม่ท้าว

คำปิ่นพร้อมด้วยบุตรในครรภ์ได้หลบหนีไปอยู่บ้านห้วยแร่ จนคลอดได้บุตรชายชื่อว่า เจ้าขุนใส เติบใหญ่ได้เป็นขุนนางรับใช้พญาเจ้าเมืองจนเป็นที่โปรดปราน พญาเจ้าเมืองจึงสถาปนาให้เป็นเจ้าขุนใสยศ ครองเมืองปราด ภายหลังมีกำลังพลมากขึ้นจึงยกทัพมาต่อสู้อันจนหลุดพ้นจากอำนาจเมืองพะเยา และได้รับการสถาปนาเป็นพญาผานอง ขึ้นครองเมืองปัวอย่างอิสระระหว่างปี ๑๘๖๕-๑๘๙๔ รวม ๓๐ ปีจึงพิราลัย

สิ่งที่ปรากฏให้เห็นการเชื่อมความสัมพันธ์กันก็คือ องค์พระบรมธาตุแช่แห้ง อนุสรณ์ความรักและความสัมพันธ์ ระหว่างเมืองน่านกับเมืองสุโขทัยในอดีต

ในสมัยของพญาการเมือง (ครานเมือง) โอรสของพญาผานอง เมืองปัวได้มีการขยายตัวมากขึ้น ตลอดจนมีความสัมพันธ์กับเมืองสุโขทัยอย่างใกล้ชิด พงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงพญาการเมืองว่า ได้รับเชิญจากเจ้าเมืองสุโขทัย (พระมหาธรรมราชาลิไท) ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย (วัดอัมพวนาราม) ขากลับเจ้าเมืองสุโขทัย ได้พระราชทานพระธาตุ ๗ องค์ พระพิมพ์ทองคำ ๒๐ องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ ให้กับพญาการเมืองมาบูชา ณ เมืองปัว ด้วยพญาการเมืองได้ปรึกษาพระมหาเถรธรรมบาลจึงได้ก่อสร้างพระธาตุแช่แห้งขึ้นที่บนภูเพียงแช่แห้ง พร้อมทั้งได้อพยพผู้คนจากเมืองปัวลงมาสร้างเมืองใหม่ที่บริเวณพระธาตุแช่แห้ง เรียกว่า ภูเพียงแช่แห้งในปี พ.ศ. ๑๙๐๒ โดยมีพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์กลางเมือง (มวลสารจากพระธาตุแช่แห้งใช้ทำพระสมเด็จจิตรลดา) หลังจากพญาการเมืองถึงแก่พิราลัย โอรสคือพญาผากองขึ้นครองแทน อยู่มาเกิดปัญหาความแห้งแล้งจึงย้ายเมืองมาสร้างใหม่ที่ริมแม่น้ำน่านด้านตะวันตกบริเวณบ้านห้วยไค้ คือบริเวณที่ตั้งของจังหวัดน่านในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๑๑

ในสมัยเจ้าปู่แข่งครองเมืองระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๕๐-๑๙๖๐ ได้สร้างวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร วัดพระธาตุเขาน้อย (มวลสารจากพระธาตุเขาน้อยใช้ทำพระสมเด็จจิตรลดา) วัดพญาภู แต่สร้างไม่ทันเสร็จก็ถึงแก่พิราลัยเสียก่อน พญาจ้าวพารผาสุมผู้เป็นหลานได้สร้างต่อจนแล้วเสร็จและได้สร้างพระพุทธรูปทองคำปางลีลา ปัจจุบันคือ พระพุทธรูปนันทบุรีศรีศากยมุนี ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

เมืองน่านในสมัยอาณาจักรล้านนา

เมื่ออาณาจักรกรุงศรีอยุธยาและ อาณาจักรสุโขทัยรวมกันเป็นอาณาจักรสยาม สยามสุวรรณภูมิก็ยิ่งเหลือแต่อาณาจักรล้านนา ซึ่งเป็นดินแดนของไทยเหนือตั้งเป็นอิสระอยู่แต่ฝ่ายเดียว ไทยสยามกับไทยล้านนาได้เริ่มทำสงครามกันในปี พ.ศ. ๑๙๒๓ อันเป็นแผ่นดินของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ แคว้นน่านได้เป็นอิสระอยู่ในภาคล้านนาส่วนหนึ่ง

อันเริ่มแต่ราว พ.ศ. ๑๙๒๑ เป็นลำดับมา ระหว่างกาลนี้ยังไม่มีใครเอาใจใส่กับแคว้นน่านนัก เพราะสงครามชิงอำนาจและเขตแดนอาณาจักรใหญ่ๆ ยังกำลังติดพันกันอยู่ แคว้นน่านจึงได้ปกครองตนเองโดยความเรียบร้อยมาได้หลายปี ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของอาณาจักรสยามนี้ แคว้นน่านมีเหตุการณ์เกี่ยวข้องอยู่ด้วยเพียงเล็กน้อย แต่เกี่ยวข้องกับพม่าและลานนาด้วยกันอยู่จนตลอดอิทธิพลในยุคนี้มีทั้งพระพุทธศาสนาแบบพม่าและพระพุทธศาสนาแบบล้านนา (เชียงใหม่) เกิดขึ้นและมีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในเมืองน่าน

แคว้นน่านได้ดำรงอิสระมา ๗๒ ปี เจ้าเมืองได้สืบสมบัติผลัดเปลี่ยนกันต่อๆ มาพอถึงเจ้าอินต๊ะแก่นท้าว ใน พ.ศ. ๑๙๙๓ ก็เสียเมืองแก่พระเจ้าติโลกราชเจ้านครเชียงใหม่ มูลเหตุที่จะเกิดสงครามกับเชียงใหม่ขึ้นคราวนี้ ได้ความตามพงศาวดารโยนกกว่าท้าวลกราชบุตรที่ ๖ แห่งเจ้าพระยาสามฝั่งแกนเจ้านครเชียงใหม่ ได้ชิงสมบัติจากพระราชบิดาปราบดาภิเษกเป็นพระมหาศรีสุธรรมธิโลกราชขึ้นในนครเชียงใหม่แล้ว ครั้นล่วงมาถึงจุลศักราชที่ ๘๐๕ (พ.ศ. ๑๙๘๖) พระยาแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านแต่งกลอุบายให้ไปทูลพระเจ้าเชียงใหม่ว่าศึกแก้ว (ญวน) จักมาตกเมืองน่าน ขอกองทัพเมืองนครเชียงใหม่มาช่วยรักษาเมือง พระเจ้าเมืองเชียงใหม่ไม่ระแวงพระทัยสำคัญว่าจริง จึงแต่งทัพให้ยกมารักษามืองน่าน ก็มีได้มีศึกแก้วยกมาพระยาแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านกระทำกลอุบายหลอกหลวงต่างๆ พระเจ้าติโลกราชได้ทรงทราบว่าเป็นเมืองน่านหลอกหลวง ดังนั้นก็ทรงพระพิโรธจึงเสด็จยกกองทัพหลวงมาตีเมืองน่าน ตั้งล้อมเมืองซบเคียวกันอยู่เป็นแรมปีจึงได้เมือง พระยาแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านหนีลงไปพึ่งพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระเจ้าติโลกราชจึงตั้งให้ท้าวผาแสนผู้น้องพระยาแก่นท้าว เป็นเจ้าเมืองน่านต่อไป

เจ้าอินต๊ะแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านแต่งทูตให้นำเอาเกลือบ่อมาง ไปเป็นบรรณาการถวายพระเจ้าติโลกราชยังนครเชียงใหม่ ครั้นต่อมา พระเจ้าติโลกราชมีพระทัยปรารถนาใคร่ที่ได้เมืองน่าน ไปช่วยค้ำเมืองเชียงใหม่ จึงยกกองทัพมาตีตีเมืองและเสียเมืองแก่พระเจ้าติโลกราชในปีนั้น และเจ้าอินต๊ะแก่นท้าวหนีลงไปพึ่งพระยาชะเลียง (พระยาอุทิศสิริ) ข้อแตกต่างของสองตำนานนี้ที่สำคัญก็คือ สาเหตุในการทำสงคราม ตำนานทางเชียงใหม่ว่าฝ่ายน่านหลอกหลวง แต่ฝ่ายเมืองน่านก็ว่าเมืองเชียงใหม่ต้องการเมืองน่านไปเป็นเมืองส่วยเกลือ ความจริงคงจะเป็นว่าเจ้าอินต๊ะแก่นท้าวได้ส่งบรรณาการไปเมืองเชียงใหม่จริง แต่เพียงเพื่อขอความพิทักษ์รักษาในยามที่จะมีศึกมาตีเมืองน่านซึ่งมีข่าววิแววอยู่บ้าง ข้อนี้เป็นความจริงเพราะหลังจากเมืองน่านไปขึ้นแก่เชียงใหม่แล้วไม่ช้าก็มีศึกหลวงพระบางและแก้วตกมาเมืองน่านในระยะใกล้เคียงๆ กัน คงจะไม่ใช่หลอกหลวงตามตำนาน

เชียงใหม่กล่าวเป็นแน่ เพราะอยู่ดีๆ จะไปหาเหตุมาสู่บ้านเมืองก็ผิดวิสัย

ในยุคสมัยของพระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่ นับว่าเป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง ได้มีการรื้อปฏิรูปพระพุทธศาสนาแบบล้านนาเชียงใหม่ เนื่องจากพระองค์ท่านเลื่อมใสต่อพระพุทธศาสนามาก ทรงสร้างพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ เช่น พระเจ้าทองทิพย์วัดสวนตาล พระเจ้าล้านทอง พระเจ้าทันใจ ในพระวิหารวัดพระธาตุแช่แห้ง นอกจากนี้ยังสร้างศาสนวัตถุ ศาสนโบราณสถานเป็นจำนวนมากไว้กับเมืองน่าน นอกจากนี้ข้อความอื่นๆ ยกเว้นแต่ศักราช ซึ่งควรเชื่อตามที่กล่าวไว้ในพงศาวดารเมืองน่าน เพราะกล่าวไว้ชัดเจนว่า เมืองเชียงใหม่ปกครองเมืองน่านในยุคนี้มีชื่อที่นำสังเกตคือ แต่เดิมมาเมืองน่านจัดการปกครองโดยพลการตนเองทุกอย่าง ที่เป็นข้อสำคัญก็คือการสืบราชสมบัติก็ยอมเป็นไปโดยสืบสันตติวงศ์หรือโดยความพร้อมใจของพลเมืองอันเจริญขึ้น เป็นการภายในบ้านเมืองทั้งสิ้น แม้จะตกไปเป็นเมืองขึ้นของเมืองอื่น เช่น เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยก็เพียงแต่ส่งเครื่องราชบรรณาการเท่านั้น ประเทศที่ปกครองมิได้ยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจการภายในบ้านเมืองของเมืองน่าน แต่เมื่อพระเจ้าติโลกราชได้ปกครองเมืองน่านแล้ว ได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นครั้งแรกในเรื่องการตั้งเจ้าเมืองซึ่งสุดแล้วแต่พระทัยของพระเจ้าเชียงใหม่จะเห็นสมควรแต่งตั้งผู้ใด

น่านในยุคนี้ จึงไม่จำกัดว่าจะต้องลงทางสายสกุลเจ้าเมืองน่าน หรือโดยความเห็นของชาวเมืองหรือไม่ ความเป็นประเทศราชของเมืองน่านได้ถูกจำกัดลงอีกชั้นหนึ่ง ในทำนองที่จะคุมเมืองน่านให้คงเป็นดินแดนของเมืองเชียงใหม่โดยมั่นคง ส่วนการป้องกันบ้านเมืองนั้นได้รับความคุ้มครองทันทีและเหตุการณ์ดีขึ้น การศาสนาได้ย่างขึ้นสู่ความเจริญ พระมหาธาตุแช่แห้งอันเป็นปูชนียสถานประจำบ้านเมือง ซึ่งพระยาการเมืองสร้างขึ้นภายหลังเป็นที่รกร้างเลือนลหายไป ก็ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ให้คืนดีขึ้น ในสมัยนั้นเมืองน่านได้อยู่ในความปกครองของเมืองเชียงใหม่มาได้ ๑๐๘ ปี ใน พ.ศ. ๒๑๐๑ พม่าปราบล้านนารอบคอบ เมืองน่านก็ตกไปเป็นเมืองขึ้นของพม่าสืบมาแต่กาลนั้น

เมื่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ (สุวรรณเอกฉัตร) ทิวคตแล้ว หัวเมืองในราชอาณาจักรหงสาวดีก็พากันแข็งข้ออยู่ทั่วไป ที่เมืองหงสาวดีเองก็มีมอญตั้งตัวขึ้นเป็นพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง (พระเจ้าเชษฐาธิราช) แล้ว ซึ่งเป็นพี่เขยของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ เหลือกำลังที่จะปราบปรามได้ก็พาสัมภรรยาคพวกหนีไปจากเมืองหงสาวดี ภายหลังเมื่อได้ช่องสุ่มผู้คนได้เป็นกำลังพอแล้วก็ยกไปตีเมืองที่ตั้งตัวขึ้นใหม่ๆ และทำการปราบปรามพวกนี้อยู่ ๓ ปี จึงสงบเรียบร้อยแล้วก็ตั้งตัวขึ้นเป็นพระเจ้าหงสาวดีมีพระนามว่า พระเจ้าศิริสุธรรมราชา หรือ

เรียกว่า พระเจ้าบุเรงนองหรือพระเจ้าชนะสิบทิศ เมื่อพระเจ้าบุเรงนองจัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้วก็ยกไปตีเมืองอังวะ เมื่อตีเมืองอังวะแล้วก็ยกไปตีเมืองไทใหญ่และเชียงใหม่ต่อไปเป็นลำดับ

ครั้งนั้นพระเจ้าเมกุฎิไทใหญ่เมืองนายมาครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อพระเจ้าบุเรงนองไปตีเมืองนาย เจ้าเมืองนายเป็นญาติกับพระเจ้านครเชียงใหม่ จึงขอกองทัพเมืองเชียงใหม่ให้ไปช่วย พระเจ้าเชียงใหม่ได้แต่งกองทัพส่งให้ไป เมื่อพระเจ้าบุเรงนองได้เมืองนายแล้วจึงเข้าล้อมเมืองเชียงใหม่อยู่ ๓ วัน ก็เข้าเมืองเชียงใหม่ได้

ใน พ.ศ. ๒๑๐๑ เมืองน่านและเมืองอื่นๆ ในล้านนาด้วยกันที่ขึ้นเชียงใหม่ ก็ตกไปเป็นเมืองขึ้นของพม่าด้วยโดยปริยาย พม่าคงตั้งพระเจ้าเมกุฎิเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่อยู่ตามเดิม ฝ่ายทางเมืองน่าน ในขณะที่เมืองเชียงใหม่เสียแก่พม่าแล้วนั้น เจ้าเมืองน่านหนีไปจากเมืองพม่า จึงตั้งพระยาหน่อคำไชยเสถียรสงคราม (เข้าใจว่าเป็นชาวเมืองเชียงใหม่) มาเป็นเจ้าเมืองแทน

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๗ พระเจ้าเมกุฎิเจ้านครเชียงใหม่ร่วมคิดกับพระยากมลเจ้าเมืองเชียงแสน แข็งข้อต่อกรุงหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีจึงยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ ครั้งนั้นพระเจ้าเชียงใหม่เห็นเหลือกำลังที่จะสู้รบ จึงออกไปอ่อนน้อม ส่วนพระยาน่านกับพวกอพยพหนีไปพึ่งอยู่กับพระไชยเชษฐา ณ กรุงศรีสัตนาคนหุต

จากนั้นเมืองน่านและเมืองอื่นๆ ในล้านนาก็ถูกควบคุมให้อยู่ในความปกครองของพม่าที่เมืองเชียงใหม่ โดยใกล้ชิด มีสัมพันธ์ภาพไม่ขาดตอนจากกันอยู่จนกระทั่งสยามได้ขับไล่พม่าไปจากล้านนาสิ้นเชิง และรวมล้านนาเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาแบบพม่าก็มีอิทธิพลต่อเมืองน่านทั้งศาสนวัตถุและศาสนาโบราณสถาน ตลอดจนถึงหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบพม่า ดังปรากฏจนถึงปัจจุบันยังมีลูกหลานเชื้อสายพม่าอยู่ในเมืองน่านหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านหัวเวียงใต้ บ้านสวนตาล บ้านกู่คำ บ้านดอนศรีเสริม เป็นต้น

ในระหว่างที่ล้านนาได้ตกอยู่ในความปกครองของพมานั้น ได้ตัดขาดจากพม่าไปเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาอยู่ ๒ คราว ครั้งแรกเมื่อในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวร และครั้งต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ก็เป็นในช่วงเวลาอันเล็กน้อย

พอสิ้นรัชสมัยพระมหาจักรีที่ทรงเดชานุภาพแล้ว ล้านนาก็ตกไปเป็นเมืองขึ้นของพม่าตามเดิม ครั้งนั้นพม่าตั้งศูนย์กลางการปกครองล้านนาที่เมืองเชียงใหม่ มีกองทัพทหาร

และข้าหลวงมาประจำสำหรับคอยกำกับ เจ้าเมืองพม่าที่ประจำอยู่ตามเมืองต่างๆ นั้น มีทั้งพม่าและชาวพื้นเมืองที่เชียงใหม่มีเจ้าพม่ามาปกครองอยู่เป็นเวลานาน ที่เมืองน่านเองก็มีพม่ามาเป็นเจ้าเมืองหลายคน ในชั้นหลังพม่าได้ส่งกำลังทหารมาตั้งอยู่ที่เมืองเชียงแสนคุมเมืองตอนเหนือไว้อีกชั้นหนึ่ง เหตุที่พม่าควบคุมล่านาไม่ห่างเช่นนี้ ทำให้ล่านาจึงตกเป็นของพม่าอยู่จนตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา

เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๓ เจ้าเจตบุตรพรหมินทรบุตรพระยาหน่อคำไชยเสถียรสงคราม ที่พม่าตั้งเป็นเจ้าเมืองได้รับกำลังสนับสนุนจากพระหน่อแก้ว เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีพม่าเป็นเจ้าเมือง แต่ไม่สำเร็จ เจ้าเจตบุตรต้องหนีไปอยู่เมืองล่านช้างภายหลังถูกพม่าจับไปขังที่เมืองเชียงใหม่เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๑๔๖

ในปี พ.ศ. ๒๑๗๖ เจ้าอุ่นเมือง เจ้าเมืองน่านแข็งข้อต่อพม่า แล้วหนีไปเมืองล่านช้าง ภายหลังคนผู้คนกลับมาตั้งที่เมืองน่านอีก เจ้าฟ้าสุทโธเจ้าเมืองเชียงใหม่ (พม่า) ยกกองทัพมาตีเมืองน่านได้ เจ้าอุ่นเมืองหนีไปเมืองล่านช้าง ครั้งนั้นชาวบ้านชาวเมืองแตกตื่นพากันหนีไปอยู่ตามป่าตามเขาเป็นอันมาก กองทัพพม่าได้กวาดเอาราษฎรที่หนีไม่ทันและทรัพย์สินสมบัติกลับไป

ใน พ.ศ. ๒๒๔๖ เจ้าพระเมืองราชา เจ้าเมืองน่านแข็งข้อต่อพม่า พม่ายกกองทัพมาเป็นอันมาก เจ้าพระเมืองราชาเห็นเหลือกำลังที่จะต่อสู้ ก็อพยพครอบครัวหนีไปเมืองล่านช้าง ราษฎรคงแตกตื่นหนีไปเที่ยวซ่อนอยู่ตามดงตามป่าเช่นเคย ครั้งนั้นพงศาวดารเมืองน่านกล่าวว่าป้อมปราการ บ้านเรือน วัดวาอาราม พระพุทธรูป พระธรรมคัมภีร์ เจดีย์สถานต่างๆ พม่าก็ทำลายเผาเสียสิ้น จนจะเหลือให้ไว้แต่พื้นแผ่นดินว่างเปล่าเท่านั้น ฝ่ายทางเมืองเชียงใหม่เวลานั้นเล่า เมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๑ เจ้าทองคำ ชาวล่านช้างได้ครองเมืองเชียงใหม่ด้วยความรู้สึกอันเดียวกันก็แข็งข้อขึ้น กองทัพพม่ามารบรวบ้านเมืองเดือดร้อนจลาจลอยู่เสมอมา จนเสียเมืองเชียงใหม่แก่ข้าศึก ต่อจากนั้นหัวเมืองทั้งหลายต่างก็ตั้งช่องควบคุมกันเป็นหมู่เป็นเหล่าหลายพวกหลายหมู่ ต่างหมู่ต่างก็รบราฆ่าฟันกันและกัน ไพร่บ้านพลเมืองกระจัดกระจายระส่ำระสายจนหาความสุขมิได้

จนเมื่อทางอาณาจักรสยาม พระยาตาก (สิน) ได้ตั้งเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานี ตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินสยามขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ พระองค์ได้ทรงขับไล่พม่าที่เข้ามาปกครองหัวเมืองไทยออกไปจนสิ้นเชิงและปราบปรามเมืองใหญ่ๆ ที่ตั้งตัวเป็นก๊กเป็นเหล่าราบคาบในไม่ช้า ตั้งแต่นั้นมาเป็นเวลาไทยทำสงครามกับพม่าเพื่อทำลายอิสรภาพของไทยเป็นหลายครั้ง และตีพม่าปราชัยกลับไปทุกคราว กาลนี้แสงสว่างแห่ง

สันติสุขร่มเย็นได้จับภูมิภาคแห่งสยามทั่วแล้ว และยังคงทอแสงทอดมาสู่ล้านนาต่อไป ในที่สุด พ.ศ. ๒๓๑๗ ก็ได้มาถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จกรีธาทัพมาตีได้เมืองเชียงใหม่ ก่อนกาลที่ทัพหลวงใกล้จะมาถึง ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า พื้นแผ่นดินในล้านนาก็ไหวหวั่นสะเทือนเป็นเหตุประหนึ่งว่า ธรณีสันนาจะทรงพม่าไว้แต่เพียงกาลจำกัดเท่านั้น และแล้วต่อมากองทัพไทยก็ขับไล่พม่าหนีออกไปจากล้านนาเป็นอันว่า อาณาจักรล้านนาได้ผนวกเข้าเป็นอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกับอาณาจักรสยามดำรงไว้ซึ่งชาติ “ไทย” ที่ต่างแยกย้ายกันอยู่ให้เป็นชาติไทยบริบูรณ์เหมือนเช่นเดิมสืบมา ฝ่ายเมืองน่าน ในระหว่างที่ทัพกรุงธนบุรียกเข้าตีเมืองเชียงใหม่ นั้น เจ้ามโนเป็นเจ้าเมืองน่าน ได้ให้เจ้าน้อยวิสุทธราชวงศ์เมืองน่านไปในการทัพของพม่าที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อกองทัพไทยเข้าเมืองเชียงใหม่แล้ว ตัวเจ้าน้อยวิสุทธราชวงศ์ก็เกลี้ยกล่อมให้เข้าสวามิภักดิ์แล้วตั้งเป็นเจ้าเมืองน่านขึ้นต่อกรุงธนบุรีต่อไป

จากนั้นมาเมืองเชียงใหม่ก็ส่งเจ้าเมืองมาปกครองเมืองน่านซึ่งเป็นเมืองใต้การปกครองของเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งหมด ๑๘ องค์ ช่วงเวลาเกือบ ๑๐๐ ปี ได้ก่อสร้างสถานสำคัญๆ หลายแห่ง ซึ่งเป็นผลให้ชาวเมืองน่านได้รับเอาศิลปวัฒนธรรมของล้านนาเข้ามาแทนที่ศิลปวัฒนธรรมแบบสุโขทัย

ต่อมาในสมัยพระเจ้าบุเรงนองมาตีและยึดเมืองเชียงใหม่ ราชธานีของอาณาจักรล้านนา ในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ พญาพลเทพฤาษย์เจ้าเมืองน่านในขณะนั้นได้หนีไปพึ่งอาณาจักรล้านช้าง (เมืองหลวงพระบาง) และให้เมืองน่านขึ้นตรงต่อการปกครองของพม่าที่เชียงใหม่ หลังจากนั้นตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าทำให้เจ้าเมืองน่านหลายองค์แข็งข้อต่อพม่าแต่ไม่สำเร็จ ต่อมาทำให้พระเจ้ากรุงอังวะต้องส่งกองทัพจากเชียงใหม่มาปราบปรามแล้วให้ขุนนางพม่าเข้ามาดูแลโดยตรงและในตอนนี้เองการที่พม่าเข้ามาปราบปรามทำให้พม่าเผาทำลายเมือง เผาวัดวาอาราม ทำให้เมืองร้างไปเพราะผู้คนหนีเข้าป่า

ในปี พ.ศ. ๒๒๕๙ พญานาชา ผู้ที่พม่าได้ส่งมารักษาเมืองน่าน เห็นว่าเมืองร้างเจ้าผู้ครองเมืองมานาน จึงได้ขอให้พระเจ้ากรุงอังวะอภัยเชิญพญาหลวงตีนมหาวงศ์ เจ้าเมืองเชียงใหม่มาเป็นเจ้าเมืองน่าน เมืองน่านจึงมีเจ้าผู้ครองนครที่สืบเชื้อสายราชวงศ์อีกครั้ง คือ ราชวงศ์หลวงตีนมหาวงศ์ และอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่า จนถึง พ.ศ. ๒๓๑๒ สมัยที่พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงกู้เอกราชจากพม่าและตีเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งเมืองล้านนาสำเร็จ ในตอนนั้นเมืองน่านก็ถูกเกลี้ยกล่อมให้เข้าช่วยไทยรบ และให้เจ้าเมืองน่านครองเมืองตามเดิม แต่เนื่องจากเจ้าเมืองน่านนั้นไม่ตั้งมั่นในสัจจะ จึงทำให้พญาภาวิละควบคุมตัวส่งไปที่กรุงธนบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๒๑ เป็นเหตุให้น่านขาดผู้ปกครอง และช่วงนั้นเป็นช่วง

ที่ผลัดเปลี่ยนแผ่นดินและราชวงศ์ สถาปนารัฐรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ทำให้พม่ากวาด
ต้อนผู้คนในเมืองน่านไปไว้ที่เมืองเชียงแสน ทำให้น่านร้างไปถึง ๒๓ ปี

สรุปเมืองน่านในยุคสมัยอาณาจักรล้านนา

จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาในเมืองน่าน เป็นรูปแบบดังที่กล่าวมา โดยย่อจะเห็นถึง
อิทธิพลทั้งทางด้านการพระพุทธศาสนา อิทธิพลทางสังคมการเมืองการปกครอง กล่าวคือ
ในปี พ.ศ. ๑๙๙๓ พระเจ้าติโลกราชกษัตริย์นครเชียงใหม่ มีความประสงค์จะครอบครอง
เมืองน่านและแหล่งเกลือบ่อมาง (เขตตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ) ที่มีอย่างอุดม
สมบูรณ์และหาได้ยากทางภาคเหนือ จึงได้จัดกองทัพเข้ายึด เมืองน่าน พญาอินต๊ะแก่น
ท้าวไม่อาจต้านทานได้จึงอพยพหนีไปอาศัยอยู่ที่เมืองเซียง (ศรีสัชชนาลัย) เมืองน่านจึง
ถูกผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรล้านนาตั้งแต่นั้นมา

ตลอดระยะเวลาเกือบ ๑๐๐ ปีที่เมืองน่านอยู่ในครอบครองของอาณาจักรล้านนา
ได้ค่อยๆ ซึมซับเอาศิลปวัฒนธรรมของล้านนามาไว้ในวิถีชีวิต โดยเฉพาะการรับเอา
ศิลปกรรมทางด้านศาสนา ปรางค์ศิลปกรรมแบบล้านนาเข้ามาแทนที่ศิลปกรรมแบบ
สุโขทัยอย่างชัดเจน เช่น เจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง เจดีย์วัดสวนตาล (มวลสารจากวัดสวน
ตาลใช้ทำพระสมเด็จจิตรลดา) เจดีย์วัดพระธาตุช้างค้ำ แม้จะเหลือส่วนฐานที่มีช้างล้อม
รอบซึ่งเป็นลักษณะศิลปะแบบสุโขทัยอยู่ แต่ส่วนองค์เจดีย์ขึ้นไปถึงส่วนยอดเปลี่ยนเป็น
ศิลปกรรมแบบล้านนาไปจนหมดสิ้น ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๓๒๘ เมืองน่านได้ตก
เป็นเมืองขึ้นของพม่าอยู่หลายครั้งและต้องเป็นเมืองร้างไร้ผู้คนถึง ๒ ครา คือ ครั้งแรก ปี
พ.ศ. ๒๒๔๗-๒๒๔๙ ครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๓๒๑-๒๓๔๔

เมืองน่านในยุคการรวมเข้าสู่สยามประเทศ

ในต้นรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมืองน่านยังมี
เจ้าเมืองเป็นสองฝ่ายอยู่ คือ พระยามงคลวรายศเป็นเจ้าเมืองฝ่ายกรุงเทพมหานคร ตั้ง
อยู่ที่ท่าปลา และเจ้าอัครวรปัญญา (ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเป็นเจ้าฟ้า) ผู้เป็น
หลาน เป็นเจ้าเมืองฝ่ายบูรรัตนอังวะ ตั้งอยู่ที่เมืองเทิง ทั้งนี้ด้วยเหตุเมื่อครั้งที่เมืองน่าน
ขึ้นกับกรุงเทพฯ เจ้าอัครวรปัญญาตกอยู่ในเมืองเชียงแสนกับพม่า

ภายหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙ เจ้าอัครวรปัญญาลงไปหาพระยามงคลวรายศที่เมืองท่าปลา
ขอเข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภารในกรุงเทพมหานคร พระยามงคลวรายศมีความยินดี จึง
มอบบ้านเมืองให้เจ้าอัครวรปัญญาครอง ครั้งล่วงมาอีกปีหนึ่งเจ้าอัครวรปัญญาก็ลงไปเฝ้า
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังกรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอัครวรปัญญา

ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองน่านต่อไปตามเดิม และตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นต้นมา เมืองน่านมีเจ้าผู้ครองนคร ๙ คน

เจ้าผู้ครองนครน่าน ล้วนแต่ได้ปฏิบัติราชการในกรุงเทพมหานครด้วยดี มีความชอบปรากฏเหมาะสมทุกระยะกาลสมัย เป็นกำลังในการทัพศึกเสมอด้วยวีรชนผู้กล้าหาญทั้งหลาย ประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ตั้งมั่นอยู่ในความกตัญญูกตเวทิต่อพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์อยู่เป็นลำดับมาตลอดกาล

เมื่อมหาประเทศทางตะวันตก มีอังกฤษและฝรั่งเศสได้ประเทศใกล้เคียงเป็นเมืองขึ้นและแผ่อำนาจใกล้เคียงเข้ามาโดยรอบพระราชอาณาจักรสยามอยู่เป็นลำดับ เกิดมีคนในบังคับต่างประเทศเข้ามาเกี่ยวข้องกับปกครองของสยามขึ้นเป็นเงาตามตัว หัวเมืองประเทศราชของสยามทั้งปวงเป็นเมืองที่อยู่ในข่ายพระราชอาณาเขต มีการเกี่ยวข้องกับคนในบังคับปัญหามากกว่าหัวเมืองชั้นใน แต่วิธีการปกครองของเมืองประเทศราชเหล่านั้น ยังเป็นพลการและโบราณล้าสมัยอยู่มาก อาจมีการปลั่งพลาดถึงกับเป็นการกระทบกระเทือนในทางการเมืองและสัญญาทางพระราชไมตรีได้ อีกประการหนึ่ง ในสมัยเดียวกัน แม้ในพระราชอาณาเขตภายในเองก็ยังมี การปกครองโดยให้เมืองใหญ่ปกครองเมืองน้อยตามลำดับเมืองที่เป็นเอก โท ตรี จัตวา อยู่ทั่วไป เมืองใหญ่เพียงแต่ต้องฟังบังคับบัญชาโดยตรงจากเจ้ากระทรวง การที่เป็นเช่นนี้อยู่ในฐานะที่ต้องกระจายหัวเมืองอยู่มาก ในขณะที่การคมนาคมถึงกันก็ไม่มีใครสะดวก คำสั่งจากกรุงเทพฯ จะถึงเมืองหนึ่งๆ ก็ช้า เหตุผลที่เป็นข้อสำคัญยิ่งก็คือ เหตุที่นำมาบอหมายให้หัวเมืองบังคับบัญชาตัวเอง การตรวจตราของเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ในกรุงไม่สามารถไปตรวจตราได้ เมื่ออาณาประชาราษฎร์มีคดีทุกข์ร้อนหรือถูกเจ้าพนักงานกดขี่ข่มเหงหรือตัดสินความไม่ยุติธรรม เจ้ากระทรวงก็ต้องเรียกตัวคู่ความและสำนวนไปชำระว่ากล่าวในกรุงกว่าจะได้รับความยุติธรรมก็เป็นความเดือดร้อนแก่ราษฎรเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทถึงเหตุดังกล่าวนี้ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมการบังคับบัญชาหัวเมืองประเทศราชขึ้นเป็นมณฑลเทศาภิบาลเป็นครั้งแรก และทรงตั้งข้าหลวงใหญ่ออกไปบัญชาต่างพระเนตรพระกรรณนับตั้งแต่ระหว่างปี ๒๔๓๕ - ๒๔๓๗ และในปีต่อๆ มา ก็ทรงตั้งมณฑลอื่นๆ ขึ้นอีกเป็นลำดับ จังหวัดน่านขึ้นอยู่ใน “มณฑลลาวเฉียง” ซึ่งมีจังหวัดอื่นๆ ขึ้นอยู่อีก คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ เชียงราย (ภายหลังแยกอาณาเขตจังหวัดเชียงใหม่ตั้งเป็นจังหวัดขึ้นอีกจังหวัดหนึ่งคือจังหวัดแม่ฮ่องสอน) ตั้งศาลารัฐบาลที่จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้ประกาศเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ” พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ประกาศเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลพายัพ” พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้ประกาศตั้ง

มณฑลพายัพเป็นภาคพายัพ และตั้งสมุหเทศาภิบาลเป็นอุปราชประจำภาค ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ นี้เอง ได้ประกาศแยกจังหวัดน่าน แพร่ ลำปาง ออกจากมณฑลพายัพ ตั้งมณฑลขึ้นอีกมณฑลหนึ่งเรียกว่า “มณฑลมหาสารคาม” ขึ้นอยู่ในภาคพายัพ ตั้งศาลารัฐบาลอยู่ที่จังหวัดแพร่ พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้ประกาศเลิกภาคพายัพและตำแหน่งอุปราชประจำภาคเป็นสมุหเทศาภิบาลกับยกเลิกมณฑลมหาสารคามรวมจังหวัดที่อยู่ในมณฑลมหาสารคามไปขึ้นแก่มณฑลพายัพตามเดิม พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ประกาศยุบมณฑลและให้จังหวัดต่างๆ ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

เมื่อก่อนตั้งมณฑลลาวเฉียงขึ้นนั้น กระทรวงมหาดไทยได้ตั้งข้าหลวงมาประจำจังหวัดน่านแล้ว เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นต้นมา เพื่อกำกับตรวจตราจัดวางระเบียบราชการในพื้นที่เมืองให้เข้ากับรูปแบบในกรุงเทพฯ ต่างหูต่างตากระทรวงมหาดไทยและจัดการอันเกี่ยวกับต่างประเทศ มิให้เป็นการกระทบกระเทือนในทางการเมือง ในขั้นต้นที่มีข้าหลวงมาประจำ การปฏิบัติราชการมีการชุลกชลักกันอยู่บ้าง เพราะเป็นหัวต่อของการที่จะปรับปรุงระเบียบราชการขึ้นใหม่ ซึ่งการทั้งนี้ก็ย่อมจะกระเทือนใจบรรดาเจ้านายอยู่บ้าง แต่ต่อมาเมื่อทั้งสองฝ่ายได้ทำความเข้าใจกันดีแล้วความกลมเกลียวประสานงานก็ค่อยดีขึ้นเป็นลำดับ ขณะนี้ทางบ้านเมืองยังคงมีสนามเป็นที่ว่าการอยู่ตามเดิม ครั้นต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๔๐ เมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ แล้ว กระทรวงมหาดไทยได้มีตราให้ยุบเลิกตำแหน่งขุนสนามและตั้งพนักงาน ๖ ตำแหน่งขึ้นว่าการมหาดไทย การยุติธรรม การคลัง การนา การวังแทน ให้ขึ้นอยู่ในข้าหลวงประจำเมืองและเจ้าผู้ครองนคร เนื่องด้วยการแบ่งเขตแขวงสำหรับจัดการปกครองและตำแหน่งหน้าที่ราชการในปกครองและตำแหน่งหน้าที่ราชการในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ยังเป็นการก้าวก้าวอยู่หลายประการ สมควรจะจัดการวางแบบแผนวิธีปกครองและวางตำแหน่งหน้าที่ราชการให้เป็นไปตามควรแก่กาลสมัย ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ กระทรวงมหาดไทยจึงให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี (เสง วิริยศิริ) เมื่อครั้งเป็นพระยาศรีสหเทพราชปลัดทูลฉลอง ขึ้นมาจัดวางระเบียบการปกครองในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ อันเนื่องแต่ได้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ แล้วนั้น และเพื่อที่กระทรวงมหาดไทยจะได้ตราข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือขึ้นใช้ในปีต่อไป ปีนี้พระยามหาอำมาตยาธิบดีได้มาที่จังหวัดน่าน พร้อมด้วยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช (ครั้งนั้นยังเป็นเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช) เจ้าผู้ครองนคร พระยาสุนทรบุรีรักษ์ (เลื่อง ภูมิรัตน์) ข้าหลวงประจำเมืองและเจ้านายท้าวพญาทั้งปวงประชุมปรึกษาตกลงวางระเบียบราชการขึ้นใหม่

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบบประชาธิปไตยเมื่อพ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว ได้มีพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๖ จัดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัดและอำเภอ

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๕ รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง มีสาระสำคัญคือ จังหวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลซึ่งตามพระราชบัญญัติ ฉบับเดิมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ จังหวัดไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล

สรุปเมืองน่านในยุคสมัยรัตนโกสินทร์

ปี พ.ศ. ๒๓๓๑ เจ้าอัตถวรปัญโญได้ลงมาเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเพื่อขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา หลังจากนั้นเจ้าอัตถวรปัญโญก็ยังมีได้เข้าไปอยู่เมืองน่านเสียทีเดียวเนื่องจากเมืองน่านยังรกร้างอยู่ จึงได้ย้ายไปอาศัยอยู่ตามที่ต่างๆ คือ บ้านต๋อนบุญเรือง เมืองจ๋ว (บริเวณอำเภอนาน้อย) เมืองพ้อ (บริเวณอำเภอเวียงสา) จนกระทั่งหลังจากได้บูรณะซ่อมแซมเมืองน่านพร้อมทั้งได้ขอพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงกลับเข้ามาอยู่ในเมืองน่านในปี พ.ศ. ๒๓๔๔ ในยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองน่านมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช เจ้าผู้ครองนครน่านในชั้นหลังทุกองค์ต่างปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความเที่ยงธรรม มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ได้ช่วยราชการบ้านเมืองสำคัญหลายครั้งหลายคราด้วยกัน นอกจากนี้เจ้าผู้ครองนครน่านต่างได้อุปถัมภ์ค้ำจุนและทำนุบำรุงกิจการพุทธศาสนาในเมืองน่านเป็นสำคัญ ได้สร้างธรรมนิทานชาดก การจารพระไตรปิฎกลงในคัมภีร์ใบลาน นับเป็นคัมภีร์ได้ ๓๓๕ คัมภีร์ นับเป็นผูกได้ ๒,๖๐๖ ผูก ได้นำไปมอบให้เมืองต่างๆ เช่น เมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย และเมืองหลวงพระบาง

เมืองน่านในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เลื่อนยศฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็น พระเจ้านครน่าน มีพระนามปรากฏตามสุพรรณบัฏว่า “พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช กุลเชษฐมหันต์ ไชยนันทบุรมหาราชวงศาธิบดี สุริตจารีราชนุภาวรัักษ์ วิบูลยศักดิ์กิติไพศาล ภูบาลบพิตรสถิตย์ ณัทราชวงษ์” เป็นพระเจ้านครน่านองค์แรกและองค์เดียวในประวัติศาสตร์น่าน ภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นพระเจ้าน่าน พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ได้สร้างหอคำ (คุ้มหลวง) ขึ้นแทนหลังเดิมซึ่งสร้างในสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ และด้านหน้าหอคำมีข่วงไว้ทำหน้าที่คล้ายสนามหลวงสำหรับจัดงานพิธีต่างๆ ตลอดจนเป็นที่จัดขบวนทัพออกสู้ศึก

จัดขบวนนำเสด็จ หรือขบวนรับแขกเมืองสำคัญ และในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ เมื่อเจ้ามหาพรหมสุรธาดาเจ้าผู้ครองนครน่านถึงแก่พิราลัย ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครก็ถูกยุบเลิกตั้งแต่นั้นมา ส่วนหอคำได้ใช้เป็นศาลากลางจังหวัดน่าน จนปี พ.ศ. ๒๕๑๑ จังหวัดน่านได้มอบหอคำให้กรมศิลปากรใช้เป็นสถานที่จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่านจนกระทั่งปัจจุบัน

ในยุคประชาธิปไตย จังหวัดน่านยังมีตำนานการเป็นแหล่งกบดานของสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย โดยเฉพาะที่อำเภอทุ่งช้าง ซึ่งเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญอีกแห่งหนึ่ง โดยมีอนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งช้างเป็นพยานช่วยเตือนความจำให้แก่ชนรุ่นหลัง

เจ้าฟ้าอัครวรปัญญา (พ.ศ.๒๓๒๙-๒๓๕๓) บุตรของเจ้าสุทธะมีศักดิ์เป็นหลานผู้พี่ผู้น้องกับเจ้ามงคลวรยศได้เป็นผู้ครองเมืองน่านภายใต้ร่มโพธิสมภารของรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และได้รับพระราชทานพระยศเป็นเจ้าฟ้าเนื่องจากรับเข้าขอขมขืนทเสมาของรัชกาลที่ ๑ นับเป็นผู้สนองราชการและแสดงความภักดีต่อราชวงศ์จักรีมาโดยตลอด อาทิ การร่วมยกทัพไปสมทบกับเชียงใหม่และลำปางเพื่อตีเชียงใหม่คืนจากพม่า และลงมาร่วมพิธีบรมศพรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๓ จนประจวบและถึงแก่พิราลัยที่กรุงเทพฯ

ด้านพุทธศาสนาได้บูรณะวัดพระธาตุแช่แห้ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๖ สร้างพระปางมารวิชัยสำริดที่วัดศรีบุญเรือง และสร้างวัดบุญยืนที่อำเภอเวียงสา

เจ้าสุมนเทวราช (พ.ศ.๒๓๕๓-๒๓๖๘) บุตรแห่งเจ้าอริยวงศ์ห้วยท้อกได้ร่วมราชการทัพ โดยยกทัพไปตีเมืองลำ เมืองพง เชียงแข็ง และภูคา แล้วกวาดต้อนผู้คนมาเมืองน่าน และนำตัวพญาหัวเมืองทั้งหลายเข้าเฝ้ารัชกาลที่ ๒ เมื่อราวปี พ.ศ. ๒๓๕๓ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ได้นำช้างเผือกถวายพ่อเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ และในช่วงปี พ.ศ. ๒๓๖๐ ได้เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ทำให้เมืองน่านคือเวียงน่านในขณะนั้นเสียหายมากมาย กำแพงเมืองพังไปทั้งด้าน จึงย้ายเมืองอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๓๖๒ มาอยู่บริเวณดงพระเนตรช้างใช้เวลาสร้างเมือง ๖ เดือน เรียกเมืองใหม่ว่า เวียงเหนือ และเรียกเวียงน่านเดิมว่าเวียงใต้ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ได้มาร่วมพิธีพระบรมศพรัชกาลที่ ๒ และเกิดประชวรถึงแก่พิราลัยที่กรุงเทพฯ

เจ้าอนันตวรฤทธิเดช (พ.ศ.๒๓๙๕-๒๔๓๖) บุตรเจ้าฟ้าอัครวรปัญญา ครองเวียงเหนือต่อจากเจ้าอชิตวงศ์และเจ้ามหาวงศ์ตามลำดับ ซึ่งอยู่ในช่วงรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปี พ.ศ. ๒๓๙๖ ได้โปรดเกล้าฯ ให้อยกทัพไปตีสิบสองพันนาและเชียงรุ่ง แต่พอทัพไปถึง เจ้าเมืองเชียงรุ่งก็ขอสวามิภักดิ์ต่อกรุงรัตนโกสินทร์ โดยไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ปี พ.ศ. ๒๓๙๗-๒๓๙๘ ยกทัพไปช่วยทัพของกรมหลวงวงศาธิราชตีเมืองเชียงตุง และในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ นี้เองเจ้าอนันตวรฤทธิเดชได้เห็นการเปลี่ยนเส้นทางของแม่น้ำน่านว่าได้

ไหลห่างจากแนวกำแพงเวียงใต้ซึ่งเคยท่วมออกไปมากแล้ว จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ ๔ ย้ายเมืองน่านจากเวียงเหนือกลับมายังเวียงใต้ดั้งเดิม และได้ปฏิสังขรณ์กำแพงเมืองส่วนที่เคยถูกน้ำซัดพังทลาย ได้บูรณะเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ จากนั้นได้บูรณะวัดพระธาตุแช่แห้ง วัดภูมินทร์ วัดพญาภู และอีกหลายวัดที่อยู่ในเวียงใต้

เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชโอรสเจ้านันทวรฤทธิเดช ครองน่านในช่วงรัชสมัยที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งพระองค์ได้ปรับเปลี่ยนการปกครองหัวเมืองโดยให้พระบรมวงศานุวงศ์กำกับดูแลการบริหารของผู้ครองนคร ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชขึ้นเป็น “พระเจ้านครน่าน” มีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏ จึงเป็นพระเจ้านครน่านองค์แรกและองค์เดียว และในปีเดียวกันนี้พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ได้โปรดให้สร้างหอคำขึ้นใหม่ในบริเวณหอคำเดิม จากอาคารไม้ศิลปะล้านนามาเป็นอาคารรูปแบบผสมผสานระหว่างศิลปะไทยกับตะวันตก ใช้เป็นวังที่พำนักและเป็นที่ว่าการพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ถือเป็นต้นสกุล ณ น่าน ทั้งนี้เพราะเป็นผู้ขอพระราชทานนามสกุล ณ น่าน จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ เมื่อ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ โดยมีรุ่นลูกหลานของเจ้านันทวรฤทธิเดช สาย ๑ ลูกหลานของเจ้ามหาพรหมสุรธาตาอีกสายหนึ่ง และลูกหลานของพระองค์อีกสายหนึ่ง ผู้ใช้สกุล ณ น่าน จึงมีอยู่ ๓ สายดังกล่าว

เจ้ามหาพรหมสุรธาตา (พ.ศ.๒๔๓๖-๒๔๖๑) โอรสเจ้านันทวรฤทธิเดช ในยุคสมัยนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนการปกครอง อำนาจของเจ้าผู้ครองนครลดน้อยลง เป็นเพียงประมุขของจังหวัด และมีกำหนดอัตรารายได้เป็นเงินเดือน ประกอบกับรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการมีเจ้าผู้ครองนครน่าน หลังจากเจ้ามหาพรหมสุรธาตาพิราลัยในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ทางกรุงเทพฯ จึงมิได้แต่งตั้งใครเป็นผู้ครองนครน่านอีก เจ้ามหาพรหมสุรธาตาจึงเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย

ความเป็นมาแห่งสายสกุลเจ้าผู้ครองนครน่าน

๑. หลวงดินมawangค์ เป็นเจ้านายสายนครเชียงใหม่ ได้รับมอบหมายให้มาเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านเมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๙ – ๒๒๙๔ ซึ่งนครน่านในขณะนั้นขึ้นกับนครเชียงใหม่ และถือว่าเป็นต้นสายของสกุล **ณ น่าน**

๒. เจ้าอริยวงศ์หวั่นท็อก เป็นโอรสของเจ้าพญาหลวงดินมawangค์ (พ.ศ.๒๒๙๔ – ๒๓๒๖) เป็นต้นสกุล**ไชยวงศ์หวั่นท็อก**

๓. **พญามงคลวรายศ** ชื่อเดิมเจ้าจันทประโชติเป็นโอรสเจ้าอริยวงศ์ห้วยท้อก แต่ต่างมารดากับพญาสุมนเทวราช (พ.ศ.๒๓๒๖ – ๒๓๒๙) นับเป็นรุ่นหลานของพญาหลวงตีนมหวางค์ เป็นต้นสกุล**วรายศ**

๔. **เจ้าฟ้าอัครวรปัญญา** เป็นรุ่นหลานของพญาหลวงตีนมหวางค์ (พ.ศ.๒๓๒๙ - ๒๓๕๓) สายนี้ไม่มีหลักฐานการจดทะเบียนนามสกุล

๕. **พญาสุมนเทวราช** ชื่อเดิมเจ้าสมณ เป็นโอรสเจ้าอริยวงศ์ห้วยท้อก (พ.ศ.๒๓๕๓ - ๒๓๖๔) นับเป็นรุ่นหลานของพญาหลวงตีนมหวางค์เช่นกัน และเป็นต้นสกุล**สมณช้างเผือก** เนื่องด้วยได้นำช้างเผือกมาถวายแด่รัชกาลที่ ๒ แห่งราชวงศ์จักรี

๖. **พญามหายศ** ชื่อเดิมเจ้ามหายศ เป็นโอรสเจ้าฟ้าอัครวรปัญญากับแม่เจ้าคำน้อย (พ.ศ.๒๓๖๔ – ๒๓๗๘) เป็นรุ่นโหลนของพญาหลวงตีนมหวางค์ และเป็นต้นสกุล**มหาศนันท์**

๗. **พญาอชิตวงศา** โอรสพญาสุมนเทวราช (พ.ศ.๒๓๗๘ – ๒๓๗๙) นับเป็นรุ่นหลานของพญาหลวงตีนมหวางค์ และเป็นต้นสกุล**อชิตวงศนันท์**

๘. **พญามหาหวางค์** ชื่อเดิมเจ้ามหาหวางค์ เป็นรุ่นหลานของพญาหลวงตีนมหวางค์ (พ.ศ. ๒๓๗๙ – ๒๓๙๖) และเป็นต้นสกุล มหาหวางศนันท์ และสกุล**พรหมวงศนันท์**

๙. **เจ้านันทวรฤทธิเดช** ชื่อเดิมเจ้านันทยศ เป็นโอรสของเจ้าฟ้าอัครวรปัญญา กับชายาที่ ๔ ชื่อแม่เจ้าขันแก้ว มีชายา ๑๑ คน โอรสธิดารวม ๓๐ คน และมีโอรสที่ได้ครองนครน่านสืบต่อถึง ๒ พระองค์ คือ ลำดับที่ ๑๐ และ ๑๑ เป็นเจ้าผู้ครองนครน่านที่ยาวนานที่สุดถึง ๔๐ ปี (พ.ศ.๒๓๙๖ – ๒๔๓๖) นับเป็นรุ่นหลานของพญาหลวงตีนมหวางค์ และเป็นสกุล **ณ น่าน สายที่ ๑**

๑๐. **พระเจ้าสุริยพงษ์มริตเดช** ชื่อเดิมเจ้าสุยะ เป็นโอรสองค์ที่ ๒ ของเจ้านันทวรฤทธิเดชกับอัครชายาชื่อแม่เจ้าสุนันทา มีชายา ๗ คน โอรสธิดารวม ๔๓ คน แต่ไม่มีโอรสองค์ใดได้ครองนครน่านสืบต่อเลย ครองนครน่านปี พ.ศ.๒๔๓๖ – ๒๔๖๑ เป็นสกุล **ณ น่าน สายที่ ๒** โดยเป็นผู้ที่ทูลขอพระราชทานใช้นามสกุล ณ น่าน เมื่อ ๑๕ มีนาคม พ.ศ.๒๔๕๖ (สมัยรัชกาลที่ ๖)

๑๑. **เจ้ามหาพรหมสุรธาตา** ชื่อเดิมเจ้ามหาพรหม เป็นโอรสองค์แรกของเจ้านันทวรฤทธิเดชกับชายาที่ ๒ เจ้าแม่ขอดแก้ว และมีน้องหญิงรวมมารดาอีก ๑ คน มีชายา ๓ คน โอรสธิดารวม ๙ คน เป็นเจ้าผู้ครองนครน่านเป็นองค์สุดท้าย (พ.ศ.๒๔๖๑)

- ๒๔๗๔) หลังจากนั้น รัชกาลที่ ๗ แห่งราชวงศ์จักรีได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการมีเจ้าผู้ครองนครน่าน เจ้ามหาพรหมสุรธาตา เป็นสกุล **ณ น่าน สายที่ ๓**

ดังนั้น สกุล ณ น่าน ที่มีเจ้าพญาหลวงตีนมหางค์เป็นต้นสายสกุลจึงมีผู้ใช้นามสกุล ณ น่าน ๓ สาย ดังความข้างต้น

สรุปพระพุทธศาสนาเมืองน่านในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

พระพุทธศาสนาในยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามยุคตามสมัย โดยเฉพาะมีการปกครองคณะสงฆ์อีกรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ

รัชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าหัวหรือพระปิยมหาราช ประสูติเมื่อวันอังคาร แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๐ ตรงกับวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ (ร.ศ.๗๒) เมื่อพระชันษาเพียง ๑๖ พรรษา ต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พอพระชันษาครบ ๒๐ พรรษา จึงเสด็จออกผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มูลเหตุแห่งการออกผนวช สันนิษฐานได้ ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อทรงอุทิศส่วนพระราชกุศลถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถ
๒. เพื่ออนุวัตตามประเพณีนิยมของไทย

แต่บางท่านให้ข้อคิดว่า การออกผนวชเป็นพระราชกุศลโลบายในเวลานั้น ประชาชนทั้งประเทศยอมรับว่า อำนาจการปกครองแผ่นดินตกอยู่กับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ การที่พระองค์จะขอให้ผู้สำเร็จราชการมอบอำนาจถวายดูเป็นการไม่สมควร แต่เมื่อบรรลุนิติภาวะได้ผนวชแล้ว ผู้สำเร็จราชการคงมอบอำนาจการปกครองแผ่นดินให้แก่และเป็นพิธีที่นุ่มนวล ดังนั้นพระองค์จึงลาผนวชแล้ว ก็ได้มีพิธีบรมราชาภิเษกใหม่อีกครั้ง ซึ่งเป็นไปตามที่พระองค์ทรงคาดไว้ พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พอสรุปได้ คือ

๑. ทรงวางแนวการปกครองคณะสงฆ์ โดยทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้น นับเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒ ที่ตรากฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๖ เวลานั้นไทยมีพระอยู่ ๓ นิกายคือ ๑. *มหานิกาย* คือ คณะสงฆ์ไทยเดิม ๒. *ธรรมยุติกนิกาย* คือ คณะสงฆ์ที่สืบมาจากพระวชิรญาณเถระ (เจ้าฟ้ามงกุฎ) ครั้งรัชกาลที่ ๔ ๓. *รามัญนิกาย* คือ คณะสงฆ์ที่สืบมาจากประเทศรามัญ ทุกนิกายที่กล่าวนี้เป็นนิกายฝ่ายใต้ คือเถรวาทหรือหินยาน และมีนิกายฝ่ายเหนืออยู่อีก ๒

นิกายคือ อานัมนิกาย (ญวน) และจีนนิกาย ทั้งสองนิกายนี้เป็นมหายาน การปกครองคณะสงฆ์ครั้งสมัยรัชการที่ ๕ แบ่งเป็น ๔ คณะคือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะธรรมยุต ด้วยความที่ต้องการให้เป็นสิ่งมงคลโปรดตราพระราชบัญญัติ การปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มีทั้งหมด ๔๕ มาตรา (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๒๙ หน้า ๒๑๔ ร.ศ. ๑๒๑)

๒. การสร้างและบูรณะวัดในกรุงเทพฯ กษัตริย์ไทยทุกพระองค์ล้วนมีวัดประจำรัชกาล เช่น

รัชกาลที่ ๑ ได้แก่ วัดพระเชตุพน

รัชกาลที่ ๒ ได้แก่ วัดอรุณ

รัชกาลที่ ๓ ได้แก่ วัดราชโอรส

รัชกาลที่ ๔ ได้แก่ วัดราชประดิษฐ์

รัชกาลที่ ๕ ได้แก่ วัดราชบพิธ

นอกจากนี้ยังมีวัดเทพศิรินทราวาส สร้างอุทิศพระราชกุศลถวายสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชชนนี และวัดเบญจมบพิตร (วัดไทรทอง) ต่อมาเมื่อมีเจ้านาย ๕ พระองค์ร่วมกันปฏิสังขรณ์ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ จึงถวายพระนามว่า “วัดเบญจมบพิตร” ซึ่งหมายถึงเจ้านาย ๕ พระองค์ทรงร่วมกันปฏิสังขรณ์ มาถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงให้รื้อแล้วสร้างใหม่หมด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ พระราชทานนามใหม่ว่า “วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม” ซึ่งตัวพระอุโบสถสร้างด้วยหินอ่อนจากอิตาลี ฝรั่งเรียกวัดนี้ว่า “วัดหินอ่อน” (Marble-Temple) และทรงหล่อจำลองพระพุทธรูปชินราชจากเมืองพิษณุโลกมาไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ส่วนทางหัวเมืองทรงสร้างวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ วัดอัมพวันคณิมิตร วัดจุฬาทิศราชธรรมสภา รวมทั้งองค์พระปฐมเจดีย์ด้วย

๓. ให้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่เจดีย์ภูเขาทองวัดสระเกศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ที่ขุดพบที่เมืองกบิลพัสดุ์ ประเทศอินเดีย มีประเทศที่นับถือ คือ ญี่ปุ่น พม่า ลังกา ต่างต้องการพระองค์จึงแบ่งให้กับประเทศเหล่านี้ด้วย

๔. สร้างพระไตรปิฎก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงสร้างพระไตรปิฎกที่มีอยู่ในประเทศเวลานั้นยังเป็นอักษรขอมอยู่ในใบลาน จึงโปรดให้พระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส และพระเถระช่วยกันชำระและถ่ายทอดตัวอักษรขอมเป็นไทย แล้วพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ จำนวน ๓๙ เล่ม พิมพ์ ๑,๐๐๐ ชุดแล้วพระราชทานไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ กล่าวได้ว่าไทยเป็นประเทศแรกที่พิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มหนังสือ

๕. ให้วัดเป็นโรงเรียน โปรดให้พระราชอาคันตุกะ และพระครูฐานานุกรมทั้งหลาย เปรียญอันดับ สอนพระเณรและศิษย์วัด โดยพ่อแม่ได้นำลูกไปฝากเรียนที่วัด เพราะเล็งเห็นว่าจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อศาสนา ถ้าเป็นคฤหัสถ์จะเป็นกำลังแก่ทางราชการ

๖. ทรงริเริ่มให้มีมหาวิทยาลัย พระองค์เคยเสด็จประพาสยุโรป ทรงเห็นการศึกษาของพระทางศาสนาคริสต์ มีการศึกษาชั้นสูง จึงมีพระประสงค์ ต้องการให้ประเทศไทยมีการศึกษาที่สูงบ้าง จึงทรงสถาปนามหาธาตุวิทยาลัยขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๙ พระองค์จึงทรงพระราชทานนามว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เพื่อให้เป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมชั้นสูง และในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ โปรดให้เปิดอีกแห่งหนึ่งที่วัดบวรนิเวศน์ พระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ สถาบันนี้ทรงมีพระราชประสงค์ให้เป็นมหาวิทยาลัย ตอนนั้นยังไม่ขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ มหามกุฏราชวิทยาลัย เปิดการสอนระดับมหาวิทยาลัยขึ้น และพ.ศ. ๒๔๙๐ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงเปิดเช่นกัน การสร้างมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทรงสร้างอาคารหลังยาวข้างสนามหลวง เพื่อเป็นที่เชิญพระศพพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร มาประดิษฐานบำเพ็ญพระราชกุศล ณ ท้องสนามหลวง ต่อมาจึงทรงอุทิศถวายอาคารนี้แก่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงเห็นว่าคณะสงฆ์ไม่มีความกระตือรือร้นที่จะจัดทำเป็นสถานศึกษาชั้นสูง จึงทรงให้ใช้เป็นที่หอสมุดแห่งชาติสืบมา (ปัจจุบันเป็นที่ทำงานของราชบัณฑิตสถานและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เพราะหอสมุดแห่งชาติได้ย้ายไปอยู่ที่ท่าवासกรีแล้ว) และในรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ นั้นโปรดให้ยกโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๕๙ พระราชทานนามว่า “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบันนี้

รัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นโอรสองค์ที่ ๒๙ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติวันเสาร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๒๓ ทรงพระนามว่าสมเด็จเจ้าฟ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงเป็นกษัตริย์นักปราชญ์ของไทย จนได้รับการเฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงงานราชนิพนธ์ไว้ เช่น “เรื่องเทศนาเสือป่า” อีกทั้งพระองค์ยังเป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่ทำพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ โดยตามประเพณี พระกุมารทุกองค์ต้องผนวชเป็นสามเณร วิธีการคือให้ประกาศตนเป็นพุทธมามกะ รับไตรสรณคม คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

จากนั้นก็ทรงรับศีล ๕ และธรรมจริยาอื่นๆ ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้นำเอาพิธีนี้ไปปฏิบัติ คือนำเด็กเข้าแสดงตนเป็นพุทธมามกะทุกปี ในรัชกาลของพระองค์ทรงมีพระราชานิยมในการศึกษาและสร้างโรงเรียน ดังทรงมีพระราชกรณียกิจ พอสังเขป คือ

๑. สร้างโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย
๒. พระเนรได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ทหาร

ทางราชการได้ประกาศ พ.ร.บ. เกณฑ์ทหาร พ.ศ. ๒๔๔๘ ว่าบรรดาชายร่างกายสมบูรณ์ ต้องเป็นทหารรับใช้ชาติ ยกเว้นพระภิกษุเท่านั้น เพราะถือว่าได้สละผลประโยชน์ทางโลกและช่วยพัฒนาจิตใจประชาชนอยู่แล้ว ดังนั้นมหาเถรสมาคมประชุมกันและอนุมัติหลักสูตรการเรียนคือ มีความรู้ด้านธรรม รู้หลักการเขียน การเรียงความแก่กระทุ้ธรรม ต่อมาได้กลายเป็นหลักสูตรนักเรียนตรี โท เอก ในรัชกาลนี้ก็ทั้งการเรียนบาลีก็ยังมีเรียนกันอยู่ ปี พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงได้มีประกาศห้ามสามเณรที่อายุต่ำกว่า ๑๙ ปี สอบนักธรรม เพราะว่ามีสามเณรสอบกันมาก แม้จะสอบได้แต่ก็รับประกาศนียบัตรไม่ได้ เพราะยังไม่ได้บวชเป็นพระ และทางราชการก็กำหนดอายุผู้จะเกณฑ์ทหารเป็น ๒๑ ปี และยกเว้นสามเณรผู้สอบบาลี แม้อายุไม่ครบ ๑๙ ปี ก็อนุญาตให้สอบ

ราชการที่ ๗

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ หรือกรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา) ประสูติเมื่อวันพุธ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นโอรสองค์สุดท้ายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ ในรัชการของพระองค์นี้เป็นสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านการเมือง การเศรษฐกิจและการศึกษา มีเรื่องที่น่าสนใจอยู่เรื่องหนึ่งคือ นายนรินทร์ กลึง ได้บวชลูกสาวเป็นสามเณรี ณ วัดนารีย์วงศ์ นนทบุรี สมเด็จพระสังฆราชเจ้า จึงได้ประกาศห้าม ซึ่งสรุปความในประกาศได้ว่า “หญิงซึ่งจักได้สมมติตนเป็นสามเณรีโดยถูกต้องตามพุทธาอนุญาตได้นั้น ต้องสำเร็จด้วยนางภิกษุณีผู้มีพรรษา ๑๒ ล่วงแล้ว เป็นปวัตตินี (อุปชฌาย์) ไม่ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุเป็นอุปชฌาย์ นางภิกษุณีก็สูญไปนานแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้สามเณรีผู้บวชจากภิกษุก็เป็นไปไม่ได้ ผู้ใดให้บรรพชา ถือว่าผิดพุทธบัญญัติ ห้ามบวชหญิงเป็นภิกษุณี สิกขมานา และสามเณรี ตั้งแต่บัดนี้” (พ.ศ. ๒๔๗๑)

พ.ศ. ๒๔๗๒ อนุญาตให้คฤหัสถ์ เข้าสอบไล่ชั้นธรรมชั้นตรีร่วมกับพระเนร เนื่องจาก การได้รวมเอาการศึกษาฝ่ายศาสนาและบ้านเมืองเข้าด้วยกันในกระทรวงธรรมการ และโปรดให้พระสงฆ์ร่วมมือกันจัดการสอนจรรยาในโรงเรียนรัฐบาล และในปีเดียวกันนั่นเอง

ก็อนุญาตให้สตรีเข้าสอบนักธรรมร่วมกับพระเณร โดยเปลี่ยนหลักสูตรเพียงเล็กน้อย เอาวินัยออกเพิ่มเบญจศีล เบญจธรรมกับอุโบสถศีลเข้าไป เรียกการศึกษานี้ว่า “ธรรมศึกษาตรี”

พ.ศ. ๒๔๗๓ ก็อนุญาตให้ชายหญิงเข้าสอบ “ธรรมศึกษาโท” และในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ จึงอนุญาตให้สอบ “ธรรมศึกษาเอก” แต่ย้อนขึ้นไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้มีระเบียบกระทรวงธรรมการว่า ใครสอบนักธรรมชั้นตรีได้ ให้ถือเป็นวิชาเลือกชุดหนึ่งสำหรับการเลื่อนวิทยฐานะ จึงทำให้ครูและพระที่สอบวิชาครูได้ประโยชน์

อนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาทางด้านบาลี โดยเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเล็กน้อย คือมีคนต่างชาติเข้ามาสู่ประเทศไทยมากขึ้น ต้องการให้พระภิกษุได้อธิบายธรรมวินัยให้ชาวต่างชาติรู้เรื่อง จึงเพิ่มวิชาภาษาอังกฤษเข้าเป็นวิชาปุจฉาในชั้น ป.ธ. ๖ โดยวิชานี้ใครต้องการสอบให้ชวนขวนขวายหาเรียนเอง กำหนดการสอบดังนี้ เขียนอักษรหวัด แปลงอังกฤษเป็นไทย อ่านฟังสำเนียงอย่างละ ๑๐ บรรทัด

พ.ศ. ๒๔๗๕ ให้เพิ่มวิชาแปลไทยเป็นอังกฤษเข้าไป นับว่าการศึกษาภาษาอังกฤษได้เริ่มมีแต่นั้น นอกจากนี้ยังมีพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่นทรงให้พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ (ฉบับของประเทศไทย) เป็นจำนวน ๔๕ เล่ม โดยมีตราข้างเป็นเครื่องหมายอยู่หน้าปกทุกเล่ม ได้อาราธนาพระวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราวุฒินิพนธ์สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงเป็นประธานในการสอบชำระ

รัชการที่ ๘

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ทรงเป็นโอรสองค์ที่ ๒ ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์กับหม่อมสังวาลย์ตละภัฏ คือสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในปัจจุบัน ประสูติเมื่อ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘ (ปีเดียวกับที่รัชการที่ ๗ ขึ้นเสวยราชย์) พระราชกรณียกิจที่ทรงกระทำ พอสังเขป คือ

๑. เกี่ยวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้ทรงเปลี่ยนแปลง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งใช้ปกครองคณะสงฆ์มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ มาเป็นการปกครองแบบสังฆสมาคม สังฆนายก สังฆมนตรีเป็นผู้บริหารงานคณะสงฆ์ ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดย พ.ร.บ. ฉบับนี้ไม่พูดถึงนิกายใดๆ เลย จึงนับว่าเป็นฉบับประชาธิปไตยที่สมบูรณ์

๒. การแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย มีการชำระพระไตรปิฎกหลายครั้ง คือสมัยรัชกาลที่ ๑ ที่ ๕ และที่ ๗ แต่ยังไม่เคยแปลเป็นภาษาไทยให้หมดทุกปิฎก พระไตรปิฎกคง

ใช้ภาษาบาลีตลอดมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๓ สมเด็จพระสังฆราช (ติสสเทว แพ) วัดสุทัศน์เทพวรารามพร้อมด้วยคณะรัฐบาลร่วมมือกันกระทำจนสำเร็จ ทำอยู่นานถึง ๑๒ ปี เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ จำนวน ๘๐ เล่ม และจัดพิมพ์ฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ(ตรงกับพ.ศ. ๒๕๐๐) พิมพ์จำนวนทั้งสิ้น ๒,๕๐๐ ชุด นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ถึง ๒,๕๐๐ รูป และคณะรัฐบาลได้อุทิศที่ดินแปลงใหญ่ที่ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐมให้เป็นพุทธมณฑล

๓. สร้างวัดพระศรีมหาธาตุ (บางเขน) โดยคณะรัฐบาลมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกสมัยนั้น และมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้พระสงฆ์ ๒ นิกายได้อยู่ร่วมกัน โดยคัดเลือกพระจากวัดต่างๆ จำนวน ๒๔ รูป นิกายละ ๑๒ รูป แต่ไม่นานนักฝ่ายธรรมยุติกนิกายก็ได้ครองวัดสืบต่อมา

รัชกาลที่ ๙

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ประสูติเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ณ เมืองแคมบริดจ์ รัฐแมสซาชูเซตต์ ประเทศสหรัฐอเมริกา เสด็จครองราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ พระชนมายุได้ ๑๙ พรรษา ทรงพระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ” ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีพระชนมายุยาวนานที่สุดของราชวงศ์จักรี พระราชกรณกิจที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา พอสังเขปดังนี้คือ

๑. มหาวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนี้ตั้งขึ้นแล้วเมื่อ สมัยรัชกาลที่ ๕ คือ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ณ วัดบวรนิเวศน์ เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๙ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๐ เพิ่งจะมีการสอนจริงจังกในรัชกาลนี้เอง โดย ๒ มหาวิทยาลัยนี้ให้ความรู้อย่างทันสมัยแก่พระภิกษุสามเณรควบคู่ไปกับการรู้ทางพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ ทำให้พระภิกษุมีความรู้ที่ทันสมัย เหมาะแก่การเผยแผ่พุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน

๒. โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนประเภทนี้มีขึ้นเป็นครั้งแรกที่ประเทศซีลอน โดยนายทหารอเมริกันชื่อ Henry Steel Ollcot ได้เปิดการสอนในวันอาทิตย์ เพื่อฝึกเด็กชาวพุทธ ให้มีความรู้แข่งกับศาสนาคริสต์ ซึ่งขอรับรองชาวพุทธในซีลอน ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๑ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ จึงทำการเปิดโรงเรียนประเภทนี้ขึ้น และต่อมาก็กระจายไปตามวัดและสถาบันต่างๆ ครูที่สอนล้วนเป็นพระไม่ต้องจ่ายเงินเดือน นับว่าช่วยเหลือชาติในด้านพุทธศาสนามากที่สุด

๓. การเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังต่างประเทศโดยสมณทูต เหตุเพราะเกิดการสอนปฏิบัติวิปัสสนาในประเทศไทย โดยพระพิมลธรรม (อาจ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ ครั้งเป็นสังฆมนตรีปกครอง และพระมหาโชดก ป.ธ. ๙ ซึ่งไปอบรมมาจากพม่าเป็นครูสอน แล้วค่อยๆ ขยายสาขาไปตามเมืองต่างๆ ด้วย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ ได้มีคนต่างชาติที่เลื่อมใสมาอบรมและปฏิบัติวิปัสสนาที่วัดมหาธาตุเป็นจำนวนมาก บางท่านอุปสมบทในไทย เทศน์สวด เป็นภาษาไทยได้ ท่านเหล่านั้นมาจาก เยอรมัน อังกฤษ แคนาดา ญี่ปุ่น อเมริกา สวิสเซอร์แลนด์ และเวียดนาม เป็นต้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ พระชาวแคนาดารูปหนึ่งชื่อ อานันท์โพธิ สำเร็จปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยแคมบริดจ์ มาฝึกวิปัสสนาอยู่ ๒ ปี จากนั้นได้เดินทางไปอังกฤษ เปิดสอนวิปัสสนาขึ้นที่ลอนดอน ได้พยายามอาราธนาพระสงฆ์ไทยให้ไปสอนวิปัสสนาที่อังกฤษถึง ๒ ครั้งแต่ไม่สำเร็จ จนกระทั่งครั้งที่ ๓ จึงติดต่อรัฐบาลไทยขออาราธนาพระราชสิทธิมนีพร้อมผู้ติดตามคือพระมหาวิจิตร ติสสทตโต ออกเดินทางเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ โดยคณะทูตนี้รับมอบหมายงานที่ต้องทำ ๓ ประการคือ

๑. เผยพุทธศาสนาในภาคพื้นยุโรป
๒. สงเคราะห์คนไทยที่อยู่ในอังกฤษ
๓. ดำเนินการสร้างวัดในอังกฤษ

และในวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ ต่อมาไม่นานนัก สมณทูตคณะนี้ได้ใช้วิริยะและความพยายามอย่างแรงกล้า จึงสามารถสร้างวัดไทยในประเทศอังกฤษได้สำเร็จเป็นวัดแรกชื่อว่า “วัดพุทธประทีป” นอกจากนี้ยังมีวัดไทยที่สร้างขึ้นจำนวนหลายวัดในต่างประเทศ เป็นต้น

๔. งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ การแปลพระไตรปิฎกนั้นได้เริ่มในรัชกาลที่ ๘ และมาเสร็จในสมัยรัชกาลที่ ๙ และรัฐบาลต้องพิมพ์ให้เสร็จเพื่อเป็นพุทธบูชาในงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยนิมนต์พระสงฆ์ ๒,๕๐๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ที่ปะรำพิธีท้องสนามหลวงเป็นเวลา ๓ วัน เรียกงานฉลองนี้ว่า “ฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ”

๕. ก่อตั้งยุวพุทธิกสมาคม ประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๓ มีการเคลื่อนไหวของพุทธเยาวชนโดยหันมาศึกษาและปฏิบัติธรรมมากขึ้น เริ่มจากจุดเล็กๆ ที่วัดกันมาตุยาราม ถนนเยาวราช มีนิสิตนักศึกษาและประชาชนมาชุมนุมฟังธรรมเทศนากันมากทั้งในวันพระและวันอาทิตย์ เพราะพอใจในวิธีแสดงธรรม อธิบายธรรมอย่างทันสมัยของท่านเจ้าอาวาสคือ พระศรีวิสุทธิญาณ (สุชีโวภิกขุ) จนได้เห็นคุณค่าของศาสนา และต้องการเผยแผ่พุทธธรรม

ไปสู่ชาวโลก เหตุนี้จึงมีการตั้งยุวพุทธิกสมาคมขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดกันตุยารามแล้วค่อยๆ ขยายออกไป ทุกวันนี้มีทุกจังหวัดทั่วประเทศ

พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้มีกระบวนการใหม่ทางพุทธศาสนาเกิดขึ้นอีก ได้แก่โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เริ่มตั้งขึ้นที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ ก่อน ต่อมาสภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยก็เปิดดำเนินการสอนที่วัดบวรนิเวศน์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ตั้งแต่นั้นก็มีนิสิตนักศึกษาและประชาชนไปเรียนกันจนถึงปัจจุบัน จึงกล่าวได้ว่า โรงเรียนพุทธศาสนาเริ่มต้นจากมหาวิทยาลัยทั้ง ๒ แห่งนี้

๖. วัดไทยในต่างประเทศ รัฐบาลไทยและคณะสงฆ์ไทยได้สร้างวัดไทยขึ้นในต่างประเทศ เช่น ประเทศอินเดีย อังกฤษ อเมริกา ออสเตรเลีย เป็นต้น วัดเหล่านี้มีพระสงฆ์ไทยอยู่ประจำ และวัดไทยในลอนดอนนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ ๙ ได้พระราชทานพระนามว่า “วัดพุทธประทีป” เปิดเป็นวัดไทยอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๙

โดยสรุปได้ว่า ศาสนาที่เกิดขึ้นเกิดในดินแดนเมืองนครน่านนั้น มีความผูกพันกับธรรมชาติ สิ่งที่บ่งบอกถึงความสำคัญของบรรพบุรุษชนที่นับถือต่อกันมา จนถึงยุคสมัยที่พระพุทธศาสนาเถรวาท ลังกาวงค์เผยแผ่เข้าสู่เมืองนครน่านซึ่งเชื่อมสัมพันธ์กันกับเมืองสุโขทัย สามารถแบ่งให้เห็นถึงยุคสมัยได้ ๔ ยุคคือ

๑. ยุคเมืองน่านในสมัยก่อนประวัติศาสตร์
๒. ยุคเมืองน่านในสมัยอาณาจักรล้านนา
๓. ยุคเมืองน่านในยุคการรวมเข้าสู่สยามประเทศ
๔. ยุคเมืองน่านในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

แต่อย่างไรก็ตามในระหว่างยุคที่ ๑ และยุคที่ ๒ นั้น พระพุทธศาสนาในเมืองนครน่านก็ยิ่งปรากฏให้เป็นพระพุทธศาสนาในลัทธินครน่านโบราณ ซึ่งสันนิษฐานได้ว่า อิทธิพลในการเผยแผ่นั้นมาจากชั้นการปกครองที่ได้นำมากกว่า ๑๕๐๐ ปีก่อน ทั้งอิทธิพลของขอมสมัยพระนางจามเทวี อิทธิพลของพม่า ปรากฏศิลปะพุกาม อิทธิพลจากพระพุทธศาสนาจีนมหายาน เป็นต้น

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา พระพุทธศาสนาไม่ว่าจะมาจากที่ใด ก็ได้หล่อหลอมความเป็นเอกลักษณ์อัตลักษณ์อย่างโดดเด่นของเมืองนครน่าน ปรากฏถึงพระศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่หลักถือปฏิบัติอยู่ร่วมกันอย่างมีความความศรัทธา ทำให้

เมืองนครน่านนั้น ประชากรมีความสุขทั้งกายและจิตใจ อันยึดเหนี่ยวจิตใจงาม ตลอดไป
เหมือนบทขับร้องในมาร์ชนครน่านไว้ว่า

“นครน่าน เมืองงาม นามประเทือง งามพร้อมรุ่งเรือง
มงคลนาม นครน่านเมืองดี มีคนงาม ใจงาม สดใจ
ต่างมุ่งยึดองค์ศาสดา และศาสนา ธรรมประจำใจ
คุณงามความดี กระทำไว้ กันทั่วทุกคน
รักสันติ และยุติธรรม เราทำนา และหัตถกรรมเลี้ยงชีพตน
ทั้งยาสูบ ส้มหวานขึ้นกมล
อยู่อย่างสุขสันต์กันทุกคน ได้ร่มโพธิ์ธงไทย
เพียง... ด้วยอำนาจพระธาตุแช่แห้ง ของงบบันดาลให้น่านปลอดภัย
ชาวไทย รวมใจสมัครสมาน ไม่ควรแต่सानสายน้ำน่านศูนย์รวมน้ำใจ
เลือดเดียวกัน เรานั้นคือไทย ป้องกันศัตรูป้องกันไทย น่านไว้ตลอดกาล
ชาวเรารุ่งเรืองมีจิตไมตรี ผืนดินน่านนี้งามล้ำค่าหากินสำราญ
นั่นหลักเมืองของนครน่าน ต่างรวมจิตใจของทุกท่านให้สุขสันต์มั่นคง”

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร - พระพุทธรูป - พระพุทธรูปปาง - ชุด ศรีสุมวงศ์, ผู้แปล - พรหม ขมาลา
เปรียญ, ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๓๐.

สิริวัฒน์ คำวันสา. อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์. สำนักพิมพ์อักษรเจริญ
ทัศน์, กรุงเทพฯ: ๒๕๒๒.

เสถียร. พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย. พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

ประวัติศาสตร์-โบราณคดีและพระพิมพ์สมัยศรีวิชัย ลพบุรี ขอม และอุทอง. พระนคร:
วิทยา, ๒๕๑๒.

เสถียรโกเศศ. แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ. สำนักพิมพ์บรรณาคาร, กรุงเทพฯ: ๒๕๑๕.

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ภาค ๒. พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
๒๕๔๐.

วศิน อินทสระ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียและประเทศไทย. สำนัก
พิมพ์บรรณาคาร กรุงเทพฯ : ๒๕๓๕.

หนังสือชุดประชุมพงษาวดารภาคที่ ๑๐ เรื่อง ราชวงษปกรณ์ พงษาวดารเมืองน่าน ฉบับ
พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้านครน่าน ให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมือง พิมพ์ครั้งแรก
ในงานปลงศพ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๖๑. กรุงเทพมหานคร
: ไสภณพิพิธธรรมนาคร.พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้านครน่าน ป จ. ป ม.
ท ช. พ.ศ. ๒๓๗๔ – ๒๔๖๑

หนังสือ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดน่าน.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๔.

ประวัติผู้เขียน

พระชยานันทมุนี (ธรรมวัตร จรณธมฺโม) นามสกุล ฦ น่าน, ดร.

- ตำแหน่ง
- เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง พ.ศ. ๒๕๕๐
  - เจ้าคณะอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน พ.ศ. ๒๕๕๒
  - รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน ฝ่ายจัดการศึกษา

สถานที่ทำงาน วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ผลงานวิจัย

- ยุทธศาสตร์การเรียนรู้กับแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ของนักเรียนมัธยมศึกษา ช่วงชั้นที่ ๓ สังกัดสำนักงานพื้นที่การศึกษา จังหวัดน่าน เขต ๑
- เมื่อน่าน : ประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรมและการจัดการทางสังคม

บทความ

- แหล่งอารยธรรมเก่าพันธุ่น่าน
- พัฒนาการวัฒนธรรมแห่งอัตลักษณ์น่าน
- รอยอย่างพระบาทพระพุทธศาสนาเมื่อน่าน

หลักการจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

สมคิด นันตะ*

การเขียนภาพจิตรกรรมไทยบนฝาผนัง เดิมมีวัตถุประสงค์เพื่อจะตกแต่งพื้นผนังให้สวยงาม แต่ลักษณะของภาพจิตรกรรมมีความสัมพันธ์อยู่ในลักษณะของตัวอาคารที่สร้างขึ้นด้วย ในประเทศไทยภาพจิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่จะเขียนภายในโบสถ์หรือวิหาร ความมุ่งหมายสำคัญของจิตรกรรมคือ การรับใช้พระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ ภาพเขียนจึงดูละมุนละไม เต็มไปด้วยชีวิตชีวา พลังและความงดงาม จิตรกรรมไทยเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลแบบสหวิทยาการ เป็นการศึกษาหาความรู้จากเรื่องราวในอดีต แสดงออกถึงภูมิปัญญาและความภาคภูมิใจ นอกจากนี้ภาพจิตรกรรมไทยจะก่อให้เกิดคุณค่าทางศิลปกรรมแล้ว ยังทำให้ทราบถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี

จิตรกรรมฝาผนังที่แสดงเป็นคติธรรม ปรัชญาทางพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้ที่พบเห็นเกิดความศรัทธาและเข้าใจหลักธรรมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ เป็นอีกแห่งหนึ่งที่มีบทบาทในการบรรยายเนื้อหาสาระของชาดกเรื่องคัทธนะกุมารชาดก และสภาพสังคมวัฒนธรรมอื่นๆ อีกทั้งยังแสดงแนวคิดของหลักธรรมที่แฝงอยู่ในตัวของภาพที่จิตรกรต้องการนำเสนอให้ผู้ชมเข้าใจง่าย สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนจบ มีการบรรยายเนื้อหาสาระของเรื่องราวโดยใช้อักษรล้านนา

วัดภูมินทร์สร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๙ โดยเจ้าเจตบุตรพรหมินทร์ เจ้าผู้ครองนครน่าน และได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์โดยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ครองนครน่านองค์ต่อมา ภายในวิหารมีพระประธาน ๔ องค์ ประทับนั่งในโขงปราสาทหันพระพักตร์ไปทั้ง ๔ ทิศ ส่วนฝาผนังวิหารมีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังขึ้นโดยจิตรกรผู้เขียนคือ นานนบัวผัน ช่างตระกูลล้านนาซึ่งเขียนเรื่องราวต่างๆ ด้วยตนเอง จึงมีเอกลักษณ์เฉพาะซึ่งการเขียนภาพนั้นจิตรกรได้มุ่งเนื้อหาที่สะท้อนถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องราวของจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องชาดกคัทธนะกุมารและเนมิราชชาดก แต่จิตรกรผู้วาดได้สอดแทรกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา พุทธ

*อาจารย์วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ภาพจิตรกรรมเรื่อง คัทธณกุมาร

ประวัติ และบอกเล่าสภาพสังคมเรื่องราววิถีชีวิตผู้คนเข้าไปในภาพได้อย่างกลมกลืน เป็นการเขียนขึ้นเพื่อสื่อถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่วิถีชีวิตของผู้คนในสมัยก่อน มีวิถีชีวิตคู่กับพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง จิตรกรได้วาดภาพตามอุดมคติในความสามารถเฉพาะตนในการสร้างผลงานจากลายเส้น สี ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ถึงแม้จะมีจิตรกรที่เขียนขึ้นในช่วงนั้นก็ไม่สามารถเทียบกับความ เป็นเอกลักษณ์ของผู้เขียนภาพได้ ส่งผลให้ภาพจิตรกรรมทุกภาพมีความโดดเด่น ควบคู่กับการประดับตกแต่งอุโบสถให้มีคุณค่ามากขึ้น

ลักษณะจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ สะท้อนถึงลักษณะความงามของจิตรกรรมล้านนา ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะช่าง จากการสันนิษฐานคือ หนานบัวผัน ช่างฝีมือตระกูลช่างน่าน จากหลักฐานอ้างอิงต่างๆ ชื่อหนานบัวผันเป็นชาวไทลื้อที่ได้ปรากฏวัดในจังหวัดน่าน ๒ วัดคือวัดภูมินทร์และวัดหนองบัว ลักษณะของภาพเป็นการเขียนภาพไม่ให้ความสำคัญต่อความเป็นจริงตามแบบวิทยาศาสตร์ หรือความเป็นจริงที่ตาเห็น เช่น ตัวภาพบุคคลในจิตรกรรมจะไม่มีกล้ามเนื้อและแสงเงา การใช้สีสัน จะไม่อ้างอิงกับข้อเท็จจริงตามที่ตาเห็น เช่น ท้องฟ้าจริงๆ จะสีฟ้า แต่ท้องฟ้าหลายฉากในจิตรกรรม กลับใช้สีแดงระบวย ท้องฟ้า แทนที่จะใช้สีฟ้าเป็นต้น และลักษณะภาพเหล่านั้นหากเป็นลักษณะภาพชนชั้นสูง ก็ล้วนมีกิริยาอาการในรูปแบบที่คล้ายท่าทางของตัวละครในงานนาฏศิลป์ไทย หรือเรียกว่าท่าทางแบบนาฏลักษณ์ และงานช่างชั้นครูที่เหลืออยู่ ก็ยังเป็นแบบฉบับที่ดีที่สุด

สำหรับนักจิตรกรในปัจจุบัน ในการนำมาสร้างสรรค์และพัฒนางานในปัจจุบันด้วย

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในเนื้อหาของชาดกเรื่องคัทธณกุมารคือการแสดงความกตัญญูตเวทิตาคุณต่อบิดามารดา ชาดกของพระพุทธศาสนา จิตรกรมักจะเขียนภาพที่สื่อออกทางด้านความศรัทธาต่อความเพียรเช่นเดียวกับเรื่องราวของคัทธณกุมารที่มีความเพียรพยายามฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคจนกระทั่งได้ประสบความสำเร็จ จากเรื่องราวปัจจุบันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกที่ได้สื่อถึงความเพียรพยายามว่ายน้ำในทะเลเพียงคนเดียว ทั้งที่ไม่สามารถมองเห็นฝั่งได้ หากมีความเพียรพยายามก็จะประสบความสำเร็จได้ จิตรกรได้สะท้อนหลักธรรมของพระราชาธรรม ๔ ประการซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชนโดยทั่วไป กล่าวคือ ๑.) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ๒.) ทมะ คือ การฝึกตน ๓.) ขันติ คือ ความอดทน ๔.) จาคะ คือ ความเสียสละ

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนภาพพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่พระสาวกทั้ง ๕ คือ ดอกบัว ๔ เหล่า ทรงอุปมาเปรียบบุคคลเหมือนดอกบัว ๔ จำพวก ที่อยู่ ในฐานะของบุคคลที่สามารถฝึกสอนให้รู้ธรรมได้และไม่ได้ในทางพระพุทธศาสนา เรื่องราวที่พระพุทธเจ้าเปรียบบุคคลเหมือนดอกบัวจำพวกต่างๆ นั้น เมื่อแรกที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ พระองค์ได้พิจารณาว่าพระธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้นั้นมีความละเอียดอ่อนสุขุมคัมภีรภาพ ยากที่บุคคลจะรู้ เข้าใจและปฏิบัติได้ ต่อมาทรงพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว ทรงเห็นว่าบุคคลในโลกนี้มีหลายจำพวก บางพวกสอนได้ บางพวกสอนไม่ได้ หลักไตรสิกขา ๓ เป็นภาพที่ปรากฏตรงภาพของพระอริยสาวกกำลังครุ่นคิด ไตรตรองหลักธรรมที่พระพุทธเจ้ากำลังเทศนา หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เปรียบเทียบกับดอกบัว ๘ ดอก คือหนทางถึงความดับทุกข์ เป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจ (เรียกว่า มัคคัสัจจ์ หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ) หรือการลงมือปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ และนับเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยกรอบการปฏิบัติ ๘ ประการด้วยกัน เรียกว่า “มรรคมีองค์แปด” หรือ “มรรคแปด” (อฏฐังคิกมรรค) สัมมาทิฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ คือ การประพฤติดีงาม สัมมาอาชีวะ คือ การทำมาหากินอย่างสุจริตชน ไม่คดโกง ไม่เอาเปรียบผู้อื่น สัมมาวายามะ คือ ความอุตสาหะพยายาม สัมมาสติ คือ การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ จิตเลือนลอย สัมมาสมาธิ คือ การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัด จากกิเลส นิวรณ์ อยู่เป็นปกติ หลักธรรมกลุ่มนี้เป็นหลักธรรมพื้นฐานในการสอนเรื่องหลักไตรสิกขาและหลักการเรียนรู้ของมนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน

ภาพจิตรกรรมด้านทิศตะวันตกเป็นภาพพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพาน แสดงให้เห็นถึงหลักพุทธธรรมเรื่องความไม่เที่ยงของสังขาร มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งผู้วาดได้นำเอาภาพพระพุทธเจ้ามาเปรียบเทียบกับได้ว่า แท้กระทั่งพระองค์สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงมัจจุราชได้ สอนไม่ให้มีความเศร้าโศกจากภาพพระสาวกกำลังเศร้าโศกเสียใจ ภาพจิตรกรรมทิศตะวันตกยังได้สื่อถึงกฎแห่งกรรม คือ กฎธรรมชาติข้อหนึ่งที่ว่าด้วยการกระทำและผลแห่งการกระทำ ซึ่งการกระทำและผลแห่งการกระทำนั้น ย่อมสมเหตุสมผลกัน เช่น ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เป็นต้น ดังภาพจิตรกรรมที่ได้แสดงถึงภาพกลุ่มคนกำลังขึ้นสวรรค์ และกลุ่มคนที่กำลังตกนรกจากการกระทำของตนเอง

บทความนี้ทำให้ทราบความเป็นมาของประวัติวัดภูมินทร์ ตั้งแต่ผู้สร้าง ผู้บูรณปฏิสังขรณ์ ล้วนแล้วมาจากเจ้าผู้ครองนครเมืองน่านเป็นผู้อุปถัมภ์ ทำให้ทราบความเป็นมาของจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ ประวัตินักจิตรกรผู้วาดภาพ ลักษณะการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นตามอุดมคติ ไม่ได้เขียนให้เป็นภาพเสมือนจริง แต่เขียนให้เกิดอรรถรสของความศรัทธา ทำให้ทราบหลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนัง นอกจากนี้ยังทำให้ทราบเหตุผลสำคัญที่พุทธศาสนิกชนจำเป็นต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา เพื่อการอนุรักษ์ การสืบทอดหลักคำสอน สิ่งสำคัญสูงสุดคือการหลุดพ้นจากความทุกข์ และการจรโลงพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวต่อไป

บรรณานุกรม

๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

คัทธนาชาติ, สำเนาเอกสารไมโครฟิล์ม, สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หมายเลข ๘.๒๑๐๖๐๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิฎก ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักรเล่ม ๘, ม.ป.ส.,พ.ศ. ๒๕๓๒.

กรรณิการ์ วัฒนเกษม. **อักษรฝักขามที่พบในศิลาจารึกภาคเหนือ**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๒๖.

กรมศิลปากรเมืองน่าน. **โบราณคดีประวัติศาสตร์และศิลปะ**. กรุงเทพฯ: ๒๕๓๗.

กระทรวงวัฒนธรรม. **ปกิณกะวัฒนธรรม จังหวัดน่าน**. กรุงเทพฯ: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๒๕.

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. **จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน การศึกษาคั้งล่าสุดในเมืองโบราณ**, ปีที่ ๒๙, ฉบับที่ ๔ ตุลาคม -ธันวาคม ๒๕๔๖.

ชมพูนุท พงษ์ประยูร. **จิตรกรรมไทย**, กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานแสดงโบราณวัตถุและภาพจิตรกรรมฝาผนังในอาคารหลังที่ ๒ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๒.

น. ณ.ปากน้ำ. **วัดภูมินทร์และวัดหนองบัว**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ . ๒๕๒๙.

ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์ และคณะ. **ปุมประวัติวัดภูมินทร์**. สมุทรปราการ : บริษัท ไมตรีพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๘.

ประคอง นิมนหมินทร์. **วรรณวิจักษณ์ในจิตรกรรมไทย**, กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๗.

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. **“นันทบุรีศรีนครน่าน” ประวัติศาสตร์ สังคม และคริสต์ศาสนา** กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๙.

ปรีชญานี ประสพเนตร, **“จิตรกรรมฝาผนัง : มรดกสะท้อนความคิดทางวัฒนธรรมกรณีศึกษาภาพจิตรฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม”**, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๒.

บุญณรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์, **ศิลปศึกษา : จากทฤษฎีสู่การสร้างสรรค์ รวมบทความทางศิลปศึกษา**, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พรรณเพ็ญ เครือไทย. **อักษรไทยนิเทศ**. เชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

พระพงศ์ศักดิ์ อภิขุชโว (รุ่งสง), **“ศึกษาบทบาทสื่อจิตรกรรมฝาผนังในการเผยแผ่พุทธธรรมในเฉพาะกรณีพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม”**, วิทยานิพนธ์พุทธ

ศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๙.

พระพนัส ทิพพะเมธี และคณะ. **คัทธนกุมารชาดก** ฉบับวัดน้ำลัด อำเภอกู่เพียง จังหวัด
น่าน. เชียงใหม่: โรงพิมพ์แม่กษัพันธ์, ๒๕๕๕.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาค
เหนือ** เล่ม ๒ เล่ม ๕ เล่ม ๑๒. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้น จากัด,
๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

วรรณิภา ณ สงขลา, “จิตรกรรมไทยประเพณี: เทคนิคและการอนุรักษ์”, ศิลปากร, ปีที่
๓๓ ฉบับที่ ๕ พฤศจิกายน-ธันวาคม, ๒๕๓๒.

วินัย ปราบริปู. **จิตรกรรมฝาผนังเมืองน่าน**. กรุงเทพฯ : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๒.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ศิลปะวิชาการ ๒ ศิลปะคืออะไร**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิศาสตราจารย์ศิลป์
ไพเราะศรีอนุสรณ์. ๒๕๔๙.

วิไลรัตน์ ยัตรอด และวัชชัย องค์กรวิเวทย์. **จิตรกรรมเล่าเรื่อง วรรณคดีอมตะ**. กรุงเทพฯ
: บริษัท อัมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จากัด, ๒๕๕๕.

ศิลป์ ไพเราะศรี “ศิลปะวิชาการ ๓ ศิลปะสงเคราะห์พจนานุกรมศัพท์ศิลปะตะวันตก” พิมพ์
ครั้งที่ ๔, ปทุมธานี: มูลนิธิศาสตราจารย์ศิลป์ ไพเราะศรีอนุสรณ์, ๒๕๕๓.

สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล, **บทความวิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย**,
กรุงเทพมหานคร : อักษรศิลป์, ๒๕๓๗.

สน สีมাত্রัง. **โครงสร้างจิตรกรรมฝาผนังลานนา**. กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยศิลปากร.
๒๕๒๖.

สมเจตน์ วิมลเกษม. **ถอดรหัสวัดภูมินทร์ น่าน** : โรงพิมพ์ อิงค์เบอร์รี่, ๒๕๒๖.

สิทธิศักดิ์ ธงเงิน. **เสน่ห์ฮูปแต้มวัดภูมินทร์ น่าน**. หจก.อิงเบอร์รี่ จ.น่าน, ๒๕๕๖.

สุชาติ เกาทอง, **ศิลปะกับมนุษย์**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙.

อัมพร นามเหล่า. **ท้าวศัทราม ตำนานแห่งชื่อบ้านนามเมืองและสถานที่ต่างๆ ของ
ท้องถิ่นอีสาน**. นครราชสีมา. ม.ป.ท., ๒๕๒๙.

ประวัติผู้เขียน

อาจารย์สมคิด นันต๊ะ

ประวัติการศึกษา พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง

- ประวัติการทำงาน
- เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองน่าน พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๕๕
  - มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ห้องเรียน วัดพระธาตุแช่แห้ง พ.ศ. ๒๕๔๖ – ๒๕๕๕
  - วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พ.ศ. ๒๕๕๕ – ปัจจุบัน

คติการสร้างบ้านแปลงเมือง

ศรีเลา เกษพรหม*

การตั้งหมู่บ้านหรือการสร้างเมืองในล้านนาสมัยโบราณนั้น เป็นเรื่องที่ต้องหาความถูกต้อง หาความเป็นสิริมงคล ไม่ใช่พอใจตรงไหนก็จะสร้างตรงนั้น แต่ต้องดูทิศ ดูพื้นที่ ดูสิ่งแวดล้อมในบริเวณนั้นๆ ก่อน เพื่อให้ถูกต้องตามคตินิยมของท้องถิ่น เชื่อว่าถ้าตั้งหมู่บ้านให้ถูกต้องแล้วจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวและชุมชน

การตั้งหมู่บ้าน

สาเหตุของการตั้งหมู่บ้าน

การตั้งหมู่บ้านในล้านนาสมัยโบราณมีสาเหตุสำคัญ ๔ ประการด้วยกัน

- เมื่อหมู่บ้านเดิมมีจำนวนหลังคาเพิ่มมากขึ้น
- พื้นที่ทำการเกษตร สำหรับทำไร่ทำนา ไม่เพียงพอกับจำนวนคนที่เพิ่มขึ้น
- ความแตกแยกของคนในหมู่บ้าน โดยมีความเห็นไม่ตรงกัน (ขี้ดตกบ้าน)
- เกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน (โรคทำ)

การเสาะหาสถานที่ตั้งหมู่บ้านโดยไม่ได้วางแผนล่วงหน้า

เมื่อมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือหลายคนได้เสาะแสวงหาพื้นที่อยู่ใหม่ เมื่อเห็นว่าเป็นที่โล่งเต (บริเวณใด) มีสภาพเหมาะสำหรับการทำไร่ ทำนา ทำสวน มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ก็จะมีการย้ายครอบครัวบ้านเรือนไปตั้งอยู่ ณ ที่นั้น ต่อมามีคนในหมู่บ้านอื่นเห็นว่าเป็นพื้นที่เจริญอุดมสมบูรณ์ จึงย้ายบ้านเรือนไปปลูกอาศัยอยู่ด้วย หลังคาเรือนจึงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อมีมากจำนวนหลายสิบหลังคาเรือน บริเวณนั้นจึงกลายเป็นหมู่บ้าน

การเสาะหาสถานที่ตั้งหมู่บ้านโดยวางแผนล่วงหน้า

เมื่อมีกลุ่มบุคคลต้องการที่จะย้ายออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ จะมอบหมายให้ผู้ใดผู้หนึ่งในกลุ่มนั้นซึ่งเห็นว่าเป็นคนมีปัญญา เป็นคนฉลาด และเป็นทีเคารพนับถือ พอที่จะรู้เรื่องเกี่ยวกับทิศทางที่เรียกกันว่า “ทักษา” ให้ออกไปสำรวจตามสถานที่ต่างๆ เมื่อพบพื้นที่อันเป็นมงคล เป็นสถานที่ที่มีแม่น้ำใหญ่หรือแม่น้ำขนาดกลางไหลผ่าน มีพื้นที่เพียงพอที่จะทำไร่ทำนาแล้วก็จะให้ผู้รู้ในเรื่องโหราศาสตร์ไปสำรวจตรวจดูอีกครั้งหนึ่ง

*ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรโบราณและจารึกล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รูปแบบของหมู่บ้านที่เป็นมงคล

หมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นมงคลต้องมีพื้นที่ยาวไปตามทิศเหนือและทิศใต้ มีแม่น้ำไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออกหรือตะวันตก มีพื้นที่ลาดต่ำไปทางแม่น้ำ ทางด้านตะวันออกหรือตะวันตกมีพื้นที่ต่ำเป็นที่ราบลุ่มเป็นบริเวณกว้าง ตรงกลางของพื้นที่เป็นเนินสูงไม่มากนัก

การจัดวางรูปแบบของหมู่บ้าน

ด้านทิศเหนือจัดเป็น “หัวบ้าน” เป็นประตูเข้าออกสำหรับหมู่บ้าน ด้านทิศใต้จัดเป็น “หางบ้าน” เป็นประตูเข้าออกของหมู่บ้านเช่นกัน บริเวณตรงกลางหมู่บ้านจัดเป็นพื้นที่สาธารณะ เพื่อเป็นที่ตั้งของเสา “ใจบ้าน” ศาลากลางบ้าน หอเสื่อบ้าน บ่อน้ำรวม (บ่อน้ำสาธารณะ) ทิศตะวันตกหรือตะวันออกของหมู่บ้านเป็นที่ตั้งวัด บริเวณนอกเขตหมู่บ้านออกไปจัดเป็นที่นาที่ไร่ และกันที่ส่วนหนึ่งไว้สำหรับเป็นป่าสาธารณะเพื่อเป็นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ด้านทิศใต้หรือตะวันตกเฉียงใต้เป็นที่ตั้งของสุสานป่าช้า

การจัดรูปแบบหมู่บ้านตามหลักทักษา

หมู่บ้านในบางท้องถิ่นจัดรูปแบบหมู่บ้านตามหลักทักษา โดยใช้วันเดือนปีของผู้นำหมู่บ้านเป็นหลักในการคำนวณ ดังนั้นหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านจึงมีทิศทักษาไม่ตรงกัน ดังอย่างทิศทักษาที่ปรากฏในพยัญชนะล้านนาที่กำหนดตามราศีต่างๆ ดังนี้

บริวาร	อายุ	เดช
กาลกิณี	ปีชวด	ศรีย
มูละ	อุตสาหะ	มนตรี

กาลกิณี	บริวาร	อายุ
มูละ	ปีฉลู	เดช
ศรีย	มนตรี	อุตสาหะ

มูละ	กาลกิณี	บริวาร
อุตสาหะ	ปีชาล	อายุ
มนตรี	ศรีย	เดช

อุตสาหะ	มูละ	กาลกิณี
มนตรี	ปีเถาะ	บริวาร
ศรีย	เดช	อายุ

มนตรี	อุตสาหะ	มูละ
ศรี	ปีมะโรง	กาลกิณี
เดช	อายุ	บริวาร

ศรี	มนตรี	อุตสาหะ
เดช	ปีมะเส็ง	มูละ
อายุ	บริวาร	กาลกิณี

เดช	ศรี	มนตรี
อายุ	ปีมะเมีย	อุตสาหะ
บริวาร	กาลกิณี	มูละ

อายุ	เดช	ศรี
บริวาร	มะแม	มนตรี
กาลกิณี	มูละ	อุตสาหะ

บริวาร	อายุ	เดช
กาลกิณี	ปีวอก	ศรี
มนตรี	อุตสาหะ	มูละ

กาลกิณี	บริวาร	อายุ
มนตรี	ปีระกา	เดช
อุตสาหะ	มูละ	ศรี

บริวาร	อายุ	เดช
กาลกิณี	ปีจอ	ศรี
มนตรี	อุตสาหะ	มูละ

อุตสาหะ	มนตรี	กาลกิณี
มูละ	ปีกุน	บริวาร
ศรี	เดช	อายุ

การเข้าตั้งหมู่บ้านใหม่

ทางหัวหน้าหมู่บ้านคือคนที่ได้รับมอบหมายจากชาวบ้านจะเป็นผู้จัดสรรที่ดินสำหรับปลูกบ้าน ทำสวน ทำนา จำนวนของที่ดินจะจัดสรรให้ตามขนาดเล็กลใหญ่ของครอบครัว จากนั้นชาวบ้านจึงพากันทยอยย้ายเข้ามาครั้งละหลังสองหลัง การขนย้ายบ้านเรือนไม่ยุ่งยาก เพราะเรือนแต่โบราณส่วนมากจะสร้างด้วยไม้ไผ่ มุงหลังคาด้วยหญ้าคาหรือใบตองตึง (ใบพลอง) ครอบครัวใดที่มีสมาชิกในครัวเรือนเป็นผู้ชายหลายคน จะมีกำลังไปตัดต้นไม้มาทำเป็นไม้จึงสำหรับทำเป็นเสาเรือน

การตัดต้นไม้ทำเสาเรือน

อันดับแรกจะต้องเสาะหาต้นไม้ที่จะตัดเพื่อทำเป็นเสามงคล(เสาเอก) โดยหาต้นไม้ที่มีลำต้นกลมสวย กิ่งแรกของต้นไม้ไม่ต้องไม่หัก ไม่มีรังนก รังหนู รังมด เมื่อพบต้นไม้ลักษณะดังกล่าวแล้ว ก่อนจะตัดให้แต่งซ้นดอกไม้ธูปเทียนอัญเชิญเทวดาที่รักษาต้นไม้ นั้นให้ออกไปก่อน จากนั้นจึงเสกคาถาเป่าคมขวานว่า “โอมปะระโรณะสิกะนะมะ” แล้วจึงลงมือตัด เมื่อล้มแล้วนำไปที่บ้านตากแดดดีแล้วเก็บไว้เป็นเสามงคลต่อไป ระหว่างที่เก็บไว้นั้นห้ามคนนั่งหรือข้ามเสานั้นโดยเด็ดขาด เมื่อมีจำนวนหลังคาบ้านเพิ่มขึ้นจำนวนมาก การจัดรูปแบบหมู่บ้านจึงเริ่มขึ้นโดยมีส่วนประกอบสำคัญคือ

ตั้งเสาใจบ้าน

ชาวล้านนามีคติความคิดเรื่องหมู่บ้านว่า หมู่บ้านเปรียบเสมือนร่างกายของมนุษย์ ดังนั้นเมื่อสร้างหมู่บ้านจึงต้องมีหัวใจตั้งอยู่ประมาณตรงกลางของหมู่บ้าน หรือบางท้องถิ่นเรียกบริเวณตรงกลางหมู่บ้านว่า “สะดือบ้าน” ดังนั้นจึงทำเสาใจบ้านขึ้นซึ่งเป็นคติหนึ่งในระบบจักรวาล เสาใจบ้านประกอบด้วยเสา

เสาใจบ้านที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

๕ ต้น ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง แต่ละต้นทำปลายแหลมกลม ทำขยักเป็นคอคอด ต้นกลางจะสูงกว่าทุกต้นเป็นประดุดั้งเขาพระสุเมรุ มีเสา ๔ ต้นล้อมรอบเป็นบริวาร หมายถึงทวีปทั้ง ๔ กั้นหลุมเสาใจบ้านจะใส่ใบดอกแก้ว (พิกุล) ใบโชค ใบขนุน และสิ่งของมีค่า เช่น แก้วแสง เงิน ทองคำ เป็นต้น ในระหว่างประกอบพิธีฝังเสาใจบ้านจะมีการประโคมดุริยดนตรีตีฆ้องร้องป่าว เมื่อตั้งเสร็จแล้วก็พรมด้วยน้ำขมิ้นส้มป่อย น้ำอบน้ำหอม

การตั้งเสาใจบ้านนี้เป็นหน้าที่ของอาจารย์ประจำชุมชนเป็นผู้ประกอบพิธี

ศาลากลางบ้าน

บริเวณที่ไม่ห่างจากเสาใจบ้านมากนัก มีศาลาหลังหนึ่งเรียกว่า “ศาลากลางบ้าน” เป็นศาลาสาธารณะสำหรับเป็นที่พักร้อนหลบฝนของคน que เดินทางสัญจรไปมา และเพื่อเป็นที่รวมกลุ่มกันของชาวบ้านเมื่อมีกิจกรรมของชุมชน

บ่อน้ำสาธารณะ

บริเวณที่สาธารณะจุดใดจุดหนึ่ง ชาวบ้านจะช่วยกันขุดบ่อน้ำสำหรับใช้ในครัวเรือน เมื่อได้สถานที่ขุดบ่อน้ำแล้วจะขอให้อาจารย์ประจำหมู่บ้านคำนวณตามตำราโบราณและชี้จุดมงคล ปักไม้ไว้เป็นเครื่องหมาย หลังจากนั้นชาวบ้านจะช่วยกันขุด ถ้าเป็นหมู่บ้านใหญ่มีคนมากจะขุดบ่อให้มีขนาดใหญ่และลึก บางแห่งเรียกบ่อนั้นว่า “บ่อหลวง” เมื่อพบสายทางเดินของน้ำ “ตาน้ำ” จึงก่ออิฐตั้งแต่กันบ่อจนถึงปากบ่อข้างบนให้เลยจากผิวดินขึ้นไปรวมความลึกประมาณ ๘๐ - ๑๐๐ เมตร บ่อน้ำนี้จะเป็นของส่วนรวม (ของหน้าหมู่บ้าน) ที่ทุกคนร่วมกันใช้ ทุกวันเมื่อถึงตอนเย็นผู้หญิงจะหาบถังมาตักเอาน้ำในบ่อเพื่อนำไปใส่หม้อน้ำที่บ้านสำหรับใช้น้ำดื่ม บ่อน้ำสาธารณะจึงเป็นที่ชุมนุมของหญิงชาวบ้านในตอนเย็น เป็นธรรมชาติของผู้หญิงเมื่อมาพบกันย่อมมีเรื่องคุยกัน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องนินทาผู้อื่นมากกว่า

สุสานป่าช้า

ป่าช้าเป็นสถานที่จำเป็นสำหรับหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่งสำหรับเป็นที่ฝังหรือเผาศพ โดยจัดไว้ทางทิศกาลกิณีตามระบบทักษา หรือบางท้องถิ่นจะจัดไว้ทางทิศใต้หรือทิศตะวันตกเฉียงใต้ เพราะสะดวกเมื่อนำศพออกจากหมู่บ้านไปฝังหรือเผา เนื่องจากมีข้อห้ามนำศพออกทางประตูหมู่บ้านทางหัวบ้านคือด้านทิศเหนือ ให้นำออกทางหางบ้านคือด้านทิศใต้เท่านั้น

ที่นา

บริเวณทุ่งนาจะเลือกเอาที่ต่ำลาดมีพื้นที่ต่ำกว่าที่ตั้งบ้านเรือน ถ้าบริเวณใดเป็นพื้นที่สูง เจ้าของที่จะต้องขุดดินออกเรียกว่า “เบิกนา” ดินที่ขุดออกจะนำไปกองไว้เป็นที่ๆ บริเวณกองดินนั้นจึงเรียกว่า “ดอนนา” ต่อมาใช้เป็นที่ผูกวัวควายหรือทำห้างร้านเป็นที่พักในฤดูทำนา เมื่อขุดให้พื้นที่ต่ำลงแล้วจึงทำคันนาขึ้นเป็นกระทง แบ่งนาออกเป็นแปลงเพื่อความสะดวกในการทน้ำ

ป่าหมู่บ้าน

บริเวณนอกเขตแนวหมู่บ้านที่มีพื้นที่สูงจะกันไว้เป็นป่าของหมู่บ้านสำหรับใช้ร่วมกัน บริเวณดังกล่าวจะมีต้นไม้ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติมีทั้งไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุก ไม้ไผ่หลายชนิด มีพืชผักต่างๆ ชาวบ้านจะอาศัยป่านี้เป็นแหล่งอาหาร เป็นที่สำหรับล่าสัตว์ขนาดเล็ก มีนก หนู กระรอก เป็นต้น เป็นที่เก็บฟืน เก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด และยังเป็นที่พักสัตว์เลี้ยงวัว ควาย หมู เมื่อเกิดอุทกภัยขึ้นในหมู่บ้าน

วัดประจำหมู่บ้าน

บริเวณทางทิศตะวันออกหรือตะวันตกจะเป็นที่สร้างวัดประจำหมู่บ้าน เริ่มด้วยการสร้างกุฏิให้พระภิกษุแล้วสร้างสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่นเพิ่มขึ้น วัดจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวบ้านเพื่อให้พระภิกษุพักจำพรรษา ประกอบสังฆกรรม พิธีกรรม และอบรมสั่งสอนให้ชาวบ้านตั้งอยู่ในคำสอนทางพระพุทธศาสนา วัดในแต่ละหมู่บ้านในอดีตจนถึงปัจจุบันจึงถูกแบ่งตามหมู่บ้านเป็นวัดใครวัดมัน ใครเป็นศรัทธาของวัดใด ก็บำรุงวัดนั้นให้เจริญเป็นเช่นนี้เรื่อยมา

หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน มีหัวหน้าของหมู่บ้านเรียกว่า “แก่บ้าน” เป็นผู้ปกครองดูแลความสงบภายในหมู่บ้าน เป็นผู้นำในการพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญ มีผู้ช่วยแก่บ้าน ทำหน้าที่ช่วยงานของแก่บ้าน เรียกว่า “ล่ามแก่” ทำหน้าที่ป่าวประกาศข่าวสารให้ชาวบ้านทราบ ส่วนทางวัดก็มีแก่วัด(ไวยาวัจกร) ทำหน้าที่ช่วยเหลือพระภิกษุที่เป็นพุทธหลวงเจ้าวัด ช่วยเก็บรักษาปัจจัยเงินทองของวัด ดูแลผลประโยชน์ของวัด และมี “ล่ามวัด” ทำหน้าที่ป่าวประกาศให้ชาวบ้านรู้เมื่อวัดมีกิจกรรมทางศาสนา นอกจากนั้นยังมี “อาจารย์วัด” ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการทำบุญ เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นผู้ประกอบพิธีทางไสยศาสตร์

การตั้งบ้านเรือน

เมื่อมีการอพยพย้ายหมู่บ้านก็ต้องมีการปลูกบ้านเรือนใหม่ให้สอดคล้องกับคตินิยมของท้องถิ่น ดังนั้นจึงจัดแบ่งบริเวณที่จะปลูกบ้านเรือนตามระบบทักษา โดยเอาปีเกิด เดือนเกิด หรือวันเกิดของหัวหน้าครอบครัวเป็นหลักในการวางทักษาเช่นเดียวกับการตั้งหมู่บ้านที่เอาวันเดือนปีเกิดของผู้นำหมู่บ้านเป็นหลัก เช่น หัวหน้าครอบครัวเกิดวันพฤหัสบดี การวางทักษาของบ้านเรือนหลังนี้จึงมีลักษณะดังตารางนี้

ทิศตะวันออก

ศรี	มูละ	อุตสาหะ
เดช	วันพฤหัสบดี	มนตรี
อายุ	บริวาร	กาลกิณี

ความหมายของการวางทิศทางได้แก่ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ “ศรี” เป็นที่เก็บสมบัติเงินทอง ทิศตะวันออก “มูละ” เป็นที่ตั้งยุ้งข้าว ทิศตะวันออกเฉียงใต้ “อุตสาหะ” เป็นที่อยู่ของช่างไม้ช่างควาย ทิศใต้ “มนตรี” เป็นที่อยู่ของลูกจ้างหรือผู้ช่วยงาน ทิศตะวันตกเฉียงใต้ “กาลกิณี” เป็นที่สร้างส้วมถ่ายทุกข์ ทิศตะวันตก “บริวาร” เป็นที่อยู่บุตรหลานญาติมิตร ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ “อายุ” เป็นที่ปลูกเรือนอยู่

การตั้งบ้านเรือน

การตั้งบ้านเรือนจะหันหน้าบ้านเรือนไปทางทิศเหนือและทิศใต้เท่านั้น โดยวางชื่อไปทางทิศตะวันออก - ตะวันตก วางแปไปตามทิศเหนือและใต้ ถ้าวางแปไปตามทิศตะวันออก - ตะวันตกถือว่าเป็นการตั้งบ้านเรือนขวางโลก ไม่เป็นมงคล ห้องนอนใหญ่สำหรับหัวหน้าครอบครัว คือห้องนอนห้องตะวันออก บนประตูเข้าห้องจะมีไม้แกะสลักเป็นรูปพญายักษ์ลายเมือง “ห้ายนตร์” นอนหันหัวไปทางทิศตะวันออกหรือไปทางทิศใต้ หิ้งผีปู่ย่าจะติดกับเสาในห้องนอนใหญ่คือเสาที่อยู่มุมตะวันออกเฉียงเหนือของห้องนอน ห้องโถง(เติน)อยู่ติดกับห้องนอนใหญ่ทางด้านเหนือหรือใต้ แล้วแต่บ้านเรือนหันหน้าไปทางทิศเหนือหรือใต้ ครัวไฟตั้งอยู่ส่วนตะวันตกเฉียงใต้

การตั้งหอเจ้าที่หรือผีอารักษ์

ทิศเหนือและทิศตะวันออกของพื้นที่ถือว่าเป็นทิศสูง ดังนั้นจึงนิยมตั้งหอผีเจ้าที่ทางทิศเหนือหรือทิศตะวันออกของเรือนทำเป็น ๔ เสา มีหลังคา เป็นผีที่ดูแลรักษาไม่ให้สิ่งชั่วร้ายเข้ามาในเขตรั้วบ้าน

ยุ้งข้าว

ยุ้งข้าวเป็นที่สำหรับเก็บข้าวเปลือก ทางภาคเหนือตอนบนเรียกกันว่า หลองเข้า ปลูกด้วยเสาและเครื่องไม้จิง มีเสา ๔ ต้นเป็นอย่างต่ำ กั้นห้องด้วยไม้ฝากระดาน ขนาดใหญ่

หรือเล็กสร้างตามผลผลิตมากนักย ครอบครัวยที่มีที่นาไม่มาก หรือเป็นครอบครัวยที่ไม่มีนา เป็นของตัวเอง รับจ้างทำนาให้ผู้อื่น ทำที่เก็บข้าวเปลือกด้วยไม้ไผ่ มุงหลังคาด้วยหญ้าคา ใช้ไม้ไผ่สานเป็นวงกลม ทาด้านในด้วยดินเหนียวผสมมูลโคเป็นที่เก็บข้าวเปลือกเรียกว่า “เสวียน” เรียกรวมกันว่า “ร้านเสวียน” นิยมตั้งยู่ข้าวหรือร้านเสวียนทางทิศตะวันออก หรือทิศเหนือของตัวเรือน

บ่อน้ำในบริเวณบ้าน

บ่อน้ำ

ตามปกติคนแต่ก่อนถ้าไม่จำเป็นจะไม่ขุดบ่อน้ำ เพราะการขุดบ่อน้ำเพื่อใช้ดื่มใช้กินนั้น เมื่อขุดและใช้น้ำไปแล้วจะถมบ่อน้ำนั้นไม่ได้ ถือว่าเป็นอุบาหวั “ชืดหลวง” ดังนั้นจึงใช้น้ำจากบ่อของคนอื่นที่ขุดไว้ แล้วหรือใช้น้ำจากบ่อสาธารณะของหมู่บ้าน

ที่ถ้ายทุกซ์

คนโบราณแต่ก่อนจะถ้ายหนักนิยมออกไปถ้ายตามทุ่งนาหรือตามป่าหลังบ้าน เมื่อมีใครถามว่า “จะไปไหน” ตอบว่า “ไปป่า” ก็เป็นอันรู้กันว่า หมายถึงการไปปลดทุกซ์นั่นเอง สมัยต่อมามีการใช้ส้วมหลุม โดยการขุดหลุมกว้างยาวประมาณ ๑ เมตร ใช้ปีกไม้

วางปิดปากหลุม เปิดตรงกลางเป็นช่องสำหรับถ้ายทุกซ์ ถ้าเป็นที่ถ้ายทุกซ์ในวัดสำหรับพระภิกษุฐานที่นั่งทำด้วยหิน มีรูกกลมตรงกลาง ถัดจากรูกกลมไปด้านหน้าทำเป็นร่องสำหรับให้น้ำปัสสาวะไหลออกไปนอกหลุม คือมีการแยกอุจจาระและปัสสาวะไม่ให้ไหลลงไปในหลุมเดียวกัน ที่ทำเช่นนี้คงเกี่ยวข้องกับพระวินัย

การตั้งเวียงหรือเมือง

การตั้งเวียงหรือเมือง ในสมัยก่อนเริ่มจากการหาจุดมงคลเรียกว่า “ชัยภูมิ” เมื่อได้จุดที่เป็นมงคลแล้ว จึงชิงเชือกจากจุดชัยภูมิไปรอบๆ เพื่อกำหนดขอบเขตของตัวเวียง บางตำราปลูกสร้างปราสาทราชวังที่อยู่ของกษัตริย์ในจุดที่เป็นชัยภูมิ แล้วหาจุดที่อยู่ประมาณตรงกลางให้เป็นสะดือเมือง ถือคติว่าเวียงเปรียบประดุจตั้งร่างกายของมนุษย์ มีสะดือเป็นจุดศูนย์กลาง มีหัวเวียง ท้ายเวียง เมื่อได้จุดตรงกลางแล้ว จึงชิงเชือกจากจุดนั้นออกไปทั้ง ๔ ทิศ เพื่อกำหนดขอบเขตแนวกำแพงเวียง ตามหลักมหาทักษา คือค่านวณแจ้งเวียงและ

ประตู่เวียงให้ตรงกับทิศมงคลของทิศทางเวียง บางตำราคำนวณทิศทางเวียงตามปีเกิดหรือเดือนเกิดหรือปีเกิดของกษัตริย์ (พญาเจ้าเมือง) เช่น กษัตริย์เกิดปีมะแม มุมเวียงทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นอายุ ทิศเหนือเป็นเดช (ควรเป็นประตู่เวียง) มุมเวียงทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นศรี (ควรเป็นที่ตั้งของศักดิ์สิทธิ์ของมงคล) ทิศตะวันออกเฉียงเป็นมนตรี (ควรเป็นที่อยู่ของผู้ที่เป็นที่ปรึกษาการเมือง) มุมตะวันออกเฉียงใต้เป็นอุตสาหะ (เป็นที่อยู่ของช่างม้า วัวควาย) ทิศใต้เป็นมูละ (ควรเป็นที่เก็บข้าวและเสบียง) มุมตะวันตกเฉียงใต้เป็นกาลกนิ (ควรเป็นที่ห้ามศพออก) ทิศตะวันตกเป็นบริวาร (ควรเป็นที่อยู่ของข้าทาสบริวาร) ทิศทางเวียง ๘ แห่ง มีประตู่เวียง ๔ ด้าน แจ่งมุมเวียงอีก ๔ บางเวียงจะมีประตู่ ๕ ช่อง ๖ ช่อง ก็มี

เมื่อมีขอบเขตแล้วจึงประกอบพิธีตั้งหอนอนและคุ่มน้อยในบริเวณที่เป็นชัยภูมิแล้วสร้างหอสงฆ์ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเอาเพชร ๓ ลูก แสงสุริยะ ๓ ลูก มหานิล ๓ ลูก มรกต ๓ ลูก ทับทิม (แก้วค้อ) ๓ ลูก ใส่ในไหปิดดีแล้วนำไปฝังที่ได้หอสงฆ์เพื่อให้กษัตริย์และเมืองมีศรีเตชะอานุกาเวสสืบต่อไป

จากนั้นจึงประกอบพิธีตั้งเสาใจเมืองหรือเสาอินทขิล ณ จุดประมาตรงกลาง (สะดือเวียง) เสาใจเมืองทำด้วยไม้เนื้อแข็งเป็นรูปกลม ส่วนหัวทำเป็นขยักคอด ปลายแหลมกลม มีเสาบริวารอีก ๔ ต้น เรียกว่าเสาลำเวียง ชุดหลุมกลางและหลุมบริวาร จากนั้นจึงเอาแผ่นดินต่าง ๆ มีต้นว่า ยันต์ฝนแสนห่า ยันต์ฟ้าพิง ยันต์ลำเวียงแสนชั้น ยันต์มณีโชติ ทั้งหมดบรรจุลงไหแล้ววางไว้กันหลุมใจเมืองคือเสากลาง ส่วนหลุมเสาบริวารทั้ง ๔ ใส่ด้วยรูปช้าง รูปม้า รูปวัวอุสุภราช ซึ่งหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ เมื่อถึงฤกษ์งามยามดี จึงยกเสาตั้งในหลุม และมีการประโคมดนตรีฆ้องกลองให้เป็นมหามงคล

สมัยต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ล้านนาแล้ว พิธีกรรมตั้งเสาใจเมืองและตั้งคุ่มน้อยหอนอนของกษัตริย์เจ้าเมืองจึงมีพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วม โดยใช้สายสิญจน์และเชือกที่ผืนด้วยใบคาสด ล้อมรอบเวียง นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์สวดตั้งลำมหาสมัย ไชยทั้ง ๗ ธรรมจักร เมื่อจะตั้งเสา นอกจากจะใส่แก้วแหวนของมงคลทั้งหลายแล้ว ยังเอาน้ำพุทธมนต์ใส่ในไห นำลงบรรจุไว้ที่กันหลุมด้วย

เมื่อตั้งเวียงเรียบร้อยแล้ว กษัตริย์จะมีพระราชโองการให้เสนาอำมาตย์ไปดำเนินการสำรวจเส้นคน (จำนวนประชากร) ที่อยู่ในเขตการปกครอง เมื่อได้จำนวนประชากรมาแล้วจึงมาแบ่งเขตการปกครอง ในตำนานพื้นเมืองพะเยา ฉบับวัดศรีบุญเรือง ตำบลตุน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา กล่าวว่า คน ๕ คน นับเป็น ๑ นา ถ้า ๑,๐๐๐ นา (พันนา) มีคนอยู่

ในพื้นที่นั้น ๕,๐๐๐ คน ถ้าเทียบกับปัจจุบัน ๑,๐๐๐ ไร่ ประมาณ ๑ ตำบล พื้นที่หนึ่งๆ จะมีข้าราชการชั้นนายพันเป็นผู้ปกครอง

ปัจจุบันคติการสร้างบ้านแปลงเมืองเช่นนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม ศาสตร์ และวิทยาการสมัยใหม่โดยเฉพาะแบบแผนของไทยสยามและตะวันตกมีบทบาทในล้านนามากขึ้น อีกทั้งทางราชการบ้านเมืองก็มีหน่วยงานที่ดูแลการใช้พื้นที่เมือง ชุมชน ตลอดจนถึงแนวทางการจราจร เรียกว่า ผังเมือง โดยยึดแบบแผนตามแบบตะวันตก ทำให้คติการสร้างบ้านแปลงเมืองล้านนามีการเปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมสมัยใหม่ แต่ความรู้ด้านภูมิปัญญาล้านนาเช่นนี้ เป็นสิ่งที่ควรศึกษาเรียนรู้ไว้ให้ทราบถึงที่มาและรูปแบบการสร้างบ้านแปลงเมืองของล้านนาในอดีต เพื่ออธิบายให้ชาวต่างชาติต่างวัฒนธรรมในประชาคมอาเซียนได้เข้าใจและเข้าถึงความเป็นล้านนาที่แท้จริงต่อไป

ประวัติผู้เขียน

อาจารย์ศรีเลา เกษพรหม

ตำแหน่ง - ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- คณะกรรมการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนา

ประเทศเพื่อนบ้าน สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผลงานวิชาการ

- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๑ จารึกในพิพิธภัณฑสถานเชียงใหม่”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๒ จารึกพระเจ้ากาวิละ”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๓ จารึกในพิพิธภัณฑสถานลำพูน”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๔ จารึกในพิพิธภัณฑสถานเชียงใหม่”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๕ จารึกในพิพิธภัณฑสถานและจารึกเมืองน่านที่น่าสนใจ”
- หนังสือ “ตรรชนชื่อและตำแหน่งบุคคล”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๖ จารึกในพิพิธภัณฑสถานเชียงใหม่ ภาค ๒”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๘ จารึกในจังหวัดเชียงใหม่”
- หนังสือ “ตรรชนชื่อและตำแหน่งบุคคล ภาค ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๓ (ปรับปรุงใหม่)”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๑๐ จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ ภาค ๒”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๑๑ จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ ภาค ๓”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๑๒ จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ ภาค ๔”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๑๓ จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ราย”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๑๔ ศิลปจารึกในสมัยพระเจ้าติโลกราช”
- หนังสือ “ประชุมจารีกล้านนา เล่ม ๑๕ จารึกเมืองเชียงตุง ภาคที่ ๑”
- หนังสือประเพณีชีวิตคนเมือง สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- หนังสือลัทธิเถียงไร้ ไทใส่นา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่
- หนังสือประเพณีชีวิตคนเมือง สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- หนังสือวิถีชีวิตคนเมือง สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อานิสงส์วัจจกุกฎี

รศ. ดร. อนาโตน โรเจอร์ เป็ลติเยร์^๑

เมื่อกล่าวถึงคัมภีร์ “อานิสงส์” โดยทั่วไปแล้วจะเป็นเรื่องสั้นๆ กล่าวถึงผลที่จะได้รับจากการทำบุญในโอกาสต่างๆ เช่น การถวายผ้า (ผ้าไตรจีวร ผ้ากฐิน ผ้าเพดาน ฯลฯ) การถวายอัฐบริขาร และผ้าชนิดต่างๆ การทำบุญอุทิศให้คนตาย การสร้างพระพุทธรูป เสนาสนะ หรือคัมภีร์ธรรม เป็นต้น โดยแพร่หลายทั่วไปในกลุ่มชาติพันธุ์ไท คือไทยวน (ล้านนา) ไทลื้อ ไทซิ่น และไทใหญ่ รวมถึงพม่าและลาวด้วย ซึ่งรูปแบบการแต่งมีทั้งที่เป็นแบบนิสสัย คือยกข้อความภาษาบาลีแล้วแปลแบบคำต่อคำ^๒ และการแต่งแบบโวหารภาษาท้องถิ่น มีการคัดลอกหรือสร้างถวายไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้เทศนาในโอกาสการทำบุญครั้งนั้นด้วย

ตัวอย่างการถวายและเทศนาคัมภีร์อานิสงส์ที่พบในปัจจุบัน เช่น อานิสงส์ทานหาคคนตาย (พราหมณ์ปัญหา) ที่นิยมถวายคัมภีร์ธรรมและนำมาเทศนาในพิธีศพ เพราะเนื้อหา กล่าวถึงเศรษฐกิจที่นำข้าวปลาอาหารไปไว้ที่ป่าช้าทุกวันเพื่อให้บุตรชายของตนที่เสียชีวิตไป ได้บริโภค วันหนึ่งเกิดฝนตกหนักและน้ำท่วมทำให้คนรับใช้ไม่สามารถนำข้าวปลาอาหารไปส่งที่ป่าช้าได้ จึงใส่บาตรกับพระภิกษุรูปหนึ่งแทน บุตรชายจึงมาเข้าฝันบิดาว่าเพิ่งได้รับสิ่งที่พ่อทำบุญให้ในวันดังกล่าว เป็นต้น วรรณกรรมอานิสงส์เรื่องอื่นๆ เช่น อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป และอานิสงส์เขียนธรรมก็กล่าวถึงผลบุญที่ผู้สร้างจะรับ คือได้เสวยสุข ขณะเป็นเทวดาบนสวรรค์นานหลายกัลป์ เมื่อเกิดในโลกมนุษย์ก็จะเกิดในตระกูลที่ดีมีฐานะ เป็นจักรพรรดิราชผู้ยิ่งใหญ่หลายชาติก่อนจะเข้าสู่พระนิพพานในที่สุด นอกจากนี้ ยังมีอานิสงส์อีกหลายเรื่องที่มีลักษณะค่อนข้างใหม่ บางฉบับคล้ายกับนิทานหรือชาดกพื้นบ้าน เช่น *อานิสงส์ทานธรรมน้ำอ้อย* เล่าถึงอุบาสิกามุหนึ่งที่ได้สร้างหนังสือบทธวดมนต์ และถวายน้ำอ้อย ทำให้ได้เป็นอัครราชเทวีของพระเจ้าพรหมทัต และ *อานิสงส์สาธุ สาธุ* ของชาวไทใหญ่ จะเน้นถึงความสุขในโลกมนุษย์มากกว่าอย่างอื่น เช่น มีกลิ่นปากหอมเหมือนดอกบัวสีน้ำเงินเข้มกำลังบานและกระจายไปทั่ว หรือจะมีบริวารชายหญิงจำนวนมาก

^๑รองศาสตราจารย์ ดร.อนาโตน โรเจอร์ เป็ลติเยร์ ศูนย์โปลานศึกษา สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่

^๒คัมภีร์อานิสงส์ที่แต่งแบบนิสสัย เช่น *อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป* (ล้านนาและลาว) และ *อานิสงส์เขียนธรรม* ของชาวลัวะ บ้านแสน เมืองเชียงตุง จะพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ “อานิสงส์กลุ่มชาติพันธุ์ไท” (จะเผยแพร่เร็วๆ นี้)

ส่วนเรื่อง อานิสงส์วิจจกุกุฎฐิ (หรือ อานิสงส์วิจจกุกุฎฐิ, อานิสงส์เวจจกุกุฎฐิ, อานิสงส์วิต) ที่เลือกมาปรีวรรตและนำเสนอในบทความนี้ต้นฉบับพืศอักษรไทจีนจากเมืองเชียงตุง โดยคำว่า วจ เป็นภาษาบาลี แปลว่า อัจฉริยะ ซึ่งชาวล้านนา ไทลื้อ ไทจีน หรือลาว นิยมออกเสียงว่า เว็ด หรือ วิต เนื้อหาเป็นนิทานหรือชาดกพื้นบ้าน ถือว่าต่างกับคัมภีร์อานิสงส์ โดยทั่วไป เป็นเรื่องราวของหนุ่มกำพร้าคนหนึ่งที่ได้นำทองคำไปฝังไว้ใต้ส้วมที่ชาวบ้านกำลังสร้างถวายไว้กับวัด ผลบุญที่ได้รับชาติต่อมา คือได้เกิดเป็นชายกำพร้าที่พบเห็นขุมเงินและขุมทองแต่ไม่รู้จักเพราะว่ายังมีกรรมอยู่ หลังจากใช้กรรมหมดแล้วได้เป็นเศรษฐี มีทรัพย์สินเงินทองจำนวนมาก และให้ได้ทานแก่คนที่มาขอเสมอ ภายหลังได้เป็นพระญาเจ้าเมืองในที่สุด ซึ่งในตอนหนึ่งของเรื่องได้กล่าวถึง อ้ายกำพร้าหมากसान ซึ่งเนื้อเรื่องตรงกับวรรณกรรมอีสานหรือลาว เรื่อง “กำพร้าหมากसान” และอนุภาคที่ว่าด้วยเขย ๖ คน และลูกสาวคนสุดท้ายไม่ยอมแต่งงานจนบิดาไล่ออกจากบ้าน ภายหลังลูกเขยนั้นกลับมาช่วยบิดารับกับข้าศึก ก็คล้ายกับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ เช่น “สังข์ทอง” เป็นต้น และตอนที่อ้ายกำพร้าไม่รู้ว่ามีเงิน และทองเป็นของมีค่า การที่เมียต้องคอยแนะนำสั่งสอนให้รู้จักการดำเนินชีวิต ก็คล้ายกับเรื่อง “กาแลออกหน่อ” ของไทจีน หรือ “แปดแล้งออกยอด” ของชาวไทใหญ่ แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมนี้เป็นการนำเนื้อหาและอนุภาคของชาดกเรื่องอื่นเข้ามารวมเข้าด้วยกัน โดยมีทอธบายให้สอดคล้องกับความเป็นมาหรือบุพกรรมของตัวละครแต่ละตัวในตอนท้ายด้วย แต่วรรณกรรมเรื่อง “อานิสงส์สร้างวิจ” ของล้านนาและลาว มีโครงเรื่องแตกต่างไป คือกล่าวถึงชายหนุ่มที่ได้สร้างส้วมถวายแก่พระภิกษุรูปหนึ่งแล้วได้ส่วยผลบุญในสวรรค์ชั้นฟ้าและเมื่อกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีกก็ได้เป็นบุตรชายเศรษฐี เมื่อแม่นำไปอาบน้ำก็ถูกปลาตัวใหญ่กลืนลงไปในห้อง แล้วเศรษฐีอีกเมืองหนึ่งได้นำไปเลี้ยง เมื่อบิดามารดาที่แท้จริงทราบจึงติดตามไปขอคืนแต่เศรษฐีที่ได้เลี้ยงดูไม่ยินยอม จึงต้องให้เจ้าเมืองพิจารณาความโดยได้ตัดสินว่าให้แบ่งกันเลี้ยงดู กุมารผู้นั้นจึงได้ชื่อว่าพากุลกุมาร ภายหลังได้เข้าบวชในพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่า พากุลเถร พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นผู้เลิศในทางอาหารน้อย ความแตกต่างในโครงเรื่องและอนุภาคต่างๆ ระหว่าง “อานิสงส์วิจจกุกุฎฐิ” ของไทจีน กับ “อานิสงส์วิต” ของล้านนาและลาว รวมถึงพบว่ามีการใช้คำศัพท์ภาษาพม่าและไทใหญ่ด้วย จึงสันนิษฐานได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้น่าจะแต่งขึ้นในโดยกวีชาวไทจีนเอง

เนื้อเรื่องย่อ

ในสมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวันวิหาร ที่นายอนาถปิณฑิกัสสมหาเศรษฐีได้สร้างถวาย ครั้งนั้นพระอนาถที่ได้กราบทูลถามถึงอานิสงส์ของการสร้างวิจจกุกุฎฐิ

หรือห้องส้วม ซึ่งพระพุทธเจ้าจึงแสดงพระธรรมเทศนา ดังนี้

ในอดีตกาลสมัยที่พระพุทธเจ้าพระนามว่าตัมหังกร ได้สั่งสอนเวไนยสัตว์ให้รู้จักการให้ทาน รักษาศีลและเจริญเมตตาภาวนา รวมถึงการสร้างเสนาสนะถวายไว้กับพระศาสนา มีอุบาสิกคนหนึ่งจึงได้สร้างห้องส้วมและที่สรงน้ำสำหรับพระภิกษุทั้งหลาย ส่วนชาวบ้านคนอื่นๆ ก็ได้จัดเตรียมอาหารเพื่อที่จะทำบุญด้วย ขณะนั้นมีชายหนุ่มกำพร้าและยากจนคนหนึ่งมีอาชีพตัดฟืนขายทราบข่าวการทำบุญจึงหาฟืนมาขายบริวณนั้น แล้วได้ฟังธรรมเทศนาเรื่องอานิสงส์ของการสร้างส้วมว่ามีอานิสงส์มาก เมื่อได้พบกับอุบาสิกผู้นั้นจึงขอร่วมทำบุญด้วย มอบฟืนและหาบไปส่งถึงบ้านโดยไม่คิดเงิน ทั้งยังนำทองคำ จำนวน ๓ ลิ้ม แอบเอาไปวางไว้ใต้ฐานส้วมด้วย ครั้นเมื่อชายคนนั้นตายไปได้เสวยผลบุญในสวรรค์ชั้นดุสิต ฝ่ายอุบาสิกที่ได้สร้างส้วมถวายก็ได้ไปเสวยผลบุญในสวรรค์ชั้นดังกล่าวด้วย ภายหลังก็ลงมาเกิดเป็นนางสุนันทา พระธิดาคนที่ ๗ ของพระญาเจ้าเมืองมถิลานคร เมื่อเติบโตใหญ่เป็นสาวแล้วพระญาเจ้าเมืองก็ให้ธิดาทั้ง ๗ สมรสกับคนที่เหมาะสม แต่ธิดาคนสุดท้ายไม่ยอมสมรสกับอุปราช โดยอ้างว่ายังไม่พร้อม ทำให้พระบิดาทรงกริ้วและให้ทหารใช้ผ้าปิดตาแล้วให้ขับไล่ให้เดินออกจากพระราชวังแล้วติดตามไป หากขึ้นบ้านหลังใดก็ให้ทหารกลับไปแจ้งข่าวให้ทรงทราบ พร้อมทั้งรับเครื่องประดับกลับไป ด้วยบุญกุศลที่เคยทำร่วมกันมาในชาติปางก่อนนางสุนันทาได้เดินไปถึงบ้านของยายแก่และหลานชายซึ่งคือหนุ่มกำพร้าชายฟืนในชาติก่อนนั่นเอง

เมื่อหลานชายของยายแก่กลับมาจากไปหาของในป่ามาขาย แล้วได้พบกับนางสุนันทาที่เจ้าเมืองไล่ออกจากวังก็เกิดความไม่พอใจ จึงขับไล่ให้นางออกจากบ้าน แต่หญิงสาวไม่ยอมและคอยปรนนิบัติรับใช้ชายหนุ่มทุกอย่าง รวมถึงปรุงอาหารอย่างดีให้ด้วย แต่ชายหนุ่มไม่เคยกินมาก่อน เพราะความยากจนจึงกินหมากร้านแทนข้าวมาตลอด คนทั่วไปจึงเรียกเขาว่า “กำพร้าหมากร้าน” เมื่อได้กินข้าวปลาอาหารแล้วชายหนุ่มจึงมีเกิดความรักและอยู่กินกันแบบสามีภรรยาทั่วไป

วันหนึ่ง ชายหนุ่มกำพร้าหมากร้านไปตัดไม้ในป่ามาไว้ที่บ้าน เมื่อนางสุนันทาเห็นก็รู้ว่า เป็นไม้จันทน์ที่มีค่ามาก จึงนำไปขายในตลาดได้เงินและทองคำจำนวนหนึ่ง ชายหนุ่มจึงถามว่า ก้อนหินสีขาวและสีเหลืองที่นางนำมาจากตลาดนั้นคืออะไร ภรรยาจึงตอบว่า สิ่งนี้เรียกว่าเงินและทองคำ ใช้ซื้อหรือแลกเปลี่ยนของเครื่องใช้ต่างๆ ได้ ชายหนุ่มจึงบอกว่าตนเคยเห็นชุมทองคำในป่าด้วย ทั้งสองจึงพากันไปขนทองคำมาเก็บไว้ในบ้านและสร้างยั้งฉางไว้เก็บสมบัติจำนวน ๓ หลังๆ ละ ๕ ห้อง รวมถึงสร้างบ้านหลังใหญ่ ๙ หลังๆ ละ ๙ ห้อง สำหรับอยู่อาศัยด้วย แล้วแบ่งบริจาคให้กับคนที่เข้ามาขอเป็นจำนวนมาก

ต่อมา พระญาเจ้าเมืองคันธรัฐได้ยกทัพมาประชิดเมืองมิลิธานคร พระบิดาของนางสุนันทาจึงให้เขยทั้ง ๖ คน ออกไปขับไล่ข้าศึกโดยเชิญอำภำพรำหมากสำนไปร่วมด้วยแต่เขาไม่ได้ช่วยรบแต่อย่างใด หลังจากนั้นไม่นาน นางสุนันทาและสามีจึงนำเงินและทองจำนวนมากไปถวายพระราชบิดาเพื่อตอบแทนพระคุณที่ได้เลี้ยงดูมา

การที่ชายหนุ่มและภรรยาเป็นคนใจบุญบริจาคทรัพย์สินให้กับยากจนคนขอ และชาวบ้านทั่วไปนั้น ได้สร้างความวิตกให้กับพระญาเจ้าเมืองผู้เป็นพระราชบิดาอย่างยิ่ง กลัวว่าจะเป็นกรซกซิกเข้าบ้านจึงส่งทหารให้ไปลอบฆ่าบุตรเขยเสีย เมื่อเผชิญหน้ากับทหารที่จะมาฆ่าตนเอง ชายหนุ่มจึงสอบถามจนทราบสาเหตุแล้วจึงบอกให้ทหารกลับไปฆ่าพระญาเจ้าเมืองแทน ด้วยคำพูดที่มีอำนาจและวาจาสิทธิ์ ทหารจึงกลับไปฆ่าพระญาเจ้าเมือง เมื่อบ้านเมืองขาดผู้ปกครองจึงร้อนถึงพระอินทร์ต้องลงมาอัญเชิญให้ชายกำพรำหมากสำนขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองแทน ซึ่งเจ้าเมืองคนใหม่ก็ปกครองบ้านเมืองให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข บ้านน้อยเมืองใหญ่ต่างเข้ามาสวามิภักดิ์จำนวนมาก

สาเหตุที่ชายหนุ่มจึงมีวาจาสิทธิ์แล้วภายหลังได้เป็นพระญาจักรพรรดิราชนั้น เพราะในบุพชาติเคยได้ฟังพระธรรมเทศนาว่าผู้เอาทองคำไปฝังไว้ใต้ฐานส้วมจะมีผลานิสงส์มาก จึงนำทองคำที่ตนมีอยู่ ๓ ลิ้ม แอบไปฝังไว้เพราะคิดว่าตนไม่มีทรัพย์สินมีค่ามากเหมือนคนอื่น แล้วได้อนุโมทนาบุญกับอุบาสิกที่สร้างส้วมถวายด้วยการหาบฟืนไปส่งให้ถึงบ้านแล้วได้รับหมากและพลูเป็นสิ่งตอบแทน ทำให้ชาติต่อมาทั้งสองจึงเป็นสามีภริยากัน

สาเหตุที่พระญามิลิธานคร เอาผ้ามาปิดตานางสุนันทาแล้วให้เดินออกจากเมือง เพราะในอดีตชาตินางสุนันทาเคยเอาผ้าคลุมศีรษะแล้วเข้าไปในวัด

สาเหตุที่นางสุนันทาถูกยึดเอาเครื่องประดับคินเมื่อไปอยู่ที่บ้านของชายกำพรำ เพราะนางเคยเปลือยร่างกายแล้วเข้าไปในเขตวัดวาอาราม

สาเหตุที่ชายหนุ่มไม่เคยกินข้าวมาก่อน กินแต่หมากสำนเป็นอาหาร เพราะในอดีตเคยเตรียมผลไม้เพื่อนำไปถวายทาน แต่ได้แบ่งกินก่อนแล้วเอาไปถวายทาน เกิดมาชาตินี้เลยต้องได้กินเฉพาะผลไม้แทนอาหาร

สาเหตุที่ชายหนุ่มเคยเห็นเงินและทองคำแต่ไม่รู้จัก เพราะในอดีตชาติได้นำทองคำไปฝังไว้ใต้ฐานห้องส้วมเนื่องจากละอายและกลัวคนอื่นรู้

สาเหตุที่ชายหนุ่มกำพรำในตระกูลที่ต่ำแต่ได้เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง เพราะเคยทำบุญกับพระพุทธเจ้าในอดีตมาก่อน

พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนิสงส์แห่งการถวายวัจจกฐีแต่เพียงเท่านั้น

“ฐานส้วมโบราณ (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทริภุญไชย)”

คำชี้แจง

ต้นฉบับเอกสารที่คัดเลือกมาปริวรรตนี้ เป็นพับสาของวัดฟ้ากาง เมืองเชียงตุง เขียนเมื่อ จ.ศ. ๑๑๓๘ (พ.ศ. ๒๕๑๙) เจ้าภาพผู้จัดสร้าง คืออูแก้ว และภรรยา คือนางกองแก้ว พร้อมด้วยอูสาม และภรรยา คือนางบัว เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาพระรัตนตรัย โดยตั้งความปรารถนาว่า ขอให้ค้าขายร่ำรวยเพื่อจะได้ทำบุญให้ทานสืบต่อไป และขอให้มียูมั่งมื่นยืนยาว^๑

การปริวรรตครั้งนี้ผู้เขียนได้ปริวรรตแบบเทียบอักษร แต่มีการปรับในบางคำเพื่อให้สื่อความหมายและสะดวกต่อการอ่านของคนทั่วไป คือคำใดที่เสียงและความหมายตรงกับภาษาไทยกลาง ก็จะปรับให้ตรงภาษาไทยกลาง เช่น *ค้* ปรับเป็น *กี้*, *ไพ* ปรับเป็น *ไป*, *ส้าง* ปรับเป็น *สร้าง*, *สิล* ปรับเป็น *ศีล* เป็นต้น ยกเว้นคำว่า *ส้วกฐี* (เศรชฐี), *งน* (เงิน), *กวาน* (ขวาน) จะคงไว้ตามต้นฉบับ

^๑ภาพถ่ายและข้อมูลจาก “ฐานข้อมูลคัมภีร์โบราณ พับสา และเอกสารอักษรไท” ศูนย์โบราณคดีศึกษา สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ รหัส CMRU-CT-๑๑-B-๑๔๒

“อานิสงส์วัจจกฏี” (ปริวรรต)

นโม ตสฺสสตฺถุฯ เอวเม สุตฺ อกฺ สมยํ ภควา สวตฺถิยํ วิหริติ เขตฺวเน อนาถปิณฑิกิสฺส
อาราเม เตน โข ปน สมเย อานนฺโท วนฺทิตฺวา ภควโต อโหสิฯ

สาธโว พิงฺคฺราสฺสปุริสเสทงฺหลาย สตฺธา อันทฺวาสฺสพฺพญฺญุพระพุทฺธเจ้า วิหริติ ก้อยู
เขตฺวเน ในป่าเขตวันอาราม แห่งนายอนาถปิณฑิกิสฺสมหาสฺสภูริสฺสหากรสร้างเป็นทานวันนั้น
มหาอานันทเถรตนเป็นลูกศิษย์ก็ไหว้พระพุทฺธเจ้า แล้วก็ขอกถามยังผละอานิสงส์อันปุคละ
ผู้ใดได้สร้างยังวัจจกฏี ทือเป็นทาน ไว้เป็นที่ไซหนักไซเบา^๒ แก่ภิกขุสงฺฆะอันเป็นลูกศิษย์
แห่งพระพุทฺธเจ้า พอยจักมีผละอานิสงส์เป็นตั้งถานันชา ขอพระพุทฺธเจ้าจุงจักเทศนา
ทือแจ้งแก่ผู้เข้าทั้งหลาย บัดนี้แต่เทอะฯ

อด ในกาลเมื่อนั้นอันทฺวาสฺสพฺพญฺญุพระพุทฺธเจ้าก็เทศนา ยังผละอานิสงส์อันได้ทาน
ยังวัจจกฏี ไว้เป็นที่ไซหนักไซเบา ทือเป็นทานแก่ภิกขุสงฺฆะ ทือแจ้งแก่ภิกขุทั้งหลาย มี
มหาอานันทเถรเป็นพระชาน กวาสงฺฆะแลปรีชท์ทั้งหลายทือแจ้งก็กล่าววว่า อานนฺท
คฺราอาณนฺทเถร อติเต กาล ในกาลเมื่อก่อน อันข้ามลวงพ้นไปแล้วเสี้ยงจิริกาลนานนัก
วันนั้น มีพระพุทฺธเจ้าตนชื่อตัมหังกระ เกิดมาเป็นครูแก่โลกทั้งมวล ยามนั้นคนทั้งหลาย
ก็มาชวนกันสร้างยังกุศลนาบุญ มีต้นว่าทือทานแลรักษาศีลฟังธรรม เมตตภาวนา สร้าง
กฏีวิหารโรงคตีก แลธรรมเทศนา ทานค้ำชูศาสนาพระพุทฺธเจ้าก็มีแลฯ

ยามนั้น ยังมีนางอุบาสิกาผู้ ๑ ก็มาสร้างแปลงยังวัจจกฏี แลโรงอาบน้ำ เพื่อจักทาน
แก่ภิกขุสงฺฆะทั้งหลาย มีพระพุทฺธเจ้าตนชื่อตัมหังกระแลฯ ยามนั้น ยังมีชายทุกคตະผู้
๑ อันพ่อแลแม่หากตายเสียแต่น้อย จักหาที่ฝังก็บมี ชายทุกคตະผู้นั้นก็เที่ยวรอมแสวงหา
หญ้าแลหลัวมาขายเสี้ยงชีวิตด้วยชอบธรรมก็มีแลฯ

ยังมีในกาลวัน ๑ ชายผู้นั้นมันก็ได้ยินว่าคนทั้งหลายว่าจักสร้างยังของทานว่าอัน
ก็หลัวว่าจักใครได้หลัวมาไว้ตัมข้าวหุงแกงพึงมีชาแล มันก็กระนิงใจฉฉนี้แล้ว บัดนี้กูจัก
ไปหาไม้แลหลัวมาขายทือแก่คนทั้งหลายก่อนแล ก็เอาพริ้วแลกวาน^๓ เข้าไปสู่ป่า ก็พิน
ยังไม้แลหลัว ได้แลแล้วก็หาบเอามา ก็มายังอยู่ริมไม้โพธิ์ไทรตัน ๑ อันมีที่จิมใกล้อาราม
ที่อันคนทั้งหลายหากสร้างของทานนั้นแลฯ

^๑วัจจกฏี – ต้นฉบับใช้ทั้ง เวจจกฏี และ วิจจกฏี ในที่นี้จะปรับให้เป็น วัจจกฏี ตามรากศัพท์ภาษาบาลีว่า “วัจจกฏี”

^๒ไซหนักไซเบา – ถ้ายหนักถ้ายเบา (ถ้ายอุจจาจะและปัสสาวะ)

^๓กวาน – ขวาน

ยามนั้นชายทุกตะผู้นั้นก็ได้ยินยังธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าหากเทศนาหื้อแก่
ปณณสัตว์ทั้งหลายว่า ปุคละผู้ใดได้หื้อทาน รักษาศีล ฟังธรรม เมตตาภาวนา แลสร้าง
ยังวัจจกุฎีหื้อเป็นทาน ไชหนักไชเบาแก่ภิกขุสงฆ์ทั้งหลาย แลเอางนคำแก้วแสง^๔
ข้าวเปลือกข้าวสาร ลงใส่พื้นวัจจกุฎี ก็ยินว่ามีผละอาานิสงส์อันมาก ทาที่สุคตได้ว่าอัน
ชายผู้นั้นได้ยินแล้ว ก็มีใจชมชื่นยินดีมากนัก ก็นั่งฟังธรรมอยู่หั้นแลฯ

ยามนั้น นางอุบาสิกาผู้นั้นสร้างยังวัจจกุฎีใหม่ เพื่อจักไว้ถวายเป็นทานแก่ภิกขุสงฆ์
นั้น นางก็เข้ามาสู่ร่มไม้โพธิ์ไทร ที่อันชายทุกตะอยู่นั้น ก็พ่อหั้นยังชายทุกตะนั่งเฝ้าหาบ
หลัวอยู่ฉนั้น นางก็ถามว่า ข้าแต่เจ้ามาณะะ ไหม้หลัวเจ้านี้เอามาเพื่อว่าจักขายอันชาฤา
คั้นว่าเจ้าจักขายตั้งอัน ข้าก็จักขอซื้อเอาซึ่งเจ้ากุแล ก็เพื่อว่าข้าจักเอาเมื่อตั้งข้าวหุงแกง
หยาดน้ำหมายทาน ยังของทานแห่งข้าชาแล ชายทุกตะก็ถามว่า นางยังสร้างของทาน
เยื่องโตนั้นชา นางก็กล่าวว่ ข้าแก่เจ้ากามาณะะ ข้าก็มาสร้างยังวัจจกุฎี เพื่อจักหื้อเป็น
ทาน หื้อไชหนักไชเบา แก่ภิกขุสงฆ์ชาแลฯ เมื่อนั้น ชายทุกตะก็กล่าวว่ ติแลมีตั้งอัน ข้า
ก็จักอนุโมทนาทานกับด้วยนางชาแล ข้าก็บ่เอาค่าสังแลนางเหย นางก็สาธุอินดี แล้วยนาง
จักเอาเมื่อกับแพ นางก็ขอเหนียวนำว้อญะเชิญเจ้ามาณะะ ขอเอาเมื่อส่งถึงเรือนข้า ๑ แต่
เทอะฯ เมื่อนั้น ชายทุกตะก็ยกเอาหาบหลัวใส่บ่า แล้วยก็เอาส่งถึงเรือนนาง แล้วยนางก็มารัง
ดา^๕ ยังเครื่องเคี้ยวของกินทั้งหลาย มาหื้อทานแก่ชายทุกตะมาณะะ แล้วยเจ้าก็พอก^๖ มาสู่
ริมไม้โพธิ์ไทรที่อันตนมายังร่มนั้นแล มันก็มาคระนิงใจว่า กูเกิดมาปางนี้ก็เป็นทุกขเวทนา
มากนักฉนั้น ก็เพื่อของทานในชาติปางหลัง กูก็ได้สร้างไว้ชาแล อันว่าคำ^๗ แห่งกูอันชาย
ไม้แลหลัวแต่ก่อนนั้น ก็ยังมี ๓ หลิม^๘ เย^๙ หลิมมีบาทคำ ก็ควรกูเอาถวายเป็นทาน ไว้เป็น
ปารมีกับตนตัวแห่งกูบั้นนี้เทอะ เจ้าก็มาร่ำฟังฉนั้น แล้วยว่าจักเอาไปอนุโมทนาทุกขเวทนา
ทั้งหลาย ก็หั้นของทานตนเป็นอันน้อยบางนัก ก็ยินเผิตละอายแก่คนทั้งหลายนัก เจ้าก็เอาคำ
๓ หลิม นั้นเจาะใส่หั่ว ด้วยปสาทศรธาอันเหลื่อมใสอินดี แล้วยก็ตั้งคำปรารธนาว่า ด้วย
เตชะทานแห่งข้าเท่านี้ ขออย่าหื้อข้าทุกข์ยากเข็ญใจสักชาติ ติราบต่อเท่าได้เข้าสู่ินพพาน
แต่เทอะ แล้วยก็เอาคำวางลงไปโนวัจจกุฎี อันนางอุบาสิกาหากสร้างใหม่นั้น แล้วยก็บ่หื้อไฟ
ได้รู้ได้เห็นสักคนหั้นแล แล้วยก็พอกมาสู่เรือนแห่งตน แล้วยก็ข้าแอ้วขงขวยหาไม้แลหลัวมา

^๔งนคำแก้วแสง – งน (เงิน), คำ (ทองคำ), แก้ว (อัญมณี), แสง (เพชร)

^๕ริงดา – ตกแต่ง, ตรีเตรียม

^๖พอก – กลับ

^๗คำ – ทองคำ

^๘หลิม – ลิม

^๙เย – แต่ละ

ชายเลี้ยงชีวิตแห่งตนหือชอบ เจ้าก็ตั้งอยู่ในสรวงคมนทั้ง ๓ แลเอาศีล ๕ เป็นที่พึ่ง แล้วก็
รำพึงถึงของทานแห่งตนอยู่บ่ขาด トラบเลี้ยงอายุแห่งตน คั้นว่าจตุตถายก็ได้เมื่อเกิดในชั้น
ฟ้าดาวติงสาสวรรค์เทวโลกพุนก็มีแลฯ

คั้นว่าเลี้ยงอายุในชั้นฟ้าดาวติงสาแล้ว ก็ได้ลงมาเกิดในเมืองมิลินนคร มีพ่อแม่ก็
หากตายเสียแต่น้อย ก็อยู่กับด้วยย่าแห่งตน แผลงตบอยู่ที่ข้างแม่น้ำสมุทรสุดขอบแดน
เมืองมิลินนคร ก็แสวงหาห้วงมันแลลูกไม้ อันส้มแลหวาน เอาหมากสำน^๖ มาด่าเป็นผง
แล้วกินตาง^๗ ข้าวทุกเมื่อ จึงว่าอ้ายกำพร้าหมากสำน เพื่ออันแล เจ้าก็เลี้ยงชีวิตด้วยชอบ
อยู่กับด้วยย่าแห่งตนหั้นแลฯ

ในที่นี้จักจาถึงนางอุบาสิกา ผู้อันได้สร้างยังเวจจกฏีเป็นทานนั้นก่อนแลฯ คั้นว่านาง
ได้ทานแล้วก็มีใจชมชื่นยินดี รำพึงถึงของทานแห่งตนใจๆ บ่หือขาด คั้นว่าจตุตถายจากชาติ
นั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นเมื่อเกิดในชั้นฟ้าดาวติงสา อยู่เสวยสมบัติมีนนานแล้ว คั้นว่าเมื่อนอายุใน
ชั้นฟ้าที่นั้น ก็ได้ลงมาเกิดเป็นลูกยิงสาวพระญาเมืองมิลินนครหั้นแล ส่วนว่าพระญาตน
นั้นก็มิลูกยิงสาว ๗ นาง ส่วนว่าลูกยิง ๖ คนนั้น ก็ใหญ่มาด้วยปีเดือนวันยาม พระญาตน
พ่อก็หาหัวหือชุนหั้นแล ส่วนว่าลูกยิงเหล่าผู้ถ้วน ๗ นั้น มีอายุก็ได้ ๑๖ ปี พระญาตนนั้น
ก็ว่าจักหือเป็นเมียแห่งอุปราชาแสนเมืองว่าอัน ส่วนว่านางสุนันทาผู้นั้นก็บ่ใครได้ นางก็
เข้าไปไหว้พ่อแห่งตนว่า ข้าแต่พ่อเป็นเจ้า ว่าจักหือข้าเอาผัวนั้น ข้าน้อยก็ขออนุญาตซึ่ง
พ่อก่อนข้าแล เพื่อว่าข้าก็ยังน้อย บ่มีความรู้หลวก^๘ สั่งเทือข้าแล พ่อพระญาเหย ที่นั้น
พระญาก็กล่าวซึ่งลูกตนว่า ดูรานาง เหตุฉันใดแลเม็งนางบ่ฟังคำพ่อแม่ข้า เม็งนางนี้หาก
จักมาหือฉิบหายบ้านเมืองแทนอ คั้นว่าเม็งนางบ่ฟังคำพ่อแม่ ก็หากจักหันไปเมื่อหน้าชาแล
พระญาก็เคียด^๙ แก่นาง แล้วก็อาณัติหือพวกน้อยเอาผ้าสไบมามัดเคียน^{๑๐} ยังตาแห่งนาง
สุนันทา แล้วก็ปล่อยไปหั้นแล คั้นว่านางไปขึ้นเรือนบุคละผู้ใดตั้งอัน สูงจกมาบอกกล่าว
แก่กูราชาเทอะ เมื่อนั้นพวกน้อยทั้งหลายก็เอนางสุนันทาปล่อยไปหั้นแล อันว่านางผู้นั้น
ก็เมาไปตามกำม^{๑๑} ตามบุญสมพารแห่งตน ก็ตั้งคำสัจจอธิษฐานวานถึงเทวดาอินทร์พรหม
ทั้งหลาย ตนอยู่สูงมุงต่ำ ขอจุงมาผ่อเลงคูผู้ข้า ออย่าหือตกล่อยข้าขมซี ขอหือข้าได้ไปพบ
ผัวผู้ดีประเสริฐแต่เทอะ คั้นว่านางอธิษฐานวานไหวฉันนี้แล้ว ก็ออกไปด้วยประตูเวียงภายใน

^๖หมากสำน- มะตาด
^๗ตาง - แทน
^๘หลวก - ฉลาด
^๙เคียด - โกรธ
^{๑๐}เคียน- มัด, พันรอบๆ
^{๑๑}กำม - กรรม (ภาษาไทย)

วันออก ก็ไปรอดถึงเรือนสองย่าหลานนั้น นางก็ขึ้นเมื่อสู่เรือนย่าแล้ว นางก็ขอยู่ด้วยสองย่าหลานนั้นแหละ

เมื่อนั้น พวกน้อยทั้งหลายฝูงอันไปชมทวย^๑ นั้น เขาก็ได้เห็นยังนางเข้าไปจอดเรือนสองย่าหลานแล้วตั้งอัน เขาก็รีบขึ้นพอกไปไหว้พระญา ว่าข้าแต่มหาราชเป็นเจ้า อันว่านางสุนันทานั้น ก็ไปรอดจอดเรือนย่าหลาน อ้ายกำพร้ามาก้านนั้นแล้วแล นางก็อยู่ด้วยเขาทั้งสองย่าหลานนั้นแหละ

เมื่อนั้น พระญาก็จกกับด้วยคนใช้ว่า เราก็คปล่อยนางไปหาผัวตามใจนางแล้วแล สู้จูงไปแก้เอาเสื้อผ้าแลเครื่องประดับทั้งหลาย มีต้นว่า ม้าว^๒ ใส่แขน แหวนใส่ก้อย สร้อยสังวาลย์ทั้งหลายฝูงนั้น พอก็คืนมาเสียเทอะๆ ที่นั้น พวกน้อย^๓ ทั้งหลายก็ไปตามคำพระญาก็ไปแก้เอาเครื่องทั้งหลายฝูงนั้นคืนมาหื้อแก่พ่อพระญาชู่ประการ คั้นว่าพระญาได้เครื่องทั้งหลายมารอดข้าแล้ว พระญาตนพอก็คบได้ไปจกกับด้วยนางสักเพื่อหั้นแลฯ

ในกาลเมื่อนั้น ชายกำพร้าผู้ขึ้นไปแหว่ป่าคืบมา หั้นยังนางสุนันทาผู้นั้น มาอยู่กับด้วยย่าแห่งตนฉนั้นนั้น มันก็เคียดแลจ่า^๔ นางหื้อหนีจากเรือนแห่งกู นางจูงหนีไปด้วยรีบเทอะ กูนี่เป็นคนทุกขไรร้ายกษัตริย์ กูก็บ่ใครเอาไผมาเป็นคู่เทียมข้าง นางจูงหนีไปไวๆ เทอะ ที่นั้นนางก็ค่อยปากต้านจาหวาน ถึงหู่เจ้ากำพร้าว่า ข้าแต่เจ้ามาฉนะเหย เจ้าอย่าได้ซังข้าแลจ่าหนีเทอะ เหตุว่าพระญาเจ้าตนเป็นพ่อหากจ่าหื้อเข้ามาเป็นเมียแห่งเจ้ากูชาแล ส่วนอันว่าชายกำพร้าก็บ่ฟัง ก็ยั่งว่าคำร้ายจาหนีอยู่ใจๆ นางก็ค่อยยอต่ออยู่อุปัฏฐากชู่วันคั้น นางก็ค่อยกระทำคลองดีไปผ่อนแล ชายกำพร้าก็ยั่งบ่ปากจกกับด้วยนางสักคำหั้นแลฯ ยามเมื่อจักนอน นางก็ขอนอนที่ปลายตีนแห่งเจ้าชู่คั้นหั้นแล เจ้าก็บ่มีใจคิดฉนั้นได้สักสิ่ง มันเท่าก็คร้ายหนีไปนอนที่อื่นเสียหั้นแล ส่วนว่านางสุนันทาก็ลุกไปนอนด้วยเจ้าอยู่หั้นแลฯ

ตั้งแต่นางมาอยู่กินกับด้วยชายกำพร้าหากได้ ๓ เดือน เจ้าก็บ่มาใกล้นาง เพื่อว่าเจ้าบ่ได้กินข้าว ไพราคะตั้นหากบ่มีหั้นแล เจ้าจ่าจ่าต่อนางว่า กูพีนี่ก็บ่เคยกินข้าว กูก็กลัวเปื้อ^๕ ตายชะแล กูพีนี่เท่าเคยกินค่าหมากส้มหมากหวานสิ่งเดียวแลนางเหย เมื่อนั้น นางก็บิดเอาข้าวก้อน ๑ ยื่นหื้อเจ้าว่าจูงกินชาม^๖ ดูเทอะ มันบ่เปื้อสังข้าแล ข้าก็ยั่งจักกินพี้เหยา

^๑ชมทวย – ติดตามไปด้วย

^๒ม้าว – พาทูรด, เครื่องประดับต้นแขน

^๓พวกน้อย – คนรับใช้, ทหาร

^๔จ่า – บังคับ

^๕เปื้อ – ถูขวางยาพิษ

^๖ชาม – ลอง, ทดสอบ

ที่นั่น ชายกำพร้าก็กล่าวว่า นางอย่ามาจาเยาะเย้ยเล่นแล มาจุ้หื้อพื้กินข้าวแลตายเทอะ ยามนั้น นางก็ยกก้อนข้าวยื่นหื้อกินอยู่ไ้ๆ เมื่อนั้นชายกำพร้าก็บ่เหลือคำ^๕ นางได้ ก็ หยุบกินชามดูหั้นแล เมื่อนั้นนางก็ถามว่ายังพื้ใจแห่งเจ้าชะธา รู้ว่าบ่พื้ใจอันชา ชาย กำพร้าก็กล่าวว่า กูพื้ก็ยินพื้ใจนั้ก หวานนั้กหวานแท้แล นางจูงไปหามาหื้อกูพื้ได้กินทุกวัน เทอะ แต่นั้นไปนางก็ไปหามายังข้าว หื้อเจ้าได้กินทุกวัน เจ้าก็บังเกิดยังไฟระคะต้ณหา อันใหญ่ ลวดมีใจมักไ้คร่อยุ่นอนกับด้วยนางช้วนคิน บรู้อิมรู้อาย^๖ เหตุเพื่อว่าได้ถูกต้องยัง โฝงฐัพพารมณชมนั้นนั้กแล แต่นั้นไปภายหลัง นางก็กล่าวว่าเจ้ากูจิงไปหาหแล้วแต่ ปามา ข้าจักเอาไปขายในกาด แล้วข้าก็จักซื้อข้าวมาหื้อเจ้ากูได้กินชาแลฯ ที่นั่น ชายกำพร้า ก็กำเอาพริ้แลกวานเข้าไปสุป่า แล้วก็ตัดปลั้^๗ไม้ต้น ๑ ผ่าเป็นหลั้ว แล้วก็หาบมาถึงเรือน แล้วนางก็เล่นไปต้อนไปรับ ยังหาบหลั้วแห่งเจ้าตนเป็นผั้ว แล้วเจ้าก็กล่าวซึ่งนางว่า นางจูง รับเอาพริ้แลกวานนี้เทอะ อันว่าหาบหลั้วนี้ก็เป็นอันหนักยิ่งนั้กแลนางเหย ที่นั่นนางก็ รับเอาพริ้แลกวาน แล้วชายกำพร้าก็วางยังหาบหลั้ว ตกเหนือดินพอสั่นเป็นตังแผ่นดิน จักหลั้ม^๘ไปหั้นแล ส่วนว่าหาบหลั้วอันนั้นก็ลวดกลายเป็นไม้แก่นจันทน์แดงหอมมาก นั้กแล นางก็แปลงยังข้าวน้ำโภชนะอาหาร มาหื้อแก่เจ้าผั้วกิน แล้วก็ชมนั้นนั้ก อยู่กิน กับด้วยกันหั้นแลฯ คันว่าถึงวันกาด^๙ มาแล้ว นางก็หาบเอาไม้แก่นจันทน์แดงนั้นไปขาย แลเทื่อแลนน้อย นางก็ไ้งนมาแลช้อย^{๑๐} แลพันแลหมื่น ก็มีแลฯ

ที่นั่น ชายกำพร้าก็กล่าวว่า ดูรานางพ้อยจักเอาหินขาวมาไว้ในเรือนตังเรือนชา ตังว่าเรือนสองรานีก็เป็นอันน้อยนั้ก ก็จักปลิ้นไปเพื่อหินขาวลูกนี้ชาแล ที่นั่นนางจิงบอก กล่าวแก่เจ้าว่า อันนี้ก็หากเป็นก้อนงนแลพื้เหย เจ้าจูงจำจื่อไว้เทอะ เจ้าจิงถามนางว่า อันว่างนนั้น นางจักเอามาเป็นประโยชน์การเอียงไ้ด้นั้นชา นางจิงกล่าวว่า อันว่างนนั้น ปุคละผู้ไ้มีก็ดี แม่จักเอาไ้การอันไ้ใดก็ได้ชู่เอียงชู่ประการชาแล เจ้าไ้รู้แล้วก็มีใจชมนั้นนั้ก ยินดีกับด้วยนางหั้นแล คันว่าถึงวันกาดมาแล้ว นางก็ข้าเอาไม้แก่นจันทน์แดงหาบไปขาย หั้นแล นางก็ซื้อเอาข้าวแลโภชนะอาหารพร้อมแล้ว นางก็ข้าไ้คำ^{๑๑}มา เจ้าก็ถามยังนางว่า อันนี้บ่เป็นสังขาวอัน นางจักเอามาไ้ มันจักมีประโยชน์ตังฤชา เมื่อนั้นนางก็กล่าวแก่เจ้า ว่า ข้าแต่เจ้ากู อันนี้ก็ชื่อวาคำ ข้าแลพื้เหย คันว่าคนทั้งหลายสร้างพุทธรูปเจ้า ก็จักเอาคำ

^๕เหลือคำ – ชัดชินคำสั่ง, ต้อรัน

^๖คาย – เปื้อหน่าย

^๗ปลั้ – ตัด, พัน, ทำให้หลั้ม

^๘หลั้ม – ล่ม, พัง

^๙วันกาด – วันทีตลาดนัดมีการซื้อขายสินค้ำ

^{๑๐}ช้อย – มาตราวัดน้ำหนัก นิยมใช้วัดน้ำหนักฝืน ๑ ช้อย เท่ากับ ๑.๖ กิโลกรัม

^{๑๑}คำ – ทองคำ

อันนี้ปิดพอก^๔ แล้ว ก็หากรุ่งเรื่องงามมากนักแลฯ อัน ๑ แม่นว่าจักเอาแปลงเครื่องหยั่งของประดับทั้งหลาย มีต้นว่าม้าวใส่แขน แหวนใส่ก้อย สร้อยสังวาลย์ แลเครื่องอลังการทั้งหลาย ก็ได้พร้อมทุกอันแล เมื่อนั้นอำยกำพร้าหมากसानก็คิดรู้อันตนได้หันขุมคำ ๓ ขุมใหญ่กว้างมากนัก เจ้าก็บอกกล่าวแก่นางหันแล คันว่านางได้ยินคำผัดตนกล่าวว่า คันว้าเจ้าหันขุมคำแต่ตั้งอัน นางก็กล่าวแก่เจ้าตนเป็นผัวว่า ทือเจ้าชวนข้าไปดูก่อนเทอะ เมื่อนั้นชายกำพร้าก็ชวนเอานางไปในป่า ที่อันเจ้าหันขุมคำนั้น เจ้าก็ชวนเอานางไปสู่ขุมคำหันแล คันว่านางได้หันขุมคำแล้ว นางก็มีใจชมชื่นยินดีมากนักแล ยามนั้นนางก็กล่าวซึ่งผัดตนว่า เราทั้งสองจูงชวนกันไปขุดเอาค่าเมื่อไว้ในเรือนแห่งราพุนเทอะ เมื่อนั้นสองขาผัวเมียก็ชวนกันแลขุดทอกเอาค่ามาไว้ยังเรือนชวัน นานว่าได้ ๓ เดือน ก็จึงเมี้ยนเสียง^๕หันแล เมื่อนั้นชายกำพร้าก็แปลงยังหล่มฉาง^๖ไว้ ๓ หลัง เย่หลังมี ๕ ห้อง แล้วสองขาผัวเมียก็ทอกเอาค่ามาไว้ในหล่มฉาง ๓ หลังนั้น ก็เติมไปเสียงหันแลฯ

แต่นั้นไปภายหน้า คนทั้งหลายก็รู้ว่าทำว้ากำพร้ามีค่าหลายว่าอัน เขาก็ชวนกันมารับทานหันแล ยามนั้นชายกำพร้าก็หื้อค่าเป็นทานแก่คนทั้งหลายชวันหันแล บ่เท่าแต่นั้น คนทั้งหลายก็ชวนกันมารับทานชวันหันแล ก็หากเป็นแต่นาบุญภายหลัง อันเจ้าได้ไปร่วมสร้างทานยังวัจจุกฎีก่อนางสุนันทา อันเป็นที่ไซหนักไซเบา มาหื้อเป็นทานแก่ภิกขุสงฆ์เจ้าทั้งหลายนั้นแลฯ อันว่าชายกำพร้าบรู้อัจจังค่านั้น ก็เป็นแต่ด้วยกรรมอันชายกำพร้าได้เอาค่า ๓ แห่งนั้น ลักซ่อนหลองพื้นวัจจุกฎีก บ่หื้อไผรู้ไผเห็นนั้นแลฯ ยามนั้นสองขาผัวเมียบกับทั้งแม่ย้าก็อยู่ด้วยกัน ก็ได้พ้นจากทางทุกข์ยากจิตใจก็มีแลฯ แต่มานั้นไปภายหน้า คนทั้งหลายก็ลือซาปรากฏสกเสียดูกยออย่างอำยกำพร้าสองขาผัวเมีย ว่ามีงนค่ากองก่อ คันว้าทำว้าหน้าผ่อไปในป่าไม้ดอนทรายก็กลายเป็นงนเป็นค่าเหลือเรื่องไว้ก็มีแลฯ นางสุนันทาก็หอมหยับ^๗ไว้ ยังข้าวของงนค่าไว้มากหลายนัก นางก็เอางนไปซื้อเอาอย่างข้างชาย มาพอร้อยพอพันไว้ใช้สอย นางก็ไปซื้อเอาเป็นค่าทุกคน เขาก็มีใจชมชื่นยินดี ซึ่งแม่เลี้ยงสุนันทาชวนหันแลฯ

ยามนั้นนางก็ไปจ้างช่างไม้ทั้งหลาย มาหื้อแต่งแปลงเรือน ๙ หลัง เย่หลังมี ๙ ห้อง ก็แล้วด้วยไม้จันทร์ทั้งมวล ก็ร่วมพื้นอันเดียวกันก็มีแล ส่วนว่าชายกำพร้าหมากसान ได้อยู่กับด้วยนางสุนันทาตามบุพพสวีสดี ก็หากเป็นแต่ปารมีภายหลังได้สร้างไว้ ข้าเล่นใช้มาพึ่งสมพารก็มีแลฯ

^๔ปิดพอก - ปิดทับ

^๕เมี้ยนเสียง - ทมหดสิ้น

^๖หล่มฉาง - คลัง, อาคารที่เก็บทรัพย์สมบัติ, ยุ้งฉาง

^๗หอมหยับ - เก็บหอมรอมริบ

ถัดแต่นั้น ยังมีพระญาเมืองคันธรัฐ^๑ ว่าจักมาชนข้างต่อพระญามิถิลานครอันเป็น
พ่อนางสุนันทานั้นแล เขาก็เอาหมูรีพลเข้ามาถึงเมืองมิถิลานคร เขาก็ยิงยังครม็อกสินาด^๒
แลธนู เข้ามาหลายมากนักแล ยามนั้นฝูงเป็นไพร่ผ้าข้าเมืองทั้งหลาย เขาก็ยिनกลัวมากนัก
เขาก็เล่นเมื่อไหว้สาพระญาเขาที่รัฐประการหันแลฯ เมื่อนั้น พระญามิถิลาครก็เคียด
มากนัก ก็กล่าวว่เราจักเมื่อชนข้างต่อข้าศึกทั้งหลายชะแล เมื่อนั้นลูกเขยพระญาทั้ง ๖
เขยนั้น ก็มาก้มกราบไหว้พระญาว่า ผู้ข้าทั้งหลายก็ขอไปอาสาตางเจ้าพ่อเหนือหัวชาแล
ค้นว่าขึ้นบ่เสี้ยก็บ่ถึงเชียงชาแล เมื่อนั้นลูกเขยทั้ง ๖ ก็มาจาถึงท้าวกำพร้าวเขยเหล่านั้นว่
เราก็คควรเรียกร้องอ้ายกำพร้าวเขยหล้า อันเป็นผัวนางสุนันทามาช่วย^๓ เราปางนี้เทอะ แล้ว
ก็แต่งใช้คนไปร้องเรียกเอาอ้ายกำพร้าวเขยหล้าว่า ข้าแต่เจ้ากู พ่อพระญาแลพี่เขยทั้ง ๖ นั้น
ก็หากใช้หื้อผู้ข้าทั้งหลาย มาร้องเรียกเอาเจ้าเมื่อสู่สนามหลวงบัดนี้แล เมื่อนั้นอ้ายกำพร้าว
ก็พานคำตอบคนใช้นั้นสีกคำหันแล เมื่อนั้น นางสุนันทาก็จากตอบคนใช้นั้นว่ ดูราเจ้า
ทั้งหลาย อันว่าเขยหล้านี้ก็หากชังแก่พระญาเจ้า บ่ใครหันหน้าก็จุงขับหนีแล ค้นว่านาง
กล่าวคำเท่านี้แล้ว ก็รีบตกแต่งคิลาหมากเหมี้ยงพลูยาหื้อแก่ชายกำพร้าว แล้วก็เมื่อสู่สนาม
หลวงหันแล อันว่าเขยทั้ง ๖ นั้น ก็นั่งชุมนุมกันอยู่เหนือสนามหลวงนั้น ว่จักไปชนข้าง
ต่อสงครามเมื่อกลางคืนนั้นว่อัน ยามนั้นชายกำพร้าวก็ไปนั่งอยู่ที่ใกล้พี่เขยทั้ง ๖ นั้น แล้ว
ก็บ่ปากบ่จาคำอันใด เท่าลูกจุกซันอยู่แลกล่าวว่ดังนี้ ผีว่หมากใหม่มัด ๑ พลุสวย ๑
ยาควัน^๔ กำ ๑ สีเสียดซ้อย ๑ ปูนหม้อ ๑ เอามาหื้อคนทั้งหลายเคี้ยวขามดู มันจักแดง
บ่แดงชาว่อัน เมื่อนั้นพี่เขยทั้ง ๖ นั้น ได้ยินคำอ้ายกำพร้าวกล่าวคำฉนั้น เขาก็จากันว่
น้องเขยหล้าเรานี้ รอยว่เป็นคนหย่ง^๕ คนบ้ำชาแล เราทั้งหลายจุงชวนกันคิดการศึกนี้ด้วย
รีบเทอะ เราอย่าถ้าหนา^๖ กับด้วยมันเทอะ เมื่อนั้นข้าศึกทั้งหลายก็เข้ามาถึงยามเที่ยงคืน
นั้นแท้หันแลฯ

ยามนั้น เขยทั้ง ๖ นั้นก็ไปข้าม^๖ อาสารบสงคราม บ่หยันบ่กลัวแต่ข้าศึกหมู่นั้น ข้าศึก
ทั้งหลายก็บ่อาจจกตั้งอยู่ได้ ก็เอากันพายหนีไปเสี้ยแล ยามนั้นเขยทั้ง ๖ ก็เลยไล่ไปถึง
แดนเมืองเขา แล้วเขาก็คืนพอกมาไว้กราบพระญาตนพ่อหันแล ส่วนว่พระญาตนพ่อได้

^๑ครม็อกสินาด - ครม็อก/อะม็อก - ปินใหญ่, สินาด - ปินไฟ

^๒ช้อย - ช่วย

^๓ยาควัน - ยาสูบ

^๔คนหย่ง - คนสติไม่สมประกอบ

^๕หนา - คาคหวัง

^๖ข้าม - รับ, ยอมรับ

^๗โถมนาคูณ - สมณาคูณ, ตอบแทน

รู้แล้ว ก็มีใจชมชื่นยินดีมากนัก ก็กล่าวว่า เขยทั้ง ๖ นี้ ก็หากกระทำหื้อเป็นคุณแก่พ่อแม่
แท้แล พระญาติพี่น้องก็ปลงราชทาน คือว่างนแลค่าเสื้อผ้าหื้อแก่เขาทุกคนนั้นแลฯ

ในที่นี้จักจาดถึงอ้ายกำพริ้า อันได้สร้างย้งเวจจกฏีหื้อเป็นทานนั้นก่อนแล ส่วนว่าชาย
กำพริ้าผู้นั้นเกิดมาก็มีข้าวของเงินค้ำมากหลงหลาย ก็สละจ่ายหื้อเป็นทานไปหื้อขาด
เยว้น ๖ แสนงน ๖ แสนค้ำ ก็มีแล แม่นว่าขุนเสนาแลอามาตย์ ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลาย
เขาก็เข้ามารับทานชายกำพริ้า ก็ย้งหื้อทานไปใจๆ ก็มีแล อันว่านางสุนันทาผู้เป็นเมีย
ก็มีใจชมชื่นยินดีมากนัก ก็กล่าวซึ่งผิวแห่งตนว่า เราทั้งสองจ้งจักเอาค้ำแดงเมื่อถวาย
เป็นทาน เพื่อเราเมื่อโถมนาคุณ^๗ พ่อพระญาติเป็นพ่อหั้นแล ส่วนว่านางสุนันทาก็หื้อ
ข้าย้งข้าชายทั้งหลาย อันได้ ๗ ร้อยคนนั้น มาหาบเอาย้งค้ำแดงเมื่อประมาณ ๖ ล้านค้ำ
นางก็เอาเมื่อถวายเป็นทานแก่พ่อพระญาติเป็นเจ้าหั้นแล พระญาติพ่อก็ทักถามย้ง
เจ้าทั้งสองว่า เชื่อเจ้าทั้งสองเครื่องใจสิ่งนั้นชา เมื่อนั้นนางสุนันทาก็ไหว้พระญาติเป็น
พ่อว่า เชื่อข้าทั้งสอง ก็เอาค้ำมา ๖ ล้าน มาถวายเป็นทานแก่พ่อพระญาติเจ้า เพื่อจักมา
ขอตอบคุณพ่อแม่ข้าแล เมื่อนั้นพระญาติพ่อก็มีใจชมชื่นยินดี แล้วก็รับเอาค้ำแลเครื่อง
ปณณาการทั้งหลายฝู่งนั้นหั้นแล นางก็ปากด้านเจียรจาดด้วยพ่อตน แล้วสองผิวเมียก็เอา
กันเมื่อสู้อยู่แห่งตน ก็มีหั้นแลฯ

ยามนั้น เสนาเกวียน ๕ ร้อยเหลี่ยม ก็ไปตามสองเจ้าขุนหั้นแล ที่นั้นท้าวกำพริ้าก็
พาเอาเกวียน ๕ ร้อยเหลี่ยมนั้น เข้าไปสู่ท่าน้ำดอนทราย แล้วเจ้าก็กล่าวว่า หินทรายอัน
นี้ ก็บังเกิดเป็นค่าเสี้ยงแล้วแลเจ้าก็ขุดทะเลใส่เกวียน ๕ ร้อยเหลี่ยมนั้นหื้อเต็มไปซุเหลี่ยม
หั้นแลฯ แต่นั้นคนทั้งหลายหั้นเจ้าเอาเป็นค้ำ เขาทั้งหลายก็เก็บเอาเก็บเป็นค้ำสังแล ก็เท่า
เป็นหมากหินหมากทรายอยู่ตั้งเก้า ก็บเป็นตั้งชายกำพริ้าเก็บปันนั้นแลฯ ที่นั้นชายกำพริ้า
ก็เก็บเอาปันคนทั้งหลาย เยคนเยหมื่นค้ำขุนหั้นแล เมื่อนั้นคนทั้งหลาย เกวียนทั้งหลาย
ก็พร้อมกันไหว้ท้าวกำพริ้า แล้วเขาก็เอากันพอกเมื่อสูเมืองเขาขุนหั้นแลฯ เมื่อนั้น พระ
ญาติหื้อคนทั้งหลายไปทะเลเอาค้ำมาใส่ไว้ในเยเต็มเพียงดึกก็มีแล เจ้ารถเจ้าเกวียนทั้งหลาย
ก็เอากันพอกเมื่อสูเรือแล้ว ก็บอกกล่าวแก่ลูกเมียแห่งเขาว่า ยังมีชายกำพริ้าผู้ ๑ ก็ปาก
ย้าค้ำกล้ำมากนักแล ว่าค้ำก็เป็นค้ำ ว่างนก็เป็นงนแท้แล ท่านก็เอาค้ำปันหื้อคนทั้งหลาย
ทุกคน ตูทั้งหลายก็ได้ค้ำย้อง^๘ ท่านหมื่นปลายแท้แล เมื่อนั้นคนทั้งหลายก็ขอรับทานชาย
กำพริ้ามากนักแลฯ

^๗โถมนาคุณ - สมนาคคุณ, ตอบแทน

^๘ย้อง - เพราะ

เมื่อนั้น นายสะเภา ๕ ร้อยเล่ม ก็พร้อมกันแต่งยั้งเครื่องทั้งหลาย มีต้นว่าเสื่อผ้าแล
รำแพรทั้งหลาย นำมาถวายอ้ายกำพร้าว พร้อมชุกคนก็มีแล ที่นั้นอ้ายกำพร้าวก็ขุดเตาะเอา
คำมาใส่ไว้ ในสะเภา ๕ ร้อยเล่มนั้น ก็พอเต็มใส่ชุกเหล็ก ตามใจแห่งเขาชุกคนหั้นแล
นายสะเภา ก็มีใจชมชื่นยินดีมากนักหั้นแล เมื่อนั้นคนทั้งหลายฝูงอันทุกซึ่ไรร้ายกผลาญใจ
ก็เข้าไปสู่ท้าวกำพร้าว ไปกับด้วยนายสะเภา นั้น ท้าวกก็หื้อคำเป็นทานแก่คนอันทุกซึ่ไรร้ายก
ผลาญใจนั้น เย่คนเย่หมื่นชุกคนก็มีแลฯ ที่นั้น นายสะเภาแลคนทั้งหลายก็ชวนกันไหว้ท้าว
กำพร้าวสั่งอำลาแล้วก็พอกเมืองสู่เรือนแห่งเขาชุกคนก็มีแลฯ

เมื่อนั้น หมูเสนาอามาตย์แลชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายก็ชวนกันไหลหลังเข้ามาขอรับ
ทานชายกำพร้าววันช้วน หาผู้จักคิดการบ้านการเมือง ก็ลวดหาบได้สักคนหั้นแล พระญา
ก็ลวดเคียดแก่ชายกำพร้าวมากนัก ก็กระนิงใจว่าชายกำพร้าวผู้นี้ คั้นว่าจักหื้อมันอยู่บ้านเมือง
ที่นี้ มันจักเอาหมูริพลมารอบเอาบ้านเมืองกูนี้ บ่อย่าซาแล ควรกูฆ่าหื้อมันตายเสีย ก็จั่ง
จักตีไปซาแล พระญาก็กระนิงใจว่าฉันนี้ แล้วยังจากไปด้วยลูกเขยทั้ง ๖ นั้นว่า เราทั้งหลาย
จูงชวนกันไปฆ่ายังลูกเขยเหล่าหื้อมันตายเสียก็จักตีซาแล ลูกเขยทั้ง ๖ นั้นก็กล่าวว่ ควร
พระราชาเจ้าฆ่ายังลูกเขยเหล่าผู้นั้นแท้แล เมื่อนั้น พระญาก็รับเอาพวกน้อยฆ่าคนทั้งหลาย
มาว่า สูงจูงชวนกันไปมัดเอาชายกำพร้าวผู้นั้นมาด้วยริบเทอะ แล้วยังจักเอามันไปฆ่าเสียด้วย
ริบเทอะ เมื่อนั้นพวกฆ่าคนทั้งหลายก็รีบไปปล้นนัก ก็ไปบอกแก่ชายกำพร้า นั้นว่า พระญา
เจ้าแต่งใช้ผู้ฆ่าทั้งหลาย มามัดเอาอย่างเจ้ากูแล้วอั้น เมื่อนั้นท้าวกำพร้าวก็กล่าวว่ สูงจูงไป
ผูกมัดเอากันเทอะ เมื่อนั้นพวกน้อยทั้งหลาย เขาก็หากเต็กมัด^๓ กัน เอากันไปมาอยู่หั้น
แล เมื่อนั้นพระญาได้รู้เป็นฉนั้นพระญาก็ข้าใช้คนไปหลายเหลือเก่าหั้นแลฯ ส่วนว่าชาย
กำพร้าวที่หื้อเขาเต็กมัดกันอยู่หั้นแล เขาทั้งหลายก็ผูกมัดกันไปๆ มาๆ อยู่ฉนั้นเก่าหั้นแล อั้นว่า
ลูกเขยพี่ ๖ คนนั้น เขาก็เคียดมากนักแล เขาก็ส่อปล่าวเข้าบ้านไพร่เมืองทั้งหลายมามาก
พวงหลวงหลาย แล้วยังเอาหมูริพลคนศึกทั้งหลายไหลหลังเข้ามาแวดล้อมยังเรือนท้าว
กำพร้า นั้น พอตราบได้ ๗ ชั้น ท้าวกำพร้าวหั้นยังคนทั้งหลายเข้ามาแวดล้อมอ้อมยังเรือนแห่ง
ตนตั้งอั้น เจ้าก็ถามยังคนทั้งหลายว่า ดูราทานทั้งหลาย เหตุใดแลชวนกันมาแวดล้อมบ้าน
เรือนแห่งกูอยู่ฉนั้นชา เมื่อนั้นคนทั้งหลายก็กล่าวว่ อั้นว่าพระญาเจ้าก็แต่งใช้ผู้ฆ่าทั้งหลาย
มามัดมาฆ่ายังเจ้ากูหื้อตายเสียบัดเดียวนี้แล ที่นั้นท้าวกำพร้าวจึงกล่าวว่ สู่ท่านทั้งหลายจูง
ชวนกันพอกคินเมื่อเสีย แล้วยังจูงชวนกันไปฆ่าพระญาตนนั้นหื้อตายบัดนี้เทอะ เมื่อนั้นเสนา
อามาตย์ทั้งหลาย ได้ยินคำท้าวกำพร้าวฉนั้นนั้น เขาก็พร้อมกันพอกคินมาถึงเวียง ถึงหอพระ
ญาแล้วยังเอาดาบสรีกัญชัแห่งพระญา ข้าตัดคอกพระญาหื้อตายไปในวันนั้นหั้นแลฯ เมื่อ

^๓เต็กมัด - จับมัด

นั้นนางเทวีก็มาถามด้วยเหตุการณ์อันพระญาหากตายนั้นว่า ดูราเจ้าทั้งหลาย เหตุใดแล
สูมาตต์คอประญาหือตายนี้ชา เมื่อนั้นขุนเสนาทั้งหลายเขาจึงกราบไหว้ยังนางเทวีว่า ข้า
แต่นางเทวี อันว่าพระญามาตายคอคชาตนี้ ก็เพื่อว่าตัวหากเป็นเกล้า ท่านข้าใช้หือเฟิ่นไป
ฆ่ายังอ้ายกำพร้า นั้น ท่านก็อยู่ตามคลองธรรม ข้าหือเฟิ่นไปฆ่า ก็หากเป็นแต่เวรานุกรรม
หากมาสนองตอบตนพระญา ก็เพื่อโลกลับพันประมานนั้นแล พิว่าพระญาแลตั้งอยู่ตาม
คลองธรรมตั้งอัน ตัวพระญาก็บ่ตายด้วยงายชาแลฯ

โตโต ปรี ภายหน้าแต่นั้น *สกปกปลุก* อันว่าหินป้อนชุกัมพะอันเป็นพื่ออุ้มชวา แห่ง
พระญาอินทร์ ก็เคด้างขัดแข็งเป็นอันร้อนมากนิก พระญาอินทร์ก็ก้มผ่อเล็งดูในโขงชุมพู
ก็หันเมืองมิลิถานคร ก็เป็นอันเปล่าสูญเสียดังอัน พระญาอินทร์ก็บอกกล่าวแก่วิสุกรรม
เทวบุตรว่า เจ้าจูงลงไปสูในมนุษย์โลกเมืองคนในชุมพูพูน แล้วท่านจูงไปค้าชูแถมสมพาร
ท้าวกำพร้าผู้นั้นดูทออะ เมื่อนั้นพระญาอินทร์แลวิสุกรรมเทวบุตรก็ลงมาเนรมิตปราสาท
แก้ว แลเวียงขวางไว้แล้ว ข้ามาเนรมิตไว้ยังห่อผ่อหอยเย็น แล้วก็มาเนรมิตยังปราสาทแก้ว
เรือนหลวงชาวหลัง พร้อมบัวร์มณแล้ว ส่วนตนพระญาอินทร์ก็มาเนรมิตตนหือเป็นดั่ง
พระญาเจ้าเมืองตนตายคอคชาตนั้น แล้วก็มาอาณัติส่อปล่าวหือแก่เสนาทั้ง ๖ เษย แล้วก็
หือไปตีกลองร้องปล่าว กล่าวหือชาวเมืองทั้งหลาย หือเขาเข้ามาในหอบปราสาท แลสนาม
หลวงบัดเดียนนี้ทออะ คันว่าปุคละผู้ไดยังมีบุญสมพารอันใหญ่ ก็ควรเอาเป็นเจ้าข้างสืบ
เสวยเมือง เราจักเล็งดูในวันนี้ บ่อย่าชาแลฯ

เมื่อนั้น ขุนเสนาทั้ง ๖ ก็ไปตีกลองร้องปล่าวในเวียงแลบ้านนอกผับทั่วเมืองทั้งมวลแล้ว
เมื่อนั้นฝูงคนเมืองมิลิถานครทั้งมวล ก็ไหลหลังถั่งเข้ามา ก็เพื่อว่าไฟก็ใคร่เป็นพระญาหันแล
เมื่อนั้นพระญาอินทร์ก็เล็งดูยังคนเมืองทั้งหลายฝูงนั้นแล้ว ก็บ่หันยังคนผู้มีบุญสมพาร
สักคนแล เมื่อนั้น พระญาอินทร์ก็ถามยังอำมาตย์ทั้งหลายว่า *มนุสสา* อันว่าคนเมือง
ทั้งหลายฝูงนี้ เราก้หันเสียดังแล้วแล เราก้บ่หันคนผู้มีบุญสักคนแล ดูราเสนาทั้ง ๖ อันว่า
ฝูงชาวเมืองก็มาเสียดังแล้วชุนอันชะธา เมื่อนั้นอำมาตย์ก็ไหว้พระญาอินทร์ว่า ข้าแต่
ขุนอินทาเจ้าฟ้า คนอันบ่มาที่อนันท์ก็หากเทายังมีค่าอ้ายกำพร้ามากส้าน อันอยู่เรือน
รินน้ำสมุทรผู้เดียวข้าแล เมื่อนั้นพระญาอินทร์คันว่าได้ยินคำอำมาตย์กล่าวตั้งอัน ก็มีใจ
ชมชื่นยินดี แล้วก็กล่าวว่า สูจูงไปราธนายังท้าวกำพร้าผู้นั้นมาดูทออะ เราจักเล็งดูก่อน
ชาแล เมื่อนั้น อำมาตย์ก็รับเอาคำพระญาอินทร์ แล้วก็รีบไปปล้นหันแล คันว่าไปรอดแล้ว
ก็ก้มกราบไหว้ท้าวกำพร้าว่า ผู้ข้ามารธาธนาเจ้ากู หือเมื่อปฏิบัติพระบาทเจ้าขุนอินทร์
มันเจ้าก็ใคร่หันหน้าเจ้าผู้มีใจเหลือมใสในบุญบัดนี้แล เมื่อนั้นนางสุนันทาก็ตอบคำคนใช้
ว่า สูเจ้าจูงเอาคำเชื้อข้าทั้งสองเมื่อกราบไหว้พระญาอินทร์เจ้าก่อนทออะ เชื้อข้าทั้งสอง

ยังเรนดาครว้ยยังไปทันเพื่อแล คนใช้ก็พอกเมื่อกราบไหว้พระญาอินทร์หันแล เมื่อนั้นนาง
สุนันทาก็มาประดับประดาอย่างเนื่อตน ด้วยเครื่องอลังการทั้งมวล แล้วก็มิห่มุ่เข้ายังข้าชาย
หากแหนแห่เมื่อหันแล ก็เอากันเข้าไปสู่ที่อยู่อินทราชเจ้าอยู่หันแล ที่นั้นพระญาอินทร์
ก็กล่าวที่อวิสุกรรมเทวบุตรไปรับเอาสองเจ้าเข้ามาหันแล แล้วก็นำเอาสองเจ้าขึ้นสู่สนาม
หลวง ก็ที่ขึ้นนั่งเหนือแท่นแก้วหันแลฯ

เมื่อนั้นพระญาอินทร์ก็ปากจาต่อสองเจ้าท้าวตนบุญว่า ดูราท้าวทั้งสอง เราก็ประสงค์
หายังคนผู้ใจบุญ แลที่เอามาเสวยราชบ้านเมืองนี้แล เจ้าทั้งสองจูงมาสืบสร้างเสวยเมือง ๑
เทอะ เมื่อนั้นชายกำพรัาก็ปากจากับด้วยพระญาอินทร์ว่า ผู้ข้าขอพระบาทเจ้าอำดาปัน
๑ เทอะ อันว่าผู้ข้านี้กับไซ่เชื้อชาติพระกระสัทรานั่งเสวยราชบ้านเมืองชาแล ผู้ข้าขอมหา
ราชเจ้าจูงโปรดกรุณาแต่เทอะ เมื่อนั้นพระญาอินทร์ก็ยอขันดอกไม้ลำเทียนถวายโอกาส
ว่า ท่านก็หากกาลควรเป็นเจ้า เสวยราชบ้านเมืองแท้แล ท่านจูงรับเอาสัณฐานบ้านเมือง
๑ เทอะ เมื่อนั้นชายกำพรัาก็ป่ช่างเหลือคำพระญาอินทร์ได้ ก็ลวดได้รับเอานิมนต์พระญา
อินทร์แล้ว ที่นั้นพระญาอินทร์ก็กล่าวว่า ที่อวิสุกรรมเทวบุตรไปร้องปล่าวแกผีเสื่อน้ำ
ทั้งหลาย พระญาเวสสุวรรณ คันธพายักกะ ก็เอาแก้วมณีโชติมาถวายแก่พระญาอินทร์
หันแล ยามนั้นวิสุกรรมเทวบุตร ก็มาเนรมิตยังหอเย็น แลหอสรง แล้วก็แต่งยังรางลินแก้ว
ลินงน ลินคำ ลินทอง กายเข้ามาในหอสรงทั้ง ๔ ด้านไว้แล้ว แต่นั้นยังมีมราชแลท้าว
จตุโลกทั้ง ๔ ก็นำเอาแก้วมณีมาถวายแก่พระญาอินทร์หันแล อันว่ากัจกรแก้วก็สยอง^๑
มาตั้งอยู่ช่งหน้าพระญาอินทร์ แล้วก็กล่าวว่า กาลยามนี้ ก็ควรเราหดสรงยังชายกำพรั
ที่อเป็นพระญาจักรกัวัตติ ปราบทวีปทั้ง ๔ ก็ควรชาแล ยามนั้นพระญาอินทร์ก็จาถึงชาย
กำพรัแลนางสุนันทาแล้ว ก็นำเข้าไปสู่หอสรงหันแลฯ

ที่นั้น เจ้าทั้งสองคันว่าเข้าไปสู่หอสรงแล้ว อันว่าพระญาอินทร์ก็นำเอาน้ำต้นคันที่^๒
มาหยาดลงในลินคำแลลินแก้ว แลพระญามราชแลท้าวจตุโลกทั้ง ๔ ทั้งครุชแลนาค
ผีเสื่อน้ำทั้งหลาย เขาก็พร้อมกันหดสรงยังเจ้าทั้งสองหันแลฯ ถัดแต่นั้น เสนาอามาตย์
ทั้งหลาย แลท้าวพระญาทั้งหลายก็มาพร้อมกันหดสรง ยังเจ้าทั้งสองแล้ว ยามนั้นพระญา
อินทร์ก็ถวายพรหื้อแก่ทั้งสองว่า จูงหื้อท้าวทั้งสองมีอายุยืนยาวไปกายหน้า トラบต่อหื้อ
ได้แสนปีจูงมีเทอะ คันว่าพระญาอินทร์ป็นพรบัวรมวนแล้ว ก็เอาเกิบตีนทิพย์มาสุบใส่
ปาทา เอาคระจุมหัวคามาสุบเกศเกล้าแห่งเจ้าพระญาจักรหันแล คันว่าเครื่องประดับตน
บัวรมวนแล้ว เจ้าก็ขึ้นขี่กัจกรแก้วเสด็จแวดเกี่ยวทวีปทั้ง ๔ ประมาณยามเดียว ๑ ก็พอก

^๑สยอง - เหาะ, ลอยมา

^๒ต้นน้ำคันที - คนโท, ภาชนะดินเผามีค้อยาว ใช้สำหรับบรรจุน้ำ

มาครอบที่เก่าหอสงฆ์หันแลฯ ส่วนอันว่าอ้ายกำพร้าวทุกข์เมื่อปฐมะยังหนุ่ม ภายลุนลวดได้ เป็นพระญาจักร ปราบทวิปทั้ง ๔ ก็มีหันแลฯ

ที่นั่น พระญาอินทร์ก็อ้ำลาพระญาว่า ดูรามหาราช เจ้าจูงอยู่สวัสดิ์ อย่าได้มีพยาธิ อย่าได้ประมาทแก้ว ๓ ประการ จูงหื้อรักษาศีลกินทานไปอย่าขาดเทอะ ยามนั้นพระญาอินทร์ก็พอกขึ้นเมื่อสูชั้นฟ้า อันเป็นที่อยู่แห่งตนก็มีแลฯ

อธิบายมกว่า อ้ายกำพร้าวทุกตะ พ้อยมาปากพิชปากยา^๒ ว่าอันใดก็เป็นฉันนั้นแท้ คั้น ว่าแก่มากลวดได้เป็นพระญาจักร ปราบทวิปทั้ง ๔ นั้นชา ผู้วิสันษาแก้วว่า ในกาลเมื่อก่อน ทุกตะผู้นั้นได้เกิดมาเป็นชายหนุ่มผู้ ๑ เทียรยอมไปหาหลัวมาชายเลี้ยงชีวิต ก็ได้คำไว้ ๓ หลัวหันแล ชายผู้นั้นมันก็ไปหาหลัว ได้แล้วหาบมาเพื่อว่าจักขายหันแล ชายผู้นั้นก็มายัง อยู่ไต่ร่มไม้โพธิ์ไทรต้น ๑ หันแล ยามนั้นคนทั้งหลายก็พร้อมกันไปฟังธรรมเทศนาก็มีแล ส่วนว่าชายทุกขไรรายกผู้นั้น ก็ได้ยินยังธรรมเทศนาว่า ปุคละผู้ใดมีใจเหลือมใส่ในศาสนา แลมาสร้างยังวัจจกฏี อันเป็นที่ไซหนักไซเบา แลเอางนคำแก้วแหวนหลอง^๓ ไว้ใต้พื้นหื้อ เป็นทาน แก่ภิกขุสังฆะทั้งหลายตั้งอัน อันว่าปุคละผู้นั้นก็จักได้ห้ามเสียยังวิบากกรรมเวร อันตนได้กระทำแล้วดีหีสันนั้นแล อันว่าปุคละผู้นั้นเกิดมาในชาติใด ก็เทียรยอมได้เลิงสุขใน ชั้นฟ้าแลเมืองคน ตราบถึงนิพพาน ดับทุกขีในสงสารแท้ดีหลีแลฯ

ที่นั่นชายผู้หาบหลัวนั้นได้ยินธรรมเทศนา ก็มีใจอันเหลือมใสยินดี แล้วเจ้าก็เอาคำ แห่งตน ๓ หลัวนั้น ปล่อยใส่ในวัจจกฏี อันท่านสร้างใหม่ไว้ในวัดที่นั่น ก็บ่บอกหื้อผู้ใดรู้ สักคน เหตุว่าของท่านตนเป็นอันน้อย จักบอกแก่ท่านก็ยินอาย เจ้าจึงบ่กล่าวหื้อใญ่รู้หัน แล แต่ันนยังมีนางอุบาสิกาผู้ ๑ มาสร้างยังของท่านแลใครได้หลัวไว้ต้มข้าวหุงแกงว่าอัน นางก็จึงมาหันยังหาบหลัวชายหนุ่มผู้นั้น นางก็จึงถามชื่อซึ่งชายผู้นั้นว่าตั้งนี้ ดูราเจ้าผู้ชาย หนุ่ม เจ้ายังจักขายหลัวอันนี้หื้อแก่ข้าอันชะฤฯ รู้ว่าเจ้าจักเอาส่วนบุญกับด้วยข้าอันชา ข้า จักขอซื้อเอาหลัวหานี้ไปกระทำการต้มข้าวหุงแกงใส่ไว้เป็นทานชาแล ชายได้ยินแล้วก็ มีใจเหลือมใสยินดีมากนัก ก็กล่าวว่า ดูรานางน้องอิงเหยย คั้นว่านางจักเอาหลัวแห่งข้าไป กระทำการทานแท้ตั้งอัน กูพีก็จักเอาอนุโมทนาไปด้วยนางชาแล นางจูงเอาไปกระทำการ ทานเทอะว่าอัน ชายผู้นั้นก็หาบเอาหลัวไปส่งแก่นางถึงที่อันกระทำการครัวข้าวหุงแกง นั้นแล ส่วนว่านางผู้นั้นก็เอายิงลูกไม้ห้วมัน หมากส้มหมากหวาน พลูหื้อเป็นทานแก่ชาย ผู้นั้นแล้ว ส่วนว่าชายผู้นั้นก็รับเอาแล้วก็กินยังหมากส้มหมากหวานผู้นั้น แล้วก็พอกเมื่อ

^๒ปากพิชปากยา - วาจากายสิทธิ์

^๓หลอง - ซ่อนไว้ด้านใน, รอง

สู่เรือนแห่งตน ก็มีแลฯ อันว่าชายผู้ทานแล้ว แลนางผู้ถามซื้อหัวนั้น ก็ได้มาเป็นผัวเมียกัน คือหากได้อ้ายกำพร้านี้ แลนางสุนันทานั้นแลฯ

ผู้โจทนาถามว่า เหตุฉนั้นใดพระญามิถิธานครตนพ่อ แลเอาผ้ามาเคียนตานางตนเป็นลูกสาวแห่งตน แลปล่อยไปหาชายกำพร้านั้นชา ผู้แก้กล่าวว่า นางผู้นั้นหรือหัวแล้วเอาผ้าปกหัวเข้าไปในอารามช่วงแก้วเจ้า ๓ ประการเมื่อก่อนแล ด้วยวิบากอันนั้น พระญาตนพ่อจึงเอาผ้ามาเคียนตาแห่งนาง ปล่อยไปเพื่ออันแลฯ

ตั้งถาพระญาตนพ่อพ้อยหื้อเฟิ่นไปแก้เอาผ้าคร้วแลสร้อยสังวาลย์แห่งนางมาเสียนั้นชา ด้วยกรรมวิบากแห่งนางตั้งถาชา ผู้แก้ว่า แต่ก่อนนั้น นางหากเปลือยเนื้อตัวเข้าไปสู่อารามช่วงแก้วเจ้า ๓ ประการแต่ก่อนนั้นแลฯ

อธิบายว่า ชายกำพร้าบิณฑขำนั้นชา ปุคละผู้แก้กล่าวว่า แต่ก่อนชายกำพร้าสร้างของทาน พ้อยมากินลูกไม้อันจักเอาทานนั้น กินก็กิน ทานก็ทานแกมกัน ด้วยวิบากเท่านั้น จึงได้กินหมากสำนต่างขำเพื่ออันแลฯ

ประการ ๑ ขุมคำเกิดมี ชายกำพร้าพ้อยบรูจิกคำนั้น ด้วยกรรมวิบากเยื้องไตนั้นชา ปุคละผู้แก้ว่า ชายกำพร้ามีเจตนาศรัทธาเหลือมโสมมากนัก ได้เอาคำ ๓ หลีม หลองไว้ในวัจจกุฎี อันสร้างใหม่หื้อเป็นทานแก่สังฆะ ก็เพื่อว่าจักบ่อหื้อไผ่รู้นั้นแล ผละบุญอันนั้นก็มาค้าชูชายกำพร้า ก็หื้อได้คำ ๓ ขุมนั้นแลฯ ขุมคำเกิดมีพ้อยบรูจิกคำนั้น ก็เพื่อตนท่านพ้อยบ่หื้อไผ่ได้รู้นั้นแลฯ

ประการ ๑ ชายกำพร้าเกิดมาว่ามีคำปากพิชปากย่ำ ว่าหื้ออันใดก็เป็นตามตั้งใจ มกนั้น ก็ด้วยผละบุญเยื้องไตชา ปุคละผู้แก้ว่า แต่ก่อนชายกำพร้าได้หื้อทานแล้วใส่ไฟต้มข้าวหุงแกงเป็นทานนั้นแล ก็ลวดมีเตชะกำลังอันแข็งมากนิกนั้นแล ข้าได้รักษาศีลแลไว้สังจะหื้อหมั้น อันว่าผละบุญอันนั้นก็มาค้าชูชายกำพร้า จึงได้ปากพิชปากย่ำ ว่าอันใดก็เป็นอันนั้น ก็เพื่อได้รักษาศีลแลไว้สังจะหื้อหมั้นนั้นแลฯ

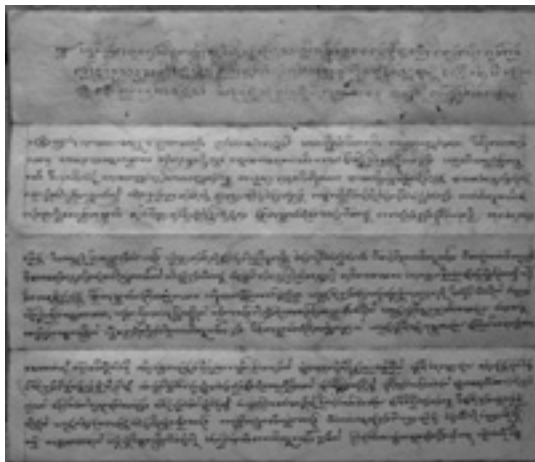
อธิบายว่า ชายกำพร้าบิณฑขำเชื้อชาติท้าวพระญา ก็พ้อยว่าได้เป็นพระญาปราบทวีปทั้ง ๔ ฉนั้นนั้น ก็ด้วยผละบุญเยื้องไตนั้นชา ปุคละผู้แก้ว่า ชายกำพร้าผู้นี้ ก็ได้หื้อทานแก่พระพุทเจ้าแล้ว แลปรารถนาเอายังสมบัติ อันตนเชือกมกนั้น ก็ด้วยเตชะทานอันตนปรารถนาผิตธรรมนั้น ก็จึงได้มาเกิดเป็นกำพร้า ลางคราบก็ได้เกิดเป็นพระญาจักร ลางคราบก็ได้เกิดเป็นพระญาอินทร์ ลางคราบก็ได้เกิดเป็นพระญาพรม ลางคราบก็ได้เกิดเป็นพระญาประเทศราชบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งหลาย นับปได้ก็มีแลฯ

พระพุทธเจ้าก็ได้เทศนายังนิทานอานิสงส์ยัจจกุกฺกุ อั้นเป็นที่ไซหนักไซเบา เป็นทาน แก่สังฆะหื้อแจ้ง แก่มหาอานันทเถรเจ้า เป็นเกล้าแก่ภิกขุแลปรีชท์ทั้ง ๔ ก็มีด้วยประการ ดังกล่าวมานี้แลฯ

ภริยา สงฺฆณฺณา กล่าวยังอานิสงส์ยัจจกุกฺกุหื้อเป็นที่ไซหนักไซเบา เป็น ทานแก่สังฆะชาตก ก็บัวร์มวณกาลควรเท่านี้ก่อนแลฯ

บันทึกท้ายเอกสาร

แล้วยามตาวันตักข์แล เจตนาลัทธิธาข้าอู่แก้วเป็นเกล้า ภริยาชื่อว่านางกงแก้ว อูสาม ภริยาชื่อว่านางบัวแลมาส้างทานยังธัมมวิจจกุกฺกุ ถวายเป็นทานแก้วเจ้า ๓ ประการ ขอหื้อเป็นผลนาบุญค้ำชูข้าทั้งหลายมวล ขอหื้อพ้นทุกข์ถึงสุข ขอหื้อถึงเวียงแก้วยอด เนรัพพาน ขอหื้อค้ำอึ้งชายหมาน ขอหื้อได้สืบกินสืบทานไปภายหน้า ขอหื้อมีทิฆาอายุ หมั่นแก่นยืนยาว ข้าแต่ สาธุ สาธุ ข้าแต่บุญเหยา

พบสาเรื่อง “อานิสงส์ยัจจกุกฺกุ (วิจจกุกฺตติ)” ณบับวัดฟ้ากาง เมืองเชียงตุง

ประวัติผู้เขียน

รองศาสตราจารย์ ดร. อนาโตน โรเจอร์ เป็ลติเยร์

ตำแหน่ง

- พ.ศ. ๒๕๓๘ - ๒๕๔๘ นักวิจัย สถาบันฝรั่งเศสแห่งปลายบุรพาทิศ
- พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๖ ประธานหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และสะลาวินศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่
- พ.ศ. ๒๕๕๗ โครงการศูนย์โอบล้อมศึกษา สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผลงานวิชาการ

- ๒๕๓๐ - พรรณกรรมไทเงิน
- ๒๕๓๓ - กาลาซาเครือดอก
- ๒๕๓๔ - ตำนานเค้าผีล้านนา ปฐมมูลมูลี
- ๒๕๓๕ - เจ้าบุญหลง
- ๒๕๓๖ - สุขวิถึฉะว้าหลวง
- ๒๕๓๗ - คำวกลอนขอเซียงตุง
- ๒๕๓๘ - นางผมหอม
- ๒๕๓๙ - แบบเรียนภาษาจีน
- ๒๕๔๒ - กาแลออกหน่อ
- ๒๕๔๔ - นิทานสี่ลห้า
- ๒๕๔๙ - มัฆวา
- ๒๕๕๒ - ภาพิตกระภูไท
- ๒๕๕๔ - พระมหาปชาบดีโคตมีเถรีกราบทูลลาปรินิพพาน
- ๒๕๕๖ - มาตลึงกา
- ๒๕๕๗ - อานิสงส์กลุ่มชาติพันธุ์ไท

ทัศนะของผู้นำชาวพุทธเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาในอาเซียน

ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง
พัลลภ หารุคำจา

๑. ประวัติและความเป็นมาของอาเซียน

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษเต็มว่า The Association of Southeast Asian Nations มีชื่อย่อว่า อาเซียน ASEAN^๑ สมาคมอาเซียนได้ถือกำเนิดจากการประกาศ “ปฏิญญากรุงเทพ” Bangkok Declaration เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ จุดประสงค์ของการก่อตั้ง เพื่อให้เป็นสมาคมแห่งความร่วมมือในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มแรกมีประเทศสมาชิกร่วมก่อตั้ง ๕ ประเทศ^๒ ได้แก่ อินโดนีเซีย ไทย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และสิงคโปร์ ต่อมาได้มีประเทศสมาชิกเพิ่มขึ้นอีก ๕ ประเทศ ได้แก่ ประเทศบรูไน เข้าร่วมเมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๒๗ ประเทศเวียดนาม เข้าร่วมเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๘ ประเทศลาวและพม่า เข้าร่วมเมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๔๐ และประเทศกัมพูชา เข้าร่วมเมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๔๒ ปัจจุบันกลุ่มอาเซียนมีสมาชิกร่วมทั้งสิ้นจำนวน ๑๐ ประเทศ^๓ วัตถุประสงค์การจัดตั้งสมาคมอาเซียนมี ๗ ประการ ได้แก่

- ส่งเสริมความร่วมมือและความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์และการบริการ
- ส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคงส่วนภูมิภาค
- ส่งเสริมความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ พัฒนาการทางวัฒนธรรมในภูมิภาค
- ส่งเสริมให้ประชาชนในอาเซียนมีความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดี
- ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในรูปของการฝึกอบรมและวิจัย ส่งเสริมการศึกษาด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- เพิ่มประสิทธิภาพของการเกษตรและอุตสาหกรรม การขยายการค้า ตลอดจนการปรับปรุงการขนส่งและคมนาคม

^๑วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร เศรษฐกิจอาเซียน บริษัท สำนักพิมพ์แสงดาว กรุงเทพฯ ๒๕๕๖, หน้า ๒๓.

^๒รู้จักประชาคมอาเซียน บริษัทสถาพรบุ๊คส์ จำกัด กรุงเทพฯ ๒๕๕๕, หน้า ๑๕.

^๓อนันต์ เชื้อไทย AEC ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน สำนักแสงดาว กรุงเทพฯ ๒๕๕๕, หน้า ๔๑.

๗. เสริมสร้างความร่วมมืออาเซียนกับประเทศภายนอกองค์กร ความร่วมมือแห่งภูมิภาคอื่นๆ และองค์การระหว่างประเทศ^๑

นอกจากวัตถุประสงค์ทั้ง ๗ ประการที่กล่าวมาแล้วนั้น ประชาคมอาเซียนยังมีการประชุมหารือและมีข้อตกลงร่วมกันตลอดมา ในการประชุมแต่ละกลุ่มประชาคมอาเซียน ได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปยังประเทศต่างๆ ในกลุ่มสมาชิก ต่อมาทางสมาคมได้มีมติร่วมกันเพื่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีระหว่างกันตามข้อตกลงที่ว่านี้ ประกอบไปด้วย ๓ เสาหลัก คือ

๑. ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน
๒. ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน
๓. ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน

ทั้ง ๓ เสาหลักต่างมีภูมิลำเนาเป็นกรอบหรือพื้นฐานทางกฎหมายรองรับ ซึ่งจะสร้างกฎเกณฑ์สำหรับองค์กรอาเซียนให้สมาชิกมีพันธกิจที่จะต้องปฏิบัติตาม^๒ และมีข้อตกลงร่วมกัน ทั้ง ๓ เสาที่กล่าวมาแล้วนั้น ข้อที่สามที่เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กลุ่มประเทศอาเซียน เพราะ ๑๐ ประเทศ มีความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อทางศาสนา ซึ่งมองดูแล้วมีหลายศาสนา เช่น พุทธ คริสต์ อิสลามและอื่นๆ ในบทความนี้คณะผู้เขียนขอเสนอในบริบทของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่คณะผู้นำชาวพุทธและตัวแทนทางพระพุทธศาสนา เช่น ไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ กัมพูชา เวียดนาม พม่า และลาว ผู้นำชาวพุทธและตัวแทนของแต่ละประเทศได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับหลักการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การบูรณาการพระพุทธศาสนา เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนในกลุ่มประเทศอาเซียนที่นับถือพระพุทธศาสนา

๑. ประเทศกัมพูชา

ศาสนาประจำชาติกัมพูชา^๓ คือพระพุทธศาสนา เนื่องจากรัฐธรรมนูญของกัมพูชาได้บัญญัติให้ศาสนาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะมีผู้นับถือพระพุทธศาสนามากถึง ๙๕% ของประชาชนทั้งหมด รองลงมาคือ

^๑(Mr. Piyaphon H. รู้จักอาเซียน รู้ก่อน ตีพิมพ์ ไชยเตช พรินต์ติ้ง กรุงเทพฯ ๒๕๕๕, หน้า ๑๔.

^๒เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔.

^๓หนังสือหนึ่งในประชาคมอาเซียน ชุด ประเทศกัมพูชา กรุงเทพฯ บริษัท เจเนซิส มีเดียคอม จำกัด, ๒๕๕๕, หน้า ๑๖

ศาสนาอิสลาม ๓% ศาสนาคริสต์ ๑.๗% ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ๐.๓%

ประเทศกัมพูชามีผู้น่าองค์กรพระพุทธศาสนาสูงสุด คือสมเด็จพระเทพวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชประเทศกัมพูชา^๑ ได้แสดงทัศนะที่ชาวพุทธควรน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติว่า “คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นศาสนา ในขณะที่คนอื่นๆ คิดว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นปรัชญา แม้กระนั้นโดยภาพแท่งที่จริงแล้ว พระพุทธศาสนาเป็นวิถีชีวิต เราทั้งหลายจึงไม่ควรเข้าใจผิดว่า พระพุทธศาสนาเป็นเพียงศีลธรรม เพราะพระพุทธศาสนาเป็นจริยธรรม เป็นบทฝึกหัดทางจิตและปัญญาอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้นทางใจอย่างสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกคำสอนของพระองค์ว่า “พระธรรมวินัย” หมายถึงหลักการและระเบียบข้อบังคับพระพุทธศาสนาไม่มีการยอมรับความมีอยู่ของพระเจ้าผู้สร้าง ผู้คอยทำหน้าที่ให้รางวัลแก่สัตว์โลกผู้ทำดีและลงโทษสัตว์โลกผู้ทำชั่วไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใดๆ พุทธศาสนิกชนยึดพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งที่ระลึก แต่ไม่ได้คาดหวังว่า พระพุทธองค์จะทรงให้ความช่วยเหลือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นเพียงครูผู้บอกทาง และแนะนำพุทธบริษัทให้ดำเนินไปสู่ความหลุดพ้นตามกำลังของแต่ละบุคคล ชาวพุทธมองว่า บุคคลผู้เห็นสังขะคือผู้ช่วยเหลืออย่างแท้จริง แต่ไม่ได้ใช้อำนาจของความช่วยเหลืออย่างไร เพียงแต่แสดงความเคารพทอานผู้ค้นพบสังขธรรม เพื่อที่จะนำมาแสดงหนทางไปสู่ความสุขและความหลุดพ้นอย่างแท้จริง ความสุขเป็นสิ่งที่แต่ละบุคคลต้องทำให้สำเร็จด้วยตนเอง บุคคลอื่นไม่สามารถทำให้บริสุทธิ์หรือเศร้าหมองได้ อนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพุทธบริษัทให้ดำรงชีพอยู่ตามสมควรแก่ธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนจึงนับเป็นความสำคัญอย่างยิ่งที่จะฝึกกาย วาจา และใจของตนเองให้ดำเนินไปตามมรรคาเพื่อแสวงหาความสุขและชีวิตที่ถูกต้องพระพุทธศาสนา ปัญญาที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะความบริสุทธิ์เกิดจากปัญญาและความเข้าใจ แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงยกย่องเพียงปัญญา พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าความรู้ควรจะดำเนินไปควบคู่กับความบริสุทธิ์แห่งจิตใจ ความประพฤติดีงาม ปัญญาที่เกิดจากความเข้าใจและการพัฒนาจิตใจ จัดเป็นปัญญาอันยอดเยี่ยมเป็นปัญญาที่จะช่วยให้เอาตัวรอดได้ ไม่ใช่เพียงการวิเคราะห์วิจารณ์ การให้เหตุผลเชิงตรรกะ จึงเป็นที่ชัดเจนว่า พระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงปรัชญา หรือไม่ใช่เพียงหลักศรัทธา แต่เป็นศาสนาที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามคำสอนที่นำศาสนิกไปสู่ความหมดกิเลส ความตรัสรู้ และความหลุดพ้นในที่สุด ซึ่งเป็นจุดที่บุคคลจะได้รับความสงบและความสุขอย่างถาวร”

^๑ สมเด็จพระเทพวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชประเทศกัมพูชา ในด้านหน้าประชุมสุดยอด ประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ ประชุมพุทธมณฑล อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ หน้า ๔๖๑ -๔๖๒

๒. ประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ให้เสรีภาพในด้านการนับถือศาสนา คนไทยจึงเลือกนับถือศาสนาต่างๆ ได้ตามความสมัครใจ โดยประชากรส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งก็ได้นับถือสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน จนกลายเป็นรากฐานของความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีส่วนใหญ่ และเป็นเอกลักษณ์ของชาติในปัจจุบัน^๑ สำนักงานสถิติแห่งชาติระบุว่า ประชากรไทยประมาณร้อยละ ๘๔ นับถือศาสนาพุทธโดยส่วนใหญ่เป็นนิกายเถรวาท และประมาณร้อยละ ๕ นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทยทางภาคใต้ตอนล่าง ส่วนศาสนาอื่น ร้อยละ ๐.๑

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมไทย พุทธศาสนาคือวิถีชีวิต พระราชวรมนู^๒ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ประกาศแถลงการณ์ร่วม ดังต่อไปนี้

๑. เรามุ่งปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า และส่งเสริมความสามัคคีของชาวพุทธทั่วโลก โดยขจัดข้อขัดข้องอันเนื่องด้วยนิกายต่างๆ เพราะได้ตระหนักชัดว่าเราทุกคนต่างก็เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าเท่าเทียมกัน ด้วยอาณูภาพแห่งปัญญาคุณและกรุณาคุณของพระพุทธองค์ เราตกลงสืบสานงานพระธรรมทูตสำหรับส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่อสันติภาพที่แท้ในโลก

๒. เพื่อประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา เราพร้อมใจกันก่อตั้งสมัชชาพระพุทธศาสนาแห่งโลก (การประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธ) ให้เป็นองค์กรถาวร

๓. เราตกลงที่จะช่วยเหลือมวลมนุษย์ทั้งปวง เพื่อประโยชน์ เพื่อความผาสุก และเพื่อความสุกที่แท้ ตามหลักการในพระพุทธศาสนา ที่สอนเรื่องความเสมอภาคของทุกคนและให้มีความกรุณาต่อชาวโลก เพื่อให้บรรลุดุจดมุงหมายนี้ ด้วยความเคารพต่อขนบธรรมเนียมของเรา เราจะใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเชื่อมเครือข่ายเข้าด้วยกัน เพื่อที่ว่าพระพุทธศาสนาจำต้องได้รับการเผยแผ่ไปทั่วโลกอย่างได้ผลดีที่สุด

^๑หนังสือหนึ่งในประชาคมอาเซียน ชุด ประเทศไทย กรุงเทพฯ บริษัท เจเนซิส มีเดียคอม จำกัด, ๒๕๕๕, หน้า ๒๕

^๒ประกาศแถลงการณ์ร่วมฉบับลงวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๓ ณ พุทธมณฑล จัตุรนครปฐม ประเทศไทย ปัจจุบันราชทินนามที่พระพรหมบัณฑิต เจ้าคณะภาค ๒, อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า ๗๕๓ - ๗๕๕

๔. เพื่อดำรงมั่นในหลักแห่งความสามัคคี โดยอาศัยปัญญาและความกรุณา เราตกลงที่จะพยายามแสวงหาแนวทางในการยุติข้อพิพาทโดยสันติวิธี และพยายามอย่างที่สุดและทุกวิถีทางที่หลีกเลี่ยงการความรุนแรง เราจึงปฏิญาณที่จะทำงานร่วมกันอย่างเต็มที่ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ เพื่อบรรลุถึงสันติภาพถาวร

๕. เรามุ่งพิทักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ บนพื้นฐานแห่งหลักพระพุทธศาสนาที่สอนเรื่องความเสมอภาคกันของทุกสิ่ง เราจึงปฏิญาณเพื่อให้การศึกษาแก่ชาวพุทธ เกี่ยวกับความจำเป็นเร่งด่วนในการรักษาสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งหมด และเพื่อสนับสนุนความร่วมมือกันเรื่องการพิทักษ์และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและเพื่อให้การวางแผนและกิจกรรมพัฒนาทุกอย่างใส่ใจเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนี้ เราจะต้องส่งเสริมอย่างจริงจังในการประยุกต์หลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติทั่วทั้งสังคม

๖. เรามุ่งปรับปรุงและส่งเสริมการศึกษาทางพระพุทธศาสนา โดยวิธีการแห่งความร่วมมือกันระหว่างชาติ สังคมและภูมิภาคต่างๆ ของโลกโดยอาศัยวิธีการแลกเปลี่ยนอาจารย์ นักศึกษา งานวิจัย และผลงานทางวิชาการ

๗. เราตกลงจัดตั้งสำนักงานใหญ่ของสมัชชาพระพุทธศาสนาแห่งโลก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมมิตรภาพระหว่างประเทศและไมตรีจิตระหว่างประเทศและเขตปกครองที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมด จึงเห็นพ้องต้องกันว่า สถานที่ตั้งสำนักใหญ่งานที่เหมาะสมที่สุดคือประเทศญี่ปุ่น เพื่อส่งเสริมงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เราจึงมีมติเป็นเอกฉันท์ที่จะขอความร่วมมือและการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากประเทศและเขตปกครองที่เข้าร่วมการประชุมและจากองค์การที่เกี่ยวข้องทั้งหมด

๓. ประเทศพม่า (เมียนมาร์)

ประเทศเมียนมาร์มีผู้นับถือศาสนาอยู่หลายเผ่าพันธุ์ มีความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน แต่ชาวเมียนมาร์ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมียนมาร์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในรัฐธรรมนูญเมียนมาร์ได้บัญญัติให้ศาสนาพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ใน พ.ศ. ๒๕๑๗ - จนถึงปัจจุบัน การนับถือศาสนาของชาวเมียนมาร์มีดังนี้ คือ ศาสนาพุทธ นิกายเถรวาท ๙๒.๓% ศาสนาคริสต์ ๒% ศาสนาอิสลาม ๔% และศาสนาฮินดู ๑.๗%

ชาวเมียนมาร์จะนิยมสร้างพระพุทธรูป พระเจดีย์ และสร้างวัดขนาดใหญ่ทั่วประเทศ มีวัดจำนวนทั้งสิ้นกว่า ๔๕,๐๐๐ วัด และมีจำนวนพระภิกษุ สามเณร ทั้งประเทศกว่า ๕ แสนรูป ชาวเมียนมาร์จะเคร่งครัดในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาก ดังจะเห็นได้จากวิถีชีวิตของชาวเมียนมาร์ที่นิยมไปวัด นั่งสมาธิ (Meditation) เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม นิยมถือศีลห้าและศีลแปด นิยมไหว้พระสวดมนต์ ในวันพระก็ถืออุโบสถศีล^๑ ส่วนคณะสงฆ์ในพม่า ณ ปัจจุบันมีอยู่ด้วยกันหลายนิกาย บางนิกายมีความรู้และท่องจำพระไตรปิฎกได้อย่างยอดเยี่ยม เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ในพม่าจึงเป็นผู้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้อย่างดีเยี่ยม ดังทัศนะของพระภิกษุทันตะ อชิน ญาณิสสระ ประธานสถาบันพระพุทธศาสนานาชาติ สัตคู ประเทศพม่า^๒ ว่า

“ในสมัยพระเจ้าอโศก (๓๐๐ ปี - ๒๔๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช) พระองค์ได้ส่งเสริมวงล้อแห่งพระธรรมและหมุนไปทั่วดินแดนมาตุภูมิของพระองค์ ตลอดทั้งส่งคณะพระธรรมทูตไปสู่ทิศต่างๆ คณะพระธรรมทูตชาวพุทธเหล่านั้น ส่วนหนึ่งได้เดินทางไปทางทิศตะวันตก จนกระทั่งถึงฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ประเทศซีเรียประเทศอียิปต์ ประเทศกรีซ จนกระทั่งถึงชายแดนประเทศรัสเซีย คณะพระธรรมทูตกลุ่มหนึ่งได้เดินทางไปทางทิศเหนือจนถึงภูเขาหิมาลัย ทางทิศใต้ไปถึงมหาสมุทรอินเดีย และเดินทางไปทั่วทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทวีปเอเชียทั้งหมดได้รับการเผยแผ่พระธรรม จนกลายเป็นทวีปแห่งพระธรรม หรือจักรวรรดิแห่งพระธรรม คำว่า เอเชีย เป็นคำที่แผลงมาจากคำว่า อารยัน เช่นเดียวกับคำว่า ทวีปเอเชีย ก็เป็นคำเดียวกันกับคำว่า ทวีปอารยัน (ทวีปอันประเสริฐ) ประเด็นหนึ่งที่น่าจะพิจารณาในที่นี้ก็คือ ๔ ใน ๕ ของประชากรของโลกเคยเป็นผู้รับถือพระพุทธศาสนา ปัจจุบันนี้ผู้นับถือพระพุทธศาสนาได้ลดน้อยลงเหลือ ๑ ใน ๕ ของประชากรของโลก ช่างเป็นเรื่องที่น่าคิดที่พระพุทธศาสนาได้แผ่ไปทั่วโลก แต่ปัจจุบันยังคงเหลืออยู่แค่ในแผ่นดินมาตุภูมิ ประเทศต่างๆ ที่เคยเป็นแผ่นดินแห่งพระพุทธศาสนา ได้เปลี่ยนไปเป็นดินแดนของศาสนาอื่นและเปลี่ยนชื่อไปเป็นจำนวนมาก เช่น ดินแดนโยนก เปลี่ยนเป็นอัฟกานิสถานและตุรกี แคว้นคันทาระและเมืองตักสิลา ได้กลายมาเป็นประเทศปากีสถาน สถานการณ์เหล่านี้ทำให้พวกเราสลดใจเป็นอย่างยิ่ง ความรับผิดชอบที่ดีของพวกเราเพื่อความเจริญก้าวหน้าของพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประการ คือ ๑. การรักษาและการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ๒. การเผยแผ่และการส่งเสริมพระพุทธ

^๑สถานีอาเซียน พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ, บริษัทอักษรเงินดี จำกัด กรุงเทพฯ, ๒๕๕๕, หน้า ๑๗๖-๑๗๗

^๒พระภิกษุทันตะ อชิน ญาณิสสระ ประธานสถาบันพระพุทธศาสนานาชาติ สัตคู ประเทศพม่า การประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธ ครั้งที่ ๒ หน้า ๕๑๘ - ๕๑๙

ศาสนา เพื่อที่จะทำให้ความรับผิดชอบประการแรกสมบูรณ์ คือเรื่องการรักษาและการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ประเทศต่างๆ ต้องมีวิธีการที่เป็นระบบและมีคุณภาพในการเรียนการสอนพระไตรปิฎก แต่ละประเทศต้องเรียนรู้ว่า พระหรือนักบวช (ภิกษุ) ต้องศึกษาเล่าเรียนเกี่ยวกับพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจโดยตลอดเป็นสิ่งแรก หลังจากนั้นพระสงฆ์ก็จะสามารถสอนพระธรรมแก่ชาวบ้านชาวเมืองทั้งที่เป็นคนหนุ่มคนแก่ คนรวย คนจน คนชั้นสูงและคนชั้นต่ำ พวกเราประหลาดใจมากที่เหตุการณ์เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาและคุณค่าทางศาสนากำลังลดความสำคัญลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาว เพราะฉะนั้น เราขอเรียกร้องต่อพวกท่านทั้งหลายและผู้นำศาสนาทุกๆ ท่าน เพื่อเร่งร่วมมือกันปลูกชีพและคืนชีวิตให้แก่ศีลธรรม เราต้องศึกษาคุณค่าของเผ่าตนและศาสนาของตนเองในทุกอิริยาบถของชีวิต ยิ่งกว่านี้ สำคัญก็คือพระสงฆ์ไม่ควรทิ้งการกระทำที่เป็นโลกุตถจริยาคือการสงเคราะห์มนุษย์ให้มีสวัสดิภาพดี คณะสงฆ์ต้องแสดงบทบาทที่เด่นในการทำงานสงเคราะห์สังคม ให้บริการต่อมนุษย์เท่าที่สามารถจะทำได้ พระสงฆ์ควรคำนึงถึงและดูแลเกี่ยวกับสุขภาพและการศึกษาของชุมชน จัดการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยเบื้องต้น จัดการเรื่องการกุศล จัดหาสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต จัดหาอาหารในเวลาที่เกิดภัยธรรมชาติ เช่น ภัยแล้ง ทุพภิกขภัย ภัยน้ำท่วม การกระทำโลกุตถจริยาเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังมาก และเป็นบทบาทอันทรงพลังในการครองใจประชาชน ความพยายามกระทำในความรับผิดชอบประการที่สองก็คือ การเผยแผ่และส่งเสริมพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ แม่ชี และสามเณรแต่ละท่าน ควรได้รับการฝึกหัดและเตรียมพร้อมเป็นอย่างดีเพื่องานที่ท้าทายที่รอคอยอยู่ข้างหน้า และต้องมีความชำนาญในการแสดงธรรม สามารถที่จะแสดงพระธรรมในพระพุทธศาสนาได้หลายภาษา ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ บรรดาครูสอนศาสนาทั้งหมดควรเรียนรู้วิธีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย และรู้จักใช้สื่อต่างๆ อย่างมีคุณภาพด้วย เช่น สามารถใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องมือบันทึกภาพและเสียงแบบต่างๆ เครื่องฉายสไลด์ กล้องถ่ายภาพยนตร์ และสื่อวิทยุ เป็นต้น เพื่อที่จะเข้าถึงหัวใจและจิตใจของประชาชนเป็นจำนวนมากไป”

๔. ประเทศมาเลเซีย

ศาสนาประจำชาติมาเลเซีย^๑ คือ ศาสนาอิสลาม ชาวมาเลย์ที่นับถือศาสนาอิสลาม มีประมาณร้อยละ ๕๓ นับถือศาสนาพุทธประมาณร้อยละ ๑๗ นับถือลัทธิเต๋าประมาณร้อยละ ๑๒ นับถือศาสนาคริสต์ประมาณร้อยละ ๘ นับถือศาสนาฮินดูประมาณร้อยละ ๘ และอื่นๆ ประมาณร้อยละ ๒ จากสถิติจำนวนผู้นับถือพระพุทธศาสนาในมาเลเซียเป็นลำดับที่สอง ก็ถือว่าพระพุทธศาสนาได้มีส่วนและมีพื้นที่ให้กับชาวพุทธ จึงทำให้เราได้รับทราบข้อมูลและทัศนะของชาวพุทธในประเทศมาเลเซีย โดยเฉพาะพระสงฆ์ผู้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระ ดร.เค. ศรีธัมมานันทะ นายกมหาเถรแห่งมาเลเซีย - สิงคโปร์^๒ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวพระพุทธศาสนาว่า “คนบางคนพูดว่า “พระพุทธเจ้าไม่ใช่พระเจ้า พระองค์เป็นเพียงมนุษย์ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปนานแล้ว จะมีประโยชน์อะไรในการสวดอ้อนวอนต่อพระองค์เพราะพระองค์ไม่สามารถให้พรหรือช่วยอะไรท่านได้” หรือว่า “พระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนา ทำไมจะต้องปฏิบัติตามด้วย และว่า “ชาวพุทธเป็นพวกบูชารูปปั้นเพราะพวกเขาก็กราบพระพุทธรูป” มีชาวพุทธสักกี่คนที่สามารถเข้าใจได้ว่า ปัญหาเหล่านี้ไม่เพียงแต่ตั้งมาผิดเท่านั้น แต่น่าหัวเราะด้วย พวกเขาไม่รู้มนต์ศรัทธาความเคารพที่มีพระพุทธเจ้าของชาวพุทธว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความหวังอันสูงสุดชาวพุทธไม่ได้สวดอ้อนวอนต่อรูปปั้นแต่ถวายความเคารพต่อพระองค์โดยถือว่ารูปพระปฏิมา นั้นเป็นสิ่งให้ระลึกถึงพระคุณอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ เพื่อทำจิตใจให้สงบและพัฒนาสมาธิ สิ่งเหล่านี้ชาวพุทธจะต้องศึกษาจะได้เรียนรู้ศาสนาที่ตนนับถือนั้นๆ จริงๆ แล้วคืออะไร พวกเขาจะต้องรู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจยิ่งใหญ่ในการประกาศมหากรุณาธิคุณ แก่มนุษยชาติอย่างไรแม้คนที่นับถือศาสนาอื่นผู้ไม่มีอคติก็ยังเห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีใจกว้าง เพราะชาวพุทธไม่แสวงหาประโยชน์โดยการกลบใจคนศาสนาอื่นมาเป็นชาวพุทธแต่ปฏิบัติตามศาสนาของตนโดยไม่รบกวนคนศาสนาอื่น ขนาดนิกายโรมันคาทอลิกยังยอมรับว่าคนที่ไม่ใช่คริสเตียนก็สามารถไปสวรรค์ได้เท่ากับประกาศว่าทุกศาสนาสอนให้คนเป็นคนดีด้วย ข้อนี้มิใช่สิทธิพิเศษของศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะถึงชาวพุทธจะไม่มีพระเจ้าคอยช่วยให้พ้นทุกข์ พวกเขาก็ทำความพยายามเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดโดยดำเนินตามอริยมรรคมีองค์แปด เพื่อขจัดปัญหานี้ ผู้นำชาวพุทธ (พระภิกษุและฆราวาส) ต้องใช้วิธีการสมัยใหม่นำเสนอ การบรรยายควรเป็นเรื่อง

^๑สถานอาเซียน พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ, บริษัทอักษรเงินดี จำกัด กรุงเทพฯ , ๒๕๕๕, หน้า ๕๘

^๒พระ ดร.เค. ศรีธัมมานันทะ นายกมหาเถรแห่งมาเลเซีย - สิงคโปร์ (อ้างแล้ว เรื่องเดียวกัน) หน้า ๕๐๙ - ๕๑๐

ที่น่าสนใจและสัมพันธ์กับความต้องการในปัจจุบัน จริงอยู่ธรรมะเป็นอภิลักษณะ การอธิบาย คริสต์ที่กำลังแตกหน่อในตะวันตก โดยเฉพาะพระภิกษุต้องเรียนรู้การใช้สื่อ ชนิดใหม่นี้และอุทิศเวลาและแรงงานดำเนินการอันประเสริฐ ประกาศข่าวสารอันยิ่งใหญ่ ซึ่งพระบรมศาสดาได้มอบหมายด้วยกรรมวิธีที่เหมาะสมกับยุคสมัย ฆราวาสต้องทำงาน ใกล้ชิดกับพระสงฆ์เพื่อสนับสนุนงานนี้ ข้อเสียสำคัญอย่างหนึ่งของผู้นำชาวพุทธก็คือมีความ เอนเอียง ที่ทำให้ทรัพย์จำนวนมากโครงการพิเศษต่างๆ เช่นการสร้างวิหารขนาดใหญ่ และพระพุทธรูปขนาดโตในที่ที่ไม่มีความจำเป็นเลย แนวนอนไม่มีอะไรผิดเกี่ยวกับ โครงการเหล่านั้น แต่ขอให้อคิดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ไพศาลอย่างไร ถ้าสามารถใช้เงิน เช่นนั้นสร้างโรงพยาบาล โรงเรียน ธรรมศาลา สถานเลี้ยงเด็กกำพร้า บ้านคนพักคนชรา ฯลฯ โดยเฉพาะในประเทศพระพุทธศาสนา ในแนวทางนี้ เราอาจดูแลศาสนิกได้ ไม่ให้ ตกเป็นเหยื่อวิถีชีวิตและแนวคิดที่แปลกแยกได้ วัดและรูปปฏิมาเป็นเพียงสัญลักษณ์ของ ศาสนา เราต้องจัดหาความสะดวกสบายทางวัตถุให้แก่เพื่อนร่วมโลกของเราและนำเขา เหล่านั้นมายังธรรมะ ซึ่งเป็นโสภณวิเศษที่จะช่วยให้เขาพบสันติสุขทางจิตใจได้โลกมีปัญหา มากมายและก็จะปัญหาเกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ทั้งนั้น ดังนั้นถ้าคนรุ่นเราประสงค์จะ รับใช้มนุษยชาติแล้วไซ้ จะต้องสามารถเปลี่ยนแปลงมนุษยชาติใหม่ โดยทำลายธรรมชาติ ความเป็นสัตว์และพัฒนาธรรมชาติความเป็นมนุษย์และทิพยาภาพของเขาให้ได้ วิธีเดียว เท่านั้นที่จะทำได้ นั่นคือการแนะนำข่าวสารอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า เป้าหมายมิใช่ เพิ่มจำนวนชาวพุทธ แต่ต้องการให้แสงสว่างแก่มนุษยชาติ จนสามารถสัมผัสกับสันติธรรม เอกภาพ สันโดษเพื่อประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ตัวอย่างเช่น ครั้งหนึ่งผู้เขียน พุดกับนักโทษที่เรือนจำใหญ่ที่สุดในมาเลเซียว่าเมื่อพ้นคุกแล้วเขาจะทำอะไร คำตอบที่ โดดเด่นคือจะกลับไปมีชีวิตแบบเดิม นี่แสดงว่าการลงโทษทางกายอย่างเดียวไม่เพียงพอที่ จะแก้ไขพฤติกรรมของคน หรือเปลี่ยนเจตนาจิตใจต่อชีวิต ดังนั้น การพัฒนาทางจิตเท่านั้นจะ เกิดผลถาวรต่อชีวิต ถ้าเราปรารถนาจะประกาศธรรมให้ประสบผลสำเร็จ เราต้องฝึกฝน พระสงฆ์ของเราให้เป็นนักพูดที่ดีและมีประสิทธิภาพ ในตอนนี้ผู้แทนจากประเทศพระพุทธ ศาสนาในเอเชียกำลังรวมตัวกันจัดตั้งคณะทำงานขึ้นมาหนึ่งชุดเพื่อศึกษาจุดอ่อนและ ชี้ไปยังจุดที่ต้องปรับปรุงแก้ไขในการปฏิบัติพระศาสนา ข้อนี้รวมถึงระบบการฝึกอบรม ครุศาสนาชั้นเยี่ยม พระภิกษุต้องมีคุณธรรมสูงส่งพร้อมๆ กับเชี่ยวชาญในการตีความ และถ่ายทอดธรรมแก่ผู้ฟังสมัยใหม่ การบริหารทางสังคมก็เป็นบทบาทหนึ่งที่พระสงฆ์จะ มองข้ามเสียมิได้ หมดสมัยแล้วที่พระสงฆ์จะปลีกวิเวกและวางเฉยต่อการทำหายที่นำตกใจ ในโลกภายนอก ท่านเหล่านั้นจะต้องใช้พลัง ความเข้มแข็งสติปัญญาเพื่อรับใช้มนุษยชาติ

ในทุกวิถีทาง เราควรหยุดการเลือกปฏิบัติเพราะฐานะของนิกายที่แตกต่างกัน หรือ พิธีกรรมทำถูกต้องหรือไม่ แต่เราต้องร่วมมือกันเผยแพร่ธรรมะและทำงานเพื่อสวัสดิภาพแก่ทุกคนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิตประจำวันของเรา สามารถวางแนวให้แก่มวลมนุษย์ได้ใช้สิ่งที่ดีที่สุดแสดงบทบาทสำคัญของเขาในสังคม ถ้าแต่ละคนเข้าใจว่าเขาสามารถอย่างไรในการที่มีส่วนทำดีที่สุดต่อสวัสดิภาพของโลกชีวิตก็ไม่ไร้ความหมาย เราสามารถเข้าใจพุทธธรรมและปฏิบัติเพื่อทำให้ศตวรรษที่ ๒๑ เป็นยุคสมัยที่สมบูรณ์ เป็นยุคแห่งจิตวิญญาณมนุษย์โดยแท้ได้”

๕. ประเทศลาว

ประชาชนชาวลาวส่วนใหญ่ร้อยละ ๖๐ นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ นอกจากนั้นนับถือศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลามมีจำนวนน้อยมาก โดยศาสนาคริสต์ส่วนมากจะมีผู้นับถือเป็นกลุ่มชาวเวียดนามอพยพ และชาวลาวเชื้อสายเวียดนาม ส่วนศาสนาอิสลามพบว่ามีผู้นับถือในหมู่ชนชาติส่วนน้อยจีนฮ่อที่อาศัยตามชายแดนด้านติดกับประเทศเมียนมา^๑ ผลของเปลี่ยนแปลงการปกครองในลาวในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ทำให้กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาหยุดชะงักไปชั่วคราว ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงนโยบายให้ประชาชนชาวลาวได้มีอิสรภาพในการนับถือศาสนา พระพุทธศาสนาจึงกลับมาฟื้นตัวอีกครั้งหนึ่ง ตามนโยบายของรัฐบาล ในแผนพัฒนาชาวลาวที่ว่าด้วยแนวลาวสร้างชาติ ซึ่งชาวลาวทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพ ในทางการเมืองและศาสนา ในขณะที่เดียวกันพระพุทธศาสนาก็ได้รับการทะนุบำรุงจากภาคประชาชนและรัฐบาล ดังที่คณะของพระมหาวิจิตร สิงหาราช อดีตประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์ลาว^๒ ว่า “ปัจจุบันในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชีวิตจิตใจของประชาชนลาว เป็นสถาบันที่ดำรงคงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ และมรดกดั้งเดิมอันล้ำค่าทางด้านวัฒนธรรมประจำชาติ พร้อมทั้งมีบทบาทสำคัญในการศึกษาอบรมพุทธศาสนิกชน และประชาชนลาวให้ตั้งอยู่ในหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสามัคคีรักใคร่ช่วยเหลือกัน บนพื้นฐานความเมตตาและเมตตาใจรักใคร่ประเทศชาติ รักบ้านเกิดเมืองนอน เพื่อพร้อมกันประกอบส่วนเข้าในการกิจแห่งการปกป้องรักษา และสร้างสรรค์พัฒนาประเทศชาติให้รุ่งเรืองศิวิไลซ์ทางด้านวัตถุและจิตใจสอดคล้องกับแนวทางเปลี่ยนแปลงใหม่ของรัฐบาล สาธารณรัฐประชาธิปไตย

^๑สถานีโอเชีย น พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ, บริษัทอักษรเงินดี จำกัด กรุงเทพฯ, ๒๕๕๕, หน้า ๑๙๒

^๒พระมหาวิจิตร สิงหาราช อดีตประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์ลาว (อ้างแล้ว เรื่องเดียวกัน) หน้า ๕๐๓ - ๕๐๔

ประชาชนลาวทุกการเคลื่อนไหวที่ถูกต้องตามกฎหมายร่วมแต่ได้รับอุปถัมภ์เป็นอย่างดีจากอำนาจการปกครองทุกชั้น ปัจจุบันรัฐบาลสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พวกข้าพเจ้าได้ปฏิบัตินโยบายเคารพสิทธิเสรีภาพในการเชื่อถือศาสนาของพลเมืองลาว ส่งเสริมบทบาทอันตั้งอยู่หน้าของพุทธศาสนิกชน และศาสนิกชนของศาสนาต่างๆ เข้าในภารกิจรวมของชาติบนพื้นฐานหลักศีลธรรมทางศาสนา และสอดคล้องกับระบอบกฎหมายของบ้านเมือง ทุกกิจกรรมของศาสนายังเคลื่อนไหวเป็นปกติโดยเฉพาะการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในวันสำคัญของแต่ละศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันสำคัญต่างๆ พวกเรามีความสะดวกในการเคลื่อนไหวทางศาสนาทุกประการเพื่อเชิดชูบทบาทองค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์ลาวให้มีความศักดิ์สิทธิ์ในการคุ้มครองพระพุทธศาสนา และการปกครองสงฆ์นั้น พวกข้าพเจ้ามีความภาคภูมิใจในองค์กรพุทธศาสนาสัมพันธ์ลาว โดยมีความคิดเห็นงานเผยแผ่หลักศีลธรรมคำสอนของพุทธศาสนา งานฝึกอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน และงานปรับปรุงการศึกษาสงฆ์ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น อุปถัมภ์ส่งเสริมพระสงฆ์ - สามเณรให้ศึกษาปฏิบัติศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นหลักคำสอนต้นตอของพระพุทธเจ้า เพื่อนำไปเทศนาสั่งสอนประชาชนลาวเผ่าต่างๆ ให้เข้าใจ และเป็นความรับรู้อันลึกซึ้ง เป็นพื้นฐานให้แก่การประพฤติปฏิบัติในการดำรงชีวิตประจำวัน”

๖. ประเทศเวียดนาม

ประเทศเวียดนามมีผู้นับถือศาสนาหลายศาสนา และลัทธิอื่นๆ แต่ระบบโครงสร้างของสังคมมีพื้นฐานและได้รับอิทธิพลจากลัทธิขงจื้อ ชาวเวียดนามถือว่า ครอบครัวเป็นพื้นฐานความเป็นอยู่ ดังนั้นที่ดินของบรรพบุรุษจึงถือเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมกันทั้งครอบครัว มีความเคารพนับถือวิญญาณของบรรพบุรุษ มีความยึดมั่นในลัทธิศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบเนื่องกันมาแต่เดิม^๑

เวียดนามไม่ได้บัญญัติศาสนาใดศาสนาหนึ่งให้เป็นศาสนาประจำชาติ โดยรัฐธรรมนูญได้ให้อิสระแก่ประชาชน ในการเลือกนับถือศาสนา ตามสถิติปัจจุบันประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธประมาณร้อยละ ๙๐ นับถือศาสนาคริสต์ประมาณร้อยละ ๗ และที่เหลืออีกร้อยละ ๓ นับถือศาสนาอื่นๆ^๒ ด้วยเหตุผลทางการเมืองทำให้พระพุทธศาสนาได้รับผลกระทบกระเทือน และทำให้กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาหยุดชะงักลง ต่อมาเมื่อสถานการณ์ภายในประเทศสงบ กลุ่มชาวพุทธก็กลับมาร่วมมือและร่วมจัดกิจกรรมต่างๆ

^๑หนังสือหนึ่งในประชาคมอาเซียน ชุด ประเทศเวียดนาม กรุงเทพฯ บริษัท เจเนซิส มีเดียคอม จำกัด, ๒๕๕๕, หน้า ๑๘

^๒สถานีอาเซียน พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ, บริษัทอักษรเงินดี จำกัด กรุงเทพฯ, ๒๕๕๕, หน้า ๑๕๗

ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ดังที่คณะพระดิช ขอน เตียน ประธานฝ่ายกิจการพระพุทธศาสนา ระหว่างประเทศ สภาบริหารสงฆ์แห่งเวียดนาม^๑ ว่า “ข้าพเจ้าขอพูดถึงเรื่องความเมตตากรุณา ในพระพุทธศาสนาว่าถึงเรื่องนี้ไว้ในเมตตาสูตราว่า “ขอให้มวลมนุษยเจริญเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยไม่มีประมาณ ขอให้แผ่ความรักความเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหมดในโลกนี้ ตลอดถึงโลกเบื้องบน โลกเบื้องล่าง และโลกอื่นทั้งหมดโดยไม่มีประมาณ โดยไม่มีความรู้สึกอื่นๆ ที่แตกต่างกัน เมตตาคือความไม่เห็นแก่ตัว คือการแบ่งปัน คือความรักซึ่งกันและกัน เมื่อไม่กี่ปีมานี้คนจำนวนหลายล้านคนในส่วนต่างๆ ของทวีปแอฟริกาต้องตายลงเนื่องจากความเจ็บป่วยความหิวโหย หรือโดยความรุนแรง ความทุกข์ เศรษฐกิจความแห้งแล้ง พายุ น้ำป่าไหลหลากท่วมในหลายประเทศในทวีปเอเชียเช่น อินเดียบังคลาเทศ จีน เวียดนาม กัมพูชา เป็นต้น ถามว่า องค์กรชาวพุทธทั้งหลายได้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือเคราะห์ร้ายเหล่านั้นไหม สำหรับด้านการพัฒนาพระพุทธศาสนานั้น พวกเรากำลังพัฒนาองค์กรของเราในทุกประเทศ แต่ภายใต้เงื่อนไขอันจำกัดของพวกเรา ทำให้องค์กรชาวพุทธในประเทศยากจนเหล่านั้นพัฒนาช้ามาก พวกเราจะต้องปรึกษากันในที่ประชุมนี้ในประเด็นต่างๆ เช่น ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการศึกษาพระพุทธศาสนา ด้านการช่วยเหลือสังคมและด้านอื่นๆ เราควรแสดงความนับถืออย่างยิ่งต่อองค์กรชาวพุทธทั้งหลายที่ทำงานท่ามกลางเงื่อนไขที่ยุ้งยากทั้งหลาย ใช่ไหม? เราควรจะจัดการกับปัญหาเหล่านี้โดยการจัดตั้งองค์การไมตรีจิตชาวพุทธนานาชาติ หรือองค์การอะไรขึ้นมาสักอย่างเพื่อก่อตั้งกองทุนบรรเทาภัยพิบัติเหล่านี้ บัดนี้ เราควรทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการช่วยเหลือมวลมนุษยด้วยจิตวิญญาณที่เห็นพ้องกันและเข้าใจดีต่อกัน เราต้องร่วมมือกันทั่วโลก ประสานกันในการทำงานทุกอย่าง ตลอดทั้งรักและนับถือกัน มวลมนุษยต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พวกเราควรจะเรียนที่จะรักซึ่งกันและกัน แบ่งปันความสุขและความทุกข์แก่กันและกัน ทำสิ่งดีงามเพื่อสวัสดิภาพ เพื่อความสุข และการปิดเปาความทุกข์คืองานอันประเสริฐและศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของพวกเรา”

---

^๑พระดิช ขอน เตียน ประธานฝ่ายกิจการพระพุทธศาสนา ระหว่างประเทศ สภาบริหารสงฆ์แห่งเวียดนาม (อ้างแล้ว เรื่องเดียวกัน) หน้า ๕๕๓-๕๕๔

๗. ประเทศสิงคโปร์

ประเทศสิงคโปร์ไม่มีศาสนาประจำชาติ^๑ ประชาชนแยกกันนับถือศาสนาตามเชื้อชาติ จากการที่มีประชากรหลายเชื้อชาติสิงคโปร์ จึงมีผู้นับถือศาสนาต่างๆ คือ ศาสนาพุทธ ๕๑% ลัทธิเต๋า และขงจื้อ ๑๕% ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ๑๕% ศาสนาคริสต์ ๑๒% ศาสนาอิสลาม ๔% และศาสนาอื่นๆ ๓% สถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศสิงคโปร์ ประชาชนมีอิสระและเสรีภาพในการนับถือ ไม่ว่าจะนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทหรือมหายาน สามารถอยู่รวมกันกับศาสนาอื่นอย่างสันติสุข ดังที่คณะพระชัช มิง ยี เลขาธิการสหพันธ์ชาวพุทธสิงคโปร์^๒ ว่า “ชาวพุทธควรร่วมมือกัน เพื่อความเจริญของโลกและพระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ คำสอนของพระพุทธเจ้าก็ยังคงเหมือนเดิม เพียงแต่เราต้องมีความยืดหยุ่นและใช้วิธีการต่างๆ ในการประยุกต์ใช้พระธรรมนั้น ยกตัวอย่างเช่น ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นยุคคอมพิวเตอร์ ประชาชนต้องเรียนรู้การติดต่อสื่อสารกันโดยการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ แม้ว่าจะมีภาวะสงครามที่ต้องใช้อาวุธประหารกัน แต่การแข่งขันที่รุนแรงในตลาดธุรกิจก็เป็นสิ่งที่เห็นได้โดยทั่วไปในโลกใบนี้ บทบาทและการรับผิดชอบของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ไม่ว่าจะนับถือพระสงฆ์หรือฆราวาส ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เราไม่ได้ต่อต้านศาสนาอื่น แต่มันเป็นหน้าที่ของเราที่จะชักชวนให้ประชาชนเป็นอันมากมารู้จักกับพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่สามารถให้แนวทางที่กระจ่างแจ้งแก่พวกเขาในการดำเนินชีวิต พวกเขาจะเห็นแสงสว่าง และกลับไปทำโลกที่เขาอยู่ให้ดีขึ้นและมีความสุขในที่อยู่อาศัยของพวกเขาเหล่านั้น เรื่องทั้งหมดนี้จะเกิดผลดีได้ ถ้าพวกเราสามารถรวมประเพณีที่แตกต่างของพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกันได้ ถ้าพวกเรา รวมกันได้ ความเป็นหมู่เป็นเหล่าในพระพุทธศาสนาก็จะหมดสิ้นไป การศึกษาพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องแท้จริง ควรจะสอนควบคู่ไปกับประเพณีต่างๆ ด้วย ในระดับนานาชาติ ที่ประกอบด้วยประชาชนที่มีประเพณีแตกต่างกัน ควรจะสร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้น ทั้งด้านวิธีการปฏิบัติ และระเบียบวินัย ต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ในสมัยใหม่นี้ ประชาชนต้องการคุณภาพมาก ควรที่พระสงฆ์และพุทธบริษัททั้งหลายจะต้องฝึกให้มีคุณภาพพระพุทธศาสนาจะต้องไม่ใช่ศาสนาที่ประชาชนเข้าใจผิดว่ามีแค่ ความล้ำสมัยเช่นที่ผ่านมาและไม่ใช่ศาสนาที่ไร้ความเป็นจริง แต่จะต้องเป็นศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่อย่างจริงจัง”

^๑สถานอาเซียน พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ, บริษัทอักษรเงินดี จำกัด กรุงเทพฯ , ๒๕๕๕, หน้า ๑๐๑

^๒พระชัช มิง ยี เลขาธิการสหพันธ์ชาวพุทธสิงคโปร์ (อ้างแล้ว เรื่องเดียวกัน) หน้า ๕๒๔-๕๒๖

ทัศนะของผู้นำชาวพุทธเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในอาเซียน ทำให้มองเห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่เข้าไปมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธ ทั้ง ๗ ประเทศที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ถือได้ว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างยิ่ง ต่อการดำรงชีวิตอยู่ของผู้คนในโลกยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อาเซียน) ความเป็นอยู่ของผู้คนในภูมิภาคนี้ ถ้าศึกษาย้อนหลังทางประวัติศาสตร์จะทำให้เราได้ทราบว่าพวกเขามีศิลปวัฒนธรรมที่มีความใกล้เคียงกันเป็นอย่างยิ่ง เหตุผลที่เป็นเช่นนั้น เพราะว่าพระพุทธศาสนาได้มีส่วนขับเคลื่อนความเป็นอยู่วิถีชีวิต ความเชื่อ ความศรัทธา ความคิด วิถีคิดของพวกเขาให้เป็นที่ไปตามกรอบและบริบทของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะชาติในเอเชีย ๗ ประเทศที่จะรวมกลุ่มกันในประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘ ผู้เขียนและคณะได้นำเอาประวัติ ข้อมูล หลักการและทัศนะของผู้นำชาวพุทธเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในอาเซียน และนำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตให้เป็นที่ไปตามมติของอาเซียน คือ ประชาคมทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้พวกเราได้เรียนรู้และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

อ้างอิง

วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร เศรษฐกิจอาเซียน บริษัท สำนักพิมพ์แสงดาว กรุงเทพฯ ๒๕๕๖

รู้จักประชาคมอาเซียน บริษัทสถาพรบุ๊คส์ จำกัด กรุงเทพฯ ๒๕๕๕

อนณูณ เชื้อไทย AEC ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน สำนักแสงดาว กรุงเทพฯ ๒๕๕๕

Mr. Piyaphon H. รู้จักอาเซียน รู้ก่อน ตีก่อน ไฮเทค ฟรันทิ่ง กรุงเทพฯ ๒๕๕๕

Mr.Piyaphon H., รู้จักอาเซียน รู้ก่อน ตีกว่า, บริษัท อักษรเงินดี จำกัด กรุงเทพฯ , ๒๕๕๕

หนึ่งในประชาคมอาเซียน ชุด ประเทศกัมพูชา กรุงเทพฯ บริษัท เจเนซิส มีเดียคอม จำกัด, ๒๕๕๕

สถานีอาเซียน พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ, บริษัทอักษรเงินดี จำกัด กรุงเทพฯ, ๒๕๕๕

หนึ่งในประชาคมอาเซียน ชุด ประเทศเวียดนาม กรุงเทพฯ บริษัท เจเนซิส มีเดียคอม จำกัด, ๒๕๕๕,

ประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ ประชุม
พุทธมณฑล อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

ประวัติผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เทพประวีณ จันทร์แรง

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผลงานทางวิชาการ

๑. ประวัติพระพุทธศาสนา
๒. พระพุทธศาสนาเถรวาท
๓. พระพุทธศาสนาในเอเชีย
๔. พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน
๕. พระพุทธศาสนากับคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต
๖. มหาชนกการุณนฉบับล้านนา
๗. ๑๐๐ ปีสมเด็จพระปิยมหาราช
๘. พระพุทธศาสนาในลาว
๙. พระพุทธศาสนาในเวียดนาม
๑๐. บทความที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ไทยนิวส์จำนวน ๙๐ เรื่อง
๑๑. งานวิจัย เรื่อง “คุณภาพพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่สำเร็จการศึกษา ปี ๒๕๔๓ – ๒๕๕๙” ปีที่จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ แหล่งทุนงบประมาณรายได้ศูนย์บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ (ผู้ร่วมวิจัย)
๑๒. งานวิจัย เรื่อง “ศึกษาความพึงพอใจของการทำงานของคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ มจร วิทยาเขตเชียงใหม่” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๔๕ (ผู้ร่วมวิจัย)
๑๓. งานวิจัย เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เชียงใหม่” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๖

ประวัติผู้เขียน

นายพัลลภ หารุคำจา

ตำแหน่ง นักวิชาการการศึกษา ศูนย์บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผลงานทางวิชาการ

- การถอดบทเรียนชุมชนที่มีคุณภาพ ได้ถอดบทเรียนหมู่บ้านชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง หมู่บ้านวังผาปูน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านจอมคีรีอู่เสี้ยว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ปี ๒๕๕๐
- งานวิจัยเรื่อง การศึกษาการปกครองท้องถิ่นไทย กรณีศึกษาการยกฐานะการปกครองเทศบาลตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน (ใครได้ ใครเสีย?) เป็นโครงการประเภทเชิงพื้นที่ โดยได้รับทุนจากกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า ปี ๒๕๕๓

รางวัลเกียรติคุณ

- ได้รับเกียรติบัตรเป็นผู้ดำรงตนอยู่ในคุณธรรมจริยธรรมและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม เป็นตัวอย่างที่ดี “ภายใต้โครงการเมืองไทยเมืองคนดี” สองปีซ้อนปี พ.ศ. ๒๕๔๘ และปี พ.ศ. ๒๕๔๙ จากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

บทที่ ๒

การบูรณาการ พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

บทความพิเศษ

ไตรสิกขาการศึกษาวิถีพุทธ

พระมหาดวงจันทร์ คุตตสีโล, ดร.

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาถือว่าชีวิตมนุษย์ทุกชีวิตเมื่ออุบัติขึ้นมาแล้วจะต้องประสบกับปัญหาซึ่งศัพท์วิชาการเรียกว่า “ทุกข์” ตัวความทุกข์นี้มีทั้งทุกข์ประจำซึ่งมนุษย์ทุกคนไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้นั้นคือการเกิด แก่ และตาย และทุกข์ที่จรมาเป็นครั้งคราวเช่นความเจ็บป่วย ความหิวกระหาย ความคับข้องหมองใจเป็นอาทิ

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ความทุกข์หรือปัญหาเหล่านี้มนุษย์จะต้องประสบพบเจอกันถ้วนหน้าไม่มีใครจะหลีกเลี่ยงได้ วิธีการแก้ปัญหาแบบพุทธคือ “การเผชิญหน้ากับปัญหาไม่ใช่หนีปัญหา” เหนืออื่นใดการแก้ปัญหาจะต้องแก้ที่ต้นเหตุ ต้องค้นหาสาเหตุของปัญหาให้เจอเพราะพระพุทธศาสนาเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายบรรดามีที่อุบัติขึ้นมาในโลกนี้จะต้องมีต้นสายปลายเหตุไม่ใช่เกิดขึ้นมาได้เองโดยไม่มีจุดกำเนิด กฎว่าด้วยความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งนี้พระพุทธศาสนาเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท หรืออิทัปปัจจยตา

ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาต้นเหตุของปัญหาทั้งหมดคือ อวิชชาหรือความไม่รู้ เมื่อมนุษย์มีความไม่รู้ปัญหาจึงตามมาไม่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นการกำจัดอวิชชาเสียได้มนุษย์จึงจำเป็นต้องได้รับการศึกษาที่ถูกต้อง การศึกษาที่ถูกต้องเท่านั้นที่จะทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากปัญหา และเข้าถึงอิสรภาพแห่งชีวิตได้อย่างสิ้นเชิง

คัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งเป็นวรรณคดีภาษาบาลีที่บันทึกหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดได้พูดถึงระบบการศึกษาไว้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง แต่โดยมากแล้วจะเน้นหนักในเรื่องการศึกษาตามแบบศาสนา หรือการศึกษาของพระสงฆ์ (Religious Education) อันเป็นการศึกษาเพื่อให้เข้าถึงความหลุดพ้นคือพระนิพพาน สำหรับการศึกษาแบบชาวโลก (Secular Education) นั้นก็มีกล่าวอยู่บ้างแต่ไม่มากแห่ง กล่าวเฉพาะการศึกษาของพระสงฆ์นั้นเป็นการศึกษาที่มีรูปแบบแตกต่างไปจากคฤหัสถ์ชาวบ้านศึกษากัน เพราะเป็นการศึกษาพิเศษที่มีรูปแบบและระบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน

การศึกษาของพระสงฆ์ได้เริ่มต้นขึ้นหลังจากที่พระสมณะพุทธโคดมได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วเสด็จจาริกไปประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา กาลต่อมาเมื่อมีผู้เลื่อมใสศรัทธาได้เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจำนวนมากต่อมากจึงเริ่มมีรูปแบบการศึกษาขึ้นสองแบบคือ

๑. ผู้ที่สนใจหรือมีความถนัดในด้านการศึกษาล่าเรียนพระพุทธพจน์ก็ล่าเรียน
ซ้ำของพระพุทธพจน์เรียกว่า “คั่นถุระ”

๒. ผู้ที่ไม่มีความถนัดชัดเจนในด้านการศึกษาเมื่อพอรู้หลักแห่งอริยสัจ ๔ และมรรค
มีองค์ ๘ แล้วมุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นเรียกว่า “วิปัสสนาธุระ”

รูปแบบการศึกษาทั้งคั่นถุระ และวิปัสสนาธุระจะต้องดำเนินไปตามระบบที่
พระพุทธองค์ทรงจัดวางไว้นั้นคือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ กล่าวคือพระสงฆ์จะต้องเริ่ม
ต้นด้วยการเรียนทฤษฎีหรือหลักวิชาการให้ชำนาญ (ปริยัติ) ต่อจากนั้นนำหลักวิชาการมา
สู่การปฏิบัติเพื่อให้ได้สัมผัสผลที่เรียกว่าปฏิเวธ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้จัดการศึกษาเป็น ๒ ระดับคือ
การศึกษาแบบชาวโลกซึ่งเป็นแบบโลกิยะเรียกว่า “อาคาริยศิลปะ” และการศึกษาตาม
แบบศาสนาที่มุ่งเน้นเพื่อความหลุดพ้นซึ่งเป็นแบบโลกุตตระเรียกว่า “อนาคาริยศิลปะ”

ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะจัดการศึกษาเป็นแบบอาคาริยศิลปะและอนาคาริยศิลปะ
แต่การศึกษาทั้งสองแบบนี้จะต้องดำเนินไปตามกระบวนการของ “ไตรสิกขา” เหมือนกัน
เป็นที่น่าสังเกตว่าการศึกษาทั้งสองแบบนี้ต่างมีจุดเริ่มต้นที่เหมือนกันคือ “ปรโตโฆชะ”
เสียงจากข้างนอกหมายถึงกัลยาณมิตรคือ ครอบครัว เพื่อน ครู และสภาพแวดล้อมทาง
สังคมที่ดีงาม และ “โยนิโสมนสิการ” การทำไว้ในใจด้วยอุบายอันแยบคายหรือการรู้จัก
คิดวิเคราะห์อย่างถูกวิธี ซึ่งปรโตโฆชะและโยนิโสมนสิการนี้แหละจะนำไปสู่สัมมาทิฐิ
ความคิดเห็นที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นเสมือนแกนกลางของการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา

บรรดาปัจจัยที่ทำให้เกิดการศึกษทั้ง ๒ ประการนั้น โยนิโสมนสิการการรู้จักคิด
อย่างถูกวิธีนับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญมากเพราะเป็นจุดเริ่มต้นที่แท้จริงของการศึกษา โยนิโส
มนสิการอาจจะทำให้เกิดการศึกษาได้โดยไม่ต้องอาศัยปรโตโฆชะคือปัจจัยข้างนอกเป็น
บาทฐาน

ส่วนปรโตโฆชะ (กัลยาณมิตร) ที่ปราศจากโยนิโสมนสิการ (การรู้จักคิดอย่างถูก
วิธี) นั้นไม่สามารถจะทำให้เกิดการศึกษที่แท้จริงได้เลย การพูดเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า
ว่าปัจจัยข้อที่ ๑ คือปรโตโฆชะจะไม่มีมีความสำคัญ ตรงกันข้ามปรโตโฆชะไม่ว่าจะเป็น
บุคคล หรือสภาพแวดล้อมที่ดีต่างมีความสำคัญต่อผู้เรียนไม่น้อยไปกว่าโยนิโสมนสิการ
ข้อแตกต่างคือปัจจัยข้อที่ ๑ (ปรโตโฆชะ) จะต้องนำไปสู่ปัจจัยข้อที่ ๒ (โยนิโสมนสิการ)
เสมอจึงจะทำให้การศึกษสัมฤทธิ์ผลได้อย่างจริงแท้ สรุปรว่าตัวผู้เรียนจะต้องรู้จักคิดและ
พิจารณาวิเคราะห์อย่างถูกวิธีการศึกษาที่ถูกต้องจึงจะเกิดขึ้นได้ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

“ตถาคตเป็นเพียงผู้ชี้แนะแนวทางเท่านั้น ส่วนผลสัมฤทธิ์ใดๆ หรือการบรรลุธรรมชั้นไหนๆ ขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติหรือตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ”

เมื่อตัวผู้เรียนมีปัจจัยทั้ง๒นี้อย่างพร้อมบริบูรณ์แล้วก็จะทำให้เป็นผู้ที่มีทัศนะคติ แนวคิด ค่านิยมที่ถูกต้องประสานสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง นั้นสื่อแสดงว่าสัมมาทิฐิความคิดเห็นที่ถูกต้องอันเป็นเสมือนแกนนำของการศึกษาได้อุบัติขึ้นในตัว of นักศึกษาแล้ว

สัมมาทิฐินี้แหละเป็นหลักธรรมที่มีบทบาทเด่นเป็นเหมือนหัวหน้าของมรรคมืองค์แปด ทุกขั้นตอนของการปฏิบัติธรรมจำต้องมีสัมมาทิฐิเป็นบาทฐาน กล่าวเฉพาะเรื่อง การศึกษาสัมมาทิฐิก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้กระบวนการศึกษาเชิงพุทธศาสนาดำเนินและพัฒนาก้าวหน้าไปอย่างถูกวิธีจนกระทั่งทำให้นักศึกษาบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของการศึกษานั้นคือการเข้าถึงอิสรภาพของชีวิต (พระนิพพาน)

กระบวนการศึกษาเชิงพุทธศาสนานี้เรียกว่า “ไตรสิกขา” แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑. อธิศีลสิกขา ได้แก่การฝึกฝนอบรมตนทางด้านร่างกายและวจี หมายถึงระเบียบวินัย และความประพฤติอันเป็นความสุจริตทางกาย ทางวาจาตลอดถึงการประกอบอาชีพ

๒. อธิจิตตสิกขา ได้แก่การฝึกฝนอบรมทางจิต หมายถึงการปลูกฝังสั่งสมด้านคุณธรรมจริยธรรม สร้างเสริมความเข้มแข็งและความมีประสิทธิภาพของจิตเพื่อให้จิตมีสุขภาพและสมรรถภาพที่สมบูรณ์

๓. อธิปัญญาสิกขา ได้แก่การฝึกฝนอบรมทางปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามสภาพแห่งความเป็นจริง รู้เท่าทันโลกและชีวิตตามที่มันเป็นอยู่อย่างชัดเจนไม่พร่ามัว

เมื่อการศึกษาไม่ว่าจะเป็นแบบอาคาริยศิลปะ หรืออนาคาริยศิลปะได้ดำเนินไปตามกระบวนการของไตรสิกขานี้แล้วก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตัวตนของมนุษย์ครบ ๓ ด้าน คือ

- ด้านพฤติกรรม = มีศีล
- ด้านจิตใจ = มีสมาธิ
- ด้านปัญญา = มีปัญญา

สุดท้ายชีวิตมนุษย์จะเข้าถึงสันติสุขและมีอิสรภาพอย่างแท้จริง เมื่อทำความเข้าใจอย่างนี้แล้วก็จะมองเห็นรูปร่างของกระบวนการแห่งการศึกษาซึ่งสามารถเขียนให้ดูได้ดังนี้

จุดเริ่มต้นหรือแหล่งที่มาของการศึกษา

- โปรโตโฆชะ (อิทธิพลจากภายนอก)
- โยนิโสมนสิการ (ปัจจัยภายใน)

สัมมาทิฎฐิ

กระบวนการของการศึกษา

- อธิศีลสิกขา
- อธิจิตตสิกขา
- อธิปัญญาสิกขา

วิมุตติ (อิสรภาพ, นิพพาน)

เมื่อนักศึกษาได้ฝึกฝนตนเองตามกระบวนการแห่งการศึกษานี้แล้วเราก็สามารถจะรู้ได้ว่าบุคคลนั้นๆได้รับการศึกษาที่ถูกต้องหรือไม่เพียงใดโดยดูได้จากการวางท่าทีลีลาการดำเนินชีวิตของเขาถูกต้องเข้ากันได้กับหลักการตรวจสอบผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา ๓ ข้อนี้หรือไม่ คือ

- เป็นผู้มีความรู้และความสามารถดี คือเป็นผู้ที่คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น
- เป็นผู้มีความประพฤติดีคือไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาแก่สังคมส่วนรวมไม่ว่ากรณีใดๆ
- มีความสุขนั่นคือวิถีชีวิตของคนที่มีการศึกษาจะต้องมีความสุข ชีวิตต้องมีอิสรภาพและภราดรภาพเพราะหน้าที่หลักของการศึกษาคือการทำให้นุชนับบรรลุนิรันดร์สุข

กระบวนการของการศึกษาที่เรียกว่า “ไตรสิกขา” ดังที่กล่าวมาแล้วนี้จะฝึกหัดขัดเกลาให้มนุษย์เป็นผู้สมบูรณ์พร้อมทั้งวิชาและจรณะ โดยศีลและสมาธิจะเป็นตัวทำให้เกิดจรณะความประพฤติที่ดีงาม ส่วนปัญญาจะเป็นตัวสร้างปัญญาให้เกิดขึ้น

วิชาความรู้เปรียบเสมือนตาของนก ส่วนจรณะความประพฤติที่ดีงามเปรียบเสมือนปีก นกที่มีแต่ตาไม่มีปีกไม่สามารถจะบินไปในนภากาศได้ ในทางกลับกันหากนกมีแต่ปีกแต่ตามองไม่เห็นก็ช่างน่าสงสารยิ่ง

อีกนัยหนึ่งวิชาเปรียบเหมือนดวงตาของมนุษย์ส่วนจรณะเปรียบเหมือนแขนขา คนที่ความรู้ดีแต่ความประพฤติบกพร่องก็เหมือนคนที่สายตาดูดีแต่แขนขาพิการ สำหรับ คนที่มีความประพฤติดีแต่ขาดความรู้ก็นั้นเหมือนคนที่แขนขาดีแต่มีดวงตามืดบอด ยิ่งคน ที่ขาดทั้งวิชาและจรณะด้วยแล้วไม่ต่างอะไรจากคนพิการที่ขาดแขนขาและมีดวงตามืด บอดแทบจะไม่มีคุณค่าใดๆในสังคมโลกนี้เลย เพราะฉะนั้นมนุษย์จำต้องมีพร้อมทั้งวิชา ความรู้และจรณะความประพฤติที่ดีงาม

โลกยุคโลกาภิวัตต์เปลี่ยนแปลงทุกวันนี้ระบบการศึกษาที่ใช้เรียนใช้สอนกันตามสถาบันการ ศึกษาต่างๆ มีเป้าหมายที่ชัดเจนไม่ชัดเจน มนุษย์ยังมีการศึกษามากเท่าใดปัญหาเหมือน จะยังเกิดขึ้นไม่หยุดหย่อนและยังสลับซับซ้อนเป็นเท่าทวี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะระบบการ ศึกษาได้ให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าจิตใจจึงทำให้มนุษย์มีการพัฒนาที่ขาดความสม ดุลย์ มีแต่วิชาไม่มีจรณะ เมื่อมนุษย์ขาดจรณะความประพฤติที่ดีงามจึงนำเอาวิชาความ รู้ไปใช้ในทางที่ไม่ถูกไม่ควร จึงปรากฏผลว่ามนุษย์มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ชัดแย้งกันมาก ขึ้น เบียดเบียนกันมากขึ้น เช่นฆ่ากันมากขึ้นดังที่เห็นและเป็นอยู่ในสังคมโลกยุคปัจจุบัน

จากการศึกษาเรื่องกระบวนการศึกษาตามแนวพุทธศาสนาเราอาจกล่าวได้ว่า ปรัชญา การศึกษาของพระพุทธศาสนาซึ่งดำเนินไปตามกระบวนการของ “ไตรสิกขา” นั้นเป็นการ ฝึกฝนพัฒนามนุษย์ทั้งทางด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา เป็นกระบวนการ ของการศึกษาที่มุ่งเพื่อให้มนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุดในที่ที่มนุษย์ควรจะได้คือความเป็นผู้มี ใจสูง เป็นผู้มีใจสูงเพราะได้ฝึกฝนพัฒนาตนอย่างบริบูรณ์ไม่มีอะไรที่จะต้องศึกษาอีกต่อ ไป เพราะได้เข้าถึงแล้วซึ่งเป้าหมายของชีวิต คือสันติสุขอันเป็นบรมธรรม

การศึกษาที่ถูกต่อนั้นจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเป็นเบื้องต้นและเป็น ไปเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นเป็นปริโยสาน อันจะเป็นการบูรณาการให้ชีวิตเกิดความสุขมี สันติภาพทั้งร่างกายและจิตใจ

ชีวิตมนุษย์เริ่มต้นที่การเกิดและสิ้นสุดที่การตาย หากระหว่างเส้นสุดโต่งของการ เกิดและการตายนั้นมนุษย์จะต้องทำประโยชน์ของตนให้บริบูรณ์พร้อมเสียก่อนนั่นคือ พยายามเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาให้ได้แล้วจึงช่วยเหลือแผ่สันติสุขที่ตนได้ รับไปสู่เพื่อนมนุษย์ผู้ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสคติทางดำเนิน ชีวิตสำหรับผู้สำเร็จการศึกษาตามแนวพุทธศาสนาว่า

“จรต ภิกขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย
โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานํ
ภิกขุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูลและ
เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเน้นย้ำเสมอว่ามนุษย์ทุกคนจะต้องศึกษาและฝึกฝนพัฒนาตนจนตลอดชีวิต เมื่อมนุษย์ฝึกหัดปฏิบัติตนไปตามกระบวนการแห่งการเรียนรู้ตามที่พระพุทธองค์ทรงวางกฎเกณฑ์ไว้มนุษย์ก็สามารถที่จะบรรลุถึงความสุขสงบ ชีวิตจะมีอิสรภาพจากสิ่งร้อยรัดทั้งหมด สุดท้ายจะเป็นผู้จบการศึกษาอย่างสมบูรณ์แบบเพราะไม่มีอะไรจะต้องศึกษาอีกต่อไป (อเสขบุคคล) เป้าหมายสูงสุดของการศึกษาคือการบรรลุพระนิพพานนั่นเอง

หนังสืออ้างอิง

Indasara., Vasin. Education for Peace. Bangkok: Buddhadhamma Foundation, ๑๙๙๕. (การศึกษาเพื่อสันติภาพ).

----- . Education of Being the Instrument of Developing Still Needs to be Developed. Bangkok: Buddhadhamma Foundation, ๑๙๙๖. (การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา).

----- . Dhamma and Thai's Education. Bangkok: Buddhadhamma Foundation, ๑๙๙๕. (ธรรมกับการศึกษาของไทย).

----- . Wisdom's Development. Bangkok: Buddhadhamma Foundation, ๑๙๙๗. (การพัฒนาปัญญา).

Prangpratanporn, Shakda. Educational Philosophy. Bangkok: O. S. Printing House, ๑๙๘๓. (ปรัชญาการศึกษา).

Shrisamdaeng, Sanit. Buddhism and Education. Bangkok: Nilnara, ๑๙๙๑. (พุทธศาสนากับการศึกษา).

ประวัติผู้เขียน

พระมหาดวงจันทร์ คุดตลีโล, ดร.

ตำแหน่งปัจจุบัน

- ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- พระจริยาเทศก์จังหวัดเชียงใหม่

หนังสือทางวิชาการ

- เอกสารประกอบการสอนเรื่อง “ไตรสิกขา ระบบการศึกษาแบบพุทธ”
- หนังสือคืบก้าวไรให้สังคม
- หนังสือเล่าเรื่องเมืองอินเดีย
- หนังสือเรื่องอยากเล่า “ประวัติอำเภอแม่แจ่ม”
- หนังสือคัมภีระธรรมสมสมัย

วิปัสสนากรรมฐานกับทฤษฎีควอนตัม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช*

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นเอกลักษณ์ที่จำเพาะและเด่นชัดอย่างหนึ่งของพุทธศาสนา เพราะเป็นทางสายเอกและสายเดียวเท่านั้นที่สามารถทำให้มนุษย์เรา ทำลายรากเหง้าของโลภะ โทสะ และโมหะ ภายในจิตใจ จนทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้ อย่างน้อยที่สุดในชีวิตประจำวัน การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสอนให้คนเรารู้จักบริหารจัดการกับสิ่งเร้าที่มากกระทบทาง ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถดำรงตน อยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ได้ด้วยความสะดวกไม่ประมาท

ส่วนทฤษฎีควอนตัมเป็นเรื่องของฟิสิกส์ล้ำยุคเกินกว่าที่คนทั่วไปจะเข้าใจถึง เพราะเกี่ยวกับโลกและจักรวาลที่เล็กลงไปในระดับอะตอม อธิบายถึงธรรมชาติที่มีคุณสมบัติเป็นคลื่น และอนุภาคที่มีความเสมอเหมือนกัน เช่น พลังงานแสงก็มีคุณสมบัติของความ เป็น “ก๊อออนอนุภาค” แฝงอยู่ ส่วนอนุภาค เช่น อิเล็กตรอน ก็มีความเป็นคลื่นแฝงอยู่แสดง คุณสมบัติของการแทรกสอดเลี้ยวเบนได้เหมือนแสง นักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่ยังยึดติดอยู่กับสสารและพลังงานที่เป็นวัตถุหรือรูปธรรม แต่ทฤษฎีควอนตัม หรือควอนตัมฟิสิกส์ ได้เปิดโลกทรรศน์ใหม่ ทำให้นักวิทยาศาสตร์ยุคปัจจุบันมีความสนใจในเรื่องของจิตหรือ วิญญาณที่เป็นพลังงานทางนามธรรมมากขึ้นเรื่อยๆ ทฤษฎีควอนตัมมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์ระหว่างพลังงานทางรูป (สสาร และพลังงาน) และพลังงานทางนาม (พลังงานทางจิต) ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในทางปฏิบัติอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐานก็คือรูป (materiality) กับนาม (mentality) หรือกาย (body) กับใจ (mind) ดังนั้นความรู้จากทฤษฎีควอนตัมจะช่วยสนับสนุนทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของรูปนามดีขึ้น แต่อย่าลืมว่าความรู้ดังกล่าวยังเป็นเรื่องของโลกียปัญญา ซึ่งไม่ใช่ทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ ความทุกข์ที่แท้จริง คือ ความยึดมั่นในตัวเราของเรา หรือรูปนามที่เรียกว่าอุปาทานันธ์ทั้ง ๕ และอนุสัย

*ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คือ กิเลสอย่างละเอียดที่นอนเนื่องในภวังคจิต ซึ่งพร้อมที่จะเกิดขึ้นได้ตามอำนาจของ อารมณ์เมื่อมีเหตุปัจจัยที่พร้อม ความทุกข์และอนุสัยดังกล่าวจะละได้ด้วยวิปัสสนาญาณ และมรรคญาณเท่านั้น

วิปัสสนากรรมฐาน

วิปัสสนากรรมฐาน (insight meditation) มาจากคำว่า วิปัสสนา + กรรมฐาน วิปัสสนาประกอบด้วย วิ + ปัสสนา วิ แปลว่าอาการหลายอย่างและอาการพิเศษ ส่วน ปัสสนา แปลว่า การเห็น วิปัสสนา จึงหมายถึง การเจริญภาวนาอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการ เห็นแจ้งโดยอาการหลายอย่าง และอาการพิเศษในสภาวะธรรม กรรมฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่ง การกระทำ หมายถึงการกระทำเพื่อความเพียรที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยเพื่อให้บรรลุคุณวิเศษ คือ ฌาน มรรค ผล และนิพพาน

ในการเจริญวิปัสสนาจะต้องมีการกำหนดเพื่อให้เห็นแจ้งในอาการหลายอย่าง ซึ่ง ได้แก่ พระไตรลักษณ์นั่นเอง พระไตรลักษณ์ได้แก่ อนิจจัง คือความไม่เที่ยง (impermanence) ทุกขัง คือความทนอยู่ไม่ได้ (suffering) และอนัตตา คือ ความไม่ใช่ตัวตน หรือ ความบังคับบัญชาไม่ได้ (non-self or un-control-ability) ส่วนอาการพิเศษนั้น ได้แก่ การกำหนดอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน คือ รูปนาม ซึ่งเป็นอารมณ์ (สิ่งเร้า) ต่างๆ ที่มาปรากฏทางทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ โดยความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เช่นเดียวกัน

ดังนั้นคำว่า “วิปัสสนากรรมฐาน หมายถึง การกระทำ อันเป็นที่ตั้งแห่งการเห็นแจ้งในรูปนามโดยความเป็นพระ ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาที่เกิดขึ้นทาง ทวารทั้ง ๖” องค์ธรรมของวิปัสสนากรรมฐานได้แก่ ปัญญา เจตสิก ในอีกความหมายหนึ่ง วิปัสสนามาจากคำสองคำ คือ วิ แปลว่า แฉงหรือขัด กับปัสสนา แปลว่าการเห็น วิปัสสนา จึงหมายถึง “ปัญญาที่เห็นแจ้งชัดในรูปนามหรือขั้น ๕ ว่ามี ลักษณะของความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ ตัวตน” เป็นภาวนามยปัญญาที่ทำให้เข้าใจถึงอริยสัจ ๔ จนบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ตามกำลังของวิปัสสนาญาณ

อารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน

ในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ต้องอาศัยรูปกับนามเป็นอารมณ์ รูป (materiality) คือ ธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงสลายไปเพราะปัจจัยต่างๆ ที่ไม่ถูกกัน เช่น ความร้อน ความเย็น ลม แดด ยุง ูกัด ตะขาบต่อย เป็นต้น หรือหมายถึงสิ่งที่รู้อะไรไม่ได้ หรือสิ่งที่ถูกรู้ เช่น คนที่ตายแล้ว โตะ แก้ว ไม้ ภูเขา อาคาร บ้านเรือน เป็นต้น นาม (mentality) คือธรรมชาติที่รู้อารมณ์ คำว่าอารมณ์ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงอารมณ์โกรธเกลียด หงุดหงิด ฉุนเฉียว ก้าวร้าว แต่หมายถึงสิ่งเร้าภายนอก (external stimuli) ที่มากระทบกับคนเรา นามหมายถึงสิ่งที่มีความสามารถรู้สิ่งต่างๆ ที่อยู่ล้อมรอบตัวเรา นามจึงเป็นธรรมชาติที่โน้มไปสู่อารมณ์ หรือสิ่งเร้าเสมอ นามเป็นผู้รู้ ดังนั้นคนเราจึงประกอบไปด้วยสิ่งที่สำคัญสองส่วน คือ กายกับใจ รูปก็คือกาย ส่วนนามก็คือ ใจ

นอกจากนั้นในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โยคีหรือผู้ปฏิบัติจะต้องพยายามกำหนดอารมณ์ที่เกิดขึ้นทางทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเวลาที่มีรูปคือสีต่างๆ ที่มากระทบตาจะเกิดการเห็นขึ้น การเห็น คือ จักขุวิญญาน การรู้ตามสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะดังนี้ สีหรือคลื่นแสงต่างๆ เป็นรูป ตา (จักขุปสาทหรือประสาทตา) ก็เป็นรูป ส่วนการเห็นหรือจักขุวิญญานเป็นนาม เมื่อมีการกำหนดอย่างถูกต้องเช่นนี้จะไม่มีความเห็นผิดว่า มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นผู้เห็น เช่น ฉันเห็น เธอเห็น เราเห็น นาย ก เห็นนางสาว ข เป็นต้น มีการกำหนดรู้แต่เพียงว่าในขณะที่นั้นมีแต่เพียงรูปกับนามที่เกิดขึ้น รูปคือสีต่างๆ ที่มากระทบกับตาและตาก็เป็นรูป คือเป็นสิ่งที่ไม่รู้อะไรไม่ได้ แต่การเห็นคือจักขุวิญญาน เป็นผู้เห็นและผู้เห็นก็คือนาม เพราะเป็นสิ่งทีรูสิ่งต่างๆ เมื่อมากระทบกับตา

เมื่อไม่มีการยึดถือว่า ฉันเห็น เราเป็นผู้เห็น หรือคนอื่นเป็นผู้เห็น มีแต่รูปกับนามที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปในที่สุด สักกายทิฏฐิ (egoistic view) คือความหลงผิดว่ามีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา รวมทั้งความรู้สึกว่ามีอัตตาหรือตัวตน (self or ego) ก็จะสลายไป แม้แต่อารมณ์ที่เกิดขึ้นทางหู จมูก ลิ้น กายและใจ ก็ทำนองเดียวกัน ถ้าเกิดความเข้าใจว่าฉันได้ยิน ฉันได้กลิ่น ฉันรู้รส ฉันถูกต้องหรือฉันนึกคิด ก็แสดงว่ายังมีสักกายทิฏฐิอยู่ แต่เมื่อทำลายความเห็นผิดด้วยภาวนามยปัญญาว่ามีแต่เพียงรูปกับนาม กายกับใจหรือขันธ์ ๕ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา สักกายทิฏฐิก็จะค่อยๆ หายไป

ชั้น ๕ กับริูปนาม

ชั้น ๕ หมายถึง หมู่ หมวด กอง ชั้น ๕ หรือเบญจชั้น (the five aggregates of existence) ได้แก่ กองแห่งรูปธรรมและนามธรรมห้าหมวดที่ประชุมรวมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น มนุษย์เราก็คือชั้น ๕ ซึ่งแบ่งออกเป็น

๑. **รูปชั้น ๕ (Corporeality)** ได้แก่ ร่างกายของเรา รวมทั้งพฤติกรรม อารมณ์ และคุณสมบัติต่างๆ องค์ธรรมได้แก่ มหาภูตรูป ๔ และ อุปาทายรูป ๒๔ รวมเป็นรูป ๒๘

๒. **เวทนาชั้น (Feeling)** ได้แก่ ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์เป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นกลางๆ ถ้าเป็นสุขก็เรียกว่า สุขเวทนา ถ้าเป็นทุกข์ก็เรียกว่า ทุกขเวทนา ถ้าเป็นกลางๆ ก็เรียกว่า อุเบกขาเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา บางทีก็แบ่งออกเป็น ๕ อย่าง ได้แก่ สุขเวทนา คือ ความสุขทางกาย ทุกขเวทนา คือ ความทุกข์ทางกาย โสมนัสเวทนา คือ ความสุขทางใจ โทมนัสเวทนา คือ ความทุกข์ทางใจ และอุเบกขาเวทนา คือ ความรู้สึกเฉยๆ

๓. **สัญญาชั้น (Perception)** ได้แก่ ส่วนที่เกี่ยวกับการกำหนดรู้ (สัญชาตญาณ) หรือความจำได้หมายรู้ในสิ่งที่มากระทบทางทวารทั้ง ๖ เกี่ยวข้องกับความจำสิ่งต่างๆ มีอะไรเกิดขึ้นก็จำไว้ได้ ความจำในลักษณะนี้เรียกว่า สัญญา เช่น จำรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และการนึกคิดได้ เป็นต้น

๔. **สังขารชั้น (Mental formations or volitional activities)** ได้แก่ ส่วนที่เป็นการปรุงแต่ง กล่าวคือ เป็นการปรุงแต่งจิตให้คิดไปต่างๆ นานา ถ้าคิดดีก็เป็นบุญหรือ

กุศล ถ้าคิดไม่ดีก็เป็นบาปหรืออกุศล ถ้าคิดกลางๆ ก็เป็นอัพยาทุกตุ คือ ไม่เป็นบุญ ไม่เป็นบาป ความคิดที่ปรุงแต่จิตในลักษณะนี้เรียกว่าสังขาร

๕. วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์ หรือสิ่งเร้าภายนอก กล่าวคือ เป็นความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ ดังนี้

รูป	กระทบกับตา เกิดจักขุวิญญาณ (การเห็น)
เสียง	กระทบกับหู เกิดโสตวิญญาณ (การได้ยิน)
กลิ่น	กระทบกับจมูก เกิดฆานวิญญาณ (การได้กลิ่น)
รส	กระทบกับลิ้น เกิด ชิวหาวิญญาณ (การรู้รส)
สัมผัส	กระทบกับกาย เกิดกายวิญญาณ (การสัมผัสหรือการถูกต้อง)
ธรรมารมณ์	กระทบกับใจ เกิดมโนวิญญาณ (การนึกคิด)

รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณนี้รวมกันเรียกว่าขันธ ๕ เมื่อย่อแล้วขันธ ๕ ก็เหลือ ๒ อย่างเท่านั้น คือ รูปกับนาม หรือกายกับใจ รูปก็คือรูป นามก็คือเวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ ส่วนเวทนา สัญญาและสังขาร รวมกันเรียกว่า เจตสิก ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ประกอบและปรุงแต่ง จิตวิญญาณทั้ง ๖ อย่างนี้ เรียกว่า “**วิถิจิต**” ความจริงยังมีวิญญาณอีกประเภทหนึ่งเรียกว่า “**ภวังคจิตหรือภวังควิญญาณ (life-continuum)**” คือ จิตที่เป็นองค์แห่งภพ มีหน้าที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ เป็นที่เก็บสิ่งสมกิเลส กรรม และวิบาก รวมทั้งประสบการณ์ต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทางมหายานเรียกว่า “**อาลยวิญญาณ**” เปรียบเสมือนที่เก็บของ (storehouse consciousness) การกระทำและความคิดทุกอย่างจะก่อให้เกิดพลังงานทางนามธรรม และถูกเก็บสะสมไว้ในจิตส่วนนี้

ทฤษฎีควอนตัม (Quantum Theory)

ทฤษฎีควอนตัมกล่าวว่าพลังงานมีลักษณะเป็นก้อนเล็กๆ แยกออกจากกันเรียกว่าควอนตา (quanta) ถ้าเป็นเอกพจน์เรียกว่าควอนตัม (quantum) ไม่เป็นลำดับที่ต่อเนื่องกัน ทฤษฎีเดิมใช้กับพลังงานที่กระจายออกจากวัตถุเท่านั้น เช่น พลังงานของแม่เหล็กไฟฟ้า แต่ปัจจุบันรวมถึงพลังงานชนิดอื่นทั้งหมด

ควอนตัมฟิสิกส์ ควอนตัมฟิสิกส์เป็นวิชาที่ศึกษารายละเอียดของอะตอม (atom) และอนุอะตอม คือ สิ่งที่เล็กกว่าอะตอม (subatoms) หรือสิ่งที่ประกอบขึ้นมาเป็นอะตอม ซึ่งเป็นอนุภาคที่เล็กกว่า อะตอมประกอบด้วยนิวเคลียส (nucleus) ซึ่งประกอบด้วยอนุภาค

สำคัญ ๒ อย่าง คือ โปรตอน (proton) และนิวตรอน (neutron) สิ่งนี้เคลื่อนอยู่ในวงโคจรรอบนิวเคลียสเป็นอนุภาคที่มีมวลเล็กกว่ามาก เรียกว่าอิเล็กตรอน (electron) ฉะนั้นภาพของอะตอมจึงเหมือนระบบสุริยะน้อยๆ โดยมี โลก และดาวเคราะห์อีก ๘ ดวงโคจรผ่านที่ว่างหรืออวกาศ ไปรอบๆ วัตถุที่มีมวลมากกว่า คือ ดวงอาทิตย์ โปรตอนเป็นอนุภาคที่มีประจุไฟฟ้าบวก นิวตรอนเป็นอนุภาคที่เป็นกลาง ส่วนอิเล็กตรอนมีประจุไฟฟ้าลบวิ่งวนอยู่รอบนิวเคลียสที่มีโปรตอนอยู่ ประจุไฟฟ้าบวกจะเท่ากับประจุไฟฟ้าลบ กล่าวคือ โดยทั่วไปอะตอมมีประจุไฟฟ้าบวกและลบเท่ากันหรือเป็นกลาง

ตามทฤษฎีควอนตัม อิเล็กตรอนมีสภาพเป็นคลื่น จึงไม่มีตำแหน่งการโคจรรอบนิวเคลียสที่แน่นอน ตำแหน่งของอิเล็กตรอนในสภาพที่เป็นคลื่นรอบนิวเคลียสจะถูกเรียกหรือคำนวณออกมาเป็นสภาพความเป็นไปได้ (probability) ทางสถิติมีค่าจากสูงสุดคือ ๑ ถึงต่ำสุดคือ ๐ (ศูนย์) ทฤษฎีนี้ช่วยอธิบายเรื่องพลังงานต่างๆ เช่น พลังงานนิวเคลียร์ พลังงานรังสีอาทิตย์ (สุริยะ) พลังงานเคมี พลังงานแสง พลังงานไฟฟ้า เป็นต้น ยังเกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุปกรณ์ หรือเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เช่น เครื่องเลเซอร์ กล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน เครื่องทรานซิสเตอร์ (transistor) และเครื่องคิดเลขพลังงานแสงอาทิตย์ จากควอนตัมฟิสิกส์ยังพบอีกว่านอกจากอนุภาคหลัก ๓ อย่าง คือ โปรตอน นิวตรอน และอิเล็กตรอนแล้ว อะตอมยังมีอนุภาคที่เล็กลงไปอีกที่รู้จักกันในปัจจุบันนี้เรียกว่า ควาร์ก (quarks)

ล่าสุดทฤษฎีเกี่ยวกับอนุภาคมูลฐานทั้งหมดแบ่งได้ ๒ ชนิด ใหญ่ๆ คือ ๑) **ควาร์ก (quark)** และ ๒) **เลปตอน (lepton)** **ควาร์ก** เป็นอนุภาคหลักมูลชนิดหนึ่ง เมื่อรวมตัวกันจะทำให้อนุภาคมีขนาดใหญ่ขึ้น เรียกว่าแฮดรอน (hadron) สำหรับควาร์ก ๖ ตัวแรก รวมอยู่ในกลุ่มอนุภาคมีชื่อเรียกว่า รส (flavour) ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงรสอาหาร มีอยู่ ๖ ตัว สำหรับควาร์กสีมี ๓ ชุดคือ colour charge เป็นชื่อกำหนดจากสี โดยมีควาร์กหลัก ๓ สี คือ แดง เขียว น้ำเงิน

เลปตอนเป็นอนุภาคหลักมูลหรือมูลฐานชนิดหนึ่ง (a fundamental or basic particle) นอกเหนือจากควาร์ก เช่น อิเล็กตรอน และโพสิตรอน (positron) โพสิตรอนเป็นอนุภาคชนิดตรงข้ามกับอิเล็กตรอนเรียกว่า “ปฏิอนุภาค (antiparticle)” มีประจุไฟฟ้าเป็นบวก ส่วนนิวตริโน (neutrino) เป็นอนุภาคมูลฐานชนิดหนึ่งที่ค่อนข้างลึกลับ ไม่มีประจุไฟฟ้าและอาจไม่มีแม้กระทั่งมวล มีแต่โมเมนตัม สามารถเดินทางผ่านทะลุสารได้อย่างอิสระ แม้แต่เหล็กก็หยุดยั้งนิวตริโนไม่ได้ นักวิทยาศาสตร์มองว่า นิวตริโนมีศักยภาพ

ใช้เป็นตัวสื่อสารได้อย่างวิเศษ นอกจากนั้นยังมีมิวออน (muon) และอนุภาคเทา (tau particle)

ควอนตัมมีคุณสมบัติเป็นทั้งอนุภาค (particle) และคลื่น (wave) ควบคู่กัน พฤติกรรมที่แสงและคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าแสดงสมบัติเป็นไปได้อย่างอนุภาคและคลื่นเรียกว่า **คุณสมบัติทวิภาวะของคลื่น-อนุภาค (wave-particle duality)** คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าเช่น แสงมีคุณสมบัติเหมือนกับเป็นคลื่นต่างๆ

เช่น เกิดการสอดแทรกของแสงที่ทำให้เราเห็นฟองสบู่ เป็นสีรุ้ง แสงยังมีพฤติกรรมคล้ายกับลำของอนุภาคที่เรียกว่าโฟตอน (photon) ซึ่งทำให้เซลล์แสงอาทิตย์ผลิตไฟฟ้าได้ อิเล็กตรอนที่เป็นอนุภาคก็มีสมบัติเป็นคลื่นได้เช่นกัน

ทฤษฎีปริมาณในพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องปริมาณมานานกว่า ๒๕๐๐ ปี แล้ว สิ่งที่เราเรียกว่ารูป (matter or materiality) เมื่อแยกออกไปเป็นส่วนน้อยๆ เล็กกลงๆ จนถึงที่สุดแล้วก็เป็ปริมาณ ส่วนอะตอม (atom) ก็คือปริมาณในทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง

ปริมาณในพระพุทธศาสนา

๑ องคุลี หรือ ๑ นิ้ว	เท่ากับ ๗ ัญญูมาส
๑ ัญญูมาส	เท่ากับ ๗ อูกา
๑ อูกา	เท่ากับ ๗ ลิกขา
๑ ลิกขา	เท่ากับ ๓๖ รรเรณู
๑ รรเรณู	เท่ากับ ๓๖ ตัซซารี
๑ ตัซซารี	เท่ากับ ๓๖ อณู
๑ อณู	เท่ากับ ๓๖ ปริมาณ

แต่ละปริมาณ ประกอบด้วย ชาติดิน ชาติน้ำ ชาติไฟ ชาติลม สี กลิ่น รส และโอชะ ทั้ง ๘ อย่างรวมกันเรียกว่า อวินิพโกครูป ๘ คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย វិณณะ คันธะ รสชะ และโอชะ (อาหารรูป) **อวินิพโกครูป** คือ รูปที่แยกออกจากกันไม่ได้ กล่าวคือ ในสิ่งที่เป็นรูปทุกอย่างแม้แต่ปริมาณที่เล็กที่สุด ก็จะต้องมีรูปธรรม ๘ อย่างนี้รวมกัน ทุกปริมาณ ไม่ติดต่อกัน แต่ถูกกั้นด้วยช่องว่างระหว่างปริมาณ เรียกว่า ปริจเฉทรูป ทุกปริมาณไม่อยู่นิ่ง แต่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาด้วยอำนาจของความร้อน (ชาติไฟ) และชาติลม รูปที่เป็นปริมาณมีทั้งหมด ๒๘ รูป เป็นสุขุมรูป ๑๖ รูป สุขุมรูป เป็นรูปที่ละเอียดและประณีต รับรู้ไม่ได้ด้วยประสาททั้ง ๕ แต่เป็นธรรมารมณ์ อันรู้ได้ด้วยใจ ไม่อาจจะสัมผัส ชั่ง ตวง หรือวัดได้ ได้แก่ อาโปธาตุ ๑ ภาวะรูป ๑ หทัยรูป ๑ ชีวิตรูป ๑ อาหารรูป ๑ ปริจเฉทรูป ๑ วิญญูติรูป ๑ วิการรูป ๓ และลักษณะรูป ๔

ความสัมพันธ์ของรูปกับนาม

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกนี้ประกอบด้วยส่วนที่สำคัญสองส่วน คือ รูป (รูปธรรม) และนาม (นามธรรม) สิ่งที่เล็กที่สุดของรูปคืออะตอมในวิทยาศาสตร์ หรือปริมาณในพุทธศาสนา ได้กล่าวแล้วว่าวิทยาศาสตร์ใหม่ คือ ควอนตัมฟิสิกส์ พบว่าในนิวเคลียสของอะตอมยังประกอบด้วยอนุภาค (particles) และปฏิอนุภาค (antiparticles) จำนวนมากมาย ส่วนพุทธศาสนาอธิบายว่าแต่ละปริมาณที่เรียกว่าอวินิพโกครูปซึ่งเป็นรูปที่แยกออกจากกันไม่ได้ยังประกอบด้วยส่วนที่เล็กลงไปอีก ๘ อย่าง คือ ปฐวี (ดิน) อาโป (น้ำ) เตโช (ไฟ) วาโย (ลม) វិณณะ (สี) คันธะ (กลิ่น) รสชะ (รส) และโอชะ (อาหารรูป) ใน ๘ อย่างนี้ สี่อย่างแรกคือ มหาตุกรูป หรือธาตุทั้ง ๔ นั่นเอง

ส่วนนามคือธรรมชาติที่นุ่มไปสู่อารมณ์ นามคือ จิตและเจตสิก จิต (mind) คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ คำว่าอารมณ์ หมายถึง สิ่งเร้าจากภายนอก หรืออายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งทีกระทบ (โณฐัพพะ) และสิ่งที่ใจนึกคิด (ธรรมารมณ์) อารมณ์เหล่านี้ย่อมมากระทบกับอวัยวะรับสัมผัส (sense organs) หรือ อายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เจตสิกเป็นธรรมชาติที่อาศัยจิตเกิด หรือธรรมชาติที่ประกอบด้วยจิต และปรุงแต่งจิต เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นต้น ในมุมมองของ**สติปัฏฐาน ๔** ซึ่งเป็นทั้งทฤษฎีและหลักการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานได้กล่าวถึงการพัฒนาสติโดยอาศัยฐานทั้ง ๔ ว่า ๑) กายานุปัสสนา คือ การกำหนดรูปล้วนๆ ได้แก่ รูปขันธ์ ๒) เวทนานุปัสสนา คือ การกำหนดนามล้วนๆ ได้แก่ เวทนาขันธ์ ๓) จิตตานุปัสสนา คือ การกำหนดนามล้วนๆ ได้แก่ วิญญูณขันธ์ และ ๔) ธรรมานุปัสสนา คือ การกำหนดทั้งรูปและนาม ได้แก่ ขันธ์ ๕

วิทยาศาสตร์และจิตวิทยาตะวันตกแขนงต่างๆ รวมทั้งจิตวิเคราะห์ยังไม่สามารถอธิบายความหมายของคำว่า “จิต (mind) ได้” ในพจนานุกรม ปทานุกรม และอภิธานทั้งไทยและต่างประเทศมีการให้ความหมายไว้น้อยมาก ภาษาอังกฤษนิยมใช้คำว่า “psyche” และ “mind” นักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่มักเชื่อว่า จิตเป็นส่วนหนึ่งของสมอง จิตตั้งอยู่บริเวณส่วนที่เรียกว่า “limbic cortex” ฟรอยด์ (Freud) ผู้เป็นบิดาของจิตวิเคราะห์ก็ยังไม่สามารถให้นิยามหรือความหมายของคำว่า จิต (psyche, mind or consciousness) ได้ เพียงแต่เปรียบเทียบว่า จิตเหมือนก้อนน้ำแข็งอันมหึมาที่ลอยอยู่ในมหาสมุทร และแบ่งจิตออกเป็น ๓ ระดับ

ระดับแรกคือ จิตสำนึก (the conscious or consciousness) คล้ายส่วนบนของน้ำแข็งที่อยู่เหนือพื้นผิวน้ำ เปรียบเทียบได้กับวิถีจิต (vithi citta or active consciousness) ที่เกิดขึ้นทางตา (จักขุวิญญาณ) หู (โสตวิญญาณ) จมูก (ฆานวิญญาณ) ลิ้น (ชีวหาวิญญาณ) และ กาย (กายวิญญาณ)

ระดับที่สอง คือ จิตก่อนสำนึก (The preconscious) คล้ายส่วนของน้ำแข็งที่อยู่ใต้ผิวน้ำ แต่ยังไม่ลึกเกินไป เปรียบเทียบได้กับวิถีจิตที่เกิดทางใจคือมโนวิญญาณ (mind consciousness) เป็นส่วนของจิตที่เก็บสะสมประสบการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมาแล้ว แต่สามารถระลึกขึ้นได้เมื่อต้องการ ยังเกี่ยวข้องกับธรรมารมณ์ คือ สิ่งที่ใจนึกคิด

ระดับที่สาม คือ จิตไร้สำนึก (the unconscious) คล้ายส่วนของน้ำแข็งที่อยู่ลึกจมลงไปใต้น้ำ เป็นส่วนของจิตที่เก็บสะสมเรื่องราว เหตุการณ์ ปัญหา ความขัดแย้ง และประสบการณ์ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงปัจจุบัน คล้ายคลึงกับภวังคจิต (bhavanga citta or life continuum) ในพุทธศาสนา แต่ภวังคจิตมีความหมายที่ลึกซึ้งและละเอียดพิสดารมากกว่า จิตไร้สำนึกของฟรอยด์ นักจิตวิทยาสมัยใหม่นิยมเรียกว่า จิตใต้สำนึก (the subconscious or subconsciousness)

เวลานี้มีนักวิทยาศาสตร์ ประสาทแพทย์ จิตแพทย์ นักจิตวิทยารวมทั้งนักจิตวิเคราะห์จำนวนไม่น้อย ต่างมีความเห็นว่า จิต (mind) และร่างกาย (body) มิใช่เป็นสิ่งเดียวกัน จิตก็อย่างหนึ่งและกายอีกอย่างหนึ่งแต่ทั้งสองส่วนต้องทำงานร่วมกัน และประสานกันอย่างใกล้ชิด บางท่านมองแคบไปอีกนิตหนึ่งว่าจิตคือสมอง สมองคือจิต แต่ในพุทธศาสนาถือว่าที่ตั้งของจิต (the seat of the mind) โดยเฉพาะภวังคจิต ตั้งอยู่ที่หทัยวัตถุรูป สิ่งนี้เป็นกัมมชรูปชนิดหนึ่งที่เกิดอยู่ภายในหัวใจ ตั้งอยู่ในช่องที่มีลักษณะเหมือนบ่อโตประมาณเท่าเมล็ดดอกพูนาค ภายในช่องนี้มีโลหิตหล่อเลี้ยงอยู่ประมาณ ๑ ซองมือ เป็นที่อาศัย

เกิดของมโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุ แต่สมองเป็นเพียงที่ทำงานของจิต (the office of the mind) เท่านั้น

สิ่งเชื่อมโยงระหว่างรูปกับนาม

สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิตในโลกนี้ เมื่อย่อยลงไปถึงที่สุดแล้ว จะประกอบด้วยสิ่งที่เล็กที่สุดของธาตุต่างๆ มารวมกัน ส่วนที่เล็กที่สุดดังกล่าวเรียกว่า ปริมาณในพุทธศาสนา หรืออะตอมในวิทยาศาสตร์ ยุคใหม่ของวิทยาศาสตร์ที่เรียกว่า ควอนตัมฟิสิกส์ ได้ทำการศึกษาอะตอมละเอียดลงไปอีกและพบว่านิวเคลียสของอะตอม นั้นยังประกอบด้วยอนุภาคที่ เรียกว่าเลปตอน ซึ่งประกอบด้วยอิเล็กตรอน และนิวตริโน และควาร์ก ซึ่งมีควาร์กสี ควาร์กรส และอื่นๆ เป็นพื้นฐาน ฉะนั้นในนิวเคลียสของแต่ละ อะตอมจึงประกอบด้วยอนุภาคต่างๆ จำนวนมากมาย เช่นเดียวกับปริมาณในพุทธศาสนา

ดังนั้นสิ่งที่อยู่ในสภาพควอนตัมทุกอย่างจึงประกอบด้วยอนุภาค และปฏิอนุภาคของมันเสมอ เมื่ออนุภาคและปฏิอนุภาคมาพบกันมันจะสูญหายไป คือ มีมวลเป็นศูนย์ กลายเป็นพลังงานในสุญญากาศ ในทำนองเดียวกันพลังงานในสุญญากาศก็สามารถทำให้เกิดอนุภาคและปฏิอนุภาคได้เช่นกัน ดร.อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ (Dr. Albert Einstein) ได้ค้นพบว่าสสารและพลังงานเปลี่ยนกลับไปกลับมาได้ระหว่างกัน ตามสูตร $E=mc^2$ E= พลังงาน (energy) m = มวลสาร (mass) และ c = ความเร็วแสงในสุญญากาศ จึงเป็นหลักฐานยืนยันปรากฏการณ์ดังกล่าว ดร.เอดการ์ มิทเชลล์ (Dr. Edgar Mitchell) ผู้เป็นมนุษย์อวกาศคนที่ ๖ ที่ได้เดินทางไปเหยียบพื้นดวงจันทร์และเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่สำคัญคนหนึ่งด้วยความสนใจในเรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างวิทยาศาสตร์ (science) และจิตวิญญาณ (spiri-

tuality) ท่านกล่าวว่าประมาณ ๔๐๐ ปี ที่ผ่านมาแนวคิดเกี่ยวกับวัตถุนิยมโดดเด่นมากจนไม่ค่อยมีผู้สนใจเรื่องจิตวิญญาณที่เป็นนามธรรม ความเข้าใจเรื่องรูปธรรมและนามธรรมกลับมาได้รับความสนใจอีกครั้งหนึ่ง ในราวศตวรรษที่ ๒๐ เมื่อมีการค้นพบทฤษฎีควอนตัม (quantum theory)

เครื่องมือแสดงความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต

เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ที่ช่วยเชื่อมโยงสัมพันธ์ภาพระหว่างร่างกายและจิตใจ คือ ควอนตัมฟิสิกส์ ทฤษฎีนี้อธิบายว่าร่างกายและจิตใจหรือรูปธรรม (materiality) และนามธรรม (mentality) เป็นคนละส่วนกันแต่ต่างก็มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดในสภาพของควอนตัม อนุภาค-คลื่น-พลังงาน ทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และสามารถถ่ายทอดสิ่งที่รู้ให้อนุภาค-คลื่น-พลังงานอื่นได้ ความเร็วในการส่งข้อมูลซึ่งกันและกันก็เร็วกว่าความเร็วของแสง ทางวิทยาศาสตร์ รูปคือสสารและพลังงาน เคลื่อนที่ได้ แต่ไม่เร็วกว่าแสง แต่จิตซึ่งเป็นนามธรรมเคลื่อนที่ไปได้เร็วกว่าแสง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาไว้ในธรรมบทว่า

ทุงคมฺ เอกจรี อสรีรี คุหาสยํ
เย จิตฺตํ สญฺญเมสสนฺติ โมกฺขนฺติ มารพนฺธนา

แปลเป็นใจความว่า “ชนเหล่าใด จักสำรวมจิตซึ่งรับอารมณ์ในที่ไกล เทียวไปดวงเดียว ไม่มีสรีระร่างกาย มีถ้าเป็นที่อยู่อาศัย ชนเหล่านั้นย่อมพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร” จะเห็นได้ว่าจิตเป็นธรรมชาติ รับอารมณ์ได้เสมอ ไม่ว่าจะอยู่ไกลสักเท่าไรก็ตาม พอนึกคิด

เรื่องอะไรก็ตาม จิตก็เล่นไปรับอารมณ์นั้นๆ ทันที ในการรับอารมณ์นั้น จิตย่อมไปเพียงดวงเดียว แต่จิตมีการเกิดดับต่อเนื่องกัน และเล่นไปรวดเร็วมาก ในคัมภีร์พระอภิธรรม พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า “ในชั่วลัดนิ้วเดียวจิตเกิดดับถึงแสนโกฏิจณะ” จิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป ก็เป็นปัจจัยให้จิตดวงต่อมาเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป และก็เป็นปัจจัยให้เกิดจิตดวงต่อไป เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้ ดังนั้นพลังงานทางจิตจึงมีลักษณะเหมือนเป็นก้อนๆ ที่แยกจากกัน แต่ก็มีอย่างต่อเนื่องกันที่เรียกว่าสันตติ (continuity) คล้ายกับพลังงานทางวัตถุตามควอนตัมฟิสิกส์ ในคัมภีร์พระอภิธรรมยังกล่าวอีกว่า “อายุของจิต ๑๗ ขณะใหญ่เท่ากับอายุของรูป ๑ ขณะ” ซึ่งหมายความว่ารูปก็มีลักษณะของการเกิดดับที่รวดเร็วมาก แต่ก็ยังนับว่าช้ากว่าการเกิดดับของจิตถึง ๑๗ เท่า

ปัจจุบันทฤษฎีควอนตัมมีการขยายขอบเขตมากขึ้น จนกลายเป็นควอนตัมที่เกี่ยวข้องกับมิติ (quantum holography) ควอนตัมที่ไร้ตำแหน่งแน่นอน (quantum nonlocality) และควอนตัมแห่งโลก (quantum world) เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับควอนตัมช่วยทำให้มนุษย์สมัยใหม่เข้าใจเรื่องกายและจิต รูปธรรมและนามธรรม สัมพันธภาพและอันตรกิริยาระหว่างทั้งสองสิ่ง รวมทั้งความสลับกลับและความมหัศจรรย์เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้มากขึ้น

อย่างไรก็ตามทฤษฎีควอนตัมแม้จะเป็นเรื่องใหม่และน่าพิศวงในวงการวิทยาศาสตร์ แต่ก็ยังเป็นความรู้ในระดับโลกียะ ยังไม่พ้นไปจาก รูป นาม หรือขันธ ๕ ซึ่งเป็นเรื่องของความทุกข์ในอริยสัจ ๔ ดังนั้นมนุษย์จะต้องเรียนรู้และปฏิบัติธรรมต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุโลกุตตรปัญญาอันเป็นทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์และมรรคผลนิพพานได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

Sheng Yen, Mitchell E. The Buddha mind, universe, and awakening: A dialogue between Master Sheng Yen and astronaut Dr.Edgar Mitchell. Taipei (Taiwan): Sheng Yen Education Foundation, ๒๐๐๙.

Jayasuriya WF. The psychology and philosophy of Buddhism: An introduction to the Abhidhamma. ๒nd reprint. Kuala Lumpur: Buddhist Missionary Society, ๑๙๗๖.

Bhikku Bodhi. A comprehensive manual of Abhidhamma. Dahi text originally edited and translated by Mahathera Narada. ๒nd ed. Kandy (Sri Lanka): Buddhist Publication Society, ๑๙๙๙.

Mahasi Sayadaw. Fundamentals of Vipassana meditation. ๒nd ed. Bangkok: Buddhadhamma Foundation, ๒๐๐๒.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจาริยะ. ประมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๑-๒-๖ จิต เจตสิก รูป นิพพาน. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, ๒๕๔๗.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจาริยะ. ประมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๔ วิธีสังคหะและนามรูปวิถีนินิจฉัย พร้อมด้วยภาพวิถีนินิจฉัย. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, ๒๕๔๗.

พระธรรมบท. ฝ่ายต่างประเทศวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ผู้จัดทำ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. เชียงใหม่: พิมพ์โดยฝ่ายวิปัสสนากรรมฐาน ฝ่ายต่างประเทศวัดไร่เปิง (ตโปทาราม), ๒๕๕๔.

บุญมี เมธางกูร. ชีวิตภายหลังความตาย: ตายแล้วเกิดได้อย่างไร. โครงการหนังสือพระพุทธศาสนาเพื่อชีวิตและสังคม ชุดพระอภิธรรมปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๓๘.

สมพร ผลากรกุล. พลังงานนิวเคลียร์: ที่สุดของพลังงาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น จำกัด, ๒๕๔๗.

มหาสีสยาตอ (พระโสภณมหาเถระ). วิปัสสนาธุระ จำรูญ ธรรมดา แปล. กรุงเทพฯ: ประยูรสาส์นไทย, ๒๕๕๓.

ภัททันตะ อาสภมหาเถระ. วิปัสสนาที่ปณีฎีกา. ใน: ปฐมวิปัสสนาวงศ์ในประเทศไทย. รจนาโดย พระอาจารย์ ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ ธัมมาจาริยะ อัครมหาภิกขุสงฆ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๔.

จำลอง ดิษยวณิช. หลักมูลของวิปัสสนากรรมฐาน. เชียงใหม่: หน่วยสนับสนุนวิชาการงานบริการวิชาการและวิเทศสัมพันธ์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗.

จำลอง ดิษยวณิช. จิตวิทยาของความดับทุกข์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๔.

จำลอง ดิษยวณิช. วิปัสสนากรรมฐานและเขาวน้อารมณ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. เชียงใหม่:
โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๙.

Chopra D. Quantum healing: Exploring the frontiers of mind/body medicine.
New York: Bantam Books, ๑๙๙๐.

Davies PCW, Brown JR. วิญญาณในอะตอม (The ghost in the atom). บทสนทนา
เรื่องความลึกลับของฟิสิกส์ควอนตัม. แปลโดย ดร.สิริพัฒน์ ประโทนเทพ. พิมพ์
ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๖.

ชัยวัฒน์ คุประตกุล. จากอะตอมถึงจักรวาล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี,
๒๕๔๖.

พระเทพวิสุทธิกวี. จิตวิทยาในพระอภิธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: สภาการศึกษามหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

โอฬาร เพ็ชรธรรม. ตามหาความจริง: วิทยาศาสตร์กับพุทธธรรม. ศาสตร์ที่เป็นคนละเรื่อง
เดียวกัน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙.

ชัยวัฒน์ คุประตกุล. มนุษย์กับจักรวาล. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี,
๒๕๔๕.

คอรีน สต็อคเลย์, คริส ออกเลต, เจน เวิร์ธแฮม. พจนานุกรมฟิสิกส์: ฉบับภาพประกอบ.
กรุงเทพฯ: บริษัทพูนเพิ่มผลิตผล จำกัด, ๒๕๔๖.

นีล อาร์ดลีย์. พจนานุกรมวิทยาศาสตร์. แปลโดย รศ.ดร.ยุวดี เขียววัฒนา, ผศ.ดร.สุนันทา
วิบูลย์จันทร์, อาจารย์ชนิษฐา จันทนสมิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์
พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์
ครั้งที่ ๑๑/๒. กรุงเทพฯ: บริษัท เอส อาร์. พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. พุทธศาสนมหายาน (ฉบับปรับปรุงแก้ไข). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐.

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. วิถีแห่งมหายาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์,
๒๕๓๑.

ประวัติผู้เขียน

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ระดับ ๑๑ สาขาจิตเวชศาสตร์

ตำแหน่งปัจจุบัน

- ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ที่ปรึกษาราชวิทยาลัยจิตแพทย์แห่งประเทศไทย
- อนุกรรมการสอบความรู้ความชำนาญในการประกอบวิชาชีพเวชกรรม สาขาจิตเวชศาสตร์ และสาขาจิตเวชศาสตร์เด็กและวัยรุ่น
- ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิ สถาบันวิปัสสนาธุระมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- อาจารย์พิเศษ สอนวิชาทฤษฎีและการปฏิบัติกรรมฐาน จิตวิทยาแนวพุทธ และจิตบำบัดแนวพุทธ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- ผู้อำนวยการสถาบันพิโมกข์มุข สถานปฏิบัติธรรมและเผยแพร่ธรรมะ จังหวัดเชียงใหม่

ผลงานวิจัย บทความ หรือหนังสือทางวิชาการที่เคยเผยแพร่

- จำลอง ดิษยวณิช, พรឹมเพรา ดิษยวณิช. ความเครียด ความวิตกกังวล และสุขภาพ. เชียงใหม่: โครงการตำรา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่ โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๕.
- จำลอง ดิษยวณิช. วิปัสสนากรรมฐานและเขาวนอารมณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. เชียงใหม่: เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๙.
- จำลอง ดิษยวณิช. จิตวิทยาของความดับทุกข์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๔.

- จำลอง ดิษยวณิช, พริ้มเพรา ดิษยวณิช. จิตบำบัดเชิงพลศาสตร์ที่อิงสติเป็นพื้นฐาน. วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย ๒๕๕๗; ๕๙:๑๗๙-๙๔.
- จำลอง ดิษยวณิช. หลักมูลของวิปัสสนากรรมฐาน. เชียงใหม่: หน่วยสนับสนุนวิชาการ งานบริการวิชาการและวิเทศสัมพันธ์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, ๒๕๕๗.

การปรับประยุกต์หลักพุทธธรรม เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบองค์รวม

รุ่งทิพย์ กล้าหาญ^๑

การตีความสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบองค์รวม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ได้แก่ อากาศ แม่น้ำ ลำคลอง ทะเลสาบ มหาสมุทร พื้น ดิน แร่ธาตุ ภูเขา ป่าไม้ สัตว์ต่างๆ ฯลฯ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อประกอบเป็นชุมชน ได้แก่ บ้านเรือน โรงเรียน ถนน รถยนต์ เขื่อนกั้นน้ำ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจและสังคม ฯลฯ ซึ่งปัจจุบันสิ่งแวดล้อมชุมชนกำลังประสบปัญหาวิกฤตอันเนื่องมาจากการกระทำของมนุษย์ และส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตคุณภาพสังคมของมนุษย์ จึงจำเป็นที่จะต้องได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้องและรีบด่วน โดยใช้หลักวิชาการที่ผสมผสานได้กับลักษณะนิสัย ทัศนคติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อการยอมรับและการมีส่วนร่วมแก้ไขโดยชุมชน ที่สำคัญยิ่งคือการเสริมสร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่าสิ่งแวดล้อมชุมชน เกิดความห่วงใย มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จัดการให้อยู่ในสภาพดีเพื่อประโยชน์แก่คนทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ดังเช่นปรากฏการณ์ของกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ ที่ร่วมขับเคลื่อนงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบองค์รวม โดยร่วมเป็นเครือข่ายสหธรรมิกกับสถาบันโพธิยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ภายใต้การประสานดำเนินงานอย่างต่อเนื่องของพระครูพิพิธสุตตารัตน์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ตราบจนปัจจุบัน จนเกิดรูปธรรมของกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมในหลายมิติและพื้นที่ ก่อเกิดบทเรียนเกี่ยวกับการปรับประยุกต์นำหลักการทางพุทธศาสนาและบทบาทของกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาในการทำทนาย และโต้ตอบกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมท่ามกลางพลวัตของโลกาภิวัตน์ ซึ่งครอบคลุมและรุกเร้า ทั้งทางวัตถุ วัฒนธรรมและการเมือง ด้วยความรู้สึกรักผูกพันป็นรากกับสังคมท้องถิ่นและการพยายามดำรงสถานภาพในสังคมพหุลักษณะ

พุทธศาสนาเป็นองค์กรทางสังคม ที่ดำรงอยู่ในรูปแบบของความเป็นสถาบัน ซึ่งหยั่งรากลึกอย่างยาวนานในสังคมไทย มาตั้งแต่ประวัติศาสตร์ มีความต่อเนื่อง มีการ

^๑อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.

สั่งสมและผลิตซ้ำอย่างมั่นคงสม่ำเสมอ อีกทั้งยังเป็นองค์กรที่มีขอบเขตฐานการสนับสนุน กว้างขวาง มีความเกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ จึงทำให้เป็นสถาบันทางสังคมที่มีพลังสูง ในการควบคุมความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาอันเกิดจากปรัชญาคุณภาพและพระธรรมวินัย ที่สามารถหล่อหลอมความรู้สึกและผูกขาดความนิยมเชื่อถือของศาสนิกชนให้เป็นเอกภาพ

หากแต่ภายใต้บริบทเงื่อนไขของสังคมในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสังคมของการต่อสู้แข่งขัน และการต่อรอง ที่ต้องอาศัยอิทธิพลและอำนาจ เพื่อมุ่งแสวงหาความมั่นคงไม่จำกัด ตามบรรยากาศของการแข่งขันเสรี ซึ่งบริบทนี้ได้สร้างแรงกดดันให้องค์กรพุทธศาสนา ต้องแสวงหาและสั่งสมเครื่องมือในการต่อสู้ แข่งขัน และการต่อรอง พร้อมทั้งพยายาม ปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงในบริบทแวดล้อมและขยายฐานแห่งการเรียนรู้ สร้างศรัทธาในกลุ่มพุทธศาสนิกชนให้กว้างขวาง และมั่นคง เพื่อประโยชน์ในการ จัดระเบียบความสัมพันธ์ทั้งภายในและระหว่างองค์กร อันเป็นพยายามในการรักษา สถานภาพ และดำรงรักษาไว้ซึ่งเป้าหมายหลัก ค่านิยมพื้นฐาน หรืออุดมการณ์ของพุทธ ศาสนา ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการจัดตำแหน่งแห่งที่ของพุทธศาสนาและพระสงฆ์

โดยนัยนี้การเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์นั้น เป็นความพยายาม ในการคืนความหมายทางสังคมแก่พุทธศาสนา อันเกิดจากการนำเอาวัฒนธรรมในจารีต ประเพณีเดิมไปใช้เป็นกลไกตอบโต้กับกระแสโลกาภิวัตน์ ก่อเกิดเป็นการปฏิบัติในลักษณะ การปะทะทางวัฒนธรรมระหว่างแนวคิดตะวันตก คือ วัตถุและการครอบงำ กับแนวคิด ตะวันออกคือ จิตวิญญาณนิยมและการปลดปล่อย ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ในการนำเอาทุน ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากรและฐานทางวัฒนธรรม อันได้แก่ ความเอื้อเพื่อ เพื่อแผ่ การหลอมจิตใจ หลอมความคิด และการผนึกกำลัง การสร้างทักษะในการจัดการ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มาส่งเสริมให้ผู้คนเกิดความสามัคคี เสียสละที่จะ ทำงานร่วมกัน โดยมีการรวมกำลังความคิด ความรู้ สติปัญญา และความชำนาญต่างๆ ที่มีอยู่เพื่อใช้ในการจัดการแก้ไขปัญหาของสังคมชุมชนร่วมกัน

อนึ่งเรื่องที่ผ่านมามีการวิจัยเกี่ยวกับบทบาททางสังคมของพระสงฆ์เกี่ยวกับการนำ เอาทุนทางสังคมไปใช้เพื่อการพัฒนาชุมชน มักจะเป็นการวิจัยเชิงย้อนรอย ซึ่งหมายความว่า เป็นการวิจัยในสิ่งที่ได้เกิดขึ้นแล้ว โดยทำการศึกษาวิจัยเพื่อทราบผลภายหลัง เมื่อเป็น เช่นนี้ จะเห็นได้ว่า สภาพแวดล้อมหรือบริบท รวมทั้งองค์ประกอบต่างๆ ที่มีผลต่อการคง อยู่ของการนำทุนทางสังคม ซึ่งอาจได้เกิดขึ้นแล้ว ณ จุดใดจุดหนึ่งของเวลาในอดีต และ เมื่อได้ศึกษาค้นพบข้อเท็จจริง ณ ปัจจุบัน ก็อาจจะมิสภาพแวดล้อมหรือบริบท รวมทั้ง

องค์ประกอบบางส่วนที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นการที่จะตอบประเด็นคำถามว่า พระสงฆ์ได้มีรูปแบบวิธีการจัดการทุนทางสังคมอย่างไร มีใครเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง ผลเป็นเช่นไรและแนวทางที่เหมาะสมในอนาคตควรเป็นเช่นไร จึงเป็นเรื่องที่อาจจะทำได้ไม่ถนัดนัก

หากแต่จากผลงานวิจัยของพระสงฆ์ที่ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันโพธิยาลัยได้สะท้อนถึงความเป็นไปได้ ในการบูรณาการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาโดยบทบาทของพระสงฆ์ ที่มีการนำเอาวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของชุมชนมาสร้างเป็นแผนที่ของการพัฒนาเพื่อการปรับระบบคิดและวิถีปฏิบัติของบุคคลจากการมุ่งประโยชน์ส่วนตัวไปสู่ระบบคิดและวิถีปฏิบัติที่มุ่งช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเอื้ออาทรระหว่างกัน พร้อมกันนี้ได้มีการใช้ระบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนา โดยการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และเกี่ยวข้องกับผู้รับสาร ยังผลให้เกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดของผู้รับสารไปในทางที่ดีขึ้น จนในหลายพื้นที่ได้เกิดรูปธรรมของการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะของการเป็นปัจเจกบุคคลที่เน้นตนเองเป็นศูนย์กลางสู่การเน้นจริยธรรมเป็นศูนย์กลาง ทำให้ปัจเจกบุคคลมีค่านิยมที่เห็นความสำคัญของกลุ่ม คณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มุ่งไปสู่ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นนับเป็นกระบวนการปลูกจิตสำนึกของความเป็นชุมชนและก่อเกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้แบบบูรณาการ

ดังเช่นรายงานการวิจัยความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย บ้านหนองหล่ม จังหวัดลำพูน ซึ่งได้สะท้อนภาพให้เห็นถึงกระบวนการและความเป็นพลวัตของทุนทางสังคมในบริบทของชุมชนชนบท อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อชุมชนชนบท ที่พบว่า เมื่อสังคมภายนอกเปลี่ยนแปลง ประกอบกับการพัฒนาที่ริเริ่มโดยภาครัฐและการเข้ามาของระบบทุนนิยม ได้ส่งผลต่อชุมชนหนองหล่ม ทุนทางสังคมในอดีตที่อยู่บนพื้นฐานความพอเพียง ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีคิด วิถีชีวิตการผลิตที่เน้นการแข่งขันและเน้นผลตอบแทนสูงสุดมากขึ้น มีการแข่งขันเน้นวัตถุมากขึ้น โดยเฉพาะระบบทุนที่มีเงินเป็นสื่อกลางได้เข้ามาทดแทนระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้ทุนทางสังคมที่เคยมีอยู่เดิมลดน้อยถอยลง โดยเฉพาะความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล การพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชน และการความเข้มแข็งของครอบครัวในการอบรมบ่มเพาะบุตรหลาน ด้วยความตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวพระสงฆ์ร่วมกันครุในโรงเรียนประจำหมู่บ้านและ แกนนำในชุมชนจึงได้หาแนวทางการแก้ไข โดยการพูดคุยกับชาวบ้านถึงความจำเป็นและแนวทางการพัฒนาเยาวชน ซึ่งระยะแรกๆ ยังมีชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมค่อนข้างน้อย พระสงฆ์กับกลุ่มแกนนำ จึงเปลี่ยนวิธีการทำงานใหม่ด้วยการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง จุดเริ่ม

ต้นของโครงการวิจัยเพื่อการพัฒนาเรื่องนี้ จึงมุ่งพัฒนากลุ่มเยาวชน โดยการจัดกิจกรรม การเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ที่เหมาะสมกับความต้องการของเยาวชน พร้อมทั้งสอดแทรก คุณธรรมจริยธรรม ทำให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข

และหลังจากที่ได้มีการดำเนินโครงการระยะหนึ่งก็พบว่า ชาวบ้านที่เข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการสื่อสารถึงคุณค่าและแนวทางการดำเนินงานโครงการฯ ประกอบกับการศึกษาดูงานในสถานที่ต่างๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนทัศนคติ พร้อมทั้งตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาเยาวชนโดยบทบาทของชุมชนและมีวัดเป็น ศูนย์กลาง นำสู่การรวมกลุ่มเพื่อสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชนขึ้นเช่น การสร้างสระน้ำคุณธรรม ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ระบบคิดและ วิถีชีวิตของชาวบ้านหนองหล่มที่เคยมีความเกื้อกูลกัน เอื้ออาทรต่อกัน พึ่งพาอาศัยกัน ร่วมมือร่วมใจกัน ซึ่งได้เริ่มค่อนข้างแคลนจากชุมชน ต่อมาเมื่อได้รับการกระตุ้นทำให้เกิดความสำนึกระลึกถึง และฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ นับเป็นความพยายามของพระสงฆ์ในการฟื้นฟูทางสังคมที่เคยมี อยู่ในบ้านหนองหล่มให้กลับคืนมา ถึงแม้ว่า การกลับคืนมีอาจจะจะเป็นทั้งหมดเพราะบางส่วนได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม หากแต่พระสงฆ์ได้ใช้สติปัญญา ให้ความรู้ และทักษะ กระตุ้นให้ผู้คนในชุมชนเกิดการยกระดับจิตใจเห็นคุณค่าของการรวมพลังเกื้อกูล โดยการปรับองค์ประกอบภายนอกบางส่วน และการผสมผสานระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ให้เหมาะสมกับชุมชน เช่น การสร้างสระน้ำ ซึ่งเป็นการให้ผู้คนในชุมชนได้รับประโยชน์ทั้งโดยตรง และทางอ้อม และการเกิดความรู้สึกร่วมกัน “เรา”

นอกจากนี้ ยังพบว่า ผลงานวิจัยของพระสงฆ์ที่ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันโพธิยาลัยจำนวน ๑๐ เรื่อง ได้สะท้อนให้เห็นถึง แนวคิด ทักษะและแนวทางการดำเนินงาน วิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาของพระสงฆ์ ซึ่งมีการประเมิน ผสมผสาน และสร้าง ยุทธศาสตร์ในการทำงานด้านสังคมทั้งในเชิงรุก เชิงรับและปรับตัว ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม

ในส่วนของการทำงานตามยุทธศาสตร์เชิงรุกของพระสงฆ์ เป็นการเน้นบทบาทของ ชุมชนและประชาชนได้เรียนรู้วิถีชีวิตต่างๆ ของสังคมร่วมกัน เพื่อการสกัดยั้งและตั้งตัว ในการตอบโต้กับการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งหาวิธีการจัดการใหม่ด้วยการสร้างอำนาจทาง วัฒนธรรม การจัดระเบียบความสัมพันธ์และสร้างกลไกประสานประโยชน์แบบเครือข่าย เพื่อให้เกิดลักษณะความเป็นธรรม การร่วมมือ การสร้างภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตย และกระบวนการประชาธิปไตยที่มีคุณธรรม ดังจะปรากฏจากรายงานเรื่อง แนวทางการ

พัฒนาการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนที่สมสมัย จังหวัดน่าน ที่มุ่งหมายนำเสนอคุณค่าต่อชีวิตและสังคมของการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน กระบวนการ และปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โดยพบว่า การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนมีความสำคัญต่อการอบรมกล่อมเกลาคณะธรรมแก่เยาวชน และการสืบทอดพระพุทธศาสนา มีทั้งยังเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคนที่มีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นศูนย์กลาง และกระบวนการของการขัดเกลามีการปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางสังคม เช่น ในส่วนของเนื้อหา ขั้นตอนพิธีกรรม หากแต่การดำเนินงานบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนยังมีอาจสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด จำเป็นต้องประสานความร่วมมืออย่างจริงจังของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการทบทวนวิเคราะห์หาจุดแข็ง จุดอ่อน วิฤกต และ โอกาสในการพัฒนาหรือในนอกจากนี้รายงานการวิจัยยังได้นำเสนอถึง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่สอดคล้องกับเครือข่ายโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ว่า ควรมีรูปแบบการจัดการเรียนการสอนในลักษณะการบูรณาการระหว่างการจัดการเรียนการสอนแบบเป็นทางการ ไม่เป็นทางการและตามอัธยาศัย โดยผันแปรตามสภาพสถานศึกษา อีกทั้งศักยภาพของการจัดการเรียนการสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ยังมีข้อจำกัดเนื่องด้วยความพร้อมของบุคลากร งบประมาณ สื่อ การมีส่วนร่วมของชุมชนองค์กร และการกำหนดนโยบายในการดำเนินงาน

ในส่วนของยุทธศาสตร์เชิงรับและการปรับตัว ได้สะท้อนถึงความพยายามของกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาในการแสวงหาแนวทางการสร้างสมดุลระหว่างกระแสสากลและชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนมีลักษณะคิดอย่างสากลและอยู่อย่างท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย การรื้อฟื้นและผลิตซ้ำสายสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิม ส่งเสริมโอกาสการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ ด้วยตระหนักถึงปรากฏการณ์ของสังคมท้องถิ่นที่ได้เปลี่ยนผ่านช่วงเวลาและเหตุการณ์ที่เป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญหลายหน ซึ่งล้วนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยในแต่ละกาลสมัยที่ผันผ่านสังคมท้องถิ่นได้ผลิตรุ่นชนที่มีประวัติศาสตร์ในหลายรูปแบบ โดยแต่ละรุ่นชนล้วนมีความประทับใจทางประวัติศาสตร์ ที่แตกต่างกันไปตามห้วงประสบการณ์ของตน ซึ่งในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์พบว่าพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งวิทยากรกระบวนการในการมุ่งหมายฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ระหว่างคนวัยต่างๆ และสานสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ผ่านการชักชวนให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับ สาระธัตทางภูมิปัญญาของกลุ่มชนในส่วนของวัฒนธรรมทางภาษาและจารีตประเพณี โดยเปรียบเทียบกับคำสอนทางพุทธศาสนา

ดังเช่นรายงานการวิจัยเรื่อง การฟื้นฟูความสัมพันธ์ผ่านเวทีแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของชาวปะกาเกอวู ต. บ้านจันทร์ ซึ่งผลการวิจัยเรื่องนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน เกี่ยวกับคุณค่าของระบบความสัมพันธ์และวิถีแห่งภูมิปัญญาดั้งเดิม รวมทั้งตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมสู่สังคมสมัยใหม่ จากเดิมที่โครงสร้างสายสัมพันธ์ฉันท์มิตรเป็นระบบเครือญาติ มีการกำหนดความสัมพันธ์ทางสายเลือด วงศ์ตระกูลและลำดับของความอาวุโสตามศักดิ์และความสนิทสนม โดยความผูกพันดังกล่าวได้รับการต่อยอด ด้วยการสร้างความยอมรับเรื่องประเพณีปฏิบัติระหว่างเครือญาติ การพึ่งพาเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน การติดต่อสัมพันธ์ใกล้ชิด ความรู้จักมักคุ้นพิเศษและการมีวิถีชีวิตร่วมกัน ซึ่งเป็นมิติกลุ่มที่นำไปสู่ความโน้มเอียงให้กลุ่มชนคิดและทำในลักษณะของการคล้อยตามหรือปรับเข้าหากัน อันเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลอบอุ่น หากแต่กาลสมัยที่เปลี่ยนไปสายใยของโครงสร้างดั้งเดิมเริ่มผุกร่อนและอ่อนแอลงเรื่อยๆ ในขณะที่โครงสร้างสายสัมพันธ์แบบใหม่ มีลักษณะเป็นอิสระ มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวสูง ความผูกพันระหว่างบุคคลได้รับการต่อยอดด้วยการสร้างความยอมรับเรื่องความสำเร็จ ตำแหน่งหน้าที่ อำนาจเกียรติยศ ชื่อเสียง ผลตอบแทนจากการทำงานร่วมกัน หรือการมีรสนิยมร่วมกันในบางเรื่อง ซึ่งเป็นมิติของปัจเจกบุคคลหรือความอยู่รอดเฉพาะตัว ที่นำไปสู่ความโน้มเอียงทางพฤติกรรมบางด้าน ทำให้แต่ละคนคิด และทำเพื่อการสร้างความแตกต่าง โดดเด่น แยกแวกแนว ล้ำยุคเหนือคนอื่น และการเคลื่อนตัวของโครงสร้างของสายสัมพันธ์นี้ ได้ส่งสมรรถนะของสัมพันธ์ภาพแบบดั้งเดิมให้ขยายวงกว้าง ก่อเกิดความขัดแย้งแอบแฝงในระหว่างกลุ่มชนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ ทำให้สะพานประวัติศาสตร์ระหว่างรุ่นชนชาดการเชื่อมโยง หากแต่ด้วยอานิสงส์จากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่มีพระสงฆ์เป็นแกนนำ มีวัดเป็นศูนย์กลางและมีพุทธศาสนาเป็นกลไก ทำให้คนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่เกิดสำนึกร่วมถึงชะตากรรมของชีวิต ปรัชญา และเป้าหมายชีวิต

นอกจากนี้ยังพบว่า พระสงฆ์ได้พยายามสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพลิกฟื้นภูมิปัญญาของชุมชนและสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างรุ่นชน โดยการปรับปรนวัฒนธรรมทั้งในส่วนของกลไกสังคม จารีตประเพณีที่ผ่านการทบทวนคุณค่า ประเพณีดั้งเดิม ภูมิปัญญาของบรรพชนและของชุมชนท้องถิ่น ทั้งในด้านสาระถึตเชิงคุณค่าและกลไกเพื่อการรื้อฟื้น ปกป้อง สงวนรักษาต่อเนื่อง ซึ่งถือเป็นความพยายามในการก่อรูปใหม่ของความรู้ และแหล่งความรู้ที่เกิดจากการเชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมและมติกกลุ่มชน ในการสร้างกระบวนการทัศน์เพื่อการสร้างพัฒนาความเข้มแข็งแก่ชุมชน ทั้งในส่วนองมุมมองต่อปัจจุบันอนาคตที่น่าจะเป็น จุดอ่อนจุดแข็ง โอกาสในการพัฒนา ตลอดจนแง่มุมที่ควรรักษา หรือ

เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดการปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่อย่างเหมาะสมท่ามกลางความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก หรือกระแส ดังจะปรากฏจากรายงานการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างสำนักฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาสมุนไพรปกากะญอของเยาวชน บ้านแม่ระเมิง ต. แม่สอง อ. ท่าสองยาง จ.ตาก

ขณะเดียวกันยังพบว่า พระสงฆ์ได้มีความพยายามในการส่งเสริมการผลิตซ้ำพลังนวัตกรรมทางจิตใจ เพื่อการเยียวยาปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อน และเสริมพลังการจัดระเบียบสังคม โดยการใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมมารองรับ ผสานกับแนวคิดหลักธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม ทั้งนี้การทำงานของพระสงฆ์มีลักษณะเป็นอิสระ มีความผันแปรตามสภาพการณ์ในพื้นที่ ซึ่งแตกต่างจากการทำงานของรัฐบาล ดังเช่นรายงานการวิจัยเรื่อง กระบวนการและเทคนิคการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ หรือเรื่องหลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนที่สูงที่สมสมัย ซึ่งผลการวิจัยทั้งสองเรื่องได้สะท้อนให้เห็นถึง ความพยายามของพระสงฆ์นักพัฒนา ในการสร้างสภาพที่พึงปรารถนาเพื่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการส่งเสริมให้ผู้คนในชุมชนรวมตัวกันในการเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านการปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายเพื่อการทำมาหากินและการร่วมกันอย่างพอเพียง มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีลักษณะการเรียนรู้ร่วมกัน เคารพและเอื้ออาทรต่อกัน มีการร่วมสร้างความรู้และต่อยอดความรู้เพื่อเกื้อกูลกัน การสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบมากกว่าความเกรงใจ นับเป็นการสร้างพลังชุมชน โดยการนำแหล่งทุนสังคมที่เข้มแข็ง มีความเป็นพลวัตสูง และแฝงตัวอยู่ในสังคม มาดำเนินการสร้างคุณค่าและมูลค่า เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ซึ่งเป็นการบ่มพื้ความเข้มแข็งของชุมชน โดยการบูรณาการแนวคิดการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ภายใต้บริบทของชุมชน

อย่างไรก็ตามผลการวิจัยทั้งสองเรื่องยังได้สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับการทำงานเพื่อสังคมของพระสงฆ์ที่ยังต้องเผชิญกับเงื่อนไขหลายประการที่อาจเสริม หรือลดทอน แนวคิดและพลังในการทำงาน อาทิ ระบบการปกครองของสงฆ์ ซึ่งสัมพันธ์กับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากคณะผู้ปกครองระดับสูงของสงฆ์ องค์กรภาครัฐ และเอกชน ตลอดจนมุมมองจากพุทธศาสนิกชนถึง สิ่งใดที่ควรเป็นกิจของสงฆ์ ทั้งนี้อาจด้วยมโนทัศน์ที่ว่า “หากพระสงฆ์เข้าหาสังคมมากเกินไป ก็อาจถูกครอบงำจากโลก แต่หากมุ่งหลุดพ้นไม่สนใจความสัมพันธ์กับโลกฆราวาส ก็จะเป็นการจำกัดการเติบโตและการเผยแพร่ศาสนา” ดังนั้นสิ่งที่ท้าทายสำหรับพระสงฆ์คือ การประคองตนท่ามกลางแรงเหวี่ยงระหว่างโลกทั้งสองได้อย่างไร พร้อมกับการที่สังคมคงต้องร่วมกันทบทวนเส้นแบ่งระหว่างโลกกับธรรมที่

เหมาะสม เพื่อการส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้เป็นผู้สานกลไกการคืนความหมายทางสังคมแก่พุทธศาสนา

อนึ่งในสภาพการแปรเปลี่ยนของสถานการณ์สิ่งแวดล้อมโลก และท้องถิ่น ก่อเกิดปัญหาโลกร้อน สภาพความเสื่อมโทรมของสภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต่างๆ ปัญหาหมอกควันพิษ การขาดแคลนน้ำเพื่อการเพาะปลูก ส่งผลกระทบต่อสังคมทั้งมิติกายภาพ สุขภาพ กายจิต เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งสาเหตุและผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อมล้วนเชื่อมโยงเป็นพลวัตร

ทุกส่วนงานทั้งภาครัฐและเอกชนพยายามแสวงหาวิธีการในการป้องกันแก้ไข โดยมุ่งเน้นการสร้างความตระหนักรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมีจริยธรรม

มิติจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมนั้น นักคิดนักวิชาการจำนวนมากเชื่อว่า การปฏิบัติตามคำสอนทางพุทธศาสนา คือ แนวทางสำคัญยิ่ง ที่ต้องศึกษาทำความเข้าใจและนำมาปรับใช้ให้เหมาะกับกาลสมัย ดังนั้นมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรยิ่งที่จะมีบทบาทชี้นำสังคมด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สมดังปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่ว่า “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม” เฉพาะอย่างยิ่งวิทยาเขตเชียงใหม่ซึ่งได้รับมอบให้เข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินจำนวนแปดร้อยกว่าไร่ ในพื้นที่ตำบลโป่งกุ่ม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จากกระทรวงทรัพยากรสิ่งแวดล้อม จึงเสมือนผู้ธำรงและรังสรรค์ความฝันสู่ความจริงในการนำหลักพุทธธรรมเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ดังที่ได้ประกาศสู่สังคมว่า “จะเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว”

ประวัติผู้เขียน

อาจารย์รุ่งทิพย์ กล้าหาญ

ตำแหน่ง - อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

- อาจารย์พิเศษระดับปริญญาโท สาขาภูมิพัฒนาสังคมยั่งยืน มหาวิทยาลัยแม่โจ้

- อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงใหม่

- อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผลงานทางวิชาการ

- งานวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการเลี้ยงปลาระบบชีววิถีบนฐานคิดเศรษฐกิจพอเพียง ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ปี ๒๕๕๔
- งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบยุงข้าวแบบล้านนา ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปี ๒๕๕๔ ประเภทงานวิจัยร่วมภาครัฐและเอกชน
- งานวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้การจัดการเกษตรชีววิถี ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติปี ๒๕๕๔
- งานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เกษตรอินทรีย์ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติปี ๒๕๕๕
- งานวิจัยเรื่อง การขับเคลื่อนขบวนการพุทธแนวใหม่: สังคมพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชน ได้ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพ (สสส)
- งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาผู้นำที่มีศีลธรรม ได้รับทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ปี ๒๕๕๖
- งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาภาวะผู้นำด้วยกระบวนการจิตตปัญญาศึกษา ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ปี ๒๕๕๖
- งานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เครือข่ายพระสงฆ์พิทักษ์วัฒนธรรม ได้รับทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ปี ๒๕๕๖

- งานวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ทางสังคมองค์กรวัฒนธรรมไทเขิน ได้รับทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ปี ๒๕๕๖
- งานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้บูรณาการพันธกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ปี ๒๕๕๖

กลไกทางพระพุทธศาสนา : การส่งเสริมสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ

พระมหาไกรสร โชติปัญญา (แสนวงศ์)^๑

๑. บทนำ

ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่สร้างคุณประโยชน์แก่ลูกหลาน และประเทศชาติเป็นอันมาก เป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าที่ได้สั่งสมประสบการณ์จากชีวิตของท่าน จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับการยกย่องในสังคม ปัจจุบันประชากรไทยอายุยืนยาวมากขึ้น ผู้สูงอายุซึ่งเป็นประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปเป็นประชากรกลุ่มหนึ่งที่มีจำนวนเพิ่มขึ้น และมีสัดส่วนสูงขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรกลุ่มอื่นจากข้อมูลของประเทศไทย พบว่าประเทศไทยเป็นสังคมผู้สูงอายุแล้วตั้งแต่ปี ๒๕๔๘ ซึ่งมีผู้สูงอายุคิดเป็นประมาณร้อยละ ๑๐.๔๒ และยังคงคาดการณ์ว่า ในอีก ๒๐ ปีข้างหน้า สังคมไทยจะเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged society) โดยพิจารณาจากจำนวนประชากรที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ ๒๐ หรือมีประชากรที่มีอายุ ๖๕ ปี ขึ้นไปเกินกว่าร้อยละ ๑๔ คาดว่าในปี ๒๕๗๑ ประเทศไทยจะมีผู้อายุเกิน ๖๐ ปี ร้อยละ ๒๓.๕๐ โดยในปี ๒๕๕๖ ที่ผ่านมา มีผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ ๑๓.๒๒ ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ ตามคำนิยามขององค์การสหประชาชาติ (UN) ที่กำหนดไว้ว่า ประเทศใดมีประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป สัดส่วนเกินร้อยละ ๑๐ ของประชากรทั้งประเทศ ถือว่าประเทศนั้นได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และจะเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์เมื่อ สัดส่วนประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๒๐ ของประชากรทั้งประเทศ^๒ กล่าวโดยรวมแล้วประเทศไทยจะก้าวจากสังคมผู้สูงอายุ เป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ในเวลา เพียง ๒๐ กว่าปีเท่านั้น ซึ่งถือว่าใช้เวลาสั้น^๓ ในขณะที่กลุ่มประเทศที่เป็นคลื่นระลอกแรกของสังคมผู้สูงอายุซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ใช้เวลาค่อนข้างมาก เช่น ฝรั่งเศส ใช้เวลา ๑๑๕ ปี สวีเดน ๘๕ ปี ออสเตรเลีย ๗๓ ปี สหรัฐอเมริกา ๖๙ ปี ทำให้ประเทศเหล่านี้มีเวลาปรับตัว ปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุอย่างเพียงพอ ขณะที่กลุ่มประเทศที่เป็นคลื่นลูกที่สาม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศกำลังพัฒนา ใช้เวลายาวนานกว่ามาก เช่น ชิลี ในเวลา ๒๗ ปี จีน ๒๖ ปี ไทย ๒๒ ปี สิงคโปร์ ๑๙ ปี ทำให้มีเวลา

^๑วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^๒สรุปผลที่สำคัญการทำงานผู้สูงอายุในประเทศไทย ปี ๒๕๕๖, สำนักงานสถิติแห่งชาติ, หน้า ๔.

^๓สถาบันประชากรศาสตร์, ให้การดูแลให้บริการต่างๆ แก่ผู้สูงอายุ, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖.

เตรียมตัวน้อย ปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นคือความก้าวหน้าทางการแพทย์ และการสาธารณสุข การรักษาพยาบาลด้วยยาที่มีประสิทธิภาพสูง ประกอบกับความรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพการรับรู้ข่าวสารและสภาพสังคมเศรษฐกิจที่มีการพัฒนา ในขณะที่ประชากรกลุ่มวัยทำงานมีอัตราการลงเนื่องจากโรคภัยไข้เจ็บที่สำคัญ โดยเฉพาะนโยบายการคุมกำเนิดประชากรของประเทศไทยในระยะ ๓๐ ปีที่ผ่านมาทำให้อัตราการเจริญพันธุ์ลดลงอย่างรวดเร็ว การลดจำนวนของประชากรวัยเด็กและวัยทำงานซึ่งเป็นกลุ่มคนที่รับภาระในการเลี้ยงดูผู้สูงอายุในขณะที่จำนวนผู้สูงอายุยังคงสูงขึ้นเรื่อยๆ เป็นสิ่งที่คนทั่วไปควรตระหนักและน่าจะเกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมในระยะยาว

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในระยะที่ผ่านมา ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของประชากรในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ขนาดครอบครัวในชุมชนจึงมีขนาดลดลง ส่งผลให้การอยู่ร่วมกันแบบครอบครัวขยาย คือ ปู่ย่าตายาย พ่อแม่ลูกอยู่ร่วมกัน ในครอบครัวมีแนวโน้มลดลง การศึกษาระบบใหม่ที่มีการแข่งขันในการส่งเด็กไปโรงเรียน ตั้งแต่อายุยังน้อย และความจำเป็นที่สมาชิกบางคนในครอบครัวต้องเคลื่อนย้ายเพื่อไปประกอบอาชีพอื่นนอกชุมชน ทำให้คนรุ่นหลังไม่มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับผู้สูงอายุเหมือนในอดีต ความต้องการพึ่งพาระหว่างคนรุ่นต่อรุ่นในการถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างคนในครัวเรือนมีน้อยลง ระบบเครือญาติเดิมมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นเริ่มคลายความสัมพันธ์ลง ซึ่งอดีตโครงสร้างครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย ที่ประกอบด้วยคนรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าหรือตายายและลูกหลานอยู่ร่วมกัน มีการประกอบอาชีพพร้อมกัน มีการแบ่งปัน การแบ่งงานอย่างเหมาะสม ผู้สูงอายุซึ่งมีประสบการณ์มีโอกาสถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับคนรุ่นลูกหลาน ทั้งในด้านความเป็นอยู่ การทำมาหากิน การดูแลสุขภาพ ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรมทางศาสนา ปัจจุบันโครงสร้างครอบครัวเริ่มลดขนาดลง รูปแบบการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน เป็นการทำงานนอกหมู่บ้าน ในลักษณะไปแต่เช้ากลับค่ำ ทำให้กิจกรรมที่ต้องทำร่วมกับคนในชุมชนทำได้น้อยลง เวลาที่ใช้ในการอบรมเลี้ยงดูลูกหลานและดูแลพ่อแม่ที่สูงอายุลดน้อยลงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับลูกหลานจึงขาดตอน ระบบเครือญาติเดิมที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นเริ่มคลายความสัมพันธ์^๑

ผู้สูงอายุในชุมชนจำนวนไม่น้อยมีวิถีชีวิตเปลี่ยนไปจากเดิม จากการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายอยู่กับลูกหลานในครัวเรือน เป็นการใช้ชีวิตที่พึ่งพาระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน

^๑สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, โครงการรายงานสุขภาพจิตประจำปี ,(มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔), หน้า ๖๗

เป็นปัจจัยดำรงชีพ ในด้านความสัมพันธ์กับลูกหลาน แบบแผนการเลี้ยงดูแบบสมัยใหม่ทำให้ผู้สูงอายุถูกมองข้าม เพราะขาดความทันสมัยผู้สูงอายุจึงมีเวลาว่างมากขึ้นในขณะเดียวกันการยอมรับนับถือจากลูกหลานก็ลดน้อยลง การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุเป็นการเปลี่ยนแปลงของร่างกายที่เห็นได้ชัด ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายๆอย่าง เช่น พันธุกรรม การดำรงชีวิต การดำเนินชีวิต และสภาพจิตใจด้วย จะเห็นว่าบางคนแม้อายุมากทำไม่จึงดูไม่แก่ แต่บางคนอายุไม่มากทำไม่ดูแก่เกินวัย ทั้งนี้เป็นเพราะองค์ประกอบดังได้กล่าวมา และปัญหาที่พบจากผู้สูงอายุในปัจจุบันคือปัญหาด้านสุขภาพทางจิตใจ ที่มีความเครียดสูงขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกาย มีความเสื่อมของอวัยวะต่างๆ เมื่ออายุมากขึ้น ผิวหน้า กล้ามเนื้อ สายตาแย่ง และผู้สูงอายุประสบกับการสูญเสียในชีวิตมาก อาทิ เกษียณอายุการทำงาน สูญเสียเพื่อจากการเสียชีวิต คู่ครอง ทำให้ผู้สูงอายุต้องปรับตัวมากเมื่อเข้าสู่วัยดังกล่าว อีกทั้งผู้สูงอายุยังประสบปัญหาในเรื่องความวิตกกังวลในการพึ่งลูกหลาน กลัวถูกทอดทิ้ง กลัวภัย กลัวตาย จึงเกิดภาวะซึมเศร้า หงุดหงิด ระวังเอาแต่ใจตนเอง และถ่ายทอดมาทางพฤติกรรมจู้จี้ ขี้บ่น อยู่ไม่เป็นสุข ความจำไม่ค่อยดี ปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมและช่วยเหลือผู้สูงอายุ

ปัจจุบันผู้สูงอายุในแต่ละชุมชนมีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมมากขึ้น เป็นกิจกรรมที่ทำให้ได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสนทนา การดูแลสุขภาพ การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมเพื่อเพิ่มรายได้ กิจกรรมที่เกิดขึ้นบางกิจกรรมเป็นกิจกรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิมของหมู่บ้าน บางกิจกรรมเกิดขึ้นจากการเรียนรู้จากภายนอกจากกลุ่มผู้สูงอายุหมู่บ้านอื่น หรือจากกลุ่มองค์กรอื่นๆ เช่นชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพ ฯลฯ และมีการพัฒนามาเป็นลำดับ ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งในการตอบสนองในการแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุและคนในชุมชน

ในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมของผู้สูงอายุทำให้มีองค์กรและหน่วยงานทั้งในและนอกพื้นที่ให้ความสนใจ แต่อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่เกิดขึ้นมักเป็นกิจกรรมที่พบเห็นได้โดยทั่วไปในชุมชนต่างๆ บางโครงการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐให้ก่อตั้งเพื่อตอบสนองนโยบายในภาครัฐเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะพื้นที่ จึงเป็นไปได้ว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นอาจไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของผู้สูงอายุ ในขณะเดียวกันชุมชนก็มีกลไกทางพระพุทธศาสนาของชุมชน เช่น หลักธรรม ความเชื่อ ค่านิยม แบบแผน กิจกรรมประเพณีวัฒนธรรม และหลักการดำเนินชีวิตทางพระพุทธศาสนา ที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนได้ รวมทั้งชุมชนยังมีการรวมกลุ่มต่างๆ ที่มีวิธีการในการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้มีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีจารีตประเพณี ระบบ

กฎเกณฑ์และพิธีต่างๆ เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ยึดถือปฏิบัติอย่างสันติ ตลอดจนมีวิถีทางในการส่งเสริมและช่วยเหลือพึ่งพา มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลและสมานสามัคคี และมีพลังสร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหาในชุมชนโดยผู้สูงอายุเอง

๒. เมื่อก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ จะเกิดอะไร และอย่างไร ต่อผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุจัดว่าอยู่ในช่วงสุดท้ายของชีวิต ซึ่งจะเป็นช่วงระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงของชีวิต จากชีวิตที่มีคุณค่าหรือชีวิตที่มีความน่ายินดี ไปสู่ชีวิตที่จะต้องมีการพลัดพรากตายจากกัน ไม่สามารถใช้ประสิทธิภาพทางร่างกายได้อย่างเต็มที่ จึงทำให้คนบางคนมองหรือคิดว่าผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีความเศร้าใจ สามารถติดโรคได้ง่าย สุขภาพร่างกายไม่แข็งแรง ฉะนั้นระยะเวลาเริ่มต้นของผู้สูงอายุจึงมักจะเริ่มเมื่ออายุ ๖๐ ปี อย่างไรก็ตามบุคคลที่อายุ ๖๐ ปีก็ยังไม่สามารถตัดสินได้ว่าบุคคลผู้นั้นได้ก้าวเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ เพราะขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้สภาพชีวิตและการรักษาสุขภาพอนามัยทางการแพทย์ดีกว่าสมัยก่อนมาก ทำให้คนบางคนเป็นผู้สูงอายุเมื่ออายุ ๖๕ ปี บางคนจะเริ่มก็ต่อเมื่ออายุ ๗๐ ปี จากการศึกษาค้นคว้าในเรื่องช่วงชีวิตของคนนั้น พบว่า คนในสมัยก่อนมีช่วงอายุที่สั้นกว่าในสมัยปัจจุบัน ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการรักษาสุขภาพอนามัยก็เป็นได้ กล่าวคือ ในสมัยกรุงโรม ผู้คนมีอายุเฉลี่ย ๒๓ ปี ครั้นมาถึงปี ค.ศ. ๑๘๕๐ จะมีอายุเฉลี่ย ๔๐ ปี และในปี ค.ศ. ๑๙๔๐ อายุคนเฉลี่ย ๔๙.๒ ปี ค.ศ. ๑๙๕๔ จะมีอายุเฉลี่ย ๖๙.๖ ปี สำหรับปี ค.ศ. ๑๙๖๐ - ๑๙๖๕ มีอายุเฉลี่ยเท่ากับ ๖๕ ปี ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า จากสภาพทางการแพทย์ที่ก้าวหน้าขึ้นมาก ทำให้ช่วงชีวิตของผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น และการที่มีอายุยืนมากขึ้นเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ คือ

พันธุกรรม เรื่องของพันธุกรรมพบว่า ถ้าบรรพบุรุษมีอายุยืน บุคคลรุ่นต่อมาก็มีอายุยืนตามไปด้วย

เพศ โดยทั่วไป เพศหญิงจะมีอายุยืนมากกว่าเพศชาย เพราะเพศหญิงจะมีชีวิตที่ไม่โลดโผนเช่นเดียวกับเพศชาย

เชื้อชาติ คนผิวขาวมักมีแนวโน้มอายุยืนกว่าผิวไม่ขาว คือ หญิงผิวขาวจะมีอายุเฉลี่ย ๗๓.๖ ปี ชายผิวขาวจะเฉลี่ย ๖๗.๔ ปี แต่หญิงผิวไม่ขาวเฉลี่ย ๖๕.๘ ปี ส่วนชายผิวไม่ขาวจะเฉลี่ย ๖๑.๐ ปี

สภาพแวดล้อม ของแต่ละบุคคลจะมีผลต่อช่วงอายุยืนของบุคคลเป็นอันมาก เช่น คนที่อยู่ในชนบทกับคนอยู่ในกรุง เป็นต้น

รูปแบบของครอบครัว ลักษณะรูปแบบของครอบครัวของผู้สูงอายุก็จะมีผลต่อการมีชีวิตของผู้สูงอายุไม่น้อย จากการศึกษาพบว่า อัตราการตายของคนที่อยู่คนเดียว หรือครอบครัวที่มีการหย่าร้างจะมีการตายมากกว่าอยู่ในครอบครัว และมักพบเพศชายมีการตายมากกว่าเพศหญิง

ระดับการศึกษา จากการศึกษาพบว่า คนที่มีการศึกษาสูงย่อมจะมีอายุยืนกว่าคนที่มีการศึกษาต่ำ เพราะความรู้จักวิธีการรักษาสุขภาพตนได้เป็นอย่างดี^๑

นอกจากนี้การปฏิบัติธรรมยังมีส่วนช่วยส่งเสริมให้อายุยืนขึ้นเช่นกัน ดังปรากฏในจก กวตติสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๑ ตอนท้ายของพระสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายเจริญสติปัฏฐานและทรงย้ำให้ภิกษุมีบุญและมีธรรมเป็นที่พึ่งและให้ถือเอาสติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมที่พึ่ง เพราะเมื่อถือเอาสติปัฏฐานเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ก็จะถึงความเจริญ ด้วยความเจริญ ๕ อย่าง คือ

๑. จะมีอายุยืน ถึง ๑ กัปป์ ถ้าต้องการมีอายุยืนก็ให้เจริญอิทธิบาท
๒. ปทานสังขาร คือ การเจริญอิทธิบาทที่เป็นไปในเจโตสมาธิ คือ เป็นไปในทางสมาธิสมาบัติ
๓. เจริญด้วยวรรณะ หมายถึง มีศีลมีธรรมดี
๔. สุข หมายถึง สุขในฉาน ๔
๕. โภคะ หมายถึง เจริญพรหมวิหาร ๔ ถึงขั้นอัปปมัญญา เรียกว่า เจริญด้วยโภคะ^๒

เป็นความเจริญที่ว่าในแต่ละช่วงชีวิตของมนุษย์จะต้องมีลักษณะเฉพาะเป็นของตัวเอง ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในผู้สูงอายุจะมีลักษณะเฉพาะ ลักษณะดังกล่าวจะประกอบไปด้วยลักษณะที่ไม่น่าชื่นชมเท่าใดนัก เป็นระยะเวลาของการเสื่อมถอยของร่างกาย เป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาวะทางจิตใจ ซึ่งลักษณะของผู้สูงอายุตามหลักพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ร่างกายของมนุษย์ไม่ว่าเด็กหรือแก่ประกอบด้วยธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นองค์ประกอบหลัก นอกจากนั้นยังมีองค์ประกอบอื่นๆ อีก ดังปรากฏในหนังสือพุทธธรรมที่ได้กล่าวไว้ว่า ร่างกายของมนุษย์เราแท้ที่จริงประกอบด้วยชั้นทั้ง ๕ ชั้น กล่าวคือ

๑. รูป ได้แก่ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมต่างๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น

^๑พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, จิตวิทยาครอบครัว, (กรุงเทพฯ, ๒๕๓๖), หน้า ๔๓๐- ๔๓๑.

^๒วศิน อินทสระ, เพื่อสุขภาพจิตดี, (กรุงเทพฯ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๑.

๒. เวทนา ได้แก่ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ

๓. สัญญา ได้แก่ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้

๔. สังขาร ได้แก่องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งทำให้จิตตีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ ประจุแปรการตรึงตรองนึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกาย วาจา ให้เป็นไปต่างๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นต้น เรียกกรรมง่ายๆ ว่า เครื่องปรุงของจิต เครื่องปรุงความคิด หรือเครื่องปรุงของกรรม

๕. วิญญาณ ได้แก่ความรู้แจ้งทางอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การร่ำรส การสัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ^๑

จากลักษณะการเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุจึงพบว่าผู้สูงอายุประสบปัญหาทั้งด้านร่างกายและจิตใจ และยังพบว่าปัญหาด้านสุขภาพจิตเป็นปัญหาที่สำคัญในการส่งเสริมดูแลผู้สูงอายุ ดังนี้

๑. ความวิตกกังวล กลัวว่าจะต้องพึ่งลูกหลาน มักแสดงออกเด่นชัดเป็นความกลัวขาดความเชื่อมั่น นอนไม่หลับ กลัวถูกทอดทิ้ง กลัวภัย กลัวขาดความสามารถ กลัวตาย กลัวไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลจากลูกหลาน ผู้สูงอายุมักกลัวไปต่างๆ นานา อาจแสดงออกทั้งทางอารมณ์ไม่สบายใจ และออกทางกาย เช่น ใจสั่น แขนหน้าอก หายใจไม่อิ่ม ทำให้อ่อนเพลีย ไม่มีแรง เป็นลมง่าย หายใจไม่ออก เบื่ออาหาร เป็นต้น

การแก้ไข ควรแก้ที่ความคิดของตนเอง พยายามมองในแง่ความเป็นจริง มากกว่าคิดไปล่วงหน้า ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ คาดคะเนอนาคตในทางที่ดีมากกว่าจะจินตนาการแต่ในแง่ร้าย รู้สาเหตุเรื่องที่ทำให้กังวล แก้ปัญหานั้นโดยตรง การทำใจให้สงบโดยวิธีทางพุทธศาสนา จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งถ้าผู้สูงอายุหมั่นศึกษาธรรมะ ไหว้พระ ฟังสมาธิ จะช่วยให้จิตใจสงบมากขึ้น

๒. การเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ ผู้สูงอายุบางคนซึมเศร้า หงุดหงิด ระวัง เอาแต่ใจตนเอง ทำให้รู้สึกว่าเป็นการสูญเสียทางใจ หมดกำลังใจ นอนไม่หลับ เป็นต้น ผู้สูงอายุที่มีปัญหานอนไม่หลับ มักชอบตื่นกลางดึก ตื่นเช้ากว่าปกติ ตื่นแล้วหลับต่อไม่ได้ หรือเป็น

^๑พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพฯ, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕.

ตั้งแต่เข้านอน นอนหลับยากกว่าปกติ โดยทั่วไปในวัยสูงอายุ มักต้องการเวลานอนน้อยลง จากการเปลี่ยนแปลงของสรีระวิทยา ทำให้นอนหลับน้อยลง ตื่นเช้ากว่าปกติ แต่ผู้สูงอายุ บางท่านอาจกังวลมาก ทำให้ปัญหาเพิ่มมากขึ้น และผู้สูงอายุมักมีปัญหาสุขภาพอื่น ๆ อาทิ ปวดเข่า ปวดท้อง ทำให้เป็นสาเหตุของการนอนไม่หลับด้วย รวมถึงโรคซึมเศร้าถือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ที่พบบ่อย เพราะวัยสูงอายุจะพบความสูญเสียได้บ่อย ผู้สูงอายุที่มีโรคซึมเศร้า ส่วนใหญ่จะมีอาการทางอารมณ์ เช่น เบื่อหน่าย ท้อแท้ หงุดหงิดง่าย ใจคอไม่ดี เบื่อความสนใจในกิจกรรมที่เคยชอบ พุดง่าย ๆ คือ เซ็ง นอกจากนี้อาจจะมึนนอนไม่หลับ เบื่ออาหาร ไม่มีสมาธิ ผู้สูงอายุบางท่านจะบ่นว่าความจำแย่ง ซึ่งจริงๆ แล้วไม่ใช่โรคสมองเสื่อมแต่เป็นจากสมาธิไม่ดี ทำให้ลืมง่ายมากกว่า ถ้าซึมเศร้ามากๆ อาจมีความคิดอยากตาย ต้องการทำร้ายตนเองซึ่งเป็นภาวะเร่งด่วนมาก ต้องรีบให้ความช่วยเหลือ

๓. การเปลี่ยนแปลงทางความคิด ผู้สูงอายุมักจะคิดซ้ำซาก ลังเล ระวัง หมกมุ่น เรื่องของตัวเอง และเรื่องในอดีต จะคิดเรื่องในอดีตด้วยความเสียใจ เสียหาย ที่ปล่อยเวลาที่ผ่านมาให้เปล่าประโยชน์ และคิดถึงปัจจุบันด้วยความหวาดกลัว กลัวถูกทอดทิ้ง กลัวถูกเขารังเกียจ

๔. พฤติกรรม มักเอาแต่ใจตัวเอง จู้จี้ ขี้บ่น อยู่ไม่สุข ชอบบ่นเรื่องคนอื่น หรืออาจมีปัญหาทางเพศ ในสังคมไทย มักไม่พูดถึงเรื่องเพศ แท้จริงเรื่องเพศในผู้สูงอายุ อาจพบได้บ่อยกว่าที่คิดในผู้ชายความต้องการทางเพศจะมีอยู่ได้ตลอด อาจพบได้ในวัยสูงอายุ กว่าที่คาดคิด แต่ในเพศหญิง อาจไม่พบมีความต้องการทางเพศแล้ว อาจทำให้เกิดปัญหาขึ้นระหว่างคู่สมรส เราควรตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวไว้ไม่ควรอับอาย หรือถือว่าเป็นเรื่องผิดปกติ ควรเห็นใจ เข้าใจ ปัญหาดังกล่าว ถ้าท่านผู้สูงอายุ เกิดปัญหาขึ้น ควรปรึกษาแพทย์ เพื่อขอความช่วยเหลือต่อไป

๕. ความจำ มักจำปัจจุบันไม่ค่อยได้ และชอบย้าคำถามซ้ำๆ กับคนที่คุยด้วย ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย บางรายจำผิดพลาดจนกลายเป็นพูดเท็จ เป็นภาวะที่เรียกว่าสมองเสื่อมเป็นธรรมดาที่ผู้สูงอายุจะมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องความจำ อาทิ ลืมง่าย ต้องพูดซ้ำๆ ถามซ้ำๆ จำเหตุการณ์ใหม่ๆ ได้ไม่ดี จำเหตุการณ์ในอดีตได้แม่น แต่ถ้าไม่รบกวนชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุถือว่าไม่ผิดปกติ แต่ใน ผู้สูงอายุที่มีโรคสมองเสื่อม การสูญเสียความจำจะรุนแรงมากจนมีผลในชีวิตประจำวัน การช่วยเหลือตนเองแย่งลง มีปัญหาในการดูแลช่วยเหลือตนเองไม่ได้ จำต้องให้คำปรึกษาหรือรักษาจากแพทย์ ในผู้สูงอายุที่ลืมง่าย อาจหาวิธีต่างๆ มาช่วยเตือนความจำ อาทิ สมุดบันทึก จัดสิ่งของให้เป็นระเบียบ ลูกหลานควรให้ความเชื่อมั่น เข้าใจ และให้ความช่วยเหลือ จัดกิจวัตรประจำวันให้ตรงเวลา เตือนถึงวัน

เดือนปี ช่วยเตือนความจำอื่นๆ แต่ถ้าอาการรุนแรงมาก นอกจากหลงลืมมีอาการทางจิต พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงมาก ควรปรึกษาแพทย์

๖. โรคจิต ความพิการทางสมอง มีการเสื่อมของสมอง ในกรณีที่เสื่อมน้อย เป็นไม่มากไม่ต้องนอนพักรักษาตัว ซึ่งสาเหตุของสุขภาพจิตเสื่อมแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล แต่ถ้าจะกล่าวโดยทั่วไป ส่วนใหญ่ที่ทำให้สุขภาพจิตเสื่อม อยู่ที่การไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ เมื่อปรับไม่ได้ก็เกิดความเครียดขึ้น จากการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุไทยมีปัญหาในชีวิตประจำวันมากมายหลายอย่าง แต่พอจะประมวลรวมกันได้ว่า มีปัญหาหลักอยู่ ๓ ประการคือ

๑. ปัญหาเรื่องสุขภาพกายที่มีความเสื่อมไปตามอายุขัย ทำให้สมรรถภาพต่างๆ ของร่างกายที่เคยดี - เคยเก่ง - เคยรวดเร็ว ลดลง ไม่สามารถดำเนินได้ดีเท่าหนุ่มหรือเท่าเดิม หู - ตา เสื่อมลง - ความคล่องแคล่ว - การตัดสินใจลดลง แกรมเพิ่มความหลงลืมขึ้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้ความเป็นเลิศในอดีตกลายเป็นความเป็นรอง ผลก็คือทำให้จิตใจไหวหวั่น ได้รับความกระทบกระเทือนพอสมควร ข้างซ้ายไม่มีทางจะไปร้องเรียนเอากับใครได้

๒. ปัญหาเรื่องการเงินหรือสถานภาพทางเศรษฐกิจ โดยทั่วไปจะลดลง เพราะต้องเกษียณจากการงาน เงินเดือนค่อยลดลง หรือแม้จะไม่ต้องเกษียณอายุการงาน เพราะมีกิจการเป็นของตนเอง ผลงานก็จะลดต่ำลง เพราะสภาพร่างกายลดความแข็งแรง จะเห็นได้จากผู้มีอาชีพเกษตรกรรม อายุมากเข้าก็ทำไม่ไหว ทำให้รายได้ตกต่ำลง เพราะสภาพร่างกายลดความแข็งแรงลง ผู้ใดมีเงินออมเก็บไว้มากพอก็ดีไป ผู้สูงอายุได้ไม่ได้สะสมเงินออมไว้จะเกิดปัญหา ยิ่งค่าครองชีพสูงขึ้น ยิ่งลำบาก บางที่ต้องอาศัยเงินทองจากบุตรหลาน ทำให้ความภาคภูมิใจลดต่ำลง ปะเหมาะเคราะห์ร้าย บุตรไม่ดีอย่างใจ ยิ่งซ้ำร้ายเข้าไปอีก เรื่องอย่างนี้สมอยู่ในอก - ในจิต ทำให้สุขภาพจิตเสื่อมลงได้มาก

๓. ปัญหาทางสังคม ยิ่งผู้สูงอายุใดเคยมีบทบาทในสังคมสูง เช่น เป็นข้าราชการระดับสูง มีอำนาจวาสนาคณันบหน้าถือตาล้อมหน้าล้อมหลัง เมื่อสูงอายุ เกษียณอายุการงานออกมาเป็นคนธรรมดา จะยังมีปัญหาทางสุขภาพจิตมากกว่าคนธรรมดา ประกอบกับสังคมสมัยใหม่ สิ่งแวดล้อมใหม่ คนรุ่นใหม่ มีความรู้เฉลียวฉลาดมากขึ้น มองคนสูงอายุเป็นไดโนเสาร์เต่าล้านปี ผู้สูงอายุไม่สภารมณในสถานภาพทางสังคมอย่างใด ก็ไม่มีอำนาจในการต่อรองทางสังคมได้ สิ่งเหล่านี้เป็นผลต่อจิตใจค่อนข้างมาก

นอกจากปัญหาหลักๆ ๓ ประการนี้แล้ว ยังมีปัญหาปลีกย่อยในแต่ละบุคคลซึ่งแตกต่างกันไปอีกมาก ผลของปัญหาเหล่านี้จะกระทบจิตใจของผู้สูงอายุ ทำให้เกิดความเครียด

เป็นธรรมดา มนุษย์ทุกคนต้องมีปัญหา ต้องมีความเครียด ไม่มีใครไม่มีปัญหาอยู่ที่ว่า แต่ละคนจะปรับตัวสู่ความเครียดนั้นอย่างไร

ถ้าปรับตัวได้ ร่างกายและจิตใจก็อยู่ในสภาพปกติ ผู้ใดปรับตัวไม่ได้ก็จะเกิดภาวะสุขภาพจิตเสื่อมเกิดขึ้น เสื่อมมากขึ้นก็กลายเป็นโรคประสาทมากขึ้นไปอีกก็เป็นโรคจิตในผู้สูงอายุได้^๑

๓. กลไกทางพระพุทธศาสนาที่อาจมองข้าม : คุณค่าที่ส่งผลต่อสุขภาพจิต

กลไกทางพระพุทธศาสนา คือองค์ประกอบทางพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วย โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ หลักพุทธธรรม ประเพณีท้องถิ่น เช่น ประเพณีสลากย้อม ประเพณีปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น พิธีกรรมความเชื่อ ได้แก่ งานศพ ขึ้นบ้านใหม่ สืบชาติ เป็นต้น ค่านิยม ทศนคติ ที่ชุมชนยอมรับและปฏิบัติตามเพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เกิดคุณค่าของการมีสุขภาพทางจิตที่ ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้

การที่ผู้สูงอายุซึ่งเป็นคนส่วนหนึ่งของชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา วิธีการผลิตและแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชนนั้น มีบางสิ่งที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และมีการช่วยเหลือกันภายใต้บริบทชุมชน นั่นคือมีกลไกทางพระพุทธศาสนาในชุมชน ในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน ภายใต้กิจกรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๓.๑ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

๑) การไหว้พระสวดมนต์เป็นประจำทุกวัน

พุทธศาสนิกชนผู้มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธศาสนา ก่อนจะออกจากบ้าน และก่อนเข้านอนนิยมสวดมนต์เพื่อให้จิตใจสงบ เพราะการสวดมนต์เป็นการสรรเสริญคุณพระศรีรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ บทสวดมนต์ นำมาจากพระสูตรต่างๆ ในพระไตรปิฎกบ้าง นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาแต่งขึ้นบ้างเพื่อใช้สวดในโอกาสต่างๆ เป็นอุบายฝึกจิต และฝึกสมาธิได้เป็นอย่างดี เพราะขณะสวดมนต์จิตของผู้สวดจะต้องจดจ่ออยู่ที่บทสวด จึงจะสวดได้ถูกต้อง ถ้าจิตฟุ้งซ่านแล้ว ก็จะไม่สวดติดบ่วงๆ ผู้ที่สวดมนต์เป็นประจำ จะได้รับอานิสงส์ต่างๆ เช่น ตัดความกังวลได้ เพราะขณะสวดจิต

^๑แพทย์หญิงศรีประภา ชัยสินธพ, สภาพจิตใจของผู้สูงอายุ, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๖

ระลึกถึงแต่บทสวด ปล่อยวางความคิดอย่างอื่นเสียได้ ได้เจริญพุทธานุสสติ เพราะขณะ สวดจิตระลึกถึงพระพุทธรูป และคำสั่งสอนของพระพุทธรองค์ และจิตเป็นสมาธิมั่นคง จิตจะแน่วแน้อยู่ในอารมณ์เดียว เมื่อสวดเป็นประจำจะทำให้เป็นคนมีจิตมั่นคง เป็นต้น

๒) การทำบุญใส่บาตรประจำวัน

การทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์เวลาเช้าประจำวัน นับเป็นส่วนหนึ่งที่ได้ช่วยกันสืบ ต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ และกิจกรรมการทำบุญใส่บาตรยังเป็นการให้ทานที่ ฝึกการคลายความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว ความโลภในจิตใจมนุษย์ ส่งผลให้เกิดความ ใส สว่าง สะอาดของจิตใจขึ้นมา

๓) การเข้าวัดวันธรรมสวนะ

พุทธศาสนิกชนสามารถปฏิบัติศาสนกิจในวันธรรมสวนะ คือ วันกำหนดประชุม ฟังธรรมของพุทธบริษัท ที่เรียกเป็นคำสามัญโดยทั่วไปว่า “วันพระ” เป็น ประเพณีนิยม ของพุทธบริษัทที่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล โดยถือว่าเป็นการฟังธรรม ตามกาลที่กำหนดเป็นประจำไว้ ย่อมก่อให้เกิดสติปัญญา และสิริมงคลแก่ผู้ฟัง อย่างน้อยได้ รับธรรมสวนานิสงส์อยู่แล้ว วันกำหนดฟังธรรมนี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในเดือนหนึ่งๆ ทั้งข้างขึ้น และข้างแรม ของทุกเดือน วันทั้ง ๔ นี้ ถือกันว่าเป็นวันกำหนดประชุมฟังธรรม โดยปกติ นับกิจกรรมนี้เป็นการมีส่วนร่วมในการพบปะซึ่งกันและกัน เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเวทีสาธารณะในการส่งเสริมสุขภาพจิตอย่างเป็นรูปธรรม

๔) การรักษาศีล

การรักษาศีล ความประพฤติดี หรือประพฤติชอบ ทางกายและวาจา การรักษา กายวาจาให้เรียบร้อย เป็นพื้นฐานของการทำความดีทุกอย่าง บุคคลควรได้มีการปฏิบัติ ควบคู่กับการรักษาศีล ด้วยเหตุว่าผู้มีศีลย่อมเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมต่างๆ จนนำไปและเป็นแนวทางแห่งการทำความดี และจรจรโลงชีวิต ส่งเสริมให้เกิดความสงบสุข การประพฤติ ปฏิบัติที่เป็นคุณงามความดี เพื่อความสงบสุขของตนเองและสังคม ได้แก่ ศีล ๕ (เบญจศีล) และธรรม ๕ (เบญจธรรม)

๓.๒ ประเพณีท้องถิ่นทางพระพุทธศาสนา

นับจากอดีต ชีวิตของชาวล้านนาผูกพันอยู่กับพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้จากการ ดำเนินชีวิต และสถาบันทางศาสนาในชุมชน รวมทั้งระบบหัววัด ซึ่งมีการรวมกลุ่มของวัด ต่างๆ ไม่ว่าจะใกล้หรือไกลกัน และคนในชุมชนชักชวนคนอีกชุมชนหนึ่งมาทำบุญที่วัดของ ตนเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กัน ขณะที่พุทธศาสนามีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตของคนเมือง

อย่างลึกซึ้ง แต่ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีปู่ยาและผีเสื้อเมือง ผีเจ้าเมืองก็มีปะปนอยู่ จนแยกกันไม่ออก คนในท้องถิ่นสามารถนำทั้งสองมาผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืน ในงานพิธีและประเพณีต่างๆ ซึ่งจะพบได้ในปัจจุบัน ประเพณีและงานพิธีที่สำคัญในรอบปีของชาวล้านนามีอยู่มากมาย อาทิ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยโคมลอยโชมต พิธีเลี้ยงผีปู่และย่า ประเพณีการทำบุญสลากภัตต์ เป็นต้น

ประเพณี หมายถึงความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทัศนคติ ศีลธรรม ระเบียบแบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่างๆ ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่างๆ ที่กระทำกันมาในอดีต ลักษณะสำคัญของประเพณี คือเป็นสิ่งที่เชื่อถือปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบทอดกันมาและมีอิทธิพลจนถึงปัจจุบัน ความสำคัญของประเพณีมีดังนี้

๑. ประเพณีเป็นกฎเกณฑ์หรือแบบแผนที่สังคมกำหนดขึ้นใช้ร่วมกันในหมู่สมาชิก ประเพณี จึงเป็นเครื่องหมายบอกความเป็นพวกเดียวกันของพวกที่ยึดถือในประเพณีเดียวกัน

๒. ประเพณีจัดว่าเป็นวัฒนธรรมประจำชาติหรือเป็นเอกลักษณ์ของสังคม แสดงว่าสังคมนั้นมีความเจริญมาตั้งแต่อดีต หรือมีลักษณะของตนมาเป็นเวลานาน ดังนั้นการมีประเพณี เป็นของตนเองจึงนับเป็นความภาคภูมิใจอย่างยิ่ง

๓. ประเพณีมีส่วนสนับสนุนให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง

๔. ประเพณีเป็นสิ่งเชื่อมโยงให้คนในสังคมมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๕. ประเพณีเป็นรากฐานของกฎหมายของประเทศ

ประเพณีท้องถิ่นล้านนา ประกอบด้วยประเพณีที่สำคัญต่างๆ ในแง่ของปรัชญา ความเชื่อ อุดมคติ ของชาวล้านนา ที่เป็นสิ่งที่มาแต่โบราณ สืบทอดต่อกันมาชั่วลูกชั่วหลาน ซึ่งมีประเพณีที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๑) ประเพณีสืบชะตา ความเชื่อแต่โบราณว่า การเกิดเมืองหรือการสร้างเมืองนั้นสร้างตามฤกษ์ยามที่เป็นมงคลตบะเดชะ เหมือนกับการเกิดของประชาชนที่มีความสุข ความเจริญ ความสุข ความสมหวัง และบางครั้งก็เสื่อมโทรมอับเฉาเศร้าหมอง นานปีการเมื่อประสบปัญหาเหล่านี้ ชาวล้านนาไทยมีความเชื่อว่า หากได้ทำบุญสืบชะตาจะช่วยให้ทุกสิ่งทุกอย่างดีขึ้น เหมือนเดิมหรือดีกว่าเดิม จึงปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านาน การสืบชะตา ได้แก่ การสืบชะตาการเกิด สืบอายุ สืบชีวิต ให้ยืนยาวออกไปนานเท่านั้น ผู้ใดปรารถนา

จะมีอายุยืนควรประกอบพิธีสืบชะตาเป็นประจำทุกปี พิธีสืบชะตาปรีศนาธรรมของคนล้านนา ในวิถีชีวิตของคนล้านนาไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ มีพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย คนล้านนาในสมัยโบราณมีความเชื่อมั่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจนฝังรากลึก มองเห็นสิ่งต่างๆ ในร่มเงาของวัดวาอาราม เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เวลาเดินเข้าวัดจะไม่ยอมสวมรองเท้าเพราะถือว่าเป็นการอยู่ที่สูง ขาดความเคารพ แต่โดยแท้จริงคนโบราณต้องการให้เท้าได้สัมผัสกับดินทรายในวัดหรือที่เรียกว่า “ช่วงแก้วตั้งสาม” เพื่อให้ได้กลิ่นโอแห่งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ซึมซับเข้าไปในร่างกายจิตใจนั่นเอง เวลาเดินไปจะไม่ยอมเหยียบเงาพระธาตุเจดีย์ เงาพระภิกษุสามเณรถือว่าเป็นบาป เมื่อพบพระสงฆ์กลางทางจะนั่งยองๆ ถ้าไม่ยกมือไหว้ก็จะรอให้พระผ่านไปก่อน บางคนซึ่งจักรยานก็จะลงจากจักรยาน สวมหมวก กางร่มก็จะถอดหมวกพับร่มเสีย จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของชาวล้านนาโบราณให้ความเคารพนับถือพระสงฆ์สามเณร มีความเคารพยำเกรงต่อวัดวาอาราม เจดีย์สถานอย่างมาก เพราะฉะนั้นพิธีกรรมต่างๆ ที่สำคัญในการประกอบพิธีและให้พระภิกษุสามเณร อาจารย์ (มักคทายก) ให้คำปรึกษา เป็นผู้จัดการทำให้ความผูกพันระหว่างบ้านกับวัด ชาวล้านนาบ้านกับชาววัดจึงแน่นแฟ้นไม่เสื่อมคลาย

๒) ประเพณีสงกรานต์ (ปีใหม่เมือง) เทศกาลสงกรานต์ถือเป็นประเพณีวันขึ้นปีใหม่ทางไทยมาแต่โบราณ เป็นประเพณีที่งดงาม อ่อนโยน เอื้ออาทร และเต็มไปด้วยบรรยากาศของความกตัญญู ความสนุกสนาน ความอบอุ่น และการให้เกียรติเคารพซึ่งกันและกัน สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นไทยได้อย่างชัดเจน โดยใช้น้ำเป็นการเชื่อมสัมพันธ์มิตร ปัจจุบันสงกรานต์ตรงกับวันที่ ๑๓, ๑๔ และ ๑๕ เมษายนของทุกปี ซึ่งรัฐบาลได้ประกาศให้เป็นวันหยุดราชการต่อเนื่องกัน เพื่อให้ประชาชนที่ทำงานในต่างท้องที่ได้กลับไปเยี่ยมถิ่นฐานของตน เพื่อร่วมทำบุญ เยี่ยมเยียนบุพการีและสนุกสนานกับครอบครัว เพื่อนฝูง สงกรานต์ปีใหม่ แม้เราจะนับวันที่ ๑ มกราคมของทุกปีเป็นวันขึ้นปีใหม่แบบสากลนิยมตามที่กล่าวมาแต่ด้วยลักษณะพิเศษที่คนในชุมชนได้ถือปฏิบัติสืบเนื่องมาแต่โบราณไม่ว่าจะเป็นการทำบุญทำทาน การอุทิศส่วนกุศลแต่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ การสรงน้ำพระ การรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ การเล่นสาดน้ำ และการละเล่นรื่นเริงต่างๆ ล้วนทำให้ชาวไทยส่วนใหญ่ยังถือประเพณีสงกรานต์เป็นปีใหม่แบบไทยๆ ที่เป็นเทศกาลแห่งความเอื้ออาทร เกื้อกูลผูกพันซึ่งกันและกัน

๓) ประเพณีแห่ครัวทาน งานแห่ครัวทาน เป็นกิจกรรมเก่าแก่ของล้านนา เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมทางศาสนา คือการที่ศรัทธาชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มบุคคล เพื่อนำเอาเครื่องไทยทานที่จัดทำขึ้นไปถวายแก่พระสงฆ์ในงาน พอยหลวง (อ่าน

“ปอยหลวง”) คือ งานฉลองถาวรวัตถุในวัดนั้น เช่น งานประเพณีฉลองสมโภช โบสถ์ วิหาร กุฏิ หรือถาวรวัตถุที่สำคัญของพุทธศาสนา ถ้าวัดบุคคลที่ได้ร่วมการแห่ครวทาน นี้ จะได้รับอานิสงส์เป็นอันมาก “ปอยหลวง” เป็นประเพณีหนึ่งในภาคเหนือโดยเฉพาะ คนเมืองล้านนาเราประเพณีปอยหลวงจัดขึ้นเป็นการเฉลิมฉลองถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา งานที่จัดเป็นงานใหญ่โต เช่น ฉลองวิหาร ฉลองอุโบสถ กุฏิ กำแพง เจดีย์ ศาลา การเปรียญ ฯลฯ เป็นต้น “ปอยหลวง” จะจัดงานหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วคนว่างงานประกอบอาชีพในเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมิถุนายนทางเหนือเราก็จะเป็นหน้าแล้งซึ่งเหมาะกับอากาศด้วย เมื่อใดที่วัดหนึ่งได้ก่อสร้างถาวรวัตถุ ดังกล่าว เสร็จเรียบร้อยแล้วพร้อมที่จะใช้การได้แล้ว อาทิ วิหารกัณฑ์ โบสถ์กัณฑ์ ฯลฯ คณะศรัทธามีกรรมการวัดพร้อมด้วยเจ้าอาวาส ก็จะกำหนดวันทำบุญเฉลิมฉลองมอถาวรวัตถุนั้นให้เป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนา โดยประชุมปรึกษาหารือกัน กำหนดวัน “ปอยหลวง” กำหนด วันแห่ครวทาน วันมหรสพจะมีมากน้อยสุดแล้วแต่กำลังทุนทรัพย์ของศรัทธาและของ

๔) ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ สู่ขวัญ หรือ สู่ขวัญ หมายถึงพิธีเลี้ยงอาหารแก่ขวัญ ซึ่งการสู่ขวัญของชาวล้านนา คือพิธีกรรมที่ตรงกับการเรียกขวัญของคนในไทยภาคกลาง และมีข้อปลีกย่อยที่ต่างกันไม่มากนัก การสู่ขวัญนี้อาจเรียกว่า “สู่เข้าเอาขวัญ เรียกขวัญ (อ่าน “เฮียขวัญ”) หรือร้องขวัญ (อ่าน “ฮ้องขวัญ”) คือ ป้อนอาหารเพื่อเชิญขวัญให้คืนสู่ตนตัวของบุคคลซึ่งป่วยเรื้อรังมีเหตุเสียใจหรือหมดกำลังใจอย่างรุนแรง หรือเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ใหม่ โดยกล่าวกันว่าขวัญของบุคคลดังกล่าวได้เทลิตไปจากตัวตน จึงต้องทำพิธีเรียกและปลอบประโลมขวัญนั้นให้กลับคืนสู่บุคคลตามเดิม การสู่ขวัญ หรือสู่พระขวัญ หรือสู่พระขวัญ เป็นประเพณีของชาวล้านนาไทยมาแต่โบราณกาล ทางภาคกลางนิยมเรียกว่า การรับขวัญคนที่เดินทางไกลไปต่างถิ่นเป็นเวลานาน บางทีก็ประสบความสำเร็จน้อยยาก ในการเดินทาง มีความคิดถึงบ้าน หรือต้องเผชิญกับเหตุการณ์ที่ทำให้ตกใจและเสียขวัญ เมื่อกลับมาถึงบ้านเรือนของตนแล้ว ก็นิยมเอาธูปเทียน ดอกไม้ไปบูชากราบไหว้พระสงฆ์ และผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ มีบิดามารดา เป็นต้น เพื่อขอให้ท่านซึ่งมีวิญญูต์เหล่านั้น เรียกขวัญและปลอบอกปลอบใจให้ขวัญกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัวต่อไป อย่านำไปไกลไปที่อื่น คนที่เจ็บไข้ได้ป่วยเป็นเวลานานหรือป่วยหนักจนกำลังลดถอยลง มักจะขอให้พระหรือคนเฒ่าคนแก่ทำพิธีผูกมือเรียกขวัญ ในการนี้ท่านจะกล่าวถ้อยคำอันเป็นสิริมงคลเรียกขวัญแล้ว อำนวยพร ให้พ้นภัยพิบัติอยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป การกล่าวคำเรียกขวัญนี้ บางที่ท่านก็กล่าวเป็นคำประพันธ์และอาจเป็นทำนองที่มีไพเราะด้วย การเรียกขวัญหรือสู่ขวัญเช่นนี้ได้ทำกันแพร่หลาย ภายหลังได้ขยายการทำดอกไม้บูชาเป็นพุ่มงดงามเรียกว่าบายศรี

ประกอบด้วยเครื่องเช่น ไหว้เพิ่มเติมขึ้นอีก โดยเฉพาะในการต้อนรับคนต่างถิ่นหรือผู้มีเกียรติที่มาเยี่ยมเยือน ถ้าเป็นงานต้อนรับขนาดใหญ่มากมักจะมิชบวนแห่ด้วย

จะเห็นได้ว่ากลไกทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวไว้ข้างต้น เป็นเพียงบางองค์ประกอบที่แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า กระบวนการเหล่านั้นถูกดำเนินการภายใต้คุณค่าทางพระพุทธศาสนา และบูรณาการกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เมื่อมีการเข้าไปมีส่วนร่วมกับกลไกทางพระพุทธศาสนาแล้วนั้นนอกจากจะเป็นไปด้วยความเชื่อและความศรัทธาแล้วนั้น บทบาทของกลไกทางพระพุทธศาสนาจึงมีคุณค่ามหาศาลในด้านการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๓. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายว่า “สุขภาวะ” หรือ “สุขภาพ” เป็นคำเดียวกันในภาษาบาลี แต่ภาษาไทยแผลง “ว” เป็น “พ” เป็นคำว่า “สุขภาพ” เมื่อความหมายของสุขภาพคือสุขภาพทางกาย จิต สังคม และปัญญา จึงสื่อความหมายใกล้เคียงความ สุข ภาวะที่ปลอดภัย เป็นสุขเป็นภาวะที่สมบูรณ์ คำสมัยใหม่ที่เรียกว่า “องค์รวม” ความสุขแนวพุทธหรือสุขภาพแนวพุทธประกอบด้วยลักษณะที่เป็นวิชา (ความสว่างผ่องใส) วิมุตติ (ความหลุดพ้นเป็นอิสระ) วิสุทธิ (ความหมดจด ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง) สันติ (ความสงบไม่ร้อนรนกระวนกระวาย) ซึ่งเป็นภาวะที่เป็นความดีงามของชีวิต^๑

จากงานศึกษาของ ศศิธร เขมาภิรตัน เกี่ยวกับคำว่า “สุขภาพ” ในคัมภีร์พระไตรปิฎก^๒ พบว่า มีคำกล่าวที่บ่งถึงภาวะการมีสุขภาพดีมีอยู่ ๒ คำ คือ คำว่า “อัปปาพาโร” มีความเจ็บป่วยน้อย หรือ “อัปปาตังโก” มีโรคน้อย เช่น “ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้..... เป็นผู้มิมีอาการน้อย มีโรคเบาบาง”^๓ “บุคคลในโลกนี้ .....เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ .... กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคน้อย”^๔ “ภิกษุทั้งหลาย องค์ของภิกษุผู้บำเพ็ญเพียรมี ๕ ประการ คือ..... หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติสวรรค์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้มีอาการน้อย มีโรคเบาบาง”^๕ ทศนะเรื่องความเจ็บป่วยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ประการหนึ่งว่า “ร่างกายเป็น รังแห่งโรค” การที่ร่างกาย

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), “สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ”, พุทธจักร, ปีที่ ๕๙ ฉบับที่ ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๔๘) : หน้า ๕-๑๐.

^๒ศศิธร เขมาภิรตัน, “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๒

^๓ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๗๙/๔๖๔.

^๔ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๓๐๖-๓๐๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๔/๑๕๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๑/๓๕๐.

^๕อ.จ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓-๕๔/๙๒-๙๓.

เป็นฐานหรือที่ตั้งแห่งโรค^๑ ย่อมจะป่วยอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มากก็น้อย มีธรรมอีกคำหนึ่งคือ คำว่า “อโรคย” ไม่มีโรค ดังพุทธภาษิตว่า “อาโรคยปรมา ลาภา” แปลว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ^๒ นอกจากนั้นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาด้านจิตใจของผู้สูงอายุ ได้แก่

๑) ไตรสิกขา (สิกขา ๓) เป็นระบบการปฏิบัติที่ถือได้ว่า เป็นระบบกลางหรือพื้นฐานกว้างขวาง ครอบคลุม ใช้เป็นมาตรฐานของการปฏิบัติมากที่สุด เพื่อมองภาพที่ชัดเจนอีกแง่หนึ่ง ยกเอาไตรสิกขา นี้เข้าคู่เทียบมรรคแล้ว จะเห็นว่ามรรคเป็นทางดำเนินชีวิตที่ตีงามหรือระบบการดำเนินชีวิตที่ตีงาม ส่วน ไตรสิกขาเป็นระบบการศึกษา หรือระบบการฝึกอบรมกาย วาจา ใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป หลักทั้งสองนี้เนื่องอยู่ด้วยกัน เพราะเมื่อมีการศึกษาหรือการฝึกฝนอบรม ก็เกิดเป็นการดำเนินชีวิตที่ดี ดังนั้น เมื่อฝึกตามไตรสิกขา มรรคก็เกิดขึ้นด้วย เท่ากับว่าการฝึกไตรสิกขาก็เพื่อให้มรรคเกิดขึ้น สิกขา ๓ ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ซึ่งมักเรียกกันง่ายๆ สะดวกๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^๓

๑.๑) อธิศีลสิกขา (ศีล) คือ การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ ได้แก่ รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะเข้ามาว่า โดยสาระก็คือ การดำรงตนอยู่ด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตีงาม เกื้อกูลเป็นประโยชน์ด้วยการปฏิบัติ หรือศีลที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เพื่อสาวก หรือศาสนิกชนได้ยึดถือปฏิบัติตามสมควรแก่อัตภาพของแต่ละอย่าง โดยจัดประเภทตามความพยายามมาน้อยและหายาละเอียด ดังนี้ คือ

(๑) ศีล ๕ เป็นศีลสำหรับชาวบ้านผู้อยู่ครองเรือนทั่วๆ ไป ที่เรียกว่าคฤหัสถ์ ศีล ๕ นี้ บางทีเรียกว่า “นิจศีล” คือ ศีลที่รักษาไว้เป็นประจำ

(๒) ศีล ๘ เป็นศีลสำหรับคฤหัสถ์ หรือฆราวาส ผู้ตั้งใจปฏิบัติให้สูงขึ้นจากศีล ๕ สำหรับผู้ปฏิบัติรักษาศีลเป็นประจำ มักจะแต่งกายนุ่งขาวห่มขาวและโกนผม ถ้าผู้ชายเรียกว่า ตาปะขาว ส่วนผู้หญิงเรียกว่านางชี หรือแม่ขาว

(๓) ศีล ๑๐ เป็นศีลสำหรับสามเณรหรือสามเณรี ผู้บวชที่อายุไม่ถึง ๒๐ ปี หรืออายุถึงแล้วแต่ยังไม่ขอบวชเป็นพระหรือเป็นภิกษุณี

^๑พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๔๘/๗๘, พ, อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๕/๔๐๘.

^๒ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๕-๒๑๖/๒๕๔-๒๕๕.

^๓พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๙๑๔-๙๑๖.

(๔) ศีล ๒๒๗ เป็นศีลพระภิกษุ ถือเป็นข้อปฏิบัติที่ละเอียดลงไป

(๕) ศีล ๓๑๑ เป็นศีลสำหรับภิกษุณี

๑.๒) อธิจิตตสิกขา (สมาธิ) คือ การฝึกปรือในด้านคุณภาพ และสมรรถภาพของจิต ได้แก่ รวมเอาองค์มรรค ข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิเข้ามา โดยสาระก็คือ การฝึกให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนให้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบผ่องใส เป็นสุขบริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้ง แบบตรงตามความเป็นจริง กล่าวโดยย่อ อธิจิตตสิกขา ก็คือ หลักสมาธิ ความแน่วแน่แห่งจิตใจ โดยใช้หลักสมถะ และวิปัสสนาเป็นสำคัญ ในการพัฒนาจิตเพื่อให้มีคุณภาพที่ดี จนสามารถละอวิชชาได้ ตามลำดับ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “สมถะที่ภิกษุเจริญแล้ว ย่อมให้จิตเจริญ จิตที่เจริญแล้ว... ย่อมละระาคะได้ วิปัสสนาที่ภิกษุเจริญแล้ว ย่อมให้ปัญญาเจริญ ปัญญาที่เจริญแล้ว...ย่อมละอวิชชาได้”^๑

๑.๓) อธิปัญญาสิกขา (ปัญญา) คือ การฝึกปรือปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบาน โดยสมบูรณ์ได้รวมเอาองค์มรรค ข้อสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ สองอย่างแรกเข้ามาว่าโดยสาระ ก็คือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ ที่รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง ปัญญาอันยิ่ง จำแนกตามแหล่งเกิดมี ๓ อย่าง คือ

(๑) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง ได้แก่ ความรู้เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนการได้ยินได้ฟังและประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นความรู้ระดับประสาทสัมผัส

(๒) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการไตร่ตรองพิจารณา วิเคราะห์วิจัยและเปรียบเทียบ ซึ่งเป็นความรู้ที่ละเอียดกว่าความรู้ระดับประสาทสัมผัส

(๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการอบรมจิต ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการภาวนาหรือการฝึกจิตให้เกิดความสงบแล้ว ใช้จิตที่สงบแล้วนั้นพิจารณาปัญหาต่างๆ ก็จะเกิดการหยั่งรู้ภายในจิต ความรู้ที่เป็นภาวนามปัญญานี้ จัดว่าเป็นความรู้อันสูงสุด ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ศีลเป็นเบื้องต้นให้เกิดสมาธิและสมาธิเป็นฐานให้เกิดปัญญา และในขณะเดียวกัน สมาธิก็ช่วยควบคุมพฤติกรรมทางกาย

^๑อง,ทก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๗๖

วาทะใจไปด้วย เช่นเดียวกับปัญญาที่ช่วยควบคุมศีลและสมาธิไปในตัวด้วยเหมือนกัน

โดยสรุปแล้วไตรสิกขาโดยสาระ คือ ศีล สมาธิ ปัญญาที่ปฏิบัติถูกต้องตามหลักการของพุทธศาสนา เป็นไปเพื่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม หากผู้สูงอายุได้ฝึกฝนปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา จะช่วยส่งเสริมพัฒนาขีดความสามารถจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนหยาบเข้าไปหาส่วนที่ละเอียดและลึกซึ้งกว่า หรือจากส่วนที่ง่ายไปหาส่วนที่ยาก การฝึกส่วนหยาบขั้นศีลจะช่วยเป็นฐานให้การฝึกขั้นจิต (สมาธิ) และเกิดปัญญาให้ได้ผลยิ่งขึ้น และจะส่งผลให้การดำเนินชีวิตภายนอก เมื่อฝึกตลอดระบบของสิกขามาแล้ว ระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมดก็กลายเป็นระบบของมรรค สอดคล้องกับทั้งหมดทั้งภายนอกและภายใน จะทำให้ผู้สูงอายุบรรลุเป้าหมายนั่น คือ จิตสงบเย็น อยู่อย่างมีความสุข

๒) บุญกิริยาวัตตุ เป็นระบบวิธีของมรรค จัดรูปขั้นตอนใหม่เป็นหลักทั่วไปที่เรียกว่า บุญกิริยาหรือบุญกิริยาวัตตุ ๓ประการนั้น คือ^๑

๒.๑) ทาน คือ ทำบุญด้วยการให้ การสละ การเผื่อแผ่แบ่งปัน เป็นการให้เพื่อการอนุเคราะห์ เช่น การช่วยเหลือผู้ยากไร้ตกทุกข์ได้ยากบ้าง ให้เพื่อสงเคราะห์ เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจ สมานไมตรี แสดงน้ำใจสร้างสามัคคีบ้าง ให้เพื่อบูชาคุณงามความดี เพื่อยกย่องส่งเสริมสนับสนุนคนดีบ้าง เป็นการให้ในด้านทรัพย์สิน สิ่งของ ปัจจัยเครื่องใช้ยังชีพ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ก็มี ให้ความรู้ศิลปะวิทยาการ ให้คำแนะนำสั่งสอน บอกแนวทางดำเนินชีวิต หรือให้ธรรมก็มี ให้ความมีส่วนร่วมในการบำเพ็ญกิจที่ดั่งงาม ก็มี ตลอดจนให้อภัยที่เรียกว่า อภัยทาน

๒.๒) ศีล คือ ทำบุญด้วยการรักษาศีล ประพฤติปฏิบัติดีงาม และการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต ความมีระเบียบวินัยและความมีกิริยามารยาทงดงาม เฉพาะอย่างยิ่งเน้นศีลในระดับการไม่เบียดเบียนหรือการอยู่ร่วมกันด้วยดี โดยสงบสุขในสังคม กล่าวคือ การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย การไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกัน การไม่ละเมิดของรัก ไม่ประทุษร้ายจิตใจ ลบหลู่เกียรติ ทำลายวงศ์ตระกูลซึ่งกันและกัน การไม่หักรอนลิดรอนผลประโยชน์กัน ด้วยวิธีประทุษร้ายทางวาจา และการไม่ซ้ำเติมตนเองด้วยสิ่งเสียดแทง ซึ่งทำให้เสื่อมทรามเสียสติสัมปชัญญะ ที่เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งป้องกันจากความผิดพลาดเสียหาย และคุมตัวไว้ในคุณความดี นอกจากนี้ อาจพยายามฝึกฝนเพิ่มเติมขึ้น ในด้านการงดเว้นสิ่งหยาบหยาบ ฟุ่มเฟือยบำรุงบำเรอปรนเปรอความสุขต่างๆ และหัดให้เป็นคน

^๑อง. อภฺรภูจ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔-๒๕๕ ; ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙.

อยู่ง่ายๆ ด้วยการรักษาอุโบสถ ถึงศีล ๘ ตลอดจนศีล ๑๐ ประการ ตามโอกาสหรืออาจปฏิบัติในทางบวก เช่น ขวนขวายช่วยเหลือรับใช้ร่วมมือ และบริการต่างๆ (ไวยาวัจกรรม)

๒.๓) ภาวนา คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา ด้วยการฝึกปรีชาจิตและปัญญา การอบรมจิตใจให้เจริญขึ้น ด้วยคุณธรรมต่างๆ ให้เข้มแข็ง มั่นคงหนักแน่น และให้มีปัญญารู้เท่าทันสังขาร หรือที่เรียกว่ารู้เท่าทันโลกและชีวิต ภาวนานี้ก็คือ สมาธิภาวนาและปัญญาภาวนาในไตรสิกขานั้นเอง มีความหมายคลุม ตั้งแต่สัมมาวายามะที่ให้เพียรละกิเลส เพียรอบรมปลูกฝังกุศลธรรม ในหมวดสมาธิที่เรียกได้ว่า รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนมาถึงการมีสัมมาทิฐิ และความดำริที่ชอบประกอบ ด้วยเมตตา กรุณา ในสัมมาสังกัปปะที่เป็นหมวดปัญญา วิธีการและข้อปฏิบัติเป็นการแสวงหา และชำระจิตใจด้วยการสวดธรรม รวมถึงการอ่าน ที่เรียกว่า สวนะ การแสดงธรรม สนทนาธรรม ตลอดจนการแก้ไข ปลูกฝังความเชื่อความเห็นความเข้าใจถูกต้อง การเจริญเมตตา และการควบคุมขัดเกลาภิเลสโดยทั่วไป

จุดหมายของการปฏิบัติ จัดเป็นระดับต่างๆ เป็นระบบ วิธีดำเนินชีวิตหรือวิธีประพฤติปฏิบัติธรรมให้สอดคล้องกันด้วย มองเห็นได้ชัดปฏิบัติได้ง่าย คือ ทานและศีลมุ่งให้ขัดเกลาทำชีวิตจิตใจภายในให้ประณีตเจริญงอกงามขึ้นด้วยการกำจัดกิเลสหายาบ ส่วนการปฏิบัติภาวนา ขึ้นสมาธิและปัญญา เน้นหนักภายในโดยตรงเป็นเรื่องยากและละเอียดลึกซึ้ง

โดยสรุปแล้วการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ การบำเพ็ญทานมัย สีลมัย ภาวนามัย การทำบุญนั้นจะช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีจิตใจดี รู้จักการให้ การเสียสละ ขจัดความโลภ จะนำความสุขมาให้ และเป็นการเตรียมเสปียงไว้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ ผู้สูงอายุที่หมั่นบำเพ็ญบุญจะได้รับอานิสงส์ คือ มีความสุขและความเจริญในชีวิต มีจิตใจบันเทิงเกิดคามสุขใจยินดีในทุกุศลที่ได้กระทำนั้น ทั้งในโลกนี้ คือ ปัจจุบันชาติและในโลกหน้าอีกด้วย

๔. กลไกทางพระพุทธศาสนาทางเลือกแห่งทุนทางสังคมที่เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมสุขภาพจิตของผู้สูงอายุได้อย่างยั่งยืน

จะเห็นว่าความเป็นผู้สูงอายุ เริ่มต้นที่อายุเท่าไรนั้น เรื่องของตัวเลขที่แน่นอนยังเป็นปัญหาที่ไม่ยุติถ้ามองในด้านการเกษียณอายุ ในประเทศไทยถือว่าอายุ ๖๐ ปี เป็นวัยที่เกษียณอายุราชการ ขณะที่บางแห่งอาจจะใช้อายุ ๕๕ หรือ ๖๕ ปี ก็ได้ ในทางการแพทย์แล้วถือว่ามี การเปลี่ยนแปลงในทางเสื่อมลงของร่างกาย ซึ่งอวัยวะต่างๆ ก็เสื่อมลงในเวลาไม่เท่ากัน ความสูงอายุนี้จะมีอัตราการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละคนไม่เท่ากันด้วย บางคนแม้ จะอายุเพียง ๕๐ ปี ก็อาจจะมองดูสูงอายุทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ขณะที่บางคนอายุ ๖๕ ปีแล้ว ก็ยังดูไม่ต่างจากคนหนุ่มอายุ ๕๐ ปีแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าหนักใจและ

หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับผู้สูงอายุทุกราย คือ นับเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลง ทั้งในด้านสรีรวิทยาและจิตใจ การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมต่างๆ สัมพันธภาพในสังคม บุคคลใกล้ชิด และการคาดคำนึงถึงความตายที่ใกล้เข้ามา การเปลี่ยนแปลงหลายๆอย่างที่เกิดขึ้นในวัยสูงอายุ อาจจะไม่ถือว่าเป็นความผิดปกติ (abnormalities) แต่บ่อยครั้งที่การเปลี่ยนแปลงอันเป็นไปตามภาวะธรรมชาตินี้ ก็ก่อให้เกิดปัญหาที่เหมือนกับเป็นโรคร้ายไข้เจ็บ โดยเฉพาะปัญหาจิตใจหรือชีววิทยา (Biology of aging) เรื่องสมองของผู้สูงอายุ

ปัญหาทางด้านจิตใจ มักจะเกิดจากความรู้สึกสูญเสีย^{๑๑} โดยเฉพาะเกี่ยวข้องกับความสามารถของตนเอง เช่น การเคยเป็นที่พึ่ง เป็นผู้นำให้กับคนอื่น การเป็นที่ยอมรับและยกย่องจากคนข้างเคียงเพื่อนฝูงหรือสังคม การขาดที่พึ่ง เช่น ผู้ใกล้ชิด เพื่อนสนิท ถึงแก่กรรม เป็นต้น นอกจากนี้ การที่สุขภาพไม่แข็งแรงพอที่จะปฏิบัติภารกิจต่างๆในชีวิตประจำวันได้ ขาดการติดต่อไปมาหาสู่กับผู้อื่น บุตรหลานก็เติบโตมีครอบครัวแยกย้ายกันไป ทำให้เกิดความรู้สึกเหงา ว่าเหว ไม่สบายตามร่างกาย ปวดเมื่อย ไม่มีแรง นอนไม่หลับ เบื่ออาหาร ปัญหาทางด้านสังคม ก็เป็นอีกด้านหนึ่งที่เกิดจากความเครียดทางจิตใจได้มาก สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากระบบเกษตรกรรมไปสู่ระบบอุตสาหกรรมทำให้เกิดภาวะที่มีการแข่งขันกันมากขึ้น ต่างคนต่างอยู่มากขึ้น พึ่งพาอาศัยกันน้อยลง ครอบครัวเปลี่ยนแปลงจากการอยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่มีปู่ตายาย พ่อแม่ลูก กลายเป็นครอบครัวเล็กๆ ลำพังพ่อแม่ลูก ทำให้ผู้สูงอายุขาดความสนใจจากลูกหลาน นอกจากนี้ ภาระหน้าที่ทางสังคมที่เคยกระทำมาก็ขาดหายไปจะเนื่องจากเกษียณอายุหรือเนื่องจากบุตรหลานไม่ยอมให้ทำงานต่อไปด้วยความหวังดีว่า ทำงานหนักมานานแล้ว สมควรที่จะพักผ่อนให้สบายก็ตาม การขาดภาระหน้าที่ความรับผิดชอบในสังคมนี้อาจเป็นเหตุให้กระทบต่อความรู้สึกในคุณค่าของผู้สูงอายุเอง ทำให้เกิดความรู้สึกน้อยใจ เสียใจ เบื่อหน่าย แยกตัวออกจากสังคมได้

พัฒนาการทางด้านจิตใจของผู้สูงอายุเป็นสิ่งที่น่าศึกษามีไข่น้อย Erikson ได้อธิบายถึงภาวะทางจิตใจของผู้สูงอายุ ว่าเป็นระยะที่บุคคลควรจะสามารถรวบรวมประสบการณ์ของชีวิตที่ผ่านมา และเมื่อหันกลับไปมองชีวิตตัวเองแล้วก็เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนได้กระทำลงไป ภาคภูมิใจในชีวิตของตนที่ผ่านมา ภาวะที่บุคคลบรรลุถึงจุดนี้นั้น Erikson เรียกว่า “ego integrity” ซึ่งตรงกันข้ามกับภาวะของความสิ้นหวังท้อแท้ “the state of despair” ซึ่ง Erikson อธิบายว่า เป็นภาวะที่บุคคลประกอบด้วย ความรู้สึกกลัวตาย รู้สึกว่าชีวิตที่ผ่านมาของตนนั้นล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง ทำให้เกิดความรู้สึกท้อแท้สิ้นหวัง นอกจาก Erikson แล้ว ยังมีผู้อื่นอีกมากมายที่มองวัยสูงอายุนี้น่าบุคคลเหล่านี้ได้

สั่งสมประสบการณ์ในการสร้างชีวิตวัยต่างๆมาได้สำเร็จ และก็กำลังทำต่อไปในช่วงของการมีอายุมากขึ้น การผสมผสานประสบการณ์ในอดีต ทำให้พัฒนาต่อไป จากการมีวุฒิภาวะ (maturity) ไปสู่ความมีปัญญา (wisdom) การมองเห็นชีวิตที่เปลี่ยนแปลงขึ้นลงทำให้เกิดการยอมรับการเปลี่ยนแปลงในความยึดมั่นต่างๆ แม้แต่การที่สามารถมองชีวิตด้วยอารมณ์ขันมากขึ้น เป็นต้น การมองชีวิตของคนสูงอายุผิดกับเมื่ออยู่ในวัยหนุ่มสาว เพราะในวัยนั้นเต็มไปด้วยการต่อสู้เพื่อผดุงตน สร้างฐานะครอบครัว ตั้งหน้าทำมาหากิน สร้างสรรค์และสะสมด้านวัตถุ เมื่ออายุมากขึ้นเริ่มมองไปข้างหลัง และเริ่มคิดว่าได้ทำอะไรมาบ้างแล้ว เริ่มมองว่าเป็นวัยที่จะเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ซึ่งตนทำมาตลอดชีวิต หลังจากที่ได้ลงทุนสร้างสมมาเป็นเวลานาน ได้ประหยัดมามากแล้วทั้งทรัพย์สินสมบัติและเวลา บัดนี้ถึงคราวที่จะชื่นชมและใช้ง่ายให้เป็นประโยชน์แก่ตน มีผู้สูงอายุหลายคนที่ต้องพยายามปรับตัวและเผชิญกับภาวะที่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น อาจจะเป็นในด้านความมั่นคงปลอดภัยทางจิตใจ หรือทรัพย์สินเงินทองก็ตาม ซึ่งเป็นภาวะที่กลับไปเหมือนเด็กที่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น ถึงแม้จะมองสภาพจิตใจของผู้สูงอายุในแง่มุมต่างกันได้ก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่ทุกคนเห็นเหมือนกัน คือ ผู้สูงอายุนั้นต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในเรื่องสำคัญๆ เหมือนกัน คือ ในเรื่องของภาวะเศรษฐกิจ สังคม การหาทางออกให้กับตนเองเพื่อให้รู้สึกว่าชีวิตยังมีคุณค่า และเรื่องของหน้าที่ของตนในครอบครัว บางคนมีการเตรียมตัวเผชิญหน้ากับความตายที่ใกล้เข้ามาทุกที ในขณะที่บางคนไม่ยอมรับในเรื่องนี้เลยก็ได้ สภาพทางจิตใจของผู้สูงอายุที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ยังทำให้เกิดผลตามมาอีกหลายประการ ที่เห็นได้ชัดประการหนึ่งคือ การสนใจในตนเองมากขึ้น หมกมุ่นกับเรื่องของตัวเอง (egocentricity) ความสามารถในการเก็บกดระงับความกังวลในยามที่เกิดความคับข้องใจ (repression) ลดลง เมื่อเผชิญปัญหาทำให้เกิดความเครียดและวิตกกังวลอย่างมาก ผู้สูงอายุที่ฉลาด สุขุม เข้าใจชีวิต เผชิญปัญหาได้โดยการยอมรับความเป็นจริงและปลงตก ปฏิบัติกิจกรรมอันมีคุณประโยชน์ต่อร่างกายและจิตใจอย่างสม่ำเสมอ ก็ย่อมที่จะคงความมีสุขภาพจิตที่ดี และพัฒนาภาวะจิตใจของตนไปสู่ความรู้สึกพึงพอใจ ภูมิใจในชีวิตของตนที่เกิดมา สังคมกับการส่งเสริมสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ และเมื่อใดก็ตามที่สังคมมองเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุย่อมมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพจิต การรักษาวินัยธรรมและค่านิยมของชาติต่อผู้สูงอายุ เช่น ประเพณีรดน้ำผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ จะทำให้เกิดการกระตุ้นเตือนความสนใจในเรื่องของผู้สูงอายุ ทำให้มีกิจกรรมในสังคมร่วมกัน นอกจากนี้ การจัดให้มีบริการทางสุขภาพของผู้สูงอายุ ส่งเสริมและสนับสนุนการเตรียมแผนการในชีวิตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม ครอบครัว และการเงิน ส่งเสริมให้มีบริการหรือให้ผู้สูงอายุได้ช่วยเหลือตนเองให้มีความเป็นอิสระ โดยสังคมช่วยจัดหาความสะดวกสบายให้ตามสมควร ก็

จะทำให้ผู้สูงอายุเกิดความมั่นใจในตนเองมากขึ้น การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ในรูปแบบของสมาคมซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุที่พอมีความสามารถอยู่บ้าง และเต็มใจช่วยเหลือผู้สูงอายุด้วยกันก็จะได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายรับความช่วยเหลือก็เกิดกำลังใจ ฝ่ายให้ความช่วยเหลือก็ได้รับความภูมิใจ

จะเห็นได้ว่าสังคมกำลังตระหนักถึงการแก้ไขและส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุทั้งทางกายและจิตใจ โดยผ่านแนวคิด ทฤษฎี และกิจกรรมสู่การปฏิบัติ ซึ่งกระบวนการเหล่านั้นที่พบเห็นในยุคปัจจุบันและแนวทางในการดำเนินการในอนาคต ได้บ่งบอกถึงสภาพทุนทางสังคมในแก้ไขปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุ แต่กระบวนการเหล่านั้นแท้ที่จริงแล้วได้ปรากฏผ่านทุนทางสังคมและสะท้อนถึงภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดภายใต้กลไกทางพระพุทธศาสนา และเป็นองค์ประกอบที่อาจจะถูกมองข้ามมาโดยตลอดในการส่งเสริมด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ

ดังนั้นกลไกทางพระพุทธศาสนาของชุมชน เช่น หลักธรรม ความเชื่อ ค่านิยม แบบแผน กิจกรรม ประเพณีวัฒนธรรม และหลักการดำเนินชีวิตทางพระพุทธศาสนา ที่กล่าวมาข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่า สามารถสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนได้ รวมทั้งชุมชนยังมีการรวมกลุ่มต่างๆ ที่มีวิธีการในการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้มีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีจารีตประเพณี ระบบ กฎเกณฑ์และพิธีต่างๆ เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ยึดถือปฏิบัติอย่างสันติ ตลอดจนมีวิถีทางในการส่งเสริมและช่วยเหลือพึ่งพา มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลและสมานสามัคคี และมีพลังสร้างสรรค์ในการส่งเสริมสุขภาพด้านจิตใจทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อผู้สูงอายุอย่างยิ่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

กาญจนา แก้วเทพ. เครื่องมือทำงานตามแนววัฒนธรรมชุมชน, ๒๕๓๘

เกริกศักดิ์ บุญญาณพงศ์. นโยบายของรัฐและแนวทางการจัดบริการสังคมแก่ผู้สูงอายุ.

สถาบันวิจัยสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐

โครงการรายงานสุขภาพจิตประจำปี. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔

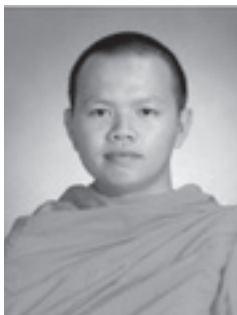
โครงการพัฒนาที่มีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ (รายงานการวิจัย). สถาบันวิจัย
ประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

หนุ่มสาวไทย. สถาบันวิจัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **พฤติกรรมกร
ดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชนแออัดเขตเมือง, ๒๕๔๕**

สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ. ภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ. สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๓

สรุปผลที่สำคัญการทำงานผู้สูงอายุในประเทศไทย ปี ๒๕๕๖, สำนักงานสถิติแห่งชาติ
สถาบันประชากรศาสตร์, ให้การดูแล ให้บริการต่างๆ แก่ผู้สูงอายุ, (จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓)

ประวัติผู้เขียน

พระมหาไกรสร โชติปญโญ (แสนวงศ์)

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะ
สังคมศาสตร์/หัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

ผลงานวิจัย

๑. การจัดการเรียนรู้ภายใต้กระบวนการทำงานกลุ่มโดยเน้นการนำเสนอ งานในห้องเรียนตามประเด็นคำถามปลายเปิด เพื่อส่งเสริมการคิดวิเคราะห์เชิงบูรณาการ
๒. บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน ตำบลอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๓. การศึกษาอบรมและพัฒนาเยาวชนกลุ่มเสี่ยงในโรงเรียนให้ดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมตามหลักพุทธธรรม (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ๐๖๐/๒๕๕๒)

พุทธธรรมกับการแก้ไขปัญหาวิกฤติทางสังคม

ดร.บุศรา โพธิสุข*

พุทธธรรม : กับการแก้ไขปัญหาวิกฤติทางสังคม

ประเทศไทยนั้นเป็นสังคมหนึ่งซึ่งยอมรับพระพุทธศาสนา และได้รับการหล่อหลอมจากพุทธธรรมตามหลักธรรมคำ สอนในพระพุทธานุชาตมาช้านาน วิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ตั้งแต่กำเนิดจนถึงตาย จึงเกี่ยวโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระพุทธศาสนา แต่เมื่อสังคมโลกเปิดกว้างขึ้นทั้งในด้านสื่อสารมวลชน เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่นำพาให้สังคมไทยก้าวเข้าไปสู่กระแสแห่งยุคโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้สังคมไทยต้องเผชิญกับปัญหาด้านสังคม พระพุทธศาสนา จึงเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่จะสามารถนำหลักการสำคัญที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา ในแบบองค์รวม เพื่อจะทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างครบวงจร อันจะส่งผลดีกับการแก้ไขปัญหาวิกฤติต่างๆ ของสังคมไทยต่อไป

วิกฤติต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนโยงใยถึงกัน เป็นลูกโซ่ เป็นปัจจัยเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดวิกฤติขึ้นในด้านใดด้านหนึ่งของ สังคมนั้นหมายถึงว่า ผลพวงจากวิกฤตินั้น ย่อมกระทบต่อระบบในสังคมนั้นด้วย เช่น บ้านเมืองปัจจุบันเกิดภาวะวิกฤติ เพราะ เป็นผลกระทบจากภาวะทางเศรษฐกิจทรุดตัว นักการเมือง บุคคลในสังคมหวังที่จะ

กอบโกยผลประโยชน์เป็นส่วนตัวมากขึ้น ประชาชนอดอยากมากขึ้น จึงเป็นภาวะวิกฤติทางสังคมเมื่อบุคคลในสังคมมีมากขึ้นความเห็นแก่ตัวมากขึ้น สภาพสิ่งแวดล้อมรอบตัว จึงไม่มีคนเอาใจใส่ดูแลจนเกิดเป็นภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อม ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยจะต้องนำกระบวนทัศน์ทางพระพุทธศาสนา มาปรับใช้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ ในขณะนี้สภาพของสังคมไทยปัจจุบัน นับวันยิ่งเลวร้ายลงทุกที ตลอดทั้งปัญหาทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ในด้านการสรรค์สร้างคุณงามความดีที่เป็น

*อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ประโยชน์ต่อตัวเองและสังคมก็ทำได้ยากมากติดกับเมื่อ ๑๐ - ๒๐ ปีที่ผ่านมา การปฏิบัติตนของคนในสังคมปัจจุบันมีแต่สภาพของความเห็นแก่ตัวเอาแต่ได้ ไม่มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อกัน โดยเฉพาะสังคมในกรุงเทพฯ สังคมไทยเป็นสังคมของพระพุทธศาสนา แต่การอบรมสั่งสอนเยาวชนของชาติในด้านจริยธรรมลดน้อยลงหรืออาจจะหายไปบ้าง ที่ เช่น ในรั้วมหาวิทยาลัย เมืองไทย ในอดีตเคยได้ชื่อว่าเมืองแห่งพระพุทธศาสนา เป็นสยามเมืองยิ้ม ประชาชนหน้าตาเบิกบาน ไม่เคร่งเครียดเหมือนในปัจจุบันที่รัฐบาลประกาศว่า ประชาชนยากจนขั้นแค้น นายทุนข่มเหงคนจนข่มผู้ใช้แรงงาน มองดูสภาพสังคมที่เดือนร้อนอยู่ทุกวันนี้ เป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น มีคนเข้าใจหรือยึดมั่นในพระพุทธศาสนาเล็กน้อยแค่ไหน สภาพจริยธรรมศีลธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน ไม่ว่าสังคมจะมีสภาพทางสังคมมากน้อยเพียงใด แต่ในทุกสถาบันก็มีปัญหาด้วยกันแทบทั้งสิ้น

ปัญหาของสังคม

ปัญหาความแตกร้างในครอบครัว ครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันมูลฐานของสังคมสมาชิกของสังคมทุกคน ก็ถือกำเนิดเกิดก่อจากแต่ละครอบครัวนั่นเอง และเป็นสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดตัวคนมากที่สุดถ้าสัมพันธ์ภาพ หรือสภาพครอบครัวที่ดี ไม่ พิกการ หรือแตกร้างปัญหาทางสังคมอื่นๆ เช่น การหย่าร้างคนจรจัด หรือโสเภณี ศีลธรรมเสื่อม เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่จะมีผลกระทบต่อสังคมโดยส่วนรวมจะไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นปัญหาความแตกร้างในครอบครัว จึงนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมากที่จะต้องได้รับการแก้ไขอีกหลายๆ ฝ่าย โดยรวดเร็วและถูก จึงนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมากที่จะต้องรับการแก้ไขจากหลาย ฝ่าย โดยรวดเร็วและถูกต้องเพื่อผลประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกับของครอบครัวและสังคม โดยส่วนรวม

ปัญหาอาชญากรรมและทารุณกรรมต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำในชีวิต คือความเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้อาจจะเกิดมาจากหลายสาเหตุหลายประการ เช่น พฤติกรรมเป็นอาชญากร ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ปัญหาศีลธรรมเสื่อม ปัญหาข้อนี้จุดสำคัญที่ตัวเองของบุคคลแต่ละบุคคล เพราะตัวเองแต่ละคนมักจะวางเฉยต่อศีลธรรมดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้ที่ประพฤติผู้ที่ประพฤติทุจริต

เช่น พวกขโมยก็ไม่อยากให้ใครมาขโมยพวกตนต่อไป พ่อค้าที่ขูดเลือดขูดเนื้อประชาชน ก็ไม่อยากจะให้ข้าราชการมาใช้อำนาจนอกหน้าที่ขูดรีดเนื้อตน สามที่ต่บตีภรรยาได้ทุกวันๆ มีเพื่อนบ้านมาระรานกัน ข้าราชการไม่มีความปราณี เจ้าที่ไม่ยุติธรรม นี่เป็นความจริงซึ่งสามารถพิจารณาเห็นได้ในสังคมทุกวันนี้

ปัญหาโสเภณี ปัญหาโสเภณินับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญปัญหาหนึ่งในสังคมอารยะทุกสังคม

ล้วนมีหญิงโสเภณีเหมือนกันหมดสิ้น จึงกล่าวได้ว่าหญิงโสเภณีเป็นผลิตผลทางสังคมและก็กลายเป็นปัญหาสังคม เหตุที่หญิงโสเภณีมักอ้างในเมื่อถูกซักถามถึงเหตุที่ต้องมาเลี้ยงชีพแบบนี้ คือชีวิตทางครอบครัว มีสภาพไม่มั่นคง ชีวิตการแต่งงานไม่ราบรื่น ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจใน เหตุผลส่วนตัวบางอย่าง เพราะถูกหลอกลวงไปโดยอ้างว่า เพราะปัญหาว่างงาน เพราะคบเพื่อนไม่ดี ผู้ปกครองหรือพ่อแม่บางคนยินยอมที่จะให้ไปกระขอบอาชีพเช่นนั้น เป็นต้น

สาเหตุต่างๆ ตามที่ยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ ที่ทำให้เด็กเยาวชนหรือเด็กหญิง ตัวน้อยๆ อายุ ๑๒-๑๘ ปี ต้องกลายเป็นโสเภณีที่มีชีวิตจมปลักหมักหมมอยู่ในห้วงอเวจี ไม่มีอิสระในตัวโสเภณีบางคนถูกบังคับให้ทำงานชนิดไม่ได้พักผ่อนหลับนอนเพียงพอทั้งไม่ให้ลา ไม่ให้หยุด หรือไม่ให้มาสาย จนสุขภาพร่างกายทรุดโทรม ร่วงโรย ตายด้านตั้งแต่เยาว์วัย ผลตอบสนองที่สังคมได้รับจากหญิงโสเภณี จนกลายเป็นปัญหาสังคมนั้น มีหลายประการ เช่น

การแพร่เชื้อโรค ผู้หญิงโสเภณี เป็น ผู้สำสอนทางเพศยอมเป็นบ่อเกิดแห่งกามโรค และโอกาสที่จะแพร่เชื้อโรคให้ แก่ผู้ชายที่ไปเที่ยวพ่อนคลายความกำหนดได้เป็นอย่างดี และง่ายตาย เช่น โรคเรื้อน แผลริมอ่อน ฝีมะม่วง หนองในเทียม ซิฟิลิส โดยที่สุดแม้แต่เชื้อเอชไอวี

ทำลายความมั่นคงของครอบครัวไปติดกามโรคมา ก็อาจจะนำเชื้อมาเผยแพร่ให้สมาชิกของครอบครัว แทนที่จะติดโรคคนเดียวก็กลายเป็นสองคนหรือสามคน นอกจากจะเสียเงินไปเป็นค่าบำรุงบำเรอให้โสเภณีแล้วก็ต้องนำเงินทองมาใช้จ่ายเป็นค่ายารักษาโรค เป็น จำนวนมิใช่น้อยแทนที่จะได้นำเงินนั้นไปใช้จ่ายบำรุงความสุขแก่ครอบครัว และบางทีถึงกับครอบครัวแตกสลายลงเพราะภรรยาฟ่องหย่ากับสามีในเรื่องเช่นนี้ มักมีปรากฏให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง หรือบางทีก็เกิดเป็นการทะเลาะกันเกิดระหองระแหงภายในครอบครัว ขาดความไว้วางใจกันในระหว่างคู่ครอง สมาชิกของครอบครัวขาดความอบอุ่น

และมีปมด้อยเป็นการทำลายบรรยากาศความสุขในครอบครัวได้ ซึ่งก็เป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของครอบครัวอันเป็นสถาบันพื้นฐานที่สุดของสังคมนั่นเอง

เป็นต้นเหตุทำลายศีลธรรมจรรยาอันดีงามของสตรี เพราะผู้หญิงหรือสตรีโดยทั่วไปจะต้องเป็นผู้มีความละเอียด มีกิริยามารยาทเรียบร้อยสมเป็นกุลสตรี แต่คุณธรรมจรรยาดังกล่าวจะหาได้ยากมากในพวกผู้หญิงโสเภณี มีแต่จะเป็นที่ปรากฏโดยทั่วไปว่า หญิงพวกนี้มีความละเอียดน้อยขาดจรรยา มารยาทที่ดีงามและมีความประพฤติชั่วช้ากักขะหยาบโลน

ผลกระทบกับสังคมไทย

ในแง่ของปัจเจกบุคคล ย่อมทำให้ประชาชนมีสุขภาพจิตเสื่อมทรามลง สุขภาพบุคลิกภาพถดถอย ขาดสติปัญญาความรู้ในการแก้ไขปัญหาชีวิต เป็นต้น

ในแง่ของสังคมส่วนรวม สังคมขาดความสงบสุข เนื่องจาก ปัญหาดังกล่าวข้างต้น

ในแง่ของการเมือง บุคคลในสังคมเป็นส่วนประกอบสำคัญในสถาบันทั้งปวง ผลอันโยงใยถึงกันย่อมก่อให้เกิดความไม่มั่นคงในการเมือง ไม่เป็นที่ยอมรับในสายตาของชาวโลก

ในแง่ของเศรษฐกิจ ย่อมเป็นปัญหาระยะยาวอันเกิดจากพฤติกรรมของบุคคลในสังคม การว่างงาน การขาดรายได้ การประกอบอาชีพไม่สุจริต คุณภาพของบุคคลในสังคมย่อมส่งผลกระทบกับเศรษฐกิจของสังคมด้วย

พระพุทธศาสนาโดยหลักพุทธธรรมกับการแก้ไขปัญหาสังคม

ปัญหาความแตกร้างในครอบครัว อาจจะมาจากสาเหตุหลายอย่าง เช่นสาเหตุทางเศรษฐกิจบ้าง สุขภาพอนามัยบ้าง สิ่งแวดล้อมบ้างและสาเหตุที่สำคัญที่สุดก็คือ การบกพร่องในหน้าที่ของบุคคล ไม่คนใดก็คนหนึ่ง หรือเกิดบกพร่องพอๆ กัน สาเหตุเหล่านี้ น่าจะเป็นบทเรียนสำหรับผู้จะมีชีวิตครอบครัว ควรจะได้พิจารณาข้อคิดบางประการก่อนจะตัดสินใจแต่งงาน กล่าวคือทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง จะต้องมีความรักความเข้าใจซึ่งกันและกันจะต้องมีความมั่นคงในทางการเงินจะต้องพร้อมที่จะอดทนในการเผชิญต่อความยุ่งยากอันจะมีขึ้นจะต้องไม่มีปัญหาในเรื่องสถานที่อยู่หรือบ้านพักทั้งสองฝ่ายจะต้องแสดงความจริงใจต่อกันจะต้องมีความสมบูรณ์แห่งสุขภาพและการสนองความต้องการทางเพศ ทั้งนี้เพราะปัญหาที่จะนำไปสู่การแตกร้างในครอบครัวโดยเฉพาะการหย่าร้างอันเกิดจากทางฝ่ายสามี ทางพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ใน สังฆปิตตชาดกว่ามี ๘ อย่าง คือ สามีเป็นคนเห็นใจ ขี้โรค คนแก่ ขี้เมา โฉดเซลลา เพิกเฉยทำมาหากิน และสามีหาทรัพย์มาเลี้ยงดูไม่ได้

สาเหตุจากปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นก็อาจจะแก้ได้โดยการงดจากอบายมุข (เหตุย่อยยับแห่งโรคทรัพย์) ๔ ประการดังกล่าวไว้นั้น โดยเฉพาะข้อที่ ๔ การเว้นจากการคบคนชั่วเป็นมิตรสหาย แล้วพยายามเลือกคบแต่เพื่อนที่ดีที่เป็นกัลยามิตร เพราะเพื่อนนั้นนับว่าเป็นสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวที่อิทธิพลและมีความสำคัญมาก คนที่ได้ดีมีความสำเร็จในชีวิตได้นั้นก็เพราะมีเพื่อนดี หรือคบแต่เพื่อนดีนั่นเองดังที่กล่าวกันว่า “คบคนดีเป็นศรีแก่ตัว” จะรู้ได้อย่างไรว่า เพื่อนดีที่จัดเป็นกัลยาณมิตรนั้น มีลักษณะอย่างไร พระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดลักษณะของมิตรที่ดีและชั่วไว้มนที่ขนิทาย ปาฎิกวรรคว่า ลักษณะของเพื่อนที่ดี หรือเพื่อนแท้ มี ๔ ประการคือ ๑) เพื่อนที่มีอุปการะ ๒) เพื่อนที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ ๓) เพื่อนที่แนะนำประโยชน์ ๔) เพื่อนที่มีความรักใคร่

สาเหตุมาจากการบกพร่องในหน้าที่ อาจจะแก้ได้โดยการรักษาหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด พ่อบ้านแม่เรือนต่างก็มีหน้าที่รับผิดชอบดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ในขนิทาย ปาฎิกวรรค ในฐานะของผู้เป็นสามี ก็ต้องทำหน้าที่ที่พึงทำต่อภรรยา ดังนี้ เช่น ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา ไม่แสดงอาการดูหมิ่นเหยียดหยามภรรยา ไม่เกี่ยวข้องกับสตรีอื่นในทางประเวณี เป็นต้น

ส่วนผู้เป็นภรรยา ก็ต้องทำหน้าที่ที่พึงทำเป็นการอนุเคราะห์สามีดังนี้ เช่น จัดการงานภายในบ้านในฐานะที่ตนเป็นแม่บ้านให้สะอาดเรียบร้อย สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี ไม่ประพฤติกกรรมอันเป็นข้าศึก ต่อความเป็นภรรยาสามี ได้แก่ การเกี่ยวข้อง กับชายอื่นในทางชู้สาว หรือไม่หึงหวงจนเกิดเหตุ เป็นต้นพร้อมกันนั้นก็จะต้องนำเอาหลักธรรมสำหรับการครองเรือน คือ ขรवासธรรม ๔ ประการ มาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้

สัจจะ ความจริงใจ คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ

ทมะ ฝึกตน คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้ง ปรับตัวปรับใจเข้าหากัน

ขันติ ออดทน คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่ริ้วร้าว ทนต่อความล่วงล้ำก้ำกินกัน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อยยาก ลำบากตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน

จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ความพอใจ ส่วนตนเพื่อ คู่ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครองไม่ในแคบ

ฝ่ายพ่อบ้านหรือสามี ก็จะต้องเป็นผู้เห็นใจแม่บ้านหรือภรรยาเป็นกรณีพิเศษด้วย ทั้งนี้เพราะสตรีมี

ความทุกข์อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากผู้ชาย ซึ่ง สามีจะต้องเข้าใจและพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่เห็นอกเห็นใจด้วย เช่น ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่เป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อปัญหาให้เกิดความแปรปรวนทั้งจิตใจและร่างกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่ บำรุงกายใจเป็นพิเศษ เป็นต้น สมาชิกครอบครัว ไม่ใช่มีแต่สามีภรรยาเท่านั้น สมาชิก ที่สำคัญอีกจำพวกหนึ่งก็คือลูกๆ ผู้ที่เป็นพ่อบ้านแม่บ้าน หรือเป็นพ่อแม่จะต้องรักษาหน้าที่ของตนที่จะต้อง มี ต่อลูกโดยปฏิบัติหน้าที่นั้นให้ดีที่สุด และยุติธรรมกับลูกๆ ทุกคน หน้าที่ของพ่อแม่ นั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสแนะเอาไว้ในทมิณิกายปาฏิกวรรค ดังนี้ เช่น ห้ามไม่ให้ลูกทำชั่ว แนะนำให้ลูกตั้งอยู่ในความดี ให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น

ปัญหาอาชญากรรมและทารุณกรรมต่างๆ สำหรับ ปัญหาอาชญากรรมและทารุณกรรมต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำในชีวิต คือความเป็นอยู่ในปัจจุบันนั้นอาจจะเกิดมาจากหลายสาเหตุหลายประการ เช่น สันดานเป็นอาชญากร ปัญหาเศรษฐกิจ สังคมครอบครัว สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

สำหรับสาเหตุจากปัญหาเศรษฐกิจและครอบครัว ได้กล่าวถึงวิธีแก้มาแล้วข้างต้น ซึ่งอาจจะนำมาใช้ในกรณีนี้ได้เช่นเดียวกัน ส่วนที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเช่น แหล่งจำหน่ายยาเสพติด เป็นต้น ถ้าจะให้ได้ดีผลดี ทางฝ่ายรัฐบาลหรือชนชั้นบริหารน่าจะจัดการแก้ไขให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ โดยรัฐบาลหรือผู้มีหน้าที่รับผิดชอบทางฝ่ายบ้านเมือง อาจจะแก้ด้วยการนำเอาธรรมะไปเป็นหลักในการทำงาน เมื่อเห็นว่าสิ่งแวดล้อมใดที่ขัดกับหลักศีลธรรมและจารีตประเพณีที่ดีงาม ก็จัดการให้เป็นไปในทางดีเสีย ก็จะเป็นอุบายวิธีแก้ไขที่ได้ผลมากทางหนึ่ง

ปัญหาศีลธรรมเสื่อม สาเหตุแห่งศีลธรรมเสื่อมนั้น มีมากมายอาจจะมาจากส่วนตัว ส่วนครอบครัว สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ ฯลฯ การแก้สาเหตุจากครอบครัว สิ่งแวดล้อม และ เศรษฐกิจนั้น ได้กล่าวไว้แล้ว แต่ในที่นี้เน้นว่าสำคัญมากที่สุดก็คือส่วนตัวแต่ละบุคคล จะเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะไขไปสู่การแก้ปัญหาศีลธรรมเสื่อม คือจะต้องจัดการกับตัวเราเองให้ได้อย่างน้อย ๒ วิธี คือ

๑) พยายาม หักหรือปลุกฝังให้เกิดความฝังใจในการรังเกียจความชั่วช้าต่างๆ และประทับใจในความนิยมชมชอบในคุณงามความดีทั้งในที่ลับและที่แจ้ง อาจจะได้โดยวิธีพิจารณาให้เห็นว่า ความชั่วเป็นตัวสกปรกเป็นของเสียของ همینสาบ ไม่มีใครชอบ

๒) พิจารณาถึงเหตุผลในเรื่องเอาใจเขามาใส่ใจเรา เทียบเคียงกันและกัน คนที่จะเห็นอกเห็นใจผู้อื่นได้นั้น มักจะรู้เทียบเคียงอกเขาอกเราเสมอ จะเป็นการฝึกไม่ลืมตน และยัง สามารถทำตนให้เป็นที่ยอมรับใคร่ของคนทั้งหลายได้ เพราะคนที่ลืมตนนั้นเมื่อตนเองเป็นฝ่ายได้เปรียบ เป็นฝ่ายเหนือคนอื่นก็มักจะข่มขู่หรือเหยียบผู้อื่นโดยปราศจากความปรานี

ปัญหาโสภณีย์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงรจนาไว้ในหนังสือเบญจศีลเบญจธรรม เกี่ยวกับผู้เกี่ยวข้องชนชอบคบค้ากับหญิงแพศยา (โสภณีย์) จะประสบความเสื่อมเสียประการต่างๆ คือ

๑) ต้องเสียทรัพย์เป็นค่าบำเรอหญิงนั้นทุกคราวไป ทรัพย์ที่เสียไปนี้ ไม่ใช่สำหรับทำอุปกัธโดยฐานเมตตาคือได้ชื่อว่าเป็นอันจ่ายด้วยดี แต่เป็นค่าปรับเพราะลู่อ่านาจแกกีสเลส กาม

๒) หญิงแพศยาผู้ประพฤติสำส่อนในกาม ย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งโรค อันทำให้ร่างกายพิการไปต่างๆ เสียกำลังไม่แข็งแรง ที่สุดเสียชีวิต และโรคนี้ติดต่อกันได้ มีบุตรภายหลังแต่เป็นคนมักมีโรค ไม่แข็งแรง

๓) เสี่ยงต่ออันตรายต่างๆ เพราะหญิงแพศยา ย่อมผูกสมรักรักกับชายหลายคน ฝ่ายชายต่างคนก็จะเกิดหึงหวงเกียจกันและกันขึ้นเองเป็นฐานะที่เขาจะเกิดวิวาทกันขึ้นแล้วทำลายกัน

ตามทรรศนะทางพุทธศาสนาแล้ว การจะแก้ปัญหอะไรก็ตามจะต้องแก้ที่ต้นเหตุ แก้ กันไปให้ถึงต้นเหตุจริงๆ น่าจะได้สาวหาต้นเหตุของการเกิดโสภณีย์อย่างแท้จริง น่าจะเป็นไปได้ที่ว่า เพราะตราบไต่ยังมีคนไปเที่ยวโสภณีย์ ตราบนั่นก็ต้องมีโสภณีย์แน่ และหากยังมีคนไปใช้บริการนี้มาก ก็ยิ่งเกิดโสภณีย์มากยิ่งขึ้นแล้วทำไมจึงมีคนถึงมีอารมณ์ทางเพศรุนแรงเพิ่มขึ้น ก็เพราะ

๑) สภาพสังคมที่อยู่รอบตัวเรานั้นเองส่งเสริมโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ วิทยุ ละคร เพลง การโฆษณา การจัดประกวดนางงามธิดาต่างๆ การกีฬา หนังสือพิมพ์รายวัน หนังสือลามกต่างๆ ทั้งของเด็กและผู้ใหญ่ มีการเผยแพร่ยั่วยุ กามราคะจัดยิ่งขึ้น ฉะนั้น ตราบไต่ที่การสื่อสารต่างๆ ยังบ่อนภาพ-เสียง-สัมผัสที่เรงเร้า

ปลูกอารมณ์ทางเพศให้ระอุฮือโหมแก่ประชาชนอยู่ตลอดเวลาแล้ว トラบนั้นปัญหาโสเภณี
ย่อมไม่มีวันลดน้อยลงไปได้ และโสเภณีมีแต่จะถูกเพิ่มจำนวนให้มารองรับอารมณ์กามของ
ผู้ชายมากขึ้น พร้อมกันนั้น สื่อสารลามกต่างๆ ก็จะถูกเอาใจลูกค้า กามตัณหาก้เพิ่ม
ทวีคูณยิ่งขึ้นไปอีก

๒) ตัวบุคคลแต่ละคน พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนให้รักษาศีล ๕ เป็นนิจศีลสำหรับ
บุคคลทั่วไป มิให้ขาดมิให้ทำลาย ซึ่งในศีล ๕ นั้น มีข้อที่ ๓ ที่ให้มิเจตนางดเว้นจากประพฤ
ติผิดในทางกามมีรายละเอียดดังกล่าวไว้ในบทที่ ๒ ข้อที่ว่าด้วยเบญจศีลเบญจธรรม เมื่
งดเว้นจากการประพฤตินี้เป็นขั้นของศีล แต่จะมีธรรมควบคู่ด้วย คือ จะต้องม
ีกามสังวร ปติวัตร และสทาร์สันโดษ เพราะฉะนั้นบุคคลแต่ละคนนี้แหละที่เป็นต้นเหตุ
อันแท้จริงของการเกิดโสเภณีเพราะบุคคลแต่ละคนขาดธรรมคือกามสังวร ซึ่งพระพุทธ
องค์ได้ทรงแนะนำให้ “สังวรในกาม คือกิริยาที่ระมัดระวังไม่ประพฤติกมมากในกาม” ก
เพราะในด้านของปัจเจกชน หากไม่มีความสังวรในกามแล้วจิตใจก็จะหาความสงบมิได้
จะมีความกระวนกระวายแสวงหากามอยู่เรื่อยไป ทั้งจะวิจิตรพิศดารขึ้นเรื่อยๆ อย่างไม่มี
ขอบเขต เพราะว่าการเสพกามจะทำให้เต็มอิมันไม่ได้ มันไม่เหมือนกับกรกินข้าว ที่กิน
แล้วยังรู้จักอิ่ม แต่การเสพกามนี้เหมือนกับยาเสพติดอย่างหนึ่ง คือยิ่งเสพก็ยิ่งติด วิ
ธีการที่ฉลาดกว่าในการที่จะทำให้อิมันในกามให้เกิดขึ้นก็คือ วิธิตามแนวพุทธศาสนา คือการเส
พกามให้น้อยลง น้อยลงเรื่อยๆ จนหยุดไปเอง

การจะถือหลักที่ว่า “น้ำมีไหล ไฟมีควัน ชายมีนารี สตรีมีบุรุษ” ก็เป็นธรรมดาของ
ปุถุชน เพราะเมื่อเป็นผู้ใหญ่จบการศึกษามีหน้าที่การงานแล้วก็สามารถมีครอบครัว คือ มี
สามี หรือภรรยา เป็นเพื่อนคู่ชีวิตมิตรคู่ใจเป็นคู่สร้างคู่สม มีความรักที่บริสุทธิ์ต่อกัน ซื่อสัตย์
ต่อกันจริงใจต่อกัน เข้าใจกันและกัน อาจมีเพื่อนต่างเพศคบกัน ดูใจกัน สังเกตอุปนิสัย
ใจคอกันและกันก่อน และอย่าซิงสุกก่อนห้าม ถ้าจะให้ดีก็ต้องให้พ่อแม่ทั้งสองฝ่ายรับรู้
เห็นชอบด้วย จะได้มีหลักประกันหรือมีพยาน ชนิดที่เราเรียกกันว่า เข้าตามตรอก ออก
ตามประตูอย่าเข้าหลังบ้านออกทางหน้าต่าง ไม่ปลอดภัยแน่ จะต้องแน่ใจว่าเปแนคว
มรักที่บริสุทธิ์จริงใจต่อกันให้มีสติสัมปชัญญะ อย่าให้ถึงขั้นมีดมน ดังที่กล่าวกันว่า “คว
มรักเหมือนโรคา บันดาลตาให้มิดมน” รักอย่างนี้มีเพื่อต่างเพศอย่างนี้มีจุดหมายที่แน่นอน
เพื่อจรโลงชีวิตคู่หรือชีวิตครอบครัวอย่างนี้ มีจุดหมายที่แน่นอน เพื่อจรโลงชีวิตคู่หรือ
ครอบครัวอย่างนี้ไม่มีความเสียหาย สังคมยอมรับปฏิบัติกันอยู่แล้ว

บทสรุป

ปัญหาทุกปัญหาที่สังคมโลกและทุกประเทศ รวมถึงสังคมไทยกำลังเผชิญอยู่นั้น เป็นบทเรียนราคาแพงที่ทุกคนได้รับ สาเหตุ ที่แท้จริงของทุกปัญหานั้นมาจากเหตุเพียงเหตุเดียว คือ ความด้อยคุณภาพของประชากร ทั้งระดับครอบครัว ระดับสังคม ระดับชาติ จำนวนประชากรที่มีคุณภาพต่ำเป็นจำนวนมากในสังคมเหล่านั้น ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงต้องทำทุกวิถีทางที่จะสร้างคุณภาพที่สูงขึ้นไปแก่ ประชาชนในสังคมไทยปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ เช่นปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ก็เกิดจากฝีมือของคนเห็นแก่ตัว หวังเพื่อประโยชน์ส่วนตนทั้งสิ้น โดยไม่มองถึงความเดือดร้อนของคนอื่น เห็นความเดือดร้อนของคนอื่นเป็นเรื่องไกลตัว แต่ถ้าคนเราแก้ปัญหาตรงจุดนี้ได้ มองว่ามนุษย์เท่าเทียมกัน และคนเหล่านี้ไม่เอาเปรียบกันมีจิตสำนึกดี เชื่อว่าปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมคงจะหายไป เพราะฉะนั้นคนที่เอาเปรียบคนอื่น หรือเห็นแก่ตัวควรจมองปัญหาสังคมและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้เสีย แล้วปัญหาต่างๆ ก็จะไม่ตามมา จะแก้ไขปัญหาง่ายมาก เพียงแค่คนมีจิตสำนึก รู้จักคำว่า “หน้าที่ บทบาท ระเบียบ และมีวินัย “ ปัญหา ต่างๆ ก็คงไม่เป็นแบบวันนี้ และคงไม่ฝังรากจนเติบโตจนยากแก่การแก้ไข แต่ถ้าคิดจะแก้ไขก็คงไม่สายถ้าคิดจะทำ กระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและบุคคลในสังคม ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และค่านิยม ควรที่ทุกฝ่ายทั้งอาณาจักรและศาสนจักรต้องประสานร่วมมือกันป้องกันแก้ไข ปัญหาในระบบสังคม ค่านิยม อุดมการณ์ รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม และร่วมกันปลูกจิตสำนึกบุคคลในสังคมให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมมาก ขึ้นการ แก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการนำเอาหลักธรรมทางศาสนาประยุกต์เข้ากับ การดำรงชีวิต ในปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิตเยาวชนผู้เป็นประชากรใหม่ของสังคมในยุคปัจจุบัน และอนาคต โดยสถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การอบรมทางด้านจิตใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น เอาใจใส่ดูแล ทะนุถนอม ปกครองดูแลอย่างถูกต้องแล้วก็จะสามารถให้เยาวชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ และ คุณธรรมได้อย่างแน่นอน อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาให้กับสังคม ส่งผลให้สังคมมีความสุข เพราะเยาวชนในวันนี้ก็คือผู้นำและพัฒนาสังคมประเทศชาติที่มีการปกครองในรูปแบบระบอบประชาธิปไตย ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ ให้เกิดความมั่นคงก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาอารยะประเทศ

เอกสารอ้างอิง

จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. สวัสดิการสังคมทางแก่วิกฤตสังคมไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท
ฟ้าอภัย, ๒๕๔๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม,
๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ
พุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๒.

สมพร สุขเกษม. ความจริงของชีวิต. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา,
๒๕๔๒.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๓๐.

ประวัติผู้เขียน

ดร.บุศรา โพธิสุข

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ สาขา
วิชารัฐศาสตร์การปกครอง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ประสบการณ์

- คณะทำงานวิชาการงานส่งเสริมสร้างจิตสำนึก ของมูลนิธิโครงการหลวง จ.เชียงใหม่
- นักวิจัยและนักวิจัยอาสา ด้านสังคมของมูลนิธิโครงการหลวง จ.เชียงใหม่
- อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ โครงการกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ร่วมกับมหาวิทยาลัยขอนแก่น หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต พัฒนาข้าราชการการปกครองส่วนท้องถิ่น
- ได้รับการแต่งตั้งอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นอาจารย์ถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการ นิสิต, พระนิสิต, สามเณรนิสิต, นิสิตคฤหัสถ์, ข้าราชการ, ผู้บริหาร

ผลงานเป็นที่ยอมรับในลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริม

- งานวิจัยการศึกษาประสิทธิภาพและประสิทธิผลของกระบวนการ อีพเทค (IPTED) เพื่อพัฒนาทักษะการวางแผนพึ่งตนเองของชุมชน ชาวไทยภูเขาในศูนย์พัฒนาโครงการหลวง
- บทบาทและภารกิจของผู้ปฏิบัติงานศูนย์พัฒนาโครงการหลวง

ผลการประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของกระบวนการ

- โดยผลงานได้นำเสนอผลงานวิจัยรายงานการประชุมวิชาการ ประชุมผลงานวิจัยเฉลิมพระเกียรติ พระชนมายุ ๘๐ พรรษา ปี ๒๕๕๐ ณ โรงแรมโลตัสปางสวนแก้ว จ.เชียงใหม่
- นำผลงานไปเผยแพร่ งานวิจัยโครงการหลวง โดยผ่านเครือข่ายฐานข้อมูลห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ โดยผ่านเครือข่าย E-library สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ວິມະຍາ ໓໐ ປີ

ມາ.ວິທະຍາເຂດເຮັງໄມ

The Great Wisdom In celebration of 30 years of MCU, Chiang Mai Campus

ວິມະຍາ ໓໐ ປີ ທາງວິທະຍາສາດ ທາງວິທະຍາສາດ ທາງວິທະຍາສາດ ທາງວິທະຍາສາດ